DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

TOPRAK

I - II

ÉMILE ZOLA

Çeviren: Hamdi Varoğlu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

TOPRAK

I

ÉMILE ZOLA

Çeviren: Hamdi Varoğlu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://raptev.org

Batı Klasikleri

TOPRAK
I

Emile Zola

Çeviren
HAMDİ VAROĞLU

İstanbul, 1991

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Jean, o sabah, beline mavi bezden bir tohum torbası bağlamış, torbanın ağzını sol eliyle açık tutarak yürüyor, her üç adımda bir, sağ eliyle, içinden bir avuç buğday alıyor, geniş bir hareketle savuruyordu. Vücudu bu ölçülü hareketle salınırken, iri kunduraları yere batıyor, tabanlarına yapışan özlü toprağı kaldırıyor; buğdayı her serpişinde, boyuna savrulan sarı taneler arasında, Jean'ın, sırtında eskitip durduğu emireri ceketinin iki kırmızı şeridi pırıldadığı görülüyordu. Jean, önde, tek başına, iriyarı endamı ile yürüyor, arkasından, iki beygir koşulu bir tırmık, ağır ağır ilerliyerek tohumu toprağa daldırıyor, bir sürücü de, elindeki kırbacı ölçülü aralıklarla tepelerinde şaklatarak hayvanları sürüyordu.

Des Cornailles denilen mevkide, pek pek yüz evlek kadar olan bu toprak parçası o kadar önemsizdi ki, la Borderie çiftliğinin sahibi mösyö Hourdequin, başka tarafta kullanılmakta olan tohum serpme makinesini oraya göndermek istememişti. Çiftlik binaları, güneyden kuzeye, tarlanın üst başına doğru çıkmakta olan Jean'ın tam karşısında, iki kilometre uzakta idi. Çizinin sonuna varınca, Jean başını kaldırdı, dalgın dalgın baktı, bir dakika soluk aldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu çiftlik, Chartres'a doğru uzanan Beauce ovası eteğinde, hücrada, bodur duvarlardan, kara bir leke gibi duran eski arduvaz damlardan ibaret bir yerdi. Ekim ayı sonlarına mahsus bulutlu, engin göğün altında, on fersah uzunluğunda ekimlik toprak, o mevsimde, çıplak, sarı ve özlü, nadaslı geniş dörtkenler halinde uzanıyor, yonca ve kabayonca tarlalarının yeşil düzlükleriyle bölünüyordu; ne bir yamaç, ne bir ağaç vardı; tarlalar, göz alabildiğine, birbirine karışarak uzanıp gidiyor, deniz üstünde imiş gibi belirli ve tümsek, ufkun çizgisi arkasına iniyordu. Yalnız, batı tarafında, küçük bir koru, gök hizasında, kırmızımsı bir çizgi gibi duruyordu. Orta yerde, Châteaudun'den Orléans'a giden yol, tebeşir beyazlığında, dört fersah uzağa kadar dümdüz uzanıyor, üzerinde, telgraf direklerinin muntazam dizisi sıralanıyordu. Görünürde, tahtadan çatkıları üzerinde, kanadları sarkık, üç dört ahşap değirmenden başka bir şey yoktu. Taştan adacıklar gibi kasabalar gözüküyor, uzakta, bir tümseğin gerisinden, bu ucsuz bucaksız buğday denizinin yumuşak dalgaları arasında, kilisesi görünmiyen bir çan kulesi sivriliyordu.

Jean geri döndü, bu sefer, yine aynı salıntılı hareketleriyle, kuzeyden güneye doğru yürümeğe başladı; sol eliyle tohum torbasını tutuyor, sağ eli, durmadan tohum serperek havayı kamçılıyordu. Şimdi, karşısında, ovayı bir hendek gibi biçen, hemen yakındaki dar Aigre vâdisi vardı. Ondan sonra da, Orléans'a kadar, ucsuz bucaksız Beauce tekrar başlıyordu. İleride çayırlıklar ve gölgelikler bulunduğu, ancak, vâdi çukurunun başladığı noktada, yerle bir

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

hizadaki sararmış tepeleri bodur fundalıklara benziyen bir sıra kavak ağacından anlaşılıyordu. Bayıra inşa edilmiş küçük bir kasaba olan Rognes'dan yalnız birkaç dam gözüküyordu; bunlar, çok yaşlı karga ailelerinin mekân tuttuğu külrengi taştan çan kulesi kasabaya tepeden bakan kilisenin dibinde yapılmış evlerdi. Doğu tarafında, iki fersah uzakta, bucağın merkezi olan Cloyes'nın saklı bulunduğu Loir vâdisinden ötede, donuk gün ışığında morumsu bir renk alan, uzaktaki Perche yamaçları gözüküyordu. Bu yer, Perche'le Beauce arasında, Beauce'un tam eteğinde, verimliliği daha az olan topraklar yüzünden bitli Beauce adı verilen noktada, şimdi Châteaudun vilâyeti olan eski Dunois idi. Jean, tarlanın sonuna varınca yine durdu, aşağıya, Aigre ırmağı boyunca uzanan araziye bir göz attı; otlaklar arasından akan bu hızlı ve duru suyun boyunca Cloyes yolu geçiyordu; bu yolda, o cumartesi, pazara giden köylü arabaları vızır vızır işliyordu. Sonra, Jean, tekrar tarlanın üst başına doğru çıktı.

Jean hep aynı yürüyüşle, aynı hareketleri yaparak, tohumun uçuşan tozlariyle kuşatılmış bir halde, kuzey tarafına yürüyor, tekrar güneye dönüyordu; arkasında da, tırmık, kamçı şakırtıları arasında, aynı yumuşak ve temkinli gidişle, tohumu toprağa daldırıyordu. Sürekli yağmurlar yağmış, sonbahar, tohum ekme işlerini geciktirmişti; ağustosta yine gübre serpilmişti, nadaslı topraklar, arsız otlardan temizlenmiş, üç senede bir, toprağı dinlendirmek üzere ekilen yonca ve yulaftan sonra, tekrar buğday vermeğe elverişli hale getirilmiş, derin çizgileriyle çoktan beri

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

hazır, bekliyordu. Onun için, o selli yağmurlardan sonra, yakında başlıyacağı anlaşılan donlardan korkarak. çiftçiler, acele ediyorlardı. Hava birdenbire soğumuştu, gök kurum rengiydi, rüzgâr namına bir şey yoktu, o durgun toprak ummanı üzerine, biteviye, kasvetli bir gün ışığı dökülüyordu. Her tarafta tohum ekiliyordu; solda, üç yüz metre ötede, daha başkaları, sağa doğru biraz daha uzakta, bir başka tohum eken daha vardı; karşıda, dümdüz arazinin inişli sahasına doğru gömülen daha başka, daha başka kimseler de tohum ekmekte idiler. Bunlar, ufacık, kara gölgelerdi, gitgide daha ufalarak, fersahlarla uzakta gözden kaybolan çizgi halinde şekillerdi. Fakat hepsi aynı hareketi yapıyor, etraflarında bir hayat dalgası gibi yükseldiği sezilen tohum yığınına gömülüyordu. Tekmil ova, tohum serpenlerin seçemiyecekleri derecede gözden silinen uzak noktalara varıncıya kadar, bu ateşli faaliyet içindeydi.

Jean, son defa olarak tarlanın alt başına doğru indiği sırada, Rognes kasabasından bu yana gelen, kızıllı beyazlı büyük bir inek gördü; âdeta çocuk denecek kadar küçük bir genç kız, ineği ipinden tutmuş, götürüyordu. Küçük köylü kızla hayvan, tarlanın kenarındaki vâdi boyunca giden patikadan yürüyorlardı; Jean, arkasını dönüp tekrar üst başa doğru çıkarak tohumu ekmiş, bitirmişti; gitmek üzere tohum torbasını çözerken, boğuk feryatlarla karışık bir koşuşma işitti, yine başını çevirip baktı. İnek azmış, bir yonca tarlasına dalmış, olanca hıziyle koşuyor, kız da peşinden geliyor, hayvanı zaptetmeğe uğraşıyordu. Jean, bir felâket olacak korkusiyle:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

— İpi bıraksana! diye haykırdı.

Kız dinlemiyor, soluk soluğa koşuyor, öfke ve dehşet dolu bir sesle ineğe sövüp sayıyordu.

— La Coliche! Duracak mısın, la Coliche!... Hay, pis murdar hayvan!... Hay! Miskin cenabet!

Kız oraya kadar, ufacık bacaklarının boyu müsaade ettiği nispette koşarak, zıplıyarak, ineği takibedebilmişti. Fakat, ayağı takıldı, bir kere düştü; kalktı, biraz ötede bir daha düştü; artık, hayvan gemi azıya almıştı, kız yerde sürüklenmeğe başladı; şimdi, avaz avaz haykırıyordu. Sürüklenen vücudu yonca tarlasında iz bırakıyordu.

Jean, hâlâ:

— Bıraksana şunu! Bıraksana! diye haykırıyordu.

Haykırması, duyduğu dehşettendi, kendi de farkına varmadan haykırıyordu; çünkü, nihayet işin içyüzünü anlamış, o da koşmağa başlamıştı. İp, herhalde kızın bileğine dolanmış, gerildikçe daha fazla sıkışmış olsa gerekti. Jean, bereket ki bir tarlaya dalıp kestirmeden gitti. İneğin karşısına öyle hızla çıktı ki, hayvan sersemledi, zınk diye durdu. Jean, ipi hemen çözdü, yavrucağı otların üstüne oturttu.

— Bir yerine bir şey olmadı ya?

Kız bayılmamıştı bile. Ayağa kalktı, ötesini berisini yokladı, acıyan diz kapaklarına bakmak için, etekliğini, fütursuzca, butlarına kadar sıvadı; hâlâ, öyle soluk soluğa idi ki, konuşamıyordu.

— Bakın, şurası işte, acıyor... Ama, kımıldatabiliyorum, bir şey olmamış... Aman ne korktum! Yol üstünde olsaydım pestilim çıkardı!

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Zora gelen, çepeçevre kızaran bileğini muayene etti, tükürükle ıslattı, dudaklarını yapıştırdı, acısı biraz geçti, kız kendine geldi.

— La Coliche yaramaz değildir. Ne var ki, bu sabahtan beri bizi hop oturttu, hop kaldırdı, çünkü kösnemiş... La Borderie'ye, boğaya götürüyorum.

Jean:

— La Borderie'ye mi? dedi. İyi tesadüf, ben de oraya dönecegim, beraber gideriz.

Kız on dört yaşında olmasına rağmen henüz öyle ufaktefekti ki, Jean ona küçük çocuk muamelesi ediyor, onunla senli benli konuşuyordu. O da başını kaldırmış, yirmi dokuz yaşında olduğu için gözüne ihtiyar gözüken, kısa kesilmiş kestane rengi saçlı, dolgun ve muntazam yüzlü bu tıknaz genci, ciddî bir tavırla seyrediyordu.

— Aa! Ben sizi tanıyorum, siz, mösyö Hourdequin'in yanında yanaşmalık eden marangoz Kaporal'siniz[1].

Kendisine köylülerin verdiği bu lâkabı işitince, genç adam gülümsedi; şimdi, o da kızı seyrediyor, kopmağa başlıyan, sert, küçük memeleriyle, çok derin bakışlı kara gözleri, olgunlaşmaya yüz tutmuş bir yemiş gibi taze ve pembe etli kalın dudakları, çekik yüziyle, onu âdeta kadın olmuş görüyor, şaşıyordu. Kız siyah yünlüden bir karako giymiş, başına yuvarlak bir bone geçirmişti, gayet esmer tenli idi, güneşten yanmış, tunçlaşmıştı.

[1] Onbaşı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Jean:

— Ayol, sen Mouche babanın küçük kızısın, diye haykırdı, önce tanıyamadımdı... Geçen ilkbaharda Buteau, la Borderie'de benimle beraber çalışırken, kızkardeşin onun yavuklusu idi değil mi?

Kız, tabiî şekilde cevap verdi:

— Evet, ben Françoise'ım... Kuzen Buteau ile düşüp kalkan, benim ablam Lise'di, şimdi altı aylık gebe... Buteau sıvıştı, Orgères tarafında, la Chamade çiftliğinde çalışıyor.

Jean;

— Tamam, dedi. Onları beraber görmüştüm.

Bir an, karşılıklı, konuşmadan durdular; Jean, bir akşam, iki sevdalıyı, bir buğday yığını arkasında yakaladığını hatırlıyarak gülüyor, kız, sanki dudaklarının nemi, yanığını dindirecekmiş gibi, bereli bileğini hâlâ emiyordu; yakındaki tarlalardan birinde de, inek, fütursuzca, demet demet yonca yolup yemekle meşguldü. Sürücü, yol üzerine çıkmak için sapadan dolaşarak, tırmığı alıp götürmüştü. Çan kulesinin etrafında durmadan uçan iki karganın çığlıkları işitiliyordu. Durgun havada, anjelüs çanı[1], üç defa çaldı.

Jean:

— Ooo! dedi, öğle olmuş bile. Çabuk gidelim.

Sonra, tarlada la Coliche'i gördü.

— Hey, senin inek tarlayı yoluyor, dedi. Bir görürlerse... Dur kaltak, ziyafeti ben sana gösteririm!

1 Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantev.org

Françoise onu durdurdu:

— Yok, yok, bırakın, dedi. Bu tarla bizim. Yellos, beni bizim tarlada tepeüstü getirdi!.. Bütün bu kıyı, Rognes'a kadar bizim ailenindir. Bizim parça, buradan ta şuraya kadar; sonra, bitişikteki, amcam Fouan'ın; ondan sonraki de halam la Grande'ın.

Tarlaları eliyle işaret ede ede, ineği patikaya çıkarmıştı. Ancak o zaman, hayvanın ipini tekrar eline aldıktan sonradır ki, genç adama teşekkür etmek aklına geldi.

— Ama, siz olmasaydınız halim yamandı ha! Size teşekkür ederim, candan teşekkür ederim!

Yürümeğe başlamışlardı; tarlalara dalmadan önce, vâdinin eteğinden geçen yoldan gidiyorlardı. Anjelüs çanının son sesi de susmuştu. Yalnız, kargalar, hâlâ haykırışıyorlardı. İpine asılarak giden ineğin arkasında, ikisi de artık lâkırdı etmiyordu, bir tek kelime konuşmadan, yanyana, fersahlarla yol giden köylülere malısus sessizliğe gömülmüşlerdi. Sağ kolda bir tohum makinesi görüp baktılar, makineyi çeken atlar yanıbaşlarında döndüler; sürücü, onlara: "Bonjur!" diye seslendi, aynı ciddi eda ile: "Bonjur" diye karşılık verdiler. Pazar ancak saat birde açılacağı için, aşağıda, sol taraflarında, Cloyes yolu üzerinde, yaylılar hâlâ dizi dizi gidiyor, sıçrar böcekler gibi, çifte tekerlekleri üzerinde şiddetle sarsılarak ilerliyorlardı; uzaktan o kadar küçük gözüküyorlardı ki, yalnız, kadınların, nokta halindeki beyaz boneleri seçilebiliyordu.

Françoise, iki kilometreden daha uzakta giden, ceviz kabuğu iriliğinde bir arabaya bakarak:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

— İşte, Fouan amcamla Rose yengem notere gidiyorlar, dedi.

Hareketli, ufacık bir nokta halindeki bir insanı veya bir hayvanı tanıyabilen, teferrüatı seçmeğe alışık ova halkına mahsus gemici gözü gibi uzağı gören gözleri vardı.

Jean:

— Ha, evet, söyledilerdi, dedi. Demek karar verildi; ihtiyar, mülkünü kızıyle iki oğluna taksim ediyor, öyle mi?

— Karar verildi, bugün hepsi mösyö Baillehache'ın orada buluşacaklar.

Françoise, hâlâ, uzaklaşan arabaya bakıyordu.

— Bizlere vız geliyor, çünkü, bu mülk paylaşıldı diye ne zengin oluruz, ne fakir. Yalnız, arada Buteau var. Kızkardeşim, Buteau hissesini alırsa, kendisine belki nıkâh kıyar diye umuyor.

Jean gülmeğe başladı:

— Hay kâfir Buteau hay, biz onunla arkadaştık... Kızlara, hiç fütur etmeden yalan söyler! Kızsız yapamaz, kızlar gönül rızasiyle gelmezlerse, yumrukla getirir.

Françoise, inançlı bir tavırla:

— Tabii, çok yezit şeydir, dedi. İnsan, kuzinini böyle karnı burnunda, başından atacak kadar alçaklık eder mi?

Derken birdenbire öfkelendi:

— Dur sen, la Coliche! Ben sana gösteririm!... Bak, yine başladı; bu hayvan kösnedi miydi, kuduruyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

İpe şiddetle asılarak ineği çekmişti. O noktada, yol, yaylanın kenarından ayrılıyordu. Yaylı gözden kayboldu; Jean'la Françoise, düzlükte yollarına devam ettiler; karşılarında, sağlarında ve sollarında, ucsuz bucaksız ekilmiş tarlalardan başka bir şey yoktu. Bellenmiş tarlalarla suni çayırlar arasında. bir fundalık bile gözükmeden, patika dümdüz gidiyor, külrengi semanın altında, elle tutulacak gibi yakın göründüğü halde hep geriliyen çiftliğe ulaşıyordu. Jean'la Françoise, yine susmuşlardı. Bu çok gamlı ve çok bereketli Beauce'un temkinli ciddiliği onları sarmış gibi, bir daha ağızlarını açmadılar.

Çiftliğe vardıkları zaman, la Borderie'nin, üç tarafı ahırlarla, mandıralarla, zâhire ambarlariyle çevrili dörtköşe büyük avlusu ıssızdı. Fakat onlar gelir gelmez, mutfak kapısında, ufak tefek, şirret tavırlı, güzel bir genç kadın gözüktü.

— Ne o, Jean? Bugün yemek yemiyor muyuz?

— Geliyorum, madam Jacqueline.

Rognes yol bekçisi Cognet'nin, on iki yaşında iken, çiftlikte bulaşık yıkadığı tarihte la Cognette diye çağrılan kızı, kalfalığa yükseleli, âmirlik taslıyor, kendisini hanımefendi yerine koyduruyordu.

— Aa! Sen misin Françoise, dedi. Boğa için geldin değil mi?... İyi ama, bekliyeceksin. Sığırtmaç, mösyö Hourdequin'le beraber Cloyes'ya gitti. Ama, gelecek, şimdiye kadar gelmiş olması lâzımdı.

Jean, mutfağa girerken, Jacqueline, çiftlik sahibi ile yetinmiyen aç gözlü bir sevda düşkünü kadın gibi, görülmekten pervasız, gülerek onun beline sarıldı, ona sürtündü.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Yalnız kalan Françoise, avlunun üçte birini kaplıyan gübre çukuru karşısında taştan bir peykeye oturdu, sabırla beklemeğe başladı. Hava soğuduğu için, hafif bir mavi buğu çıkararak tüten bu geniş, basık yığının üzerinde eşinen ve ayaklarını ısıtan bir tavuk sürüsünü, bir şey düşünmeden seyrediyordu. Yarım saat sonra, Jean, son dilim tereyağlı ekmeğini ısıra ısıra mutfaktan çıktığı zaman, kız hâlâ yerinden kımıldamamıştı. Jean, onun yanına oturdu, ineğin kıvrandığını, böğürerek kuyruğunu salladığını görünce:

— Sığırtmaç hâlâ meydanda yok, fena havadis, dedi.

Genç kız omuzlarını silkti. Hiç acelesi yoktu. Yine sustular, sonra Françoise:

— Demek ki, sizin adınız kısaca Jean, öyle mi, kaporal? diye sordu.

— Hayır, canım. Jean Macquart.

— Bizim buralardan değilsiniz, öyle mi?

— Hayır, Provence'lıyım; Plassans derler, uzak bir şehir, oradanım.

Françoise, bir insanın bu kadar uzak bir memleketten olabilmesine şaşmış, başını kaldırıp dikkatle Jean'a bakmıştı. Jean devam etti:

— Solférino muharebesinden sonra tezkere aldım, İtalya'dan döndüm, bir buçuk senedir buradayım; beni buraya bir arkadaş getirdi... Eski zanaatım doğramacılıktı, baktım ki artık o zanaat işime gelmiyor, birtakım meseleler de oldu, çiftlikte kaldım.

Kız, iri siyah gözlerini ondan ayırmadan, kısaca:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

— Ya! dedi.

Fakat o sırada, la Coliche, istek dolu, acıklı bir gürtüsünü daha uzattı; aynı zamanda, kapısı kapalı inek ahırından, boğuk bir soluk işitildi.

Jean:

— Vay, diye haykırdı, César olacak çapkın, la Coliche'in sesini işitti! Dinle, içeride söyleniyor... Yoo! İşinin erbabıdır o, haddin varsa avluya bir inek sok, mutlaka sezer, kendisinden istenen şeyin ne olduğunu bilir...

Sonra, lâfı değiştirdi:

— Bana bak, sığırtmaç galiba mösyö Hourdequin'le beraber kaldı... İstersen boğayı sana ben getireyim. İkimiz bu işi pekâlâ görürüz.

Françoise ayağa kalktı.

— Evet, olabilir, dedi.

Jean, inek ahırının kapısını açarken bir sual daha sordu:

— Senin hayvanı bağlamak ister mi?

— Bağlamak mı? Hayır, hayır, hacet yok!... Dünden hazır, kıpırdamaz bile.

Kapı açılınca, ahırın ortasından geçen yolun iki tarafında, iki sıralı, kimi saman üzerine uzanmış, kimi yemlikten pancar yemekle meşgul, çiftliğin otuz ineği gözüktü; boğalardan biri, beyaz paftalı kara bir Hollanda boğası, bulunduğu köşeden başını uzatıyor, göreceği işi bekliyordu.

César, ipi çözülür çözülmez, ağır ağır çıktı. Fakat bol hava ile bol ışık karşısında şaşırmış gibi, çıkar çıkmaz durdu; ayaklarını gerdi, boynunu kabarttı, burnunu uzatıp etrafı koklıyarak, kuyruğunu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

sinirli sinirli sallıyarak, bir dakika hareketsiz durdu. La Coliche kımıldamıyor, daha yavaştan böğürüyor, sabit bakışlı iri gözlerini ona doğru çeviriyordu. O zaman, César ilerledi. ineğe abandı, başını kısa ve sert bir tazyikle, onun sağrısına yasladı; dili sarkıyordu, kuyruğu yana ayırdı, butlara kadar, ineğin her yanını yaladı; la Coliche hâlâ kımıldamıyor, yalnız, derisi hafif bir ürperti ile kırışıyordu. Jean'la Françoise, elleri iki yana sarkık, ciddî ciddî bakıyorlardı.

César, hazır olunca, âni bir sıçrayışla, zemini sarsan kuvvetli bir yüklenişle, la Coliche'e aştı; ineğin dizleri bile bükülmemişti, boğa, iki ayağiyle onu böğürlerinden kıstırmıştı. Fakat iriyarı bir Cotentin ineği olan la Coliche, daha ufak tefek bir dölden olan César'a göre o kadar enine boyuna idi ki, hayvan, erişemiyordu. Bunu hissetti, kendini yukarı almak istedi, boşuna uğraştı.

Françoise:

— Fazla küçük, dedi.

Jean:

— Evet, biraz küçük, diye cevap verdi. Ama, zararı yok, yine girer.

Françoise başını salladı; sonra, César'ın hâlâ arandığını, yorulduğunu görünce, kararını verdi:

— Yok, yardım etmek lâzım... dedi. Yarım yamalak girerse tutmaz.

Ciddî bir iş yapmağa hazırlanır gibi, sakin ve dikkatli bir tavırla, ilerlemişti. Bu işe verdiği dikkat, gözlerinin karasını daha koyulaştırıyor, hareketsiz yüzünde, kırmızı dudaklarını aralandırıyordu. Kolunu geniş bir hareketle açtı, boğanın tenasül aletini avuç-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

ladı, doğrulttu. Cesar, ucu ucuna geldiğini hissedince, bütün kuvvetini topladı, bir yüklenişte, dibe kadar daldı. Sonra çekildi. İş bitmişti. Tohumu toprağa daldıran fide kazığının girişi. İnek, erkek hayvanın bu bereketlendirici atmığını, tohum ekilen toprak gibi sükûnetle, hiçbir hareket yapmadan almıştı. Hattâ, sarsıntı esnasında titrememişti bile... César, zemini tekrar sarsarak hemen indi.

Françoise, elini çekmiş, kolu havada, duruyordu. Nihayet kolunu indirdi.

— Oldu, dedi.

Jean, çabuk ve iyi yapılmış bir işten dolayı, iyi bir işçi sıfatiyle duyduğu memnunlukla karışık inançlı bir tavırla cevap verdi:

— Hem adamakıllı!

Çiftlik uşaklarının, ineklerini böyle çektirmeğe getiren kızlarla şakalaşırken yaptıkları gibi, açık saçık sözler söylemeği aklından geçirmiyordu. Bu küçük kız, bu işi o kadar sade ve lüzumlu buluyor gibiydi ki, gerçekten, alay edilecek tarafı yoktu, dürüst bir işti, tabiat böyle gerektiriyordu.

Fakat biraz evvel, Jacqueline, tekrar mutfak kapısının önüne çıkmıştı; her zamanki gibi fıkırtılı bir gülüşle, neşe ile seslendi:

— Eey! Elinden her iş geliyor! Demek ki, sevdalının o tarafında göz yok!

Jean bir kahkaha fırlatınca, Françoise birdenbire kıpkırmızı kesildi. Utandı, César kendiliğinden ahıra döndüğü, la Coliche de gübre çukurunda sürmüş bir tutam yulafı yemeğe koyulduğu sırada, ceplerini araş-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

tırdı, çektirme parası olan iki frangı içine sakladığı mendilini çıkardı, düğümünü çözdü:

— Alın parayı! dedi. Haydi, hoşça kalın!

İneğini aldı, yürüdü. Jean da, mösyö Hourdequin'in o gün için verdiği emir gereğince Poteau tarlasına gideceğini Jacqueline'e söyliyerek, tohum torbasını aldı, kızın peşinden gitti. Jacqueline:

— Peki, dedi. Tırmık, daha önce oraya gitmiş olmalı.

Sonra, delikanlı, küçük köylü kızına yetişip de, biri önde, öteki arkada, dar patikada uzaklaşmağa başladıkları vakit, alaycı, canlı sesiyle yine onlara seslendi:

— Bir arada kaybolursanız tehlike yok, değil mi? Küçük, doğru yolu biliyor.

Arkalarında çiftlik avlusu tekrar ıssızlaştı. Bu defa, Jean da Françoise da gülmemişlerdi. Ağır ağır yürüyorlardı, taşlara çarpan ayakkaplarının gürültüsünden başka ses yoktu. Jean, kızın, yalnız, tekerlek bonesi altından fırlıyan kıvırcık, siyah, ufacık lülelerle örtülü, çocuk ensesini görüyordu. Elli adım kadar gittikten sonra, Françoise, temkinli bir eda ile:

— Erkeklerden yana başkalarına takıldığına iyi etmiyor, dedi. Cevabını verirdim amma...

Sonra, genç adama döndü, yüzüne kurnazca bakarak:

— Sanki karısı imiş gibi, mösyö Hourdequin'e boynuz taktırıyor, değil mi? dedi... Sizin belki de bu işlerden haberiniz vardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Jean şaşaladı, aptalca bir tavır takındı.

— Adam sen de, keyfi öyle istiyor, öyle yapıyor, kendi bileceği iş.

Françoise, arkasını dönmüş, yine yürümeğe başlamıştı.

— Orası doğru... dedi. Sizinle lâtife ettiğime bakmayın; âdeta babam yaşındasınız, bir şey çıkmaz da ondan... Ama, size bir şey söyliyeyim mi? Buteau, kızkardeşime o namussuzluğu ettikten sonra, ben, ölürüm de yine bir âşığa yüz vermem.

Jean başını salladı, artık konuşmadılar. Küçük Poteau tarlası, Rognes'a yarı yolda, patikanın sonunda idi. Genç adam, oraya varınca durdu. Tırmık çoktan gelmiş, onu bekliyordu, çizilerden birine bir çuval tohum boşaltılmıştı. Jean, tohum torbasını oradan doldurdu.

— Eh, haydi güle güle, dedi.

Françoise:

— Allaha ısmarladık, diye cevap verdi. Tekrar teşekkür ederim!

— Peki ama, ya Coliche tekrar azarsa?... Sizi eve kadar götüreyim mi?

Kız uzaklaşmıştı bile; döndü, kırların engin sessizliği içinde, sakin ve gür sesiyle bağırdı:

— Hayır, hayır! Hacet yok, tehlike kalmadı! Karnını doldurdu, artık!

Jean, tohum torbası belinde bağlı, elini yine aynı hareketle boyuna sallayıp tohumları savurarak, tarlanın alt başına doğru inmeğe başlamıştı; başını kaldırıp bakıyor, koca gövdesiyle salınarak giden lâgar

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

ineğinin arkasında küçücük görünen Françoise'ın ekinler arasında azar azar ufalışını seyrediyordu. Tarlanın üst başına çıkarken, onu artık gözden kaybetti; fakat dönüşte tekrar gördü; şimdi Françoise daha küçülmüştü, o kadar küçülmüştü ki, ince endamı, beyaz bonesiyle, bir yabani hindiba çiçeğine benziyordu. Kızı, bu şekilde üç defa, her seferinde daha küçülmüş gördü, en son defasında aradı, göremedi; kilisenin önüne varınca sokağa sapmış olsa gerekti.

Saat ikiyi çaldı; gök, hâlâ külrengi bulutlarla kaplı, donuk, hava buz gibi soğuktu; güneş, ilkbahara kadar aylarca zaman için, kürekler dolusu ince bir külle örtülüp gömülmüş gibi idi. Bu kasvetli renk içinde, Orléans'a doğru, bulutlar, daha beyazlaşıyor, sanki o tarafta güneş, fersahlarla uzakta bir yerde parıltı saçıyordu. Rognes kilisesinin çan kulesi bu donuk beyaz kısma aksediyor, kasaba, oradan gözükmiyen Aigre vâdisinin arkasına gizlenerek, aşağı doğru uzuyordu; fakat kuzeyde, Chartres'a doğru, ufkun düz çizgisi, engin semanın biteviye bulanık rengi ile uçsuz bucaksız uzanan Beauce arazisi arasında, bir resmi ikiye biçen, çini mürekkebi ile çekilmiş çizgi keskinliğini muhafaza ediyordu. Öğle yemeğinden sonra, tohum ekenlerin sayısı çoğalmış gibi idi. Şimdi, küçük çiftliğin her tarlasında, tohum eken birisi vardı; bunlar, çok büyük bir iş görmek için hep birden ayaklanmış, ufacık vücutlarına göre pek ölçüden aşırı, dev gibi bir işle uğraşan, çalışkan, kara karıncalar gibi çoğalıyorlar, kaynaşıyorlardı; en uzaktakilerde bile, hep aynı olan o ısrarlı el hareketi, ucsuz bucaksız toprakla didişen, sonunda mesafenin

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

de, hayatın da hakkından gelen o böcek inadı görülüyordu.

Jean, ortalık kararıncaya kadar tohum ekti. Poteau tarlasından sonra Rigoles tarlasını, sonra Quatre-Chemins tarlasını ekti. Nadaslı topraklarda ölçülü, geniş adımlarla, bir gidiyor, bir geliyor, torbasında buğday tükeniyor, arkasından, tohum, toprağı bereketlendiriyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

II

Cloyes noteri metr Baillehache'ın evi, Grouaise sokağında, Châteaudun'e giderken sol kolda idi. Tek katlı beyaz bir evdi; hafta ortası ıssız olan, cumartesi günleri, pazara gelen köylü akını ile canlanan bu kaldırımlı, geniş yolun aydınlandığı tek sokak feneri, bir iple, bu binanın köşesine asılı idi. Uzaktan, bodur binaların teşkil ettiği kireç rengi hat üzerinde, iki tabelânın pırıldadığı görülüyor; gerisinde, ince uzun bir bahçe, Loir suyuna kadar iniyordu.

O cumartesi, yazıhane vazifesi gören, giriş kısmının sağında, sokak üstündeki odada, cılız, solgun, on beş yaşında bir çocuk olan noter kâtibi yardımcısı, muslin perdelerden birini kaldırmış, geleni geçeni seyrediyordu. Biri göbekli, gayet pis bir ihtiyarla bir deri bir kemik, sapsarı benizli daha genç olan öbür iki kâtip, kararmış çam tahtasından çifte tablalı bir masa üstünde yazı yazmakla meşguldüler; yazıhanenin bütün eşyası bu masa ile yedi sekiz iskemleden, bir de Toussaint yortusunda kar bile yağsa, ancak aralık ayında tutuşturulan dökme bir sobadan ibaretti. Duvarları dolduran gözler, sarı dosyalarla tıklım tıklım dolu, kenarları kopmuş, yeşilimtırak kartonlar, odayı, bir bozulmuş mürekkep ve tozlu, eski kâğıt kokusiyle dolduruyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Karıkoca iki köylü, yanyana oturmuşlar, çok saygılı bir hareketsizlikle ve sabırla bekliyorlardı. Bu kadar çok kâğıt, hele bu kadar çabuk yazı yazan bu zatlar, hep bir arada cızırdıyan bu kalemler, kafalarındaki para ve dâva düşüncelerini kurcalıyarak onları ciddîleştiriyordu. Kadın, otuz dört yaşında, gayet esmerdi, şirin yüzünü iri bir burun biçimsizleştiriyordu; kemikli işçi kadın ellerini, kenarı kadife çevrili siyah dradan karakosu üzerinde bitiştirmişti; keskin bakışlı gözleriyle, köşe bucağı araştırıyor, oralarda uyuklıyan bütün tapu senetlerini hayalinden geçirdiği besbelli görülüyordu; ondan beş yaş büyük, kızıl saçlı, durgun tavırlı, siyah pantalonlu, mavi bezden, yepyeni, uzun köylü gömlekli bir adam olan kocası, yuvarlak, fötr şapkasını dizleri üstünde tutuyor, itina ile traş edilmiş, pişmiş toprak rengi iri yüzü, zerre kadar düşünce ifadesiyle canlanmıyor, çini mavi iri gözleri, dinlenen bir öküzün gözleri gibi sabit nazarlarla bakıyordu.

O sırada bir kapı açıldı, öğle yemeğini eniştesi çiftçi Hourdequin'le birlikte yemiş olan metr Baillehache çıkageldi; yüzü kıpkırmızı idi; kalın dudakları, göz kapaklarının kırışıklarından dolayı içi daima güler gibi görünen gözleriyle, elli beş yaşına rağmen hâlâ taravetli idi. Gözünde gözlük vardı, kırçıl favorilerinin uzun kıllarını, sınır halinde bir alışkanlıkla, durmadan çekiştiriyordu.

— Ooo! Siz misiniz, Delhomme, dedi? Fouan baba, taksime nihayet razı oldu, öyle mi?

Cevabı kadın verdi.

— Öyle, mösyö Baillehache... Mutabık kalalım,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

siz de bize. yapılacak muameleyi öğretesiniz diye burada buluşmak için hep sözleştik.

— Âlâ, âlâ, Fanny, icabına bakarız... Saat daha bir, ötekileri bekliyelim, gelsinler.

Noter, bir iki dakika daha konuştu, iki aydan beri düşük olan buğday fiyatını sordu, Delhomme'a, yirmi hektar kadar toprağı, bir yanaşması, üç ineği bulunan bir çiftçiye karşı gösterilmesi gereken dostça saygı ile muamele etti. Sonra çalışma odasına girdi.

Kâtipler, başlarını kaldırmamışlar, kalemlerini daha fazla cızırdatmağa başlamışlardı. Karıkoca Delhomme'lar, yeniden, kımıldamadan oturup beklediler.

Bu Fanny'nin talihi vardı; çünkü kendi hesabına, Fouan babadan, aşağı yukarı ancak üç hektar toprak alacağını umduğu halde, önceden gebe bile kalmadan namuslu ve zengin bir âşıkla evlenmişti. Hoş, kocası pişman değildi; zira, Fanny'den daha zeki, daha hamarat bir ev kadını bulamazdı. Öyle ki, hep karısının söziyle oturup kalkıyordu, darkafalı idi, fakat öyle soğukkanlı, öyle dürüst bir adamdı ki, çoğu zaman, Rognes'da, onu hakem seçerlerdi.

O sırada sokağa bakmakta olan küçük kâtip, ağzını eliyle örterek kıkır kıkır güldü, yanındaki, göbekli, çok pis ihtiyara:

— Ooo! Jésus-Christ[1] geliyor, dedi.

Fanny, hızla kocasının kulağına doğru eğilmişti:

— Bana bak, sen lâfa karışma, ben bildiğim gibi idare edeyim... dedi. Babamla annemi severim,

[1] Hazreti İsa.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

ama bizi soymalarını da istemem; hem, Buteau ile şu Hyacinthe hergelesinden sakınalım.

İki erkek kardeşinden bahsediyordu; büyüğünün, tekmil kasabada Jésus-Christ diye tanılan Hyacinthe'in geldiğini pencereden görmüştü. Bu Hyacinthe tembel, ayyaş bir herifti, Afrika seferlerine iştirak edip askerden dödükten sonra, dere tepe dolaşmağa başlamıştı; doğru dürüst hiçbir iş görmek istemiyor, sanki, hâlâ bir bedevi kabîlesinden baç alıyormuş gibi, yağmacılıkla, çapulculukla geçiniyordu.

İçeriye, kıvırcık saçlı, uzun ve karmakarışık, sivri sakallı, kırk yaşının bütün adale kuvvetine sahip, iri boy birisi girdi. Yüzü İsa'ya benziyordu, fakat harap, ayyaş, ırz düşmanı, yol kesen haydut bir İsa. Sabahtan beri Cloyes'da idi, çoktan sarhoş olmuştu, pantalonu çamur içinde, sırtındaki köylü gömleği iğrenç lekelerle dolu idi; başında, ensesine devirerek giydiği liyme liyme bir kasket vardı; bir meteliklik cinsinden ıslak ve kara bir yaprak sigarası içiyor, etrafı pis pis kokutuyordu. Bununla beraber, bulanık, güzel gözlerinin içinde, kötülükten uzak alaycı bir mâna, iyi yürekli bir külhaninin samimî ifadesi vardı.

— Ne o, babamla annem daha gelmediler mi? diye sordu.

Safradan yüzü sararmış sıska kâtip, başiyle öfkeli bir hayır işareti verince, Jésus-Christ, bir süre, gözlerini duvara dikip kaldı; sigarası elinde boşuna tütüyordu. Kızkardeşiyle eniştesine, başını çevirip bakmamıştı bile; onlar da, Hyacinthe'in girdiğini görmemiş gibi idiler. Sonra, Hyacinthe bir kelime ilâve etmeden, sokakta beklemek için dışarı çıktı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Küçük kâtip, gözü sokakta, kendisine gülünç maceralar hatırlatan Jésus-Christ lâkabını gitgide daha tuhaf bularak, eşekarısı vızıldar gibi bir sesle:

— Ah! Bu Jésus-Christ! Ah! Bu Jésus-Christ! diye söylendi.

Aradan beş dakika geçti geçmedi, Fouan'lar nihayet geldiler; ağır ağır, ihtiyatlı adımlarla yürüyen iki ihtiyardılar. Erkek, vaktiyle çok sağlamken, şimdi yetmiş yaşına gelince, öyle çetin bir çalışma, öyle keskin bir toprak iptilâsı ile kuradalaşmış ve küçülmüştü ki, vücudu, şiddetle özlediği ve sahiboldüğu o toprağa dönmek ister gibi, eğiliyordu. Yine de, bacakları müstesna, hâlâ diri; derin kırışıklarla çizik çizik kösele gibi zayıf yüzünü sivrilten aileye mahsus uzun burnuyla, tavşan bacağı denilen biçimde, muntazam kesilmiş, küçük, beyaz favorileriyle, temiz paktı. Gölgesi gibi, zerre kadar ayrılmadan peşinden gelen karısı daha ufak tefekti, karnı bir istiska başlangıcıyle şiş olduğu için tombul kalmış gibiydi; yulaf rengi yüzünde testekerlek gözleri vardı, yine testekerlek dudakları, sayısız kırışıklarla, bir hasis kesesi gibi büzülmüştü. Sersem bir şeydi, evdeki durumu itaatli ve çalışkan bir hayvan rolünden ibaret kalmıştı, kocasının müstebit tahakkümü karşısında, ezelden beri tir tir titremişti.

Fanny ayağa kalktı:

— Hah! Geldiniz mi? diye haykırdı.

Delhomme da sandalyesinden kalkmıştı. İhtiyarın peşinden, Jésus-Christ, hiçbir şey söylemeden, salınarak içeri girdi. Sigarasının ucunu ezerek söndürdü,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sonra pis pis kokan bu izmariti, gömleğinin cebine tıktı.

Fouan:

— Eh, hepimiz buradayız, dedi. Bir Buteau eksik... Bu kerata hiçbir zaman vaktinde gelmez, hiçbir zaman herkes gibi olamaz!...

Jésus-Christ, içkiden kısılmış sesiyle:

— Pazarda gördüm onu, gelecek, dedi.

En küçükleri olan Buteau yirmi yedi yaşında idi, kendisine bu lâkabın takılmış olması, dikkafalılığından, hep isyan halinde bulunmasından, hiç kimsenin paylaşmadığı, sırf kendisine has fikirlerinde ısrar etmesindendi. Daha ufacık çocukken bile, anası ve babasiyle anlaşamamıştı; sonradan kur'ada talihi yaver olmuş, askerliği çıkmamış, babasının evinden savuşup önce la Borderie'de, sonra la Chamade'da yanaşmalık etmişti.

Fouan baba hâlâ söylenip durduğu sırada, Buteau, pürsıhhat, pürneşe içeri girdi. Fouan ailesine has olan iri burun, onda yassılaşmıştı, çehrenin alt kısım kemikleri, yırtıcı hayvan çenesi gibi iri, kuvvetli çeneler halinde ileri doğru çıkıyordu. Şakaklar çekikti, kafanın yukarı kısmı gitgide daralıyor, gri gözlerinin çapkın gülüşünde, hile ve şiddet ifadesi okunuyordu. Arzudan, haşinlikten, mal edinmekte inattan yana babasına çekmiş, bu huylarına, anasından aldığı son derece hasislik de eklenmişti. Her kavgada, iki ihtiyar, onu sitemlere boğdukları zaman: "Ne yapalım, beni böyle dünyaya getirmemeli idiniz!" diye cevap veriyordu:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Babasının homurdanmalarına şu cevabı verdi:

— A kuzum, la Chamade'dan Cloyes'ya kadar yol beş fersah sürüyor. Hem ne demek istiyorsunuz? Ben de sizinle aynı zamanda geldim... Yine mi bana çatacaksınız?

Şimdi hep bir ağızdan kavga ediyorlar, bol rüzgâra alışık cırlak, yüksek sesleriyle haykırışıyorlar, düpedüz kendi evlerinde imişler gibi, işlerini müzakere ediyorlardı. Kâtipler rahatsız olmuşlar, yan yan onlara bakıyorlardı; o sırada, gürültüyü duyan noter, çalışma odasının kapısını tekrar açtı.

— Hepiniz tamamsınız: Haydi, gelin!

Bu oda, bahçeye bakıyordu; ince uzun bir yer olan bu bahçe, yapraksız kavakları uzaktan görülen Loir nehrine kadar iniyoru. Şöminenin üstünde, dosya yığınları arasında, siyah mermerden bir konsol saati duruyordu; odada bir akaju yazı masasından, bir dosya dolabından, sandalyelerden başka bir şey yoktu.

Mösyö Baillehache, odaya girer girmez, mahkemede imiş gibi, bu yazı masasının başına geçip oturmuştu; köylüler de, dizi halinde içeri girmişler, tereddütle duruyorlar, nereye, nasıl oturacaklarını bilmediklerinden, sıkılarak, iskemleleri şavulluyorlardı.

— Otursanıza, kuzum!

Bunun üzerine, Fouan'la Rose, ötekiler tarafından itilerek ilk sırada, iki sandalyeye oturdular; Fanny ile Delhomme da, onların arkasında, yanyana oturdular; Buteau bir köşeye çekilip duvara dayanmış, Hyacinthe, yalnız başına, pencerenin önünde ayakta

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

kalmış, geniş omuzlariyle ışığı tıkamıştı. Fakat noter sabırsızlandı, teklifsizce ona hitabederek:

— Otursanıza, Jésus-Christ, dedi.

Sonra, lâkırdıyı kendisi açtı:

— Demek ki, malınızı, iki oğlunuzla kızınız arasında, daha hayatta iken taksime karar verdiniz, öyle mi Fouan baba?

İhtiyar cevap vermedi, ötekiler kımıldamadılar, derin bir sessizlik oldu. Hoş, noter de bu yavaşlıklara alışmıştı, o da acele etmiyordu. Noterlik, iki yüz elli yıldan beri ailesinin mesleği idi; Baillehache'lar babadan oğula, Cloyes'da birbirlerinin yerine geçmişlerdi; damarlarında çok eski Beauce'lu kanı vardı; en ufak müzakereyi uzun sessizliklere ve boş lâflara boğan o temkinli hantallık, o sinsi sıkı ağızlılık, müşterileri olan köylülerden onlara da geçmişti. Noter, bir çakı çıkarıp açmış, tırnaklarını kesiyordu.

Nihayet, gözlerini ihtiyara dikerek, tekrar:

— Galiba kararınızı vermişsiniz, değil mi? dedi.

Fouan döndü, orada bulunanların hepsine birer kere baktı, sonra kelimeleri arıyarak:

— Evet, belki de, mösyö Baillehache, dedi... Hasatta size bahsetmiştim de daha fazla düşünmemi söylemiştiniz; ben de tekrar düşündüm; bakıyorum, ne olursa olsun, sonunda iş oraya dayanacak.

Cümleleri ikide bir keserek açıklamalar yapayapa bunun sebebini anlattı. Fakat söylemediği bir şey, boğazına tıkanan heyecanının belli ettiği bir şey vardı, o da, babasının ölümünden evvel büyük bir hırsla göz koyduğu, sonra, kösnemiş bir hayvan şiddetiyle ektiği, daha sonra, menfur bir hasislik pahasına, par-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ça parça genişlettiği bu topraklardan ayrılacağı için duyduğu sonsuz keder, için için duyduğu garaz, bütün vücudunda hissettiği acı idi. Bu toprağın filân parçası aylarca ekmek peynire, ateşsiz geçirilen kışlara, birkaç yudum sudan başka hararet söndürücü bir içki olmaksızın yakıcı çalışmalarla dolu yazlara mal olmuştu. Toprağı, adamı öldüren, uğrunda adam öldürülen kadın sever gibi sevmişti. Ne karı, ne çocuk, ne kimse, hiçbir insanca mefhuma bağlanmamıştı. Varsa yoksa toprak! Halbuki, işte ihtiyarlamıştı, bu mâşukayı oğullarına bırakması gerekiyordu, nasıl ki babası da, aczinden kudurarak, vaktiyle onu kendisine bırakmıştı.

— Ne yaparsınız, mösyö Baillehache, akıl var yakın var, bacaklar artık tutmuyor, kollar da onlardan aşağı değil, toprak bu yüzden zarara uğruyor, elbette!... Çocuklarla anlaşabilseydik, işler yine yolunda gidebilirdi...

Buteau ile Jésus-Christ'ye birer kere baktı; onlar, babalarının söylediği sözler kulaklarına bile girmiyormuş gibi, gözleri uzaklara dalmış, yerlerinden kımıldamamışlardı.

— Ama, ne yaparsın? Yanıma başkalarını, yabancıları alayım da, evimizi yağma mı etsinler? Yok, bugünkü günde, hizmetkâr çok pahalıya mal oluyor, kazancı yiyor... Benimse, artık halim yok. Meselâ bu mevsim, elimdeki on dokuz ölçek buğdaydan, pek pek dörtte birini ekecek kadar takat bulabildim, ancak yiyeceğimiz kadar bir şey; bizim buğdayımızla, iki ineğin otu çıktı, o kadar... Onun için, bu güzelim toprağın bozulduğunu gördükçe yüreğim paralanıyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu felâketi görmektense, bütün malımdan vazgeçerim, daha iyi.

Lâkırdısı boğazına tıkandı, ıstırabını ve tevekkülünü anlatan geniş bir el hareketi yaptı. Karısı, yanıbaşında, yarım asırdan fazla süren bir itaatin ve çalışmanın tesiriyle zebun, boynu bükük dinliyordu.

Fouan devam etti:

— Geçen gün, Rose, peynir yaparken içine düştü. Ben yaylı ile bir kere pazara gelsem, yorgunluktan harap oluyorum... Hem, toprağı mezara beraber götürecek değiliz. Vermeli, vermeli... Hâsılı, yeteri kadar çalıştık, rahat ölmek istiyoruz... Öyle değil mi, Rose?

İhtiyar kadın:

— Çok doğru, Allah biliyor ya! dedi.

Çok uzun bir susma daha oldu. Noter, tırnaklarını kesmişti. Çakıyı yazı masasının üstüne bıraktı.

— Evet, bunlar mâkul sebepler, dedi, insan bazan hibe yapmak zorunda kalır... Şunu da ilâve edeyim ki, hibenin, aileler için idareli tarafı da vardır, çünkü veraset vergileri, hibe vergilerinden daha yüksektir.

Buteau, oralı değilmiş gibi görünmekle beraber kendini tutamadı:

— Sahi mi, mösyö Baillehache? diye haykırdı.

— Elbette, canım. Birkaç yüz frank kazancınız olacak.

Ötekiler kıpırdadılar. Delhomme'un bile yüzü gürdü; baba ile ana da bu sevinci paylaştılar. Mademki daha az masraf gidecekti, mesele kalmıyordu, iş olmuş demekti.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Noter ilâve etti:

— Size, bir de usulden olan mülâhazaları söylemem lâzım. Birçok bilginler, mal hibesini tenkid ederler, bu işin ahlâka aykırı olduğunu, aile bağlarını mahvettiğini söylerler... Gerçek, bazı üzücü olaylar zikredilebilir, ana babanın malları ellerinden gittikten sonra, çocuklar bazan pek fena hareket ediyorlar..

İhtiyarların iki oğlu ile kızları, ağızları açık, gözlerini kıpıştırarak, yanaklarında ürpertilerle dinlediler.

Pek alıngan olan Fanny, soğuk soğuk mukabele etti:

— Babam böyle düşünüyorsa, tekmil malı elinde kalsın!

Buteau:

— Biz her zaman vazifemizi tanımışızdır, dedi.

Jésus-Christ de:

— Hem, çalışmaktan yılan insanlar da değiliz, dedi.

Mösyö Baillehache, bir işaretle onları susturdu:

— Bırakın da lâfımı bitireyim! Sizlerin iyi çocuklar olduğunuzu biliyorum; çalışkan, dürüst insanlarsınız; ananızla babanızı, günün birinde pişman etmeniz ihtimali elbette yok.

Bu sözünde hiç istihza yoktu, yirmi beş senelik meslek alışkanlığının, dilinin ucuna getirdiği aynı dostça cümleyi söylüyordu. Fakat anneleri anlamamış gibi görünmekle beraber, süzük gözleriyle, bir kızına, bir oğullarına bakıyordu. Üçünü de, biriktirdiği parayı haddinden fazla yedikleri için çocuklara kabahat bulan idareli ev kadını hissizliğiyle, ana sevgisi duy-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

madan büyütmüştü. Küçük oğluna, nihayet eli ekmek tuttuğu zaman evden kaçtığı için garazdı; kıziyle asla uzlaşamamıştı, babasının zekâsı kendisinde gurur halini almış bu hamarat, dinç kadında, kendi huylarını buluyor, gocunuyordu; yalnız, büyük oğluna baktığı zaman, kendisine de kocasına da benzemiyen bu hayduda, nereden sürdüğü belli olmıyan, belki de bu sebeple mazur gördüğü ve hepsinden fazla sevdiği bu ır ota baktığı zaman, gözlerinin ifadesinde bir yu kılık peyda oluyordu.

uan da çocuklarının yüzüne birer birer bakmı alını acaba ne yapacaklarını düşünerek için : üzüntü duymuştu. Ayyaşın tembelliğinden fa: bir ikisinin tamahkârlığından korkuyordu. Sa başını salladı; mademki mecburiyet vardı, üzülmı ye yarardı?

ter:

— Malın taksimine mademki karar verildi, diye devam etti, şartları tesbit etmek lâzım. Verilecek gelir üzerinde anlaştınız mı?

O zaman hepsi hareketsizleşti ve sustu. Kavruk yüzler kaskatı bir ifade almış, bir ülkeye değer biçen diplomat yüzleri gibi, ciddî ve kapalı bir eda takınmıştı. Sonra, birer bakışla, biribirlerini yokladılar, fakat yine kimse bir şey söylemedi. Yine, babaları işi açıkladı.

— Hayır, mösyö Baillehache, bu mesele hakkında konuşmadık, hep beraber burada buluşalım da o zaman konuşuruz, dedik... Ama, mesele kolay, değil mi ya? On dokuz dönüm, yahut şimdilerde denildiği gibi, dokuz buçuk hektar toprağım var. Kiraya verecek

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

olursam, hektar başına yüz franktan dokuz yüz elli frank eder...

Hepsinden daha sabırsız olan Buteau, oturduğu iskemlede. yerinden sıçradı.

— Ne? Hektarı yüz frank mı? Bizimle alay mı ediyorsunuz, baba?

Bunun üzerine ilk bir rakam tartışması başladı. Evet, doğru, bir dönüm bağ vardı, bunu elli franga kiralamak kabildi. Ama on iki dönüm ekimlik toprak için, hele otu hiçbir işe yaramıyan Aigre kıyısındaki altı dönüm çayırlık için bu fiatı bulmağa hiç imkân var mıydı? Zaten ekimlik topraklar da hiç iyi değildi, hele yayla kenarındaki bir ucu; çünkü, ziraate elverişli tabaka, vâdiye yaklaştıkça inceliyordu.

Fanny sitemli bir eda ile:

— Ama, baba, dedi, bizi kafese koymak olurmu?

İhtiyar, bacağına şaplaklar indirerek, inatla tekrar ediyordu:

— Hektar başına yüz frank eder. İstesem. yarın yüz franga kiraya veririm... Peki, sizce ne eder bakalım? Söyleyin bakalım, görelim, ne eder?

Buteau:

— Altmış frank eder, dedi.

Fouan küplere biniyor, dediği fiyatte ayak diriyor, toprağını aşırı övüyor, öyle mükemmel bir toprak ki kendi kendine buğday verir, diyordu; o ana kadar ağzını açmıyan Delhomme, o çok dürüst edasiyle dâfa karıştı:

— Seksen frank eder, dedi, ne bir metelik fazla, ne bir metelik eksik.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

İhtiyar, derhal sakinleşti.

— Pekâlâ, dedi. Seksen frank olsun, çocuklarım için bir fedakârlık yapmağa razıyım.

Fakat Rose, onu gömleğinin eteğinden tutup çekmişti; ağzından, isyan eden nekesliğinin ifadesi olarak bir tek kelime çıktı:

— Hayır, hayır!

Jésus-Christ ilgi göstermemişti. Afrikada beş sene askerlik ettikten sonra, toprakta gözü kalmamıştı. İçini yakan tek isteği, hissesini aldıktan sonra paraya çevirmekti. Onun için, alaycı ve gururlu bir tavırla salınmağa devam etti.

Fouan:

— Seksen dedim, seksenden dönmem! diye haykırıyordu. Benim dediğim dediktir. Allahın huzurunda yemin ediyorum, işte!... Dokuz buçuk hektar, yahu, yedi yüz altmış frank eder, yuvarlak hesap sekiz yüz... Demek ki bana verilecek gelir sekiz yüz frank olacak, hakçası bu!

Buteau gürültülü bir kahkaha kopardı, Fanny de şaşalamış gibi, başını sallıyarak itiraz ediyordu. Tartışma başlıyalı beri, dalgın gözleriyle bahçesini seyreden mösyö Baillehache, tekrar müşterilerine döndü, yediği mükellef yemeği sindirmekle meşgul olduğu için uyuşmuş, o sinirli hareketiyle favorilerini çekiştirerek onları dinler gibi göründü.

Ama bu sefer ihtiyarın hakkı vardı. Hakçası bu idi. Fakat çocukları hararetlenmişler, alışverişi mümkün mertebe aşağı fiate kesmek hırsiyle coşmuşlar. müthiş surette didişiyorlar, bir domuz satın almakla

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

meşgul köylülere mahsus kötü niyetlilikle çekişiyorlar, sövüp sayıyorlardı.

Buteau alay ediyordu:

— Sekiz yüz frank! Demek ki burjuvalar gibi yaşıyacaksınız, öyle mi? Olur şey değil! Sekiz yüz *frankla dört kişi yer içer*! Mide fesadından ölmek istiyoruz deyin, vesselâm!

Fouan henüz öfkelenmiyordu. Pazarlığı tabiî buluyor, kendisi de ateşlenmiş, zaten beklenen bu coşkunluğa sadece mukabele ediyor, isteklerinde uluorta, son dereceye kadar gidiyordu.

— Durun bakalım, hepsi bu kadar değil!... Biz ölünceye kadar evle bahçe bizde kalacak, tabiî.... Sonra, artık bir şey ekip biçmiyeceğimiz için, iki ineğimiz de bizde kalmıyacağı için, senede bir fıçı şarap, yüz demet çalı, haftada on litre süt, bir düzine yumurta, üç topak peynir istiyoruz.

Fanny hayretler içinde kalmıştı. Acı acı:

— Aman, baba! Aman, baba! diye inledi.

Buteau artık münakaşa etmiyordu. Bir sıçrayışta ayağa kalkmış, sert hareketlerle bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu; hattâ, *çıkıp gitmek için kasketini* başına geçirmişti. Jésus-Christ de iskemlesinden kalkmıştı, bütün bu çekişmelerin taksim işini bozabileceğini düşündükçe tasalanıyordu. Yalnız, Delhomme, derin bir düşünceye dalmış, pek fazla canı sıkılmış gibi bir tavırla, bir parmağını burnuna dayamış, sakin görünüyordu.

O zaman, mösyö Baillehache, meseleyi bir parça aceleye getirmek lüzumunu duydu. Silkindi, uyuşukluğunu giderdi, favorilerini daha hızla çekiştirerek:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

— Bilirsiniz ki, dostlarım, şarap, çalı demetleri, peynir ve yumurta vermek, zaten usuldendir, dedi.

Fakat lâkırdısı, sağdan soldan yağan aksi aksi sözlerle yarıda kesildi.

— Yumurtaların içinde piliç de bulunacak mı, yoksa?

— Biz şarabımızı kendimiz mi içiyoruz? Şarabı satıyoruz!

— Çocukların didinip dururken sen havyar kes, sonra da ısın, ne âlâ!

Noter, bunlara gelinceye kadar daha nelerini işitmişti; onun için, soğukkanlılıkla devam etti:

— Bütün bu söylediğiniz şeyler lâfa benzemiyor, kuzum! Jésus-Christ, otursanıza bakalım! Işığı kapatıyorsunuz. Sıkıntı basıyor!... Ey, hepiniz mutabıksınız, değil mi? Mahsulden borcunuzu vereceksiniz, çünkü vermezseniz, herkes sizi parmakla gösterir... Demek oluyor ki, yalnız gelir miktarını tâyin etmek kalıyor...

Nihayet, Delhomme, bir şey söylemek istediğini işaretle anlattı. Herkes tekrar yerine oturmuştu, dikkatle dinlemeğe koyuldular, Delhomme, ağır ağır konuştu:

— Affedersiniz, babanın isteği haklı gibi görünüyor. Kendisine sekiz yüz frank verilebilir, çünkü malını kiraya verse sekiz yüz franga verecek... Ne var ki, bizler böyle hesabetmiyoruz. Baba, toprağını kiralamıyor, bize veriyor, anne ile ikisinin, geçinmek için ne kadar paraya ihtiyaçları olduğunu anlayıp ona göre hesaplamak lâzım.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Noter ona hak verdi:

— Doğrudur, dedi, âdet böyledir, her zaman bu esas üzerinden hesap yapılır.

Bitmez tükenmez bir başka çekişme daha başladı. İki ihtiyarın hayatı, bütün ihtiyaçları teker teker ele alınarak didiklendi, ortaya serildi, münakaşa edildi; ekmeği, zerzevatı, eti, dirhemine kadar hesapladılar; bezini, yününü kıtakıt rakama vurarak giyeceklere değer biçtiler; keyif verici maddelere kadar gittiler. babanın içtiği günde iki meteliklik tütünün parasını, bitmez tükenmez itirazlardan sonra, bir metelik olarak tesbit ettiler. İnsan, çalışmayı bıraktıktan sonra, masrafını kısmasını bilmeliydi. Anne de, içtiği acı kahveden vazgeçemez miydi? Köpekleri de öyleydi, on iki yaşında ihtiyar bir köpekti, hiçbir işe yaramadığı halde fil gibi yiyordu; çoktan beri kafasına bir kurşun sıkılmış olmalıydı. Hesap tamam olunca baştan başladılar, daha başka ne kısılabileceğini araştırdılar, senede iki gömlekle altı mendil, gündelik şeker masrafı için hesapladıkları paradan da bir santim kestiler. Kırpa kırpa, yapılacak başka ufacık tefecik kısıntı kalmayınca beş yüz elli küsür franklık bir rakam elde edildi; bu sonuç, çocukları yine öfkelendirdi, çileden çıkarttı, çünkü yuvarlak hesap beş yüz frangı aşmamakta inadediyorlardı.

Lâkin Fanny usanmağa başlamıştı. Fena kız değildi, yüreği ve cildi, bol havadaki çetin hayatla henüz katılaşmadığı için erkeklerden daha merhametli idi. Onun için, az çok uysal davranıyor, razı oluyor, artık bu işi bitirelim, diyordu. Jésus-Christ de omuz silkiyor, paradan yana gayet cömert davra-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

oıyor, hattâ, sarhoşlukla rikkate geliyor, kendi hissesinden bir kısmını terk etmeğe hazır bulunuyordu. Hoş, bu feda edeceği parayı asla ödiyeceği de yoktu.

Fanny:

— Haydi, söyleyin, dedi, beş yüz elliyi kabul ediyor musunuz?

Jésus-Christ:

— Elbette, elbette, diye cevap verdi. İhtiyarlar bir parça keyif çatsınlar!

Annesi, büyük oğluna gülümsiyerek, gözleri şefkatle yaşararak baktı; babaları, küçük oğlu ile hâlâ cenkleşiyordu. Ancak adım adım boyun eğmiş, her indirimde çekişmiş, bazı rakamlar üzerinde ayak diremişti. Fakat daha hayatta iken, kendi teninden bir parça olan oğlunun, kendi kanını emerek, kendi tenini yiyerek can beslemekteki bu hırsı karşısında gösterdiği soğukkanlı ısrara rağmen, için için, artan bir öfke duyuyordu. Kendisi de babasını böyle sömürdüğünü unutuyordu. Elleri titremeğe başlamıştı.

— Ah! Kötü döl, diye söylendi! Ben yetiştirdim, benim ağzımdan lokmamı alıyor!... Tiksiniyorum, namusum hakkı için! Keşki çoktan toprak altında çürüseydim... Demek ki yola gelmiyeceksiniz, beş yüz elliden fazla vermek istemiyorsunuz, öyle mi?

Razı olmak üzere idi ki, karısı, tekrar eteğini çekti:

— Hayır, hayır! diye fısıldadı.

Buteau bir parça tereddütten sonra:

— Hepsi bu kadar değil, dedi, ya biriktirdiğiniz paralar?... Eğer paranız varsa, tabii, bizim paramızı kabul edecek değilsiniz, öyle değil mi ya?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Bu darbeyi en sona saklamıştı, dik dik, babasının yüzüne bakıyordu. İhtiyar sapsarı kesilmişti.

— Ne parası? diye sordu.

— Yatırdığınız para, senetlerini sakladığınız para.

Birikmiş bir para bulunduğundan sadece şüphelenen Buteau, bu iş hakkında kesin bir kanaat edinmek istiyordu. Bir akşam, babasının, bir aynanın arkasından ufak bir tomar kâğıt çıkardığını görür gibi olmuştu. Ertesi gün, daha etresi günler, pusuya yatmıştı; fakat kâğıt tomarı bir daha meydana çıkmamıştı, kovuk boş duruyordu.

Fouan'ın sapsarı yüzü, nihayet coşan öfke tufaniyle, birdenbire kıpkırmızı kesildi. Ayağa kalktı, öfkeli bir el hareketiyle haykırdı:

— Hay Allah kahretsin! Şimdi de ceplerimi mi karıştırıyorsunuz? Bir meteliğim yok, hiçbir yere bir para yatırmadım. Bana öyle pahalıya mal oldunuz ki, bir para yatıramadım, hergeleler!... Hem sizin ne üstünüze vazife, babanız değil miyim, emir benim değil mi?

Âmirliğinin bu uyanışiyle büyür gibi oluyordu. Senelerce, karısı da, çocukları da, hepsi onun karşısında, onun, köylü ailesi reisine has sert istibdadı altında, tir tir titremişlerdi. Eğer onu tükenmiş sanıyorlarsa aldanıyorlardı.

Buteau alay etmek istedi:

— Coo! Amma yaptın baba! dedi.

İhtiyar, eli hâlâ kalkık, devam etti:

— Sus, kerata! Sus, yoksa yumruğu indiririm!

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Buteau, dili dolaşarak, iskemlesinin üstünde büzüldü, kaldı. Sillenin rüzgârını hissetmiş, dirseğini kaldırarak tokattan sakındığı çocukluk çağının korkularını tekrar duymuştu.

— Sen de, Hyacinthe, güler gibi durma öyle! Sen, Fanny, gözlerini yere indir, bakayım!... Allah bilir, hepinizin canına okurum!

Tek başına, ayakta, tehdideder gibi duruyordu. Karısı, seğirtecek tokatların kendisine gelmesinden korkuyormuş gibi, titriyordu. Çocuklar artık kımıldamıyorlar, ağızlarını açmıyorlardı; sinmişler, uslanmışlardı.

— İşitiyorsunuz ya, gelirin altı yüz frank olmasını istiyorum... Yoksa, toprağımı satarım, parasını kaydı hayat şartiyle yatırırım. Evet, yatırırım, tek hepsini yiyip, benden sonra elinize metelik bırakmamak için... Veriyor musunuz altı yüz frangı?

Fanny:

— A baba, ne isterseniz veririz biz, diye mırıldandı.

Delhomme:

— Altı yüz frank, pekâlâ, dedi.

Jésus-Christ de:

— Herkes ne derse ben ona razıyım, dedi.

Buteau, öfkeden dişlerini sıkmış, razı olduğunu susması ile belli eder görünmüştü. Fouan, sözünü dinletmiş aile büyüğü olarak, sert bakışlarını etrafta dolaştırıyor, onları hâlâ tahakkümü altında tutuyordu. Sonunda, oturdu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

— Pekâlâ öyleyse, mutabıkız, dedi.

Mösyö Baillehache, hiç telâşlanmadan, tekrar uyuklamağa başlamış, kavganın sonunu beklemişti. Gözlerini açtı, sükûnetle, işi karara bağladı:

— Mademki mutabıksınız, artık yeter... Şimdi şartları biliyorum, mukaveleyi düzenliyeceğim... Siz de bir yandan araziyi ölçtürün, taksimini yaptırın, mesahacıya söyleyin, hisseleri gösteren bir muhtıra yapıp bana yollasın. Kur'a çekip her biriniz kendi hissenizi ayırdıktan sonra, her ismin karşısına, kur'ada çıkan sayıyı yazmaktan başka işimiz kalmaz, sonra imzalarız.

Onları selâmetlemek üzere koltuğundan kalkmıştı. Fakat berikiler yine kımıldamadılar, tereddüt ediyorlar, düşünüyorlardı. Acaba tamam mıydı? Unuttukları hiçbir şey yok muydu? Zararlı bir iş yapmış değiller miydi? Belki de bu zararlı işten dönmek için henüz vakit geçmiş değildi.

Saat üçü çaldı; iki saate yakındır orada idiler. Noter, nihayet:

— Haydi artık gidin, dedi. Başka bekliyenler var.

Kalkmağa mecbur oldular, noter onları odadan dışarı iterek çıkardı; gerçek orada, iskemleler üzerinde katılıp kalmış, kımıldamadan, sabırla bekliyen birtakım köylüler vardı; küçük kâtip, pencereden, bir köpek dalaşını seyrediyordu; öbür iki kâtip, asık suratla, damgalı kâğıtlar üzerinde hâlâ kalem cızırdatıyorlardı.

Ailece noter dairesinden çıkınca, sokağın ortasında bir süre dikilip durdular. Babaları:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

— İsterseniz, dedi, yarından sonra, salı günü ölçtürelim.

Bir baş işaretiyle kabul ettiler, birbirinden birkaç adım ara ile Grouaise sokağının alt başına indiler.

Sonra, ihtiyar Fouan'la Rose, Temple sokağına, kiliseye doğru saptılar. Fanny ile Delhomme, Grande sokağından ileri doğru uzaklaştılar. Buteau, Saint-Lubin meydanında durmuş, babasının saklı parası var mı yok mu diye düşünüyordu. Jésus-Christ yalnız kaldı, izmaritini yaktı, salına salına Bon-Laboureur kahvehanesine girdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

III

Fouan'ların evi, kasabanın içinden geçip Cloyes'-dan Bazoches-le-Doyen'e giden yolun kenarında, Rog-nes'un ilk eviydi. Pazartesi günü, ihtiyar Fouan, ki-lise önünde verdiği randevuya gitmek üzere, sabah-leyin erkenden, saat yedide oradan çıktığı zaman, bitişik kapının önünde, seksen yaşında olmasına rağ-men çoktan uyanmış bulunan kızkardeşi la Grande'ı gördü.

Bu Fouan'lar, arsız ve gürbüz bir bitki gibi, asırlardan beri orada yetişip büyümüşlerdi. Yıkılmış bir şatonun toprak altında kalmış tek tük taşlarından başka, varlıklarından hiçbir iz bulunmıyan Rognes-Bouqueval ailesinin eski köleleri idiler, Philippe le Bel zamanında azadedilmişlerdi; o tarihten sonra para sıkıntısına düşen derebeyinden, kanları ve terleri pa-hasına, değerinin on misli bedel vererek, bir, belki de iki arpan toprak satın almışlar, arazi sahibi olmuş-lardı. Sonra, babaların oğullarına miras bıraktıkları şiddetli bir ihtirasla, bu mülkü korumak ve genişlet-mek için, dört yüz sene süren uzun bir didişme baş-lamıştı. Hisseler kaybedilip tekrar satın alınmış, hep gülünç tasarruf iddiası ortaya atılmış, bazı miraslar öyle fazla vergilere tâbi tutulmuştu ki âdeta erir gibi olmuş, bununla beraber, mal sahibi olmak ihtiyaciyle, yavaş yavaş üstün gelen bir sebat sayesinde, çayırlar

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

ve tarlalar, azar azar genişlemişti. Orada, nesillerle insan can verdi, uzun insan ömürleri, toprağı özlendirdi; fakat 89 ihtilâli çıkıp kendi haklarını tanıttığı zaman, Fouan ailesinin o tarihte hayatta bulunan ferdi Joseph Casimir, eski derebeyi arazisinden, dört asırda kazanılmış yirmi bir arpan toprağa sahip bulunuyordu.

93 te, bu Joseph Casimir yirmi yedi yaşında idi; derebeyinin malikânesinden arta kalan kısım millî emlâkten sayılıp ifraz edilerek müzayede ile satıldığı zaman, birkaç hektar da kendisi satın almak için pek heveslendi. Rognes - Bouqueval ailesi, şatonun son kulesinin yıkılışına da şahit olduktan sonra iflâs etmiş, borçlanmış, topraklarının dörtte üçü nadaslı bırakılan la Borderie'nin ortakçılık hakkını, çoktan beri alacaklılarına terk etmişti. Hele, bu parsellerden birinin bitişiğinde büyük bir kısım vardı ki, köylü, sülâlesine has şiddetli bir tamahla ona göz dikmiş bulunuyordu. Fakat mahsul iyi değildi, Joseph Casimir'in, eski bir kavanoz içinde, fırının arkasında sakladığı yüz eküden başka birikmiş parası yoktu; bir yandan da, Cloyes'daki tefecilerin birinden ödünç, para almayı bir aralık düşünmüşse de, endişeli bir ihtiyatlıkla, bu fikrinden vazgeçmişti; bu asılzade mülklerinden korkuyordu; ileride bunları geri almıyacakları ne malûmdu? Öyle ki, arzusu ile kuşkusu arasında bocalayıp durmuş, müzayededе, la Borderie'yi, eski bir tuz gümrüğü memuru olan İsidore Hourdequin isimli Châteaudun'lü bir burjuvanın, parça parça, değerinin beşte biri fiatına satın almasına, yüreği parçalanarak şahit olmuştu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Joseph Casimir Fouan, ihtiyarlayınca, yirmi bir arpan arazisini, çocuklarının en büyüğü olan kızı Marianne'la, iki oğlu Louis ve Michel arasında, her birine yedişer arpan vererek taksim etmişti; terzilik öğretilip Châteaudun'de işe yerleştirilen küçük kızı Laure'a, toprak yerine para verilerek kaybı telâfi edildi; fakat evlenmeler bu eşitliği bozdu. La Grande diye anılan Marianne Fouan aşağı yukarı on sekiz arpan arazisi olan Antoine Péchard isimli bir komşu ile evlenmişti; Mouche diye anılan Michel Fouan da, babasının, ancak iki arpanlık bağ bırakacağı bir sevgiliyi başına dert almıştı. Öte yandan, on iki arpanlık bir toprağın vârisi Rose Maliverne'i alan Louis Fouan, üç çocuğu arasında taksim edeceği dokuz buçuk hektarı, böylece toparlamış oluyordu.

La Grande, aile içinde, ihtiyarlığından değil, servetinden dolayı saygı görür, kendisinden korkulurdu. İri kemikli vücudu hâlâ dimdikti; çok uzun boylu ve kaskatı idi; kan rengi, buruşuk, uzun boynu üzerinde başı, bir yırtıcı kuş kafası gibi çıplaktı. Aile alâmeti olan burun, onda korkunç bir gaga biçiminde kıvrıktı; tekerlek ve sabit bakışlı gözleri vardı. Her zaman başına örttüğü mavi örtünün altında bir tel saçı kalmamıştı; tersine, bütün dişleri sağlamdı; çeneleri, taşı öğütecek kadar kuvvetliydi. Sopası havada gezer, bastonunu almadan asla sokağa çıkmaz; bu bastonu da, sırf, hayvanlara ve insanlara indirmek için kullanırdı. Bir kız evlâtla genç dul kalmış, kızını kovmuştu; çünkü, şıllık, kendi isteğine aykırı olarak Vincent Bourteroue isimli fakir bir delikanlıya varmıştı; hattâ, şimdi, bu kızı ile kocası, kendisine, biri

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

kız biri oğlan iki torun bırakarak sefaletten ölmüş bulundukları halde bile, la Grande onları affetmemişti. Adı Palmyre olan kız otuz iki yaşına gelmişti; oğlanın adı da Hilarion'du, o da yirmi dört yaşında idi, la Grande ikisinin de açlıktan ölmelerine göz yumuyor, varlıklarının kendisine hatırlatılmasını bile istemiyordu. Kocası öleli beri, topraklarını kendisi ektirip biçtiriyordu, üç ineği, bir domuzu, bir de yanaşması vardı, hepsini aynı yemlikten besliyor, dehşet içinde sindiriyor, hepsinden itaat görüyordu.

Fouan, onu kapısının önünde görünce, saygı ile yaklaşmıştı. On yaş büyüğü idi, haşinliğine, hasisliğine, mal ve yaşama hırsına karşı, bütün kasabanın duyduğu hürmet ve takdirkârlık onda da vardı.

— Tesadüf, ben de sana meseleyi haber vermek istiyordum, la Grande, dedi. Kararımı verdim, taksimi yapmak için yukarı gidiyorum.

La Grande cevap vermedi, havaya kaldırdığı bastonunu kuvvetle sıktı.

— Geçen akşam da senden öğüt istemeğe geldim; ama kapıyı çaldım, kimse cevap vermedi.

Bunun üzerine, la Grande, sert sesiyle gürledi:

— Budala!... Öğüdü verdim ben sana! İnsan, ayakta oldukça, malından mülkünden vazgeçmesi için aptal olmalı. Beni boğazlasalar, bıçak altında bile, olmaz derim... Kendi malım olan şeyi başkalarının malı olmuş görmek, bu serseri çocukların uğrunda kapı dışarı çıkmak mı, yoo, hiç bana gelmez!

Fouan itiraz etti:

— Ama, ekip biçecek takat kalmayınca, toprak zarar edince...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

— Ederse eder!... Toprağın bir tek patikasını elden çıkarmaktansa, her sabah gider, orada baldıranlar sürdüğünü seyrederim, daha iyi!

Tüyleri yolunmuş, ihtiyar atmaca gibi yabani haliyle dikiliyordu. Sonra, sözlerini kafasına daha iyi sokmak ister gibi, sopasını Fouan'ın omuzuna vurarak:

— Dinle, bu sözüm kulağında küpe olsun, dedi... Elinde hiçbir şeyin kalmayıp bütün malını çocukların aldıktan sonra, seni sokağa atacaklar, bir baldırıçıplak gibi, âhır ömründe, sırtında dilenci torbasiyle kalacaksın... O zaman, gelip benim kapımı çalayım deme, çünkü ben sana önceden haber verdim, ne halin varsa gör!... Gelirsen ne yaparım, bilmek ister misin, ha, bilmek ister misin?

Fouan, hiç isyan etmeden, küçük kardeş inkıyadı ile bekledi; la Grande eve girdi, kapıyı şiddetle kapattı, haykırdı:

— İşte böyle yaparım... Dışarıda kal, geber!...

Fouan, bu kapalı kapının önünde, bir an, kımıldamadan durdu. Sonra tevekküllü bir karar ifade eden bir el hareketi yaparak, kilise meydanına giden patikayı tırmandı. Mouche lâkabiyle anılan kardeşi Michel'in, vaktiyle, mal taksiminde hissesine düşen Fouan'lara ait baba bucağı antika ev, orada idi; yolun alt başında, kendi oturduğu ev, karısı Rose'undu. Çoktan beri dul olan Mouche, iki kızı Lise ve Françoise'la, yalnız yaşıyordu. Kötü talihine küsmüştü, fakir bir kızla evlendiği için hâlâ utanıyordu, aradan kırk sene geçtiği halde, el'an, erkek kardeşiyle kızkardeşini hisseler için kur'a çekilirken kendi hissesini

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

çalmış olmakla itham ediyor, bu lâfı yılan hikâyesi gibi uzatıyor, bir şapka içine konulan kur'a kâğıtlarında yazılı hisselerden en kötüsünü kendisine bıraktıklarını anlatıyordu. Bu anlattığı şey, gitgide, gerçekleşmişe benziyordu, çünkü Michel, çalışma bahsinde öyle ince eleyip sık dokuyor, öyle gevşek davranıyordu ki, hissesi, kendi elinde, yarı değerini kaybetmişti. Beauce'da denildiği gibi, toprağı toprak eden insandır.

O sabah, Mouche'ta, evinin kapısı önünde gözcülük ettiği sırada, kardeşi meydanın köşesinde gözüktü. Bu taksimden, kendi payına beklediği bir şey olmamakla beraber eski kinleri diriliyor, heyecan duyuyordu. Fakat tam bir kayıtsızlık gösterişi yapmak için o da arkasını döndü, kapıyı küt diye kapattı.

Fouan, birbirinden yirmi metre mesafede bekliyen Delhomme'la Jésus-Christ'yi hemen görmüştü. Delhomme'un yanına gitti, Jésus-Christ de yaklaştı. Üçü de bir şey konuşmadan, yaylanın eteğinde uzanan patikayı, gözleriyle araştırmağa başladılar. Nihayet, Jésus-Christ:

— İşte geliyor, dedi.

Bu gelen, civarda küçük bir kasaba olan Magnolles köylülerinden, yeminli mesahacı Grosbois idi. Okuyup yazma bilmesi onu mahvetmişti. Araziyi ölçmek için Orgères'den Beaugency'ye çağrıldıkça, kendi topraklarının idaresini karısına bırakıyor, bitmez tükenmez dolaşmaları esnasında sarhoşluğa öyle alışıyordu ki, ayılmak bilmiyordu. Çok şişman, elli yaşına rağmen çok diri idi, morumtırak pütürlerle dolu, kırmızı, iri bir suratı vardı; sabahın erken saati ol-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

duğu halde, o gün fena halde sarhoştu; bir gün evvel Montigny bağcılarının bir miras taksimi işine gitmiş, bu münasebeele yapılan bir eğlentide bulunmuştu. Fakat bunun önemi yoktu, ne kadar fazla sarhoş olursa gözü o kadar iyi görüyordu; asla, ne bir ölçü hatası, ne bir toplama yanlışı yapardı! Sözü dinlenir, kendisine karşı saygı gösterilirdi, zira çok bilgili diye ün almıştı.

— Ey, geldiniz ha? dedi, haydi bakalım!

Peşi sıra, pis ve yırtık pırtık, on iki yaşında bir oğlan geliyor, mesaha zincirini koltuğunda, sehpa ile kazıkları omuzunda taşıyor, patlak bir eski mukavva kılıfa yerleştirilmiş gönyeyi, boş kalan elinde sallıya sallıya getiriyordu.

Buteau'yu beklemeden hep birlikte yürüdüler; onun des Cornailles denilen mevkide, mirasın en büyük parçası olan bir tarlanın karşısında ayakta, kımıldamadan durduğunu görmüşlerdi. Şöyle böyle iki hektarlık olan bu tarla, birkaç gün evvel, la Coliche'in Françoise'ı sürüklediği tarlaya bitişikti. Buteau daha öteye gitmeyi lüzumsuz görmüş, orada. dalgın dalgın, durmuştu. Ötekiler geldikleri zaman, onun eğildiğini, yerden bir avuç toprak aldığını, tartmak ve koklamak ister gibi, parmakları arasından ağır ağır akıttığını gördüler.

Grosbois, cebinden yağlı bir defter çıkararak:

— Bakın, Fouan, dedi, benden istediğiniz şekilde, her parselin tam ölçüde birer küçük plânını yaptım. Şimdi hepsini üç hisseye ayırmak meselesi var; bu işi de hep birlikte yapacağız, çocuklar... Şimdi, nasıl yapalım diyorsunuz, söyleyin bakayım.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Güneş yükselmişti, buz gibi soğuk bir rüzgâr bulanık gökte, hep koca bulutlar sürüklüyor, bu rüzgârla kamçılanan Beauce, kasvet ve melâl içinde, uzanıp gidiyordu. Hoş, sırtlarındaki köylü gömleklerini şişiren, şapkalarını uçuracak gibi olan, enginin bu soluğunu hiçbirisi hissetmiyor gibiydi. Beşi de bu önemli günün şerefine yabanlıklarını giymişler, hiç konuşmuyorlardı. Bu tarlanın eteğinde, ucsuz bucaksız sahanın ortasında, yüzleri, engin denizlerde yalnız yaşıyan denizciler gibi hulyalı ve donuk, halleri düşünceliydi. Ekimi kolay, bereketli, dümdüz bir toprak olan, fakat sürekli bir çalışma istiyen bu Beauce, oralıları, topraktan başka iptilâsı olmıyan soğukkanlı ve sakinli insanlar haline getirmişti.

Buteau, sonunda:

— Hepsini üçe ayırmalı, dedi.

Grosbois başını salladı, bir çekişme başladı. Büyük çiftliklerle münasebette bulunduğu için terakkiyi benimsemişti, bazan, küçük mülk sahibi müşterilerinin isteklerine karşı koyar, araziyi aşırı parçalara bölmenin aleyhinde olduğunu söylerdi. Avuç içi kadar tarlalarda, sınır çizgilerinin değiştirilmesi, oradan oraya taşınmalar, zararlı olmuyor mu idi? Toprağı dinlendirme işlerinin ıslahına, ziraat makineleri kullanmağa imkân vermiyen bu bahçeciklerde yapılan işe ziraat denilebilir miydi? Yok, yok, biricik mâkul iş anlaşmaktı, bir tarlayı, çörek keser gibi parçalara ayırmamaktı, bu iş düpedüz bir cinayetti! Birisi ekin tarlalariyle yetinir, öteki çayırları alırdı, hâsılı hisseler eşitleştirilir, kur'a çekilir, herkes hakkına razı olurdu.

Buteau genç olduğu için, hâlâ vara yoğa gülüyordu; alaylı tarafından tutturdu:

— Ya bana yalnız çayır düşerse ne yiyeceğim? Ot mu?... Hayır, hayır, hepsinden isterim, inekle at için saman, benim için de buğdayla üzüm.

Fouan onu dinledi, başiyle tasdik etti. Babadan oğula hep bu şekilde taksim yapılmıştı; sonra, satın alınan, evlenme sonunda elde edilen başka topraklar araziyi genişletiyordu.

Delhomme, yirmi beş hektar toprağa sahip olduğu için daha etraflı düşünceleri vardı; fakat uysal davrandı; sırf, ölçüden yana hakkı gaspedilmesin diye, karısı adına gelmişti. Jésus-Christ ise, ötekileri kendi hallerine bırakmış, elleri çakıl taşlariyle dolu, uçan tarla kuşlarını kovalıyordu. Kuşlardan biri, rüzgâr yolunu kesip de kanadlarını çırparak havada iki saniye hareketsiz kaldı mıydı, bir vahşi kadar maharetle taşı fırlatıyor, kuşu indiriyordu. Üç kuş düşürdü, kanlarını akıta akıta cebine indirdi.

Buteau gülerek mesahacı ile senli benli konuştu:

— Haydi, çok konuştuk, şunu üçe böl bakalım! Ama, altıya bölme sakın, bu sabah Chartres'la Orléans'ı bir arada görüyor gibisin!

Grosbois içerlerdi, gururla doğrulddu:

— Oğlum, haddin varsa sen de benim kadar sarhoş ol da gözünü aç bakayım... Gönyede benim yerimi tutabilenin alnını karışlarım!

Bu meydan okuyuşa kimse mukabele edemediği için, koltukları kabardı, Jésus-Christ'nin çakıl taşiyle kuş avlamasını hayran ve şaşkın seyreden çocuğa, öfkeyle seslendi. Gönyeyi sehpasına yerleştir-

mişler, kazıkları dikmekle meşguldüler ki, arazinin taksim şekli üzerinde ikinci bir kavga daha çıktı. Mesahacı, Aigre vâdisine muvazi, ince uzun üç parça halinde taksim yapmak istiyor, Fouan'la Delhomme da onun tarafını tutuyordu; Buteau ise, parçaların, vâdiye dikey olmasını istiyor, ekime elverişli toprak tabakasının, yokuşa yaklaştıkça gitgide inceldiğini bahane ediyordu. Taksim bu şekilde olursa, herkese toprağın fena kısmından bir hisse düşecekti; halbuki öbür türlü olursa, üçüncü parça, baştanbaşa aşağı cins olacaktı. Fakat Fouan öfkeleniyor, toprağın iç kısmı her tarafta aynı olduğuna yemin ediyor, kendisiyle la Grande ve Mouche arasında yapılan eski taksimin, kendi gösterdiği yönde yapıldığını hatırlatıyordu; ispatı da şu idi ki, Mouche'un hissesi olan iki hektar, üçüncü parçanın eteğini teşkil ediyordu. Delhomme da kesin bir mülâhaza ileri sürdü; eteğe raslıyan parçanın ötekiler kadar iyi olmadığı kabul edilse bile, o noktada, tarlanın yanından geçecek olan yol açıldığı gün, tarla sahibi kârlı çıkacaktı.

Buteau:

— Ha! Evet, la Borderie'den geçip Rognes'dan Châteaudun'e gidecek olan mahut yol! dedi. O yolu daha çok beklersiniz!

Sonra, ısrarına rağmen lâfına kulak asılmayınca, dişlerini sıkarak söylendi.

Jésus-Christ de yaklaşmıştı; hepsi, Grosbois'nın taksim çizgilerini çekişini seyre daldılar; hisselerden biri lehine bir santimetrelik mızıkçılık edeceğinden şüpheleniyorlarmış gibi, keskin bakışlarla onu gözetliyorlardı. Delhomme, ipin, kazıktan tamamı tama-

mına geçtiğine emin olmak için, üç defa, gelip gönyenin çatlağına gözünü uydurdu. Jésus-Christ, mesaha zincirini iyice germediği için yumurcağa sövüp sayıyordu. Fakat bilhassa Buteau, mesaha işini adım adım takibediyor, metreleri sayıyor, dudakları titriyerek, kendi bildiği gibi, hesapları baştan yapıyordu. Bu mala konma arzusu, toprağı ele geçireceği için duyduğu bu sevinç arasında, mülkün tamamına sahibolamamasından ileri gelen ve gitgide artan bir acı, için için bir öfke duyuyordu. Bu toprak, bir tek bütün teşkil eden bu iki hektarlık arazi ne kadar güzeldi! Bu yere kendisi sahibolamadığına göre, başka hiç kimsenin de sahibolmaması için taksiminde ısrar etmişti; halbuki, şimdi, bu parçalanış onu üzüyordu.

Fouan, kollarını iki yana sarkıtıp, hiç sesini çıkarmadan malının parçalanışını seyretmişti.

Grosbois:

— Tamam, dedi. Şu parça ile öteki parçalar arasında, bir franklık fazlalık bulamazsınız!

Yaylada, dört hektar ekimlik toprak daha vardı, fakat her biri bir arpandan daha küçük on kadar parçaya ayrılmıştı; hattâ parsellerden biri ancak yirmi dört evlekten ibaretti. Mesahacı, burayı parçalara ayırmak gerekip gerekmediğini, alay ederek sorunca, tartışma tekrar başladı.

Buteau aynı insiyaklı hareketle tekrar eğilmiş, yerden bir avuç toprak almış, tadına bakmak ister gibi yüzüne yaklaştırmıştı. Sonra, burnunu zevkle kırıştırarak, en iyi toprağın o olduğunu anlatmak ister gibi yaptı; toprağı, parmaklarının arasından usul usul dökerek, eğer o parçayı kendisine terk ederlerse ne

âlâ, yoksa taksiminde ısrar ettiğini söyledi. Delhomme'la Jésus-Christ, canları sıkılarak, bu isteği reddettiler, onlar da kendi hisselerini istediler. Evet, evet! Adam başına sekiz evlek, hakçası budur, diyorlardı. Bunun üzerine bütün tarlalar taksim edildi, üç kişiden birinin, öbür ikisinde bulunmıyan şeye sahibolamıyacağına, böylece emin oldular.

Fouan:

— Bağa gidelim, dedi.

Fakat kiliseye doğru geri dönerlerken, ucsuz bucaksız ovaya son bir defa daha baktı, uzakta gözüken la Borderie binalarına bir lâhza gözleri takılıp kaldı. Sonra, teselli kabul etmez bir esef nidasiyle, vaktiyle, millî emlâkin satışı sırasında, kaçırılan fırsatı ima etti:

— Ah! Babam isteseydi, şimdi bütün bu toprakları ölçecektiniz, Grosbois, dedi.

İki oğlu ile damadı, âni bir hareketle döndüler, bir duraklama daha oldu. Çiftliğin, gözleri önünde serili iki yüz hektarlık arazisine, ağır ağır göz gezdirdiler.

Buteau tekrar yürümeğe başladı, homur homur söylendi:

— Aman canım! Bu hikâye sanki işimize yarıyor! Burjuvaların bizi soymaları her zaman âdet değil mi zaten?

Saat onu çalıyordu. Adımlarını hızlandırdılar, çünkü rüzgâr hafiflemişti. Kalın bir kara buluttan ilk sağnak serpilmişti. Rognes'un birkaç üzüm bağı, kilisenin öte tarafında, Aigre'e kadar inen yamaçta bulunuyordu. Vaktiyle, şato ile bahçesi o noktada idi;

Cloyes civarındaki Montigny bağcılarının başarılarından cesaret alan köylüler, güneye bakan ve bayır olduğu için üzüm bağı olmağa elverişli bu yamaca asma çubukları dikmeği düşüneli ancak yarım asır olmuştu. Bu bağların üzümünden yapılan şarap hafif olmuştu, fakat hoş bir kekremsiliği vardı, ispirtosu az Orléanais şaraplarını andırıyordu. Hoş, her bağcı, ancak bir iki tarlalık yeri bağ yapıyordu; en zenginleri olan Delhomme'un altı arpanlık üzüm bağı vardı; o havalide, asıl tarım, zahire ve ot tarımı idi.

Kilisenin arkasına saptılar, köy papazının eski evinin önünden geçtiler; sonra, satranç tahtası gibi bölünmüş küçük fidanlıklar arasından aşağı indiler. Fidanlar dikili, kayalık bir yerden geçtikleri sırada, bir kovuktan, cırlak bir ses yükseldi:

— Baba, yağmur geliyor, kazlarımı çıkaracağım!

Bu seslenen, Jésus-Christ'nin kızı la Trouille'du; fasulye sırığı gibi zayıf ve sinirli, taraz taraz sarışın saçlı, on iki yaşında bir yumurcaktı. İri ağzı sola çarpılıyordu, gözlerinde cüretli bir sabit bakış vardı, öyle ki, fistan yerine, babasının, belinden sicimle bağlı eski gömleğini giymiş bir oğlan çocuk sanılırdı. Olympe diye güzel bir isme sahibolduğu halde, herkesin onu la Trouille diye çağırmasının sebebi, Jésus-Christ'nin, sabahtan akşama kadar avaz avaz haykırarak, kızını paylarken: "Dur, dur! Şimdi sana gösteririm, pis Trouille!" demesiydi[1].

[1] Trouille, türlü türlü mânalara gelebilen bir halk tâbiridir. Pis cenabet, pis murdar, leş kokulu kaltak gibi karşılıklarla tercüme edilebilir. Eserde baştanbaşa has isim olarak geçeceğinden aynen kullandım. H. V.

Bu yabani kız, bir sokak sürtüğünden olmuştu. Jésus-Christ, bir panayır dönüşü, bu şırfıntıyı bir hendek kenarında bulmuş, oturduğu kovuğa getirmiş, tekmil Rognes ahalisine kepaze olmuştu. Üç seneye yakın, gırtlak gırtlağa yaşamışlardı; sonra, bir hasat akşamı, şıllık karı, başka bir erkeğin peşine takılıp, geldiği gibi gitmişti. Memeden henüz keslimş olan çocuk, bir arsız ot gibi gürbüz büyümüştü; yürümeye başladığı tarihten beri de, hem korktuğu hem çok sevdiği babasının çorbasını pişirmeğe başlamıştı. Fakat asıl deli divane olduğu şey kazları idi. İlk zamanlar, biri erkek biri dişi, iki tanecik kazı vardı, onları, daha palaz halindelerken, bir çiftlik çitinin gerisinden aşırmıştı. Sonra, bir ana şefkati göstererek itinalarla büyütülmek sayesinde, sürü çoğalmıştı; la Trouille'un şimdi hırsızlıkla edinip beslediği yirmi tane hayvanı vardı.

La Trouille, kazları önüne katmış, elindeki değnekle yederek, keçi suratını andıran arsız yüzü ile ortaya çıkınca, Jésus-Christ öfkelendi:

— Bana bak, çorbayı pişirmeğe eve gel ha, yoksa karışmam!... Hem, kokmuş cenabet, evin kapısını kapasana, hırsızlar girecek!

Buteau bıyık altından güldü, Delhomme'la ötekiler de kendilerini tutamadılar, güldüler; Jésus-Christ'nin, evine hırsız gireceğinden bahsetmesi pek tuhaflarına gitmişti. Ev, görülecek şeydi, ihtiyar bir ıhlamur ağacının altında, çakıl yığınları arasında bulunmuş, yalnız toprağa gömülü üç duvarı mevcut bir eski mahzen, düpedüz bir tilki ini idi. Şatodan kala

kala bir orası kalmıştı; kaçak avcı, babasiyle ettiği bir kavgadan sonra, nahiyeye ait olan bu kayalık bucağa sığındığı vakit, mahzeni kapatmak için, kuru taşlarla bir dördüncü duvar örmüş, biri pencere, öteki kapı vazifesi görmek üzere, duvarda iki delik bırakmıştı. Şimdi, kovuğun tepesinden yine böğürtlenler sarkıyor, büyük bir yabangülü ağacı, pencereyi örtüyordu. Kasabada buraya Şato diyorlardı.

Bir sağanak daha geldi. Bereket versin, bağ yeri yakında idi, üçe bölünmesi itirazlara sebep olmadan, iş çabucak olup bitti. Artık, aşağıda, Aigre kıyısındaki üç hektar çayırlığı taksim etmekten başka iş kalmamıştı; fakat o sırada yağmur öyle şiddetlendi, öyle bardaktan boşanırcasına yağmağa başladı ki, mesahacı, bir evin demir parmaklıklı kapısı önünden geçerlerken, içeri girmeyi teklif etti.

— Ne dersiniz? Bir dakika mösyö Charles ın evine sığınsak mı?

Fouan, servet biriktirdikten sonra, bu burjuva malikânesine çekilmiş yaşıyan enistesi ile kızkardeşine karşı büyük bir saygı duyarak, tereddütle durmuştu:

— Hayır, hayır, dedi, onlar öğleyin yemek yerler, rahatsız etmiyelim.

Fakat o sırada, mösyö Charles, yağmuru merak edip merdivenin üst başında, saçağın altında gözükmüştü; onları görünce, seslendi:

— Girsenize, girsenize, a canım!

Hepsinin üstü başı sırsıklam olduğu için, arkadan dolaşıp mutfağa girmelerini söyledi, kendisi de oraya, yanlarına geldi. Altmış beş yaşında, matruş, donuk gözleri üzerine inen göz kapakları kalın, emek-

liye ayrılmış yüksek bir adliyeci çehresi gibi vakarlı ve sarı benizli idi. Koyu mavi bir yumuşak yünlü kumaştan elbise giymişti, ayağında kürklü terlikleri, başında papaz takkesi vardı; hayatı, âmirce yerine getirdiği nazik vazifelerde geçmiş bir yaman adam gibi, bu takkeyi vakarla taşıyordu.

Laure Fouan, Châteaudun'de terzilik ettiği tarihte, Charles Badeuil'le evlendiği zaman, kocası, Angoulême sokağında küçük bir kahve işletiyordu. Genç evliler, çabuk servet biriktirmek istedikleri, haris oldukları için, oradan kalkıp Chartres'a gitmişlerdi. Fakat önce, hiçbir işte başarı kazanamamışlardı, her tuttukları işte zarar ediyorlardı; başka bir meyhane, başka bir lokanta açmağa yeltendiler. Hattâ bir tuzlu balık ticaretini denediler, ama nafile; ömürleri boyunca iki metelik sahibi olmaktan ümitlerini kesmek üzere iken, çok müteşebbis bir adam olan mösyö Charles, sermayelerinin kötülüğünden, murdarlığiyle şöhret bulmasından dolayı iflâs haline gelen Juifs sokağındaki genelevlerden birini satın almağı düşündü. Bir bakışta durumu kavramış, Chartres'ın ihtiyaçlarını görmüş, asri terakki ile mütenasip bir emniyet ve rahatlık arzeden namuslu bir müesseseden mahrum bir kaza merkezindeki bu noksanı doldurmak gerektiğini anlamıştı. Gerçek, baştanbaşa tamir edilen, perdelerle, aynalarla süslenen, zevkle seçilmiş sermayeler getirten 19 numara, ikinci seneden itibaren öyle bir şekilde tanındı ki, kadınların sayısını altıya çıkarmak gerekti. Subaylar, devlet memurları, hâsılı bütün kibar sınıf, başka eve gitmez oldu. Bu başarı, mösyö Charles'ın çelik gibi sağlam kolu, şefkatli ve

kuvvetli idaresi sayesinde devam etti; madam Charles da şaşılacak derecede büyük bir faaliyet sarf ediyor. gözünü dört açıp her işle ilgileniyordu; hiçbir şeyin ziyan olmamasına dikkat ediyor, bir yandan da, sırasında, zengin müşterilerin ufak tefek hırsızlıklarına göz yummasını biliyordu.

Yirmi beş seneden daha az bir zaman içinde, Badeuil'ler. üç yüz bin frank para biriktirdiler; o zaman, hayatlarının biricik emelini tatmin etmeyi, tabiatın ortasında, ağaçlarla, çiçeklerle, kuşlarla şairane bir ihtiyarlık geçirmeyi düşündüler. Fakat 19 numarayı, biçtikleri yüksek pahaya satın alacak müşteri bulamadıkları için, iki sene daha işte kaldılar. Bir çiftlikten daha fazla kazanç sağlıyan, canla başla vücuda getirdikleri bir müesseseyi, belki de onu berbadedecek yabancı ellere bırakmak zorunda kalış. yürek paralayıcı bir şey değil miydi? Mösyö Charles'ın, Charres'a gelir gelmez, adını Estelle koydukları bir kızı olmuştu. Juifs sokağındaki eve yerleşince, bu kızı, Châteaudun'deki Visitation rahibelerinin manastırına verdi. Bu manastır, son derece sıkı ahlâk kaidelerine bağlı, sofu bir geceli okuldu; mösyö Charles, genç kızı, mâsumluğu üzerinde büsbütün ince eleyip sık dokumuş olmak için, on sekiz yaşına gelinciye kadar orada tuttu, tatil zamanlarını geçirmek üzere uzaklara yolladı, onu zengin eden zanaatın ne olduğunu kendisine öğretmedi. Kızı, ancak, Hector Vaucogne isimli bir oktruva memuruna verdiği gün manastırdan çıkardı; bu adam yakışıklı bir gençti, ivi huyları vardı, fakat eşine raslanmadık derecede tembelliği bu iyi huylarını berbat ediyordu.

Estelle, otuzuna basmak üzere olduğu, Elodie isimli, yedi yaşında bir de kızı bulunduğu tarihte, nihayet, babasının, ticarethanesini satmak istediğini haber alarak işin içyüzünü öğrenmiş, kendiliğinden gelip, bu işte, kendisinin başkalarına tercih edilmesini istemişti. Mademki bu kadar sağlam, bu kadar güzel bir ticaretti, ailenin elinden çıkarıp başkalarına kaptırmağa ne lüzum vardı? Mesele konuşulup halledildi, Vaucogne'lar müesseseyi aldılar, Badeuil'ler de, daha ilk aylarda, kızlarının, büsbütün başka bir terbiye ile büyütüldüğü halde, üstün bir ev sahibi meziyeti taşıdığını, her türlü idarecilik kabiliyetinden mahrum damatlarının gevşekliğini mükemmel surette telâfi ettiğini görerek, rikkatli bir memnunluk duydular. Kendileri, beş senedir Rognes'a çekilmiş bulunuyorlardı, torunları Elodie'yi de, son derece sıkı ahlâk kaidelerine göre, dinsel bir terbiye alarak büyüsün diye Châteaudun'deki Visitation rahibelerinin yatılı okuluna verdikleri için, ona oradan, uzaktan gözcülük ediyorlardı.

Mösyö Charles, genç bir hizmetçi kızın, bir yandan tereyağlı tarla kuşu sotesi yaparken bir yandan da bir omlet çalkalamakla meşgul bulunduğu mutfağa girince, hepsi, hattâ ihtiyar Fouan'la Delhomme bile şapkalarını çıkardılar, onun uzattığı eli sıkmakla son derece gurur duydular.

Grosbois, mösyö Charles'a hoş görünmek için:

— Vay canına, mösyö Charles, eviniz ne kadar güzel! dedi... Âdeta bedavaya satın aldığınızı düşünüyorum da!... Evet, evet, siz kurnaz bir insansınız, hem halis muhlis bir kurnazsınız!

Beriki kasıldı:

— Kelepir bulduk. Kısmet. Hoşumuza gitti. sonra da, madam Charles, âhır ömründe, mutlaka doğduğu memlekette yaşamak istiyordu... Ben, kalb işlerinde hep boyun eğmişimdir.

Roseblanche diye anılan bu malikâne, Cloyes'lı bir burjuvanın köşkü idi; bu adam, bu binaya elli bin franga yakın para sarf etmiş, fakat daha boyaları kurumadan, kendisine bir nüzül inmiş, orada ölmüştü. Yamaca oturtulmuş, çok süslü bir bina olan bu ev, Aigre'e kadar inen üç hektarlık bir bahçenin ortasındaydı. Bu hücra yerde, kasvetli Beauce'un eteğinde, binaya tek müşteri çıkmamış, mösyö Charles, onu yirmi bin franga kapatmıştı. Orada bütün zevklerini, saadet içinde tatmin ediyor, çayda, enfes alabalıklar, yılan balıkları tutuyor; üstüne titrediği çeşit çeşit güller, karanfiller yetiştiriyor; kuşlar besliyor, bakımı ile yalnız kendisi meşgul olduğu, bir kuşhane dolusu ötleğen kuşu büyütüyordu. Karıkoca ihtiyarlamışlar, hâlâ sevişiyorlar, on iki bin frank gelirlerini, pürüzsüz bir saadet içinde orada yiyorlar, bunu, otuz sene çalışmalarının meşru mükâfatı sayıyorlardı.

Mösyö Charles:

— Burada,hiç değilse kim olduğumuz biliniyor, değil mi ya? dedi.

Mesahacı:

— Şüphesiz, sizi tanırlar, diye cevap verdi. Paranız sizin hesabınıza konuşuyor.

Ötekilerin hepsi bu sözü tasdik ettiler.

— Elbette, elbette!

Bunun üzerine, mösyö Charles, hizmetçiden kadeh istedi. Mahzene kendisi indi, iki şişe şarap getirdi. Hepsi, üzerinde tarla kuşlarının kızardığı mutfak sobasına dönmüşler, mis gibi kokuyu kokluyorlardı. Şarabı ciddî ciddî içtiler, gırtlaklarını yıkadılar.

— Ooo! Bu şarap bura malı değil!... Yaman şey!

— Birer tane daha!... Sıhhatinize!

— Sıhhatinize!

Kadehlerini bıraktıkları sırada madam Charles çıkageldi; altmış üç yaşında, saygı telkin eden, kar gibi beyaz saçlı, Fouan ailesine has ablak yüzlü ve iri burunlu, fakat bir manastır huzuru ve mülâyimliği taşıyan, gölgede yaşamış ihtiyar bir rahibe teni gibi pembemtırak, solgun benizli bir kadındı. İki günlük tatilini geçirmek üzere Rognes'a gelmiş bulunan torunu Elodie de, çekingen ve ürkek tavırlariyle, ona sımsıkı sokulmuş, peşi sıra geliyordu. Bünyesi kansızlıkla kemirildiği halde, on iki yaşında olmasına rağmen boyu fazla uzundu, gevşek ve şiş, çirkin bir yüzü, kansızlığının tesiriyle seyrek, rengi bozuk saçları vardı; üstelik, aldığı mâsum bâkire terbiyesiyle o kadar sıkıya konulmuştu ki, aptal olmuştu.

Madam Charles, aralarındaki sınıf farkını belirtmek için, temkin ve vakarla, kardeşinin ve yeğenlerinin ellerini sıkarak:

— Ooo! Siz mi geldiniz? dedi.

Sonra, bu adamlarla daha fazla meşgul olmadan, arkasına döndü:

— Girin, girin, mösyö Patoir, dedi... Hayvan burada.

Bu gelen, Cloyes baytarı idi; kanlı, yüzü mosmor, asker suratlı, palabıyıklı, tıknaz bir adamdı. Şakır şakır yağan yağmurun altında, çamurlara bulanan arabasiyle henüz gelmişti.

Madam Charles, ılık fırından bir sepet çıkardı; içinde ihtiyar bir kedi can çekişiyordu.

— Zavallı yavrucuk, dedi, zavallı yavrucuk, dün bir titreme geldi, onun üzerine size mektup yazdım... Hey! Genç değil, yaşı on beşe yaklaştı... Ya, Chartres'da, on beş sene bizim yanımızda yaşadı; geçen sene, kızım başından atmağa mecbur oldu, ben de alıp buraya getirdim. Dükkânın bütün kıyı bucağını pisliyordu.

Dükkân tâbirini, Elodie'den dolayı kullanıyordu; kıza masal okuyorlar, annesiyle babasının bir şekerci dükkânı işlettiklerini, giren çıkan kıyamet gibi olduğu için kendisini içeri alamadıklarını söylüyorlardı. Hoş, köylüler, gülümsemediler bile, çünkü Rognes'da, bu lâf zaten ağızdan ağıza dolaşıyordu: "Hourdequin'in çiftliği, mösyö Charles'ın dükkanının yerini tutamaz" deniliyordu. Gözlerini testekerlek açmışlar, sıska, tüyleri döküle, acıklı ihtiyar sarı kediye, Juifs sokağındaki evin bütün yataklarında hırıldamış olan kediye; beş altı nesil kadının tombul elleriyle okşanmış, gıdıklanmış olan kediye bakıyorlardı. İhtiyar kedi, salonun ve halvet odalarının mahremi, gözde kedi olarak, çok uzun zaman keyif sürmüş, pomata artıklarını yalamış, tuvalet bardaklarındaki suları içmiş, sessiz bir hayalperest halinde, olaylara şahit olmuş, altın sarısı halkalarının ortası elifleşen gözleriyle her şeyi görmüştü!

Madam Charles, sözünü şöyle bitirdi:

— Mösyö Patoir, rica ederim, kedimi iyi edin.

Baytar, burnunu, ağzını kıvırıyor, babacan ve haşin bir çomara benziyen suratını oynatarak gözlerini faltaşı gibi açıyordu.

— O ne! diye haykırdı. Beni bunun için mi rahatsız ettiniz?... Elbette kedinizi iyi edeceğim ya! Boynuna bir taş bağlayın, suya fırlatın!

Elodie, hüngür hüngür ağlamağa başladı; madam, öfkeden boğulacak gibi oluyordu.

— Ayol, bu kedi leş gibi kokuyor! Böyle murdar şey evde tutulur mu? Koleraya yakalanacaksınız!... Fırlatın şunu suya!

Lâkin, ihtiyar kadının öfkesi karşısında, nihayet masanın başına geçti, söylene söylene bir reçete yazdı.

— O da doğru ya! Leş gibi kokular içinde oturmak hoşunuza gidiyorsa, sizin bileceğiniz iş... Benim paramı verin de üst tarafı vız gelir... Buyurun! Bu ilâcı saat başı, gırtlağından kaşık kaşık akıtırsınız; şu da iki tenkiyelik ilâç, birini bu akşam yaparsınız, birini yarın.

Mösyö Charles, tarla kuşlarının ateşte kararmağa başladığını görerek bir müddettir sabırsızlanıyor, hizmetçi kız da omleti çalkalamaktan usanmış, kolları iki yana sarkık, bekliyordu. Mösyö Charles, muayene ücreti olan altı frangı çıkarıp Patoir'a verdi, ötekileri, kadehlerini boşaltmağa dâvet etti.

— Yemek vakti geldi, dedi. Haydi bakalım, güle güle gidin, inşallah yine görüşürüz, değil mi? Yağmur artık dindi.

İstemeye istemeye çıktılar; baytar, sarsak arabasına binerken söylendi:

— Suya atmak için boynuna bağlanacak ip masrafına bile değmez bir kedi!... Ama, insan zengin olunca!

Jésus-Christ, alaycı bir eda ile:

— Orospu parası bu, dedi, haydan gelmiş huya gider!

Fakat hepsi, hattâ, için için bir hasetle benzi solan Buteau bile, başlarını şiddetle sallıyarak itiraz ettiler; içlerinde en aklı başında adam olan Delhomme:

— Ne olursa olsun, insan bir kenara on iki bin frank gelirlik bir para biriktirebilmişse, tembel de değil, budala da değil demektir, dedi.

Baytar, kamçısını şaklatıp hayvanını sürmüştü; ötekiler, sel yatağı haline gelen patikalardan Aigre'e doğru indiler. Taksim edilecek olan üç hektarlık çayırlığa vardıkları zaman, yağmur, bir tufan şiddetiyle tekrar başladı. Ama, açlıktan ölüyorlardı, bu sefer inadettiler, artık işi bitirmek istediler. İki kardeş arasında paylaşılan kısma küçük bir koru düştüğü halde üçüncü kısmın ağaçsız parçaya raslaması gibi bir tek itiraz sebebi yüzünden iş biraz uzadı... Bununla beraber dâva halledildi, karar kabul olundu. Mesahacı, sözleşmenin düzenlenmesi için ölçüleri notere teslim edeceğine söz verdi, kur'anın gelecek pazara bırakılması kararlaştı; kur'a o gün saat onda, babalarının evinde çekilecekti.

Rognes'a girerlerken, Jésus-Christ, birdenbire sövdü:

— Dur hele dur, pis Trouille, şimdi sana gösteririm!

La Trouille, otlu yolun kenarında, şakır şakır yağan yağmurun altında, fütursuzca, kazlarını gezdiriyordu. Sırsıklam ıslanan, sevincine pâyan olmıyan sürünün başında, erkek kaz gidiyor, koskoca sarı gagasını sağa çevirince bütün koskoca gagalar sağa dönüyordu. Fakat kız korktu, çorbayı pişirmek için koşa koşa bayırı tırmandı, erkek kazın ileri uzanan boynunun arkasında, ileri doğru uzanan uzun boyunlar sürüsü de peşinden yürüdü.

IV

Ertesi pazar, tesadüf, Toussaint yortusu olan bir kasım gününe raslıyordu; saat dokuza gelirken, eski Rognes ruhani dairesinin papazlığını da yapmağa memur Bazoches-le-Doyen papazı rahip Godard, küçük Aigre köprüsüne inen yokuşun başında gözüktü. Vaktiyle daha önemli bir yerken, nüfusu sonradan pek pek üç yüze inen Rognes kasabasında senelerden beri papaz yoktu; kasaba, bir papazı bulunup bulunmamasına aldırış eder gibi görünmüyordu; o kadar ki, belediye meclisi, yarı yarıya harap köy papazı evine kır bekçisini oturtmuştu.

Bu sebeple, rahip Godard, her pazar, Bazoches-le-Doyen'le Rognes arasındaki üç kilometrelik yolu yaya yürüyüp geliyordu. Şişman, bodur, kırmızı enseli, başı geriye devrilecek kadar kalın gerdanlı bir adam olduğu için sıhhati bakımından, kendisini bu beden hareketine zorluyordu. Fakat o pazar geç kaldığını anlamış, ufacık, yassı, basık burnu ile küçük, gri gözlerini çukura kaçıran yumuk, kanlı suratında bir karış açık ağziyle, müthiş surette soluyor, kar yüklü, kurşuni göğün altında, o hafta yağan selli yağmurlardan sonraki mevsimsiz soğuğa rağmen, ağarmağa başlıyan kızıl, sık saçlı başı açık, üç köşeli papaz şapkasını sallıya sallıya elinde taşıyordu.

Yol, dik bir yokuş halinde iniyordu, Aigre'in, taş köprüden evvel sol kıyısında ancak birkaç ev vardı, bir nevi dış mahalle olan bu kısımdan, papaz, o fırtına yürüyüşü ile geçti, söğüt ve kavak koruları arasından, çayırlar ortasından kıvrıla kıvrıla akan aheste ve duru çayın ne üst başına, ne alt başına bakmadı bile. Fakat suyun sağ kıyısında, yol üstünde, iki keçeli evleriyle kasaba başlıyordu; yamaçta, gelişigüzel oturtulmuş daha başka evler de vardı; köprüyü geçer geçmez belediye dairesiyle okul binası geliyordu; bu bina, üstüne bir kat çıkılmış, kireçle badana edilmiş bir eski zâhire ambarı idi. Papaz bir an tereddüt etti, binanın boş methaline başını uzattı. Sonra döndü, karşıda bulunan iki meyhanenin içini, bir bakışla araştırdı; bu meyhanelerden birinin kavanozlar dizili temiz bir camekânı vardı, camekânın tepesinde asılı, sarı boyalı tahtadan küçük bir tabelâ duruyordu, üzerine, yeşil boya ile "Bakkal Macqueron" ibaresi yazılmıştı. Kapısı sadece bir çoban püskülü dalı ile süslenmiş olan öteki meyhanenin kaba saba sıvanmış olan duvarında, siyah boya ile şu ibare okunuyordu. "Tütüncü Lengaigne". Papaz, bu iki dükkânın arasından geçip dosdoğru kilise önüne çıkan dik, sarp dar yola girmeğe hazırlanırken, ihtiyar bir köylüyü görüp durdu.

— Vay! Siz misiniz, Fouan baba?... İşim acele, yoksa gelip sizi görmek istiyordum... Ne yapıyoruz, söyleyin bakalım? Oğlunuz Buteau, Lise'i bu vaziyette bırakamaz; karnı gittikçe büyüyor, herkesin gözüne batıyor... Kız, Meryem kızıdır, ayıp şey, ayıp şey!

İhtiyar, terbiyeli ve saygılı bir tavırla onu dinliyordu:

— Evet amma, papaz efendi, Buteau inad ediyorsa ben ne yapayım?... Sonra, oğlanın ne de olsa hakkı var. Hiç çeyizi olmıyan bir kızla, o yaşta evlenilir mi?

— Peki ama, çocuk var!

— Malûm... Ama, çocuk da henüz ortaya çıkmış değil. Doğacağını biliyor musunuz?... Asıl kötüsü de bu, sırtına geçirecek gömleği yokken çocuk peydahlamak!

Bu sözleri, hayatın ne olduğunu bilen bir ihtiyar gibi, temkinle söylüyordu. Sonra, aynı ölçülü sesle ilâve etti:

— Hoş, bu iş belki de yoluna girecektir... Çünkü malı taksim ediyorum; birazdan, sabah âyininden sonra kur'a çekilecek... Buteau hissesini alınca, umarım ki kuziniyle evlenmeyi düşünecektir.

Papaz:

— Pekâlâ, dedi, kâfi, size güveniyorum, Fouan baba.

Fakat bir çan sesi, lâkırdısını yarıda kesti, papaz telâşla sordu:

— Bu ikinci çan, değil mi?

— Hayır, papaz efendi, üçüncü.

— Hay Allah cezasını versin! Bu Bécu olacak hayvan herif yine beni beklemeden çan çalıyor.

Söve saya, hızlı hızlı patikayı tırmandı. Tepeye varınca, fenalık geçirdi, göğsü demirci körüğü gibi hırıldıyordu.

Çan hâlâ çalınıyor, ürküttüğü kargalar, Rognes'un eski önemini gösteren on beşinci asırdan kalma çan

kulesinin sivri tepesinde, cıyak cıyak öterek uçuşuyorlardı. Kilisenin ardına kadar açık kapısı önünde birtakım köylüler toplanmış, bekliyorlardı; aralarında dinsiz bir adam olan meyhaneci Lengaigne, piposunu içiyordu; daha ötede, yüzü sert çizgili, yakışıklı belediye reisi çiftçi Hourdequin, mezarlığın duvarına arkasını vermiş, muavini bakkal Macqueron'la konuşuyordu. Papaz, selâm vererek yanlarından geçince, hepsi onun peşinden yürüdü, yalnız Lengaigne, piposunu çekiştirerek, mahsus yapıyormuş gibi arkasını döndü.

Kilisede, iç methalin sağında, bir adam, bir ipe asılmış, durmadan çekiyordu.

Rahip Godard, öfkeden gözü dönmüş bir halde:

— Yeter, Bécu, dedi. Ben gelmeden üçüncü çanı çalmayın diye size yirmi defa tembih ettim.

Kilisenin çancılığını yapan orman bekçisi, emre itaatsizlik ettiği için korkarak, kakıldı kaldı. Elli yaşında, iri kafalı, kavruk, ihtiyar asker yüzlü, kır bıyıklı, kır didon sakallı, hep fazla dar yakaların içinde sıkışıp kalmış gibi dimdik boyunlu, ufak tefek bir adamdı. Daha sabahtan bulut gibi sarhoştu, bir tek söz bulup özür dilemeğe cesaret edemeden, selâm vaziyetinde durdu.

Hoş, rahip sıralara bir göz atarak, kilisenin içinde ilerlemeye başlamıştı. İçeride cemaat azdı. Solda, belediye meclisi âzası sıfatiyle gelmiş bir Delhomme vardı. Sağda, kadınlar tarafında, en fazla on iki kişi idiler; rahip, kuru, sinirli, küstah bir kadın olan Coelina Macqueron'u; mızmız, sünepe, sessiz sedasız, şişko Flore Lengaigne'i; ince uzun, kara kuru, gayet

pis bir mahlûk olan Bécu kadını gördü. Fakat ön sıradaki Meryem kızlarının tavrı, büsbütün öfkelenmesine sebeboldu. Françoise, orada, iki arkadaşının arasında oturuyordu; bunlardan biri, Cloyes'da kibar bir küçük hanımefendi gibi büyütülmüş bir esmer güzeli olan Macqueron'ların kızı Berthe; öteki, anasiyle babasının, Châteaudun'de bir kadın terzisinin yanına çıraklığa verecekleri çirkin, yüzsüz bir sarışın olan, Lengaigne'lerin kızı Suzanne'dı. Üçü de arsız arsız gülüyorlardı. Yan tarafta da, zavallı Lise, şişman, tostoparlak vücuduyla, neşeli edasiyle oturuyor, mihrabın karşısında, karnının kepaze halini ortaya seriyordu.

Nihayet, rahip Godard camegâha girerken. Delphin ve Nénesse'le burun buruna geldi; itişe kakışa oynıyarak, okunmuş yağ şişelerini hazırlıyorlardı. Bécu'nün oğlu olan on bir yaşında Delphin, daha şimdiden yüzü güneşten yanmış, gürbüz, toprak işlerini seven, okuldan kaçıp tarlada çalışmağa giden bir haşarı idi; Delhomme'un büyük oğlu olan Ernest ise, onunla aynı yaşta, narin ve tembel bir sarışın oğlandı, cebinde her zaman bir ayna gezdirirdi.

Rahip:

— Ne oluyor, maskaralar! diye haykırdı. Kendinizi ahırda mı zannettiniz?

Sonra, bir dolabın rafına kitap yerleştirmekle meşgul, solgun yüzünde tek tük sarı tüyler bitmiş, uzun boylu zayıf bir gence döndü:

— Mösyö Lequeu, ben burada yokken bunları uslu durdurabilirdiniz, dedi!

Bu, okul öğretmeni idi, tahsille beraber mensup olduğu sınıfın kinini de benimsemişti. Öğrencilerini hırpalıyor, onlara hayvan muamelesi ediyor, rahiple belediye reisine karşı takındığı dürüst ve katı tavrın altında, yeni fikirler gizliyordu. Rahle başında iyi ilâhi okur, hattâ mukaddes kitapların muhafazsına itina ederdi; fakat usule rağmen, çan çalmaktan kesin olarak kaçınmıştı, bu çeşit bir iş, serbest fikirli bir insana yakışmazdı.

Ters bir cevap verdi:

— Ben kilisenin inzıbatına memur değilim. Okulda olsaydı tokadı atardım!

Rahip cevap vemeden, telâşla, beyaz harmaniyesini ve omuzluğunu giymeye başlayınca, o devam etti:

— Küçük âyin, değil mi?

— Elbette, hem de çabuk!... Büyük âyin için, saat ondan evvel Bazoches'ta bulunmalıyım.

Lequeu, dolaptan, eski bir dua kitabı çıkarmıştı; dolabı kapadı, kitabı mihrabın üstüne bıraktı. Papaz, Delphin'le Nénesse'i sıkılıyor:

— Çabuk olalım, çabuk olalım, diyip duruyordu.

Kutsal kupa elinde, terliye soluya kiliseye girdi. Âyine başladı, iki yumurcak, sinsi ve muzip yan bakışlarla çömezlik ediyorlardı. Kilise, tek sahınlı, yuvarlak kubbeli, duvarları meşe kaplamalı bir kilise idi, belediye meclisinin hiç tahsisat vermemekte inat etmesi yüzünden gitgide harabolmaktaydı. Damın kırık arduvazlarından içeri yağmur suları sızıyor, direklerin fazla çürümüş olduğunu belli eden büyük lekeler gözüküyordu; bir demir parmaklıkla kapalı zâ-

kirler yerlerinde, yüksekte, yeşilimtırak bir akıntı izi, mihrabın freskini kirletiyor, meleklerin tapındığı bir Allah tasvirinin yüzünü ikiye biçiyordu.

Rahip, kollarını açarak, cemaate doğru dönünce, kalabalık geldiğini görüp bir parça sakinleşti; belediye reisi, yardımcısı, belediye meclisi üyelerinden bazı kimseler, ihtiyar Fouan, ilâhili âyinlerde trombon çalan nalbant Clou oradaydılar. Lequeu, vakarlı edasiyle, ön sırada kalmıştı. Bécu, yıkılacak kadar sarhoş bir halde, en geride, kazık gibi kaskatı duruyordu. Hele kadınlar tarafında sıralar dolu idi, Fanny, Rose, la Grande, daha başkaları hep gelmişlerdi, öyle ki, Meryem kızları sıkışmak zorunda kalmışlardı; şimdi, burunlarını dua kitaplarına eğmişler, terbiyeli terbiyeli oturuyorlardı. Fakat rahibin gururunu asıl okşıyan şey, mösyö ve madam Charles'la torunları Elodie'yi görmesi oldu. Mösyö, çuhadan bir redingot giymişti, madamın yeşil ipekli bir fistanı vardı, ikisi de vekarlı ve kerliferli, başkalarına iyi örnek oluyorlardı.

Bununla beraber, rahip Godard, âyini aceleye getiriyor, Lâtince duaları ağzında geveliyor, usulden olan töreni yarım yamalak yapıyordu. Sıra va'za gelince kürsüye çıkmadan zâkirler yerinin ortasında bir iskemleye oturdu, bir şeyler geveledi, lâfın alt tarafını getiremedi. Hitabet onun zayıf tarafıydı, kelime bulamaz, höö höö der durur, cümlelerini bir türlü bitiremezdi, Monsenyörün onu yirmi beş senedir, küçük bir köy papazlığı olan Bazoches-le-Doyen'de niçin unuttuğunu anlatmağa bu kâfiydi. Âyinin alt tarafı toparlanıyordu; tebcil töreninde, çıngıraklar, zembe-

reği gevşemiş elektrik zilleri gibi çalındı, rahip Godard, kırbaç şaklatır gibi bir "İte, missa est" le[1] cemaati savdı.

Kilise henüz boşalmıştı ki rahip Godard, şapkasını, aceleyle tersine oturtmuş bir halde, tekrar gözüktü. Kapının önünde, Coelina, Flore ve Bécu kadın toplanmışlar, duruyorlardı, böyle aceleye getirilip baştan savuldukları için çok gücenmişlerdi. Rahip Godard, bir büyük yortu günü kendilerine bu kadarcık zaman ayırdığına göre, demek ki onları hor görüyordu.

Coelina onu durdurdu, sert sesiyle:

— Kuzum rahip efendi, dedi, bize dargınmısınız ki böyle paçavra bohçası gibi baştan atıyorsunuz?

Rahip:

— Eey, ne yapalım! dedi. Asıl cemaatim beni bekliyor... Aynı zamanda hem Bazoches'ta hem Rognes'da bulunamam ki... Büyük âyinler istiyorsanız, kendinize bir köy papazı bulun.

Rognes kasabası ile rahip arasında bu, ezelî kavga idi; ahali, kendilerine itibar gösterilmesini istiyordu, rahip de, kiliseyi tamir etmek istemiyen bir nahiyede, vazifesinin dar hududundan kat'iyen çıkmak istemiyordu; zaten, köyde birbirini kovalıyan kepazelikler de gayretini kırıyordu. Hep birlikte uzaklaşmakta olan Meryem kızlarını göstererek devam etti:

— Sonra da, Cenabı Hakkın emirlerine saygı göstermiyen gençlerle âyin yapmak yerinde bir iş midir?

---

[1] Selâmetle gidiniz demek olan Lâtince bir söz.

Coelina dişlerini sıkarak:

— Bunu benim kızım için söylemiyorsunuz, umarım, dedi.

Fiore ilâve etti:

— Benimki için de değil, tabiî?

Bunun üzerine sabrı tükenen rahip köpürdü:

— Kim için söylüyorsam söylüyorum... Kör kör parmağım gözüne... Sırtında beyaz libaslarla bu iş olur mu? Burada bir tek Meryem kızları alayı görmedim ki içlerinde bir tane gebesi bulunmasın... Yok, yok, siz Allahı bile usandırırsınız!

Böyle dedikten sonra kadınların yanından ayrıldı, lâkırdıya karışmamış olan Bécu kadın, öfkelenip kızlarının kabahatini birbirinin başına kakan iki anneyi barıştırmak zorunda kaldı; fakat bu işi öyle ağulu telmihlerle yapıyordu ki, kavga büyüdü. Berthe'mi? Eh! Kadife korsajlar, piyanolar filân derken sonunda ne mal olacaktı, bak! Ya Suzanne! Onu da, kötü olsun diye Châteaudun'deki terzi kadının yanına göndermenin münasebeti var mıydı?

Nihayet serbestliyen rahip Godard, yola çıkmağa hazırlanırken, karıkoca Charles'ları karşısında buldu. Yüzünde, sevimli, yayvan bir gülümseme belirdi. şapkasını geniş bir hareketle çıkarıp selâm verdi. Bay, azametle selâm aldı, bayan, zarif reveransiyle eğildi. Fakat papazın gidememesi mukadderdi, zira daha meydanın nihayetine varmamıştı ki, başka birine daha rasladı, durdu. Bu rasladığı, otuz yaşlarında kadar iriyarı bir kadındı. Seyrek saçlariyle, yassı, gevşek, samani sarı yüziyle, haydi haydi ellisinde gözüküyor-

du; çetin işler göre göre çökmüş bitmişti, sırtına yüklendiği bir çırpı demeti altında sendeliyordu.

Rahip Godard:

— Palmyre, dedi, bugün Toussaint yortusu olduğu halde niçin âyine gelmediniz? Çok fena.

Kadın inledi:

— Şüphesiz, rahip efendi, ama nasıl geleyim?... Kardeşim üşüyor, evde soğuktan donuyoruz. Çit kenarlarından şunları toplamağa gittim.

— La Grande hâlâ öyle insafsız mı?

— Elbette! Ölür de bize bir lokma ekmek, bir tane odun vermez.

Ağlamalı sesiyle, maceralarını tekrar anlattı, büyük annelerinin, kendilerini nasıl kovduğunu, kardeşiyle beraber, boş bir eski ahıra sığınmağa nasıl mecbur olduğunu söyledi. Üst dudağı yırık, ağzı çarpık, bacağı eğri bıçare Hilarion, yirmi dört yaşında olmasına rağmen akılsızdı, öyle aptaldı ki onu hiç kimse işte kullanmak, istemiyordu. Palmyre de, onun yerine, ölesiye çalışıyordu, bu sakat kardeşine candan itinalarla bakıyor, ana gibi gayret ve şefkat gösteriyordu.

Onun bu anlattıklarını dinlerken rahip Godard'ın iri, terli yüzü, cana yakın bir iyilik ifadesi alıyor, öfkeli, ufacık gözleri merhametle dolup güzelleşiyor, iri ağzı acıklı bir câzibe mânasına bürünüyordu. Hep hiddet, şiddet içinde, önüne geleni azarlıyan bu müthiş adam, zavallılara meftûndu, bütün parasını, çamaşırını, esvaplarını onlara verirdi; o derecede ki, tekmil Beauce eyaletinde, cüppesi onunki kadar kızıllaşmış, onunki kadar yamalı bir papaza daha rasla-

mak imkânsızdı. Tasalı tasalı ceplerini araştırdı, Palmyre'in avucuna beş frank sıkıştırdı.

— Alın! Kimse görmesin, çünkü başkalarına verecek param yok, dedi... Mademki bu kadar insafsızlık ediyor, la Grande'la da konuşayım.

Bu sefer, artık savuştu. Aigre'in öte tarafınaki yamacı, soluk soluğa tırmanırken, bereket versin, kasabaya dönmekte olan Bazoches-le-Doyen kasabı onu arabasına aldı; rahip Godard, bulanık göğe akseden şapkası hoplıyarak, sarsıla sarsıla, ova hizasında gözden kayboldu.

Bu arada, kilise meydanı boşalmıştı, Fouan'la Rose evlerine dönmüşlerdi; Grosbois onlardan evvel gelmişti. Saat ondan biraz evvel, Delhomme'la Jésus-Christ de geldiler; fakat Buteau'yu öğleye kadar boşuboşuna beklediler, bu acayip huylu oğlan hiçbir zaman tam vaktinde gelmezdi; herhalde, gelirken yolda bir yere takılmış, karın doyuruyordu. Önce onu beklememek istediler, sonra, dikkafalılığından için için korktuklarından, kur'ayı yemekten sonra, ta ikiye doğru çekmeye karar verdiler. Grosbois, Fouan'ların bir dilim domuz yağı ile bir şişe şarap ikramlarını kabul etti, şişeyi bitirdi, tabiî sarhoşluk haline tekrar geldi, bir başka şişeye girişti.

Saat ikiye geldiği halde Buteau'dan hâlâ eser yoktu. O zaman, Jésus-Christ, yortuya raslıyan o pazar günü, bütün kasaba halkını gevşeten kafa tütsüleme ihtiyacı içinde, Macqueron'un dükkânın önünden geçti, geçerken kafasını içeri uzattı; istediği de oldu, kapı birdenbire açıldı, Bécu gözüktü.

— Gel bakalım, kötü asker, sana bir bardak şarap ikram edeyim! diye seslendi.

Daha fazla dikleşmiş, sarhoşladıkça azametlenmişti. Bir eski sarhoş asker kardeşliği, gizli bir sevgi, onu kaçakçıya doğru çekiyordu; fakat vazife başındayken Jésus-Christ'yi tanımak istemiyor, plâkası kolunda takılı, onu hep suçüstü yakalamağa hazır, vazifesiyle kalbi arasında bocalıyordu. Meyhanede iken, sarhoş olur olmaz, ona kardeşçe ziyafet çekiyordu.

— Bir piket oynıyalım mı? Bedeviler bizi rahatsız ederlerse, kulaklarını keseriz be!

Bir masaya yerleştiler, avaz avaz haykırarak kâğıt oynadılar; bir yandan da, şarap şişeleri dolup dolup boşalıyordu.

Macqueron, bir köşede, palabıyıklı iri suratiyle, göçmüş, bir iş görmeden tembel tembel oturuyordu. Montigny şarapları alışverişinde kazandığı paralarla kendisine bir gelir sağladığından beri işi tembelliğe vurmuştu; ava gidiyor, balık tutuyor, burjuvalık taslıyordu; hem de kızı Berthe, ipekli fistanlar giyip, etrafında salınırken o, partal esvaplar giyiyor, gayet pis geziyordu.

Karısı onun sözünü dinlemiş olsaydı, bakkal dükkını da, meyhaneyi de kapatıp işi bırakacaklardı; çünkü Macqueron gururlanmağa başlamıştı, için için, henüz şuursuz birtakım emeller besliyordu; fakat kadın, paraya karşı, vahşi denecek derecede düşkündü, Macqueron, kendisi de, hiçbir işe el sürmemekle beraber, karısının, tütün bayiliği yapan ve kendileri gibi içki satan komşuları Lengaigne'i kızdırmak için kadehle şarap satmasına ses çıkarmıyordu. Lengaig-

ne'le aralarında, hiç bitmiyen, hep alevlenmeğe hazır eski bir rekabet vardı.

Yine de, haftalarca iyi geçindikleri oluyordu; tam o sırada, Lengaigne, yakında kur'ası çıkacak koskoca, salak bir oğlan olan oğlu Victor'la birlikte içeri girdi. Çok uzun boylu, iri kemikli geniş omuzlarının üstünde ufacık baykuş kafalı, kazık yutmuş gibi dimdik bir adam olan Lengaigne, topraklarını ekip biçme işiyle meşgul oluyor, tütün tartmak, mahzenden şarap çıkarmak işlerine karısı bakıyordu. Lengaigne'e önem veren şey, kasaba halkının sakallarını tıraş etmesi, saçlarını kesmesiydi; askerlikte öğrendiği bu zanaatı, arzuya göre, ya dükkânında, müşterilerin ortasında işliyor, yahut evlere gidiyordu. Kapıdan girer girmez:

— Ey! Şu senin sakalı bugün mü keseceğiz, ahbap? diye sordu.

Macqueron:

— Aa! Sahi, dedi, sana gel demiştim. Vallahi, bilmem ki, istersen hemen kes.

Çiviye asılı eski bir berber tasını aldı, bir sabun çıkardı, ılık su getirdi; beriki de cebinden pala gibi kocaman bir ustura çıkardı, kılıfa takılı bir köseleye sürterek bilemeğe koyuldu. Fakat bitişik bakkal dükkânından ciyak ciyak bir ses geldi. Coelina haykırıyordu:

— Masaların üstünü mü murdarlıyacaksınız, kuzum?... Yoo! Ben, dükkânımdaki bardakların içinden kıl çıkmasını istemem!

Bu, bitişik meyhanenin pisliğine bir telmihti;

Coelina, orada halis şarap içilmekten ziyade saç yeniyor, diyordu.

Karısının, herkesin içinde yaptığı bu hakarete canı sıkılan Macqueron:

— Sen tuzunla biberini sat, bize sataşma! diye cevap verdi.

Jésus-Christ ile Bécu kıs kıs güldüler. Karı ağzının payını almıştı! Bir şişe şarap daha ısmarladılar. Coelina hiçbir şey söylemeden, pürhiddet, şarabı getirdi. Kâğıtları karıştırıyorlar, birbirinin kafasına vururcasına şiddetle, bir koz, bir koz daha, bir koz daha diye masanın üstüne fırlatıyorlardı.

Lengaigne, müşterisinin sakalını sabunlamış, burnunu yakalamıştı; tam o sırada, okul öğretmeni Lequeu kapıyı itti:

— Merhaba ihvan, dedi.

Sobanın yanında ayakta durdu. Hiç konuşmadan, yanını belini ısıtmağa başladı; genç Victor, kâğıt oynıyanların arkasında durmuş, oyunu seyre dalmıştı.

Macqueron, Lengaigne'in, usturasını omuzuna sürerek temizlemekle meşgul bulunduğu bir andan faydalandı:

— Aklıma geldi, dedi; demincek, âyinden önce, mösyö Hourdequin bana yine yoldan bahsetti... Artık bir karar vermek lâzım.

Doğruca Rognes'dan Châteaudun'e gidecek mahut yoldan bahsediyordu; bu yol, aradaki mesafeyi şöyle böyle iki fersah kısaltacaktı. Çünkü şimdi, arabalar Cloyes'dan geçmek zorunda idiler. Tabiî, bu yeni yolun yapılmasında çiftliğin büyük menfaati vardı, belediey reisi, belediye meclisine bu işi kabul

ettirmek için, çabuk bir sonuç almakta kendisinin de menfaati olan muavinine çok güveniyordu. Gerçek, yapılacak iş, yukardan geçecek yolla, aşağıdaki yolu birleştirmekti, arabaların kiliseye kadar gelmeleri böylece kolaylaşacaktı, şimdiki halde, keçi yollarından tırmanmak gerekiyordu. Yeni yol için tasarlanan yer, iki meyhane arasındaki dar sokaktı, yokuşa dokunulmadan, bu sokak genişliyecekti; o zaman bakkalın arazisi yol üstüne çıkacak, on misli değer bulacaktı.

Macqueron:

— Evet, diye devam etti, hükümet bize yardım etmek için, bir miktar ödenek kabul etmemizi bekliyormuş... Sen razı oluyorsun, değil mi?

Belediye meclisi üyesi olan, fakat evinin arkasında avuç içi kadar bahçesi bile bulunmıyan Lengaigne cevap verdi:

— Benim umurumda bile değil! Senin yolundan bana ne?

Sonra, öteki yanağa geçti, rende ile kazır gibi kazımağa başladı, bir yandan da çiftliği diline doladı. Ah! Bu şimdiki burjuvalar, eski zamanın derebeylerinden de beter, diyordu; tabii ya, toprakların taksiminde hepsini kendilerine ayırmışlar, kanunları hep kendileri için yapıyorlar, sefalet çeken zavallıların sırtından geçiniyorlardı! Ötekiler bir parça sıkılarak onu dinliyorlardı; fakat onun söylemek cesaretini gösterdiği şeylerden dolayı memnundular, toprak sahipleri aleyhinde, köylünün beslediği sönmez, asırlık kini duyuyorlardı.

Macqueron, okul öğretmenine endişeli bir bakış fırlatarak:

— İyi ki biz bizeyiz, diye mırıldandı. Ben, hükümet taraftarıyım... Meselâ, İmparatorun dostu olduğu söylenen bizim mebus mösyö Chédeville...

O böyle derdemez, Lengaigne, usturasını öfke ile salladı:

— O da az teres değil!... Orgères tarafında beş yüz hektardan fazla toprağı olan onun gibi para babası bir adam, nahiyeden para çekmeye kalkacağı yerde, istediğiniz yolu size hediye etmeli değil miydi?... Mendebur herif!

Fakat bakkal bu sefer fena halde korktu, itiraz etti:

— Hayır, hayır, mösyö Chédeville çok namuslu adamdır, hem de kibirsizdir... O olmasaydı, sen tütün bayiliği alamazdın... Bayiliğini geri alırsa ne diyeceksin?

Lengaigne birdenbire sakinleşti, Macqueron'un çenesini kazımaya devam etti. Fazla ileri gitmişti, çok canı sıkılıyordu; karısı, fikirlerin sana kötü bir oyun oynıyacak demekte haklı idi. O sırada, Bécu ile Jésus-Christ arasında bir kavga koptu. Bécu'nün sarhoşluğu fena idi, içtiği zaman kavgacı olurdu, öteki ise, tersine, ayıkken gayet külhanbeyi olduğu halde, her kadeh şarapta biraz daha yumuşar, nihayet, ayyaş bir havari kadar halim selim, babacan hale gelirdi. Siyasi kanaatlerinin taban tabana aykırılığını da buna eklemek lâzımdı. Kaçakçı, cumhuriyetçi idi, kızıl dedikleri nevidendi, 48 vakasında, Cloyes'da, burjuva kadınların canına okuduğunu söyliyerek övünüyordu;

kır bekçisi, koyu Bonapartçı idi, İmparatora bayılır, onu tanıdığını iddia ederdi.

— Vallahi tanırım diyorum sana. Beraber, turşu balığı salatası yedik; bana: sakın ağzını açma, ben imparatorum, dedi... Beş franklık paralardaki resminden mükemmel tanıdım.

— Olabilir!... Ama, yine de hergelenin biridir, karısını döver, anasını da hiç sevmemiştir!

— Sus ulan! Yoksa ağzını, burnunu dağıtırım!

Bécu'nün havaya kaldırdığı şarap şişesini elinden çekip aldılar; Jésus-Christ, gözleri yaşararak, tevekküllü bir gülümseme ile, şişenin kafasına inmesini bekliyordu. Sonra, tekrar, bir koz, bir koz daha, bir koz daha diye, kardeş kardeş oyuna devam ettiler.

Okul öğretmeninin sahte kayıtsızlığı karşısında şaşalıyan Macqueron, nihayet ona da sordu:

— Siz ne diyorsunuz bu işe, mösyö Lequeu?

Lequeu, kansız, uzun ellerini sobanın borusunda ısıtmakla meşguldü; mevkiinden ötürü susmağa mecbur üstün bir insan gibi, soğuk soğuk gülümsedi:

— Ben bir şey demiyorum, bu iş beni ilgilendirmez.

Bunun üzerine, Macqueron, kalktı, bir gerdeldeki su ile yüzünü yıkadı, hınkıra soluya kurulanırken:

— Öyleyse beni dinleyin, bir şey yapmak istiyorum, dedi... Vallahi, billâhi yapacağım! Eğer yol için ödenek ayrılırsa, ben kendi toprağımı bedava veriyorum.

Bu söz, ötekileri hayretler içinde bıraktı. Jésus-Christ ile Bécu bile, sarhoş oldukları halde başlarını kaldırdılar. Bir susma oldu, Macqueron'a, birdenbire

çıldırmış bir adam gibi bakıyorlardı; Macqueron sözlerinin bıraktığı tesirle daha şevke gelerek, fakat girişiştiği taahhütten dolayı elleri titriyerek ilâve etti:

— Haydi haydi yarım arpan çıkar... Sözünden dönen kahpedir! Andiçiyorum!

Lengaigne, komşusunun bu cömertliği karşısında pürhiddet ve üzgün, oğlu Victor'la beraber çıktı gitti. Toprak ona bedavaya geldi, elâlemi az soymadı o! diyordu. Macqueron, havanın soğuk olmasına rağmen, tüfeğini duvardan indirdi, bir gün evvel bağının eteğinde gözüne ilişen bir tavşana tekrar rasgelmek umudu ile dışarı çıktı. İçeride, pazarlarını hiçbir şey içmeden orada geçiren Lequeu ile, burunlarını iskambil kâğıtlarına daldırmış, harıl harıl oynıyan iki oyuncudan başka kimse kalmadı. Saatler geçti, daha başka köylüler geldiler, gittiler.

Saat beşe doğru, kapı şiddetle açıldı, Buteau, gözüktü, peşi sıra da Jean geliyordu. Jésus-Christ'yi görür görmez:

— Bir franga bahse girsem girerdim, diye haykırdı... Sen milletle alay mı ediyorsun? Seni bekliyoruz.

Fakat sarhoş, salyalarını akıta akıta güldü:

— Haydi oradan zevzek, asıl ben seni bekliyorum... Sabahtan beri bizi bekletip duruyorsun...

Buteau, la Borderie'ye uğramış, daha on beş yaşından beri saman yığınları üzerine yatırmağa alışık olduğu Jacqueline, Jean'la birlikte kızartma yedirmek üzere onu alıkoymuştu. Çiftçi Hourdequin, âyinden sonra Cloyes'ya, öğle yemeğine gittiği için çok geç vakte kadar yiyip içip eğlenmişlerdi; iki genç çiftlik-

ten ancak şimdi geliyorlardı, artık birbirlerinden ayrılmamışlardı.

Bu arada, Bécu avaz avaz haykırarak, içilen beş litre şarabın parasını ödiyeceğini, fakat oyunun bir parti daha devam etmesi lâzım olduğunu söylüyordu; Jésus-Christ ise, iskemlesinden zahmetle kalkmış, gözleri mülâyımlik dolu, kardeşinin peşinden yürüyordu.

Buteau, Jean'a:

— Sen burada bekle, dedi, yarım saat sonra gel, beni bul... Biliyorsun ya, yemekte, babamın evinde beraberiz.

İki kardeş, Fouan'ların evine gelip oturma odasına girince, tekmil aile efradı tamamlanmış oldu. Babaları, ayakta, başını eğmiş, duruyordu. Anneleri, odanın ortasındaki masanın başında oturuyor, alışkan parmaklariyle örgü örüyordu. Karşısında, Grosbois oturuyordu; öyle yemiş içmişti ki, gözleri yarı kapalı, kendinden geçmişti; biraz ötede, Fanny ile Delhomme, bodur iki iskemleye oturmuşlar, sabırla bekliyorlardı. Masanın üstüne, mesahacının, on seneden beri, yağmurda güneşte hep başında gezdirdiği, rengi siyahtan kızıla dönmüş, koskoca şapkasının yanına, bir tabaka beyaz kâğıt, bir hokka kalem konulmuştu; içinde, temizlene temizlene aşınmış birkaç mutfak takımı bulunan köhne, fakir eşya ile döşeli, isle kararmış bu odada, bunlar, seyrek görülen şeylerdi. Gece karanlığı basıyordu, dar pencerelerden bulanık, son bir ışık giriyor, bu ışığın altında, şapka, yassı kenarlariyle, kavanoz biçimiyle, son derece büyük bir önem alıyordu.

Fakat sarhoşluğuna rağmen aklı hep işinde olan Grosbois uyandı, dili dolaşarak konuştu:

— Tamamız... Size, sözleşme hazır, demiştim. Dün mösyö Baillehache'a uğradım, bana gösterdi. Yalnız, isimlerinizin hizasında kur'a numaralarının yerleri açık duruyor... Şimdi kur'ayı çekeceğiz, noter de numaraları kaydediverecek ki, cumartesi günü, onun yazıhanesinde, sözleşmeyi imzalıyasınız.

Silkindi, sesini yükseltti:

— Haydi bakalım, pusulaları hazırlıyalım.

Çocuklar, güvensizliklerini saklamağa lüzum görmeden, âni bir hareketle yaklaştılar. Grosbois'yı gözetliyorlar. hisseleri el çabukluğuna getirebilecek bir hokkabazmış gibi, en küçük hareketlerini dikkatle inceliyorlardı. Grosbois, önce, iri, titrek ayyaş parmaklariyle, kâğıdı üç parçaya ayırmıştı, şimdi kalemi kuvvetle bastıra bastıra, her parçaya, 1, 2, 3 diye koskaca bir rakam yazıyordu; hepsi onun omuzu üzerinden eğilmişler, kalemi takip ediyorlardı, ana ile baba bile, el çabukluğu yapmak imkânı olmadığını görüp memnun olmuşlar, başlarını sallıyorlardı. Pusulalar usul usul katlandı, şapkanın içine atıldı.

Heyecanlı bir susma oldu. İki dakika süren bu susmadan sonra, Grosbois:

— E, haydi de... kim başlıyor? dedi.

Hiçbiri kımıldamadı. Gece karanlığı artıyor, şapka, bu karanlıkta daha büyür gibi oluyordu.

Mesahacı:

— İsterseniz, yaş sırasiyle çekelim, olmaz mi? teklifinde bulundu. Sen başla, Jésus-Christ, büyük sensin...

Jésus-Christ, uysal uysal ilerledi, fakat dengesini kaybetti, az daha, boylu boyunca yere seriliyordu. Sanki bir kaya parçası çekip çıkaracakmış gibi, yumruğunu, şiddetle şapkanın içine daldırmıştı. Pusulayı eline alınca, pencereye yaklaşmak zorunda kaldı.

— İki!

Diye haykırdı. Bu rakamı, herhalde pek acayip bulmuş olacak ki katıla katıla gülmeye başladı.

Grosbois:

— Sıra sende, Fanny! diye seslendi.

Fanny, elini şapkaya soktu, hiç acele etmedi. Şapkayı karıştırıyor, pusulaların birini alıp birini bırakıyor, yokluyor, tartıyordu.

Buteau hırsından boğuluyordu; kardeşinin iki rakamını çektiğini görünce benzi atmıştı. Öfkeyle:

— Sayı seçme yok, dedi.

Fanny:

— Allah Allah, neden? diye cevap verdi. Bakmıyorum ya, elimle pekâlâ yoklıyabilirim.

Babaları:

— Merak etmeyin, diye mırıldandı, iki parçanın da değeri bir; bir pusuladaki ne kadar ağırsa, öbüründeki de o kadar ağır.

Nihayet, Fanny, pusulalardan birini çekti, pencerenin önüne koştu.

— Bir!

Foran:

— Eh, diye devam etti, üç numara da Buteau'nun. Haydi, çek oğlum.

Gitgide artan gece karanlığında, en küçük kardeşlerinin yüzünün değiştiğini görmemişlerdi. Buteau'nun öfkeli sesi gürledi:

— Kat'iyen!

— Nasıl?

— Kabul edeceğimi mi sanıyorsunuç? Yoo! Öyle şey yok!... Üçüncü parça değil mi? Kötüsü! Size vaktiyle söyledim, başka türlü pay edilmesini istiyorum dedim. Yok! Yok! Benimle alay edeceksiniz!... Hem, çevirdiğiniz dolapları görmüyor muyum ben? İlk numarayı en küçüğün çekmesi gerekmez miydi?... Hayır! Hayır! Mademki mızıkçılık var, çekmiyorum!

Annesiyle babası onun çırpınmasını, tepinmesini, yumruk indirmesini seyrediyorlardı. Rose:

— Vah çocuğum, vah, sen çıldırmışsın, dedi.

— Aman, anne, ben biliyorum, siz beni hiç sevmezsiniz. Kardeşime vermek için derimi yüzseniz, yüzersiniz.. Hep bir olup beni mahvedersiniz...

Fouan, sert sert, onun sözünü kesti.

— Çok zırvaladın, yeter artık! Çekecek misin?

— Baştan başlasınlar.

Fakat hep bir ağızdan itiraz ettiler. Jésus-Christ ile Fanny, sanki ellerinden zorla çekip alacaklarmış gibi, pusulalarını sımsıkı tutuyorlardı. Delhomme, kur'anın namus dairesinde çekildiğini söylüyor, Grosbois da, pek alınmış, eğer iyi niyetimden şüphe ediliyorsa çıkıp giderim, diyordu.

Buteau:

— Öyleyse, dedi, babam, benim hisseme, saklı parasından bin frank eklesin.

İhtiyar, bir saniye şaşaladı, dili dolaştı. Sonra direndi, müthiş bir tavır takınarak ilerledi.

— Ne dedin? Beni öldürtmek istiyorsun, öylemi yezit? Evi temelinden yıksınlar, bir para bulamazlar... Pusulayı çek, yoksa hiçbir pay alamazsın ha!

Buteau, inatla surat asmış, babasının havaya kalkan yumruğu karşısında gerilemişti. Tekrar:

— Hayır, dedi.

Yine sıkıcı bir susma oldu. Şimdi, odanın ortasını kaplıyan koca şapka, dibinde, hiç kimsenin el sürmek istemediği tek pusula ile, orada bir fazlalık gibi duruyordu. Mesahacı, işe bir son vermek için, ihtiyara, pusulayı kendisi çekmesini söyledi. İhtiyar, ciddî bir tavırla pusulayı çekti, sanki içinde ne yazılı olduğunu bilmiyormuş gibi, pencerenin önüne gidip okudu.

— Üç!... Üçüncü parça sana çıktı, işitiyor musun? Sözleşme hazırdır, herhalde mösyö Baillehache bir değişiklik yapmıyacaktır, çünkü yapılan şey bozulup baştan yapılmaz... Mademki gece burada kalacaksın, bütün gece düşünmek için sana zaman bırakıyorum... Haydi, artık tamam, bu lâfı bırakalım.

Buteau karanlığa gömülü duruyor, cevap vermiyordu. Ötekiler, yüksek sesle, bu sözü uygun bulduular; anneleri, sofrayı kurmak için, nihayet bir mum yakmıştı. Tam o sırada arkadaşiyle buluşmağa gelen Jean, ıssız ve karanlık yoldan, Fouan'ların evinde ne olup bittiğini gözetlemekle meşgul, birbirine sarılmış iki gölge gördü. Kurşuni gökten tüy kadar hafif kar taneleri uçuşmağa başlıyordu.

Tatlı bir ses:

— Aman, mösyö Jean, bizi korkuttunuz! dedi.

Jean, o zaman, bu iki gölgeden birinin, başı kukuleteli Françoise olduğunu, uzun yüzünden, etli dudaklarından tanıdı. Kızkardeşi Lise'e sımsıkı sokulmuş, kolunu onun beline olamıştı. İki kızkardeş birbirlerini çok severler, hep böyle sarmaş dolaş gezerlerdi. Daha iri boylu, şirin bir kız olan Lise, kaba çizgilerine, tostoparlak vücudunun gebelik başlangıcı ile üfürmesine rağmen, felâketi arasında yine güler-yüzlü idi.

Jean, gülerek:

— Adam gözetliyorsunuz ha? dedi.

Lise:

— Elbette, diye cevap verdi. İçeride olup biten şeyler beni ilgilendiriyor... Bakalım, Buteau nihayet razı olacak mı, öğrenmek istiyorum!

Françoise, okşarcasına bir hareketle, öteki kolunu, kızkardeşinin kabarık karnına dolamıştı.

— Olur şey değil, yezit herif, dedi!... Toprağı ele geçirdikten sonra, belki de daha zengin bir kız almak istiyecektir.

Fakat Jean onlara ümit verdi. Taksim, yapılıp bitmiş olmak gerekti, üst tarafı nasıl olsa halledilebilirdi. Sonra, o akşam, ihtiyarların evinde yemek yiyeceğini söyleyince, Françoise:

— Ya, dedi, birazdan sizi tekrar göreceğiz, öyle ise; gecelemeğe buraya geleceğiz.

Jean, karanlıklara dalıp gözden kaybolan kızların arkasından baktı. Kar daha sıklaşmıştı, iki kızkardeşin ayırdedilemiyen esvaplarının kenarlarına, kar taneleri, tüy gibi ince, beyaz bir zıh çekiyordu.

V

Yemekten sonra, saat yedi olur olmaz, karıkoca Fouan'lar, Buteau ve Jean, Rose'un satacağı iki ineğin yanına, ahıra gitmişlerdi. Dip tarafta, yemliğin önünde bağlı duran bu hayvanlar, ahırı, vücutlarından ve ot yataklıklarından yükselen şiddetli hararetle ısıtıyorlardı; halbuki, mutfak, akşam yemeği için yakılan incecik üç odunun ateşi eridikten sonra, kasım ayının erken gelen soğuklariyle buz kesilmişti. Onun için, kış geceleri, ahırda, toprak zemin üzerinde, sıcacık, rahat rahat oturuluyor, küçük bir tekerlek masa ile bir düzine kadar eski iskemle taşımaktan başka zahmete girmeye lüzum kalmıyordu. Her akşam, bir başka komşunun getirdiği mum yakılıyordu; tavan kirişlerindeki örümcek ağlarına kadar tozdan simsiyah, çıplak duvarlarda, iri gölgeler kımıldıyordu; sırtlar, yattıkları yerde geviş getiren ineklerin ılık nefesleriyle ısınıyordu.

En önce la Grande, elinde bir örgü ile geldi. Fazla yaşlılığını bahane edip hiçbir zaman mum getirmiyor, kardeşi de ondan o kadar yılıyordu ki, usule uymak gerektiğini hatırlatmağa cesaret edemiyordu. La Grande gelir gelmez, en iyi yere kuruldu, şamdanı kendi önüne çekti, gözleri iyi görmediği için onu kimseye vermedi. Yanından hiç ayırmadığı sopa-

sını iskemlesine dayamıştı. Sıska kuş kafasına benziyen başındaki diken diken sert saçları üzerinde parıltılı kar taneleri eriyordu.

Rose:

— Yağıyor mu? diye sordu.

La Grande, sert sesiyle cevap verdi:

— Yağıyor.

Sonra, elindeki örgüye koyuldu, Jean'la Buteau'ya keskin bir bakış fırlattıktan sonra, lâkırdıdan yana nekes, ince dudaklarını büzdü.

Onun peşi sıra ötekiler geldiler. Delhomme geceleri hiç gelmediği için, Fanny, oğlu Nénesse'i yanına almıştı; onun hemen arkasından, Lise'le Françoise, üzerlerine yığılan karları silkeliyerek, gülüşe gülüşe geldiler. Fakat Lise, Buteau'yu görünce, hafif kızardı. Buteau fütursuzca ona bakıyordu:

— Görüşmiyeli iyi misin, Lise?

— Şöyle böyle, teşekkür ederim.

— Oh, âlâ!

Bu arada, Palmyre, aralık duran kapıdan içeri gizlice süzülüvermişti; büzülüyor, büyük anasından, o cadaloz la Grande'dan mümkün olduğu kadar uzakta bir yere oturmağa çalışıyordu; tam o sırada, yol üzerinde bir patırdı işitti, doğruldu. Öfkeli öfkeli söylenmeler, ağlamalar, gülüşmeler, yuhalar duyuluyordu. Palmyre:

— Ah kâfir çocuklar, yine onun peşine takıldılar! dedi.

Bir sıçrayışta kapıyı açmıştı; birdenbire cesaretlendi, bir dişi arslan gibi homurdanarak, kardeşi Hilarion'u, la Trouille'la Delphin'in ve Nénesse'in

muzipliklerinden kurtardı. Nénesse sakat gencin peşine takılıp avaz avaz haykırışan öbür iki çapkına katılmıştı. Hilarion, eğri bacakları üzerinde paytak paytak yürüyerek, soluk soluğa, sersemlemiş bir halde içeri girdi. Yırık dudağından salyaları akıyor, dili dolaşıyor, derdini anlatamıyordu; yirmi dört yaşında olmasına rağmen, ihtiyar görünüyordu, meczuplara mahsus hayvanımsı bir çirkinliği vardı. Çok huysuzlaşmıştı, peşine düşen yaramazları kovalayıp tutarak pataklıyamadığı için öfkeden kuduruyordu. Bu sefer de bir kar topu yaylımına tutulmuştu.

La Troille, gayet mâsum bir tavırla:

— Aman, ne yalancı şey! dedi. Başparmağımı ısırdı, bakın!

O zaman, Hilarion, kelimeler boğazına takılarak konuşmağa uğraştı; boğulacak gibi oldu; Palmyre onu teskine uğraşıyor, tontonum diye mendiliyle yüzünü siliyordu.

Nihayet, Fouan:

— Eey! Yeter artık! dedi. Peşinden gelmesine mâni olsaydın. Bari, şunu oturt da rahat dursun!... Siz de yumurcaklar, susun bakalım! Kulağınızdan tuttuğum gibi evlerinize götürürüm ha!

Lâkin sakat delikanlı hâlâ kekeliyerek haklı çıkmağa uğraştığı için, la Grande, gözleri ateş saçarak sopasını yakaladı, masaya öyle şiddetle indirdi ki herkes yerinden zıpladı. Palmyre'le Hilarion, dehşete kapılıp sendelediler, bir daha kımıldamadılar. Geceleme faslı başladı. Kadınlar, tek şamdanın etrafında yün örüyorlar, yün eğiriyorlar, bakmağa bile lüzum görmedikleri el işleri yapıyorlardı. Erkekler, geride

tek tük konuşarak ağır ağır tütün içiyorlar, çocuklar da, bir köşede, kıs kıs gülüşerek işitiyorlar, biribirlerini çimdikliyorlardı.

Arasıra masallar anlatılıyordu. Ağzında kırmızı bir anahtar tutarak bir hazineye bekçilik eden kara domuz masalı; insan yüzlü, yarasa kanadlı, saçları yeri süpüren, biri yakalamağa, öbürü öldürmeğe mahsus iki boynuzlu, iki kuyruklu Orléans canavarı masalı vardı. Bu canavar, Rouen'lı bir yolcuyu yemiş, adamın şapkasiyle çizmelerinden başka bir şeyi sağlam kalmamıştı. Bazan da, asırlar süresince Beauce'u kasıp kavuran yırtıcı kurtlara dair sonu gelmez hikâyeler anlatıyorlardı. Şimdi çıplak ve ağaçsız kalan Beauce'da, eski zamanda, ilk devirlerdeki ormanlardan kalma birkaç koru mevcutken, kışın, aç kalan sayısız kurt sürüleri dışarı fırlıyor, davarlara saldırıyordu. Kurtlara yem olmuş kadınlar, çocuklar vardı. Kasaba ihtiyarları, bol karlar yağdığı zaman, kurtların şehirlere kadar indiklerini hatırlıyorlardı; Cloyes'da kurtların, Saint-Georges meydanında uludukları işitiliyordu; Rognes'da, ahırlarda, mandıraların aralık kapılarının altından soluyorlardı. Sonra, aynı hikâyeler birbirini kovalıyordu. Karşısına çıkan beş tane kocaman kurdu, bir kibrit çakıp kaçırtan değirmenici hikâyesi; bir dişi kurdun, iki fersah uzağa kadar dörtnala kovaladığı, ancak, evinin kapısı önünde, yere düştüğü zaman yiyebildiği küçük kız hikâyesi, daha başka, daha daha başka hikâyeler, gulyabani masalları, hayvan şekline girerek, geç kalmış yolcuların omuzlarına sıçrayıp, onları, ölünceye kadar koşmağa mecbur eden insan masalları anlatılıyordu.

Fakat gece toplantılarında, ölü gözü gibi yanan mum etrafına toplanmış kızların korkudan iliklerini donduran, sokağa çıktıkları vakit karanlıkları gözleriyle araştırarak, pürtelâş kaçırtan şey, altmış sene sonra bile, o havaliyi tir tir titreten Orgères'deki mahut Chauffeurs çetesinin cinayetleri idi. Bu çete efradı, hırsızlıkla, adam öldürmekle, yağma ile geçinen, hepsi yol kesici serseri, dilenci, asker kaçağı, sahte çerçi erkek, kadın, çocuk, yüzlerce kişi idi. Bunlar, silâhlı ve disiplinli eski haydut kıtalarının artıkları idiler; ihtilâlin kargaşalıklarından faydalanıyorlar, ıssız yerlerdeki evleri gereği gibi muhasara ediyorlar, kapıları koç başiyle devirip bomba gibi içeriye dalıyorlardı. Gece olur olmaz, kurtlar gibi, Dourdan ormanından, Conie çalılıklarından, içinde gizlendikleri ağaçlıklı inlerden çıkıyorlardı; Etampes'dan Châteaudun'e, Chartres'dan Orléans'a kadar, tekmil Beauce çiftliklerine, karanlıkla beraber dehşet de çöküyordu. Bu çetelerin efsane haline gelen zulümleri arasında, Rognes'da en sık sözü geçen, Orgères kantonunda, pek pek birkaç fersah mesafedeki Millouard çiftliğinin yağması idi. Fleur d'Epine'in halefi olan meşhur çete reisi Beau-François, o gece, muavini Rouge d'Auneau'yu, Grand-Dragon'u, Breton-le-cul-sec'i, Longjumeau'yu, Sans-Pouce'u, hepsi yüzlerini karaya boyamış daha elli kişiyi yanına almıştı. Bunlar, önce çiftlik adamlarını, hizmetçi kadınları, arabacıları, çobanı, süngülerle mahzene kapattılar; sonra, yanlarında alıkoydukları çiftlik sahibi Fousset babayı "ısıttılar". Adamın ayaklarını ocaktaki korların üstüne uzattıktan sonra, saman demetleriyle, sakalını,

vücudundaki bütün kılları yaktılar; sonra, alev daha iyi girsin diye, tabanlarını bir bıçağın ucu ile yardılar, nihayet ihtiyar, parasının yerini söylemeye razı olunca, kendisini serbest bıraktılar, çok büyük bir ganimet yüklenip gittiler. Fousset, sürüne sürüne, civar evlerden birine gidecek kadar takat bulabilmişti, daha sonra öldü. Bu hikâye, hep aynı şekilde biter, sonunda, Borgne-de-Jouy'nin ele verdiği Chauffeurs çetesinin, Charres'da muhakeme edilip idam olunması anlatılırdı. Bu dâva, muazzam bir dâva olmuştu, tahkikat on sekiz ay sürmüştü, bu süre içinde, sanıklardan altmış dördü, hapishanede, kendi pisliklerinin sebebolduğu bir vebadan ölmüşlerdi; ağır ceza mahkemesine, otuz üçü gıyaben muhakeme edilen yüz on beş sanık verilmişti, jüri yedi bin sekiz yüz sual sormuş, yirmi üç kişiyi idama mahkûm etmişti. İdam gecesi Chartres ve Dreux cellâtları, kanlarla kıpkızıl idam sehpası altında, idam edilenlerin eşyasını paylaşırken dövüştüler.

Janville taraflarında işlenen bir cinayet münasebetiyle Fouan, Millouard çiftliğindeki faciaları bir kere daha anlattı; bizzat Rouge-d'Auneau'nun hapishanede düzdüğü mersiyeyi okumağa sıra gelmişti ki, sokakta birtakım acayip gürültüler, ayak sesleri, itişmeler, küfürler işitildi, kadınlar korktular. Bir sürü kara suratlı adamın "bomba gibi" içeriye daldığını görmek vehmiyle dehşet içinde, benizleri atmış, kulak kabartıyorlardı. Buteau cesaretle yürüdü, kapıyı açtı.

— Kimdir o? diye seslendi.

O zaman, Bécu ile Jésus-Christ'nin geldiğini

gördüler; Macqueron'la bir kavga etmişler, oyuna başka yerde devam etmek için kâğıtları yanlarına almışlar, bir de mum bulmuşlar, meyhaneden çıkmışlardı. Öyle sarhoştular ki, ahırdakiler de öyle korkmuşlardı ki, herkes gülmeye başladı.

Rose, oğlu olacak koca hayduda gülümsiyerek:

— Haydi, girin bakalım, dedi, ama rahat oturun. Çocuklarınız buradalar, giderken onları da götürürsünüz.

Jésus-Christ ile Bécu, ineklerin yanına, yere oturdular, mumu ortaya koydular, bir koz, bir koz daha, bir koz daha diye oyuna devam ettiler. Bu arada, bahis değişmişti, kur'a çekecek olan kasaba delikanlılarından, Victor Lengaigne'den, daha başka üç kişiden konuşuluyordu. Kadınlar ciddileşmişlerdi, bir hüzün, sözlere ahestelik veriyordu.

Rose:

— Hoş bir şey değil, dedi, yok, yok, hiç kimse için hoş bir şey değil!

Fouan:

— Ah bu harb! diye söylendi, yapmadığı fenalık yok! Ziraat ölüyor... Öyle ya, gençler gidince, en fazla yararlı kollar kayboluyor, işten belli; dönüp geldikleri zaman da, tabiî, değişmiş oluyorlar, sabana el sürmek içlerinden gelmiyor... Harb olacağına kolera olsun, daha iyi!

Fanny elindeki örgüyü bıraktı.

— Ben Nénesse'in askere gitmesini istemiyorum, dedi. Mösyö Baillehache bize bir usul öğretti, âdeta piyango gibi bir şey. Birkaç kişi bir araya geliyor,

herkes avucuna bir para koyuyor, kur'ası çıkanlar için bedel veriliyor.

La Grande, sert sert:

— Bu işi yapmak için zengin olmak lâzım, dedi.

Fakat Bécu, yerden bir kâğıt kaldırdığı sırada, kulağına bir kelime çarpmıştı.

— Harb mi, dedi? İnsanı insan eden odur, kuzum!... Harbe gitmeyince, bilinmez. Dünyada, vuruşmaktan daha mükemmel şey yoktur... Arapların memleketinde nasıldı, ha?

Böyle diyerek sol gözünü kırptı. Jésus-Christ'de, bilgiç bir tavırla bıyık altından gülüyordu. İkisi de Afrika seferine gitmişti, kır bekçisi, zaferin hemen ilk devirlerinde, öteki daha sonra, son isyanlar sırasında asker olmuştu. Onun için, aradaki tarih farkına rağmen, kesilip, tesbih gibi ipe geçirilmiş bedevi kulakları, çitler arkasında çımdiklenen, rasgele her kovukta tokmaklanan, zeytinyağına bulanmış vücutlu bedevi kadınları gibi müşterek hâtıraları vardı. Hele Jésus-Christ'nin anlattığı bir hikâye vardı ki, ikide bir söyler, gülmekten, köylülerin kasıklarını çatlatırdı: limon sarısı renginde, at gibi bir karıyı, kıçına bir pipo sokup çırıl çıplak koşturmuşlardı.

Bécu, Fanny'ye hitabederek:

— Allah Allah! dedi, Nénesse'in kız kalmasını mı istiyorsunuz?... Delphin'i ben askere bir yamayım da görün!

Çocuklar oyunu bırakmışlardı, Delphin, toprağın kokusunu şimdiden duymağa başlamış küçük köylü oğlanı gibi, yuvarlak, sağlam kafasını kaldırmıştı. Uluorta, inatçı bir tavırla:

— Olmaz! dedi.

— Ne? Ne diyorsun? Ben sana cesaretin ne olduğunu gösteririm, kötü Fransız seni!

— Ben askere gitmek istemiyorum, evimizde kalmak istiyorum.

Kır bekçisi elini kaldırdığı sırada, Buteau onu durdurdu.

— Şu çocuğu rahat bırak canım! Hakkı var. Onu ne yapacaklar? Daha başkaları var... Zaten, yerimizden yurdumuzdan olup, kimsenin umursamadığı bir sürü işler yüzünden geberip gitmek için dünyaya geliyoruz. Ben memleketten ayrılmadım ama, yine de halimden şikâyetçi değilim.

Gerçek, kur'ada iyi bir sayı çekmişti, toprağa bağlı, halis bir toprak adamıydı, Orléans'la Chartres'dan başka yer bilmiyordu, Beauce'un düz ovasından ötesini hiç görmemişti. Tek başına ve gürbüz bir ağaç inadiyle, kendi toprağında böyle sürüp büyümüş olmaktan gurur duyuyordu. Ayağa kalkmıştı, kadınlar ona bakıyorlardı.

Lise, cesaret gösterip:

— Askerden döndükleri zaman, hepsi sıska oluyorlar, dedi.

İhtiyar Rose:

— Siz de uzağa mı gittinizdi, kaporal? diye sordu.

Jean, konuşmaktansa dinlemeyi tercih eden temkinli bir genç gibi, hiçbir şey söylemeden tütün içiyordu. Piposunu usul usul ağzından çekti:

— Evet, epey uzağa gittim, dedi... Ama, Kırıma kadar da gitmedim. Gitmek üzereydim, Sivastopol zaptedildi... Ama, daha sonra, İtalyada...

— İtalya nasıl yer?

Bu sual karşısında şaşalar gibi oldu, kararsız kaldı, hâfızasını yokladı:

— İtalya, bizim buraları gibi a canım. Tarım var, ormanlar var, dereler var... Her taraf aynı şey.

— Peki, dövüştünüz mü?

— Ooo! Elbette dövüştüm!

Piposunu tekrar çekiştirmeye başlamıştı, telâş etmiyordu; Françoise da başını kaldırıp gözlerini ona çevirmiş, ağzı açık, bir hikâye bekliyordu. Hoş, hepsi de merak ediyorlardı; la Trouille, bir muziplik icadedip, Hilarion'un koluna, sinsi sinsi bir iğne batırdığı için sakat oğlan vızırdamağa başladığından, la Grande bile onu susturmak üzere, masaya, tekrar şiddetli bir sopa indirdi.

— Solférino'da, muharebe, kıyamet kopuyordu, bir yandan da yağmur yağıyordu, ama ne yağmur!... Islanmadık yerim kalmamıştı, sular sırtımdan giriyor, kunduralarımın içine akıyordu... Hiç yalanı yok, ıslandık!

Berikiler hâlâ bekliyorlardı, fakat o başka şey ilâve etmedi, gördğü muharebe bundan ibaretti. Bir dakika sustuktan sonra, o temkinli edasiyle devam etti:

— Muharebe, zannedildiği kadar zor değil a canım!... Kur'a çekiyoruz, vazifemizi yapmağa mecburuz, tabiî, değil mi ya? Ben askerliği bıraktım, çünkü başka iş daha hoşuma gidiyor. Ama, kendi

zanaatını beğenmiyen, düşman, Fransaya gelip canımızı sıktığı zaman öfkelenen kişiler için, askerliğin iyi tarafları olabilir...

Fouan baba:

— Ne de olsa cenabet bir iş! dedi. Herkes kendi evini savunmalı idi, daha fazlasını değil.

Tekrar sustular. İçerisi çok sıcaktı, ineklerin ot yataklıklarından çıkan keskin kokunun artırdığı nemli ve canlı bir sıcak vardı. İneklerden biri ayağa kalkmış, tersliyordu; yere düşüp yayılan tezeklerin çıkardığı gevşek, ölçülü ses işitiliyordu. Karanlık tavan kirişlerinin arasından, bir cırcır böceğinin melâlli vızıltısı geliyordu; kadınların, örgüleri üzerinde tığlarını hızlı hızlı işleten parmakları, bütün bu karanlığın ortasında, duvarlarda dev ölçülü örümcek ayakları koşturur gibi oluyordu.

O sırada, Palmyre, mumun fitilini düzeltmek için mum maşasını aldı. Fakat fitili o kadar dipten basturdı ki, mumu söndürdü. Herkes haykırıştı, kızlar gülüyorlar, çocuklar, iğneyi Hilarion'un kaba etine batırıyorlardı. Eğer kâğıtları üzerinde uyuklıyan Jésus-Christ ile Bécu'nün şamdanı, kırmızı bir mantar gibi yayılmış uzun fitiline rağmen öteki mumu tekrar yakmağa yaramamış olsaydı, işler berbat olacaktı. Palmyre, beceriksizliğinden dolayı şaşırıp kalmış, kötek yemekten korkan bir küçük çocuk gibi titriyordu.

Fouan:

— Ey, yatma zamanı gelinceye kadar şunu bize kim okuyacak bakalım?... dedi. Kaporal, matbaa baskısı yazıyı siz çok iyi okursunuz, herhalde.

Gidip, yağ lekeleriyle dolu bir küçük kitap getirmişti; bu, imparatorluğun köylere yığın yığın dağıttığı Bonapartçılık propaganda kitaplarından biriydi. Oraya, bir çerçinin çıkınından düşmüştü, eski rejim aleyhinde şiddetli bir hücumdu, köylünün, ihtilâlden önceki ve sonraki halini, facialandırılmış bir masal şeklinde anlatıyor "Jacques Bonhomme'un[1] felâketleri ve zaferi" diye hazin bir isim taşıyordu.

Jean kitabı almıştı; hiç nazlanmadan, noktalama işaretlerini hesaba katmıyan bir mektep çocuğu gibi yüksek sesle, heceliyerek, hemen okumağa başladı. Berikiler huşuğla dinlediler.

Önce. Romalıların esir haline getirdikleri, sonra, Frankların. derebeyliği kurarak, esirken köle yaptıkları hür Gaulois'ların bahsı vardı. Kölelikle beraber, o uzun zulüm devri başlıyordu, toprak işçisi Jacques Bonhomme, asırlarca sömürülüyor, kökünden kazınıyordu. Şehirlerdeki halk isyan ederken, komünü tesis edip burjuvalık hakkını alırken, açıkta kalan, her şeyi, hattâ benliği elinden alınan köylü, ancak çok sonra kölelikten kurtulmağa, insan olmak hürriyetini kendi parasiyle satın almağa muvaffak oluyordu. Hem de nasıl hayalden ibaret bir hürriyetti bu, toprak sahibi, kana, yıkıntıya mal olan vergilerle eziliyor, kıskıvrak bağlanıyordu, mülkiyet, mütemadiyen kurcalanıyor, öyle yükler altında bırakılıyordu ki, toprak sahibine, ancak taş yiyecek kadar gelir bırakılıyordu! Derken, korkunç bir sayım, yoksulları ezen vergiler sayımı başlıyordu. Bu vergileri, tam ve

[1] Türkçemizdeki "Köylü davı" tâbirinin karşılığı.

eksiksiz olarak hiç kimse sayamazdı, kıraldan, piskopostan, derebeyinden, her taraftan yığın yığın vergi, hep birden yağıyordu. Aynı vücudu, üç yırtıcı hayvan birden kemiriyordu. Kıral, cizye ve baç alıyordu, piskopos öşür istiyor, derebeyi her şeye vergi koyuyor, her şeyden para çekiyordu. Ne toprak, ne su, ne ateş, ne de hattâ kokladığı hava köylünün malı idi. Hep para ödemek, hayatı için, ölümü için, sözleşmeleri için, sürüleri, ticareti, zevkı için daima para ödemek zorunda idi. Hendeklerde biriken yağmur sularını kendi topraklarına akıtmak için para veriyor, yazın, şiddetli kuraklarda, koyunlarının ayakları altından havaya yükselen, yollardaki toz için para veriyordu. Para veremiyen köylü, istenildiği gibi haraca ve angaryaya bağlanması mümkün olan vücudunu ve vaktini veriyor, tarla sürmeye, tohum ekmeye, mahsul toplamaya, ekin biçmeye, bağ yetiştirmeye, şatonun hendeklerini ayıklamaya, yolları tesviye ve muhafaza etmeye mecbur oluyordu. Üstelik, aynî mükellefiyetler vardı; derebeyine ait herkese mahsus yerlerde, değirmende, fırında, cenderehanede, mahsullerin dörtte biri bırakılıyordu; kuleler yıkıldıktan sonra bile para olarak devam eden devriye ve muhafaza resmi vardı, kıralın veya derebeyinin geçtiği yerlerde, kulübeleri soyup soğana çeviren, ot minderlere ve yorganlara varıncıya kadar götüren, ev sahibini sokağa attıran, gereği kadar çabuk çıkmazsa kapıları, pencereleri söktüren barınak, iğtinam ve zahire ambarı resmi vardı. Fakat asıl nefret uyandıran, hâtırası köylerde hâlâ uğuldıyan vergi, o menfur tuz vergisi, o tuz ambarları idi; her aile için belirli miktarda tuz pahası

biçilmişti, ne olursa olsun kıraldan o miktar tuzu almak zorunda idiler, bu insafsızca, keyfî vergi, Fransayı ayaklandırmış, kana boyamıştı.

Fouan lâkırdıya karıştı:

— Benim babam, tuzun libresi on sekiz meteliğe çıktığını görmüştür. Eeey! O zamanlar geçim zormuş!

Jésus-Christ, bıyık altından gülüyordu. Küçük kitabın, terbiyeli bir lisanla sadece ima ettiği hâyasızca vergiler üzerinde ısrar etmek istedi.

— Ya bacak vergisi? dedi. Namusum hakkı için! Derebeyi, gelinin yatağına bacağını sokarmış, ilk gecesi de şeyini sokarmış...

Susturdular; kızlar, hattâ koca karniyle Lise bile kıpkırmızı kesilmişlerdi; la Trouille'la öbür iki naşarı, yüzlerini yere kadar eğmişler, kahkahayı koyvermemek için yumruklarını ağızlarına tıkıyorlardı. Hilarion, ağzı bir karış açık, sanki anlıyormuş gibi, bir kelimeyi kaçırmadan dinliyordu.

Jean okumaya devam etti. Şimdi adalet bahsinde idi, derebeyinin arazisinde, kan ter içindeki biçareleri paralıyan, kıralın, piskoposun, derebeyinin o üçüzlü adaletini okuyordu. Gelenek hukuku vardı, yazılı hukuk vardı, bunların hepsinin üstünde, keyfî hareket vardı, kuvvetli tarafın hükmü vardı. Hiçbir teminat, hiçbir istinaf yoktu, kılıcın mutlak kudretinden başka bir şey yoktu. Hattâ sonraki asırlarda bile, hakkaniyet direndiği zaman, memuriyetler satın alınmış, adalet satılmıştı. Hele orduların devşirilmesi işi, o kan vergisi hepsinden beterdi, uzun zaman, yalnız köylerdeki ufak insanları ezmişti. Köylüler ormanlara kaçıyorlardı, onları oradan, dipçikle döve döve,

zincire bağlanmış olarak getiriyorlar, kürek zindanına gönderir gibi askere yazıyorlardı. Rütbe almak hakları yoktu. Zadegân bölüğünden bir genç asılzade, parasiyle satın aldığı bir malmış gibi, bir alayı dilediği şekilde hep sömürüyor, ufak rütbeleri müzayedeye koyuyor, emrindeki geri kalan insanları, davar gibi ölüme sürüyordu. Sonra, bugün bile, yürürlükten kalktığı halde, köylülerin yüreğinde bir kin eseri bırakmış olan av rüsumu, o güvercinlik ve tavşanlık vergisi geliyordu. Av, derebeyine, her tarafta avlanmak izni veren, arazisine girmek cüretinde bulunan münasebetsizi ölümle cezalandırtan çok eski bir imtiyaz, irsî bir kin sebebi idi; serbest hayvan, serbest kuş, bir tek kişinin keyfi için engin semanın altında hapsediliyordu; tarlalar av bölgelerine taksim edilmişti, av hayvanları bu araziyi yiyip bitirdikleri halde, mal sahipleri bir tek serçe vurmağa izinli değillerdi.

Kaçak avcıları tavşan gibi vurmalı, diyen Bécu:

— Buna aklım erer, diye mırıldandı.

Fakat bu av bahsi olunca, Jésus-Christ kulak kabartmıştı, alaycı bir tavırla ıslık çalmaya başladı. Av hayvanı, vurmasını kim becerirse onun malı idi. Rose, derin bir göğüs geçirdi, sadece:

— Ah, Yarabbi! dedi.

Hepsinin yüreği kabarmıştı, bu okunan şeyler, bir hortlak hikâyesi gibi, ağır bir yük halinde yavaş yavaş omuzlarına çöküyordu. Her bahsi anlıyamıyorlardı, huzursuzlukları bu yüzden artıyordu. Mademki vaktiyle böyle işler olmuştu, belki yine olabilirdi.

Jean, o mektepli sesiyle, hecelemeye devam etti: "Merak etme, zavallı Jacques Bonhomme, terini ver, kanını ver, mihnetlerin henüz tükenmiş değildir..."

Gerçek, köylünün çilesi sürüp gidiyordu. İnsanlardan, tabiat unsurlarından, kendi kendisinden, her şeyden eza görmüştü. Derebeylik zamanında, asılzadeler yağmaya giderlerken, köylü kovalanıyor, sıkıştırılıyor, ganimet arasında kaynayıp gidiyordu. İki derebeyi arasındaki her özel harb, köylüyü ya öldürüyor, yahut mahvediyordu. Kulübesini yıkıyorlar, tarlasını kurutuyorlardı. Daha sonra, köylerimizi harabeden âfetlerin en beteri büyük çeteler çıkmıştı; parayı kim verirse onun hesabına iş gören serserilerden ibaret bu çeteler, Fransanın kâh lehine, kâh aleyhine hareket etmişler, geçtikleri yerlerde silâhtan ve ateşten izler, arkalarında çıplak topraklar bırakmışlardı. Şehirler, surları sayesinde dayanıyorlardı, fakat kasabalar, o tarihte bütün bir asır boyunca esen o adam öldürme deliliği içinde, süpürülüp gidiyordu. Kızıl asırlar gelip geçti, düz bölgeler denilen eyaletlerimiz, bu asırlar içinde, durmadan, acı acı feryadettiler, kadınların ırzına tecavüz edildi, çocuklar ezildi, erkekler asıldı. Sonra, harb ara verince, kıralın tahsildarları, yoksullara mütemadiyen eziyet etmeye yetiyorlardı; çünkü, mültezime verilmiş haraç ve tuz resminin adaletsizce, rasgele tarhedilen rüsumun, maliyenin parasını bir harb mükellefiyeti toplar gibi tahsil eden silâhlı askerlerin zorla topladıkları vergilerin bu keyfe bağlı, haşin vergi alma usulü yanında, vergilerin sayısı ve ağırlığı hiç gibi idi. Bu paradan hemen hiçbir şey devlet kasalarına girmiyor, yolda

çalınıyor, geçtiği her çapulcu elde, biraz daha azalıyordu Sonra, işe kıtlık da karışıyordu, ticareti kısan, zâhirenin serbestçe satılmasına engel olan kanunların mânasız zulmü, her on senede bir, âdeta Allahın bir cezasına benziyen fazla sıcak güneş, yahut yağmurları fazla sürekli yıllar, korkunç kıtlıklara sebeboluyordu. Dereleri taşıran bir selli yağmur, kurak bir ilkbahar, ufacık bir bulut, mahsulleri bozan en hafif bir güneş ışığı, binlerce insanı alıp götürüyordu. Açlık belâsı müthiş darbeler indiriyor, her şey birdenbire pahalılaşıyor, korkunç sefaletler başlıyor, insanlar, hayvanlar gibi, hendeklerde otluyorlardı. Harblerden sonra, kıtlıklardan sonra, pek tabiî olarak salgın hastalıklar çıkıyor, kılıcın ve açlığın esirgediği kişileri de onlar öldrüyordu. Cehalet ve pislik, kokmuş bir illeti boyuna diriltiyor, kara veba, eski devirlere dev ölçüde kadidi ile hâkim olduğu görülen salgın ölüm, dertli, solgun benizli köyler ahalisini tırpaniyle biçiyordu.

Derken, Jacques Bonhomme, fazla eziyet çekince, isyan ediyordu. Arkasında korku ve tevekkül dolu asırlar vardı, omuzları köteğe alışıktı, kalbi öyle zebundu ki aşağılığını hissetmiyordu. Uzun zaman dayak atılsa da, aç bırakılsa da, her şeyi çalınsa da, o, ihtiyatlılığı elden bırakmaz, kendince de meçhul birtakım belirsiz şeyleri zihninde evirip çevirerek. içine gömüldüğü uyuşukluktan sıyrılamazdı; bu, son bir adaletsizliğe, son bir eziyete kadar böyle sürer, giderdi; o zaman, fazla dayak yiyip öfkeden kudurmuş bir ev hayvanı gibi, birdenbire, sahiplerinin gırtlağına atılırdı. Asırdan asıra, her zaman, aynı kudurganlık

patlak vermiş, rençperler, ölümden başka çareleri kalmayınca, kan dökmek ihtiyaciyle, yabalarına ve tırpanlarına sarılmıştı. Gaule memleketindeki Hıristiyan Bagaudes'lar, haçlılar, devrindeki Pastoureaux'lar, daha sonra, asillere ve kıralın askerlerine yuha çeken Croquants'larla, Nu-Peids'ler onlardı[1]. Dört yüz sene sonra, Jacques'ların ıstırap ve öfke dolu feryatları, yağma edilmiş tarlalardan yine geçiyor, şatolarında, efendileri korkudan titretiyordu. Sayıları fazla olan bu adamlar, ya bir kere daha öfkelenirlerse, ya, nihayet, hayattan nasiplerini isterlerse? Sonra, o eski zaman hayali diriliyordu; asıp kesme ihtiyaciyle, iştahlarla çılgına dönmüş, partal kıyafetli, yarı çıplak ızbandut herifler, kendileri nasıl mahvedildiler, yok edildilerse, öylece her şeyi mahvederek, yok ederek, kendileri de başkalarının karısının ırzına tecavüz ederek, alabildiğine koşuyorlardı.

Jean, o halim ve dikkatli tavriyle devam ediyordu:

— "Öfkelerini dindir, toprak adamı, zira, yakında, tarihin saati, senin zafer ânını çalacaktır..."

Buteau, her zamanki gibi, omuzlarını şiddetle silkmişti. İsyan etmek bir marifetti sanki! Jandarmalar gelip yakana yapışsın diye, değil mi? Hoş, küçük kitap, atalarını anlatmaya başlıyalı, hepsi, gözlerini yere indirmişler, içlerinde yabancı bulunmamasına rağmen, birbirlerine güvenleri kalmamış, hiç kımıldamadan dinliyorlardı. Bunlar, yüksek sesle konuşulmaması gereken şeylerdi, bunlar hakkında ne düşün-

[1] Muhtelif devirlerde isyan eden köylüler.

düklerini kimsenin bilmesine lüzum yoktu. Jésus-Christ, gelecek isyanda birçoklarının gırtlağını sıkacağını haykırarak lâfa karışmak isteyince, Bécu, şiddetle, bütün cumhuriyetçiler ahlâksız heriflerdir, dedi; Fouan araya girdi, çok şey bilen fakat hiçbir şey söylemek istemiyen ihtiyar bir adam gibi, hüzünlü bir vakarla, ciddiyetle onları susturdu. Öteki kadınlar, ellerindeki örgülerle daha fazla ilgilenir gibi olurlarken, la Grande, okunan şeylerle hiç münasebeti olmıyan şu hükmü savurdu: "Mal canın yongasıdır". Yalnız, Françoise, elindeki işi dizlerinin üstüne bırakmış, Kaporal'e bakıyor, bu kadar devamlı ve yandışsız okuyabilmesine hayret ediyordu.

Rose, daha derin bir göğüs geçirerek, tekrar:

— Ah, Yarabbi! Ah, Yarabbi! dedi.

Fakat kitabın ifadesi değişiyor, şairane bir eda alıyor, ihtilâli öven cümleler başlıyordu. Jacques Bonhomme, 89 yılının şanlı vakalarında zafere ulaşıyordu. Bastille'in zaptından sonra, köylüler şatoları yakarken, 4 ağustos gecesi, beşer hürriyetini ve medeni eşitliği kabul ederek, asırların fütuhatını meşrulaştırmıştı. "Rençper, kâğıt parçalarının hükümlerine dayanarak alınterini içen, uykusuz gecelerinin semeresini öğüten derebeyi ile, bir gece içinde eşit olmuştu". Kölelik sıfatı, asılzadelere has bütün imtiyazlar, kilise ve derebeyi mahkemeleri kaldırılmıştı. Eski haklar para ile satın alınıyordu, vergiler bir seviyeye getiriliyordu; bütün yurttaşlar, mülki ve askerî bütün vazifelere kabul edilecekti. Silsile devam ediyor, bu hayatın eziyetleri âdeta birer birer yok oluyordu; rençper için yeni bir altın devri açılıyor, kitap, renç-

peri, dünyanın hükümdarı ve besleyicisi diye vasıflandırarak bütün bir sahifede övmek suretiyle bu altın devrini yüceltiyordu. Varsa yoksa rençperdi, onun mübarek sabanının önünde diz çökmek gerekti. Sonra, 93 yılı facialarını, ateşli sözlerle ayıplanıyor, kitap, Napoléon hakkında aşırı bir övgüye girişiyor, bu ihtilâl çocuğunun "İhtilâli, hayâsızlığın göreneklerinden çekip çıkararak köylerin saadetini sağlamağı" başardığını söylüyordu.

Jean, son sahifeyi çevirirken, Bécu:

— Bu doğru, dedi.

Fouan baba:

— Evet, doğru, diye cevap verdi. Benim gençliğimde ne de olsa iyi devirler gördük. Şu karşınızdaki ben, bir kere, Napoléon'u Chartres'da gördüm. Yirmi beş yaşında idim... O zamanlar hürdük, toprağımız vardı, gidişat çok iyi görünüyordu!... Hatırlıyorum, babam bir gün, metelik ekip altın biçiyorum demişti. Derken, XVIII. Louis geldi, X. Charles geldi, Louis-Philippe geldi. Hâlâ olup gidiyordu, yiyip içiyorduk, şikâyete mahal yoktu... Şimdi de işte III. Napoléon geldi, geçen seneye kadar işler, yine de pek fena gitmiyordu... Yalnız...

Üst tarafını söylemek istemedi, fakat sözler ağzından kaçıyordu.

— Yalnız, hrriyet, eşitlik dedikleri şeyler, Rose'la benim ne işimize yaradı?... Elli sene didindikten sonra, şimdi daha mı semiziz sanki?

Bunun üzerine, ağır ağır konuşarak, bütün o macerayı, acı sözlerle, şuursuzca hulâsa etti: Kendi malı hiçbir şeye, hattâ kendi cildine bile sahip olmı-

yan çıplak esirin sopa altında, derebeyi hesabına uzun zaman ekip biçtiği toprak; rençperin, kendi gayretiyle bereketlendirdiği, itina ile bakılan, kucaklanan fakat sahip olunamıyan başka birinin karısı gibi, her an devam eden o sıcak mahremiyet içinde şiddetle sevdiği ve özlediği toprak; bu kucak kucağa yaşamanın verdiği, asırlarca süren azaptan sonra, nihayet elde edilen, zaptedilen, kendi malı, kendi zevk vesilesi, biricik hayat kaynağı olan toprak... Bu asırlık arzu, mütemadiyen geciken bu sahiplik, onun, tarlasına karşı duyduğu sevgiyi, toprağa, mümkün mertebe fazla toprağa, elle tutulan, avuçla tartılan özlü toprağa olan iptilâsını anlatıyordu. Halbuki, toprak ne kadar vurdum duymaz ve nankördü! Ne kadar şiddetle sevilirse sevilsin, kızışmıyor, bir fazla tane vermiyordu. Fazla şiddetli yağmurlar tohumları çürütüyor; dolu, filiz halindeki buğdayları biçiyor; bora, sapları yatırıyor, mevsim iki ay kurak gitse, başakları cılızlaştırıyordu. Üstelik, mahsulü böcekler kemiriyor, soğuklar öldürüyor, davarlara hastalıklar geliyor, arsız otların keli, toprağı aşındırıyordu; her şey bir yıkıcı sebep oluyordu, cehalet yüzünden, rasgele, her gün didinmek, hep tetikte bulunmak gerekiyordu. Kendisi, şüphesiz, yorgunluktan kaçmamış, çalışmanın yetmediğini görerek dövünüp durmuştu. Vücudunun adalelerini toprağın uğrunda tüketmişti, kendini olduğu toprağa vermişti, toprak da, onu kıt kanaat beslediktan sonra, sefil, ihtirası sönmemiş ihtiyar aczinden dolayı mahcup bir halde bırakıyor, beklediği zavallı kemiklerine bile acımadan, başka bir erkeğin kucağına gidiyordu.

Fouan baba:

— İşte böyle, ihtiyarladık! diye devam ediyordu. Gençken, insan didinip çabalıyor, güçbelâ iki ucunu bir araya getirdiği zaman da, ihtiyarlamış, yolu tutmuş bulunuyor... Öyle değil mi, Rose?

Rose titrek başını salladı. Elbette ya! Kendisi de, herhalde, erkekten fazla çalışmıştı! Herkesten evvel kalkar, çorbayı pişirir, ortalığı süpürür, temizler; ineklerdi, domuzdu, ekmek yoğurmaktı, bin bir türlü işle beli tutulur, her zaman da herkesten sonra yatardı. Vücudu sağlam olsa gerekti ki, yorgunluktan ölmemişti. Biricik mükâfatı da yaşamış olmaktı. Bu hayatta insanın kazancı, kırışıklardan ibaret kalıyordu, meteliği hesabederek para harcadıktan, karanlıkta yatıp kuru ekmekle, sade su ile geçindikten sonra, ihtiyarlıkta açlıktan ölmiyecek kadar bir şeyler kalmışsa, insan, kendini yine mutlu saymalıydı.

Fouan:

— Ne olursa olsun, şikâyet etmemeliyiz, diye devam etti. Birisi anlattı. Öyle memleketler varmış ki, toprak, adamı ölesiye uğraştırırmış. Meselâ Perche'de, her taraf çakıl taşı dolu... Beauce toprağı yine yumuşaktır, sürekli, gayretli çalışmak yeter.. Ne var ki, gitgide bozuluyor. Eskisi kadar bereketi kalmadı, vaktiyle yirmi hektolitre mahsul alınan tarlalar, şimdi ancak on beş hektolitre veriyor... Hektolitrenin fiyatı da bir senedir azalmakta, vahşilerin memleketinden buğday geliyormuş, diyorlar, kötü bir şey başlıyor, kriz dedikleri şey... Hiç felâketin sonu olur mu? Genel oy dedikleri iş canımıza can katacak de-

ğil ya! Arazi vergisi omuzlarımızı çökertiyor, hâlâ, çocuklarımızı alıp muharebeye gönderiyorlar... Merak etmeyin, ne kadar ihtilâl yapılırsa yapılsın, ha hoca Ali ha Ali hoca, köylü yine köylüdür, vesselâm.

Jean, usul, erkân bilirdi, okumasını bitirmek için lâfın sonunu bekliyordu. Tekrar susulunca, ağır ağır okudu:

— "Mesut rençper, köyden ayrılıp şehire gitme, orada, sütü, eti, zerzevatı, her şeyi para ile satın almaya mecbur olacaksın, türlü sebeplerle, hep, lüzumundan fazla para harcıyacaksın. Köyde, hayvanın, güneşin, sıhhatli çalışman, namus dairesinde eğlencelerin yok mu? Kır hayatının eşi yoktur, sen, yaldızlı kaplamalardan uzakta, gerçek mutluluğa sahipsin; delili şu ki, şehirlerdeki işçiler, eğlenmek için kırlara gidiyorlar; nasıl ki burjuvaların da bir tek emeli vardır, senin yanına çekilmek, çiçek toplamak, yemişi dalından koparıp yemek, çimenlerde yuvarlanmak isterler. Paranın bir hulyadan başka bir şey olmadığını aklına koy, Jacques Bonhomme. Eğer yüreğin rahatsa, servetin sağlanmış demektir."

Jean'ın sesi pürüzlenmişti. Şehirlerde büyümüş, kır hayatının saadetini düşündükçe yüreği hoplamış tıkkatli bir delikanlı gibi heyecanlandı, fakat kendini tuttu. Ötekiler, hüzünlü tavırlarını muhafaza ettiler, kadınlar tığlarına doğru eğilmişlerdi, erkekler göçmüşlerdi, yüzleri tasalıydı. Kitap onlarla alay mı ediyordu, acaba? Paradan iyi bir şey yoktu, onlar sefaletten geberiyorlardı. Istırapla, kinle dolu bu ağır sessizlikten sıkıldıkları için, genç adam, mâkul bir fikir ortaya attı:

— Ne de olsa, belki okuma sayesinde işler daha iyi gider... Eskiden, köylünün o kadar zavallı olması, bir şey bilmemesindendi. Şimdi bir şeyler biliyor; durum, herhalde o zamanki kadar kötü değil. Şu halde, iyiden iyiye bilgili olmak, toprağı ekip biçmeyi öğrenmek için okullar açmak lâzım...

Fakat Fouan, göreneğe inatla bağlı bir ihtiyar sıfatiyle, şiddetle sözünü kesti:

— Haydi canım, defedin şu bilgi dediğiniz şeyi! İnsan ne kadar çok şey bilirse, iş o kadar ağır gidiyor, elli sene evvel, toprağın daha fazla verimi vardı, diyorum size! Dürtüşledikçe öfkeleniyor, canı ne kadar vermek isterse o kadar veriyor, kahpe! Şu mösyö Hourdequin'e bakın bir, yeni icat işlere dalacağım diye, ağırlığınca para yedi... Yok, yok, bu işten hayır beklemeyin, köylü yine köylüdür vesselâm!

Saat onu çalıyordu. Bir halta vurur gibi şiddetle bahsi sona erdiren bu söz üzerine, Rose, mutfaktaki sıcak külde bıraktığı, Toussaint gecesi mutlaka yenilmesi şart meyve olan bir kavanoz kestaneyi alıp getirdi. Hattâ ziyafet tam olsun diye, iki şişe de beyaz şarap getirdi. Bunun üzerine masallar unutuldu, herkes neşelendi, tırnaklarla dişler, hâlâ dumanı tüten haşlanmış kestaneleri, kabuklarından çıkarmak için işlemeye başladı. La Grande, kendi payını hemen cebine indirmişti, çünkü herkesten yavaş yiyordu. Bécu ile Jésus-Christ, kestaneleri, kabuklarını soymadan, uzaktan ağızlarına atarak yiyorlardı. Palmyre ise, cesaretlenmiş, son derece itina ile ayıkladığı kestaneleri, kaz besler gibi, Hilarion'a tıkıştırıyordu. Çocuklar oyun icadetmişlerdi, la Trouille, kestaneyi diş-

leyip deldikten sonra sıkıyor, içini fışkırtıyordu; Delphin'le Nésse de yalıyordu. Çok hoş oluyordu. Lise'le Françoise da böyle yapmaya karar verdiler. Mumun fitili bir kere daha kesildi, orada hazır bulunanların hepsinin dostluğu şerefine kadeh tokuşturuldu. Sıcak artmıştı, ineklerin yataklığındaki sidiklerden kızgın bir buhar yükseliyordu. Tavan kirişlerinin kımıldıyan iri gölgeleri arasında, cırcır böceği daha yüksek sesle ötüyordu; ineklere, ziyafet olsun diye, kestanelerin kabuklarını veriyorlardı, hayvanlar bu kabukları, ölçülü ve ağır çiğneyişlerle, çatır çatır yiyorlardı.

Saat on buçukta, dağılmaya başladılar. Önce, Fanny, Nénesse'i alıp gitti. Sonra Jésus-Christ ile Bécu kalktılar, sokağa çıkınca, soğukta, sarhoşlukları tazelendi, kavga ede ede gittiler; la Trouille'la Delphin'in, babalarını, düşmesin diye tuttukları, ahırın yolunu unutmuş serkeş beygir gibi itrek doğru yola getirdikleri işitildi. Kapının her açılıp kapanışında bembeyaz karla örtlü yoldan, buz gibi bir hava geliyordu. Fakat la Grande acele etmiyor, boynuna mendilini bağlıyor, yün terliklerini ayağına geçiriyordu. Partal esvapları içinde vücutları ürpererek, korkak korkak savuşan Palmyre'le Hilarion'a, başını çevirip bakmadı bile. Nihayet, o da gitti, bitişikteki evine girdi, kapının kanadını şiddetle, küttedek kapattı. Ahırda, Françoise'la Lise'den başka kimse kalmadı.

Fouan:

— Kaporal, dedi, çiftliğe dönerken, kızlara yol arkadaşlığı edersiniz, değil mi? Yolunuzun üstündeler.

Kızlar, başlarına atkılarını örterken, Jean, bu teklifi bir işaretle kabul etti.

Buteau ayağa kalkmış, suratı asık, tasalı ve düşünceli adımlarla, ahırda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Kitap okunmaya başlıyalı beri konuşmamıştı, sanki orada yazılı olan şeyler, büyük zahmetlerle kazanılan toprağa ait o hikâyeler zihnini kavrıyordu. Toprağın tamamına niçin sahip olmamalıydı? Paylaşmaya tahammülü yoktu. Kalın kafasının içinde daha başka şeyler, öfke, gurur, tükürdüğünü yalamamak inadı, aldatılmak korkusiyle hem istiyen hem istemiyen öfkeli erkek arzusu gibi belirsiz şeyler de çatışıyordu. Birdenbire kararını verdi.

— Ben yatmaya gidiyorum, adiyö, dedi.

— Adiyö mü? O da nesi?

— Evet, gün doğmadan la Chamade'a döneceğim... Gitmeden evvel sizi göremezsem adiyö.

Babasiyle annesi, yanyana, onun karşısına dikilmişlerdi. Fouan:

— Ey, hisseni kabul ediyor musun? diye sordu.

Buteau kapıya kadar yürüdü; sonra, döndü:

— Hayır! dedi.

İhtiyar köylü, tepeden tırnağa titredi. Direndi, atalar mirası tahakkümü ile, son bir kere daha parladı:

— Pekâlâ, sen hayırsız bir evlâtsın... Erkek kardeşinle kızkardeşine, kendi hisselerini vereceğim, senin hisseni de onlara kiralıyacağım, öldüğüm zaman hissen onlarda kalsın diye de gereken şeyi yapacağım... Hiçbir şey alamıyacaksın, defol!

Buteau, o inatçı tavrını bozmadı, kılı kıpırdamadı. Bu sefer de Rose, onu yumuşatmaya çalıştı.

— Ayol, ötekiler kadar seni de seviyoruz, budala!... Kısmetini ayağınla tepiyorsun. Kabul et!

Buteau, yine:

— Hayır! dedi, çıktı, yatmaya gitti.

Lise'le Françoise, sokağa çıkınca, hâlâ bu olayın tesiri altında, hiç konuşmadan birkaç adım yürüdüler. Tekrar birbirlerinin beline sarılmışlardı; karlı gecenin mavimtıraklığı içinde, kapkara görünen vücutları, birbiriyle kaynaşıyordu. Fakat, tıpkı onlar gibi hiç konuşmadan peşlerinden yürüyen Jean, biraz sonra, ikisinin de ağladığını işitti. Onlara metanet vermek istedi:

— Düşünüp taşınacaktır, a canım, yarın peki diyecektir.

Lise:

— Ah! Siz onu tanımazsınız, diye haykırdı. Lokma lokma doğranmaya razı olur da yine peki demez... Yok, yok, bu iş bitti artık!

Sonra, meyus bir sesle ilâve etti:

— Şimdi ben onun çocuğunu ne yapacağım, Yarabbi?

Françoise:

— Yapacak bir şey yok, çocuk çıkacak tabiî! diye mırıldandı.

Bu söz onları güldürdü. Fakat çok kederli idiler. yine ağlamaya başladılar. Jean, iki kardeşi evlerinin kapısında bıraktıktan sonra, ovada yoluna devam etti. Kar dinmişti, gök tekrar duru ve parlak, yıldızlarla pırıl pırıl, engin bir kış seması olmuştu, yere, billûr

duruluğunda, mavi bir ışık serpiyordu; Beauce ovası, bir buz denizi gibi bembeyaz, dümdüz ve durgun, ucsuz bucaksız uzanıp gidiyordu. Uzak ufuktan, hafif bir rüzgâr bile esmiyor, Jean, yalnız kendi kalın kunduralarının katılmış toprakta çıkardığı ölçülü ayak seslerini işitiyordu. Derin bir sükûn, her şeye hâkim soğuğun sükûnu vardı. Okuduğu şeylerin hepsi kafasının içinde fırıl fırıl dönüyordu, kulaklarının arkası ağrıyordu, hiçbir şey düşünmemek ihtiyacında idi, serinlemek için kasketini çıkardı. O gebe kızla kızkardeşinin haline de üzülüyordu. Kalın kunduraları hâlâ takırdıyordu. Gökte bir yıldız kaydı, alevli bir iz bırakarak sessizce uçtu.

La borderie çiftliği, bembeyaz düzlükte, belli belirsiz, hafif bir kabarıklık yaparak, uzakta kayboluyordu; Jean, kestirme patikaya girer girmez birkaç gün evvel, orada tohum attığı tarlayı hatırladı; soluna baktı, toprağı örten beyaz örtünün altında, o yeri tanıdı. Tüy kadar hafif, duru beyaz ve ince bu kar tabakası, çizilerin tümseklerini belli ediyor, toprağın uyuşmuş uzuvları gözle seçilebiliyordu. Tohumlar, kimbilir nasıl uyuyorlardı! İlkbahar güneşinin onları hayata uyandıracağı ılık sabaha kadar, bu buz gibi soğuk böğürlerde ne güzel dinleceklerdi!

İKİNCİ BÖLÜM

I

Saat dörttü, ortalık henüz aydınlanıyor, mayısın ilk sabahlarına mahsus pembe bir şafak söküyordu. Solgun göğün altında, la Borderie çiftliğinin binaları, loşça renkleriyle, hâlâ uyukluyorlardı. Bunlar, dörtköşe, geniş avlunun üç tarafında üç uzun bina idi; dipteki mandıra idi, sağdaki erzak ambarıydı, soldaki binada da inek ağılı ile ahır ve çiftlik sahibinin evi vardı. Dördüncü cephede, arabaların girip çıktığı kapı vardı. Bu kapı bir kol demiriyle kapalı idi. Yalnız, gübre çukurunun üstünde koca bir sarı horoz, borazan gibi cırlak sesiyle ötüyor, sabahı haber veriyordu. İkinci bir horoz ona karşılık verdi, sonra bir üçüncü horoz öttü. Horoz sesleri çoğaldı, çiftlikten çiftliğe geçerek uzaklaştı, Beauce ovasını baştanbaşa kapladı.

Hourdequin, hemen her gece olduğu gibi, o gece de, Jacqueline'in odasına gelmiş, onunla buluşmuştu; burası, çiftlik sahibinin müsaadesiyle, Jacqueline'in, çiçekli bir duvar kâğıdı yapıştırıp basma perdeler takarak, akaju eşya ile döşiyerek süslediği küçük hizmetçi odasıydı. Hourdequin'in ölen karısının yatak odasına onunla birlikte yerleşmeğe her teşebbüs edişinde, Jacqueline, gitgide artan nüfuzuna rağmen.

şiddetli red cevaplariyle karşılaşmıştı; Hourdequin, bu karıkoca odasına, son bir saygı ile kimseyi sokmuyordu. Jacqueline, bu yasaktan dolayı çok müteessirdi, kırmızı pamuklu ile örtülü eski meşe ağacından karyolada yatmadıkça, gerçek metres olamıyacağını anlıyordu.

Şafak sökerken Jacqueline uyandı; gözleri apaçık, sırtüstü yatıyordu, yanıbaşında, çiftlik sahibi, hâlâ horul horul uyuyordu. Jacqueline'in kara gözleri, yatağın o hış gıcıklayıcı sıcağında hulyaya dalmıştı; çıplak, güzel, ince kız vücudü bir ürperti ile gerildi. Lâkin tereddüt ediyordu; derken, kararını verdi, gömleğini yukarı doğru sıyırdı, yavaşça efendisinin üstünden aştı; öyle hafif, öyle kıvrak bir hareketle atlamıştı ki, Hourdequin hiçbir şey hissetmedi, genç kadın, duyduğu âni arzu ile elleri titriyerek, gürültü etmeden, beline bir eteklik taktı. Fakat bir sandalyeye çarptı, Hourdequin de gözlerini açtı.

— Aa! Giyiniyorsun... Nereye gidiyorsun?

— Ekmeği merak ettim de, ona bakacağım.

Hourdequin, ağzında bir şeyler geveliyerek tekrar uyudu; bu bahaneye şaşmıştı, uykunun ağırlığı arasında, kafası için için işliyordu. Ne acayip düşünceydi bu! O saatte, ekmeğin nesine bakacaktı? Derken, sivri bir şeyle dürtülmüş gibi, bir şüphenin tesiriyle sıçrıyarak uyandı; Jacqueline'i yanında göremeyince, bulanık bakışlarını, terlikleri, piposu, usturası içinde bulunan bu hizmetçi odasının dört tarafında, sersem sersem dolaştırdı. Kızgın orospunun aklına yine mutlaka çiftlik yanaşmalarından biri gelmişti!

Hourdequin, aklını başına toplayıncıya kadar aradan iki dakika geçti; sonra, bütün macerası gözünün önüne geldi.

Babası Isidore Hourdequin, on altıncı asırda incelmiş ve burjuvalığa yükselmiş Cloyes'lı eski bir köylü ailesinin çocuğu idi. Hepsi tuz gümrüğünde vazife görmüşlerdi. Bir tanesi, Chartres'da ambar memurluğu etmişti; bir başkası, Châteaudun'de kontrol memuru idi; küçük yaşta yetim kalan Isidore da, altmış bin frank kadar bir servete sahip bulunduğu o sırada, yirmi altı yaşında iken, ihtilâl yüzünden işinden olmuş, millî emlâki satışa çıkaran o cumhuriyetçi haydutların çaldıkları mallarla servet yapmayı düşünmüştü. Havaliyi çok iyi tanıyordu. Zemini yokladı, hesapladı, Rognes-Bouqueval ailesinin eski malikânesinin son artığından ibaret olan yüz elli hektarlık la Borderie'yi, asıl değerinin pek pek beşte birine, otuz bin franga satın aldı. Hiçbir köylü, paracıklarını bu mülke yatırmayı göze alamamıştı; yalnız, adliyeci ve maliyeci bazı burjuvalar, ihtilâl idaresinin icraatından faydalandılar. Hoş, Isidore'un bu yeri satın olması, kârlı bir alışveriş yapmak isteğinden ibaretti, başına bir çiftlik derdi açmak niyetinde değildi. Ortalık düzelir düzelmez, la Borderie'yi değer fiyatına elden çıkarıp parasını böylece beş misli artırmak istiyordu. Fakat direktuar idaresi iş başına geldi; toprak fiatlarının düşüklüğü devam ediyordu. Isidore, çiftliği umduğu fiata satamadı. Toprak onu zaptetmişti, toprağın esiri oldu, öyle ki, inadetti, onu elden çıkarmak istemedi, kendisi işletmeyi düşündü, servete nihayet bu yoldan erişmeyi umdu. O sıralarda,

civar çiftliklerden birinin sahibinin kızını aldı, kız, çeyiz olarak elli hektar toprak getirdi; o zaman, Isidore, iki yüz hektar arazi sahibi oluverdi, köylü aslından sıyrıldı sıyrılalı üç asır olan bu burjuva, tekrar ziraate döndü, fakat derebeyliğin eski mutlak kudretinin yerini tutan büyük tarıma, toprak asılzadeliğine döndü.

Tek erkek evlâdı olan Alexandre Hourdequin 1804 senesinde doğmuştu. Châteaudun kollejinde ilk tahsilini pek nafile yapmıştı. Toprağa meftûndu, tahsili bırakıp babasına yardım etmeyi tercih etti, adamın yeni bir hulyasını daha boşa çıkardı. Isidore, servetin bir türlü gelmek bilmediğini görünce, ne var ne yok satıp oğlunu bir serbest mesleğe sokmayı istiyordu. Genç adam yirmi yedi yaşına geldiği zaman babası öldü. Kendisi la Borderie'ye sahiboldu. Yeni tarım usullerine taraftardı; evleneceği zaman, en fazla önem verdiği şey mülk değil, para aramak oldu, çünkü çiftliğin yerinde sayması, onun fikrince, sermaye yokluğundandı; istediği çeyizi de buldu, yaşı geçkin bir kız olan noter Baillehache'ın, kendisinden beş yaş büyük, son derece çirkin fakat halim selim bir kızkardeşi, ona elli bin frank çeyiz getirdi... O zaman, Alexandre'la sahibolduğu iki yüz hektar toprak arasında uzun bir didişme başladı; ihtiyatkârca başlıyan, yanlış hesaplarla gitgide şiddetlenerek her mevsim, her gün devam eden bu mücadele onu zengin etmemekle beraber, iştahlarını asla dizginlememiye azmetmiş kanlı, göbekli insanlara mahsus geniş bir hayat yaşamasına imkân vermişti. Birkaç seneden beri işler daha bozuluyordu. Karısından iki çocuğu

olmuştu. Birisi erkekti, toprak işlerine garaz olduğu için askerliğe kapılanmış, Solférino muharebesinden sonra yüzbaşı olmuştu; öteki, çok sevdiği, narin, nefîs bir kızdı, nankör oğlu maceralar peşinde koştuğu için, Hourdequin, la Borderie'yi, kızına miras bırakacaktı. Önce, tam hasat mevsiminde, karısını kaybetti. Ertesi sonbaharda kızı öldü. Bu, müthiş bir darbe oldu. Yüzbaşı, artık senede bir kere bile gözükmez olmuştu; Hourdequin, birdenbire yalnız, istikbali tıkanmış olarak kaldı; artık, sülâlesi için çalışma gayreti bile kalmamıştı. Fakat, yarası için için kanamakla beraber, haşin ve sert, dimdik ayakta kaldı. Makineleriyle alay eden, kendi zanaatlarını deniyecek kadar cüretli bu burjuvanın mahvını istiyen köylülerin karşısında, ayak diredi. Zaten ne yapabilirdi? Toprağına gitgide daha fazla esir oluyordu. Biriken iş, bağlanan sermaye, onu her gün daha fazla hapsediyor, artık, işin içinden, ancak bir felâketle çıkmak kabil olacak hale geliyordu.

Geniş omuzlu, kıpkırmızı iri suratlı, burjuvalaşmış olduğu yalnız ellerinin küçüklüğünden belli bir adam olan Hourdequin, maiyetindeki hizmetçi kadınlara karşı, öteden beri, müstebit bir erkek olarak davranmıştı. Karısının zamanında bile, hepsini koynuna almıştı; hem bu işi, gayet tabiî bir şekilde, hiçbir zararlı netice çıkmadan, kendisine karşı bir vazife imiş gibi yapıyordu. Terzi çıraklığına giren fakir köylü kızları, bazan kendilerini kurtarırlarsa da, çiftliklere girenlerden hiçbirisi, erkeğin elinden kurtulamaz, ya uşakların, yahut efendinin eline düşer. Jacqueline merhamet eseri olarak çiftliğe alındığı zaman,

madam Hourdequin henüz hayatta idi. Ayyaş bir ihtiyar olan Cognet baba, dayaktan kızının canını çıkarıyordu; Jacqueline öyle sıska, öyle çelimsizdi ki, sırtındaki paçavraların altından kemikleri sayılıyordu. Üstelik, öyle çirkin görünüyordu ki, mahalle çocukları peşinden yuha çekiyordu. O tarihte on sekiz yaşına yaklaştığı halde, on beşinde yok sanılırdı. Çiftlikte hizmetçi kadına yardım ediyordu, onu aşağılık işlerde kullanıyorlar, bulaşık yıkatıyorlar, avluda çalıştırıyorlar, hayvanların temizliğine baktırıyorlardı, bu işler onu büsbütün murdarlaştırıyordu. Lâkin, çiftlik sahibinin karısı öldükten sonra, Jacqueline, bir parça arınır gibi oldu. Bütün uşaklar onunla, saman yığınları üstünde haşır neşir oluyorlardı; çiftliğe gelen hiçbir erkek yoktu ki onun üstünden geçmesin; o zamana kadar bu kıza tenezzül etmiyen efendi bile, mahzene birlikte indiği bir gün, bu pejmürde kılıklı çirkin kızın tadına bakmak istedi; fakat Jacqueline, kendisini şiddetle korudu, tırmaladı, ısırdı, nihayet Hourdequin, kızı bırakmak zorunda kaldı. O andan sonra Jacqueline'in bahtı açıldı. Kız, altı ay ayak diredi, sonra, çıplak tenini azar azar teslim etti. Avludan mutfağa geçmiş, hizmetçiliğe yükselmişti; sonra, yardımcı olarak yanına bir küçük kız aldı; sonra, büsbütün hanım oldu, kendi hizmetine baktırmak üzere yanına bir hizmetçi kız aldı. Şimdi o eski mutfak paçavrası, koyu esmer, zarif ve şirin edalı, balık etindeki kadınlara hâs diri göğüslü, elâstikî ve sert tenli bir kız olmuştu. İsraflı bir süse düşkünlük gösteriyor, esasında yine murdar olmakla beraber güzel kokulara bulanıyordu.

Rognes kasabası halkı, civar çiftçiler, bu maceraya hayret ediyorlardı; para babası bir adam nasıl olurdu da, hiç güzel olmıyan, etli butlu olmıyan böyle bir sıska kıza, hâsılı, yirmi senedir, yollarda taş kırdığı görülen ayyaş Cognet'nin kızı la Cognette'e tutulurdu? Doğrusu çok kibar kayınpederdi! Kız da yaman orospu idi! Köylüler, bu orospunun, kendi intikamlarını aldığını, kasabanın çiftlikten aldığı, biçare tuz işçisinin, zengin olmuş, kodaman arazi sahibi olmuş burjuvadan aldığı öc olduğunu bile anlıyamıyorlardı. Hourdequin, ihtiyarlık hırsiyle, elli beşinden sonra azıyor, ekmek ihtiyacı, su ihtiyacı kadar kuvvetli bir ihtiyaç, Jacqueline'e karşı ten ihtiyacı duyuyordu. Jacqueline, gönlü olduğu zaman, ona kedi gibi sokulup yaltaklanıyor, orospuların bile göze alamıyacağı kadar tasasız, tiksintisiz bir hâyasızlıkla onu tıka basa doyuruyordu; Hourdequin de, kavgalardan, müthiş irade isyanlarından, onu tekmeliye tekmeliye kapı dışarı atmak tehdidinden sonra, böyle bir an yaşamanın hatırı için zelilleşiyor, gitmemesi, kalması için yalvarıyordu.

Daha bir gün evvel, karısının öldüğü yatakta yatmak için çıkardığı kavgadan dolayı, Jacqueline'i tokatlamıştı; Jacqueline de bütün gece, kendini sakınmış, Hourdequin yaklaştıkça şamar indirmişti; çünkü, çiftlik uşaklarından kendisine bol bol peşkeş çektiği halde, Hourdequin'i hesapla idare ediyor, nüfuzunu artırmak için, onu perhize sokup iştahlarını kamçılıyordu. Onun için, Hourdequin, o sabah o ılık odada, hâlâ Jacqueline'in kokusunu duyduğu o bozulmuş yatakta, yine öfkeye ve arzuya kapıldı. Genç

kadının sürekli ihanetlerini çoktan beri seziyordu. Bir sıçrayışta kalktı, yüksek sesle:

— Ah! Kaltak, seni bir kıstırırsam! diye söylendi, çabucak giyindi, aşağı indi.

Jacqueline, henüz sökmeye başlıyan şafağın hafifçe aydınlattığı sessiz evin içinden süzülerek geçmişti. Avludan geçerken, çoktan kalkmış olan ihtiyar çoban Soulas'yı görüp geriler gibi oldu. Fakat duyduğu arzu o kadar kuvvetli idi ki, ne olursa olsun diye düşündü. Aldırmadı, yürüdü. Çiftlik sabancılarından dördünün yattığı on beş beygirlik ahırın uzağından dolaştı, dip tarafta, Jean'a yatak vazifesi gören yüksek bölmeye doğru yürüdü. Jean'ın yatağı, samandan ve bir yorgandan ibaretti, çarşaf bile yoktu. Jacqueline, onu uykuda kucakladı, ağzını bir öpücükle kapattı, ürpererek, soluk soluğa, gayet yavaş sesle:

— Benim, koca sersem, dedi. Korkma... Çabuk, çabuk, acele edelim!

Fakat Jean korktu, bir baskına uğramak korkusu ile, orada, kendi yatağında böyle bir şey yapmayı katiyen istemedi. Ot ambarının merdiveni oracıkta idi, tırmandılar, ambarın kapağını açık bıraktılar, otların üstüne yuvarlandılar.

Jacqueline, hazzından bayılarak, âdeta can evinden yükselen fıkırtılarla:

— Oh! Koca sersem, koca sersem! iyip duruyordu.

Jean Macquart, iki seneye yakındır, çiftlikte idi. Askerliğini bitirince, kendisi gibi doğramacı olan bir

arkadaşı ile birlikte, Bazoches-le-Doyen'e gelmiş, bu arkadaşının babası olan ve iki üç işçi çalıştıran küçük kasaba mütaahhidinin yanında iş almıştı; fakat içinden, çalışmak isteği gelmiyordu, yedi sene süren askerlik onu paslandırmış, haylazlandırmış, testereden, rendeden soğutmuştu, o derecede ki, kendini başka bir adam sanıyordu. Vaktiyle, Plassans'ta iken, zanaat öğrenmek için kimseden bir kolaylık görmediği halde, tahtayı mükemmel suette işliyordu; az buçuk okuma, yazma ve hesap bilmekle beraber, çok aklı başında, çok çalışkandı, baş belâsı ailesi dışında. kendisine, başına buyruk bir geçim yolu hazırlamak iradesine sahipti. İhtiyar Macquart onu kız gibi baskı altında tutuyor, burnunun dibinde metreslerine sulanıyor, her cumartesi günü, çalıştığı atelyenin kapısına dikilip haftalığını elinden alıyordu. Annesi dayaktan ve yorgunluktan ölünce, o da,bir âşığiyle beraber Paris'e kaçan kızkardeşi Gervaise'i örnek tuttu; babası olacak tembeli beslememek için, o da savuşup gitti. Şimdi âdeta kendi kendini tanıyamıyordu, babası gibi tembel olmuş değildi, fakat askerlik, zihnini genişletmişti. Meselâ, vaktiyle, siyaset canını sıkardı, şimdi ise siyasetle meşgul oluyor, eşitlik ve kardeşlik hakkında mütalâalar yürütüyordu. Sonra, aylak gezintilere, boşuna geçen çetin askerlik nöbetlerine, kışladaki uyuşuk hayata, harbin vahşi itiş kakışına alışmıştı. Onun için, aletler elinden düşüyor, Jean, iştirak ettiği İtalya seferini düşünüyor, büyük bir dinlenme ihtiyaciyle, otların üstüne uzanıp kendini unutmak isteği ile gevşiyordu.

Bir sabah, patronu, bazı tamirler için, onu la Borderie'ye getirip bıraktı. Tam bir aylık iş vardı, bazı odalara parke döşenecek, hemen hemen bütün kapılarla pencereler elden geçirilecekti. Jean, memnun, işi altı hafta uzaktı. O sırada, patronu öldü. evli olan oğlu da, karısının memleketine gidip orada iş tuttu. Doğramacı, la Borderie'de kaldı, boyuna, tamire muhtaç çürümüş tahtalar keşfedilen çiftlikte, kendi hesabına gündelikle çalıştı; sonra, hasat başladığı için, bir parça bu işe yardım etti, altı hafta daha kaldı; öyle ki, çiftlik sahibi, topraktan bu kadar iyi anladığını görünce, onu, büsbütün yanında alıkoydu. Eski işçi, bir seneden daha az bir zaman içinde, nihayet sükûn ihtiyacını tatmin edeceğini umduğu ,toprağın bu huzuru ortasında, saban süren tohum serpen, eken, biçen iyi bir çiftlik yanaşması oldu. Demek ki, artık testere işi, rende işi bitmişti! Jean, akıllı uslu yavaşlığı ile, düzenli işe olan sevgisiyle, annesinden miras çift öküzü mizaciyle, renç-perlik için yaradılmış gibi idi. Önce, köylülerin gör mediği kır hayatını tattı, bundan son derece zevk duydu, bu hayatı, okuduğu duygulu yazılardan aklında kalan parçalarla, çocuklar için yazılmış ahlâki, küçük hikâyelerdeki, sadelik, fazilet, eksiksiz saadet fikirleriyle tattı.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, çiftlikten hoşlanmasına sebebolan başka bir şey vardı. Kapıları tamir ettiği sıralarda, la Cognette, onun yongalarına yan gelip serilmişti; Jean'ı asıl baştan çıkaran o oldu; kız, muntazam ve dolgun yüzü güçlü kuvvetli bir erkek olduğunu gösteren bu iri oğlanın sağlam vücu-

duna tutulmuştu. Jean, bir kere kapıldı, sonra, budala yerine konmamak için devam etti; zaten erkekleri kışkırtmanın yolunu bilen bu kaltağı o da özlüyordu. Aslında, doğuştan sahibolduğu dürüstlük bu işe isyan ediyordu. Kendisine minnet duyduğu mösyö Hourdequin'in metresiyle yatmak fena bir şeydi. Gerçi, kendince birtakım bahaneler buluyordu: Jacqueline efendinin karısı değildi, odalık vazifesi görüyordu; her köşe bucakta onu aldattığına göre, Jacqueline'i başkalarına bırakmaktansa, zevkini çıkarmak elbette daha doğru idi. Fakat çiftlik sahibinin, Jacqueline'e daha fazla tutulduğunu gördükçe, bu özürler, huzursuzluğunun artmasına mâni olmuyordu. Muhakkak ki bu iş kötü bitecekti.

Jean'la Jacqueline, köşede, otların üstünde, soluklarını bastırmağa uğraşırlarken, kulağı hâlâ kirişte olan Jean, merdivenin gıcırdadığını işitti. Bir sıçrayışta ayağa kalktı, ölüm tehlikesini göze alıp, dışarıya ot atmaya mahsus olan delikten kendini aşağıya koyuverdi. Tam da o sırada, Hourdequin'in başı, öte tarafta, ambar kapağı hizasında gözükmüştü. Hourdequin, ilk bakışta, kaçan adamın gölgesini de, hâlâ bacakları ayrık, sırtüstü yatan kadının karnını da gördü. Öyle bir öfkeyle coştu ki, zamparanın kim olduğunu anlamak için aşağı inmeyi düşünmeden, dizleri üzerinde doğrulmakta olan Jacqueline'i, bir öküzü öldürmeye yetecek kadar kuvvetli bir tokatla yere serdi.

— Ah! Orospu!

Jacqueline, öfkeyle, avazı çıktığı kadar haykırdı, gerçeği inkâr etti.

— Yanlışın var!

Hourdequin, göziyle gördüğü bu karnı, kızgın hayvan vücudu gibi serili gördüğü bu çıplak vücudu, topuklariyle vura vura parçalamamak için, kendini zor tutuyordu.

— Herifi gördüm!.. Doğrudur de, yoksa seni gebertirim!

— Hayır, hayır, hayır, doğru değil!

Sonra, nihayet ayağa kalkıp eteklerini indirince, bütün nüfuzunu kullanmağa azmetmiş bir halde, küstahlaştı, kışkırtıcı sözler söylemeye başladı.

— Hem, senin ne üstüne vazife? Ben senin karın mıyım?... Mademki, yatağında yatmamı istemiyorsun, keyfim nerede isterse orada yatmakta serbestim.

Şehvetli bir alay gibi, o güvercin sesiyle yine fıkırdadı:

— Haydi, çekil şuradan, ineyim... Bu akşam çıkıp gideceğim.

— Derhal git!

— Hayır, akşama... O zamana kadar düşünecek vaktin olur.

Hourdequin, öfkesini kimden alacağını bilmez bir halde, bütün vücudu titriyerek, pür hiddet, orada kaldı. Jacqueline'i derhal sokağa atmak elinden gelmiyordu, ama, zamparayı ne kadar zevkle kapı dışarı edecekti! Fakat onu şimdi nerede yakalamalıydı? Hourdequin, yataklara bakmadan, açık kapılardan geçerek, doğru samanlığa çıkmıştı; tekrar aşağı inerken, ahırdaki dört sabancı da, asma odasındaki Jean da giyiniyorlardı. Zampara, bu beş kişiden hangi

siydi? Şu herif de olabilirdi, şu öteki de, hattâ beşi birden de olabilirdi. Lâkin, zamparanın kendi kendini ele vereceğini umuyordu; o sabah yapılacak işlere dair emirler verdi, tarlalara kimseyi göndermedi, kendisi de bir yere ayrılmadı, yumruklarını sıkarak, bir adam öldürmek ihtiyaciyle yan yan etrafı süzerek, çiftliğin içinde dört döndü.

Saat yedi kahvaltsından sonra, efendinin bu öfkeli teftişi, evi titr tir titretti. La Borderie'de beş saban için beş sabancı, üç harmancı, iki sığırtmaç yahut ahır uşağı, bir çoban, bir de küçük domuz çobanı olmak üzere, hizmetçi kadından başka on iki hizmetkâr vardı. Hourdequin, önce, fırının küreklerini tavana yerleştirmediği için, mutfakta, bu hizmetçi kadını haşladı. Sonra yulaf ambariyle buğday ambarını dolaştı, kilise kadar yüksek, kapıları beş metre olan bu muazzam ambarda, harmancılara çıkıştı, döğenlerinin, samanı çok fazla kıydığını söyledi. Oradan sonra inek ahırını dolaştı, ineklerin otuzunu da iyi halde, orta yolu yıkanmış, yalakları temiz bulup küplere bindi. Neyi bahane edip inekçilere çatacağını düşündüğü sırada, dışarıda, bakımı yine onlara bırakılmış olan su haznelerine bir göz atınca, yağmur oluklarından birinin, kuş yavrulariyle tıkanmış olduğunu gördü. Beauce'daki bütün çiftliklerde olduğu gibi, orada da, yağmur suları, birtakım karışık boru tertibatiyle damlardan toplanıp biriktirilirdi. Hourdequin, sert sert söylendi, suları serçelere içirip bizi susuzluktan mı öldüreceksiniz diye sordu. Fakat, fırtına, nihayet sabancıların başında patladı. Ahırdaki on beş atın altına taze ot serilmiş olmasına rağmen,

Hourdequin, buradan tutturdu, hayvanları böyle murdarlık içinde bırakmanın iğrenç bi şey olduğunu söyledi. Sonra, yaptığı haksızlıktan utanarak, daha fazla öfkelendi; binanın dört köşesinde, tarım aletlerinin yerleştirildiği dört sundurmayı dolaşırken, kolları kırık bir saban gördü, son derece memnun oldu. O zaman, kıyametleri kopardı, siz beş hergele, benim aletlerimi mahsustan kırmak hoşunuza mı gidiyor? Hesabınızı görüp beşinizi birden defliyeceğim, evet. beşinizi birden, ta ki birbirinizi kıskanmıyasınız! diye söylendi. Onlara sövüp sayarken, ateş saçan gözleriyle ciltlerini didik didik ediyor, haini ele verecek olan bir beniz uçukluğu, bir ürperti bekliyordu. Sabancıların hiçbirinin kılı kıpırdamadı, Hourdequin, eliyle geniş bir yeis hareketi yaparak yanlarından ayrıldı.

Hourdequin, ağılı da gezip teftişini bitirirken, çoban Soulas'yı sorguya çekmeyi düşündü. Bu altmış, beşlik ihtiyar, yarım asırdan beri çiftlikte idi, bir para biriktirememişti, nesi var nesi yoksa, ayyaş ve orospu karısı yemişti; adam, onu nihayet toprağa bıraktığı için memnundu. İhtiyarlığından dolayı, neredeyse işinden kovulacağından korkuyordu. Belki de efendi kendisine yardım ederdi; fakat efendilerin, hizmetkârlarından evvel ölmiyeceği ne malûmdu? Adamlarına tütün parası, içki parası verdikleri hiç görülmüş şey miydi? Soulas, Jacqueline'i de kendisine düşman etmişti, bu sonradan gelmenin çabucak yükselmesi karşısında isyan eden hasetçi bir eski hizmetkâr kiniyle, ondan nefret ediyordu. Şimdi. Jacqueline kendisine emir verdikçe, onu vaktiyle paçavralar içinde, pislik içinde gördüğü aklına geliyor, çile-

den çıkıyordu. Jacqueline, eğer kendisinde o kudreti görseydi, Soulas'yı muhakkak ki kovardı; ihtiyar çoban o yüzden ihtiyatlı davranıyor, yerini muhafaza etmek istiyor, efendinin yardımına güvenmekle beraber her türlü çatışmadan sakınıyordu.

Avlunun nihayetinde bulunan ağıl, tekmil binayı kaplıyan seksen mterelik bir galeri idi, çifatliğin sekiz yüz koyunu, burada, tahta parmaklıklardan ibaret engellerle cins cins birbirinden ayrılmış bulunuyordu. Bir tarafta, muhtelif guruplara ayrılmış analar vardı; öte tarafta kuzular, daha ileride koçlar bulunuyordu. Erkek koyunlar iki aylık olunca iğdiş ediliyor, satış için büyütülüyordu; maryaların sürüsünü artırmak için dişiler muhafaza ediliyor, her sene bunların en yaşlıları satılıyordu; aptal ve sakin halleriyle, ihtiraslı insan burnuna benziyen yuvarlak, iri burunlu koca kafalariyle gösterişli hayvanlar olan merinos kırması Dishleys cinsi koçlar, belirli tarihlerde, genç maryalara aşıyorlardı. Mandıraya girildiği zaman, keskin bir koku genzi tıkıyordu; bu, üç ay müddetle üzerine taze saman serpilen eski saman yığınlarından ibaret koyun yataklıklarının amonyaklı kokusu idi. Duvardaki kertikli tertibatla, gübre tabakası yükseldikçe yemlikleri de yukarı almak kabildi. Bununla beraber, içeride hava vardı, pencereler genişti, ağılın üstündeki samanlığın döşemesi sökülürtakılır direklerden yapılmıştı, samanlıktaki ot azaldıkça bu direklerin bir kısmı kaldırılıyordu. Hoş, bu canlı sıcaklığın, fışkıran bu yumuşak ve sıcak tabakanın, koyunların gelişip serpilmesi için şart olduğu söyleniyordu.

Hourdequin, ağılın bir kapısını itip içeri girdiği

sırada, başka bir kapıdan da Jacqueline'in sıvıştığını gördü. Jean'la beraber gözetlendiğine emin olduğu için, o da endişelenerek Soulas'yı düşünmüştü; fakat ihtiyar, onun, âdeti olmadığı halde neden dolayı iltifatlı davrandığını anlamıyormuş gibi yaparak, halinden bir şey belli etmemişti. Genç kadının hiç uğramadığı ağıldan çıktığını görünce, çiftçinin şaşkınlığı arttı.

— E, Soulas baba, diye sordu, bu sabah yeni bir şey yok mu?

Çok iri, çok zayıf, uzun yüzü bağcı bıçağı ile bir meşe budağından yontulmuş gibi çiziklerle dolu çoban, ağır ağır cevap verdi:

— Hayır, mösyö Hourdequin, hiçbir şey yok; yalnız kırpıcılar gelecekler, biraz sonra işe başlıyacaklar.

Çiftlik sahibi, ihtiyarı sorguya çekiyormuş gibi görünmemek için bir lâhza dereden tepeden konuştu. Toussaint yortusunun ilk don havalarından beri orada beslenen koyunlar, neredeyse, mayısın ortalarına doğru, sürüyü yonca tarlalarına götürmek imkânı olur olmaz, ağıldan çıkacaklardı. İnekler ise, ancak basattan sonra otlağa götürülüyordu. Bu Beauce ovası, tabiî otlaklardan yoksun, kupkuru bir yer olduğu halde, yine de iyi et veriyordu; orada, sığır yetiştirme usulünün bilinmemesi, basmakalıp iş görülmesinden ve tembellikten dolayı idi. Hattâ her çiftlik, kendisi için, yemeklik olarak ancak beş altı domuz besliyordu.

Hourdequin, yanına koşup, başlarını kaldırarak şirin ve parlak gözleriyle kendisine bakan koyunları,

ateş gibi yanan elleriyle okşuyordu; daha ötede kapalı duran kuzular, meliyerek, tahta parmaklıkların önüne yığılıyorlardı:

Hourdequin, çobanın gözlerinin ta içine dikkatle bakarak:

— Ey, Soulas baba, bu sabah hiçbir şey görmediniz, öyle mi? iye sordu.

İhtiyar görmüştü, fakat gördüğünü söylemenin ne faydası vardı? Ölen orospu, ayyaş karısı ona kadınların ahlâksızlığını, erkeklerin budalalığını öğretmişti. Ele verse bile, la Cognette belki yine üste çıkacak, o zaman, sıkıcı bir şahitten kurtulmak için, kendisine hücum edilecekti. İhtiyar Soulas, donuk gözleri hareketsiz yüzü ile, yine:

— Bir şey görmedim, hiçbir şey görmedim, dedi.

Hourdequin, tekrar avludan geçtiği sırada, Jacqueline'in, ağılda konuşulan şeylerden dolayı endişe içinde, orada durup sinirli sinirli kulak kabarttığını gördü. Uçuşan, gıdaklıyan, sürekli bir gürültü içinde gübre çukurunu eşeliyen tavuklardan, ördeklerden, güvercinlerden mürekkep altı yüz tane kümes hayvaniyle meşgulmuş gibi görünüyordu; hattâ, küçük domuz çobanı, domuzlara götürdüğü bir su kovasını devirdi diye, onu tokatlıyarak sinirlerini bir parça yatıştırmıştı. Fakat çiftçiye bir göz atınca, içi rahat etti; Hourdequin bir şey bilmiyordu, ihtiyar çoban, dilini tutmuştu. Bunu anlayınca küstahlığı arttı.

Nitekim, öğle yemeğinde, kışkırtıcı bir neşe gösterdi. Büyük işler henüz başlamamıştı, hâlâ günde dört övün yemek yeniyordu, saat yedide sütle

ekmek, öğleyin kızartma, dörtte peynir ekmek, saat sekizde çorba ile domuz yağı vardı. Geniş bir yer olan mutfakta, iki tarafında iki tahta sıra bulunan uzun bir masada yemek yeniyordu. İlerleme eseri olarak burada bulunan şey, koskoca ocağın bir köşesindeki dökme sobadan ibaretti, dipte fırının karanlık ağzı gözüküyordu; isli duvarlar boyunca dizili tencereler pırıldıyordu, eski zaman mutfak takımları intizamla dizili duruyordu. Çirkin, şişko bir kız olan hizmetçi o sabah ekmek pişirdiği için, üstü açık bırakılan hamur teknesinden, misk gibi sıcak ekmek kokusu geliyordu.

Herkesten sonra gelen Hourdequin'e, Jacqueline, cüretle sordu:

— Ne o, bu sabah canınız yemek istemiyor mu?

Hourdequin, karısı ile kızı öleli beri, yalnız başına yemek yememek için, eski zamanlarda olduğu gibi hizmetkârlarının sofrasına oturuyor, baş kalfa da, öteki başa yerleşiyordu. On dört kişi idiler, sofraya hizmetçi kız bakıyordu.

Çiftlik sahibi, cevap vermeden yerine oturunca la Cognette, kızartmayı hazırlamağa koyuldu. Kızartma denilen şey, kızartılmış ekmek dilimleri idi. Bu dilimler, kızardıktan sonra, bir çorba kâsesine doğranıyor, üstüne şarap dökülüyor, daha sonra da. Beauce'da ripope diye eski bir tâbirle ifade edilen bal şerbeti ekilerek tatlılandırılıyordu. Jacqueline, bu yemekten bir kaşık daha istedi; erkeklere yüz vermemek ister gibi haller takınıyor, hepsini kahkahalarla güldüren şakalar ediyordu. Her söylediği lâkırdı iki mânalı, o akşam çıkıp gideceğini anlatan lâkırdılardı.

İnsanlar birleşir, ayrılır, elındekini kaçırmıyagör, salçadan son bir kere daha bir parmak almadığına pişman olursun, diyordu. Çoban, o sersem tavriyle yemeğini yiyor, çiftlik sahibi de susuyor, söylenen şeyleri anlamıyormuş gibi duruyordu. Jean, canının sıkılmasına rağmen, renk vermemek için, ötekilerle beraber gülmeye mecbur oluyordu; canının sıkılması, bütün bu işlerde, kendisini dürüst görmemesindendi.

Yemekten kalkınca, Hourdequin, öğleden sonra yapılacak işler için emirler verdi. Dışarıda, tamamlanması gereken ancak bir iki küçük iş vardı. Yulaflar taşınıyor, yoncalarla kabayoncalar biçilinciye kadar nadaslı toprakların bellenmesi tamamlanıyordu. Onun için, Hourdequin, Jean'la bir başka adamı daha çiftlikte alıkoyup samanlığı temizletti. Kendisi de, şimdi bitkin bir halde, beynine çıkan kanın tepkisi ile kulakları çınlıyarak, gayet meyus, ne ile meşgul olup derdini avutacağını bilemeden, oradan oraya dolaştı durdu. Kırpıcılar, avlunun bir köşesinde, bir sundurmaya yerleşmişlerdi. Karşılarına geçip onları seyre daldı.

Sırık gibi boylu, sarı benizli beş kişi idiler; ellerinde, çelikten koca makaslariyle yere çömelmişlerdi. Çoban, dört ayağı bağlı, kırbaya dönmüş koyunları getirip sundurmanın dövülmüş toprak zeminine sıralıyor, hayvanlar orada, ancak başlarını kaldırıp melemekten başka bir şey yapamıyorlardı. Kırpıcıların yakaladığı koyun susuyor, yapağı ile tozun kara bir kabuk halinde kapladığı tüylerinin kalınlığı ile davullaşmış vücudunu bırakıyordu. Sonra, hızlı hızlı işliyen makasların altında tüylerini döküyor, koyu

renkli bir eldivenden sıyrılıp çıkmış çıplak bir el gibi, alt kısımdaki pembe beyaz tüylerle, pespesınbe ve taze, ortaya çıkıyordu. İri boylu, zayıf bir kırpıcının, dizleri arasına kıstırdığı bir ana, bacakları ayrık, başı dik ve dümdüz, sırtüstü yatıyor, esvapları soyulan bir insan gibi derisi ürpererek, beyazlığı örtülü kalan karnını gözler önüne seriyordu. Kırpıcılar koyun başına üç metelik kazanıyorlardı, hamarat bir işçi, günde yirmi koyun kırpabiliyordu.

Hourdequin, dalgın dalgın, yünün libresi sekiz meteliğe düştüğünü düşünüyordu; kırpılan yünleri de, fazla kuruyup ağırlığından kaybetmemesi için, acele satmak lâzımdı. Bıldır, dalak hastalığı, Beauce sürülerine kıran sokmuştu. Bütün işler, gitgide kötüleşiyordu, erzak fiyatlarındaki düşüklük aydan aya arttıkça toprak iflâs ediyor, mahva doğru gidiyordu. Hourdequin'in zihni yine ziraatçi tasalarıyle dolarak, avluda içine sıkıntılar bastı, çiftlikten çıktı, tarlalara bir göz atmağa gitti. La Cognette'le ettiği kavgalar hep böyle biterdi. Önce kıyametleri koparıp yumruklarını sıktıktan sonra boyun eğer, yüreğini sıkan ıstırabı ancak, ucsuz bucaksız yeşillikler halinde dalgalanan buğdayının ve yulaflarının manzarası dindirebilirdi.

Ah! Bu toprağı nihayet nasıl sevmişti! Hem, içinde yalnız köylünün şiddetli hasisliği bulunan bir vurgunlukla değil, duygulu, âdeta fikir adamına mahsus bir iptilâ ile sevmişti; çünkü, toprağın, hayatını veren, cevherini veren, müşterek ana olduğunu, sonunda tekrar koynuna gireceği ana olduğunu hissediyordu. Önce,

daha ufacıkken, onun sinesinde büyümüştü, okula garaz oluşu, kitaplarını yakmak istekleri duyuşu, hürriyete, ekilmiş tarlalarda alabildiğine koşmaya, ovanın bol rüzgârları içinde, bol hava ile mest, yaşamağa alışmış olmasındandı. Daha sonra, babasının yerine geçtiği zaman, toprağı bir sevdalı gibi sevmiş, onu gebe bırakmak için nikâhla almış gibi, sevdası olgunlaşmıştı. Heveslerini, hattâ ihanetlerini mazur gördüğü iyi ve doğurgan bir kadına verir gibi, zamanını, parasını, bütün hayatını o toprağa verdikçe, bu sevgi eksilmiyor, artıyordu. Toprak verimsizlik gösterdikçe fazla kuru veya fazla ıslak olup mahsul vermeksizin tohumları yediği zaman çoğu defa öfkeleniyordu; sonra bir şüpheye düşüyor, kendi kendisini iktidarsız yahut beceriksiz erkek olmakla itham ediyordu. Ona çocuk doğurtamadı ise, kabahat kendinde olmak gerekti. Yeni tarım usulleri, zihnini o tarihten beri meşgul ediyor, onu yeniliklere götürüyor, kolejde tembel bir öğrenci olduğuna, babasının da, kendisinin de alay ettikleri ziraat okullarından birine devam etmediğine pişman oluyordu. Ne boşuna teşebbüslere, başarısızlığa uğrıyan ne tecrübelere atılmıştı; ya o hizmetkârların bozdukları makineler, piyasanın hile kattığı kimyevi gübreler! Hourdequin, bu işde servetini batırmıştı. La Borderie, ancak ekmek parasına yetecek kadar bir gelir sağlıyordu, bir gün gelecek, toprak işlerindeki buhran onu büsbütün mahvedecekti. Olsun! O, yine de toprağın esiri kalacak, sonuna kadar onu kadını olarak muhafaza edecek, kemiklerini de oraya gömecekti.

O gün, çiftlikten çıkar çıkmaz, yüzbaşı oğlunu

hatırladı. İkisi el ele verseler, ne güzel iş görürlerdi! Fakat belinde kılıç taşımayı tercih eden o budalayı zihninden uzaklaştırdı. Artık çocuğu yoktu, tek başına ömür tüketecekti, Sonra, komşularını, hele Coquart'ları hatırladı; Saint-Juste çiftliğini kendileri ekip biçen mülk sahibi bu adamlar, baba, ana, üç oğul, iki kız hep beraber çalıştıkları halde yine başarı elde edemiyorlardı. La Chamade çiftliği kiracısı Robiquet, kira mukavelesinin bitmesi yaklaştığı için artık gübre serpmiyor, toprağı yüzüstü bırakıyor, harabediyordu. Hal bu idi, her iş fena gidiyordu, ölesiye çalışıp şikâyet etmemek lâzımdı. Lâkin, hizalarından yürüdüğü yemyeşil, koca tarlalardan, iç açıcı bir tatlılık yükseliyordu. Nisanda yağan hafif yağmurlar, otları gürbüzleştirmişti; kızıl yoncalar çok hoşuna gitti. Başka her şeyi unuttu. Şimdi, iki sabancının çalışmalarına bir göz atmak için, ekilmiş tarlalardan kestirme gidiyordu. Toprak, ayaklarına yapışıyordu, onun, özlü, bereketli olduğunu, kendisini kucaklamak, alıkoymak ister gibi sarıldığını hissediyordu. Toprak, onu baştan başa kavrıyor, Hourdequin, otuz yaşındaki erkekliğini, kuvvetini ve neşesini tekrar buluyordu. Topraktan başka kadın varmıydı ki? Cognette'lerin, şunların bunların, herkesin dalıp çıktığı çanakların, mümkün mertebe temiz olursa sîneye çekmek icabeden kadınların lâfı mı olurdu? O Jacqueline şırfıntısına karşı duyduğu kahpeçe ihtiyacı bu derece kuvvetli bir mazerete bağlayınca, büsbütün keyiflendi. Üç saat yol yürüdü; bir eşeğe binmiş, bacaklarını göstere göstere Cloyes'dan dönen Coquart'ların hizmetçisi ile şakalaştı.

Hourdequin, la Borderie'ye döndüğü zaman, Jacqueline'i, avluda, çiftliğin kedileriyle vedalaşır buldu. Çiftlikte, her zaman, on iki tane, on beş tane, yirmi tane, hâsılı sayısı iyice bilinemiyen bir sürü kedi bulunuyordu; çünkü kediler, kimsenin bilmediği saman kovuklarında yavrularlar, sonra, peşlerine, kuyruk gibi beş altı yavru takıp ortaya çıkarlardı.

Jacqueline, kedilerle vedalaştıktan sonra, çiftliğin iki çomarı olan Empereur le Massacre'ın kulübelerine yaklaştı; fakat köpekler hırladılar, ondan nefret ediyorlardı.

Hayvanlarla vedalaşma sahnesine rağmen akşam yemeği her günkü gibi geçti. Efendi, her zamanki haliyle yiyor, konuşuyordu. Akşam olunca, gitme lâfı kalmadı. Herkes yatmağa gitti, sessizleşen çiftliği karanlıklar sardı.

Hemen o gece, Jacqueline, müteveffa madam Hourdequin'in yatak odasında yattı. Kırmızı perdeli yataklıktaki büyük karyolasiyle, bu oda, çiftliğin en güzel odasıydı. İçinde bir elbise dolabı, bir geridon, Voltaire biçimi bir koltuk vardı; çiftlik sahibinin ziraat bayramlarında aldığı madalyalar, çerçevelere geçirilip camlattırılmış, küçük bir akaju büronun tepesine, duvara asılmış, pırıldıyordu. La Cognette, sırtında yalnız bir gömlekle, karı kocanın yatağına girince, kumru gülüşiyle gülerek, karyolayı tamamiyle kaplamak için, kollariyle bacaklarını açarak, sere serpe yayıldı.

Ertesi gün, Jean'ın boynuna atıldığı zaman, Jean onu itti. İş, mademki ciddî bir şekil alıyordu, artık bu hareket doğru değildi, Jean onu artık istemiyordu.

Birkaç gün sonra, bir akşam, Jean, yaya olarak Cloyes'dan dönerken, Rognes'a iki kilometre kala, önü sıra kasabaya dönen bir köylü arabasının ilerleyişi tuhafına gitti. Araba boş gzüküyordu, sürücü yerinde kimse yoktu, başıboş kalan at, yolunu bilen bir hayvan ilerleyişiyle, aylak aylak ahırına dönüyordu. Onun için, genç adam, beygire çabuk yetişti. Onu durdurdu, ayaklarının ucuna basıp yükselerek içeriye baktı. Arabada biri vardı; altmış yaşlarında, şişman, tıknaz bir ihtiyardı; sırt üstü serilmiş, yatıyordu; yüzü öyle kırmızı idi ki siyah gibi görünüyordu.

Jean öyle şaşaladı ki, yüksek sesle konuşmaya başladı:

— Hey! Baksana!... Uyuyor mu bu? Yoksa içmiş mi?... A! İhtiyar Mouche'muş, şu bizim kızların babası!... Allah bilir, kuyruğu titretmiş galiba! Al bakalım şimdi, iş çıktı işte!

Fakat Mouche, bir nüzül isabetiyle yere serilmiş, zahmetle, hafif hafif hâlâ soluyordu. Bunun üzerine, Jean, adamı yere uzattı, başını dik koydu, kendisi de sürücü yerine geçip oturdu, hayvanı kırbaçladı, can çekişen Mouche'u, kolları arasında ölür korkusiyle, dörtnala yola çıkardı.

Kilise meydanına vardığı zaman, tesadüf, Françoise'ı, kapısının önünde, ayakta gördü. Kız, delikan-

lıyı, kendi arabalarına binmiş, arabayı sürer görünce şaşaladı.

— Hayır ola? diye sordu.

— Baban fenalaştı da.

— Nerede?

— Burada, işte!

Françoise, tekerleğe basıp arabanın içine baktı. Yarısı aşağıdan yukarı doğru şiddetle çekilir gibi eğrilmiş bu morumtırak yüzün karşısında, durumu anlıyamamış gibi, bir an sersem sersem durdu. Gece karanlığı basıyordu, semayı sarı bir renge boyıyan iri bir kızıl bulut, can çekişen hastayı bir yangın kızıllığı ile aydınlatıyordu.

Sonra, Françoise, birdenbire hıçkırarak ağlamağa başladı, koşa koşa uzaklaştı, gözden kayboldu, kızkardeşine haber vermeye gitti.

— Lise! Lise!... Eyvahlar olsun, Yarabbi!

Jean, yalnız kalınca, bir tereddüt geçirdi. İhtiyarı arabanın içinde bırakamazlardı. Eve, meydana bakan kısımdan, zeminle bir hizada kazılmış üç basamak merdivenle inilerek giriliyordu; bu karanlık kovuğa dalmak, Jean'a pek kolay görünmüyordu. Derken, yol üstünde, sol kolda, zeminle bir hizada, evin avluya açılan bir başka kapısı bulunduğu aklına geldi. Oldukça geniş olan bu avlu, bir yeşil çitle çevrili idi; avlunun üçte ikisini, sarımtırak bir su birikintisi kaplıyordu; üst tarafı yarım arpanlık bir zerzevat ve yemiş bahçesi idi. Jean, beygiri serbest bıraktı, hayvan kendiliğinden avluya girdi, iki ineğin bulunduğu inek damının yanındaki ahırın önünde durdu.

O sırada, Françoise'la Lise, feryatlarla ve gözyaşlariyle, koşarak geldiler. Dört ay evvel doğuran Lise, çocuğunu emzirdiği sırada bu tepeden inme haberi alınca, şaşkınlıkla, yavrucağı kucağından bırakmadan yürüyüvermişti; çocuk da avazı çıktığı kadar ağlıyordu. Françoise, tekerleklerden birinin üstüne çıktı, Lise öbür tekerleğe tırmandı, feryatları yürek parçalayıcı hale geldi; Mouche baba, arabanın içinde hâlâ serili yatıyor, o sıkıntılı soluması devam ediyordu.

— Baba, cevap ver, ne oldu?... Nen var, söylesene! Nen var, a canım!... Başına mı bir şey oldu da lâf bile edemiyorsun? Baba, baba, söyle, cevap ver!

Jean, mâkul bir lâf etti:

— İnin, adamcağızı oradan dışarı alalım, daha iyi olur.

Kızların Jean'a yardım ettikleri filân yoktu, yaygarayı daha arttırmışlardı. Bereket versin, Frimat isimli bir komşu kadın, nihayet gürültüyü işitip geldi. İri kemikli, kurada bir kocakarı idi, iki senedir, kötürüm kocasına bakıyor, sahip oldukları bir arpandan ibaret tarlayı, bir çift hayvanı inadiyle kendisi ekip biçerek adamı yaşatıyordu. Şaşalamadı, meseleyi tabii karşılar gibi göründü; sonra, erkek gibi, Jean'a yardım etti. Jean, Mouche'u omuzlarından yakaladı, Frimat kadın bacaklarından tutabilecek vaziyete getirinciye kadar çekti. Sonra alıp götürdüler, eve soktular.

İhtiyar kadın:

— Nereye bırakacağız? diye sordu.

Peşleri sıra gelen kızlar, zihinleri dağıldığı için, bilemiyorlardı. Babaları, yukarıda, tavan arasından bölünmüş bir küçük odada yatıp kalkıyordu; onu oraya çıkarmak kabil değildi. Aşağıda, mutfaktan sonra, iki karyolalı bir büyük oda vardı ki, kızlarına bırakmıştı. Mutfak zifiri karanlıktı, genç adamla ihtiyar kadın, bir yere çarpmak korkusu ile ahə ileri gidemiyorlar, kolları koparak orada bekliyorlardı.

— Haydi, ne olacaksa olsun, artık!

Nihayet, Françoise bir mum yaktı. Tam o sırada kır bekçisinin karısı Bécu kadın içeri girdi. Meseleyi, seziş kabiliyetiyle anlamış, bir haberi, kasabanın bir ucundan öbür ucuna bir dakika içinde taşıyan o gizli kuvvetle kavramıştı.

— Ne o? Nesi var, zavallı adamcağızın?... Ha! Anladım, kan tutmuş, çabuk, bir iskemleye oturtun.

Fakat Frimat kadın başka fikirdeydi. Ayakta duramıyan bir adam iskemleye oturtulur muydu? En iyisi, onu, kızlarından birinin yatağına uzatmaktı. Tartışma şiddetlenmek üzereyken, Fanny ile Nénesse çıkageldiler:; Fanny, hâdiseyi, Macqueron'un dükkânından şehriye alırken duymuştu; meraklanmış, kuzinlerine yardım etmek için gelmişti.

— Kan aşağı aksın diye belki de oturtmak iyi olur, dedi.

Bunun üzerine, Mouche'u, üstünde mum yanan masanın yanındaki bir iskemleye oturttular. Çenesi göğsüne düştü, kollariyle bacakları sarktı. Yüzünün yarısı aşağıdan yukarı doğru çekildiği için sol gözü açılmıştı, çarpılan ağzının kenarından daha kuvvetli

bir nefes çıkıyordu. Bir sessizlik oldu, dövme toprak zeminli, duvarları çatlaklarla dolu, kapkara, büyük ocaklı, rutubetli mutfağı, ölüm yavaş yavaş kaplıyordu.

Jean, hâlâ üzüntülü duruyor, iki kızla üç kadın, elleri iki yana sarkık, ihtiyarı seyrediyorlardı.

Genç adam:

— Gidip doktoru getireyim, dedi.

Bécu kadın başını salladı, ötekilerden hiçbiri cevap vermedi; eğer önemli bir şey değilse, ne diye vizite parası vermeliydi? Yok, öyle değil de ihtiyarın eceli gelmişse, doktor buna ne yapabilirdi?

Frimat kadın:

— En iyisi yara otudur, dedi.

Fanny:

— Bende kâfurulu ispirto var, diye mırıldandı.

Bécu kadın:

— O da iyidir, hükmünü savurdu.

Lise'le Françoise, şimdi ağlamayı bırakmışlar, sersem sersem duruyorlar, konuşulan şeyleri dinliyorlardı. Biri, çocuğu Jules'ü pışpışlıyor, öteki babasının içmek istemediği bir tas dolusu suyu koyacak yer bulamamış, elinde tutuyordu. Fanny bunu görünce, can çekişen ihtiyarın çarpık yüzünü dalgın dalgın seyretmekle meşgul Nénesse'i dürtüşledi.

— Bizim eve koş, dolapta, sol tarafta duran küçük kâfurulu ispirto şişesini versinler, al getir. Işitiyor musun? Dolapta, sol tarafta duruyor.. Fouan dedeye uğra, la Grande halana uğra, Mouche amca ağır hasta de... Koş, çabuk koş!

Çocuk seğirtti, gözden kayboldu; kadınlar, ihtiyarın hastalığı hakkında mütalâalar yürütmeye devam ettiler. Bécu kadın, üç saat tabanları gıdıklana gıdıklana ölümden kurtarılan bir zat tanıyordu. Frimat kadın, geçen kış, kocası için satın alınan iki meteliklik ıhlamurdan artmış biraz ıhlamuru bulunduğunu hatırladı, onu getirmeye gitti; küçük kese kâğıdı elinde, dönüp geldiği sırada, Lise de, çocuğunu Françoise'ın kucağına vermiş, ateş yakmakla meşguldü; o aralık, Nénesse gözüktü.

— Fouan dede yatmıştı, dedi... La Grande da dedi ki, eğer Mouche amca o kadar içmeseydi, midesi böyle bulanmazdı, dedi...

Fakat Fany, onun getirip verdiği şişeyi muayene ediyordu:

— Budala, diye haykırdı, sana, sol tarafta demiştim!... Kolonya şişesini getirmişsin.

Bécu kadın:

— O da iyidir, dedi.

Kaşığı kısık dişlerinin arasına sokarak ihtiyara zorla bir fıncan ıhlamur içirdiler. Sonra, başını kolonya ile oğuşturdular. Mouche bir türlü açılamıyordu, can sıkıcı bir şeydi bu. Yüzü daha kararmıştı, oturduğu yerde göçüyor, yere serilecek gibi oluyordu, iskemlesinin üstünde doğrultmağa mecbur oldular.

Nénesse tekrar kapının önüne çıkmıştı:

— Ooo! eddi. Bir yağmur yağacak ki... Gök yüzünün rengi bir tuhaf olmuş.

Jean:

— Evet, dedi, kara bir bulut gördüm, büyüyordu.

Sonra, ilk düşündüğü şey tekrar aklına gelmiş gibi:

— Zarar yok, dedi, isterseniz, doktoru çağırmaya yine giderim.

Lise'le Françoise, endişeli endişeli bakışıyorlardı. Nihayet Françoise gençliğinin tesiriyle cömert davrandı, kararını verdi:

— Evet, evet, Kaporal, Cloyes'ya gidip mösyö Finet'yi getirin. Babalarına karşı vazifelerini yapmadılar olmasın.

Kargaşalık arasında, beygiri çözmemişlerdi bile; Jean, arabaya atlayıverdi. Arabanın tangırtısı, sarsıla sarsıla uzaklaşan tekerleklerin takırtısı işitildi. O zaman, Frimat kadın, köy papazını getirtsek, dedi; fakat ötekiler, bir el hareketiyle, zaten herkesin yeteri kadar yorulduğunu anlattılar. Nénesse, Bazoches le-Doyen'e kadar olan üç kilometrelik yolu yaya yürümeyi teklif edince annesi öfkelendi; bu kadar tehlikeli, karanlık bir havada, gökyüzü böyle korkunç bir pas rengindeyken, onun, dağ bayır taban tepmesine izin veremiyeceğini söyledi. Zaten, ihtiyar ne işitiyor, ne konuşuyordu. Köy papazını onun karşısına getirmekle, bir sınır taşının karşısına dikmek arasında fark yoktu.

Mahfazası boyalı tahtadan guguklu saat onu çaldı. Şaşırdılar. İki saatten fazladır orada oldukları halde, daha bir iş görememişlerdi, ha? Hiçbirisi de bırakıp gitmek istemiyordu, gördükleri manzara onları oraya bağlıyordu, sonuna kadar seyretmek istiyorlardı. Hamur teknesinin üstünde on librelik bir ekmekle bir bıçak duruyordu. Önce kızlar, üzüntü-

lerine rağmen, açlıktan baygınlık geçirdikleri için, ne yaptıklarını bilmeden dilim dilim ekmek kesip, kuru kuru yediler; sonra, öbür üç kadın da onlara uydu, ekmek azaldı; teknenin başında, hep, ekmek kesip atıştıran biri vardı. Başka mum yakmamışlardı, hattâ yanan mumun fitilini kesmeyi bile ihmal ediyor lardı; bu loş ve çıplak, fakir köylü mutfağı ile, masanın yanındaki iskemleye yığılmış, bırıldıyarak can çekişen bu vücut, hiç de iç açıcı bir şey değildi. Jean gittikten yarım saat sonra, birdenbire, Mouche, tekerlendi, yere serildi. Artık soluğu çıkmıyordu, ölmüştü.

Bécu kadın, sert sert söylendi:

— Ben demedım mi? Bir de inadettiniz, doktora adam gönderdiniz!

Françoise'la Lise, tekrar hüngür hüngür ağlamaya başlaılar. Çok sevişen iki kızkardeş muhabbetiyle, insiyaklı bir atılışla, birbırlerinin boynuna sarılmışlardı, kesik kesik sözler söylüyorlardı:

— Eyvah! İkimiz yalnız kaldık... Artık bitti, ikimizden başka kimsemiz ok... Halimiz ne olacak, Yarabbi?

Fakat ölüyü yerde bırakmak olmazdı. Frimat kadınla Bécu kadın, el çabukluğu ile, gereken şeyleri yaptılar. Cesedi taşımağa cesaret edemedikleri için, karyolanın birinden bir şilte çektiler, mutfağa getirdiler, Mouche'u içine uzattılar, çenesine kadar bir çarşaf örttüler. Bu arada, Fanny, öbür iki şamdanın mumlarını yakmış, sağlı sollu, cesedin başucuna, yere bırakmıştı. Şimdilik, yapılacak başka iş yoktu. Yalnız, baş parmaklariyle dokunup üç defe kapattıkları hal-

de, sol göz, tekrar açılıyor, beyaz çarşafın üstüne rengi şiddetle vuran bu eğri ve morumtırak çehrede, kâinatı seyreder gibi görünüyordu.

Lise, Jules'ü yatırmıştı, cenazeyi beklemeğe başladılar.

Frimat kadın, geceyi kızların yanında geçirmeyi teklif ettiğinden Fanny ile Bécu kadın, iki defa, gitmeye kalktılar; halbuki gitmiyorlar, ölüye, yan gözle baka baka, yavaş sesle konuşmaya devam ediyorlardı; Nénesse de, kolonya şişesini eline geçirmiş, elleriyle başına şakır şakır dökerek kolonyayı bitirmekle meşguldü.

Saat gece yarısını çaldı, Bécu kadın sesini yükseltti:

— Mösyö Finet'ye ne buyrulur? Gelecek diye beklersen öldün gitti... Onu Cloyes'dan buraya kadar getirmek için iki saatten fazla vakit lâzım!

Avluya bakan kapı açık kalmıştı, şiddetli bir rüzgâr esti, ölünün sağında ve solunda yanan ışıkları söndürdü. Bu olay, kadınların hepsini dehşete düşürdü, mumları tekrar yaktılar, fırtına daha şiddetle tekrar esti; aynı zamanda, kırların karanlık derinliklerinden sürekli bir uğultu yükseliyor, gitgide artıyordu. Dalların çatırdısı, yarılan tarlaların iniltisi, ortalığı kasıp kavuran bir düşman ordusunun dörtnala yaklaşan ayak seslerini andırıyordu. Kadınlar, kapının önüne koşuşmuşlardı; bulanık gökte, bakır rengi bir bulutun hızla seğirttiğini, dalgalandığını gördüler. Birdenbire, bir silâh takırtısı işitildi, ayaklarının dibine, yere şiddetle çarpıp zıplıyan bir kur-

şun yağmuru dökülmeye başladı. O zaman, bir feryat kopardılar; bu, felâketin, sefaletin ifadesi olan bir feryattı.

— Dolu yağıyor! Dolu yağıyor!

Afetin karşısında donakalmışlar, isyan halinde, benizleri sapsarı, bakıyorlardı. Dolu, ancak on dakika sürdü. Gök gürültüsü yoktu; fakat yer hizasında, geniş fosforlu izler bırakarak, aralıksız, mavimtırak büyük şimşekler dolaşıyor gibiydi; gece karanlığı azalmıştı, gökten cam parçaları dökülür gibi düşen dolu taneleri, ortalığı, sayısız, donuk ışık çizgileriyle aydınlatıyordu. Gürültü, kulakları tırmalayıcı bir hale geliyordu; sanki bir yaylım ateş açılmıştı, sanki son süratle koşan bir tren, demir bir köprüden, alabildiğine geçiyordu. Rüzgâr azgın bir şiddetle esiyor, yandan çarpan taneler rasgeldikleri şeyi biçiyor, yerde birikiyor, toprağı beyaz bir tabaka ile örtüyordu.

— Eyvah, dolu geldi!... Ne felâket, Yarabbi!... Baksanıza, tavuk yumurtası kadar!

Kadınlar, dolu toplamak için avluya çıkmaya cesaret edemiyorlardı. Kasırga daha şiddetleniyordu, pencerenin bütün camları kırıldı; dolunun inişi o kadar hızlı idi ki, tanelerden biri bir testiye çarpıp kırdı, daha başka taneler, ölünün döşeğine kadar yuvarlandı.

Bécu kadın, taneleri avucuna alıp tartarak:

— Beş tanesi bir libreden fazla gelir, dedi.

Faynn ile Frimat kadın, meyus bir hareketle:

— Ne varsa hepi yuttu, felâket, dediler!

Dolu dinmişti. Saldıran felâketin hızla uzaklaştığını işittiler, bir mezar sessizliği ortalığı kapladı.

Bulut geçtikten sonra, gök, yine zifiri karanlık olmuştu. İnce, sık bir yağmur, sessizce yağıyordu. Yerde, yalnız dolu tanelerinin teşkil ettiği kalın tabaka görülüyordu; bu tabaka, ucsuz bucaksız sahayı kaplıyan milyonlarca gece kandilinin ışığı gibi, âdeta kendine mahsus bir aydınlıkla etrafı aydınlatıyordu.

Nénesse, dışarı fırlamıştı, kendi yumruğu iriliğinde, eğri büğrü, oymalı, âdeta koca bir buz parçasına benziyen bir dolu tanesi getirdi; yerinde duramaz hale gelen Frimat kadın, gidip dışarıyı görmek ihtiyacına daha fazla dayanamadı.

— Gidip fenerimi alayım, zarar ne kadar oldu, görmeliyim, dedi.

Fanny, birkaç dakika daha kendini tuttu. Hâlâ sızlanıp duruyordu. Ah! Ne işti bu! Zerzevatlarla yemiş ağaçları öyle zarar görmştü ki! Buğdaylar, yulaflar, çavdarlar o kadar yükselmiş olmadıkları için fazla zarara uğramamışlardı herhalde. Ama, üzüm kütükleri! Ah, üzüm kütükleri! Fanny, kapının önünde durmuş, hiçbir şey seçilemiyen koyu karanlık geceyi gözleriyle araştırıyor, bir kararsızlık hummasiyle titriyor, zararın derecesini tahmine çalışıyor, mübalâğalandırıyor, kurşunlarla delik deşik kırların bütün kanı yaralarından akıp gittiğini sanıyordu. Nihayet:

— Kızlar, dedi, sizden âriyet bir fener alayım da, bir koşu gidip bizim bağa bakayım, olmaz mı?

İki fenerden birini yaktı, Nénesse'i yanına alıp seğirtti. Toprak sahibi olmıyan Bécu kadının umurunda bile değildi. Mızmız, ağlamış suratlı olduğu için, alışkanlıkla iç geçiriyor, Allaha yalvarıyordu.

Bununla beraber tecessüsünden yerinde duramıyor, ikide bir, kapıya doğru gidiyordu; kasabanın içinde, yıldız yıldız ışıklar dolaşmağa başladığını görünce, şiddetli bir ilgi ile, orada, dimdik kakılıp kaldı. Avlunun, ahırla bir sundurma arasındaki boşluğundan bakınca, tekmil Rognes görülüyordu. Dolu, herhalde köylüleri uyandırmıştı, herkes, sabahı bekliyemiyecek kadar endişede olduğundan, tarlasını gidip görmek için aynı sabırsızlığı duyuyordu. Ondan ötürü, fenerler birer birer çıkıyor, çoğalıyor, zıplıya zıplıya üşüşüyordu. Bécu kadın, evlerin yerini bildiği için, her fenere bir isim verebiliyordu:

— Ay! la Grande'ın evinde ışık yandı, Fouan'lardan da fenerli biri çıkıyor; şu beri taraftaki Macqueron, yanındaki de Lengaigne... Vah vah, zavallıcıklar, insanın yüreği paralanıyor... Aa! Ne olursa olsun giderim!

Lise'le Françoise, babalarının cenazesi karşısında yalnız kaldılar. Yağmur hâlâ yağıyor, rutubetli hafif rüzgâr sağnakları yeri süpürüyor, mumları eritiyordu. Kapıyı kapamak lâzımdı, fakat bunu ne Lise, akıl ediyordu, ne de Françoise; evdeki mateme rağmen, onlar da, dışardaki facia ile ilgilenmiş, sarsılmışlardı. Evlerine ecelin kanad açması yetmiyor mu idi sanki? Allah, rasgele her şeyi mahvediyordu, yiyecek bir lokma ekmek kaldı mı, kalmadı mı belli değildi.

Françoise:

— Zavallı babacığım, diye mırıldandı, kimbilir ne kadar üzülecekti! Bunu görmediği daha iyi.

Kızkardeşinin öteki feneri eline aldığını görünce:

— Nereye gidiyorsun? diye sordu.

— Nohutlarla fasulyelere bakayım... Şimdi gelirim.

Lise, şakır şakır yağan yağmurun altında avludan geçti, zerzevat bahçesine girdi. İhtiyarın yanında Françoise'dan başka kimse kalmamıştı. O da, fenerin gidip gelişiyle pek fazla heyecanlanmış bir halde, eşikte duruyordu. İniltiler, ağlamalar işitir gibi oldu. Yüreği parçalanıyordu.

— Ne o? Ne olmuş? Ne var? diye seslendi

Hiç cevap alamadı; fener, telâşlı telâşlı, daha hızlı gidip geliyordu.

— Fasulyeler dipten gitmiş mi, söylesene?... Nohutlara bir şey olmuş mu?... Eyvahlar olsun! Yemişler, salatalar?

Fakat açıktan açığa işittiği acı bir feryat üzerine, artık duramadı. Eteklerini topladı, sağanak altında koşarak kızkardeşinin yanına gitti. Kendi haline bırakılan ölü, boş mutfakta, üzerine çekilmiş çarşafın altında, fitilleri tüterek yanan kasvetli iki mumun arasında, kaskatı kaldı. Israrla açık duran sol göz, tavanın köhne kirişlerine bakıyordu.

Ah! Bu toprak köşesi nasıl büyük bir zararla haraboluyordu! Fenerlerin titrek ışıkları altında seçilen felâket, ne feryatlar yükseltiyordu! Lise'le Françoise, kendi fenerlerini gezdiriyorlardı; fener. yağmurdan öyle ıslanmıştı ki, camları etrafı belli belirsiz aydınlatıyordu; feneri ocaklara yaklaştırıyorlar, ışığın teşkil ettiği daracık daire içinde, dibinden biçilmiş fasulyelerle nohutları, kökünden sökülmüş, yaprakları bile işe yaramaz hale gelmiş, kıyılmış salataları belli belirsiz seçiyorlardı. Fakat asıl ağaçlar

berbat olmuştu. İnce dallar, yemişler, bıçakla kesilmiş gibi idi; gövdeler bile zedelenmiş, kabuklarda açılan deliklerden usareleri gidiyordu. Daha ötede, bağlarda durum daha beterdi; feryatlar, küfürler ortasında fenerler kaynaşıyor, deli gibi, oradan oraya koşuşuyordu. Çubuklar sanki tırpanla biçilmişti. filiz halindeki salkımlar, kütük ve hevenk döküntüleriyle birlikte, yerlerde sürünüyordu; yalnız o senenin mahsulü mahvolmakla kalmamış, kütükler de harabolmuştu, mahsul veremiyecek, kuruyacaktı. Yağmuru hiç kimse hissetmiyordu, bir köpek acı acı uluyordu, bir mezar başında imiş gibi hüngür hüngür ağlıyan kadınlar vardı. Macqueron'la Lengaigne, aralarındaki rekabete rağmen, fenerleriyle birbirlerini aydınlatıyorlar, birinin bağından ötekinin bağına geçiyorlar, enkaz, kısa ve bulanık bir manzara halinde gözlerinin önünden geçip, gerilerinde karanlıklara karıştıkça, vay canına! diye söylenip duruyorlardı. İhtiyar Fouan, artık kendi malı bir toprağa sahip bulunmamakla beraber, öfkeleniyor, dolunun yaptığı tahripleri o da görmek istiyordu. Gitgide, hep öfkeleniyorlardı. Bir çeyrek saat içinde, bir senelik emeğin semeresini kaybetmek, olacak iş mi idi? Böyle cezalanmak için ne yapmışlardı? Ne emniyet kalmıştı, ne adalet; sebepsiz âfetlerin, kâinatı öldüren heveslerin kurbanı oluyorlardı. La Grande, birdenbire, küplere bindi, yerden avuçla taş topladı, gözle seçilemiyen gökyüzünü delmek için havaya fırlattı. Avazı çıktığı kadar haykırıyordu:

— Domuz cenabet! Bizi rahat bırakmıyacakmısın sen?

Mutfaktaki döşeğin üzerinde kendi haline bırakılan Mouche, katılıp kalmış gözleriyle tavana bakarken, kapının önünde iki araba durdu. Jean, mösyö Finet'yi, evinde üç saate yakın bekledikten sonra, en sonunda alıp gelmişti; doktor kendi arabasına binmiş, Jean da gittiği araba ile dönmüştü.

İri boylu, zayıf, çehresi mahvolmuş emellerle sapsarı bir adam olan mösyö Finet, hızla içeri girdi. Aslında, bu köylü müşterilerden nefret eder, aşağı sınıf doktor olarak kalışını onlardan bilirdi.

— O ne, kimse yok mu?... Hasta iyileşmiş, demek, öyle mi? dedi!

Sonra, ölüyü görünce:

— Hayır, iş işten geçmiş, dedi... Ben size söyledim, gelmek istemiyordum. Hep böyledir zaten, beni, öldükten sonra çağırırlar.

Gece yarısı, böyle boşuna rahatsız olduğu için öfkeleniyordu; tam o sırada, Lise'le Françoise eve döndüler, iki saat bekledikten sonra kendisini çağırttıklarını öğrenince, doktor, büsbütün çileden çıktı.

— Adamı siz öldürmüşsünüz, kuzum! dedi. Bu ne sersemlik! Nüzüle, kolonya ile ıhlamur ne yapar? Üstelik, yanında da kimse yok. Gerçi, kalkıp savuşacak hali yok ama...

Lise, gözleri yaş dolu, kekeledi:

— Ama, mösyö, dolu yağdı da ondan dışarı çıktık.

Mösyö Finet ilgilendi, sakinleşti. Ay! Demek ki dolu yağmıştı, öyle mi? Doktor, köylüler arasında yaşıya yaşıya, onların ihtiraslarına aynen uymağa başlamıştı. Jean da yaklaşmıştı; ikisi de şaşıyorlar, hay-

ret nidaları yükseltiyorlardı, çünkü, Cloyes'dan gelirken, yolda bir tek dolu tanesi yememişlerdi. İki kilometre ötesi ile Cloyes'lılara bir şey olmamış, buradakiler kasılıp kavrulmuştu; zarara uğrıyan tarafta bulunmak, gerçekten pek talihsizlikti! Derken, Fanny feneri geri getirdi, Bécu kadınla Frimat kadın da onun peşinden geldiler; üçünün de gözleri yaşlı idi, gördükleri faciaları anlata anlata bitiremiyorlardı. O zaman, doktor, ciddî bir tavırla:

— Felâket, büyük bir felâket bu, dedi... Çiftçiler için bundan büyük felâket olamaz...

Boğuk bir gürültü, su fıkırtısına benzer bir ses, sözünü yarıda kesti. Bu ses, iki şamdanın arasında unutulup kalan ölüden geliyordu. Hep sustular; kadınlar ıstavroz çıkardı.

III

Aradan bir ay geçti. İhtiyar Fouan, on beş yaşına girecek olan Françoise'a vâsi tâyin edilmişti; onu da, on yaş büyüğü olan ablasını da, topraklarını. iyi ekilip biçilsin ve muhafaza edilsin diye, küçük bir çayırlık müstesna, kuzenleri Delhomme'a kiralamağa razı etti. İki kız, şimdi, babasız, kardeşsiz, evde yalnız kalmışlardı; bir hizmetkâr tutmaları lâzımdı, bu da, işçi ücretleri gitgide arttığından, onlar için zararlı olacaktı. Zaten, Delhomme, tarlayı kiralamakla onlara sadece bir hizmette bulunmuş oluyor, iki kızkardeşten biri evlenir de mirasın aralarında paylaşılması gerekirse, kira mukavelesini derhal feshetmeyi taahhüt ediyordu.

Lâkin, Lise'le Françoise, artık lüzumu kalmıyan beygiri de kuzenlerine verdikten sonra, la Coliche ve Blanchette isimli iki inekle, Gédéon isimli merkebi alıkoydular. Yarım arpanlık zerzevat bahçesini de kenilerine alıkoymuşlardı, buranın bakımını büyük kızkardeş kendi üzerine alıyordu, küçük de, hayvanlara bakacaktı. Gerçi bu da epeyce bir işti; ama, Allaha şükür, sıhhatleri yerinde idi, nasıl olsa, bu işlerin altından kalkarlardı.

İlk haftalar pek çetin oldu, çünkü dolunun yaptığı zararları tamir etmek, toprağı bellemek, zerze-

vatları yeni baştan daldırmak lâzımdı; Jean, bu sebeple, onlara bir parça yardım etti. Babalarını ölüm halinde eve getirdiği günden beri kızkardeşlerle Jean arasında bir münasebet başlamıştı. Cenaze gömüldükten bir gün sonra, gelip onları yokladı. Sonra, birkaç defa konuşmağa geldi, gitgide teklifsizleşti, mültefit olmaya başladı, derken, bir gün, öğleden sonra, Lise'in elinden beli kaptı, bellemekte olduğu tarlayı tamamladı. O günden sonra, çiftlikteki işlerinin doldurmadığı saatleri, dostça, onlara ayırdı. Üç asır evvel, atalardan birinin bina ettiği, ailenin mübarek bir şey gibi saygı gösterdiği, Fouan'ların atalar yadigârı köhne evinin ferdlerinden olmuştu. Mouche hayatta iken, arazinin taksiminde kendi payına kötü toprak düştüğünden şikâyet ettiği ve kızkardeşiyle erkek kardeşini hırsızlıkla suçladığı zaman, onlar "Peki, evi ne yapalım? Evi o almadı mıydı?" diye cevap veriyorlardı.

Çatlaklarla dolu, sarsak, her yanı tahta parçalariyle ve kireçle tamir edilmiş, oturmuş, kırık döküK, biçare bir evdi. Bayağı duvar taşlariyle ve toprakla yapılmış bir bina idi; sonradan, harçlı iki duvar ilâve ettiler; nihayet, asrın ilk yıllarında, saman örtülü damın yerine, küçük arduvaz parçalarından yapılma bir dam oturtmağa razı oldular; şimdi, o dam da çürümüştü. Eski zamanda, zâhir içerisi sıcak olsun diye bir metre derine gömülen her bina gibi o da gömük olduğu için, bu şekilde dayanmıştı, hâlâ da dayanıyordu. Bu bir metre derine gömülmenin bir fenalığı vardı, selli yağmurlarda, içeriyi su basıyordu; bu mahzen gibi yerin dövülmüş toprak zemini ne kadar

süpürülürse süpürülsün, köşelerde bucaklarda hep çamur kalıyordu. Fakat ev, kurnazca yapılmış, sırtı kuzeye, ucsuz bucaksız Beauce ovasına çevrilmişti, kışın müthiş fırtınaları o taraftan eserdi; mutfağın o tarafa bakan duvarına, sokak hizasına gelmek üzere, bir tahta kanadla sımsıkı örtülebilen, dar bir tepe camı açılmıştı. Kapı ile pencereler, güneye bakan öteki yüzde idi. Âdeta, denize bakan, bir tek çatlağı bulunmıyan, sahildeki balıkçı kulübelerine benziyordu. Beauce ovası rüzgârları, bu evi, ite ite, öne doğru eğmişlerdi; iki kat oluyordu, belleri bükülen çok ihtiyar kadınlar gibi idi.

Jean, az zamanda, evin en küçük deliğini deşiğini öğrendi. Ölünün odasını temizleme işine yardım etti. Çatıdan bir tahta perde ile bölünüvermiş bir köşeden ibaret olan bu odada, yatak diye kullanılan, içi saman dolu bir eski sandıkla bir iskemleden bir de masadan başka bir şey yoktu. Jean, aşağı katta, mutfaktan öteye geçmiyor, kapısı daima açık duran, içerisindeki iki karyolalı yataklığı, ceviz ağacından büyük elbise dolabı, herhalde vaktiyle aşırılmış, şatonun döküntülerinden, oymalı, muhteşem yuvarlak masası gözüken yatak odasına, kızkardeşlerle beraber girmekten çekiniyordu. Bu odanın gerisinde bir oda daha vardı, o kadar rutubetli idi ki, kızların babası, yukarda yatmayı daha uygun bulmuştu. Hattâ, bu rutubetli odada, patatesleri muhafaza ettiklerine bile pişman oluyorlardı. Çünkü patatesler, hemen filizleniveriyordu. Her zaman oturulan yer mutfaktı, uç asırdan beri, Fouan'lar sülâlesinin birbirinden sonra vakit geçirdiği o isli, geniş yerdi. Bu mutfakta, öle-

siye çalıştığı halde ancak açlıktan ölmiyecek kadar geçinebilen, bir yıl sonraki parası bir yıl evvelkinden bir metelik fazla olmıyan bir sülâlenin sürekli çalışmaları, kıt kanaat gıdaları, aralıksız gayretleri seziliyordu. Mutfaktan doğruca ahıra açılan bir kapı, ineklerle insanları arkadaş ediyordu; bu kapı kapalı iken de, inekleri, duvara gömülü bir camdan gözetlemek mümkündü. Sonra, ahır vardı, Gédéon orada yalnızdı; sonra, bir sundurma ile bir odunluk geliyordu; hâsılı, dışarı çıkmağa lüzum kalmadan evin her tarafını dolaşmak mümkündü. Dışardaki havuz, yağmur suları sayesinde hep dolu bulunuyordu, hayvanların içmesi, bahçenin sulanması için bundan başka su yoktu. İçme suyunu tedarik etmek için, her sabah, aşağıdaki çeşmeye kadar inmek gerekiyordu.

Jean, bu evden hoşlanıyor, fakat kendisini oraya çeken sebebin ne olduğunu düşünmüyordu. Yusyuvarlak vücutlu, neşeli bir kız olan Lise, onu güleryüzle karşılıyordu. Fakat yirmi beş yaşında olduğu halde ihtiyarlamağa başlamıştı, hele çocuk doğuralı beri çirkinleşiyordu. Bununla beraber, sağlam, tombul kolları vardı, yumruklıya, haykıra güle öyle çalışıyordu ki, seyri hoşa gidiyordu. Jean ona yaşlı başlı kadın muamelesi ediyor, onunla senli benli konuşmuyor, halbuki, on beş yaşında olduğu için ufacık çocuk gözü ile baktığı Françoise'la, tersine, hâlâ senli benli görüşüyordu. Bol hava ile çetin işlerin henüz çirkinleştiremediği Françoise, inatçı dar alınlı, bakışları ifadesiz kara gözlü, mevsimsiz bir tüyle gölgelenmiş kalın dudaklı uzun, şirin yüzünü hâlâ muha-

faza ediyordu; küçük çocuk sanılmasına rağmen o da kadındı, kızkardeşinin dediği gibi, gebe koymak için fazla yakından gıdıklamağa hacet yoktu. Anneleri öldüğü için, onu Lise büyütmüştü. Ablanın hamarat ve patırdıcı, küçük kardeşin şiddetli ve içten, büyük bir sevgi ile sevişmeleri bundan ilerigeliyordu. Bu küçük Françoise, dik kafalı diye tanınmıştı. Haksızlığa çok kızardı. Bir kere: "Bu senin, bu benim" dedi miydi, kıtır kıtır kesseler dediğinden dönmezdi; bunun dışında, Lise'i taparcasına sevmesi, ona bu sevgiyi borçlu olduğu kanaatini beslemesindendi. Yine de mâkul, çok uslu idi, kötü şeyler düşünmezdi, yalnız, erken kaynıyan kanı onu rahatsız ediyor, gevşetiyor, bir parça oburlaştırıyor ve tembelleştiriyordu. Kendisiyle oynıyan, bazan takılan, mahsus yalan söyliyen, onun, öfkeden cinleri başına çıktığını görüp eğlenmek için haksız iddialarla ayak direyen Jean'la, çok yaşlı ve babacan bir dost gibi, o da bir gün, senli benli konuşmağa başladı.

Yakıcı haziran sıcaklarının başladığı günlerde, bir pazar günü, öğleden sonra, Lise, zerzevat bahçesinde nohut çapalamakla meşguldü; Jules'ü bir erik ağacının altına yatırmış, çocuk orada uyumuştu. Güneş tepesinden vuruyor, Lise, iki büklüm, soluk soluğa otları ayıklıyordu; o sırada, çitin arkasından bir ses geldi.

— O ne? Pazar günü bile dinlenmek yok mu?

Lise sesi tanımıştı, doğruldu, kolları kıpkırmızı idi, yüzüne kan hücum etmişti, ama yine de gülüyordu.

— Elbette! dedi. Bütün hafta gibi, pazar günü de durmak yok, iş kendiliğinden görülmüyor ki!

Seslenen Jean'dı. Çit boyunca yürüdü, avludan geçip zerzevat bahçesine girdi.

— Bırakın şunu, canım, işinizi ben bir çırpıda yapıvereyim!

Fakat Lise razı olmadı, neredeyse bitiyordu; zaten bu işi yapmazsa, başka bir iş yapacaktı; bomboş oturabilir miydi? Sabahın dördünde uykudan kalktığı, geceleri de mum ışığında dikiş diktiği halde, iş bir türlü bitmek bilmiyordu.

Jean onun sözüne karşı gelmemek için, yakındaki erik ağacının gölgesine çekilmişti, Jules'ü ezmemeğe dikkat ederek oturmuştu. Tekrar eğilip, kaba etleri havada, eteğini yukarı sıvıyarak kalın bacaklarını meydana çıkaran Lise'e bakıyordu; genç kadın, göğsü sarkarak, boynunun damarlarını şişiren kanın beynine çıkmasından korkmadan, kollariyle çalışıyordu. Jean:

— Bereket versin, vücudunuzun yapısı çok sağlam, dedi.

Lise, vücudunun sağlamlığı ile bir parça övünürdü, hatır hoşluğu olsun diye güldü. Jean da gülüyor, onu beğenerek seyrediyor, bir erkek çocuk gibi gürbüz ve gayretli buluyordu. Bu havaya kalkık kaba etler, bu gergin baldırlar, kösnemiş bir hayvan gibi kan ter içinde, kokular saçan bu dört ayak olmuş kadın, ona, namusa aykırı hiçbir arzu vermiyordu. Yalnız, böyle sağlam kollara ve bacaklara sahibolan insanın, yaman iş görebileceğini düşünüyordu. Bir

aile yuvasında, bu yapıda bir kadın, elbette kocasiyle bir ayarda olurdu.

O sırada, zihninde herhalde bir tedai olmuş olmalı ki, gizli tutmağa kendince karar verdiği bir haberi ağzından kaçırdı.

— Evvelki gün Buteau'yu gördüm, dedi.

Lise, ağır ağır ayağa kalktı. Fakat Jean'a sual soracak vakit bulamadı. Françoise, Jean'ın sesini almış, ahırın dip tarafındaki süthaneden çıkmış, çıplak kolları bembeyaz süte bulanık, geliyordu. Öfkeli bir tavırla:

— Gördün ha?... Ah! Alçak! dedi.

Françoise'ın, Buteau'ya garazı gitgide artıyor, kuzeninin adını işittikçe, kendinin öcü alınacak bir zararı varmış gibi, dürüstlüğü isyan ediyordu.

Lise, sakin sakin:

— Tabiî, alçağın biri, dedi; ama, şimdi bunu söylemenin hiçbir faydası yok.

Yumruklarını kalçalarına dayamıştı, ciddî bir tavırla sordu:

— E, ne anlatıyor, Buteau?

Jean şaşalamış, dilini tutamadığına canı sıkılmıştı.

— Hiç, a canım. Babası, rasgeldiği yerde, onu mirastan mahrum edeceğini söylüyor ya, onun için, işlerinden bahsettik; Buteau, vaktim var, beklerim, diyor, moruk sağlamdır, hem zaten umurumda bile değil, diyor.

— Jésus-Christ ile Fanny'nin sözleşmeyi imzaladıklarını, herkesin kendi hissesini aldığını da biliyor mu?

— Evet, biliyor, Fouan babanın, Buteau'nun almak istemediği hisseyi damadı Delhomme'a kiraladığını da biliyor; mösyö Baillehache'ın fena halde öfkelendiğini, bundan sonra, kâğıtları imzalatmadan hiç kimseye kur'a çektirmemeye yemin ettiğini de biliyor... Evet, evet, artık her şeyin bittiğini biliyor.

— Ya! E, bir şey söylemiyor mu?

— Hayır, bir şey söylemiyor.

Lise, sessizce eğildi, yalnız şişkin, kaba etlerinin yuvarlaklığı gözükerek bir müddet yürüdü, otları yoldu; sonra, başı hâlâ eğik olarak, boynunu dönürdü, ilâve etti:

— Size bir şey söyliyeyim mi, Kaporal? Artık bu işten hayır yok, Jules yanıma kâr kaldı.

O zamana kadar ona hep ümit veren Jean, başını salladı.

— Vallahi! Galiba doğru söylüyorsunuz, dedi.

Sonra, orada bulunduğunu unuttuğu Juless'e bir göz attı. Çocuk, kundağına sarılı, aydınlığa gömülü ufacık, hareketsiz yüziyle, hâlâ uyuyordu. İşin can sıkan tarafı bu çocuktu işte! Yoksa, Lise mademki serbestti, onunla niçin evlenmiyecekti? Bu fikir, Jean'a oracıkta, birdenbire, onun çalışmasını seyrederken gelivermişti. Belki de Lise'i seviyordu, onu bu eve çeken şey, sırf genç kadını görmekten duyduğu zevkti. Lâkin yine de hayretteydi, onu özlememiş, meselâ Françoise'la oynadığı gibi, onunla hiç bir zaman oynamamıştı. Tam o sırada, başını kaldırınca Françoise'ı gördü; kız, güneş ortasında, pür hiddet, dimdik duruyor, gözleri ihtirasla öyle parlıyor, öyle

acayip gözüküyordu ki, Jean, onu karşısında görmenin verdiği şaşkınlıkla karışık bir sevinç duydu.

O esnada, acayip bir düdük sesi işitildi; Lise, nohutları bırakıp haykırdı:

— Aa! Lambourdieu geldi!... Ona bir başlık ısmarlıyacaktım.

Yolda, çitin öte tarafında, boru çalarak, kır bir atın çektiği uzunn, büyük bir arabanın önü sıra yürüyen kısa boylu bir adam peyda oldu. Bu. Cloyes'da kodaman bir dükkâncı olan Lambourdieu idi; moda eşya ticaretine, yavaş yavaş tuhafiyeyi, çerçiliği, kunduracılığı, hattâ hırdavatçılığı ilâve etmişti, bu bir dükkân dolusu eşyayı, beş altı fersahlık bir çevre içinde, kasaba kasaba gezdiriyordu. Köylüler, tencerelerinden düğün esvaplarına varıncaya kadar her şeyi, gitgide hep ondan satın almağa başlamışlardı. Lambourdieu'nün arabası, açılıp kapanıyor, âdeta bir mağaza tezgâhı gibi, dizi dizi çekmeler meydana çıkıyordu. Lambourdieu, Lise'den siparişi alınca:

— Başlık geledursun, bugün, şu güzel fulardan almak istemez misiniz? dedi.

Bir mukavva kutudan, pırıl pırıl, sarı dallı kırmızı fularlar çıkardı, güneşte şaklattı.

— Nasıl? Üç frank, bedava!... İkisi beş frank!

Lise'le Françoise, üzerine, kurusun diye Jules'ün etek bezleri serilmiş olan çitin üstünden uzanıp fularları almışlar, ellerinde evirip çeviriorlardı; fularlarda gözleri kalmıştı. Fakat hesaplarını biliyorlardı, fulara ihtiyaçları olmadığını söylediler; masraf etmenin ne lüzumu vardı? Fularları satıcıya geri verdikleri sırada, Jean, birdenbire, çocuklu olmasına rağ-

men Lise'le evlenmeğe karar verdi, işi acele halletmek için:

— Hayır, hayır, kalsın, ben hediye ediyorum! dedi... Yoo! Almazsanız gücenirim, gönlümden koptu!

Françoise'a bir şey söylememişti; kız, elindeki fuları hâlâ satıcıya uzatıyordu; Jean bunu görünce, Françoise'ın sarardığını, dudaklarını büktüğünü fark eder gibi oldu, yüreği burkuldu.

— Sen de alsana, budala! dedi. Kalsın... Ben öyle istiyorum, dikkafalılığı bırak!

İki kızkardeş gevşemişler, fularları hem almak istemiyorlar, hem gülüyorlardı. Lambourdieu, çitin üstünden elini uzatmış, beş frangı cebe indirmişti bile. Tekrar yola düzüldü, arkasından, beygir, uzun arabayı çekip götürdü, borunun boğuk sesi, yolun dönemecinde kayboldu.

Jean, Lise'e açılmak suretiyle, işini hemen yoluna koymayı düşünmüştü. Bir hâdise buna engel oldu. Ahırın kapısı herhalde sıkı kapanmamış olacak ki, Gédéon isimli merkebin, birdenbire, zerzevat bahçesinin ortasında bir havuç fidesini çatır çatır yediğini gördüler. Zaten, güclü kuvvetli, kızıl renkli, sırtı haçvari boz çizgili iriyarı bir yaratık olan bu merkep, muzip, düzenbaz bir hayvandı. Kapı mandallarını ağziyle mükemmel surette açıyor, mutfağa ekmek yemeye geliyordu; kusurları yüzüne vurulduğu zaman uzun kulaklarını sallayışı, söylenen şeyi anladığını gösteriyordu. Yakayı ele verdiğini görünce, kayıtsız ve kalender bir tavır takındı; sonra, sesle tehdit edilerek, elle kovularak sıvıştı; fakat avluya döneceği

yerde, ara yollardan geçerek bahçenin öbür ucuna kadar gitti. O zaman, tam mânasiyle bir kovalamaca başladı; Françoise'a nihayet yakalanınca, toparlandı, daha ağır çekmek ve daha yavaş yürümek için, boynu ile bacaklarını kıstı. Ne tekmelere, ne tatlı sözlere, hiçbir şeye aldırdığı yoktu. Jean işe karışmak zorunda kaldı, kuvvetli erkek kollariyle onu arkadan itti; çünkü, iki kadının emri altında kalalı heri, Gédéon, onları tam mânasiyle küçük görüyordu. Jules, gürültüden uyanmış, avazı çıktığı kadar haykırarak ağlıyordu. Fırsat kaçmıştı, genç adam, o gün, hiçbir şey açmadan çekilip gitmeye mecbur oldu.

Aradan bir hafta geçti. Jean büyük bir sıkılganlık duymağa başlamış, artık açılmağa cesaret edemiyordu. Bu, işi zararlı gibi gördüğünden değildi. Düşündükçe, tersine, Lise'le evlenmenin faydalarını daha iyi anlamıştı. Her iki taraf da bunda kazançlı çıkacaktı. Jean'ın gerçi dikili ağacı yoktu; ama, Lise'in de ayakbağı olan bir çocuğu vardı. Böylece, eşit oluyorlardı; Jean böyle düşünmekle hiçbir çirkin hesap yapmıyor, kendi saadeti kadar Lise'in saadetini de düşünerek muhakeme yürütüyordu. Sonra, evlenmenin bir faydası daha olacak, onu, çiftlikten ayrılmağa mecbur etmek suretiyle, zevkını feda edememek yüzünden hâlâ düşüp kalktığı Jacqueline'den kurtulacaktı. Bu sebeple aklına koymuştu, Lise'e açılmak için fırsat kolluyor, askerlik etmiş olmasına rağmen kadınların karşısında pısırık kalmış bir genç olduğu için, söyliyeceği sözleri araştırıyordu.

Nihayet, bir gün, saat dört sularında, artık konuşmak azmiyle, Jean çiftlikten savuştu. O saatte,

Françoise, ineklerini, akşam için otlağa götürürdü; Jean, Lise'le yalnız kalmak için bu saati seçmişti. Fakat bir aksilik oldu, önce ona canı sıkıldı. Frimat kadın, yardımsever komşu olduğu için oraya gelmiş, genç kadına yardım ediyor, mutfakta boğata yapıyordu. Bir gün evvel, iki kızkardeş, çamaşırı ılık suya bastırmışlardı. Susen çiçeği kökleriyle kokulandırılan küllü su, parıl parıl yanan bir kavak ateşi üstünde, çengele asılı bir kazanda kaynıyordu. Lise, kolları çıplak, eteklerini sıvamış, sarı bir toprak maşrapa ile bu kazandan küllü su alıyor, ağzına kadar tekneye bastırılmış çamaşırın üstüne döküyordu. En altta çarşaflar, onun üstünde mutfak paçavraları, gömlekler, en üstte yine çarşaflar vardı. Hâsılı, Frimat kadın, pek fazla işe yaramıordu; fakat çene çalıyor, her beş dakikada bir, teknenin altında duran, içine boyuna çamaşırın suları süzülen kovayı kaldırıp kazana boşaltmakla yetiniyordu.

Jean, Frimat kadının kalkıp gideceğini umarak sabretti. Halbuki kadın gitmiyor, zavallı kocasından, artık yalnız bir elini kımıldatabilen o kötürümden bahsediyordu. Bu, çok büyük bir felâketti. Öteden beri zaten zengin değillerdi; ama, kocası, henüz çalıştığı sıralarda, kira ile toprak tutuyor, işletiyor, para kazanıyordu; halbuki, şimdi, kendi malları olan bir arpan büyüklüğündeki tarlayı yalnız başına ekip biçmekte, Frimat kadın çok zahmet çekiyordu; ölesiye çalışıyor, davarı olmadığından, yollardan hayvan pislikleri toplayıp tarlasını gübreliyor, salatalarına, fasulyelerine, nohutlarına, her fidesine ayrı ayrı itina gösterrek bakıyordu, üç eriği ile iki kayısısına varın-

cıya kadar suluyor, bu bir arpanlık yerden çok fazla faydalanmanın yolunu buluyordu; öyle ki, her cumartesi günü, koskoca iki sepetin yükü latında iki kat, Cloyes pazarına gidiyordu, bir komşunun arabasına yükleyip taşıdığı iri parça zerzevatlar da bu hesabın dışında idi. Hele yemiş mevsiminde, on beş frank almadan döndüğü pek seyrekti. Fakat her zaman şikâyet ettiği şey gübresizlikti. Ne sokaklardan topladığı hayvan tersleri, ne beslediği birkaç tavşanla birkaç tavuğun kümeslerinin kazıntısı, ona yeteri kadar gübre sağlamıyordu. Gitgide, moruğu ile kendisinin bütün becerdiklerini, köylerde bile çok hakîr görülen, herkesin midesini bulandıran o insan gübresini kullanmağa başlamıştı. Bu, etraftan duyulmuştu, bu yüzden, Frimat kadına takılıyorlardı, ona kaka nine diye ad takmışlardı, bu lâkap, pazarda zararına oluyordu. Tiksinerek yüzlerini buruşturan, sattığı iri iri havuçlardan, lâhanalardan yüz çeviren kadınlar olmuştu. Frimat kadın, çok sessiz olmakla braber, bundan dolayı çileden çıkıyordu.

— Kuzum, siz söyleyin, Kaporal, akıllı işi mi bu?... Cenabı Hakkın bize ihsan ettiği her şeyi kullanmak mübah eğil mi? Hem hayvanların tersi sanki daha mı temiz?... Yok yok, bütün bunlar hasetten. Rognes'lular beni çekemiyorlar, çünkü benim zerzevatlarım daha gürbüz yetişiyor... Söyleyin, Kaporal, siz iğreniyor musunuz?

Jean tereddütle cevap verdi:

— Eyy! Pek de imrenmiyorum... Alışık değiliz, yani... Ama, belki de yanlış düşünüyoruz.

Bu tok sözlülük, ihtiyar kadının canını sıktı. Dedikoducu olmadığı halde, yüreğindeki derdi gizliyemedi.

— Pekâlâ, sizi de benim aleyhime döndürmüşler... Ah! Bilseniz, ne kadar kötü insanlardır, sizin aleyhinizde neler söylediklerini bir tahmin etseniz!

Böyle diyerek, Rognes'luların, genç adam hakkındaki dedikodularını söyleyiverdi. Önce, işçi olduğu için, toprağı belliyeceği yerde tahta testerelediği, tahta rendelediği için ondan nefret etmişlerdi. Sonra, saban sürmeğe başlayınca, kendi memleketi olmıyan bir yerde, başkalarının ekmeğini yiyor diye töhmet yüklemişlerdi. Nenin nesi olduğu malûm mu idi? Belki de memleketinde bir halt yemişti de oraya dönmeğe bile cesaret edemiyordu. Onun la Cognette'le olan münasebetlerini gözetliyorlar, gecenin birinde, parasını çalmak için el ele verip Hourdequin babaya zehir içirecekler, diyorlardı.

Jean, öfkeden sapsarı kesilerek:

— Vay alçaklar vay! dedi.

Lise, kazandan, kaynar kaynar bir maşrapa kaynama suyu almakla meşguldü; bazan kendisinin de Jean'a takılmak için diline doladığı bu la Cognette adını işitince gülmeye başladı.

Frimat kadın, sözüne devam etti:

— Mademki bir kere başladım, sonuna kadar anlatayım bari; bilmiş olun, siz bu eve gidip gelmeye başlıyalı beri, söylenmedik alçakça lâf kalmadı... Geçen hafta, bunların ikisine de birer fular hediye etmişsiniz, pazar günü kilisede görmüşler... Çok namussuzca şeyler söylüyorlar, kızların ikisini de koy-

nuna alıyor, diyorlar!...

O zaman, Jean, tepeden tırnağa titriyerek, fakat azimli bir tavırla ayağa kalktı.

— Bana bakın, analık, dedi. Bunun cevabını sizin yanınızda vereceğim, çünkü kimseden çekindiğim yok... Evet, Lise'e soracağım, benimle evlenmek ister mi?... İşitiyor musunuz, Lise? Sizinle evlenmek istiyorum, peki derseniz beni çok memnun edersiniz.

O sırada, Lise, maşrapayı tenekeye boşaltmakla meşguldü. Fakat acele etmedi, çamaşırı itina ile ıslattı; sonra, çıplak kolları buğudan nemli nemli, ciddîleşmiş bir tavırla, Jean'a dikkatle baktı.

— Ciddî mi söylüyorsunuz?

— Çok ciddî.

Lise şaşmış görünmüyordu. Jean'ın teklifi tabiî bir şeydi. Lâkin, ne peki, ne hayır diyordu, herhalde kararsızlığına sebebolan bir düşüncesi vardı

Jean devam etti:

— La Cognette var diye olmaz demeyin, çünkü la Cognette...

Lise, bir el işaretiyle onun sözünü yarıda kesti; çiftlikteki fingirtinin önemi olmadığını biliyordu.

Jean ilâve etti:

— Gerçi, ben ancak kendi kendimi getireceğim, halbuki, sizin bu eviniz var, bir de toprağınız var.

Lise bir işaret daha yaptı, çocuğu olduğu için, kendisi de onun gibi düşündüğünü, durumlarının birbirine uygun düştüğünü söyledi. Sonra:

— Yok, yok, bütün bunlar bir şey değil, dedi. Yalnız, Buteau var, o mesele...

— Ama, Buteau mademki istemiyor.

— Tabiî; aramızda dostluk kalmadı, çünkü çok çirkin davrandı. Ama ne de olsa, Buteau'ya danışmak lâzım.

Jean, bir dakika uzun uzun düşündü. Sona, uysal uysal:

— Nasıl isterseniz... dedi. Arada çocuk var, danışmak uygun olur...

Frimat kadın da, tekneden sızan suları, ciddî bir tavırla kazana boşaltmakla meşguldü; Buteau'ya benzemiyen, onun gibi inatçı, kaba bir adam olmıyan, dürüst bir çocuk olan Jen'ın tarafını tutarak, bu teşebbüsü uygun buluyordu; tam o sırada, Françoise'ın, evin iki ineğiyle beraber, otlaktan döndüğünü işittiler. Françoise:

— Lise, gelip baksana kuzum, diye seslendi... Coliche'in ayağı incinmiş.

Hep çıktılar; Lise, hayvanın topalladığını, sol ön ayağının kan içinde olduğunu görünce birdenbire öfkelendi; kızkardeşini, küçüklüğünde bir kabahat işlediği zaman tartakladığı gibi, şiddetle tersledi.

— Yine senin ihmalciliğin yüzünden oldu, değil mi?... Geçen seferki gibi, mutlaka çayıra uzanıp uyumuşsundur.

— Vallahi değil... Ne yaptı da böyle oldu, bilmiyorum. Kazığa bağlamıştım, ipini ayağına dolamış olacak.

— Haydi sus, yalancı... Günün birinde ineğimi öldüreceksin!

Françoise'ın kara gözleri ateş saçtı. Sapsarı kesilmişti, isyan halinde, dili dolaşarak:

— İneğin mi? dedi. İneğin mi?... İneğimiz desene.

— Nasıl, ineğimiz mi dedin? Senin ineğin var ha, yumurcak?

— Evet, burada ne varsa yarısı benim. Keyfim isterse her şeyin yarısını alırım, kırar dökerim, benim hakkımdır, bu!

İki kızkardeş, karşı karşıya, tehdit dolu gözlerle düşmanca, birbirini süzdüler. Çocukluklarından beri sürüp gelen sevgilerine rağmen, biri, kendinden küçüğün isyanı karşısında öfkeli, öteki, gördüğü haksızlık karşısında inat ve şiddetle direnerek, senindi benimdi dâvasının kışkırtması ile, ilk defa olarak böyle üzücü bir kavgaya tutuşuyorlardı. Abla, küçüğü tokatlamamak için sesini kesti, mutfağa döndü. Françoise, inekleri ahıra soktuktan sonra, içeri girip de teknedeki ekmekten bir dilim kesmeğe geldiği zaman, bir susma oldu.

Lâkin Lise sakinleşmişti. Şimdi, kızkardeşinin somurtup kaskatı oturması canını sıkıyordu. Lâkırdıya ilkin o başladı, dargınlığa, akla hayale gelmedik bir haberle son vermek istedi.

— Haberin var mı? dedi. Jean benimle evlenmek istiyor.

Pencerenin önünde, ayakta, ekmeğini yemekte olan Françoise, bu habere ilgisiz kaldı, dönüp bakmadı bile.

— Bana ne?

— Bana ne olur mu? Beni alırsa senin de enişten olacak, onu beğenir misin diye öğrenmek istiyorum.

Françoise omuzlarını silkti.

— Beğenmişim ne olacak, beğenmemişim ne olacak! Ha o olmuş, ha Buteau, koynuna girecek değilim ya!... Yalnız, doğru doğru dosdoğru, bunlar güzel şeyler değil.

Françoise, böyle dedikten sonra, ekmeğini bitirmek için avluya çıktı.

Jean bir huzursuzluk duydu, şımarık bir çocuğun somurtmasına güler gibi, zoraki güldü; Frimat kadın da, benim gençliğimde, böyle bir yumurcağı, vücudundan kan fışkırtıncıya kadar döverlerdi, dedi. Lise ise, ciddileşmişti, bir lâhza hiç konuşmadı, tekrar çamaşırına daldı. Sonra kararını bildirdi:

— Pekâlâ, bu iş bu kadarla kalsın, Kaporal!... Olmaz da demiyorum, olur da demiyorum... Ot kurutma zamanı geliyor, bizimkileri göreyim, sorup öğreneyim, ne yapacağımı bileyim, o zaman bir karar veririz... Olur mu?

— Olur!

Jean elini uzattı, Lise'in uzattığı eli sıktı. Genç kadının sıcak buğu ile sırsıklam tekmil vücudundan, kadın kadıncık bir ev hanımı kokusu, süsen rayihası sinmiş bir kül kokusu yükseliyordu.

Jean, bir gün evvelinden beri, la Borderie'nin, Aigre suyu kıyısındaki birkaç arpanlık çayırında turpan makinesini işletmekle meşguldü. Seher vaktinden gece karanlığına kadar, makine kanadlarının biteviye şakırtısı işitilmişti; o sabah da işi bitiriyordu, son kesim otlar dökülüyor,, tekerleklerin gerisinde, tatlı yeşil, ince saplı bir tabaka halinde birikiyordu. Çiftlikte ot derme makinesi bulunmadığı için, ot derici iki kadın tutmasına izin vermişlerdi; bunlardan biri Palmyre'di, ölesiye çalışıyordu; öteki de, bu iş hoşuna gittiği için heves edip gelen Françoise'dı. İkisi de sabahın ta beşinde gelmişler, gece yağan çiğden korunmak için bir akşam evvel yığın yapılan yeni kurumuş otları, ellerindeki uzun yabalarla yaymışlardı. Güneş, kızgın ve bulutsuz bir semada yükselmişti, serin bir meltem esiyordu. Ot kurutmak için gerçekten münasip bir hava idi. Öğle yemeğinden sonra Jean, ot derici kızlarla beraber dönüp geldiği zaman, biçtiği ilk bir arpan çayırın otu kıvama gelmişti. Otları eliyle yokladı, tıkır tıkır kuru olduğunu gördü.

— Bana bakın, diye seslendi, bu otu bir daha altüst edeceğiz; akşama da yığınlara başlarız.

Françoise, gümüşi bezden bir fistan giymiş, başına mavi bir mendil bağlamıştı; mendilin bir ucu

ensesinde sallanıyor, öbür iki ucu iki yanağından aşağı sarkarak yüzünü güneşten koruyordu. Kız, elindeki yabayı bir sallayışta bir kucak ot yakalıyor, havaya savuruyor, ottan sarı bir toz yükseliyor, rüzgârla dağılıyordu. Kırıntılar uçuşuyor, keskin ve kuvvetli bir koku, biçilmiş ot, solmuş çiçek kokusu yükseliyordu. Hoşuna giden bu devamlı savruntunun ortasında ilerledikçe, Françoise, terlemeğe başlıyordu.

Palmyre ağlamaklı sesiyle:

— Ah! kızım, dedi, genç olduğun nasıl belli... Kollarının sızısını yarın duyarsın.

Fakat yalnız değillerdi. Tekmil Rognes ahalisi, etraflarındaki çayırlarda ot biçiyor, ot kurutuyordu. Delhomme, gün doğmadan oraya geliyordu, çünkü çiy ile ıslanan otlar, taze ekmek gibi kolay kesiliyor, halbuki güneşte ısındıkça sertleşiyordu. Şimdi, çıplak kollariyle mütemadiyen sağa sola salladığı tırpanın altında, otların, keskin bir ses çıkararak zor kesildiği işitiliyordu. Daha yakında, çiftliğin otlağına bitişik iki parsel vardı ki, biri Macqueron'un, öteki Lengaigne'indi. Birinci parselde Berthe vardı, kibar bir hanım kız gibi sırtına volanlı bir fistan, başına bir hasır şapka giymiş, vakit geçirmek için, ot deren kızlarla birlikte gelmişti; fakat yorulmuştu bile, yabasına yaslanmış, bir söğüdün gölgesine çekilmiş, duruyordu. Öteki parselde de, Victor, babası hesabına ot biçiyordu; şimdi, oturmuş, dizleri arasına sıkıştırdığı örste tırpanını dövüyordu. Beş dakikadan beri, havanın ürperti dolu sessizliği içinde, çekicin demiri döven bu ısrarlı takırtısından başka gürültü işitilmiyordu.

O sırada Françoise, Berthe'in yanına geldi.

— Ne o? Yoruldun mu? diye sordu.

— Eh, bir parça yorulmağa başlıyorum... Alışık olmayınca!

Konuştular, Victor'un kızkardeşi Suzanne'dan bahsettiler; Lengaigne'ler onu Châteaudun'de bir terzi atelyesine vermişlerdi, altı ay sonra, kız, hayata atılmak için başını alıp Chartres'a savuşmuştu. Bir noter kâtibi ile kaçtığı söyleniyordu, tekmil Rognes kızları bunun dedikodusunu yapıyorlar, hayallerinde türlü teferruat yaratıyorlardı. Hayata atılmak, bir alay erkeğin, şarapçı dükkânlarının arka taraflarında insanın üstünden geçen düzinelerle erkeğin ortasında, fernk üzümü şurubu ve gazozla içki âlemi yaşamak demekti.

— Ya, kardeşim, böyle işte... Suzanne öyle fingirdiyor ki, sorma!

Françoise, Berthe'den daha küçük olduğu için hayretle gözlerini açıyordu. Sonunda.

— Amma da eğleniyor ha, dedi! Ama, dönüp gelmezse, Lengaigne'ler demek ki yalnız kalacaklar; öyle ya, Victor'un kur'ası çıktı.

Babasiyle aynı kini güden Berthe omuz silkti; Lengaigne'in de pek umurundaydı! Onun üzüldüğü bir tek şey vardı, tütüncü dükkânının müşterisini çoğaltmak için, kızının, kendi yanında kalıp fingirdememesine canı sıkılıyordu. Zaten Suzanne, Châteaudun'e gitmeden önce, kırklık, yaşlı bir adam olan bir amcası, bir gün beraber havuç ayıklarlarken onun ırzına geçmiş değil miydi? Sonra

Berthe, sesini alçaltarak, bu işin nasıl olduğunu, her şeyi adlı adınca söyliyerek anlattı. Anlattığı bu şeyler Françoise'ın o kadar tuhafına gidiyordu ki, kız, kasıklarını tutarak, katıla katıla gülüyordu.

— Aman Yarabbi, insan birbirine böyle şeyler yapar mı, ne acayip iş bu?

Sonra uzaklaştı, tekrar işe koyuldu; otları yaba dolusu kaldırıyor, güneşte savuruyordu. Demiri döven çekicin ısrarlı gürültüsü hâlâ duyuluyordu. Françoise, birkaç dakika sonra, oturan genç adamın yanına yaklaştı.

— Ey, demek ki askere gidiyorsun, öyle mi? diye sordu.

— Ooo! Ta ekim ayında... Daha vakit var, acelem yok.

Françoise, ona kızkardeşini sormak istiyor, fakat kendini zorluyor, sormuyordu; nihayet dayanamadı.

— Suzanne, Chartres'da imiş diyorlar, sahi mi?

Fakat genç adam gayet tasasız, cevap verdi:

— Öyle imiş... Keyfi öyle istemiş, olur a!

Victor, bu cevabı verdikten sonra, uzaktan, geze geze gelir gibi yapan okul öğretmeni Lequeu'nün belirdiğini görünce hemen ilâve etti:

— Hah! Macqueron'un kızına bir müşteri çıktı... Nasıl, ben demedim mi? Durdu işte, burnunu saçlarına sokuyor... Haydi, haydi, soytarı suratlı mendebur herif, istediğin kadar kokla, kokusundan başka bir şey alamazsın!

Françoise tekrar gülmeye başlamıştı. Victor da şimdi, ailece besledikleri kinin tesiriyle, Berthe'i diline doluyordu. Okul öğretmeni matah bir şey değil-

di, çocukları tokatlıyan öfkecinin biriydi, içinden pazarlıklı bir sinsi idi, babasının paracıklarına konmak için kızının karşısında köpek gibi salta duracak tıynette idi. Ama Berthe de, şehirde büyümüş kibar küçük hanım edalarına rağmen sağlam ayakkabı değildi. Evet, istediği kadar volanlı eteklikler, kadife korsajlar giysin, havlular doldurup gerisini kabartsın, içi hiç de iyi değildi, tersine, çok kötü idi, bilmediği yoktu, insan, köyünde kalıp inek çobanlığı ederse bir şey öğrenmez, asıl, Cloyes'daki yatılı okulda yetişirse daha çok şey bellerdi. Bu Berthe'in öyle çabucak çocuk kapmak tehlikesi yoktu. Sıhhatini kendi kendine mahvetmek daha hoşuna gidiyordu.

Bu sözden bir şey anlamıyan Françoise:

— Nasıl şey o? diye sordu.

Victor bir el hareketi yaptı, Françoise ciddileşti, sıkılganlık duymadan:

— Desene, onun için herkese münasebetsiz münasebetsiz lâflar ediyor, insanı kertiyor! dedi.

Victor, tekrar demirini dövmeğe başlamıştı. Gürültü arasında, alaya başladı, hem orağı dövüyor, hem konuşuyordu.

— Sonra da, biliyor musun, *N'en a pas*[1].

— Ne?

— Berthe, a canım!... *N'en a pas,* delikanlıların ona taktıkları lâkap, çünkü Berthe'de bir şeyler bitmemiş.

---

[1] N'en a pas: o şeyden onda yok demektir. Burada, "Tüysüz" tâbiriyle tercüme edilebilir.

— Ne bitmemiş?

— Vücudunun her tarafında tüy bitmemiş... Orası, küçük kızlarınki gibi imiş, avuç içi kadar dümdüzmüş!

— Haydi oradan, yalancı!

— Sahi söylüyorum!

— Sen gördün mü?

— Hayır, ben görmedim, başka görenler var.

— Başka görenler, kimler?

— Bazı delikanlılar görmüş, benim tanıdığım delikanlılara yeminle söylemişler.

— Nerede görmüşler? Nasıl görmüşler?

— Allahallah! O şeyle burun buruna gelince, yahut, bir tahta aralığından gözetleyince nasıl görülürse öyle görmüşler, bilir miyim ben?... Koynuna girmedilerse bile, insanın bazı yerlerde, bazı zaman eteklerini kaldırdığı olur, öyle değil mi?

— Gözetlediler se tabiî görmüşlerdir!

— Neyse, nasıl görmüşlerse görmüşler! Cascavlak, öyle mendebur, öyle çirkinmiş ki, âdeta, yuvalarında gagalarını açan çirkin, tüysüz, yavru iskete kuşlarının en çirkinine benziyormuş. Öyle çirkin, öyle çirkin ki, adamın, üstüne kusacağı geliyormuş!

Bu tüysüz iskete kuşu lâfı Françoise'ın o kadar tuhafına gitmişti ki, yine kahkahalarla gülmeye başladı. Ancak, kızkardeşi Lise'in yoldan çayırlığa doğru indiğini görünce sakinleşti, otunu savurmağa devam etti. Lise, Jean'ın yanına yaklaştı, Buteau meselesi için amcasına gitmekte olduğunu söyledi. Üç günden beri, bu teşebbüsü aralarında kararlaştırmışlardı, Lise, oradan alacağı cevabı kendisine bildirmek üzere

tekrar uğrıyacağını haber verdi. Oradan uzaklaştığı zaman, Victor hâlâ orağını dövüyor, Françoise, Palmyre ve öteki kadınlar, engin, mavi göğün göz kamaştıran parlaklığı içinde, boyuna ot savuruyorlardı; Lequeu ise, gayet kaypak, Berthe'e ders veriyor, yabayı ot yığınına batırıyor, talim yapan bir asker gibi kaskatı bareketlerle, indirip kaldırıyordu. Uzakta, orakçılar durmadan ilerliyorlar, aynı ölçülü hareketlerle, gövdelerinin yukarı kısmı sağa sola salınarak, oraklarını boyuna ileri geri savuruyorlardı. Delhomme, bir dakika durdu, öteki orakçıların arasında, upuzun boyu ile, ayakta kaldı. Belinde asılı mahfazadan biley taşını çıkarmış, hızlı hızlı sürterek orağını biliyordu. Sonra, beli tekrar büküldü, bilenen orağın, otları daha sert bir hışırtı ile kestiği işitildi.

Lise, Fouan'ların evinin önüne gelmişti. Ev öyle ıssız görünüyordu ki, önce, içerde kimse yok zannetti. Rose, iki ineğini elden çıkarmıştı; ihtiyar, atını satmıştı, binalarla avlunun boşluğu içinde ne hayvan kalmıştı, ne iş, ne de bir kıpırtı. Lâkin, kapı, itince açıldı; Lise, dışarda havanın günlük güneşlik olmasına rağmen, sessiz ve karanlık olan odaya girince, Fouan babayı, ayakta, peynir ekmek yemekle meşgul buldu; karısı da, işsiz gücsüz, oturmuş ona bakıyordu.

— Sabahlar hayır olsun, yenge... İşler istediğiniz gibi yolunda mı?

İhtiyar kadın bu ziyaretten memnun oldu, yüzü güldü.

— Yolunda, yolunda, dedi. Artık, burjuva olduk, sabahtan akşama kadar yan gelip oturmaktan başka yapacak işimiz kalmadı.

Lise, amcasına de iltifat etmek istedi:

— Bakıyorum, iştahınız yerinde.

İhtiyar:

— Evet, dedi, aç olmasına aç değilim... Yalnız, bir lokma bir şey yeyince insan meşgul oluyor, vakit geçiriyor da.

İhtiyarın öyle tasalı bir hali vardı ki, Rose, artık çalışmak zorunda bulunmadıkları için mesut insanlar olduklarını söylemek mecburiyetini duydu. Doğrusu, bunu hak etmişlerdi, başkalarının harıl harıl didinmesini seyrederek gelirlerini yemenin artık zamanı gelmişti. Uykudan geç kalkmak, tembel tembel oturmak, sıcağa soğuğa kulak asmamak, hiçbir şeyi tasa etmemek, onları büsbütün başkalaştırıyordu, muhakkak ki cennette gibi yaşıyorlardı. Fouan da canlanmış, Rose gibi o da neşeli konuşmağa çalışıyor; onun sözlerini tasdik ediyordu. Ama, bu zoraki neşenin altında, söyledikleri bu heyecanlı sözlerin altında, kolları birdenbire duraklayınca, hurda demirler arasına atılmış köhne makineler gibi, dinlendikçe bozulan bu iki ihtiyarın duyduğu derin can sıkıntısı, işkence halindeki işsizlik azabı hissediliyordu.

Nihayet, Lise, ziyaretinin sebebini söyleyiverdi:

— Amca, dedi, geçen gün Buteau'ya rasgeldiğinizi söylediler...

Fouan birdenbire öfkelendi, Lise'in, lâfını bitirmesine meydan bırakmadan haykırdı:

— Buteau, hergelenin biri! Kızıl eşek gibi inadetmeseydi, Fanny ile başıma bu iş gelir miydi?

Bu, çocuklariyle arasında çıkan ilk bozgunluktu, bunu gizliyordu, şimdi, bu acı hâdiseyi ağzından ka-

çırmıştı. Fouan, Buteau'nun hissesini Delhomme'a emanet ederken hektarını seksen franga kiralamak istemişti, halbuki Delhomme, kendi hissesi için iki yüz frank, öteki hisse için de iki yüz frank olmak üzere, sadece çift irat vermek niyetinde idi. Bunda Delhomme haklı idi, ihtiyar, hatalı bir iş yaptığı için öfkeden kuduruyordu.

Lise:

— Hangi iş bu? diye sordu. Delhomme'lar paranızı vermiyorlar mı?

Rose cevap verdi:

— Yoo, veriyorlar. Her üç ayda bir, elifi elifine on ikide, para şurada, masanın üstünde hazır... Yalnız, para vermekten para vermeğe fark var, değil mi ya? Bizim ihtiyar alıngandır, hiç değilse terbiyeli davranısınlar, diyor... Fanny, icra dairesine gider gibi bize geliyor, sanki biz parasını çalıyoruz.

İhtiyar ilâve etti:

— Evet, parayı veriyorlar, o kadar. Bence, bu kadarı yetmez. Saygılı olmak lâzım... Paraları verince her türlü ödevi yerine getirmiş mi oluyorlar? Şimdi düpedüz alacaklıdan başka bir şey değiliz... Üstelik de, şikâyet edince haksız çıkıyoruz. Bari hepsi borçlarını ödeseydi!

Sustu, sıkıntılı bir sessizlik oldu. Hissesini parça parça rehine koyup aldığı parayı içkiye veren, o zamana kadar anasına babasına hâlâ bir metelik ödememiş olan Jéssus-Christ'ye bu telmih, ciğerparesi haydut oğlunu her zaman korumaya hazır anneyi üzüyordu. Bu yaranın da ortaya serileceğinden korktu, hemen atıldı:

— Böyle mânasız şeyler için kendini üzüp durma!... Mademki halimizden memnunuz, üst tarafından sana ne? İnsanın parası yetiyorsa, artık başka şey aramaz.

Kocasına hiç böyle kafa tutmamıştı. Fouan, karısına dik dik baktı.

— Fazla konuşuyorsun, ihtiyar!... Halimden memnun olabilirim, ama canımı sıkmamalı benim!

Rose, aylak aylak çöküp oturduğu iskemlenin üstünde, tekrar büzüldü, ufaldı; Fouan, ekmeğini yemeye devam etti, eğlenceyi uzatmak için son lokmayı ağzında uzun uzun çevirdi. Kasvetli odaya uyuşukluk çöküyordu.

Onlar susunca, Lise sözüne devam edebildi:

— Buteau, benimle çocuğu için ne yapmak niyetinde, onu öğrenmek istiyorum... Kendisini hiç rahatsız etmedim, bu işe bir karar vermenin zamanı geldi.

İki ihtiyar, artık hiçbir şey söylemiyorlardı. Lise, doğrudan doğruya Fouan'a sual sordu.

— Mademki onu görmüşsünüz, size benden bahsetmiştir... Ne diyor?

— Hiç, ağzını bile açmadı. Bana kalırsa, söyliyecek bir sözü de yoktur! Papaz, bu işi yoluna koyayım diye başımın etini yiyor, oğlan hissesini almamakta inadettikçe, sanki yoluna konabilirmiş gibi!

Lise, büyük bir kararsızlık içinde, düşünüyordu.

— Bir gün olur, kabul eder mi dersiniz?

— Henüz edebilir.

— Beni alır mı acaba?

— Belki de; olmaz şey değil.

— Beklemek mi tavsiye ediyorsunuz?

— Eyy, bu senin tahammülüne bağlı, herkes kendi duygusuna göre davranır.

Lise, Jean'ın teklifinden bahsetmek istemediğinden, kesin bir cevap almak için de ne yapacağını bilmediğinden, sustu. Sonra, son bir gayret sarf etti:

— Anlıyorsunuz ya, ne yapacağımı bilmediğim için artık rahatsız oluyorum. Ya evet, y hayır, bir cevap almak istiyorum... Buteau'ya siz sorsanız, amca, rica ederim.

Fouan omuz silkti.

— Bir kere, ben bu hergele ile bir daha katiyen konuşmam... Sonra da, a kızım, sen ne kadar sâfsın! Bu inatçı oğlana hayır dedirtmenin ne lüzumu var? Sonra, boyuna hayır diyecek. Rahat bırak şunu da, eğer menfaati gerektiriyorsa, günün birinde evet desin!

Rose, tekrar kocasının hınk deyicisi olmuştu.

— Elbette ya! diye kestirip attı.

Lise onlardan, daha kesin bir lâf koparamadı. İki ihtiyarı yalnız bıraktı, yeniden uyuşukluğa gömülen odanın kapısını örtüp çekildi; ev tekrar boşmuş gibi gözüktü.

Aigre suyu kenarındaki çayırlıkta, Jean'la yanındaki ot derici iki kız, ilk ot yığınını yapmağa başlamışlardı. Yığını istifliyen Françoise'dı. Ortaya, bir büyük demetin üstüne oturmuş, genç adamla Palmyre'in, yabılarla taşıyıp getirdikleri kuru otları çepeçevre etrafına sıralıyordu. Yığın, azar azar büyüyor, yükseliyor, Françoise hep ortada duruyor, etrafındaki duvar, dizlerine kadar yükseldikçe, içinde bulunduğu kovukta, ayaklarının altına yeni demetler koyuyordu.

Saman yığını şekil almağa başlamıştı. İki metre yükselmişti bile; Palmyre'le, Jean, ellerindeki yabaları yükseğe kaldırmağa mecbur oluyorlardı; açık havanın, samanın misk kokusu içinde birbirlerine seslenerek şakalaşmanın verdiği neşe ile, kahkahalarla gülerek çalışıyorlardı. Hele Françoise, saçlarına bağladığı mendil kaymış, çıplak başı güneş içinde, üstüne otlar konan saçları uçuşarak, bacaklarına kadar gömülü olduğu bu kaygan yığının ortasında neşe saçıyordu. Çıplak kolları yığına dalıyor, aşağıdan atılan her demet, onu bir saman kırıntısı yağmuruna gömüyor, Françoise, gözden kayboluyor, girdaplara batmış gibi yapıyordu.

— Aman, aman, bir şey battı!

— Nerene?

— Gömleğimin altından yukarı doğru.

— Örümcektir, sıkı dur, bacaklarını kıs!

Arkasından, daha yüksek kahkaha atıyorlar, açık saçık kelimeler söylüyorlar, katıla katıla gülüyorlardı.

Uzaktan, Delhomme, bu gürültüleri işitip merak etti, bir an, başını çevirdi, orağını sallamağa devam ederek baktı. Ah! Bu kâfir kız, böyle güle oynaya çalışırsa yaptığı işten hayır mı gelirdi? Şimdi, kızlar şımarıklıyorlardı, yalnız eğlence olsun diye çalışıyorlardı. Sonra, orağını hızlı hızlı sallıyarak, geçtiği yerlerde boşluktan ibaret bir iz bırakarak, otları kesmeğe devam etti. Güneş ufukta alçalıyor, orakçılar, otlarını biçtikleri yerlerde daha geniş boşluklar bırakıyorlardı. Victor, orağını artık dövmüyor, fakat davranmıyordu da; o sırada, la Trouille'un, kazlarını güderek geçtiğini görünce, sinsi sinsi sıvıştı, ırmağın

kıyısındaki bir sıra söğüdün koyu gölgesinde onunla buluştu. Jean:

— Hah! diye haykırdı, bilemeğe gidiyor. Bileyici kız, orada onu bekliyor.

Françoise, bu telmihe, yine kahkaha ile güldü.

— Kıza göre fazla yaşlı.

— Fazla yaşlı mı?... Hele bir dinle bak, beraber biliyorlar mı, bilemiyorlar mı?

Böyle diyerek dudaklarını büzdü, hafif bir ıslıkla, bıçağın ağzını aşındıran taşın sesini taklidetti. Bunu o kadar güzel yapıyordu ki, Palmyre bile. sancılanmış gibi, karnını tutarak kıvrana kıvrana güldü.

— Bugün bu Jean'a ne olmuş böyle? Amma da maskaralığı üstünde ha!

Yabalara takılı otlar, gitgide daha yükseğe atılıyor, yığın yükseliyordu. Lequeu ile Berthe, nihayet oturmuşlardı; onlarla alay edildi. Belki de, N'en a pas, kendini bir saman çöpü ile uzaktan gıdıklatıyordu; hem, okul öğretmeni, fırına dalsa da nafile, peksimeti pişiremiyecekti[1].

Gülmenin ne olduğunu bilmiyen, boğula boğula gülen Palmyre:

— Aman, ne rezil şey! dedi.

O zaman, Jean, Palmyre'e takıldı:

— Sanki, otuz iki yaşına girdiğiniz halde, sırtınız hiç yere gelmedi, değil mi?

— Benim mi, katiyen!

— Ne? Hiçbir delikanlı, malınızı elinizden almadı mı? Sevdalınız yok mu?

---

[1] Berthe ondan zevk alacak değildi.

— Hayır, yok.

Palmyre'in daha şimdiden solmuş, çalışmaktan serseme dönmüş, derin bir fedakârlık ifadesiyle dolu sadık köpek gözlerine benziyen parlak gözlerinden başka hiçbir güzelliği kalmamış sefil, uzun yüzü sapsarı kesilmiş, çok ciddileşmişti. Belki de, her türlü dosttan, her türlü sevgiden mahrum, ağlamakla geçen ömrünü, kırbaç altında çalışıp, akşamları, ahırda, yorgunluktan ölü gibi serilip yatan çift öküzü yaşayışından farksız hayatını gözünün önüne getiriyordu; ayakta, yumruklarını yabasına dayamış, duruyor, gözleri uzaklara, o zamana kadar görmeyi bile aklına getirmediği kırlara bakıyordu.

Bir susma oldu. Françoise, ot yığınının tepesinde, kımıldamadan oturuyor, dinliyor, Jean da, nefes nefese, hâlâ alaya devam ediyor, dilinin ucuna kadar gelen şeyi söylemekte tereddüt ediyordu. Sonra, ne olursa olsun dedi, baklayı ağzından çıkarıverdi.

— Demek ki, kardeşinizle yattığınızı söyliyenler yalan atıyorlar, öyle mi?

Palmyre'in sapsarı yüzü kızardı, yanaklarına hücum eden bir kan dalgası onu gençleştirdi. Şaşalamış, öfkelenmiş, dili dolaşıyor, yalanlamak için söylemek istediği sözü bulamıyordu.

— Ah! Hainler... Olur şey mi bu...

Françoise'la Jean, yine gürültülü kahkahalarla gülmeğe başlamışlardı, ikisi birden konuşuyor, onu sıkıştırıyor, şaşırtıyorlardı. Öyle ya a canım! Kardeşiyle beraber yatıp kalktıkları yıkık ahırda, bir parça kımıldasa, insan birbirinin üstüne düşerdi. Ot min-

derleri, yerde birbirine bitişikti, geceleri mutlaka yataklarını şaşırıyorlardı.

— Haydi canım, doğru işte, doğru de... Zaten, herkes biliyor.

Şaşkın bir halde dimdik duran Palmyre, birdenbire öfkelendi, acı acı haykırdı:

— Farzedin ki doğru, sizin ne vazifeniz? Zavallı yavrucağın zaten yüzü güldüğü yok. Ben kızkardeşiyim, mademki bütün kızlar ondan kaçıyorlar, pekâlâ karısı da olabilirim.

Sakat kardeşine karşı beslediği, kızılbaşlığa[1] kadar giden ana şefkatinin verdiği şiddetli hüzün arasındaki bu itiraf üzerine, yanaklarından iki damla yaş yuvarlandı. Kardeşinin ekmek parasını kazandıktan sonra, akşamları, ona bu zevki de verebilirdi; başkaları, kendileri için hiçbir şeye mal olmadığı halde bu zevkı ondan esirgiyorlardı; iki kardeş, toprağa yakın birer yaratık, aşkın tenezzül etmediği birer sefil olarak, karanlık dimağlarının içinde, bu işin nasıl oluverdiği sualine bir cevap arasalar bulamazlardı; Hilarion, arzu ile kıvranarak hayvani hislerine; Palmyre, her şeye boyun eğen, her şeye razı olan mizacına uymuş, şuurlu bir muvafakat olmaksızın, içgüdü ile yaklaşmışlar, sonra, her ikisi de, içinde tir tir titredikleri o izbede, vücutlarını ısıtmak ihtiyaciyle bu işe devam edip gitmişlerdi.

Jean, Palmyre'in bu kadar fazla müteesir olduğunu görünce acıdı, babacan tavriyle:

---

[1] Kızılbaşlığı "İnceste" karşılığı olarak kullanıyorum.

— Hakkı var, dedi, bizim ne vazifemiz? Kendi bilecekleri bir iş, kimseye zararı yok.

Zaten, o sırada, bir başka olay onları meşgul etti. Jésus-Christ, şatodan, yani bayırda, çalılıklar arasında mesken edindiği eski mahzenden çıkmış, aşağı doğru iniyordu; yolun üst başından, avazı çıktığı kadar haykırarak la Trouille'u çağırıyor, sövüp sayıyor, kızım olacak bu kahpe akşamın çorbasını düşünmeden yine iki saattir ortada yok, diye söyleniyordu.

Jean ona seslendi:

— Kızın söğütlerin altında, Victor'la beraber ayseyrediyor[1].

Jésus-Christ yumruklarını havaya kaldırdı.

— Hay Allah belâsını versin bu kaltağın, namusumu lekeliyor!... Gidip kırbacımı alayım.

Koşa koşa bayırı tırmandı. Bu dediği, koskoca bir arabacı kırbacı idi, böyle zamanlarda kullanmak için, evinin kapısının arkasına, sola asmıştı.

Fakat la Trouille, onun sesini işitmiş olsa gerekti. Yaprakların altında sürekli bir hışırtı, bir kaçışma oldu; iki dakika sonra da, Victor, sakin adımlarla gözüktü. Orağını muayene etti, nihayet işe koyuldu. Jean, uzaktan ona seslenip, korkudan sancılandın galiba diye sorunca, cevap verdi:

— Hə şunu bileydin!

Saman yığını bitmek üzere idi, dört metre yüksek, sağlam, arı kovanı biçimi, yuvarlak bir yığın olmuştu. Palmyre, sıska, uzun kollariyle son demetleri fırlattı, Françoise da, yığının tepesinde, batan güne-

[1] Sırtüstü yatıyor, mânasına.

şin kızıl aydınlığında, solgun semaya boyu daha büyümüş gibi aksederek, ayakta gözüktü. Harcadığı gayretten nefes nefese, kan ter içinde idi, saçları cildine yapışıyordu, üstü başı da öyle perişandı ki, korsajı çözülmüş, ufacık, sert memeleri gözüküyor, kopçaları çözülen etekliği belinden düşüyordu.

— Aman, ne yüksek!... Başım dönüyor.

Ürpererek gülüyor, tereddüt ediyor, inmeğe cesaret edemiyor, bir ayağını uzatıp çabucak geri çekiyordu.

— Yok, fazla yüksek, git bir merdiven getir.

Jean:

— Budala mısın yahu, dedı, otur, kendini bırak, kayıver.

— Hayır, hayır, korkuyorum, yapamam!

Bunun üzerine, yaygaralar, teşvikler, açık saçık şakalar başladı. Yüzükoyun kayılmazdı, adamın orası şişerdi! Arka üstü kaymak lâzımdı ama, o zaman da, çatlak olmamasına dikkat etmeliydi! Jean, aşağıda, başını kaldırmış, yukarı bakıyor, kızın bacaklarını seyrettikçe halleniyor, onu bu kadar yüksekte, erişemiyeceği kadar uzakta görüp titizleniyor, onu yakalamak, kolları arasında tutmak için şuursuz, erkekçe bir ihtiyaç duyuyordu.

— Bir yerin kırılmaz diyorum sana!... Bırak kendini, kollarımın arasına düşeceksin.

— Olmaz, olmaz.

Jan, ot yığınının önünde durmuş, kollarını iki yana ayırmış, Françoise atılsın diye ona kucağını açıyordu. Françoise, nihayet gönlü olup da, gözlerini kapıyarak kendini bırakınca, otların kaygan ve me-

yilli sathından o kadar hızla indi ki, bacakları, ata biner gibi, Jean'ın iki yanına daldı, genç adam sırtüstü devrildi. Françoise, yuvarlandığı yerde, gömleği yukarı doğru sıyrılmış, katıla katıla gülüyor, bir yeri acımadığını söylüyordu. Fakat Jean, kızın kızgın ve terli vücudunu ta yüzünde hissedince, onu sımsıkı kucaklamıştı. Bu burcu burcu kız kokusu, bol hava ile savrulan bu keskin koku onu sarhoş ediyor, âni bir istek azgınlığı ile bütün adalelerini geriyordu. Sonra, başka bir şey daha vardı, bu küçük kıza karşı duyduğu, kendi de bilmediği iptilâ, birdenbire patlak vermişti; uzun zaman evvel başlayıp, oyunlariyle, kahkahalarıyle beraber artan, yürekten ve tenden gelme bir sevgi bu arzuya, Françoise'a oracıkta, otların üstünde sahibolmak arzusuna gelip dayanıyordu.

— Oof! Jean, yeter! Kemiklerimi eziyorsun!

Jean'ın oyun yaptığını zannederek hâlâ gülüyordu. Jean, gözleri Palmyre'in testekerlek açılan gözleriyle karşılaşınca ürperdi, apaçık bir çukur görüp ayılan sarhoş gibi, şaşkın bir tavırla, ürpererk doğruldu. Ne oluyordu? Demek ki, Lise'i değil, bu küçük kızı özlüyordu, öyle mi? Lise'in cildinin kendi cildine temas ettiğini düşünüp asla yüreği çarpmış bile değildi; halbuki, Françoise'i sadece öpmeği düşünmekle, kanı başına hücum ediyordu. İki kızkardeşi ziyaret etmekten, onlara faydalı olmaktan niçin bu kadar zevk duyduğunu şimdi anlıyordu. Fakat kız çok küçüktü. Bu düşünce Jean'ı derdlendiriyor, utandırıyordu.

Tam o sırada, Lise'de Fouan'lardan dönmüş, geliyordu. Yolda gelirken düşünüp taşınmıştı. Buteau'-

yu tercih ediyordu, çünkü ne de olsa çocuğunun babasıydı. İhtiyarlar haklı idiler, itişmekte ne fayda vardı? Buteau, olmaz dediği gün, Jean hazırdı, peki diyecekti. Jean'ın yanına gelir gelmez:

— Cevap yok, amcam bir şey bilmiyor... Bekliyelim, dedi.

Jean, vücudu hâlâ ürpertiler içinde, ona bakıyor, ne demek istediğini anlıyamıyordu. Sonra, hatırladı. Evlenme meselesi, çocuk meselesi, Buteau'nun razı olması meselesi, daha iki saat önce, Lise için de, kârlı sandığı bütün bu mesele aklına geldi. Telâşla cevap verdi:

— Evet, evet, bekliyelim, daha iyi.

Ortalık kararıyordu, menekşe rengi gökte, ta uzakta bir yıldız pırıldamağa başlamıştı. Gitgide artan alacakaranlıkta, yalnız, dümdüz çayırlarda öbek öbek yükselen ilk ot yığınlarının belli belirsiz yuvarlak şekilleri seçiliyordu. Fakat durgun havada, sıcak toprağın kokuları daha keskin duyuluyor, gürültüler, bir müzik berraklığı ile, uzun uzun aksediyor, daha fazla işitiliyordu. Kadın sesleri, erkek sesleri, hafif gülüşmeler, bir hayvanın tıksırması, bir aletin bir yere çarpması gibi gürültülerdi bunlar; çayırın bir ucunda da, orakçılar, inadediyorlar, durmadan, boyuna ot biçiyorlardı; gözle görülemiyen bu çalışmadan, orakların sesi, geniş, mutazam hışırtılar halinde, hâlâ yükseliyordu.

V

Kırların bu biteviye, hamarat hayatı içinde. iki sene geçmişti; Rognes kasabası, mevsimlerin ölçülü gelip geçişi ile, olayların ezelî akışı ile aynı işleri görüp, aynı uykuları uyuyarak yaşamıştı.

Aşağıda, yol üstünde, okul binasının köşesinde bir çeşme vardı, evlerde, hayvanlara içirmek ve bahçeleri sulamak için ancak havuzlar bulunduğundan, bütün kadınlar, içme sularını o çeşmeden dolduruyorlardı. Akşam saat altıda, kasabanın ayaklı gazeteleri orada toplanırlardı; en küçük olaylara varıncaya kadar her şey orada konuşulur, filâncalar et yediler diye, falancaların kızları Chandeleur yortusundan beri gebe diye, sonu gelmez dedikodular yapılırdı; bu iki sene içinde, mevsimlerle beraber aynı dedikodular hep tekrarlanıp durmuş, hep erken doğan çocuklardan, ayyaş kocalardan, dayak yiyen kadınlardan, çok çalışıldığı halde çok sefalet çekildiğinden söz edilmişti. ne kadar çok şey olmuştu da, yine ortada hiçbir şey yoktu!

Mallarını ellerinden çıkardıktan sonra herkese garaz olan Fouan'lar, öyle uyuşuk bir halde kıt kanaat geçinip gidiyorlardı ki unutulmuşlardı. İş, bu kadarla kalmıştı, Buteau inat ediyor, çocuğunu büyütmekte olan Mouche'ların büyük kızını hâlâ alını-

yordu. Jean'a da, Lise'le yatıyor diye töhmet yüklemişlerdi; belki de yatmıyordur, diyorlardı, ama, yatmıyorsa, iki kızkardeşin evine hâlâ niçin girip çıkıyordu? Bu, şüpheli görünüyordu. Bécu kadının, barıştırmak bahanesiyle birbirine saldırttığı Coelina Macqueron'la Flore Lengaigne arasındaki rakiplik olmasa, çeşme başı sefası, bazı günler tatsız geçecekti. Derken, ortalık süt liman gittiği bir sırada, iki büyük olay, yaklaşan seçimlerle mahut Rognes - Châteaudun volu meselesi patlak vermiş, müthiş bir dedikodu fırtınası koparmıştı. Dolu testiler, dizi dizi, çeşme başında kalıyor, kadınlar çekilip gitmiyordu. Bir cumartesi akşamı, az kaldı, dövüşüyorlardı.

Tesadüf, ertesi gün de, seçim devresi sona eren mebus mösyö de Chédeville, öğle yemeğini la Borderie'de, Hourdequin'de yiyordu. Seçim dairesini dolaşmağa çıkmıştı, resmî aday unvanı sayesinde, tekrar seçileceğine emin olmakla beraber, o nahiye köylüleri üzerinde çok büyük nüfuz sahibi olan Hourdequin'in yüzüne gülüyordu. Bir kere Compiègne'e gitmişti, bütün bölge ona, İmparatorun dostu diyordu, bu kadarı yeterdi. Lâfını ederken, sanki her gece Tuileries sarayında yatarmış gibi konuşuyorlardı. Eski züppelerden olan bu mösyö de Chédeville, Louis Philippe devrinin kalbur üstü gelenlerindendi, için için Orléans'cılara sevgi besliyordu. Servetini kadınlarla tüketmiş, elinde, Orgères dağlarındaki la Chamade çiftliğinden başka bir şey kalmamıştı; oraya, yalnız seçim zamanları uğrardı, zaten çiftlik kiralarının düşmesinden memnun değildi, neden sonra iş hayatına atılarak, kaybettiği serveti tekrar ele geçir-

mek gibi pratik bir düşünceye saplanmıştı. Uzun boylu, hâlâ süslü, endamı dik, saçları boyalı bir adamdı, kor gibi yanan gözlerine rağmen, en aşağılık dişiye iltifat ederdi; ziraat meselelerine dair önemli nutuklar hazırladığını söylüyordu.

Hourdequin, ziyafette hazır bulunmak istiyen Jacqueline'le bir gün evvel şiddetli bir kavga etmişti. Jacqueline:

— Artık bu senin mebusun da!... Onu yiyeceğimi mi zannediyorsun?... Bundan dolayı utanıyor musun yoksa? diyordu.

Fakat Hourdequin ağır bastı, sofraya iki kişilik takım kondu; Jacqueline, mösyö de Chédeville'in iltifatlı tavırlarına rağmen somurtuyordu; beriki, genç kadını görmüş, işi anlamış, gözlerini, boyuna, Jacqueline'in gururla girip kapandığı mutfağa çevirip bakıyordu.

Baş yemek olarak yenen bir omletten, sonra güvercin kızartmasından, onun arkasından da Aigre suyunda tutulmuş bir alabalıktan mürekkep öğle yemeği sona ediyordu.

Mösyö de Chédeville:

— Bizi öldüren, İmparatorun fazla kapıldığı bu ticaret serbestliğidir, dedi. Gerçi, 1861 muahedelerinden sonra, işler iyi gitti, herkes, bir harika karşısında kaldığını sandı. Fakat bugün, asıl etkiler kendini gösteriyor. Tekmil fiatlar nasıl düşüyor, bakın. Ben himaye taraftarıyım, yabancılara karşı korunmalıyız.

Hourdequin, iskemlesine yaslanmıştı, artık bir şey yemiyordu, gözleri dalgın, ağır ağır konuştu:

— Hektolitresi on sekiz frank olan buğday, müstahsile on altı franga mal oluyor. Daha düşerse, sonu iflâstır... Amerika, her sene, zâhire ihracatını artırıyor, diyorlar. Piyasayı düpedüz zâhireye boğmaları tehlikesi var. O zaman halimiz nice olacak?... Bakın ben, öteden beri terakki, ilim, hürriyet taraftarıyım. Ama, namusum hakkı için söylüyorum, inanım sarsıldı! Vallahi böyle! Açlıktan ölecek değiliz ya, bızı korusunlar, efendim!

Tabağındaki güvercin butunu tekrar yemeğe başladı, devam etti:

— Rakîbiniz mösyö Rochefontaine, şu Châteaudun'deki inşaat atelyeleri sahibi, kıyasıya bir serbest mübadele taraflısıdır, biliyor musunuz?

Bunun üzerine, bir lâhza, bu sanayiciden bahsettiler; bin iki yüz işçi kullanıyordu, zeki ve hamarat bir gençti, çok da zengindi, imparatorluğa hizmet etmeğe âmade idi, fakat validen yardım görmediği için o kadar gücenikti ki, seçimlerde, inadetmiş, bağımsız adaylığını koymuştu. Kazanması ihtimali hiç yoktu, köylerdeki seçmenler kendisini halk düşmanı sayıyorlardı, çünkü çiftçiler tarafında değildi. Mösyö Chédeville:

— A canım, dedi, onun bir tek isteği var. ekmek ucuz olsun da işçilerine daha az para versin, o kadar.

Kadehine bordo şarabı koymağa hazırlanan çiftçi şişeyi masanın üstüne bıraktı:

— İşte asıl müthiş olan bu, dedi. Bir tarafta bizler varız, zâhiremizi iyi bir fiate satmak ihtiyacında olan köylüler. Öte tarafta, sanayi var, ücretleri

indirmek için fiatleri düşürmeğe uğraşıyor. Kıyasıya bir boğuşma; bu boğuşma nasıl bitecek, söylesenize bana?

Gerçekten, sosyal bünyeyi çatır çatır yıkmakta olan rekabet, günün en korkunç meselesiydi. Bu mesele, eski züppenin idrâkini çok aşıyordu, kaçamaklı bir el hareketi yaparak başını sallamakla yetindi.

Hourdequin kadehini doldurmuştu, bir dikişte boşalttı:

— Bu işin sonu gelmez, dedi... Eğer köylü, buğdayını iyi fiatle satarsa işçi açlıktan ölür, işçinin karnı doyarsa, bu sefer köylü açlıktan geberir... Peki, ne olacak? Bilmiyorum, birbirimizi yiyelim, vesselâm!

Sonra, dirseklerini masaya dayadı, coştu, şiddetle içini döktü; toprağı ekip biçmiyen, sayesinde yaşadığı toprağa dair hiçbir bilgisi olmıyan bu çiftlik sahibine karşı için için duyduğu istihfaf, sesindeki alaycı titremeden anlaşılıyordu.

— Nutuklarınızda bahsetmek için, benden olayları öğrenmek istediniz, dedi... Söyliyeyim! Bir kere, la Chamade'ın kayıpta olması sizin kabahatiniz. Oradaki çiftlik kiracınız Robiquet işi seriyor, çünkü kira sözleşmesi sona ermek üzere, kirayı artırmak niyetinde olmanızdan şüpheleniyor. Yüzünüzü hiç gören yok, size aldırmıyorlar, sizi soyuyorlar, bundan daha tabiî bir şey olmaz... Sonra, mahvınızın daha basit bir başka sebebi var: Hepimiz mahvoluyoruz. La Beauce tükeniyor. Evet, bereketli Beauce, bu besleyici toprak, hepimizin anası olan bu toprak tükeniyor!

Devam etti. Meselâ gençliğinde, Loir taraflarındaki la Perche, fakır bir memleketti. Pek verimsizdi,

âdeta hiç buğday yetiştirmiyordu, ahalisi, hasat zamanında Cloyes'ya, Châteaudun'e, Bonneval'e gelip gündelikle çalışıyordu; şimdi, işçi ücretlerinin mütemadiyen artması sayesinde la Perche gelişiyordu, yakında Beauce'u geçecekti; üstelik, hayvan yetiştirerek de zengin oluyordu, Mondoubleau, Saint-Calais, Courtalain pazarları düz ova bölgesine, at, sığır, domuz veriyordu. La Beauce ise, yalnız koyun yetiştiriyordu. İki sene evvel, dalak hastalığı yüzünden koyun sürülerine kıran girdiği zaman, memleket müthiş bir kriz geçirmişti. öyle ki, bu taun devam etmiş olsaydı, Beauce mahvolacaktı.

Sonra, kendi mücadelesini, kendi macerasını, toprakla otuz sene süren didinmesini anlattı, bu mücadeleden, eskisinden daha fakir bir halde çıkmıştı. Öteden beri, hep sermaye yokluğu içinde idi, bazı tarlaları, dilediği gibi ıslah edememişti, yalnız toprağa kis karıştırma işi ucuza geliyordu, kendisinden başka da hiç kimse bu işle uğraşmıyordu. Gübreler meselesi de aynı idi, herkes yalnız çiftlik gübresi kullanıyordu, halbuki bu yetmezdi. Bütün komşuları, onun kimyevi gübre tecrübesi yaptığını görüp alay ediyorlardı; hoş, kimyevi gübrenin kötü evsafı, alay edenlere, çoğu zaman hak verdiriyordu. Suni çayırlar ve muzır otları ayıklanmış bitki tarımı yapılmağa başlıyalı, toprak değiştirme bahsindeki düşüncelerine rağmen o havalide tatbik edilmekte olan üç senede bir nadassız toprak değiştirme usulünü tatbik etmek zorunda kalmıştı. Benimsenmeğe başlanan bir tek makine vardı, o da harman makinesiydi. Görenek, memleketi öldürücü, muhakkak bir uyuşukluğa götü-

rüyordu; kendisi ilerleme taraftarı, zeki bir adam olduğu halde böyle kapılıp giderse, kalın kafalı, yeniliklere düşman küçük mülk sahiplerini bir düşünmeliydi. Bir köylü, açlıktan ölürdü de, yine tarlasından bir avuç toprak alıp, ne gibi bir fazlalığı veya eksikliği olduğunu, ne türlü gübreye ihtiyacı olduğunu, ne çeşit ekime elverişli bulunduğunu söyliyecek bir kimyagere tahlile götürmezdi. Köylü, asırlardan beri hep topraktan almış, toprağa bir şey vermeği aklından bile geçirmemişti; yalnız, iki ineğiyle bir beygirinin, kıskana kıskana kullandığı gübresini bellemişti; sonra, işin üst tarafı Allaha emanetti, tohum, rasgele her toprağa atılıyor, rasgele filizleniyor, filizlenmezse, tabiate sövülüp sayılıyordu. Köylü, nihayet, bir şeyler öğrenip akla ve fenne dayanarak ekip biçmeğe başladığı zaman mahsul bir misline çıkacaktı. Fakat o güne kadar, cahillik, inatçılık edecek, bir metelik peşin para almadan toprağı öldürecekti. Fransanın eski devirlerden beri zahîre ambarı olan la Beauce, buğdaydan başka bir şeyi olmıyan dümdüz, susuz la Beauce, böylece, bütün damarlarının kanını akıtmaktan ve budala bir milleti beslemekten usanıyor, azar azar tükeniyor, ölüyordu.

Hourdequin, sert sert haykırdı:

— Ah! Her şey hapı yutuyor! Evet, oğullarımız görecekler bunu, toprağın iflâs ettiğini görecekler... Biliyor musunuz ki, vaktiyle, senelerce tamah ettikleri bir parça toprağı satın almak için metelik metelik para biriktiren köylülerimiz, bugün, İspanyol eshamı, Portekiz eshamı, hattâ Meksika eshamı satın alıyorlar? Halbuki, bir hektar toprağı ıslah etmek

için yüz frangı gözden çıkaramazlar! Güvenleri kalmamış; babalar, ayakları tutuk beygirler gibi, basmakalıp işler içinde dönüp duruyorlar; kızlarla oğlanlar, inekleri bırakıp gitmekten, tarlanın toprağından silkinip şehre savuşmaktan başka bir şey düşünmüyorlar... Fakat asıl fenası şu ki, tahsil, malûm ya her şeyi kurtaracak olan mahut tahsil, çocuklara budalaca bir gurur, sahte bir vakar çeşnisi vererek, bu göçü, köylerin bu boşalmasını hızlandırıyor... Meselâ, Rognes'da bir okul öğretmeni var, şu Lequeu denilen herif, sabandan kaçmış bir adam, handiyse ekip biçmekten dar kurtulduğu toprağa karşı kinden kuduran bir herif. Şimdi bu adam, öğrencilerine her gün yabani muamelesi, hödük muamelesi ederse, okuyup yazmış bir adam gibi onları hor görüp babalarının gübresine hakaret ederse, onlara, yaşadıkları hayatı nasıl sevdirir? Bunun ilâcı elbette, daha başka okullar açmak, pratik bir bilgi öğretmek, dereceli tam tahsili yaptırmaktır. İşte, efendim, size bir vaka zikrediyorum. Bunun üzerinde ısrar edin, eğer iş işten geçmemişse, selâmet belki bu okullardadır.

Mösyö de Chédeville, dalgın dalgın dinlemiş, bu şiddetli vesikalar yığını altında büyük bir huzursuzluk duyarak, acele cevap vermişti:

— Şüphesiz, şüphesiz.

O sırada, hizmetçi kız, yağlı peynirle yemişten ibaret çerezi getirdiği sırada mutfak kapısını ardına kadar açık bıraktığı için, de Chédeville, Jacqueline'in güzel profilini gördü, eğildi, gözlerini kıstı, bu sevimli yaratığın dikkatini çekmek için kıpırdandı.

Sonra, eski zamparalığını ele alıp, tatlı sesiyle ilâve etti:

— Ama, bana küçük mülk sahiplerinden bahsetmediniz?

Harcıâlem fikirler ileri sürüyor, 89 senesi ihdas edilen, medenî kanunla himaye edilen, ziraati kalkındıracak olan küçük mülkiyet hakkından bahsediyordu; herkes mal sahibi olacaktı, herkes, zekâsını ve kuvvetini, kendine ait toprak parçasını ekip biçmeğe hasredecekti.

Hourdequin:

— Haydi oradan efendim, dedi. Bir kere, küçük mülkiyet, 89 dan evvel de vardı, hem de, hemen hemen aynı geniş nispette. Sonra da, toprağı parçalamak usulünün lehinde de, aleyhinde de söylenecek çok şey var.

Dirseklerini tekrar masaya dayadı, kiraz yiyerek, çekirdeklerini tükürerek teferruata girişti. La Beauce'da, küçük mülkiyet, yirmi hektardan aşağı miras toprak, yüzde seksen nispetinde idi. Bir senedir, çiftliklerde gündelikle çalışan rençperlerin hemen hepsi, ifraz edilmiş büyük mülklerden parçalar satın alıyorlar, boş zamanlarında ekiyorlardı. Bu, gerçi mükemmel bir şeydi, çünkü, işçi, bu suretle toprağa bağlanıyordu. Küçük mülkiyet lehine söylenecek bir söz daha vardı ki, o da, daha haysiyetli, daha vakarlı, daha bilgili insanlar yetiştirmesi idi. Sonra, mal sahibi bütün gayretini toprağa verdiği için, küçük mülk, büyük mülke nispetle daha fazla ve daha iyi evsafta mahsul yetiştiriyordu. Fakat, öte yandan da, ne çok mahzurları vardı! Bir kere bu üstünlük aşırı bir

çalışma sayesinde mümkün olabiliyor, baba, ana, çocuklar, ölcsiye çalışıyordu. Sonra, toprağın parçalanması, taşıt işini çoğaltıyor, yolları bozuyor, istihsal masraflarını artırıyordu, kaybedilen zaman da cabaydı. Ziraat makineleri kullanmak keyfiyetine gelince, çok fazla küçük parçalar için bu imkânsız görünüyordu; bu parçaların, bir de, üç senede bir toprak değiştirmek zarureti gibi bir kusuru vardı, fen, bu usulün tatbikını herhalde menedecekti, çünkü, arka arkaya, hem yulaf, hem buğday gibi iki mahsul almağa kalkışmak mantıksız bir şeydi.

Hâsılı, aşırı derece ifraz öyle bir tehlike haline gelir gibi görünüyordu ki, ihtilâlin ertesi, büyük mülkiyetlerin tekrar kurulmasından korkularak bu işi desteklendiği halde, şimdi vergiyi hafifletcrek mübadeleyi kolaylaştırmak zorunda kalınmıştı.

— Dinleyin, diye devam etti, büyük mülkle küçük mülk arasında çekişme başlamıştır, hem de şiddetlenmektedir. Bazı kimseler, benim gibi büyük mülk lehindedirler, çünkü, ziraat makinelerinin gitgide daha geniş ölçüde kullanılması, büyük sermayelerin işletilmesi suretiyle, fennin ve terakkinin tuttuğu yönde gider gibi görünüyor... Bazı kimseler de, tersine, ferdin himmetine taraftar bulunuyorlar, küçük mülkü tutuyorlar, bilmem nasıl bir küçültülmüş ölçüde ziraat tahayyül ediyorlar; herkes, kendi gübresini kendisi elde edecek, çeyrek arpandan ibaret toprağını ekip biçecek, tohumlarını birer birer ayıklıyacak, bu tohumları, hangi toprak elverişli ise oraya ekecek, sonra her bitkiyi, cam kapak altında ayrı ayrı yetiştirecek... Bu iki usulden hangisi üstün gelecek,

tahmin edebiliyorsam arap olayım! Demin de söylediğim gibi, her sene, etrafımda iflâs eden büyük çiftliklerin, kara çetelerin elinde parçalara ayrıldığını, küçük mülkiyetin, muhakkak surette mesafe kazandığını biliyorum. Ayrıca, Rognes'da, çok meraka değer bir örnek tanıyorum, bir arpandan daha az topraktan, kendisiyle kocası için, gerçekten bir refah sağlıyan bir ihtiyar kadın var, hattâ leziz yemişler bile yetiştiriyor. Kaka nine diye lâkap takmışlar, çünkü, çinli usulüne göre, moruk kocasının oturağı ile kendi oturağını zerzevatlara boşaltmaktan pervası yokmuş. Ama, bu, olsa olsa bahçıvanlıktan ibaret, hububatın, şalgam gibi ocak ocak yetişeceğine akıl ermez; sonra, köylü kendi yağiyle kavrulmak için her şey yetiştirecekse, dama tahtası gibi hanelere bölünmüş şu bizim Beauce'da, Beauce köylüleri, topraklarının yetiştirdiği biricik mahsul olan buğdayla ne yapsınlar?... Neyse, ömrümüz varsa görürüz, bakalım, istikbal büyük mülkiyetin midir, küçük mülkiyetin mi?...

Sözüne ara verdi, seslendi:

— Fey, kahve nerede kaldı, bugün içebilecek miyiz?

Sonra piposunu yakarak, lâkırdıyı şöyle bağladı:

— Meğer ki, onu da ötekini de hemen mahvetsinler; şu aralık, yapılan iş de zaten budur... Bilmiş olun, mebus bey, ziraat can çekişmektedir, imdadına koşulmazsa ölecektir. Vergiler, ecnebi rekabeti, işçi ücretlerinin durmadan artması, sanayie ve malî esham doğru akan paranın gelişimi, her şey onu ezmekte.

Ooo, vaitten yana herkes cömert, valiler, nazırlar, İmparator. herkes bol bol vaitte bulunuyor. Arkasından, bakıyorsunuz, yolda tozdan başka bir şey yok, ne gelen var ne giden... Size gerçeği olduğu gibi söyliyeyim mi? Bugün, bu hale dayanan bir çiftçi, ya kendi parasını yiyor, ya başkalarının parasını yiyor demektir. Benim, ihtiyat beş on param var, âlâ. Ama, nicelerini tanıyorum, toprakları hire üç bile vermezken, yüzde altı ile ödünç para kaldırıyorlar! Bunun sonunda tekerlenme muhakkak. Borç para alan köylü mahvolmuş bir adamdır, sırtındaki gömleğe varıncaya kadar bu uğurda verecektir. Daha geçen hafta, komşularımdan biri, davarını, toprağını, evini adliyeciler yedikten sonra, baba, ana, dört de çocuk, sokağa atıldı... Halbuki, bizlere ehven faizlerle bir tarım kredisi ihdas edileceği vadini, yıllardan beri dinliyoruz. Ölme eşeğim ölme, yonca bitsin!... Çalışkan insanlar bile artık ürküyor, karılarını gebe bırakmadan önce kendilerini şöyle bir yokluyorlar. Bir fazla gırtlak eksik olsun, diyorlar! Herkese yetecek kadar ekmek bulunmazsa, çocuk yetiştirilemez, millet de geberir!

Rahatsız olmağa başladığı besbelli görülen mösyö de Chédeville, üzüntülü bir gülümseme ile:

— Ortalığı iyi görmüyorsunuz, diye mırıldandı.

Hourdequin, gülerek:

— Doğru, diye cevap verdi, bazı gün oluyor, ne var ne yok darmadağın etmek istiyorum. Otuz senedir bu sıkıntılar sürüp gidiyor!... Ne diye inadettim, bilmem, çiftliği haraç mezat satıp başka iş görmeli idim. Zâhir, alışkanlık, sonra da, belki düzelir ümidi;

hırs da var, tabiî, ne diye gizliyeyim? Bu toprak denilen kaltak insanı bir kere yakaladı mıydı, bir daha bırakmaz... İşte! Şu masanın üstüne bakın, meselâ; belki saçma şey ama, bunu gördüğüm zaman teselli buluyorum.

Elini uzatmış, sineklerden muhafaza için üstüne tül geçirilmiş bir gümüş kupayı gösteriyordu; bu kupa, bir ziraat bayramında mükâfat olarak aldığı şeref kupasıydı. Hep mükâfat kazandığı bu ziraat bayramları, gururunu okşıyan, bu işde inadetmesine sebep olan âmillerden biri idi.

Misafirinin, dinlemekten usandığı hesbelli görülmesine rağmen, o, kahvesini ağır ağır içiyor, yerinden kımıldamıyordu; kadehine üçüncü defa konyak doldurduğu sırada saatini çıkarıp baktı, sıçrıyarak yerinden kalktı.

— Vay canına! Saat iki olmuş, belediye meclisi toplantısına gidecektim!... Bir yol meselesi var da. İnşaat masrafının yarısını vermeğe razıyız, ama, üst tarafı için devletten tahsisat almak istiyoruz.

Mösyö de Chédeville, yakayı kurtardığına memnun, sandalyesinden kalkmıştı.

— Bu işte benim faydam dokunabilir, istediğiniz ödeneği koparırım... Mademki işiniz acele imiş, sizi arabamla Rognes'a kadar götüreyim mi?

— Çok iyi olur.

Mösyö Hourdequin, avluda kalan arabayı koşturmak için dışarı çıktı. Dönüp geldiği zaman, mebusu odada göremedi; nihayet, mutfakta gözüne ilişti. Kapıyı itmiş, orada, Jacqueline'in karşısında durmuş...

gülümsüyor, iltifat ediyordu; Jacqueline'in de ağzı kulaklarında idi, birbirine o kadar yakındılar ki âdeta yüzyüze değiyorlardı. Karşılıklı mahiyetlerini sezmişler, anlaşmışlar, belirli bir bakışla, birbirlerine bunu anlatıyorlardı.

Mösyö de Chédeville arabasına binerken, la Cognette, Hourdequin'i bir lâhza alıkoydu, kulağına şu sözleri fısıldadı:

— Görüyor musun? O senden daha nazik, beni başkalarından gizlenecek bir insan saymıyor!

Yolda, araba, buğday tarlaları arasından geçerken, çiftçi, ezelî tasası olan toprak bahsine tekrar döndü. Şimdi, yazılı notlar, rakamlar, veriyordu, çünkü kendisi, birkaç seneden beri bir muhasebe tutuyordu. Beauce'da, onun gibi hesap tutanların sayısı üçü bulmazdı, küçük mülk sahibi köylüler ise omuz silkip geçiyorlar, bu işe akıl erdiremiyorlardı. Halbuki durumu ancak muhasebe belli ediyordu, kâr bırakan mahsuller hangileridir, zarar verenler hangileridir, ancak bu sayede anlaşılıyordu. Muhasebe, ayrıca, maliyet fiatini, dolayısiyle satış fiatını da gösteriyordu. Onun çiftliğinde, her uşağın, her hayvanın, her mahsulün, hattâ her aletin kendine mahsus sayfası, biri zimmet, biri matlûp iki sütunu vardı, öyle ki, yaptığı işlerin, iyi veya kötü, bütün neticelerini her zaman öğrenebiliyordu.

Kaba gülüşiyle:

— Hiç değilse, dedi. ne şekilde mahvolduğumu biliyorum.

Sustu, dişleri arasından bir küfür savurdu. Birkaç dakikadan beri, araba ilerledikçe, o, uzakta, yol ke-

narında cereyan eden bir sahneyi seçmeğe uğraşıyordu. Günlerden pazar olmasına rağmen, acele derilmesi icabeden bir yonca tarlasını dermek üzere, yeni satın aldığı son sistem bir makineyi oraya göndermişti. Çiftlik yanaşması, hiç kuşkulanmadığı, bu yabancı araba ile gelenin kendi efendisi olduğunu anlıyamadığı için, yolda durdurduğu üç köylü ile beraber, makine ile alay ediyordu.

— Şu külüstür şeye bakın, diyordu... Otu kırıyor, zehirliyor. Namusum hakkı için söylüyorum, bu yüzden şimdiye kadar üç koyun öldü.

Köylüler alay ediyorlar, muzip, zararlı bir hayvan seyreder gibi, ot derme makinesini seyrediyorlardı. İçlerinden biri:

— Bu makineler, dedi, biçare yoksulların aleyhinde kullanılmağa mahsus şeytan icadı şeyler... Kadınlarımıza ot derdirmekten vazgeçilirse, zavallılar ne yapacaklar?

Yanaşma, makineye bir tekme savurarak:

— Mal sahiplerinin pek umurundaydı! Yuuh! Teneke! dedi.

Hourdequin bu sözleri işitmişti. Arabadan dışarı şiddetle sarktı:

— Çiftliğe dön, Zéphyrin, diye haykırdı, söyle, hesabını görsünler!

Yanaşma afalladı, üç köylü, yüksek sesle, hakaretli gülüşlerle, alaylarla, çekilip gittiler.

Hourdequin, tekrar yerine oturdu:

— İşte gördünüz, dedi. Sanki tekemmül etmiş aletlerimiz ellerini yakıyor... Beni burjuva yerine ko-

yuyorlar, fazla ücret verecek kadar param olduğunu bahane edip, başka çiftliklere göre bende daha az çalışıyorlar; komşularım olan çiftçiler de onları destekliyorlar, memleket ahalisine baştan savma çalışmak öğrettiğimi söyleyip bana kabahat yüklüyorlar; nerdeyse, bolluk devrinde olduğu gibi, işlerini gördürecek adamı bulamıyacaklarını söyleyip öfkeden kuduruyorlar.

Araba, Bazoches-le-Doyen yolundan Rognes'a girmek üzere idi ki, mebus, rahip Godard'ı gördü; papaz, o pazar, sabah âyininden sonra Macqueron'un evine gitmiş, öğle yemeğini orada yemiş, çıkıyordu. De Chédeville'in tekrar mebus seçilme derdi depreşti, sordu:

— Peki, köylerimizde din meselesi ne âlemde?

Hourdequin, kayıtsızca şu cevabı verdi:

— Adam sende! İbadet yerinde, ama içten gelme bir şey aramayın!

Arabayı, Macqueron'ların meyhanesinin önünde durdurdu; Macqueron, rahiple beraber, meyhanenin kapısının önünde durmuş, konuşuyordu. Hourdequin, sırtında yağlı, eski bir palto bulunan muavinini mebusa takdim etti. O esnada, Coelina, ailenin övünme vesilesi olan kızları Berthe'i önüne katmış, tertemiz basma entarisiyle seğirtmişti; kız, ince, mor çizgili ipekliden bir tuvalet giymişti, kibar bir matmazel kıyafetinde idi. Bu arada, o pazar gününün güzel havasiyle tembelleşmiş, ölü gibi sessiz duran kasaba, bu beklenmedik ziyaretin şaşkınlığı ile uyanıyordu. Köylüler, birer birer ortaya çıkıyorlar, çocuklar, annelerinin eteklerinin arkasından başlarını

uzatıyorlardı. Hele Lengaigne'in dükkânında bir kargaşalık vardı, Lengaigne, usturası elinde, başını uzatmış, bakıyordu; karısı Flore, dört meteliklik tütün tartmakla meşgulken, işini bırakıp suratını cama dayamıştı. Hourdequin'le mebusun, rakiplerinin kapısı önünde arabadan indiklerini görünce, ikisinin de yüreğinden kan gitmiş, ikisi de öfkeden kudurmuştu. Azar azar yaklaşanlar oluyor, kalabalık toplanıyordu, bu büyük olayı Rognes, baştanbaşa haber almıştı.

Maqueron kıpkırmızı kesilmiş, dili dolaşarak:

— Mebus bey, bana gerçekten saadet bahşettiniz, deyip duruyordu.

Fakat mösyö de Chédeville onu dinlemiyordu, altları hafifçe morarmış parlak gözleriyle, kendisine cüretle bakan Berthe'in güzel yüzüne hayran olmuştu. Annesi kızının yaşını söylüyor, tahsilini nerede yaptığını anlatıyordu; kız, kendisi de, gülümsiyerek selâm verdi, de Chédeville'i, tenezzül edip içeri girmeğe dâvet etti.

De Chédeville:

— Hay hay, memnunlukla yavrucuğum! dedi.

Bu arada, rahip Godard, Hourdequin'i yakalamış, Rognes kasabasında, nihayet yerli bir papaz bulunması için belediye meclisini, bütçeye ödenek koymağa razı etmesini, bir kere daha rica ediyordu. Her altı ayda bir bu bahsi ele alır, sebeplerini de gösterirdi: yoruluyordu, kasaba halkı ile mütemadiyen çekişiyordu, üstelik, dinin menfaati de böyle emrediyordu.

Çiftçinin kaçamaklı bir hareket yaptığını görünce, telâşla devam etti:

— Olmaz demeyin, hele bir kere lâfını açın. Cevabını bekliyorum.

Tam mösyö de Chédeville, Berthet'in peşi sıra içeri gireceği sırada atıldı, o inatçı ve kalender tavrı ile, onu durdurdu:

— Affedersiniz, mebus bey, dedi. Buranın biçare kilisesi öyle bir haldedir ki!... Onu size göstermek istiyorum, tamirini sizden beklerim. Beni katiyen dinliyen yok... Gelin, gelin, rica ederim.

Eski züppenin canı sıkılmıştı, gitmek istemiyordu; o sırada, Hourdequin, belediye meclisi âzasından birçoğunun yarım saatten beri, belediyede kendisini beklediklerini Macqueron'dan öğrenince, fütursuz bir adam tavriyle:

— Âlâ, haydi siz gidin, kiliseyi görün, dedi... Ben işimi bitirinciye kadar vakit geçirmiş olursunuz, sonra beni tekrar çiftliğe götürürsünüz.

Mösyö de Chédeville, papazla birlikte gitmek zorunda kaldı. Kalabalık artmıştı, birçok kimseler, mebusun peşinden yürüdüler. Herkese bir cesaret geliyordu, hepsi ondan bir şey istemeğe niyetleniyordu.

Hourdequin'le Macqueron, karşıdaki belediye binasının toplantı odasına girdikleri zaman belediye meclisi âzasından üçünü, Delhomme'la iki kişiyi daha orada buldular. Duvarları kireç badanalı geniş bir yer olan salonda, boyasız tahtadan uzun bir masa ile on iki hasır sandalyeden başka eşya yoktu; yola bakan iki pencerenin arasına, bir dolap konulmuştu, içinde, eksik gedik idari vesikalarla resmî evrak duruyordu. Duvar diplerine kalaslar uzatılmış, üzer-

lerine bezden yangın kovaları dizilmişti; bu kovalar bir burjuvanın hediyesiydi. nereye koyacaklarını bilmedikleri için, yangın tulumbası da bulunmadığı için, orada bosuboşuna yer kaplıyordu.

Hourdequin, nezaketle:

— Baylar, dedi, affınızı dilerim, mösyö de Chédeville, öğle yemeğinde bende idi de...

Hiçbiri cevap vermedi, bu mazereti kabul edip etmedikleri anlaşılamadı. Mebusun geldiğini pencereden görmüşlerdi, yakında yapılacak seçimin de heyecanı içinde idiler; fakat söz söylemekte acele etmenin mânası yoktu.

Çiftlik sahibi:

— Vay canına! dedi, beş kişiden ibaretsek hiçbir şeye karar veremeyiz.

Bereket versin, o sırada Lengaigne içeri girdi. Yol meselesi onu ilgilendirmediği için, önce, meclise gitmemeğe karar vermişti; hattâ, kendi bulunmayınca, ödenek işinin bozulacağını umuyordu. Sonra, mösyö de Chédeville'in gelişi merakını gıcıkladığından, işi anlamak için belediyeye gitmeyi kararlaştırmıştı. Belediye reisi:

— Âlâ, dedi, altı kişi olduk, oy verebiliriz.

O sırada, kâtiplik vazifesi gören Lequeu, karar defteri koltuğunda, öfkeli ve somurtkan bir yüzle içeri girdi, oturumun açılmasına hiçbir engel kalmadı. Fakat Delhomme, kara kuru, iri boy bir adam olan yanındaki nalbant Clou ile konuşmağa başlamıştı. Hepsi, onları dinledikleri için, sustular. Lâkin, dinliyenlerin kulağına bir isim, bağımsız aday mösyö

Rochefontaine'in ismi çarpmıştı; o zaman, birbirlerini yokladıktan sonra, bir kelime ile, bir alayla, sadece bir yüz buruşturması ile, kim olduğunu dahi bilmedikleri bu adaya çullandılar. Asayişin muhafazasına, halihazır durumda değişiklik olmamasına, satışı sağlıyan hükümet makamlarına boyun eğilmesine taraftardılar. Bu zat, kendisini hükümetten daha mı kuvvetli sanıyordu? Buğdayın hektolitresini otuz franga mı yükseltecekti? Hiçbir yere, hiçbir kimseye bağlı değilken, öteye beriye el ilânları gönderip bol bol vaitlerde bulunmak yaman cüretkârlıktı. Oyle ileri gidiyorlardı ki, bu adayı, elâlemin parasını çalar gibi oyunu da çalmak için kasaba kasaba dolaşan bir serseri, bir namussuz haline getiriyorlardı. Hourdequin, serbest mübadele taraftarı olan mösyö Rochefontaine'in, aslında İmparatorun fikirlerini taşıdığını onlara izah edebilecek durumda olduğu halde, Macqueron'u, Bonapart'çılık gayreti gütmekte, Delhomme'u da, mahdut fikirli adam kanaatiyle hüküm yürütmekte serbest bırakıyordu. Tütüncü dükkânı işletmek imtiyazından dolayı dilini tutmak zorunda bulunan Lengaigne ise, bir köşede, homurdana homurdana oturup belirsiz cumhuriyetçi fikirlerini içine atmağa mecbur oluyordu. Mösyö de Chédeville'in adı bir kere bile geçmemiş olmakla beraber, her söylenen söz onu ima ediyor, onun resmi aday unvanı karşısında bir dalkavukluk gibi oluyordu.

Belediye reisi:

— Ey, baylar, dedi, müzakereye başlasak iyi olacak.

Masanın başındaki başkan koltuğuna oturmuştu. Bu koltuk, ötekilerden daha geniş arkalıklı, dirsek dayıyacak yerleri olan bir sandalye idi. Yalnız, muavini onun yanına oturdu. Dört üyeden ikisi ayakta kaldılar, öbür ikisi bir pencerenin kenarına ilişti.

O sırada, Lequeu, belediye reisine bir kâğıt vermişti; aynı zamanda, kulağına bir şeyler söylüyordu; sonra, azametli bir tavırla odadan çıktı.

Hourdequin:

— Baylar, dedi, okul öğretmeni bize bir mektup yazıyor.

Mektup okundu. Öğretmen, sarfettiği faaliyeti ileri sürerek maaşına senede otuz frank zam istiyordu. Bütün suratlar asılmıştı, sanki her biri, hem de okul için, kendi cebinden masraf edecekmiş gibi, nahiyenin parasını esirgiyorlardı. Müzakere bile olmadı, dilek, düpedüz geri çevrildi.

— Pekâlâ, söyleriz, beklesin. Bu genç fazla aceleci... Haydi, şimdi yol işimize gelelim.

Macqueron, reisin sözünü kesti:

— Affedersiniz, başkan, dedi; benim, köy papazlığı hakkında söyliyecek bir sözüm var.

Hourdequin, rahip Godard'ın, meyhanecinin evinde öğle yemeği yemesinin sebebini o zaman anladı. Bu da hangi emel peşinde koşuyordu da, kendini böyle öne sürüyordu, acaba? Hoş, onun tekliği de okul öğretmeninin dilekçesinin âkıbetine uğradı. Kasabanın, kendine mahsus bir papaza sahibolacak kadar parası bulunduğunu, Bazoches-le-Doyen'in artığı ile geçinmenin hiç de şerefli bir şey olmadığını ne kadar söylediyse de dinletemedi; hepsi omuz sil-

kiyorlar, ayrı papaz bulunursa, sabah âyini daha mı iyi yapılacak diye soruyorlardı. Hayır, hayır, sonra kilise evini tamir ettirmek icabederdi, ayrı bir papaz fazla pahalıya mal olacaktı; pazardan pazara, öbür kasaba papazının, yarım saat vaktini buraya ayırması yeterdi.

Belediye reisi, yardımcısının kendiliğinden giriştiği bu teşebbüse canı sıkılarak kesip attı:

— Müzakereye mahal yok, meclis hükmünü vermiştir... Şimdi yol meselesine gelelim; bu işe bir son vermek lâzım... Delhomme, lûtfen mösyö Lequeu'yü çağırır mısınız. Akşama kadar kendi mektubunu mu müzakere edeceğiz zannediyor, bu salak?

Lequeu merdivende bekliyordu, vekarla içeri girdi; dilekçesinin neticesi kendisine bildirilmediği için kaşları çatık, endişeli, için için hakaretlerle dolu, bekledi. Ah! bu köylüler, ne mendebur mahlûklardı! Dolaptan, ister istemez, yolun plânını çıkardı, getirdi, masanın üstüne serdi.

Meclis üyeleri bu plânı çok iyi biliyorlardı. Senelerden beri orada sürünüp duruyordu. Fakat yine de hepsi yaklaştılar, dirseklerini dayadılar, bir kere daha düşündüler. Belediye reisi, bu yolun, Rognes için ne gibi faydaları olacağını sayıp dökülüyordu. Bir kere, arabalar, tatlı bir meyilden çıkarak kiliseye kadar varabileceklerdi; sonra, Cloyes'dan geçen şimdiki Châteaudun yolundan iki fersah kazanılmış olacaktı; bu yolun, ancak üç kilometresi için nahiye masraf edecekti, komşu Blanville bucağı, Châteaudun'den Orléans'a giden büyük yolun kavşağına kadar öteki kısım için zaten ödenek kabul etmişti.

Başkanı dinliyorlar, gözlerini kâğıda dikmişler, ayırmıyorlardı, fakat hiç kimse ağzını açıp bir söz söylemiyordu. Tasarının gerçekleşmesine mâni olan şey, en başta, istimlâk meselesiydi. Her biri bu işten bir server umuyor, yol, kendi arazisi içinden geçiyor mu geçmiyor mu diye merak ediyor, toprağından bir kısmını, nahiyeye beher perş'i[1] yüz franga satabilmek endişesiyle hareket ediyordu. Eğer kendi tarlası kesilmiyecekse, başkalarını zengin etmek için ne diye rey verecekti? Meyil daha tatlı olmuş, yol daha kısalmış, ne umuru idi? Beygiri biraz daha fazla yorulurdu, vesselâm!

Hourdequin, fikirlerini anlamak için onları konuşturmak ihtiyacında değildi. Kendisinin, bu yolu bu kadar şiddetle istemesinin sebebi, yolun kendi çiftliği önünden geçmesi, tarlalarından birçoğunun yol üzerinde bulunması idi. Toprakları, onunki gibi, yolun kenarına tesadüf edecek olan Macqueron'la Delhomme da bu işe taraftardılar. Böylece üç kişi oluyorlardı; fakat Colu'nun da, öteki üyelerin de bunda bir menfaati yoktu; Lengaigne'e gelince, o, yol tasarısına şiddetle karşı koyuyordu, zira bir kere bunda hiçbir kazancı yoktu, sonra da, rakibi olan reis muavininin kazançlı çıkacağına kızıyordu. Eğer, şüpheli olan Clou ile öteki, aleyhte oy verirlerse, üçe karşı üç oy olacaklardı. Hourdequin endişelendi; nihayet, müzakere başladı.

Lengaigne:

---

[1] Eski bir ölçü.

— Neye yarıyacak? Neye yarıyacak? deyip duruyordu. Zaten bir yolumuz var. Zevk için boşuna para sarfetmekten başka bir şey değil, Jean'ın cebinden al, Pierre'in cebine koy!... Hem, sen arazini hediye edeceğini vadettindi.

Bu sinsice lâf, Macqueron'a söylenmişti. Fakat bir lâhzalık cömertliğine acı acı esef eden Macqueron, uluorta yalan söyledi:

— Ben hiçbir şey vadetmedim... Sana bunu kim söyledi?

— Kim mi? Kendin be yahu!... Hem de herkesin yanında! Nah! Mösyö Lequeu oradaydı, söylesin... Öyle olmalı mi, mösyö Lequeu?

Okul öğretmeni, kendi âkıbetini bekliye bekliye öfkeden kuduruyordu, sert bir istihfaf hareketi yaptı. Onların murdar işleri onun üstüne vazife miydi?

Lengaigne:

— Doğrusu, dedi, yeryüzünde namuslu insan kalmadıysa, gidip ormanlarda yaşıyalım, daha iyi!... Hayır, hayır! Yolunuza benim ihtiyacım yok! Bal gibi hırsızlık bu!

Belediye reisi, işin sarpa sardığını görünce hemen lâfa karıştı:

— Bütün bunlar gevezelikten ibaret. İşi şahıs kavgasına dökmeğe lüzum yok... Âmme menfaati, halkın müşterek menfaati rehberimiz olmalıdır.

Delhomme, akıllı uslu tavriyle:

— Elbette, dedi. Yeni yol, bütün nahiyeye büyük faydalar sağlıyacaktır... Yalnız, bilinmesi gereken bir nokta var. Vali bize hep: "Siz bir tahsisat kabul edin, hükümetin size nasıl yardımda bulunabileceğini

sonra düşünürüz" diyor. Ya hiçbir şey yapmazsa, ödenek kabul edip oy vermek için ne diye vakit kaybedelim?

Bunun üzerine, Hourdequin, ihtiyaten sona sakladığı büyük müjdeyi vermenin zamanı geldiğine hükmetti.

— Bu münasebetle size bir haber vereceğim, baylar, dedi; mösyö Chédeville, masrafların yarısı nispetinde hükümetten tahsisat sağlamağı taahhüt ediyor... Bilirsiniz ki kendisi İmparatorun dostudur. Yemekte ona bizden bir bahsetse, yeter.

Lengaigne bile afalladı, bütün yüzler, âyinde şaraplı ekmek sunulmuş gibi, huşulu bir ifade almıştı. Mebusun tekrar seçilmesi, herhalde, temin edilmiş bulunuyordu. İmparatorun dostu demek, tam işe yarıyan adam demekti, mevkilerin ve paranın kaynağında bulunan adam, tanınmış, şerefli, nüfuzlu adam demekti, efendi demekti! Hoş, sadece baş sallamakla yetindi. Bu işler malûmdu, söylemeğe ne lüzum vardı?

Lâkin, Hourdequin'in, sessiz davranışından endişeleniyordu. Kalktı, sokağa bir göz attı; kır bekçisini görünce, gidip Loiseau babayı bulmasını, diri veya ölü, alıp getirmesini emretti. Bu Loiseau, sağır bir ihtiyar köylü idi, Macqueron'un amcasıydı, Macqueron onu belediye meclisi âzalığına getirmişti, fakat toplantılara hiç gelmez, orada kafam şişiyor, derdi. Oğlu, la Borderie'de çalışıyordu; ihtiyar, belediye reisine canla başla bağlı idi. Şaşkın şaşkın içeri girer girmez, Hourdequin, onun kulağına haykırarak, kendisini, yol meselesi için çağırttığını söyledi. Herkes,

burnunu kâğıdının üstüne eğmiş, yanındaki görüp okumasın diye kolunu alabildiğine yaymış, acemi acemi oy pusulasını yazıyordu. Sonra, bir kilise keşkülüne benziyen, boyasız tahtadan küçük bir kutuya pusulalar atılarak masrafların yarısı için ödenek oyu toplandı. Büyük bir çoğunluk oldu, bir muhalif oya karşı altı muvafık oy verilmişti, o muhalif oy da, Lengaigne'in oyu idi. Clou hergelesi, muvafık oy vermiş bulunuyordu. Hepsi, okul öğretmeninin, oy neticesini açık bırakarak önceden hazırladığı defterdeki zaptı imzaladıktan sonra oturuma son verildi. Birbirlerine bir selâm bile vermeden, el bile sıkışmadan, hep birden dağılıp, hantal adımlarla merdivenden inerlerken, Hourdequin, hâlâ bekliyen Lequeu'ye:

— Ha, az daha unutuyordum, dedi. Zam isteğiniz reddedildi... Meclis, okul için yapılan masrafı zaten çok fazla buluyor.

Genç adam, yalnız kalınca, yüzü öfkeden sapsarı kesilerek:

— Hayvan herifler! diye haykırdı. Gidin de domuzlarınızın aynında yaşayın!

Oturum iki saat sürmüştü. Hourdequin, kasabayı dolaşmaktan henüz dönen mösyö de Chédeville'i, yine belediyenin önünde buldu. Önce, papaz, kilisenin ona göstermedik hiçbir sefaletini bırakmamış, delik damını, kırık camlarını, çıplak duvarlarını, hepsini göstermişti. Sonra, boyası tazelenmek istiyen camegâhtan, nihayet savuşacağı sırada, büsbütün cesaretlenen ahali onu kapışmıştı; her birinin bir şikâyeti, her birinin bir haceti vardı, hepsi onu bir tarafa çekip götürüyordu. Birisi, Chédeville'i, parasızlık yü-

zünden artık ayıklanmaz hale gelen genel havuza sürüklemişti; başka biri, Aigre suyu kıyısında, kendi gösterdiği bir yere, üstü örtülü bir çamaşırhane yapılmasını istiyordu; bir üçüncüsü, arabası dönebilsin diye, yolun. kendi kapısı önündeki kısmının genişletilmesi dileğinde idi; hattâ ihtiyar bir kadın, mebusu kendi evine zorla sokmuş, şiş bacaklarını göstermiş, Paris'te, bu hastalığa bir ilâç bilip bilmediğini sormuştu. De Chédeville, şaşkına dönmüş, soluk soluğa kalmış, yine de gülümsüyor, çok yumuşak davranıyor, ne istenirse boyuna vadediyordu. Yoo! Doğrusu mert adamdı, yoksullara karşı kibir taslamıyordu!

Hourdequin:

— Ey, gidiyor muyuz? diye sordu. Çiftlikte beni bekliyorlar.

Fakat tam o sırada, Coelina ile kızı Berthe, tekrar koşarak kapılarının önüne çıkmışlar, bir dakika içeri girmesi için mösyö de Chédeville'e yalvarıyorlardı; Mebusun canına minnetti, nihayet derin bir nefes almıştı, genç kızın parlak, altı çürümüş gözlerine kavuştuğu için yüreği rahat etmişti.

Çiftlik sahibi:

— Olmaz, olmaz! dedi. Vaktimiz yok, başka sefere.

De Chédeville'i arabaya binmeğe zorladı, adam sersem olmuştu; Hourdequin, o sırada orada bulunan papazın bir sualine de, belediye meclisinin, kilise meselesini yüzüstü bıraktığını söyledi. Arabacı beygiri kırbaçladı, teklifsiz ve memnun kasaba halkının ortasından geçip gitti. Yalnız kalan rahip, pür hiddet,

Rognes'dan Bazoches-le-Doyen'e kadar olan üç kilometrelik yolu, tersyüzü, yine yaya yürüdü.

On beş gün sonra, mösyö de Chédeville, büyük bir çoğunlukla seçilmişti; hemen ağustos sonunda da vâdini tutmuş, yeni yolun açılması için, bucağa ödenek verilmişti. İnşaata hemen başlandı.

İlk kazma vurulduğu günün akşamı, karakuru Coelina, çeşme başında, ellerini önlüğünün altında birleştirip hiç durmadan konuşan sırık boylu Becu kadını dinliyordu. Bir haftadan beri, çeşme başında, çok büyük bir iş olan bu yol meselesinden dolayı kıyametler kopuyordu. Kimine verilen paralardan, kiminin öfkeci iftiracılığından başka lâf yoktu. Becu kadın, her gün, Flore Lengaigne'in söylediklerini gelip Coelina'ya haber veriyordu; maksadı aralarını bozmak değildi, tabiî; tersine, birbirlerine hesap sormalarını istiyordu, çünkü, anlaşmak için, en iyi yol bu idi. Kadınlar, dolu testileri yerde, ayaklarının dibinde, kolları iki yanlarına sarkık, ayakta, durup duruyorlardı.

— Ya, işte böyle, diyor ki, muavinle belediye reisi anlaşmışlar, maksatları, araziden çalmakmış. Bir de sizin kocanızın ikiyüzlü olduğunu söylüyor...

O sırada Flore, testisi elinde, evinden çıkıyordu. Şişko, pelte vücudu ile çeşme başına gelince, çok çabuk ağzını bozan Coelina, yumruklarını kalçalarına dayadı, sert namuskârlığına güvenerek onu bir güzel haşladı, kızının orospuluğunu yüzüne karşı haykırdı, kendisinin de müşterilerin koynuna girdiğini söyledi; öteki, şıptıklarını sürükliyerek, ağlamaklı sesiyle, boyuna:

— Şu şıllığa bakın! Şu şıllığa bakın! deyip duruyordu.

Bécu kadın aralarına girdi, onları, kucaklaşmağa zorlamak istedi; bu yüzden, az daha saç saça başbaşa geliyorlardı. Sonra, ortaya bir havadis attı:

— Haberiniz var mı ayol, Mouche'un kızları beşyüz frank alacaklar.

— Yok canım!

Kavga hemen unutuldu, testileri darmadağın bırakıp birbirlerine yaklaştılar. Evet, mesele öyle idi. Tepedeki des Cornailles yolu, Mouche'un kızlarının tarlalarının yanından geçiyor, tarladan iki yüz elli metre alıyordu. Metresi kırk metelikten, tam beş yüz frank ediyordu: üstelik, yola çıkan arazinin değeri artıyordu. Talih meselesiydi.

Flore:

— Öyleyse, dedi. çocuklu olduğu halde, Lise'e çok alıcı çıkacak... O Kaporal olacak koca aptal, yine anlayışlı imiş ki bu işte ayak diredi.

Coelina:

— Meğer ki, diye devam etti, Buteau eski yerini alsın... Bu yol sayesinde, onun hissesi de epeyce para edecek.

Bécu kadın dönüp baktı, yanındakileri dirseğiyle dürttü:

— Şşt! Susun!

Lise, testisini sallıyarak, neşeli neşeli, o tarafa geliyordu. Çeşme önünde, geçit tekrar başladı.

Lise'le Françoise, fazla yağlanan, artık buzağılamıyan Blanchette'i sattıkları için, o cumartesi günü, Cloyes pazarına gidip başka bir inek satın almağa karar vermişlerdi. Jean, onları çiftliğin bir arabasiyle götürmeyi teklif etti. Öğleden sonra izin almış, çiftlik sahibi de, onun, Mouche'ların büyük kiziyle evleneceğine dair ortada dolaşan rivayetleri bildiği için, arabayı almasına izin vermişti. Gerçekten, evlenme kararı verilmişti; daha doğrusu, Jean, öbür hafta Buteau nezdinde teşebbüste bulunup meseleyi söz konusu edeceğine söz vermişti. İkisinden biri Lise'i almalı, bu işe bir son vermeliydi.

Saat bire doğru yola çıktılar; Jean, Lise'le birlikte önde oturuyordu, Françoise, tek başına, arka sıradaydı. Jean, arasıra, arkasına dönüp bakıyor, dizleri beline değip vücudunu ısıtan Françoise'a gülümsüyordu. Kızın, kendisinden on beş yaş küçük oluşu ne kadar yazıktı; birçok düşündükten, savsakladıktan sonra, ablasiyle evlenmeye razı oluşu, hısım olarak küçükle bir arada yaşıyacağını için için düşünmesinden ilerigeliyordu. Sonra da, insan bazan gevşek davranıyor, günün birinde, şu işi yapacağım deyince, sebebini bilmeden ne işler yapıyordu!

Cloyes kasabasının ağzında freni bağladı, hayvanı mezarlığın dik yokuşundan aşağı bıraktı; arabayı

Bon-Laboureur hanında ahıra çekmek için Grande sokağı ile Grouaise sokağının teşkil ettiği dört yol ağzına çıktığı zaman, birdenbire, bu Grouaise sokağına girmek üzere olan, arkası kendilerine dönük bir adamı eliyle işaret etti:

— Aa! Tıpkı Buteau'ya benziyor.

Lise:

— Ta kendisi, dedi. Mutlaka mösyö Baillehache'in yazıhanesine gidiyordur. Acaba hissesini kabul mü edecek?

Jean, kamçısını şaklattı. Gülerek:

— Bilinmez, çok kurnazdır! dedi.

Buteau onları uzaktan tanıdığı halde görmemezliğe gelmişti. Sırtını kamburlaştırmış, yürüyordu. İkisi de onun uzaklaşmasını seyrettiler, birbirlerine bir şey söylemeden, belki de görüşüp anlaşmak mümkün olacağını düşündüler. O zamana kadar hiçbir şey söylememiş olan Françoise, Bon-Laboureur hanının avlusunda, yaylının tekerleklerinden birine basarak, ötekilerden önce indi. Bu avlu, atları çözülmüş, okları dikilmiş arabalarla dolu idi, hanın köhne binaları bir faaliyet uğultusu içindeydi.

Jean, atını ahıra götürüp bıraktıktan sonra, döndü:

— Ey, gidiyor muyuz? diye sordu.

— Elbette, hemen.

Lâkin, handan çıktıktan sonra, Temple sokağından geçerek doğruca Saint-Georges meydanında kurulan hayvan pazarına gidecekleri yerde, genç adamla iki kız, Grande sokağında, ıki keçeli yayılmış zerzevatçılarla yemişçilerin arasında dolaştılar. Jean, başına

ipekli bir kasket giymişti, sırtında uzun, mavi bir köylü gömleği, ayağında siyah çuhadan bir pantalon vardı; kızlar da yabanlıklarını giymişlerdi, başlarında küçük, yuvarlak boneleri vardı, fistanları birbirinin aynı idi, koyu külrengi bir etek üstüne yine koyu renkli yünlüden birer korsaj geçirmişler, pembe, ince çizgili pamukludan büyük birer önlük bağlamışlardı. Kol kola girmiyorlar, kalabalığın itiş kakışı ortasında, kollarını sallıyarak arka arkaya yürüyorlardı. Birer ikişer tane sepet alıp gelmiş, kapaklarını açıp yere oturuvermiş çömelik köylü kadınların etrafında, hizmetçilerle ev kadınları, itiş kakış dolaşıyorlardı. Jean'la iki kızkardeş, orada Frimat kadını gördüler, yükünün ağırlığından kolları kopmuştu, tıklım tıklım dolu iki sepetinde, salatalar, fasulyeler, erikler, her şey vardı, hattâ diri diri üç de tavşan getirmişti. Yanıbaşında, bir ihtiyar, bir araba patetesi yıkmış, ölçekle satıyordu. Ana kız iki kadın, meşhur bir sürtük olan Norine'le anası, topal bir masanın üstüne, fıçı dibinde kalmış morina balıkları, tuzlu balıklar, turşu balıkları seriyorlardı, salamuranın keskin kokusu genizleri tıkıyordu. Süslü mağazalarına, eczanesine, hırdavatçı dükkânına, hele Lambourdieu'nün, Paris yapısı moda eşya satan mağazasına rağmen hafta içinde çok ıssız olan Grande sokağı, her cumartesi adam almıyor, dükkânlar tıklım tıklım doluyor, kaldırım, eşya yığınından geçilmez hale geliyordu.

Lise'le Françoise önde, Jean arkada, böylece Beaudonnière sokağındaki tavuk pazarına kadar uzandılar. Oraya, çiftliklerden, kafes sandıklar gönderil-

mişti; içlerinde horozlar ötüyor, şaşkın ördek kafaları uzanıyordu. Dizi dizi daha başka sandıklar içinde, kesilip yolunmuş, yığın yığın piliçler vardı. Sonra, her biri dört beş libre tereyağını, birkaç düzine yumurtasını, "grande maigre", "petit gras" denilen peynirlerini, külrengi "ffiné" peynirlerini alıp gelmiş birtakım köylü kadınları daha vardı. Birçoğu, ayaklarından çifter çifter bağlı tavuklar getirmişlerdi. Birkaç kibar madam pazarlık etmekle meşguldü, "Au rendez-vous des Poulaillers" isimli bir hanın önüne, bir büyük parti yumurta gelmiş, etrafına kalabalık birikmişti. Yumurtaları boşaltanların arasında Palmyre de vardı; çünkü, cumartesi günleri, Rognes'da iş olmadığı zaman Cloyes'ya gelip gündelikle çalışıyor, belini çökertecek kadar ağır yükler taşıyordu.

Jean:

— Bak, ekmek parasını kazanıyor işte, dedi.

Kalabalık boyuna artıyordu. Mondoubleau yolundan hâlâ arabalar geliyordu. Köprüden tıkış geçiyorlardı. Sağda solda, Loir nehri, tatlı dönemeçleriyle kıvrıla kıvrıla, çayırların kenarından akıyor, şehrin, sol kıyısındaki bahçelerinden, leylâklarla sarı salkımların dalları, sularının içine sarkıyordu. Nehrin yukarı başında, takır takır işliyen bir palamut değirmeni, bir de un değirmeni vardı; geniş bir bina olan bu değirmen, damlarının tepesindeki püskürme borularından savrulan unlarla, hepbeyaz bir toza bulanıyordu. Jean tekrar:

— Ey, gidiyor muyuz? dedi.

— Evet, evet.

Grande sokağından tekrar geçerek geri döndüler, Saint-Lubin meydanında, belediye karşısında durdular; buğday pazarı orada kuruluyordu. Lengaigne, dört çuval buğday getirmiş, elleri cebinde, orada, ayakta duruyordu. Başları eğik, halka olup susadurmuş birtakım köylülerin ortasında, Hourdequin, öfkeli hareketlerle konuşuyordu. Fiyatlarda bir yükselme umulmuştu; fakat fiyat on sekiz franktan da aşağı düşüyordu, sonunda yirmi beş santim bir düşüş olmasından korkuluyordu. Macqueron, kızı Berthe'i koluna takmış, geçti; kendi sırtında yağlı bir palto vardı, kızı muslin bir fistan giymiş, şapkasına bir demet gül ve inci çiçeği takmıştı.

Lise'le Françoise, Temple sokağına saptıktan sonra, zerzevatçıların, tuhafiyecilerle hırdavatçıların, kumaş satıcılarının, önüne tezgâhlarını kurdukları Saint-Georges kilisesi yanından geçtikleri sırada:

— A! Rose hala! diye haykırıştılar.

Gerçek, ihtiyar Fouan kadını görmüşlerdi. Kızı Fanny, yulaf teslim etmek için kocası Delhomme'un yerine oraya gelirken, sırf eğlensin diye, onu da arabasına alıp beraber getirmişti. İhtiyar kadının, makasını biletmeğe verdiği bir bileycinin tekerlekli tezgâhı önünde, ikisi de dikilmiş, bekliyorlardı. Fouan kadın, otuz senedir o makası biletir, biletir, kullanırdı.

— Ay! Siz misiniz?

Fanny, dönmüş, Jean'ı görmüştü:

— Gezmeğe geldiniz, öyle mi? diye sordu.

Fakat kuzinlerin, Blanchette'in yerine yeni bir inek alacaklarını öğrenince, ilgilendiler, yulafı verecekleri yere vermiş oldukları için, onlara arkadaş oldular. Açıkta kalan Jean, sokağı enliliğine kaplıyarak yürüyen dört kadının arkasına kaldı; böylece, Saint-Georges meydanına vardılar.

Geniş, dörtköşe bir meydan olan bu yer, kilisenin baş tarafının gerisine isabet ediyor, kilisenin, saatli, eski taş kulesi, bu meydana tepeden bakıyordu. Meydanın dört cephesinde, sık ıhlamur ağaçları dikili yollar vardı, bu yollardan ikisi, sınır taşlarına perçinlenmiş zincirlerle kapalı idi, öbür ikisinin ağzında, uzun tahta sıralar vardı, bu sıralara hayvanları bağlıyorlardı. Meydanın, bahçelere bakan bu kısmında, otlar sürmüştü, insan kendisini bir çayırda sanırdı; iki yanından iki yol geçen "Saint-Georges", "A la Racine", "Aux bons Moissonneurs" isimli meyhaneler bulunan karşı taraf ise çiğnene çiğnene sertleşmiş, beyaz bir tozla örtülmüştü, rüzgâr estikçe bu tozlar havalanıyordu.

Lise'le Françoise, kalabalığın yığılıp durduğu dörtköşe meydandan ötekilerle beraber, zahmetle geçtiler. Yeni alınmış bezin çiğ mavisinden, yirmi defa yıkanıp rengi atmış bezlerin soluk mavisine kadar mavinin her çeşidinden, karmakarışık köylü gömlekleri kalabalığı içinde, küçük boneler yer yer beyaz benekler halinde gözüküyordu. Birkaç kibar madam, parlak ipekli şemsiyeleriyle dolaşıyorlardı. Arasıra, at kişnemeleriyle, inek böğürtüleriyle kesilen, canlı, engin uğultunun içinde kaybolan gülüşmeler,

âni haykırışmalar oluyordu. Bir merkep, avazı çıktığı kadar anırmağa başladı.

Lise başını çevirdi:

— Bu taraftan, dedi.

Atlar, dıp tarafta, sırığa bağlı duruyorlardı, yalnız boyunlarına ve kuyruklarına bir ip bağlanmıştı, çıplak sırtları seğiriyordu. Sol tarafta, ineklerin hemen hiçbirisi bağlı değildi. Yalnız, satıcılar, bunları ipte gezdiriyor, daha iyi göstermek için, oradan oraya dolaştırıyorlardı. Küme küme insanlar duruyorlar, inekleri seyrediyorlardı; orada, gülüşme yoktu, hiç kimse konuşmuyordu.

Dört kadın, o tarafa doğru yürür yürümez, bir karıkocanın satmağa getirdikleri beyazlı siyahlı bir Cotentin ineği karşısında, seyre daldılar. Çok esmer olan kadın, ınatçı bir tavırla önde duruyor, ineği tutuyordu, erkek, arkada, hareketsiz, yüzü ifadesiz, bekliyordu. Hayvanı, beş dakika, derin, dikkatli bir muayeneden geçirdiler; fakat ne bir şey konuştular, ne bakıştılar; sonra yürüyüp gittiler, yirmi adım ötede, bir başka ineğin karşısında, aynı şekilde durdular. Bu, kapkara, koskoca bir inekti; sahibi elindeki tındık değneğiyle, âdeta çocuk denecek yaşta, şirin bir genç kızdı; bu ineğe de baktıktan sonra, satılık hayvanlar dizisinin bir ucundan öbür ucuna kadar, yedi sekiz yerde daha durup aynı derecede uzun, aynı derece sessiz muayeneler yaptılar. Nihayet, dördü birden, ilk gördükleri ineğin yanına döndüler, tekrar seyre daldılar.

Ama, bu seferki muayene daha ciddî idi. Bir sıraya dizilmişler, delici ve sabit bir bakışla, ineğin

ta içini görmeğe çalışıyorlardı. Hoş, satıcı kadın da bir şey söylemiyordu, sanki onların dönüp geldiklerini, oraya dizildiklerini görmemiş gibi, başka tarafa bakıyordu.

Fanny eğildi, Lise'e gayet yavaş sesle bir şey fısıldadı. İhtiyar Fouan kadınla Fraçoise da, birbirlerinin kulağına birer fikır söylediler. Sonra tekrar sustular, kımıldamadan durdular, muayene devam etti.

Lise, birdenbire sordu:

— Kaça?

Köylü kadın:

— Kırk pistol, diye cevap verdi.

Kaça gibi yaptılar; Jean'ı araştırdıkları sırada, Buteau ile ikisinin, iki eski ahbap gibi, arkalarında, çene çalmakla meşgul olduklarını görüp şaştılar. Buteau, bir domuz yavrusu satın almak için la Chamade'dan gelmiş, orada pazarlıkla meşguldü. Domuzlar, içinde geldikleri arabanın dibindeki seyyar ahırda, birbirlerini ısırıyorlar, kulakları patlatacak kadar yüksek sesle haykırışıyorlardı. Buteau, domuzcuya sordu:

— Yırmi frank vereyim mi?

— Olmaz, otuz.

— Nah sana! Koynuna al da yat!

Böyle dedikten sonra, gülerek, kadınların yanına geldi; annesinin, kızkardeşinin, iki kuzininin yüzlerine bakıp keyifli keyifli gülüyordu, sanki, daha bir gün evvel yanlarından ayrılmıştı. Hoş, onlar da, iki yıldır süriip giden kavgaları ve dargınlığı hatırlamıyorlarmış gibi, soğukkanlı davranmışlardı. Yalnız, Buteau'ya önce Grouaise sokağında rasgeldiklerini haber verdikleri annesi, çipil gözleriyle ona bakıyor,

notere niçin gittiğini anlamağa çalışıyordu. Fakat Buteau'nun halinden bir şey belli olmuyordu. İkisi de ağızlarını açıp bir şey söylemediler:

Buteau:

— Ey, kuzin, inek mi alıyorsun? diye sordu... Jean bana anlattı... Bakın, şurada bir tane var, ama, bugün pazardaki ineklerin hepsinden daha gürbüz, tam mânasiyle inek!

O da, beyazlı siyahlı Cotentin ineğini gösteriyordu. Françoise:

— Kırk pistol, yerinde kalsın! diye mırıldandı.

Buteau, Françoise'a takılmak için, sırtına bir şaplak indirdi.

— O sana göre kırk pistol, küçük, dedi!

Fakat kız öfkelendi, kinci ve öfkeli bir tavırla, o da ona mukabele etti, bir şaplak indirdi.

— Çek arabanı şuradan, anladın mı? Ben erkeklerle şakalaşmam.

Buteau bu sefer daha fazla gülmeğe başladı, yüzü hiraz solgun, çok ciddî duran Lise'e döndü:

— Ben bir bakayım mı, ister misin? dedi. İneği otuz pistol'e alacağıma bahse girerim... Sen beş frank bahse girer misin?

— Peki, öyle olsun... İstiyorsan, bir tecrübe et...

Rose'la Fanny, başlarını sallıyorlar, Buteau'nun işe karışmasını uygun buluyorlardı; çünkü oğlanın, pazarlık işinde bir malı değerinden üç misli fazlaya satacak, hiçbir şey vermeden her şeyi kendisi alacak kadar yırtıcı, inatçı, küstah, yalancı, hırsız olduğunu biliyorlardı. Onun için, kadınlar, beraber oldukları

anlaşılmasın diye geride durdular, Jean'la ikisi ilerlediler.

Hayvanların bulunduğu tarafta, kalabalık artıyor, insan kümeleri güneşli meydandan çekilip ağaçlıklı yollara doğru gidiyordu. Orada, devamlı bir gidiş geliş vardı, köylü gömleklerinin mavi rengi, ihlamurların gölgesinde daha koyulaşıyor, yaprakların kıvıldıyan gölgeleri, pembe yüzleri yeşil gösteriyordu. Hoş, kimsenin henüz bir şey satın aldığı yoktu, pazar açılalı bir saat olduğu halde, daha bir tek satış yapılmamıştı. Herkes düşünüp taşınıyor, birbirini yokluyordu. O sırada, ılık ılık esen rüzgârla, başların üstünden bir gürültü geçti. Yanyana bağlı iki beygir, şahlanmışlar, azgın kişnemelerle, kaldırımda eşine eşine, birbirlerini ısırıyorlardı. Korkanlar oldu, kadınlar kaçıştılar; küfürlerle karışık, tüfek gibi şaklıyan kırbaçlar, patırdıyı yatıştırdı. Kaçışanların boş bıraktıkları meydana, bir güvercin sürüsü indi. Hızlı hızlı yürüyerek, gübrelerin içindeki yulafları gagalamağa koyuldu.

Buteau, köylü kadına sordu:

— Ey, söyle bakalım analık! İneği kaça veriyorsunuz?

Kadın, deminki fiskosu görmüştü, fütursuzca cevap verdi:

— Kırk pistol.

Buteau, önce işi alaya aldı, takıldı, hep geride, sessiz sadasız duran erkeğe döndü:

— Söyle bakalım, ihtiyar! Bu fiyata, senin bacıyı da beraber mi veriyorsun?

Fakat hem alay ediyor, hem ineği yakından muayeneden geçiriyor, kemikli kafasiyle, ince boynuzları iri gözleriyle, iri damarlarla yol yol, büyücek karniyle, vücuduna göre ince ayaklariyle, çok dik duran ince kuyruğu ile. bu hayvanın, halis sütlü bir inek olması gerektiğine hükmediyordu. Eğildi, memelerin uzun, emziklerin biçimli ve iri delikli, elâstiki olduğunu gördü. Sonra, bir elini hayvanın sırtına dayadı, sağrı kemiklerini, belli etmeden yoklıyarak pazarlığa girişti.

— Kırk pistol, şaka ediyorsun tabii, değil mi?... Otuz pistol vereyim mi?

Aynı zamanda, eliyle, hayvanın kemiklerinin sağlamlığını ve biçimini muayene ediyordu. Elini oradan indirdi, hayvanın bacaklarının arasına, bol süte delâlet eden açık safran rengi tüysüz derinin bulunduğu kısma soktu.

— Otuz pistol, işinize geliyor mu?

Köylü kadın:

— Hayır, kırk, diye cevap verdi.

Buteau arkasını döndü, sonra tekrar geldi, bu sefer köylü kadının gönlü oldu, konuştu:

— İyi hayvandır, halis sütlü inektir. Trinite yortusunda iki yaşına girecek, on beş güne kadar doğuracak... Hiç şüphesiz işinize çok iyi gelecektir.

Buteau, tekrar:

— Otuz pistol, dedi.

Köylü kadın onun uzaklaştığını görünce, kocasına bir göz attı, seslendi:

— Haydi gelin! Gideceğim de ondan yoksa... Otuz beşe veriyorum, oldu mu?

Buteau durmuş, ineği kötülüyordu. Yapısı kuvvetli değildi, kalçaları yoktu, hâsılı iyi beslenmemişti, iki sene zararına beslemek lâzımdı. Sonra, hayvanın ayağında yara var, diye iddia etti, halbuki yalandı. Satıcı kadını öfkelendirip şaşırtmak ümidiyle, aşikâr bir kötü niyetle, yalanı sırf yalan olsun iye söylüyordu. Fakat kadın omuz silkiyordu.

— Otuz pistol.

— Hayır. otuz beş.

Buteau çekildi, kadın da tekrar seslenmedi. Buteau, kadınların yanına tekrar geldi, yanaşıyor, başka bir inek pazarlık etmeli, dedi. Hep birden, ipini güzel bir kızın tuttuğu büyük kara ineğin karşısına geçip dikildiler. Bu ineğin fiati, ancak üç yüz franktı. Buteau, bu fiati pek fazla bulmuyormuş gibi yaptı, hayvanın karşısında hayran hayran durdu, birdenbire, öteki kadına doğru döndü.

— Ey, param başkasına kısmet olacak, ne diyorsunuz?

— Ne yapalım, idare etseydi verirdik, ama idare etmez... Siz bir parça daha gayret edin.

Köylü kadın eğildi, ineğin memesini avuçladı:

— Şuna bakın hele, ne minik şey!

Buteau yanaşmadı, tekrar:

— Otuz pistol, dedi.

— Hayır, otuz beş.

Artık iş iyice bozulmuş gibiydi. Buteau, büsbütün vazgeçtiğini iyice anlatmak için Jean'ın koluna girmişti. Kadınlar da onların yanına geldiler; heyecanlanmışlardı, onların fikrince, inek, sahibinin istediği iç yüz elli frank fiyata değerdi. Hele Françoise, ineği

pek sevmişti, onu bu fiyata almak istiyordu. Fakat Buteau öfkeleniyordu. İnsan, kendisini böyle soydurur muydu? Böylece, bir alıcı çıkıp da ineğin karşısında durdukça, her seferinde ürpertiler geçiren kuzinlerinin heyecanı arasında, bir saate yakın ayakdiredi. Hayvanı, kendisi de gözden kaçırmıyor, göz ucu ile hep ona bakıyordu; ama, kumar işiydi bu, dayanmak lâzımdı. Hiç şüphesiz, kimse öyle çabucak çıkarıp para vermezdi. Üç yüz faranktan fazla veren bir enayi, bakalım çıkacak mıydı. Gerçekten, pazar sona yaklaştığı halde, ortaya para çıktığı yoktu.

Şimdi, yol üstünde, atları deniyorlardı. Bir tanesi, bembeyaz bir at, ipini tutup yanıbaşında koşan bir adamın boğuk feryatlariyle coşmuş, koşuyordu; şiş ve kırmızı yüzlü baytar Patoir, alıcı ile birlikte, meydanın köşesinde, elleri cebinde duruyor, bakıyor, yüksek sesle akıl veriyordu. Meyhaneler, bitmez tükenmez pazarlıklar arasında, giren, çıkan, tekrar giren sürekli bir müşteri kafilesinin uğultusu ile dolu idi. İtiş kakışın, patırdının öyle bir civcivli anı idi ki, kimse kimsenin söylediğini anlıyamıyordu. Anasından ayrı düşmüş bir buzağı, durmadan böğürüyordu; ahali arasına karışıp ayakları çiğnenen sert tüylü cinsinden İngiliz köpekleri, uzun, kıvırcık tüylü koca fino köpekleri, uluya uluya kaçışıyorlardı; sonra, birdenbire ortalığı kaplıyan sessizlik içinde, gürültüden, rahatsız olup kilisenin çan kulesi etrafında fırıl fırıl dönerek haykırışan bir karga sürüsünün feryadından başka bir şey işitilmedi. Bu arada, köylülerin, pazardan faydalanarak beygirlerini nallattırdıkları civardaki bir nalbant dükkânından çıkan leş

gibi bir koku, keskin bir yanık boynuz kokusu, davarların kızgın kokusunu bastırıyordu.

Buteau, köylü kadına tekrar yaklaştı, usanmadan bir daha sordu:

— Otuz! Var mısın?

— Hayır, otuz beş.

O sırada, başka bir müşteri çıkıp da pazarlığa girişince, Buteau, ineğin çenelerini tuttu, zorla açtı, dişlerine baktı. Sonra, yüzünü buruşturarak bıraktı. Tam o sırada, hayvan terslemeğe başlamıştı, tezekler patır patır dökülüyordu; Buteau, bu tezeklerin dökülüşünü seyrediyor, yüzünü daha fazla buruşturuyordu. Uzun boylu, saz benizli bir adam olan müşteri, tesir altında kalıp uzaklaştı.

Buteau:

— Vazgeçtim, dedi. Bu hayvanın karnında bozukluk var.

Bu sefer, satıcı hata etti, öfkelendi; Buteau'nun istediği de bu idi; köylü kadın ağzını bozdu, Buteau da, bir sürü küfürle karşılık verdi. Etraftan birikenler, gülüşenler oldu. Köylü kadının kocası, hâlâ geride duruyor, hâlâ kımıldamıyordu. Nihayet, karısını dirseğiyle dürttü, kadın, birdenbire haykırdı:

— Otuz iki pistole alıyor musunuz?

— Hayır, otuz!

Buteau, yine dönüp gitmeğe hazırlanıyordu ki, kadın, boğuk bir sesle onu geri çağırdı:

— Haydi bakalım, Allahın cezası, al, götür!... Ama, bir daha karşıma çıkarsan, suratına şaplağı indiririm!

Kadın, öfkeden kendini kaybetmiş bir halde, tir tir titriyordu. Buteau kahkahayla gülüyor, çapkınca lâflar ediyor, paranın üst tarafını ödemek için kadının koynuna girmeyi teklif ediyordu.

Lise, hemen yaklaşmıştı. Köylü kadını bir kenara çekti, bir ağacın arkasında, üç yüz frangı verdi. Françoise, ineği yakalamıştı bile, fakat hayvan yürümek istemediği için, Jean arkadan itmek zorunda kaldı.

İki saatten beri dolaşıp duruyorlardı, Rose'la Fanny, ses çıkarmadan, usanmadan, işin sonunu beklemişleri. Nihayet, ayrılıp gidecekleri zaman, ortadan kaybolan Buteau'yu aradılar, domuzcunun karnını okşarken buldular. Seçtiği domuz yavrusunu yirmi franga almıştı; domuzun bedelini vereceği zaman, önce parasını cebinin içinde saydı, tıpatıp para çıkardı, yarı kapalı avucunda bir daha saydı; sonra, domuzu, köylü gömleğinin altına saklayıp getirdiği bir torbaya sokmak istediği zaman, bu bir mesele oldu. Torbanın bezi yatkındı, patladı, hayvanın bacaklarıyle burnu delikten dışarı çıktı. Buteau, torbayı bu şekilde sırtladı, götürdü; domuz homurdanıyor, tıksırıyor, müthiş yaygaralar koparıyordu.

Buteau:

— Haydi bakalım, Lise, benim beş frank nerede? dedi. Bahsi kazandım.

Lise, almıyacak zanniyle, lâf olsun diye beş frangı verdi. Fakat Buteau, parayı pekâlâ da aldı, cebe indirdi. Hep birlikte, ağır ağır, Bon-Laboureur hanına doğru ilerlediler.

Pazar bitmişti. Paralar güneşte pırıldıyor, şarapçı dükkânlarının masaları üstünde şıngırdıyordu. Son dakikada, bütün işler halledilmişti. Saint-Georges meydanının köşesinde, satılmıyan birkaç hayvandan başka bir şey kalmamıştı. Kalabalık, yavaş yavaş, Grande sokağına doğru çekilmişti, orada, yemişçilerle zerzevatçılar, kaldırımı boşaltıyorlar, boş sepetlerini alıp götürüyorlardı. Tavuk pazarında da, samandan ve tavuk tüyünden başka bir şey kalmamıştı. Yaylılar, birer birer yola çıkmağa başlamıştı bile; hanlarda, beygirler koşuluyor, kaldırımlardaki halkalara bağlanmış atların dizginleri çözülüyordu. Her taraftan, bütün yollara doğru tekerlekler koşuşuyor, kaldırımlarda sarsıla sarsıla giden mavi köylü gömlekleri rüzgârla şişiyordu.

Lengaigne, oraya kadar zahmet edip geldiğine göre, fırsattan istifade bir tırpan satın almış, küçük, siyah beygirinin çektiği araba içinde bu şekilde geçip gitti. Macqueron'la kızı Berthe, hâlâ dükkânlarda dolaşıyorlardı. Frimat kadına gelince, o yaya dönüyordu, sepetleri yolda topladığı hayvan pislikleriyle dolu olduğu için, geldiği gibi yüklü gidiyordu. Palmyre, Grande sokağındaki eczanede, yaldızlı süsler arasında, yorgun argın, ayakta duruyor, bir haftadır hasta olan kardeşi için hazırlanan ilâcı bekliyordu. Bin zahmetle kazandığı kırk metelikten yirmisi bu mendebur ilâca gidecekti. Sallana sallana giden Mouche'un kızlariyle yanlarınkadiler, Jésus-Christ'yi, bulut gibi sarhoş, yolun ortasını tutmuş görünce, adımlarını hızlandırdılar. O gün, toprağının son parçasını da rehine koyup ödünç para kaldırdığını duy-

muşlardı. Jésus-Christ kendi kendine gülüyor, kocaman ceplerinde beş franklık paralar şıngırdıyordu

Nihayet, Bon-Laboureur hanına vardıkları zaman, Buteau, neşeli, gayet tabiî bir tavırla:

— Ey, gidiyorsunuz ha?... dedi. Bana bak, Lise, kızkardeşinle sen kalsan da beraber bir lokma bir şey yesek?

Lise şaşırdı, Jean'a dönüp baktı; o zaman, Buteau ilâve etti:

— Jean da kalsın, memnun olurum.

Rose'la Fanny bakıştılar. Oğlanın muhakkak bir düşündüğü vardı. Yüzünden, her zamanki gibi, bir şey belli olmuyordu. Her neyse, işi bozmamak lâzımdı. Fanni:

— Hay hay, siz kalın, dedi... Ben, annemi alır, giderim. Pizi bekliyorlar.

Françoise, ineğin ipini elinden bırakmamıştı, soğuk bir tavırla:

— Ben de gideceğim, dedi.

Sözünde inadetti. Handa canı sıkılıyor, hayvanını hemen alıp götürmek istiyordu. Öyle huysuzlanıyordu ki, razı olmak zorunda kaldılar. Beygir arabaya koşulunca, ineği arabanın arkasına bağladılar, kadınların üçü de bindi. Oğlunun kendisine açılmasını bekliyen Rose, ancak o zaman cesaretlenip bir sual sorabildi:

— Babana bir diyeceğin yok mu?

Buteau cevap verdi:

— Hayır, hiçbir diyeceğim yok.

Rose, onun gözlerinin içine bakıyordu. Israr etti:

— Demek ki, yeni bir şey yok, öyle mi?

— Yeni bir şey olursa, öğrenmeniz gerektiği zaman öğrenirsiniz.

Fanny atını kırbaçladı, hayvan yürüdü, inek de, boynunu uzatmış, çekile çekile arkadan geliyordu. Lise, Buteau ile Jean'ın arasında yalnız kaldı.

Saat altı olur olmaz, üçü birden, hanın kahveye açılan bir salonunda bir masanın başına geçmişlerdi. İkramın kendisinden gelip gelmediği belli olmadan, Buteau mutfağa gitmiş, bir omletle bir tavşan yemeği ısmarlamıştı. Lise, bu aralık, artık işi bir karara bağlaması ve Buteau'yu görmek üzere ayrıca zahmete girmekten kurtulması için, Jean'ı konuşmağa teşvik etmişti. Fakat omleti bitirip tavşan yahnisine başladıkları halde, Jean, hâlâ sıkılıyor, bir şey söyliyemiyordu. Hoş, beriki de, bu işleri aklına getirmiyor gibiydi. Şapır şupur yiyor, ağzı kulaklarına vararak gülüyor, kuzini ile arkadaşını masanın altından, diziyle, ahbapça dürtüyordu. Sonra, daha ciddî konuştular, Regnes'dan, yeni yoldan bahsettiler; beş yüz frank tazminata, arazinin artan değerlerine dair bir kelime konuşmamakla beraber, o andan itibaren, bütün söyledikleri sözlerin esası buna dayanıyordu. Buteau, tekrar şakalaşmağa başladı, kadeh tokuşturdu; bu güzel işi, kârlı bir hale gelen bu üçüncü toprak parçasını, kendi toprağının bitişiğindeki tarlası hemen hemen bir misli değer bulan bu eski gözağrısiyle evlenmeği düşündüğü, gri gözlerinin bakışından belli oluyordu.

— Yahu, kahve içmiyor muyuz? dedi.

Jean:

— Üç kahve! diye seslendi.

Bir saat, kahve içmekle, rakı sürahisini boşaltmakla vakit geçirdikleri halde, Buteau hâlâ kararını söylemiyordu. İlerliyor, geriliyor, hâlâ ineği pazarlık ediyormuş gibi işi uzattıkça uzatıyordu. Esas itibariyle kararını vermişti, ama, hele dur bakalım, diye düşünüyordu. Birdenbire, Lise'e döndü, sordu:

— Çocuğu niçin getirmedin?

Lise, işin artık yoluna girdiğini anladı, gülmeğe başladı; Buteau'ya bir şaplak indirdi, memnun, hoş görür bir eda ile, sadece şöyle mukabele etti:

— Ah! Bu kâfir Buteau!

Bu kadarla olup bitti... Buteau da gülüyordu. Evlenme kararı verilmişti.

O ana kadar sıkıntılı olan Jean, içi ferahladığını belli eden bir tavırla, onlarla beraber neşelendi. Hattâ, nihayet konuştu, her şeyi anlattı.

— Geri döndüğüne iyi ediyorsun, biliyor musun, az daha senin yerini ben alacaktım.

— Evet, anlattılar, biliyorum... Yoo! içim rahattı. Elbette bana önceden haber verirdiniz!

— Ooo! Elbette... Kaldı ki, arada çocuk olduğu için, sen daha münasipsin. Biz hep böyle düşünüyorduk, değil mi Lise?

— Hep; doğru doğru dosdoğru!

Üçünün de yüzünde derin bir rikkat ifadesi vardı; kardeşçe bir samimilik duyuyorlardı, hele Jean, hiç kıskançlık hissetmiyor, bu evlenme işini teşvik ettiğine kendi de şaşıyordu; Buteau: ulan bir şey daha içeriz be! deyince, tekrar bira ısmarladı. Şimdi, aralarında Lise olduğu halde, dirseklerini masaya

dayamışlar, başakları kıran son yağmurlardan bahsediyorlardı.

Fakat Jésus-Christ, yanıbaşlarındaki kahvehanede, kendi gibi sarhoş ihtiyar bir köylü ile birlikte bir masada oturuyor, tahammül edilmiyecek derecede patırdı ediyordu. Zaten, arkalarında köylü gömlekleriyle, hepsi, lâmbaların kızıl dumanı içinde, içki içiyorlar, tütün içiyorlar, tükürüyorlar, bağırmadan konuşamıyorlardı; Jésus-Christ'nin sesi, boru gibi çıkıyor, kulakları tırmalıyor, öteki sesleri bastırıyordu. Chouine denilen kâğıt oyunu oynuyordu, arkadaşiyle aralarında kavga çıkmıştı, çünkü, beriki son elde, kazandığını iddia etmiş, bu iddiasında pervasızca ısrar ediyordu; halbuki, haksız gibi görünüyordu. Kavganın sonu bir türlü gelmiyordu. Jésus-Christ, öfkeden kuduracak öyle avaz avaz haykırmağa başladı ki, kahvehane sahibi araya girdi. O zaman, Jésus-Christ ayağa kalktı, masa masa dolaştı, oyunu öteki müşterilere göstermek için, bir sarhoş inadiyle, kâğıtlarını gezdirdi, durdu. Herkesi rahatsız ediyordu. Tekrar haykırmağa başladı, haksız olduğu halde hakkına güvenip hakaretler karşısında gayet soğukkanlı duran ihtiyarın yanına döndü.

— Alçak! Düzenbaz! Hele dışarı bir çık da sana haddini bildireyim!

Sonra, birdenbire, ihtiyarın karşısına oturdu; sakinleşmişti:

— Ben bir oyun biliyorum, dedi... Bahse girelim, ister misin?

Cebinden bir avuç beş franklık para çıkarmıştı, on beş yirmi kadar vardı, bunları bir tek küme halinde önüne koydu.

— Bak nasıl oyun bu. Sen de bu kadar para koy.

İhtiyar merak etmişti, hiçbir şey söylemeden kesesini çıkardı, onunki kadar bir küme de o yaptı.

— Şimdi, ben senin önündeki kümeden bir tane beş franklık alıyorum, bak ne yapacağım!

Parayı aldı, kutsal şaraplı ekmek gibi, ciddî bir tavırla dilinin üstüne koydu, bir hamlede yutuverdi.

— Sıra sende, benim önümdeki kümeden bir tane de sen al... Kim kimin parasından en fazla yerse, yediği onun olur. İşte oyun bu!

İhtiyar, gözlerini alabildiğine açarak oyuna razı oldu, ilk parayı güçlükle yuttu. Ama, Jésus-Christ, benim acelem yok diye haykırıyor, bir yandan da, paraları erik gibi yutuyordu. Beşincide, kahvenin içinde bir kaynaşma oldu, oyuncuların etrafında, hayretten donakalmış bir halka birikti. Vay kârata vay! O ne gırtlaktı o, paraları yok ediyordu! İhtiyar, dördüncü parayı yutarken, yüzü mosmor kesildi, arkaya doğru devrildi, tıkanıyor, hırıldıyordu; bir an geldi ki öldü zannettiler. Jésus-Christ, gayet rahat, alaycı bir tavırla ayağa kalktı. Kendi hesabına, midesinde on tane sikke vardı, ne de olsa otuz frank kazanmıştı.

Buteau, ihtiyar kurtulmazsa başına iş açılacağından korkarak masadan kalkmıştı; dâvet kendi tarafından geldiği halde, hesap görmeğe yanaşmadan, dalgın gözlerle duvarlara bakındığı için, paraları Jean

verdi, beriki, bunun üzerine, büsbütün uysallaştı. Avluda, arabaya hayvan koşulduktan sonra, Jean'ın omuzlarından tuttu:

— Bana bak, düğüne geleceksin ha, dedi. Üç hafta sonra düğün yapacağız... Notere uğradım, sözleşmeyi imzaladım, bütün evrak hazırdır.

Sonra, Lise'i kendi arabasına bindirdi.

— Hoop! yallah! Seni götüreyim!... Rognes'dan dolaşacağım, yolum uzamaz.

Jean, çiftliğe, kendi arabasiyle yalnız döndü. Bunu tabii buluyordu, onları takibetti. Cloyes, sokak fenerlerinin yıldız yıldız yanan ışıklariyle aydınlanarak, tekrar ölü sessizliğine gömülmüş, uyuyordu; pazar yerindeki hayhuydan, şimdi, yalnız, gecikmiş sarhoş bir köylünün sarsak ayak sesleri kalmıştı. Sonra, yol, ilerde, simsiyah, uzanıyordu. Fakat Jean, biraz sonra, karıkocanın bindiği öteki arabayı gördü. Böylesi daha iyi diye düşündü, çok âlâ olmuştu. Jean, böyle düşünerek, vücudu gecenin serinliğiyle rahatlamış, serbest, neşeli, keskin bir ıslık tutturmuş, gidiyordu.

Ot biçme mevsimi yine gelmişti, gök masmavi, hava çok sıcaktı, serin meltemler esiyordu; düğün için, o sene bir cumartesiye raslıyan Saint-Jean yortusu günü seçilmişti.

Fouan'lar, düğün dâvetlerine, ailenin büyüğü olan la Grande'dan başlamasını, Buteau'ya sıkı sıkı tembih etmişlerdi. La Grande, etrafa korku salmış zengin bir kıraliçe gibi, saygı görmek istiyordu. Onun için, Buteau ile Lise, bir akşam, ikisi de yabanlıklarını giyinip, nikâha, düğüne, sonra gelinin evinde verilecek olan düğün yemeğine gelmesini rica etmek üzere, onun evine gittiler.

La Grande, mutfağında yalnız başına oturmuş, yün örüyordu; şişlerini durdurmadan, dikkatle yüzlerine baktı, söylediklerini dinledi, aynı cümleleri üç defa tekrar ettirdi. Nihayet, cırlak sesiyle:

— Düğüne mi? Yoo, gelemem! dedi. Düğüne gelip de ne yapacağım?... Düğün, eğlenenlere mahsustur.

Bedavadan yeyip içeceğini düşününce, sahtiyan renkli suratının pembeleştiğini görmüşlerdi; kabul edeceğine emindiler; ama, usuldendi, çok yalvarmaları lâzımdı.

— Yoo, doğrusu, bu olmadı halacığım! Sizsiz olmaz.

— Hayır, hayır, düğün benim harcım değil. Vaktim var mı, giyeceğim var mı? Ne olsa masraf... İnsan, düğüne gitmeden de yaşıyabilir.

Dâveti on defa tekrarlamağa mecbur oldular, nihayet, somurtkan bir suratla:

— Pekâlâ, mademki mecburiyet var, gelirim, dedi. Ama, siz olduğunuz için bu rahatsızlığa katlanıyorum.

Buteau ile Lise'in kalkıp gitmediklerini görünce, la Grande'ı bir düşüncedir aldı, çünkü âdetti, böyle dâvet ziyaretlerinde, bir kadeh şarap ikram edilirdi. Nihayet, gönlü olup kalktı, mutfakta, açılıp birazı içilmiş bir şişe bulunduğu halde, mahzene indi. Çünkü, aşağıda, bu gibi hallerde kullanılmak üzere sakladığı, sirkeleşmiş bir şarabı vardı, öyle ekşi idi ki, kendisi de içemiyordu, adını akraba kaçıran koymuştu. İki bardak doldurdu, getirdi, yeğenlerine öyle dik dik baktı ki, onu gücendirmemek için, yüzlerini buruşturmadan kadehleri boşaltmak zorunda kaldılar. Boğazları kor düşmüş gibi yanarak, onun yanından ayrıldılar.

Aynı akşam, Buteau ile Lise, Rose-Blanche'a, Charles'ların evine gittiler. Fakat orada, feci bir macera ile karşılaştılar. Mösyö Charles, bahçesindeydi, çok heyecanlı idi. Sarmaşık gülünü ayıklarken şiddetli bir teessüre kapılmış olsa gerek ki, bahçe makasını hâlâ elinde tutuyor, merdiven de duvara dayalı duruyordu. Yine de kendini tuttu, onları salona aldı; Elodie, salonda, o mütevazı edasiyle nakış işliyordu.

— Ya, demek ki, haftaya evleniyorsunuz, öyle mi? Çok güzel, çocuklar... Fakat biz aranızda bulunamıyacağız, madam Charles, Chartres'a gitti, on beş gün kadar orada kalacak.

Şiş göz kapaklarını kaldırdı, genç kıza baktı.

— Çünkü, büyük panayırlarda, kalabalık bastırdığı zamanlar, madam Charles, beri tarafa gidip kızına bir parça yardım eder. Bilirsiniz, ticaret ticarettir, gün olur, müessesede ahali birbirini çiğner. Estelle, işin hünerini ne kadar almış olursa olsun, annesinin ona çok faydası dokunuyor, kaldı ki damadımız Vaucogne'dan hiç hayır yok... Sonra da, madam Charles, müesseseyi gördüğü için memnun. Ne yaparsınız? Hayatımızın otuz senesi orada geçti, dile kolay!

Rikkate geliyor, gözleri dalıyor, ta uzağa, geçmişe takılıp kalıyor, yaşarıyordu. Dediği doğru idi, karısı, çiçeklerle, kuşlarla, güneşle dolu, çok rahat, çok mükellef bu kibar inziva köşesinden, Juifs sokağındaki küçük evi sık sık özlerdi. Gözlerini kapadığı zaman, katedral meydanından Eure suyu kıyısına kadar. bayır aşağı uzanan eski Chartres'ı hayalinde görüyordu. Oraya varıyor, Pie sokağına, Porte-Cendreuse sokağına giriyordu; sonra, kestirmeden gitmek üzere Ecuyers sokağına sapıyor, Tertre du Pied-Piat'dan aşağı iniyordu; son basamağa gelince, Juifs sokağiyle Planche-aux-Carpes sokağının köşesini teşkil eden 19 numaralı ev, beyaz cephesiyle, her zaman kapalı yeşil pancurlariyle gözüküyordu. Bu iki sokağın ikisi de sefil sokaklardı, madam Charles, bu sokakların köhne evleriyle murdar ahalisini, sokağın ortasından akan kapkara çirkefi otuz sene seyretmiş,

durmuştu, fakat, kendi evinin loşluğu içinde, kapı eşiğini bile aşmadan, ne haftalar, ne aylar geçirmişti! Salondaki sedirlerle aynalar, odalardaki yatak takımlariyle akaju eşya, bütün bu debdebe, servetlerini borçlu bulundukları kendi yaratmaları, kendi eserleri olan bu ağırbaşlı ve rahat lüks, hâlâ kolktuklarını kabartıyordu. Tuvalet sularının çıkmıyan kokulariyle, bir hasret ifadesi gibi cildinde muhafaza ettiği, tekmil eve mahsus olan o koku ile dolu bazı mahrem köşeleri hatırladıkça, yüreğine melâlli bir ezginlik doluyordu. Onun için, fazla iş olduğu mevsimleri bekliyor, hemen o akşam şekerci dükkânında annesine iade etmek vadiyle torununda iki iri öpücük aldıktan sonra, daha gençleşmiş olarak, püt neşe yola çıkıyordu.

Charles'ların düğünde bulunamıyacaklarına gerçekten üzülen Buteau:

— Vah vah! Çok yazık, çok yazık! deyip duruyordu. Ama, kuzin, halamıza bir mektup yazıp çağırsak olmaz mı?

On beşini süren Elodie, seyrek saçlı başını kaldırdı, şiş, kansız, bâkire yüziyle onlara baktı; kanı öyle azdı ki, kırların bol havası ile daha da azalıyor gibiydi.

— Yoo, olmaz, diye mırıldandı, büyük annem, bana, iki haftadan fazla şekerleme işleriyle uğraşacağım, dedi. Hattâ, uslu otururşam bana da bir küiâh şekerleme getirecek.

Bu meşru bir yalandı. Her seyahatte, kıza, şekerlemeler getiriyorlardı, bunları, anasiyle babasının mağazasında yapılıyor zannediyordu.

Nihayet, Lise:

— Pekâlâ, o halde onsuz gelin, amca, dedi; küçüğü alın, gelin.

Fakat mösyö Charles artık dinlemiyordu, tekrar heyecana kapılmıştı. Pencereye yaklaşıyor, birini gözetler gibi görünüyor, taşmak üzere olan bir öfkeyi içine atıyordu. Kendini daha fazla tutamadı:

— Haydi git, bir parça oyna, yavrucuğum, diyerek genç kızı odadan çıkardı. Büyükler konuşmağa başlar başlamaz bu şekilde odadan çıkmağa alışık olan Elodie gidince, Charles, odanın ortasında dikildi. Emekliye ayrılmış bir adliyeci yüzünü andıran dürüst, etli, solgun yüzü nefretle titriyerek kollarını kavuşturdu.

— İnanılır şey midir bu? Böyle bir rezalet hiç gördünüz mü?... Gül ağacı ayıklıyordum, son basamağa bastım, öte tarafa, şöyle eğiliverdim, ne görsem beğenirsiniz? Honorine, evet, o pırlanta gibi Honorinecim, bir erkekle beraber eğil mi? Üstüste çıkmışlar, bacakları havada, rezaletle meşguller... Ah, yezitler, yezitler! Hem de benim duvarımın dibinde!

Charles'ı hafakanlar boğuyordu, asîl lânet hareketleri yaparak, bir aşağı bir yukarı dolaşmağa başladı.

— Bekliyorum, gelsin, kapı dışarı atacağım, orospu, alçak!... Hiçbirisini zaptedemiyoruz. Hepsini gebe bırakıyorlar. Altı ay geçti miydi, tamam, namuslu bir aile evinde, karnı burnunda, oturmalarına imkân kalmıyor... İşte bizimkini de iş üstünde yakaladım, hem öyle can ve gönülden meşguldü ki! Dün-

yanın sonu geldi, muhakkak, ahlâksızlığın artık hududu yok!

Buteau ile Lise, hayretten ağızları bir karış açık, onun öfkesine, hatır için hak verdiler.

— Elbette, yakışık alır iş değil bu! Yok, hiç yakışık alır iş değil!

Fakat Charles, tekrar karşılarına gelip durmustu:

— Bir düşünün, ya Elodie merdivene çıksa o manzarayı görüverse! Hiç mi hiçbir şey bilmiyen, düşüncelerine varıncıya kadar göz altında tuttuğumuz çok mâsum bir yavrucak!... İnsanın tüyleri ürperiyor, namusum hakkı için!... Madam Charles burada bulunsaydı de müthiş bir şey olacaktı!

Tam o sırada, pencereden dışarı bir göz atınca, çocuğun, merak sevkiyle, ayağını merdivenin alt basamağına koymuş olduğunu gördü. Atıldı, onu bir uçurumun kenarında görmüş gibi, korkudan kısılmış bir sesle:

— Elodie! Elodie! diye haykırdı. İn, Allah aşkına oradan uzaklaş!

Dizlerinin bağı çözülmüştü, bir koltuğa serildi, hizmetçi kadınların hâyasızlıklarından acı acı şikâyete devam etti. Bir başka hizmetçiyi de, kümeste, tavukların gerisi ne biçim olduğunu kıza gösterirken yakalamıştı ya! Zaten köylülerin terbiyesizce sözlerinden, hayvanların hâyasızlıklarından, dışarıdaki bütün bu münasebetsizliklerden çocuğu koruyacağız diye çektikleri dert yeterdi! Bir de üstelik, evinin içinde devamlı bir ahlâksızlık yuvası bulunacaksa, artık, bütün ümidi kırılıyordu. Birdenbire:

— İşte eve geliyor, şimdi görürsünüz, bak, dedi.

Zili çaldı, Honorine'i, oturduğu yerde, sert bir tavırla karşıladı; kendini zorlamış, vakarını ve sükûnetini tekrar ele almıştı.

— Matmazel, eşyanızı toplayın, derhal gidin. Bir haftalık tazminatınızı vereceğim.

Çelimsiz, sıskacık, biçare ve utangaç tavırlı hizmetçi kız, izahat vermek, özürler gevelemek istedi.

— Boşuna yorulmayın, yapabileceğim yegâne iyilik, sizi, genel ahlâkı bozuyor diye zabıtaya teslim etmemektir.

O zaman, hizmetçi kız isyan etti:

— Desenize, müruriye vermeği unuttuk da ondan!

Charles, dimdık ayağa kalktı, parmağını kapıya doğru uzatarak, şahane bir işaretle onu kovdu. Sonra, o gidince, haşin sözlerle içini döktü.

— Şu orospuya bakın hele, evimin namusunu kirletiyor!

Lise'le Buteau, hatır için:

— Muhakkak öyle, hem de halis muhlis! dediler.

Buteau ilâve etti:

— Kabul, değil mi amca? Küçüğü alıp geleceksiniz, değil mi?

Mösyö Charles, hâlâ titriyordu. Endişeli bir tavırla, gidip aynaya bakmıştı; sonra içi rahat edip tekrar onların yanına geldi!

— Nereye? Ha, evet, düğününüze... Evlendiğinize çok iyi ediyorsunuz, çocuklar... Söz veriyorum, gelirim: ama, Elodie'yi getireceğimi vâdedemem; malûm ya, düğün bu, herkes ağzına geleni söyler... Nasıl? Kaltağı kapı dışarı ettim! Kadınlar canımı

sıkarsa dayanamam!... Haydi güle güle, mutlaka gelirim.

Buteau ile Lise'in, mösyö Charles'dan sonra evlerine gittikleri Delhomme'lar, usulden olan redlerden, ısrarlardan sonra, dâveti kabul ettiler. Aileden, dâvet edilmiyen bir Jésus-Christ kalmıştı. Fakat o da, sahiden çekilmez bir hale geliyordu; herkesle dargındı, akrabalarının haysiyetini kırmak için, icadetmediği rezillik kalmıyordu; bir kepazelik çıkartıp öc almasından korka korka, onu açıkta bırakmağa karar verdiler.

Tekmil Rognes, düğünü bekliyordu. Çok uzun zamandan beri geciktirilen bu evlenme işi bir hâdise oldu. Belediye reisi Hourdequin, zahmet edip düğüne geldi; fakat akşam yemeğinde bulunması rica edilince, özür diledi, çünkü, tesadüf, o gün bir dâva için geceyi Chartres'da geçirmek zorunda idi; fakat madam Jacqueline'i de dâvet etmek nezaketini gösterdikleri için, onun geleceğini vâdetti. Düğünde, kibar takım da bulunsun diye, bir aralık rahip Godard'ı dâvet etmeği düşünmüşlerdi. Fakat daha ağızlarını açar açmaz, tören için Saint-Jean yortusu gününü seçtiklerinden dolayı, rahip köpürdü. O gün, Bazoches-le-Doyen'de hayrat bir büyük âyin vardı. Sabahleyin, nasıl olurdu da Rognes'da bulunabilirdi? Bunun üzerine, kadınlar, Lise, Rose ve Fanny ısrar ettiler; dâvetten bahsetmediler, nihayet kabul etti. Öğle üstü, o kadar hiddetli bir halde geldi ki, âyini, bir öfke nöbeti içinde derleyip toparlayıverdi, hepsi son derece gücendiler.

Birçok müzakerelerden sonra, gelinin, neredeyse üçüne basacak olan bir çocuğu bulunduğu için, düğünün, aile içinde, gayet sade yapılmasına karar verilmişti. Lâkin, yine de Cloyes'daki pastacıya gıdıp bir pasta ile tatlı ısmarlamışlar; sırasında para yemesini bildiklerini göstermek için, bu tatlıya çok masraf etmişlerdi. Sainte-Juste'deki çiftçi Coquart'ların büyük kızının düğününde olduğu gibi, sofrada, bir yemişli pasta, iki krema, dört tabak şekerleme ve pötifur bulunacaktı. Evdeki düğün yemeğinde, bir etli çorba, domuz sucukları, dört tane piliç sote, dört tavşan yahnisi, sığır ve dana kızartması vardı. Bu yemekler, aşağı yukarı on beş kişiye göre hesabedilmişti, dâvetli sayısı henüz tamamı tamamına bilinmiyordu. Akşamdan artan yemek olursa, onu da ertesi gün yeyip bitireceklerdi.

Sabahleyin, bir parça bulutlu olan hava açılmıştı, gün, lâtif bir ılıklık ve duruluk içinde kavuşuyordu. Sofrayı, geniş mutfağın ortasına, etlerin kızardığı, salçaların kaynadığı ocakla fırının karşısına kurmuşlardı. Yanan ateşler, mutfağı öyle ısıtıyordu ki, iki pencere ile kapıyı açık bırakmışlardı, taze kesilmiş otların misk kokusu içeri doluyordu.

Bir gün evvelinden beri, Fanny ile Rose, Mouche'un kızlarına yardım ediyorlardı. Saat üçte, kasaba kadınlarını evlerine bırakan pastacının arabası gözüktüğü zaman, heyecanlı bir an oldu. Tatlıları, seyrine bakmak için, hemen masanın üstüne dizdiler. Tam o sırada, la Grande, vaktinden evvel çıkageldi. Oturdu, sopasını dizlerinin arasına sıkıştırdı, hain bakışlı gözlerini yiyeceklere dikti, bir daha ayırmadı.

Bu ne kadar masraf! diye düşünüyordu. Akşam üstü daha fazla sömürmek için, sabahleyin hiçbir şey yememişti.

Buteau, ona şahitlik eden Jean, ihtiyar Fouan, Delhomme'la oğlu Nénesse, bütün erkekler, hepsi redingotlarını, siyah pantalonlarını giymişler, ipekli yüksek şapkalarını başlarından çıkarmadan, avluda kâğıt oynuyorlardı. Mösyö Charles geldi, yalnızdı, Elodie'yi bir gün evvel Châteaudun'deki yatılı okula götürüp bırakmıştı; oyuna katılmadı, seyretti, yerinde mütalâalar yürüttü.

Fakat saat altı olup da her şey hazırlandığı halde, Jacqueline'i beklemek zorunda kaldılar. Kadınlar, ocak başında kirlenmesin diye, yukarı kaldırıp iğnelerle tutturdukları eteklerini indiriyorlardı. Lise maviler, Françoise pembeler giymişlerdi; bu modası geçen cırlak renkli ipeklileri Lambourdieu, Paristen gelme son moda kumaşlar diye, onlara, değerlerinin bir misline satmıştı. Fouan nine, kırk senedir kasaba düğünlerine giydiği mor poplin fistanını sandıktan çıkarmış, Fanny yeşiller giymiş. kösteği ile saatini, broşunu, yüzüklerini, küpelerini, bütün mücevherlerini takmıştı; ikide bir, kadınlardan biri yol üstüne çıkıyor, çiftlikteki madam geliyor mu, gelmiyor mu diye, kilisenin köşesine kadar koşup bakıyordu. Etler yanıyor, sofraya getirmekte hata ettikleri etli çorba, tabaklarda soğuyordu. Nihayet, birisi seslendi:

— Geliyor, geliyor!

O sırada araba gözüktü. Jacqueline, çevik bir sıçrayışla, indi. Kendi güzelliğini bildiği için, zevkli giyinmişti, sırtında kırmızı benekli, beyaz alelâde

kretondan bir elbise vardı, o haliyle nefisti; mücevher namına da hiçbir şey takmamıştı, çıplaktı, yalnız kulaklarında pırlantalar vardı, Hourdequin'in hediyesi olan bu pırlantalar, civar çiftlikleri birbirine katmıştı. Fakat onu getiren uşağa yardım edip arabayı ahıra çektikten sonra, Jacqueline'in, bu adamı geri göndermeyişine şaştılar. Beyaz tenli, kızıl saçlı, çocuk tavırlı, dev gibi bir adamdı, adı Tron'du. Perche'ten gelmişti, on beş günden beri la Borderie'de yanaşmalık ediyordu.

Jacqueline:

— Tron kalacak ha, dedi, sonra beni çiftliğe götürecek.

Beauce'lular, Perche'lileri sevmezler, sahtekâr, sinsi olduklarını söylerler. Herkes bakıştı. Bu koca aygır, la Cognette'in yeni âşığı mı idi acaba? Sabahtan beri şakacılığı pek üstünde olan Buteau, gayet nazik davrandı, cevap verdi:

— Tabiî kalacak! Sizinle beraber gelmiş olması kâfi.

Lise, yemeğe başyıyalım diyince, bağrışa çığrışa, itiş kakış, sofraya oturdular. Üç iskemle eksikti, koştular, hasırları dökülmüş iki kahve iskemlesi getirdiler, üstlerine bir kalas uzattılar. Kaşıklar, tabakların dibini şakır şakır dövmeğe başlamıştı bile. Çorba soğumuş, yağları yıldız yıldız donmuştu. Ama, zararı yoktu, ihtiyar Fouan, karnımızda ısınır diye ortaya bir fikir attı, bir kahkaha fırtınası kopardılar. Derken, bir kapışma, bir sömürmedir gitti. Piliçler, tavşanlar, etler, müthiş bir ağız şapırtısı ortasında, bir gözüküp bir kayboldu. Kendi evlerinde gayet kanaatkâr olan

bu insanlar, başkalarının evinde mide fesadına uğruyorlardı. La Grande, daha fazla yiyebilmek için lâkırdı etmiyor, durmadan çiğniyor, alabildiğine yiyordu. Bu kupkuru, yamyassı, seksenlik acuze vücudunun, hiç şişmeden göçürttüğü yemeklerin miktarı korkunç bir şeydi. Âdaba uygun olsun diye, gelinin sofradan kalkmaması için, Françoise'la Fanny'nin hizmet görmeleri kararlaşmıştı; fakat Lise yerinde duramıyor, ikide bir, iskemlesinden kalkıyor, kollarını sıvıyor, büyük bir itina ile bir salça boşaltıyor, yahut kızartmayı şişten çıkartıyordu. Hoş, biraz sonra, bütün sofra halkı hizmet etmeğe başladı; birinden biri hep ayakta idi, kâh ekmek kesiyor, kâh bir tabağı yakalamağa uğraşıyordu. Buteau şarap dağıtma işini üzerine almıştı, artık işe yetişemiyordu; şişelerin mantarını açıp kapıyarak vakit kaybetmemek için, bir fıçıya delik açıvermişti; fakat, adamı yemek yemeğe bırakmıyorlardı, Jean'ın, onunla nöbetleşe iş görmesi, şişeleri doldurması icabetti. Delhomme, yan gelip oturmuş, o akıllı uslu edasiyle, boğulmamak için sulu bir şey içmek lâzım geldiğini söylüyordu. Saban tekerleği gibi kocaman bir şey olan börek sofraya geldiği zaman, herkes bir toparlandı, kıymalı börek rağbet görüyordu; mösyö Charles, nezaketi o kadar ileri götürdü ki, Chartres'da bile bundan daha güzel bir börek görmediğine, şerefi üzerine yemin etti. Derken, keyfi pek yerinde olan Fouan baba, başka bir cevahir yumurtladı:

— Yahu, insan bunu kıçına yapıştırsa, çatlakları iyi eder!

Masa halkı, katıla katıla gülmeğe başladı, hele Jacqueline'ın gözlerinden yaş geliyordu. Kekeler gibi bir şeyler söylüyor, fakat söylediği sözler, kahkahaları arasında kayboluyordu.

Gelinle güvey karşılıklı oturuyorlardı, Buteau, annesiyle la Grande'ın, Lise, Fouan baba ile mösyö Charles'ın arasında idiler; öteki misafirler, canları istediği yere oturmuşlardı, Jacqueline, kendisine sakin ve sersem bakışlı gözleriyle yiyecek gibi bakan Tron'la yanyana idi; Jean, Françoise'ın yanında idi, aralarında yalnız küçük Jules vardı, ikisi de ona gözkulak olacaklarına söz vermişlerdi. Fakat börek gelir gelmez, şiddetli bir hazımsızlık kendini gösterdi, gelin, çocuğu götürüp yatırmak zorunda kaldı. Böylece, Jean ve Françoise, yemeğin sonuna kadar yanyana oturdular. Françoise, ocakta yanan bol ateşten yüzü kıpkırmızı, yorgunluktan harap, lâkin yine de çok heyecanlı idi, yerinde duramıyordu. Jean, atılıyor, onun yerine kendisi kalkıp hizmet görmek istiyordu; fakat Françoise sıvışıyor, üstelik, keyfi yerinde iken çok muzip olduğu için, yemeğin başından beri kendisine takılıp duran Buteau'ya kafa tutuyordu. Françoise yanından geçerken Buteau çimdik atıyor, kız, pür hiddet, ona bir şaplak indiriyordu; sonra, câzibeye tutulmuş gibi, yine çimdiklenmek ve onu fokatlamak için, bir şey bahane edip tekrar ayağa kalkıyordu. Kalçalarım morardı, diye şikâyet ediyordu.

Jean:

— Yerinde otursana, a canım! diyordu.

Françoise:

— Yoo! hayır, diye haykırıyordu, Lise'in kocasıyım diye, kendisini benim de kocam zannetmesin.

Gece olunca altı tane mum yakmışlardı. Üç saatten beri yemek yiyorlardı, nihayet, saat ona doğru, tatlıya giriştiler. Arkasından, kahve içtiler, ama, öyle bir fincan, iki fincan değil, kâseler dolusu, durmadan içtiler. Şakalaşmalar artıyordu. Kahve sinirleri kuvvetlendirir, fazla uyuyan erkeklere birebirdir, diyorlardı; sofradaki evli erkeklerden biri, bir yudum kahve içti miydi, hepsi kasıklarını tutarak gülüyorlardı. Fanny pek neşeli idi, her zamanki çekingenliğini bırakmıştı, Delhomme'a:

— Sen kahve içmekte haklısın, dedi.

Delhomme kızardı, temkinli bir tavırla, mazeret olarak, fazla çalıştığını ileri sürdü; oğulları Nénesse, karıkoca arasındaki bu itirafın sebep olduğu, dizleri döve döve atılan kahkahalar tufanı ortasında, ağzı bir karış açık, gülüyordu. Oğlan, o kadar çok yemişti ki, patlıyacak gibi idi. Bir aralık ortadan kayboldu, ancak çıkıp giderlerken, onu, iki ineğin yanında yatıp uyumuş buldular.

Yine en fazla dayanan la Grande oldu. Vakit gece yarısı olduğu halde o, hepsini bitirememenin verdiği sessiz üzüntü ile, pötifurları atıştırıyordu. Krema tabaklarının dibini kazımışlar, yemişli pastanın kırıntılarını silip süpürmüşlerdi. Gitgide artan sarhoşluğun verdiği rehavetle, korsajların kopçaları çözülüyor, pantalonların belleri gevşetiliyordu, herkes yer değiştiriyor, salça yağları dökülmüş, şarap lekeleriyle dolu sofranın etrafında, küçük gruplar halinde konuşuluyordu. Şarkı denemelerinin sonu çık-

mamıştı, yalnız, ihtiyar Rose, gözleri dalgın, geçen asırdan kalkma açık saçık bir şarkı, gençlik çağına ait bir nakarat mırıldanmağa devam ediyor, sarsak başiyle tempo tutuyordu. Sayıları da dans edemiyecekleri kadar azdı, erkekler, pipolarını tüttürerek şişe şişe rakı içmeği tercih eiyorlar, pipolarını örtünün üstüne vurarak küllerini boşaltıyorlardı. Fanny ile Delhomme, bir köşeye çekilmişler, yeni evlilerin para durumu nasıl olacağını ve neler ümit edebileceklerini, Jean'la Tron'un yanında, meteliğine kadar hesap ediyorlardı. Bu lâkırdı, bitip tükenmeden devam etti; toprağın her santimetre murabbaına paha biçiliyordu; çamaşırların değerine varıncıya kadar, Rognes kasabasındaki servet sahiplerinin hepsinin servetini biliyorlardı. Öte ucta, Jacqueline, mösyö Charles'ı yakalamış, kahpelik dolu güzel gözleri tecessüsle tutuşarak, mukavemeti kıran bir tebessümle yüzüne bakıyor, sualler soruyordu:

— Ey, Chartres hoş bir yer midir? Eğlencesi var mıdır?

Mösyö Charles cevap veriyor, Chartres'ı çepeçevre gölge ile kuşatan ihtiyar ağaçlar dikili mesireyi methediyordu. Hele aşağı kısımda, Eure suyu kıyısında, bulvarlar yazın pek serin olurdu. Sonra, katedral vardı; mösyö Charles, malûmat sahibi, diye saygı gösteren bir kimse olarak, katedrali uzun uzadıya tarif ediyordu. Evet, şehrin en güzel anıtlarından biriydi, bu dinsiz Hıristiyanlar asrında lüzumundan fazla geniş kalmıştı; hafta ortası, yalnız sofu kadınların geçtiği ıssız meydanın ortasında, hemen hemen daima bomboştu; mösyö Charles, bu koca harabe

büznünü, bir pazar günü ikindi duası zamanı oradan geçerken, katedralin içine girdiği vakit hissetmişti; içerde insan soğuktan tir tir titriyordu, renkli camlardan dolayı içerisi çok loştu, öyle ki, bir avuç karınca gibi kaybolmuş, kubbelerin altında düdük gibi ince sesleriyle şarkı söyliyen iki küçük kız okulu öğrencilerini, ancak gözleri karanlığa alıştıktan sonra seçebilmişti. Ah! Kiliseleri böyle bırakıp meyhanelere gidenlerin hali, gerçekten yürek üzücü şeydi!

Jacqueline, heyret içinde, gülümsiyerek hâlâ dikkatle onun yüzüne bakıyordu. Nihayet:

— Peki amma, Chartres'da kadınlar... diyecek oldu.

Mösyö Charles, onun ne demek istediğini anladı. Çok ciddî bir tavır takındı, ama yine de, genel sarhoşluğun neşesi arasında, açıldı. Jacqueline, yüzü pembe pembe, kıkır kıkır gülerek ona sokuluyor, sanki, her gece sürü sürü erkeğin gelip geçişinin sırrına ermek istiyordu. Fakat mösyö Charles, ona umduğu şeyi değil, işin çetinliğini anlatıyordu, çünkü içtiği zaman melâlli ve kalender olurdu. Sonra Jacqueline, Châteaudun'deki evi merak edip bir gün önünden geçtiğini, Davignon sokağı ile Loiseau sokağının köşesinde, yarı çürük pancurları örtülü, harap bir küçük ev olduğunu söyleyince ateşlendi. Evin arkasında, bakımsız bir bahçe içinde, içi kalay kaplı büyük bir cam yuvarlak, cepheyi aksettiriyordu; güvercinlik haline konulan çatı pencerelerinin önünde de, güneşte, güvercinler uçuşuyor, dem çekiyorlardı. O gün, merdivenli kapının önünde çocuklar oynuyordu, süvari kışlasının duvarının arkasından da,

kumanda sesleri geliyordu. Mösyö Charles, onun sözünü kesti, coşuyordu. Evet, evet, o dediği yeri biliyordu, orada iğrenç, zebun iki kadın vardı, aşağı katta ayna bile yoktu. Bunlar, zanaatın şerefini lekeliyen batakhanelerdi. Nihayet sakinleşti, üstün bir insan tavriyle, müsamahalı bir kalenderlik gösterdi.

— Ama, bir kaza merkezinde, bundan daha fazla ne yapılabilir ki?

Saat bir olmuştu, gidip yatmalı, dediler. Önceden bir çocuk peydahlamış olduktan sonra, yorgan altına girmek için nazlanmağa lüzum yoktu, değil mi ya? Yeni evlilere, gerdeğe girdikleri gece yapılan, şilteye kaşıntı tozu ekmek, karyolanın vidalarını sökmek, yatağa, üstüne basınca öten oyuncaklar koymak gibi muziplikler de bu gelinle güvey için, bayramdan sonra bayramın mübarek ola gibi kalırdı. En iyisi, yine, birer kadeh daha çekip, Allah rahatlık versin diyerek gitmekti.

O sırada, Lise'le Fanny bir feryat kopardılar. Açık pencereden içeriye bir avuç pislik atılmış, bir çitin dibinden toplanıp içeri fırlatılan bu necaset, kadınların fistanlarını, tepeden tırnağa zifoslamış, mahvetmişti. Bunu hangi edepsiz yapmıştı, acaba? Koştular, meydana, yola, duvarın arkasına baktılar. Kimseler yoktu. Hoş, hepsi aynı şeyi söyledi. Bunu yapan Jésus-Christ idi, dâvet edilmediği için öc alıyordu.

Fouan'larla Delhomme'lar gittiler, mösyö Charles da gitti. La Grande, masanın etrafında dolaşıyor, artmış bir şey var mı diye aranıyordu; nihayet, Jean'a,

Buteau'lar kuru tahta üstünde sürünecekler dedikten sonra o da gitti. Ötekiler, bulut gibi sarhoş, ayakları taşlara takıla takıla giderlerken, onun, sopasını muntazam takırtılarla yere vura vura uzaklaşan sağlam ve sert ayak sesleri işitildi.

Tron, madam Jacqueline için arabayı koşmuştu. Jacqueline, arabanın basamağında döndü:

— Jean, siz çiftliğe bizimle beraber gelmiyorsunuz, değil mi? diye sordu.

Arabaya binmeğe hazırlanan Jean vazgeçti. Jacqueline'i memnunlukla berikine bıraktı. Onun, yeni âşığının iri vücuduna sokuluşunu seyretti, araba gözden kaybolunca kendini tutamadı, güldü. Kendisi yaya dönecekti; geldi, avludaki taş peykeye, Françoise'in yanına bir lâhza ilişti; kız, sıcaktan ve yorgunluktan serseme dönmüş, misafirler gidinciye kadar oraya oturuvermişti. Buteau'lar odalarına girmişlerdi bile, Françoise, yatmadan önce kapıları, pencereleri kapıyacağını vâdetmişti.

Beş dakika sustuktan sonra, Françoise içini çekerek:

— Ooh! Burası ne güzel, dedi.

Sonra, derin bir durgunluk içinde, sessizlik tekrar başladı. Yıldızlı, serin, lâtif bir geceydi. Aigre çayırlarından öyle keskin bir ot kokusu yükseliyordu ki, yabani bir çiçek kokusu gibi havayı dolduruyordu.

Neden sonra, Jean da:

— Evet, çok güzel, dedi. İnsanın içi açılıyor.

Françoise cevap vermedi, Jean onun uyuduğunu anladı. Kız, yana doğru kayıyor, omuzuna yaslanıyordu. Bunun üzerine, Jean, bir saat daha öylece

oturdu, müphem şeyler düşündü durdu. Aklına kötü kötü fikirler geldi, sonra, bu düşünceler dağıldı. Kız fazla küçüktü, beklerse, yalnız Françoise yaşlanacak, kendi yaşına yaklaşacakmış gibi geliyordu.

— Françoise, bana bak, gidip yatalım, hasta olacağız.

Françoise sıçrıyarak uyandı.

— Aa! sahi, yatağımıza yatsak daha iyi olacak... Allaha ısmarladık, Jean.

— Güle güle, Françoise.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I

Buteau hissesini, istekten, kinden, inattan ibaret bir kuduz öfke ile iki buçuk seneden fazla reddettiği, şiddetle özlenen o toprağı, nihayet almıştı. Niçin böyle inadettiğini kendisi de bilmiyordu; halbuki aslında sözleşmeyi imza etmeye can atıyor, aldatılmış olmaktan korkuyor, tekmil mirası, şimdi parçalanmış ve darmadağın olmuş o on dokuz arpan toprağı tamamiyle ele geçirememekten duyduğu kederin tesellisini bir türlü bulamıyordu. Hissesini kabul ettiği günden beri büyük bir ihtirasını doyurmuş, mal sahibi olmanın şiddetli zevkını tatmıştı; bu zevkı bir misli artıran bir şey vardı, o da kızkardeşiyle erkek kardeşini zarara soktuğunu, şimdi, yeni yol kendi tarlasının eteğinden geçtiği için hissesinin daha değerlendiğini düşünmesiydi. Onlara ne zaman rastlasa, bıyık altından kurnazca gülüyor, göz kırparak:

— Şunları yine tongaya oturttum ya! diyordu.

Hem, hepsi bu kadar değildi. Çok uzun zaman geri bırakılan evlenmesiyle, Lise'in çeyiz olarak getirdiği, kendi tarlasına bitişik iki hektar toprakla da övünüyordu; çünkü bu toprağın, iki kızkardeş arasında paylaşılması gerektiği aklına gelmiyordu; ya-

hut, daha doğrusu, bu taksimi o kadar uzak bir zamana atıyordu ki, o tarihe kadar bu mecburiyetten sıyrılmanın bir kolayını bulacağını umuyordu. Françoise'ın hissesini de hesabetmek şartiyle, elinde sekiz arpanlık tarla, dört arpanlık çayır, şöyle böyle iki buçuk arpanlık bağ vardı; bunların hepsini de muhafaza edecekti, etinden et koparırlardı da yine kımseye vermezdi, hele yol kenarındaki des Cornailles parselini de katiyen bırakmıyacaktı, o kısım şimdi üç hektara yakın büyüklükte idi... Ne kız kardeşinde, ne erkek kardeşinde bunun bir benzeri yoktu, o yerden bahsederken yanaklarını şişire şişire konuşuyor, koltuklarını kabartıyordu.

Aradan bir sene geçti, bu ilk mal sahipliği yılı, Buteau için, zevk dolu bir yıl oldu. Başkalarının yanında yanaşmalık ettiği tarihte, hiçbir zaman, toprağı bu kadar derinden bellememişti; toprak şimdi onundu, içine girmek, ta can evine kadar ulaşıp onu bereketlendirmek istiyordu. Akşam olunca, demiri gümüş gibi parlıyan sabanı ile, eve yorgun argın dönüyordu. Martta buğdaylarını, nisanda yulaflarını ekti, gayretini artırdı, kendini tamamiyle toprağa verdi. Tarlalarda yapılacak iş kalmayınca, sevdalı gibi, onları seyre gidiyordu. Etraflarında dolaşıyor, alışık olduğu hareketle eğilip bir avuç özlü toprak alıyor, avucunda ezip ovalıyarak parmakları arasından yere akıtmaktan zevk duyuyor, hele, bu toprağın ne fazla kuru, ne fazla nemli olduğunu, yetiştirdiği buğday gibi misk koktuğunu görünce mesut oluyordu.

Böylece, kasımdan temmuza kadar, başakların yeşil uçları gözükmeye başladığından, yüksek saplar sararıncıya kadar, tekmil Beauce ovası, onun karşısında, yemyeşiş dalgalandı. Evinden dışarı çıkmadan ovayı gözleri önünde görmek istiyordu; mutfağın ovaya bakan, arka taraftaki penceresinin parmaklıklarını sökmüştü; oraya dikilip duruyor, gök kubbenin altında, çırçıplak, geniş, enine boyuna uzanan on fersahlık sahayı görüyordu. Bir tek ağaç yoktu; yalnız, Châteaudun'den Orléans'a giden yol üzerinde, göz alabildiğine, dümdüz sıralanan telgraf direkleri görünüyordu. Önce, koyu renkli dörtköşe toprak parçaları üzerinde, yerle bir, belli belirsiz yeşilimtırak bir gölge belirdi. Sonra, bu tatlı yeşil renk koyulaştı, âdeta bir örnek, yeşil kadife kumaş parçaları gibi bir hal aldı. Arkasından, filizler yükseldi ve kalınlaştı, her ot kendine mahsus rengi aldı, Buteau uzaktan bakınca, kızıl yoncaların yer yer kırmızı renkleri arasında, dört tarafa yayılan ucsuz bucaksız tarlalardaki buğdayın sarımtırak yeşilini; yulafın mavimsi yeşilini; çavdarın gümüşi yeşilini seçmeğe başladı. Beauce ovasının, biteviye, dümdüz ve taptaze görünüşiyle, böyle bahar kıyafetine bürünmüş, gençlik ve güzellik çağı idi. Saplar daha büyüdü, bir deniz oldu, dalgalı, derin, engin bir hububat denizi. Hava güzel olduğu günler sabahları, pembe bir sis yükseliyordu. Güneş yükseldikçe, duru havada muntazam, geniş sağanaklarla bir meltem esiyor, tarlalarda gömükler yapıyor, bu gömükler ufuktan başlayıp yayılıyor, ta öte başta kayboluyordu. Renkler bir sallantı ile so-

luyor, başakların üstünde eski altın hareleri dolaşıyor, yulaflar mavileşiyor, titreşen çavdarlar morumsu akisler alıyordu. Bir salıntı öbürünü kovalıyor, enginin rüzgârı altında bitmez tükenmez dalgalar, tarlaları dövüyordu. Akşam karanlığı çöktüğü zaman, keskin ışıklarla aydınlanan uzaktaki evlerin cepheleri, beyaz yelkenlere benziyor, tümseklerin gerisinde yükselen çan kuleleri, gemi direklerini andırıyordu. Geceleri soğuk oluyordu, karanlıklar, rutubetli ve haşırtılı açık deniz intıbaını artırıyor, uzakta bir koru, ıssız bir kara parçası gibi silikleşiyordu.

Balıkçı, fırtınası ekmeğini çalan azgın danize, kayalıktan nasıl bakarsa, Buteau da, fena havalarda, ayakları dibinde açılan bu Beauce ovasına öyle baktı. Orada, şiddetli bir bora seyretti, ovayı donuk, kurşuni bir renge bürüyen kara bir bulut, yıldırım gürültüleri arasında, başkaların tepesinde tutuşan kırmızı şimşekler gördü. Altı fersahı aşan bir mesafeden, önce halat gibi bükülmüş, kızıl, ince bir bulut halinde iken sonra uluya uluya, canavar hıziyle koşarak gelen bir yığın, bir hortum gördü; hortum geçtikten sonra, arkasında, üç kilometre genişliğinde bir iz, hepsi çiğnenmiş, kırılmış, kökünden kazınmış mahsuller gördü. Buteau'nun kendi tarlalarına zarar gelmemişti, için için sevinerek, alay ederek, başkalarının uğradığı felâkete acımıyordu. Başaklar yükseldikçe zevki artıyordu. Ufukta bir kasabanın teşkil ettiği adacık, yeşilliklerin gitgide yükselen sevivesi gerisinde, kaybolmuştu. Görünürde yalnız la Borderie'nin damları kalmıştı, sonra onlar da battı. Sadece, gemi enkazı gibi, kanadlariyle beraber bir

değirmen kaldı. Her tarafta buğday vardı, etrafı kaplıyan, taşan, toprağı ucsuz bucaksız yeşilliği ile örten buğday denizi vardı.

Buteau her akşam, sofraya otururken:

— Eeeh! diyordu, eğer yaz fazla kurak gitmezse her zaman ekmek bulacağız.

Buteau'ların evinde herkes yerli yerini bulmuştu. Karı-koca, aşağıdaki büyük odayı almışlardı, Françoise onların üstündeki, Mouche babanın eski küçük odasiyle yetinmişti. Bu oda yıkanmış, bir ot minderle, bir eski konsolla, bir masa, iki sandalye ile döşenmişti. Françoise ineklere bakıyor, eskisi gibi yaşıyordu. Ama bu huzur içinde, için için bir anlaşmazlık sebebi, iki kızkardeş arasında askıda bırakılan o hisse bölüşme meselesi vardı. Büyük kız evlenir evlenmez, küçüğün vasîsi olan ihtiyar Fouan baba, ilerde her türlü üzücü şeyleri önlemek üzere, bu taksimin yapılmasında ısrar etmişti. Fakat Buteau itiraz etmişti. Ne lüzum vardı? Françoise'ın yaşı çok küçüktü, toprağına ihtiyacı yoktu, hiçbir şeyde değişiklik olmuş muydu? Françoise eskisi gibi, ablasının evinde yaşıyordu, yıyip içiyor, giyinip kuşanıyordu; hâsılı, halinden bir şikâyeti olamazdı. Bütün bu sebepler karşısında, ihtiyar, başını sallıyordu. İlerde ne olacağı bilinmezdi, iyisi mi, işi halletmeliydi; genç kız, kendisi de ısrar ediyor, hissesini bilmek istiyordu; bir kere öğrendikten sonra onu yine eniştesine emanet edecekti. Lâkin Buteau, inatçı ve alaycı, dobra dobra, kalender haliyle yine kendi dediğini yaptırdı. Artık taksim lâfı etmiyorlardı, Buteau bu şekilde, güzel güzel ailece yaşamanın zevkini övüp duruyordu.

— İnsan dostça anlaşmalı, başka lâf bilmem! diyordu.

Gerçekten de, ilk altı ayın sonuna kadar, iki kızkardeş arasında da, karı-koca arasında da henüz kavga çıkmamıştı; derken iş, yavaş yavaş bozuldu. Önce aksilenmeler başladı. Biribirlerine surat edivorlardı, gitgide sert sözler söylemeye başladılar; senindi, benimdi dâvasının sebep olduğu kin, dirliklerini bozmaya devam ediyor, dostluğu yavaş yavaş ortadan kaldırıyordu.

Lise'le Françoise, muhakkak ki birbirlerini eskisi kadar sevmiyorlardı. Şimdi onları, gün kavuşurken, aynı atkıya bürünmüş, birbirlerinin beline sarılmış dolaşır gören yoktu. Onları âdeta birbirlerinden ayırmışlardı, aralarında gitgide artan bir soğukluk vardı. İçlerine bir erkek gireli beri, Françoise'a, ablasını elinden almışlar gibi geliyordu. Eskiden her şeyi Lise'le paylaştığı halde, şimdi bu erkeği paylaşamıyordu. Bu yüzden, Buteau yabancı bir cisim, Françoise'ın, içinde yalnız yaşadığı kalbe set çeken bir engel olmuştu. Ablasını, Buteau öptüğü zaman, kendisi öpmeden çıkıp gidiyor, sanki başka birisi, bardağından su içmiş gibi tiksiniyordu. Mal sahipliği bakımından, çocukça telâkkilerini muhafaza ediyor, şiddetli bir ihtiras besliyor, senin malın senin, benim malım benim iddiası güdüyordu. Ablası şimdi mademki başka birine aitti, onu o başka kimseye bırakıyor, fakat kendisine ait olan şeyi, toprağın yarısı ile evin yarısını istiyordu.

Françoise'ın bu öfkesine bir başka sebep daha vardı ki, sorsalar ne olduğunu kendi de söyliyemezdi.

O zamana kadar Mouche babanın dul erkek hayatı ile buz kesilen, içinde kimsenin sevişmediği evde, dürtücü hiçbir soluk duymamıştı. Halbuki şimdi, bu evde bir erkek, hendek diplerinde kızların eteklerini sıvamaya alışık, cümbüşleri oda bölmelerini sarsan, solukları kaplama tahtalarının çatlaklarından geçip öte taraftan işitilen bir erkek oturuyordu. Françoise, hayvanlardan öğrenmiş, her şeyi biliyordu, bu bildiği şeylerden de hem tiksiniyor, hem bunlara öfkeleniyordu. Gündüzleri, Buteau ile kızkardeşini, rahat rahat kepazelik etsinler diye yalnız bırakmak için evden çıkmayı tercih ediyordu. Geceleri, sofradan kalkarken gülmeye başlasalar, bari ben bulaşığı yıkayıncıya kadar bekleyin diye haykırıyordu. Sonra, kapıları şiddetle vurarak, hakaretler geveliyerek, dişleri arasından:

— Pis cenabetler! Pis cenabetler! diye söylenerek odasına çekiliyordu. Bunlara rağmen, aşağıda olup biten işleri gene işitir gibi oluyordu. Başını yastığa gömüyor, yorganı gözlerine kadar çekiyor, ateşler içinde yanıyor, kulaklariyle gözleri hayaletlerle doluyor, isyan halindeki büluğunun hamleleri içinde rahatsız oluyordu.

Daha fenası şu ki, Buteau, Françoise'ı bu işle bu kadar meşgul görünce muziplik olsun diye ona takılıyordu. E, ne olmuş? ne var sanki? bu senin de başına geldiği zaman ne diyeceksin? diyordu. Lise de, bunda ayıp bir şey görmüyor, o da gülüyordu. O zaman Buteau, bu önemsiz şey hakkındaki fikrini açıklıyordu: Mademki Allah bu bedava eğlenceyi herkese vermişti, bundan kabil olduğu kadar,

tıkabasa faydalanmak lâzımdı. Ama, çocuk çıkartmamak şartiyle. Yo! İşte o yoktu! Çocuk lâzım değildi! İnsan evli değilken, budalalık ediyor, fazlasiyle çocuk yapıyordu. İşte meselâ Jules, kötü bir sürprizdi, onu kabul etmek zorunda kalmıştı. Ama evli olunca, adam aklını başına topluyordu, çocuk olmasın da, kendisini, kedi gibi hadım etmeye razı oluyordu. Evde, zaten ekmek yetiştiremezken, bir boğaz daha çıkacaktı, eksik olsundu!... Onun için, gözünü açıyor, kendini kolluyor, karısı için: kâfir öyle semiz ki, lüp diye yutacak diyor, adamakıllı çift sürüyorum ama, tohum ekmiyorum diye takılıyordu. Buğday! Ooo, o başka idi, toprak şiş karnından ne kadar cok buğday fışkırtabilirse o kadar iyi idi! Ama çocuk, sakın ha, hiç lüzumu yoktu!

Françoise'in heyecanı, bu sürüp giden tafsilât arasında, sürtünüp geçtiği ve sezinlediği bu çiftleşmeler ortasında, gitgide artıyordu. Mizacının değiştiğini söylüyorlardı; gerçek, izahı imkânsız huysuzluklar ediyor, neşeli iken birdenbire kederleniyor, sonra surat asıyor, aksileniyordu. Sabahları, Buteau'nun, yarı çıplak, fütursuz, mutfaktan geçişine fena fena bakıyordu. Françoise'ın bir fincan kırması gibi önemsiz şeylerden dolayı iki kardeş arasında kavgalar çıkmıştı. O fincan, hiç değilse yarısı, Françoise'ın da malı değil miydi? Canı isterse, her şeyin yarısını kıramaz mıydı? Bu mal sahipliği meseleleri üzerinde başlıyan kavgalar şiddetleniyordu, günlerce birbirlerine garaz oluyorlardı.

O tarihlerde, Buteau'nun kendi huyu da berbatlaştı. Müthiş bir kuraklık vardı, bir buçuk aydan

beri bir damla yağmur yağmamıştı; Buteau, mahsulün bozulduğunu, çavdarların cılız, yulafların zayıf kaldığını, buğdayların tane haline gelmeden kavrulduğunu görüp üzülüyor, yumruklarını sıkarak eve dönüyordu. Kuraklıktan buğdaylar gibi, o da maddeten rahatsız oluyordu; midesi büzülüyor, kollarının, bacaklarının sinirleri geriliyor, üzüntüden, öfkeden küçülüyor, kuruyordu. Derken bir sabah, ilk defa olarak Françoise'la kapıştı. Hava sıcaktı, Buteau, kuyudan elini yüzünü yıkadıktan sonra, gömleğinin önü açık, pantolonu, ayağından düşecek gibi düğmeleri çözük, çorbasını içmek üzere sofraya oturacağı sırada, ona hizmet etmekle meşgul olan Françoise bir müddet arkasında dolaştı. Nihayet, kıpkırmızı kesilerek köpürdü:

— Bana bak, gömleğini içeri sok, iğreniyorum.

Buteau'nun o sabah sinirliliği üzerinde idi, öfkelendi:

— Hey Yarabbi sen bilirsin! Sen benimle uğraşmaktan vazgeçmiyecek misin?... Hoşuna gitmiyorsa bakma... Galiba tadına bakmayı pek istiyorsun ki, hep aklın orada, değil mi uyuz?

Françoise daha fazla kızardı, bir şeyler geveledi; Lise'de de kabahat oldu.

— Buteau'nun hakkı var, dedi, artık canımızı sıkıyorsun... Kendi evimizde serbest yaşıyamıyacaksak, çık git.

Françoise pür hiddet:

— Evet, tabiî, gideceğim elbette.

Dedi, kapıyı hızla vurdu çıktı. Fakat Buteau, ertesi gün yine yumuşamış, uysallaşmış, alaycılığını

ele alınıştı. Geceleyin hava bulutlanmıştı, on iki saattir ince, ılık, delici bir yağmur, kırlara taze hayat veren bir yaz yağmuru yağıyordu; Buteau, ovaya bakan pencereyi açmış, şafak vaktinden beri, elleri cebinde, memnun, bu yağmuru seyrediyor:

— Kibarlaştık, Allah bizim hesabımıza çalışıyor, deyip duruyordu... Anasını satayım! böyle sabahtan akşama kadar yan gelip oturmak, hiç kazanç olmadan yorgunluktan geberdiğimiz günlerden daha iyi.

Yağmur, aheste, tatlı, sonsuz, hâlâ dökülüyordu; Buteau, Beauce ovasının, susuzluktan yanmış o ırmaksız, pınarsız Beauce ovasının bu suyu içtiğini duyuyordu. Engin bir şırıltı, bütün bölgeyi kaplıyan, ferahlık veren bir gırtlak sesiydi bu. Her şey bu suyu içiyor, her şey ıslanıyor, sağanağın altında, her şey yeni baştan yeşeriyordu. Buğday, bir gençlik sıhhatine kavuşuyor, sıklaşıp dikleşiyor, şişip koskocaman olacak, tıklım tıklım un dolacak başağı yükseltiyordu. Toprak gibi, buğday gibi, Buteau da bütün mesamatiyle bu yağmuru içiyor, gergin sinirleri düzeliyor, tazelik buluyor, iyileşiyor, ikide bir pencerenin önüne gelip dikiliyor:

— Haydi, bakalım, haydi bakalım!... Para yağıyor, para! diye haykırıyordu.

Birdenbire, kapıyı birinin açtığını işitti, döndü. İhtiyar Fouan'ı görünce şaştı.

— Vay! Baba geldi!... Kurbağa avından mı geliyorsunuz?

İhtiyar, büyük, mavi bir şemsiye ile bir hayli cenkleştikten sonra, kunduralarını kapının önünde bırakıp içeri girdi. Sadece şu sözleri söyledi.

— İyi yağıyor. Lâzımdı.

Toprak bölüşmesi işi kesin olarak bitip imzalanalı ve kayda geçeli bir sene olmuştu; o zamandan beri Fouan babanın aklı fikri eski tarlalarını gezip görmekte idi. Hep bu tarlaların etrafında dolaştığı, onlarla ilgilendiği, mahsulün durumuna göre üzüntülü veya memnun olduğu, çocuklarına atıp tuttuğu, eski bereket kalmadı, işler kötü gidiyor, kabahat hep onlarda diye söylendiği görülüyordu. Bir yağmur onu da neşelendirmişti. Buteau:

— Ey, demek ki geçerken bizi görmek için şöyle bir uğradınız, öyle mi? dedi.

O zamana kadar hiç konuşmıyan Françoise ilerledi, birdenbire:

— Hayır, gelsin diye amcama ben rica ettim, dedi.

Lise masanın yanında ayakta duruyor, nohut ayıklıyordu; yüzü birdenbire sertleşti, elindeki işi bıraktı, kollarını sarkıtarak bekledi. Önce yumruklarını sıkmış olan Buteau, öfkelenmemek azmi ile, yine güleryüzlülüğünü ele almıştı. İhtiyar, ağır ağır açıkladı.

— Evet, küçük dün benimle konuştu... İşleri hemen halledin demekte haklı imişim, görüyorsunuz ya. Herkes kendi payına razı olmalı, bunda darılmak olmaz. Tersine, bu paylaşma, kavgayı önler... Artık bu işe bir son vermek lâzım. Kendi hissesine ne düştüğünü bilmek Françoise'ın hakkıdır, değil mi ya? Sonra ben vebal atında kalırım... Onun için, bir gün söyliyelim, o gün hep beraber mösyö Baillehache'a gidelim.

Fakat Lise, kendini daha fazla tutamadı:

— Ne hacet, buraya zaptiyeleri göndersin, dedi. Sanki biz onun malını çalıyormuşuz, yahu!... Ben onun, neresinden tutacağımızı şaşırdığımız iki ucu boklu bir değnek olduğunu elâleme söylüyor muyum?

Françoise aynı şekilde cevap vermeye hazırlanırken, Buteau, şakalaşmak ister gibi, onu arkasından yakalamıştı.

— Amma da saçma şeyler bunlar ha!... diye haykırdı. Birbirimizi tartaklarız ama yine de seviyiriz, böyle değil mi? İki kızkardeş aralarında anlaşmazlarsa doğrusu pek güzel bir şey olur bu!...

Genç kız bir silkinişte sıyrılmıştı, kavga yine başlamak üzere idi ki Buteau, kapının tekrar açıldığını görüp sevinçle haykırdı:

— Jean geldi!... Aman, ne sırsıklam! Islak tavuğa dönmüş!

Gerçek, Jean, sık sık olduğu gibi, çiftlikten koşar adım gelmiş, yağmurdan korunmak için omuzlarına sadece bir çuval örtmüştü. Sırsıklamdı, üstünden başından sular akıyor, buram buram tütüyor, fakat her şeyi hoş gören haliyle kendisi de gülüyordu. O silkinirken, Buteau, tekrar pencerenin önüne gitmiş, ısrarlı yağmurun karşısında, gitgide daha fazla ağzı kulaklarına vararak:

— Eeh! ne yağıyor, ne yağıyor! diyordu. Rahmet, mübarek!.... Ama biliyor musunuz, sahiden tuhaf şey, öyle çok yağıyor ki!

Sonra ötekilerin yanına döndü, Jean'a:

— Sen tam zamanında geldin, dedi. Bunlar ikisi birbirini yiyordu... Françoise, bizden ayrılmak için, malın taksimini istiyor.

Jean hayretle:

— Ne? Bu yumurcak mı? diye haykırdı.

Eski arzusu şiddetli, gizli bir iptilâ haline gelmişti; bu tutkunluğunu da, dost sıfatiyle devam ettiği bu evde François'ı görmekten başka şekilde tatmin edemiyordu. Yaşı çok küçük olan bu kıza nispetle kendisini çok yaşlı bulmasa, şimdiye kadar belki yirmi defa onu istemiş olacaktı. Ne kadar beklese aradaki on beş yaş fark dolmuyordu. Ne Françoise'ın kendisi, ne kızkardeşi, ne eniştesi, hiç kimse Jean'ın aklı onda olduğuna ihtimal vermez görünüyordu. Ondan dolayıdır ki Buteau işin âkibetinden korkusu olmadığı için Jean'ı bu kadar dostça karşılıyordu. Babacan bir tavırla omuzlarını silkerek:

— Yumurcak, ta kendisi! dedi.

Fakat Françoise gözlerini yere dikmiş inadediyordu:

— Hissemi istiyorum.

İhtiyar Fouan:

— En akıllıca iş budur, diye mırıldandı.

O zaman Jean, Françoise'ı bileklerinden usulca yakaladı, dizlerine doğru çekti; cildinin temasını duyarak elleri titriyordu; onu o vaziyette tuttu, ablasının yanında kalması için yalvardıkça titremeye başlıyan tatlı sesiyle konuştu. Nereye gidecekti? Yabancıların yanına mı gidecekti, Cloyes'ya, yahut Châteaudun'e gidip yanaşmalık mı edecekti? İçinde büyüdüğü bu evde, kendisini seven insanların arasında rahatı daha

iyi değil miydi? Françoise dinliyor, kendisi de rikkate geliyordu, Jean'a bir âşık gözüyle bakmayı aklından hiç geçirmemekle beraber, çoğu dostluk duygusiyle, bir parça da Jean'ı çok ciddî bualarak kendisinden çekindiği için, her zaman onun sözünü dinlerdi.

İnadı biraz sarsılmıştı; yine:

— Hissemi istiyorum, dedi; ama, buradan gideceğim dediğim yok.

Buteau lâfa karıştı:

— Peki, a sersem, mademki gitmiyorsun, hisseni ne yapacaksın? Kızkardeşin gibi, benim gibi, sen de malın bütününe sahipsin. Ne diye yarısını istiyorsun?... E vallahi, kahkahalarla gülünecek şey! İyi dinle. Evlendiğin gün taksimi yaparız.

Jean gözlerini dikmiş, Françoise'a bakıyordu; baygınlık geçiriyor gibi gözleri bulandı.

— İşitiyorsun ya! Evlendiğin gün, dedi.

Françoise üzüntü içinde idi, cevap vermiyordu. Jean:

— Haydi, benim küçük Françoise'ım, şimdi git, ablanı öp. Böylesi daha iyi, dedi.

Lise, etli canlı, şakrak kadın halini muhafaza ediyor, fena hisler beslemiyordu; Françoise boynuna sarılınca ağladı. Buteau işi atlattığına memnundu; anasını satayım, bir iki kadeh içeriz, diye haykırdı. Beş kadeh getirdi, bir şişe şarap açtı, gitti, ikinci bir şişe daha getirdi. İhtiyar Fouan'ın sarı benzine renk gelmişti; ben, herkesin, ödevini yerine getirmesi taraflısıyım diyordu. Kadınlar da, erkekler de hepsi birbirlerinin ve topunun şerefine içtiler.

Buteau, kadehini küt diye masanın üstüne bırakarak:

— Şarap iyi şey, dedi, ama ne derseniz deyin, şu yağan yağmura benzemez... Şuna bakın yahu, hep yağıyor, boyuna yağıyor! Bereketli şey vesselâm!

Hepsi birden pencerenin önüne yığılmışlar, tapınırcasına vecd içinde, ılık, aheste, sonsuz yağmuru seyrediyorlar, sanki bu şifalı suyun altında yüksek, yeşil başakların sürdüğünü görüyorlardı.

II

Zafiyet halleri geçirmiş olan ve bacakları artık tutmıyan ihtiyar Rose kadın, o yaz, bir gün evi yıkatmak için yeğeni Palmyre'i getirtti. Fouan, tarlaları dolaşmak için her zamanki gibi dışarı çıkmıştı; biçare Palmyre diz çökmüş, sırsıklam, yeri temizlemek için ölesiye uğraşırken, öteki onu adım adım izliyordu; ikisi de aynı meseleleri dillerine dolamışlardı.

Önce Palmyre'in felâketi söz konusu oldu. kardeşi Hilarion şimdi onu dövmeye başlamıştı. Evet, bu meczup oğlan, bu sakat yaratık, şimdi ahlâksızlaşmıştı; yumrukları taşı ezecek kadar kuvvetli olduğu halde bu kuvvetinin farkında olmadığı için Palmyre onun, kendisini yakaladığı zamanlar öldüreceğini sanıyordu. Fakat bu işe kimsenin karışmasını istemiyordu; yardıma gelen olursa uzaklaştırıyor, kardeşini, ona beslediği sevgi sayesinde, teskin etmeye muvaffak oluyordu. Bir hafta önce, bütün Rognes kasabasında hâlâ söylenen öyle bir rezalet olmuş, Palmyre öyle bir dayak yemişti ki komşular koşuşmuşlar, Hilarion'u, kızkardeşine taarruz eder bir durumda bulmuşlardı.

Rose kadın, onu deşmek için:

— Kuzum kızım, bu yabanı seni zorla koynuna mı almak istiyordu? diy sordu.

Palmyre, yerleri silerken durdu, zırıl zırıl suları akan partal esvaplariyle çömeldi, öfkelenmeden, sorulan suale cevap vermeden:

— Başkalarının ne vazifesiydi? dedi. Evimize girip bizi gözetlemelerine ne lüzum vardı?... Biz kimseyi istemiyoruz.

İhtiyar kadın:

— Elbette! dedi. Ama, dedikleri gibi, kardeşinin koynuna giriyorsan bu çok fena bir şey.

Biçare kız bir lâhza sustu, yüzü tasalandı, gözleri uzaklara daldı; sonra, yine iki büklüm oldu, sıska kolları ileri geri gidegele, kekelercesine konuştu:

— Çok fena bir şey diyorsunuz ama, ne malûm?... Papaz beni çağırttı, cehenneme gidersiniz, dedi. Herhalde zavallı yavrucak gitmez... O meczuptur, papaz efendi, dedim, üç haftalık bir bebek kadar bile aklı yoktur, dedim; eğer ben beslemesem şimdiye kadar açlıktan ölürdü, bu haliyle saadetin yüzünü görmedi!... Benden yana düşünürseniz, o da benim bileceğim iş, değil mi ya? Bugünlerde azgınlıklar geçiriyor, bu arada, günün birinde beni boğarsa Allah beni affediyor muymuş, etmiyor muymuş, görürüz.

İşin aslını çoktan beri bilen Rose, yeni hiçbir şey öğrenemiyeceğini anlayınca, akıllı uslu bir tavırla ona son sözünü söyledi:

— Bir yoldur tutulmuş, değişmez tabiî... Ne olursa olsun, hayatın hayat değil, kızım.

Sonra, herkesin kendine göre bir derdi olduğunu söyliyerek sızlandı. Meselâ kocasiyle kendisi, iyi kalbli davranıp, çocuklarının hatırı için mallarını

mülklerini vereli beri çekmedikleri sefalet kalmıyordu! Arkasından, çenesi açıldı, susmak bilmedi. O bitmez tükenmez, aynı şikâyeti diline dolamıştı.

— Peki, haydi hatır saymasınlar, ondan vazgeçtik. İnsanın evlâtları hayırsız oldu muydu hayırsızdır vesselâm... Ama, bari gelirimizi verseler...

Üç aydan üç aya elli frank parayı yalnız Delhomme'un getirdiğini, hem de, dakikası dakikasına getirdiğini belki yirminci defa anlattı. Buteau hem geciktiriyor, hem de getirdiği paradan tırtıklamak istiyordu. Nitekim, bu taksit zamanı geçeli on gün olduğu halde, daha onun gelmesini bekliyorlardı. O akşam gelip borcunu ödiyeceğini vâdetmişti. Jésus-Christ'ye gelince, o işin kolayını bulmuştu, hiçbir şey verdiği yoktu, parasının yüzünü kat'iyen görmüyorlardı. Hattâ daha o sabah, la Trouille'ı gönderip para istiyecek kadar yüzsüzlük etmişti; kız sızlanmaya başlamış, hasta babasına et suyu kaynatmak için beş frank ödünç istemişti. Hastalığı malûmdu: Burnunun altındaki ağız değil, delikli taştı, mübarek! Hoş, şırfıntıyı lâyığı gibi karşılamışlar, kardeşi Buteau gibi, elli frank borcunu bu akşam getirmiyecek olursa icraya vereceğiz, babana böylece söyle, demişlerdi

Rose büyük oğlunu ötekilerden fazla sevdiği için rikkatle ilâve etti:

— Maksat gözdağı vermek, zavallı yavrucak, fena çocuk değildir.

Ortalık kararırken, Fouan eve, yemeğe geldi: sofrada, başı eğik, hiç konuşmadan karnını doyururken Rose, aynı bahsi yine ele aldı. Altı yüz frank gelirlerinden, yalnız Delhomme'un verdiği iki yüz

frankla, bir de Buteau'nun verdiği yallah yallah yüz frankla kalıyorlardı; Jésus-Christ hiçbir şey vermiyordu, ellerine geçen, gelirin tam yarısı idi, olacak şey miydi bu? Hem de keratalar noterde imza vermişlerdi, mukavele yazılmış, adliyeye verilmişti. Adliyeye kulak astıkları yoktu ki!

Karanlıkta, mutfağın taşlarını silmekte olan Palmyre, onun her sızlanışında, bir sefalet nakaratı gibi, aynı cümle ile karşılık veriyordu:

— Ah, ah! dertsiz insan yok, dertten ölüyoruz!

Rose, nihayet gönlü olup lâmbayı yaktığı sırada la Grande, elinde örgüsiyle içeri girdi. O uzun günlerde, geceleme âdeti yoktu; fakat la Grande bir parçacık mum bile yakmamak için ortalık kararıktan sonra kardeşinin evine geliyor, biraz oturuyor, sonra gidip el yordamiyle yatıyordu. Hemencecik oturdu, daha kapkacakları da temizliyecek olan Palmyre, büyük anasını görünce donup kaldı, artık bir kelime konuşamadı. Rose:

— Kızım, dedi, sıcak su lâzımsa bir demetten çalı çekiver.

Bir müddet kendini tuttu, başka şeylerden söz etmeye çalıştı; çünkü Fouan'lar, mallarını ellerinden çıkarttıklarından dolayı açıktan açığa sızlandıkları vakit la Grande'ın memnun olduğunu bildikleri için onun yanında şikâyet etmekten sakınırlardı. Fakat hırs üstün geldi.

— İstersen bütün demeti tutuşturabilirsin; demet olup da demet değil ya, kurumuş çöp parçaları, çit kırıntıları!... Fanny mutlaka odunluğu kazıyıp bize bu süprüntüleri yolluyor.

Masanın başında, dolu bir bardak şarabın karşısında oturup kalan Fouan, içine gömülmek ister gibi göründüğü sessizlikten o zaman ayrıldı, köpürdü:

— Demet lâfını hâlâ bitiremedin mi, be yahu? Süprüntü, anladık... ya Delhomme'un bana şarap diye verdiği şu külüstür üzüm suyuna ne diyeyim?

Kadehini kaldırdı, mumun ışığında baktı:

— Şuna bak! İçine ne sokuşturdu acaba? Fıçı kazıntısı bile değil... Hem de bu, namuslusu! Öbür ikisi olsa, bizi susuzluktan gebertirler de, gidip çaydan bir şişe su getirmezler.

Nihayet, kadehini bir dikişte bitirdi. Fakat öfke ile tükürdü.

— Öf! Zehir! Belki de çabucak cavlağı çekeyim diye veriyorlar bunu!

Artık, Fouan'la Rose hiç çekinmeden, hınçlarını ortaya döktüler. Yaralı yürekleri ferahlıyordu. biri bırakıp öteki sızlanıyor, ikisi de nöbetleşe, kendi şikâyetini söyüyordu. Meselâ, şu haftada on litre süt meselesi vardı. Bir kere, altı litre bile süt alamıyorlardı. Sonra. bu süt papaz efendinin elinden geçmiyordu ama, yine de dini bütün Hıristiyan olmaması gerekmezdi. Yumurtalar keza; mutlaka, tavuklara özel olarak sipariş ediliyordu; çünkü tekmil Cloyes piyasasında, bu kadar küçük yumurta bulunamazdı; evet, görülecek şeylerdi, hem de öyle istemiye istemiye veriliyordu ki, nerede ise yolda bozulacaktı. Peynire gelince, oo! İşte o bir âlemdi! Rose ne zaman yese sancıdan kıvranıyordu. Rose koştu, bir toprak peynir getirdi, tadına bakması için Palmyre'i zorladı. Nasıl?

İğrenç değil mi? Öc alır gibi bir şey, değil mi? İçine mutlaka un, belki de alçı karıştırıyorlardı. Bu sefer de Fouan, günde bir metelikten fazla tütün içemiyecek hale geldiğinden sızlanıyordu; o böyle der demez, Rose, alışık olduğu acı kahveden yoksun kaldığını söyliyerek sızlandı; sonra, karıkoca, ihtiyar, sakat köpeklerinin ölümünden çocuklarını kabahatli buldular; bir gün evvel hayvanı suda boğmak zorunda kalmışlardı, çünkü artık onlara çoğa mal oluyordu.

İhtiyar:

— Ne var ne yok hepsini onlara verdim, teresler beni hiçe sayıyorlar! diye haykırdı... kendimizi böyle sefalet içinde gördükçe öyle çileden çıkıyoruz ki, bu yüzden öleceğiz.

Nihayet sustular, o zamana kadar hiç ağzını açmadan, testekerlek, yırtıcı kuş gözleriyle bir ona, bir ötekine bakan la Grande:

— Pekâlâ olmuş! dedi.

Fakat tam o sırada, Buteau içeri girdi. Palmyre, o aralık işini bitirdiğinden, bu fırsattan faydalandı, Rose'un, avucuna sıkıştırdığı on beş meteliği alınca sıvıştı. Buteau, ilk lâkırdıyı asla kendisi sövlemek istemiyen köylü ihtiyatkârlığı ile susarak odanın ortasında, ayakta, kımıldamadan durdu. Aradan iki dakika geçti. Babası lâfı açmak zorunda kaldı.

— Demek ki nihayet gönlün oldu ha?... Hele şükür... on gündür bekletiyorsun.

Beriki, salınıyordu.

— Var evi, kerem evi. Nasıl geçindiğini herkes kendi bilir.

— Olabilir, ama böyle devam ederse, sen geçinirken bizler gebereceğiz... imza verdin, gününde, saatinde ödemen lâzım.

Babasının öfkelendiğini görünce, Buteau işi şakaya döktü.

— Bana bakın, eğer çok geç kaldımsa dönüp gideyim... Para verdiğim yeter bir nimet değil mi? Hiç vermiyenler de var!

Jésus-Christ'yi ima eden bu söz üzerine Rose endişelendi, kocasının eteğini çekmekle yetindi. İhtiyar Fouan öfkesini tuttu.

— Pekâlâ, dedi, elli frangı ver, makbuzu hazırladım.

Buteau, telâşsızca arandı. La Grande'ın orada bulunduğunu görünce sıkılmış, ona üzüntülü bir bakış fırlatmıştı. La Grande, elindeki örgüyü bırakmış, parayı görmek için, gözlerini dikmiş, bakıyordu. Ana ile baba da yaklaşmışlar, gözlerini oğullarının elinden ayırmıyorlardı. Buteau, iri iri açılmış bu üç çift gözün karşısında, ilkin bir beş franklık sikke çıkarmaya nihayet razı oldu. Parayı masanın üzerine koydu.

— Bir, dedi.

Arkadan, gitgide artan bir yavaşlıkla öteki paralar çıktı. Buteau her defasında daha ağır ağır, yüksek sesle sayıyordu. Beşinciden sonra durdu, bir tane daha bulmak için ceplerini dibine kadar araştırmak zorunda kaldı; sonra, metinleşmiş bir sesle, gayet üst perdeden:

— Bu da altı! dedi.

Foun'lar hâlâ bekliyorlardı, ama arkası gelmedi. Nihayet babası:

— Nasıl altı? dedi. On vereceksin... sen bizimle alay mı ediyorsun? Geçen üç aylıktan kırk verdin, bu seferki otuza indi!

Buteau hemen sızlanmaya başladı. Ah, ah! işler fena gidiyordu! Buğday yine düşmüştü, yulaflar cılızdı. Beygiri bile hasta idi, karnı şişiyordu, hattâ iki defa baytarı çağırtmak zorunda kalmıştı. Hâsılı harap bir halde idi, iki ucunu bir araya getiremiyordu.

İhtiyar öfke ile:

— Bana ne, diyip duruyordu. Ya elli frangı verirsin, ya seni mahkemeye veririm.

Lâkin, otuz frangı alelhesap kabul etmek şartiyle sükûnet buldu; makbuzu yeniden yazmaya hazırlandı.

— Öyle ise, kalan yirmi frangi gelecek haftaya verirsin... onun için de bir kâğıt yazacağım.

Fakat Buteau, el çabukluğu ile masanın üstündeki parayı geri almıştı.

— Hayır, hayır! Öyle şey yok!... Ben borcumu verip kurtulmak isterim, makbuzdan vazgeçin, yoksa çeker giderim... Yo! Size yine borçlu kalacaksam olan biten paramı vermemin ne faydası var?

Derken, kapıştılar, baba oğul işi inada bindirdiler, bıkıp usanmadan aynı sözleri söylemeye başladılar; biri, parayı hemen cebe indirmediği için öfkeleniyor, öteki, ancak tamamına makbuz alırsa vermek kararıyle, parayı avucunda sımsıkı tutuyordu. Rose,

kocasının eteğini bir kere daha çekmek zorunda kaldı, Fouan bir kere daha razı oldu.

— Al, hırsız kerata, al kâğıdı! Bunu senin suratına bir tokatla yapıştırmalıydım ama, neyse... Ver parayı.

Bir elleriyle verip öbür elleriyle aldılar; Buteau yapacağını yaptıktan sonra gülmeye başladı. Hepsine hayırlı geceler diledi, güleryüzle, memnun, çıktı gitti. Fouan, bitik bir halde, masanın başına oturmuştu. O zaman la Grande örgüsünü tekrar eline almadan omuz silkti, ona şiddetle şu iki kelimeyi söyledi:

— Koca öküz, seni!

Bir sessizlik oldu, derken kapı tekrar açıldı. Jésus-Christ girdi. Kardeşinin o akşam para vereceği haberini la Trouille'dan aldığı için sokakta onu gözlüyordu, içeri girme sırası kendisine gelsin diye, onun evden çıkmasını beklemişti. Yüzü sakindi, yalnız bir gün evvelinden kalma hafif bir sarhoşluk izi taşıyordu. Kapıdan girer girmez, gözleri Fouan'ın tekrar masa üstüne koymak tedbirsizliğinde bulunduğu paralara gitmişti.

Rose, Jésus-Christ'nin içeri girdiğini görünce sevindi:

— Hah!... Hyacinthe geldi! diye haykırdı.

— Benim ya... Hep iyisiniz inşallah!

İlerledi; mumun aydınlığında, her biri birer ay gibi parlıyan beyaz sikkelerden gözlerini ayırmıyordu. Babası başını öteye çevirmişti, oğlunun baktığı yere baktı, parayı gördü, yüreği hop etti. Saklamak için, üzerine hemen bir tabak koydu. Ama, iş işten geçmişti! İhmalciliğine öfkelendi: "Koca öküz seni! La

Grande'ın hakkı var" diye düşündü. Sonra yüksek sesle, uluorta konuştu:

— Para vermeye geldiğine iyi ettin, çünkü, Hüda hakkı için yarın seni icraya veriyordum.

Jésus-Christ gayet naçiz bir halde sızlandı:

— Evet, la Trouille söyledi, ben de onun için geldim; çünkü, bunu yaparsanız öldüm demektir, siz de bunu istemezsiniz tabiî, değil mi ya? Ver, peki, anladık ama, neyle? Yiyecek ekmek bile bulamıyorum, neyle vereyim?... Nemiz varsa sattık, inanın ki şaka söylemiyorum, şaka zannediyorsanız gelin, kendiniz görün. Ne yataklarda çarşaf kaldı, ne eşya, ne bir şey... Üstelik de hastayım...

Sözüne inanmadılar, güldüler, alay ettiler. Beriki işitmedi, devam etti:

— Belki görünmüyor, ama içim fena. Öksürüyorum, yolcuyum, farkındayım... Bari içecek bir et suyu bulsam! Ama, et suyu olmayınca, insan cavlağı çeker, işin doğrusu bu, değil mi?... Param olsaydı elbette verecektim. Paranın yerini söyleyin de size de de vereyim, kendime de bir yahni pişireyim. On beş günden beri et yüzü görmedim.

Rose, rikkate gelmeye başlıyor, Fouan daha fazla öfkeleniyordu.

— Bütün paranı içkiye verdin, haylaz serseri, ne halt edersen et! Senelerden, senelerden beri bu ailenin malı olan güzelim toprakları rehine koydun... Tabiî ya, aylardan beri, sen de, kızın olacak şırfıntı da vur patlasın eğleniyorsunuz, şimdi paralar bittiyse geberin!

Jésus-Christ artık tereddüt etmedi, hıçkırmaya başladı:

— sözleriniz bir baba ağzına yakışmaz; insan soysuz olmalı ki evlâdını reddetsin... Ben yufka yürekliyimdir, zaten o yüzden mahvolacağım ya... Parasız olsaydınız, haydi neyse! Ama, mademki paranız var, insan, oğlundan bir sadakayı esirger mi?... Gidip başkalarından dileneceğim, o zaman iyi olacak; eveeet, iyi olacak!

Gözyaşlariyle karışık her cümlede tabağa yan gözle bakıyor, ihtiyarı korkudan tir tir titretiyordu. Sonra hıçkırıklarla boğuluyormuş gibi yaptı, boğazlanan bir adam gibi kulak tırmalayıcı faydalarla haykırmaya başladı.

Rose pek üzülmüş, oğlu ile beraber hıçkırmaya başlamıştı; ellerini bitiştirdi, Fouan'a yalvardı:

— Ne olur, kocacığım...

Fakat Fouan çırpınıyor, hep ayak diriyordu; karısının sözünü kesti:

— Hayır, hayır, bizimle alay ediyor... Susacak mısın hayvan? Böyle avaz avaz haykırmanın mânası var mı? Komşular gelecekler; hepimizin sinirlerini bozuyorsun.

Bu sözler sarhoşun feryatlarını eksilteceği yerde artırdı.

— Size söylemiştim, diye ulumaya başladı... Yarın icradan gelip evimde haciz yapacaklar. Lambourdieu'ye bir senet vermiştim, onun için... Ben alçağın biriyim, sizin şerefinizi kirletiyorum, artık bu işe bir son vermeliyim. Ah! Alçak! bana lâyık olan şey,

gidip kendimi Aigre suyuna atmak, ta ki bir daha susamıyayım... Otuz frankçık param olsaydı.

Fouan'ın sabrı tükendi, bu hal karşısında gevşedi. Otuz frank rakamını işitince ürperdi. Tabağı çekti. Kerata, mademki paraları görüyor. tabağın kenarından sayıyordu, saklamak neye yarardı?

— Paranın hepsini istiyorsun, insaf yahu!... Artık canımızı sıkıyorsun, haydi yarısını al, defol git!

Birdenbire ağlaması geçen Jésus-Christ, zihninde bir hesap yapar gibi oldu, sonra:

— Yok, on beş frank çok az, işi görmez, dedi.... Şunu yirmi yapalım da sizi rahat bırakayım.

Sonra, paraları ele geçirince, Bécu'ye oynadığı bir oyunu anlatarak hepsini güldürdü; Aigre suyunun, balık avlamak yasak olan kısmına, dibe sahte ağ atmış, kır bekçisi bu ağı çekmek isteyince suya düşmüştü. Nihayet, Delhomme'un kötü şarabından bir kadeh içtikten, babasına bu zehir gibi şeyi verdiği için ona namussuz hergele dedikten sonra çıkıp gitti.. O, kapıyı örttükten sonra, Rose:

— Ne olursa olsun, iyi çocuktur, dedi.

La Grande ayağa kalkmış, örgüsünü topluyor, gitmeye hazırlanıyordu. Gelinine, sonra kardesine dik dik baktı; uzun zaman zaptettiği bir öfke ile:

— Bir metelik vermem, koca öküzler! Bendem sakın ha bir metelik istemeyin, kat'iyen vermem!

Diye bağırdı, o da gitti. Sokağa çıkınca Buteau'ya rasgeldi; Buteau Macqueron'un meyhanesinden geliyordu; Jésus-Christ'nin cebi şıkır şıkır paralarla dolu olduğu halde oraya girdiğini görmüş, hayret

etmişti. Meseleyi bir parça sezinler gibi olmuştu. La Grande:

— Ha şunu bileydin, dedi, o hergele senin paraları alıp gitti. Seninle alay ede ede, öyle bir çekiştirecek ki!

Buteau, öfkeden kudurmuş bir halde, Fouan'ların kapısını iki yumruğu ile dövdü. Açmasalardı kapıyı kıracaktı. İki ihtiyar yatmak üzere idiler; annesi, gecelik hotozu ile etekliğini çıkartmıştı, kır saçları şakaklarına dökülmüştü, kapıyı açtıkları zaman Buteau aralarına atıldı. Boğula boğula haykırdı:

— Benim paralarım! Benim paralarım!

Korktular, gerilediler; sersemlemişlerdi, işin içyüzünü hâlâ anlıyamıyorlardı.

— Kardeşim olacak hergele için mi geberesiye çalışıyorum zannediyorsunuz? Hem havyar kesecek, hem de ben besliyeceğim ha?... Yo! yağma yok!

Fouan inkâr etmek istedi, fakat beriki, şiddetle sözünü kesti.

— Ne? Şimdi de yalan söylüyorsunuz öyle mi?... Benim paramı aldı diyorum size... Farkına vardım, şıkır şıkır cebinde duydum, keratanın! Alnımın teriyle kazandığım parayı gidip meyhaneye verecek!... Dediğim doğru değilse, gösterin bana parayı. Tabii ya, paralar hâlâ burada ise, gösterin bakalım... Ben verdiğim parayı bilirim, görünce tanırım, gösterin bana paraları!...

Ayak diredi. Söyledikçe öfkesini artıran bu cümleyi belki yirmi defa tekrarladı, nihayet, masaya yumruklar indirmeye başladı; paraları hemen istiyor, geri almıyacağına yemin ediyor, yalnız görmek istiyordu.

Sonra, ihtiyarlar korkudan titriyerek kekelemeye başlayınca, işi azıttı:

— Paralar onda, meydanda bir şey!... Eğer bundan sonra size bir para getirirsem Allah beni kahretsin! İkiniz için olsa aç kalır, yine veririm; ama, bu iti doyurmaktansa, bileklerimi kesmeye razıyım!

Fakat, babası da öfkelenmişti.

— Eyy, yeter artık! diye çıkıştı. Bizim işlerimize ne karışıyorsun? Senin verdiğin para bana ait, nasıl istersem öyle kullanırım.

Buteau sapsarı kesildi, yumruklarını sıktı, babasının üstüne yürüdü:

— Ne dediniz? Baklayı ağzımdan çıkartmak istiyorsunuz, belli... Söyliyeyim öyle ise!... Geçinecek paranız olduğu halde çocuklarınızdan para çekmeniz, bence ahlâksızlık, evet, çok büyük ahlâksızlık... Oo! Siz istediğiniz kadar inkâr edin, paracıklar, buralarda bir yerde, biliyorum ben.

İhtiyar pek şaşalamış, sesi kısılıyor, kolları gevşiyor, eski tahakkümünü bulamıyor, Buteau'yu kovamıyordu.

— Hayır, hayır, bir metelik bile yok... Sen defolup gideceksin!

Buteau, çekmeleri açmaya, duvarları vurarak yoklamaya başlamıştı:

— Ararsam bulurum! Ararsam bulurum! Diyordu.

O zaman, Rose dehşet içinde kaldı, baba ile oğul arasında bir kavga çıkacağından korktu, Buteau'nun omuzuna asıldı:

— Hain çocuk, bizi öldürmek mi istiyorsun? dedi.

Buteau birdenbire ona döndü, bileklerinden yakaladı, kadıncağızın kırçıl, harap, yorgun zavallı yüzüne karşı, âdeta görmeden haykırdı:

— Kabahatin büyüğü sende! Parayı Hyacinthe'e veren sensin. Beni oldum bittim sevmezsin, sen hain acûzenin birisin!

Anasını öyle sert bir itişle itti ki, kadıncağız geri geri gitti, sırtı duvara dayanarak yere çöktü. Boğuk boğuk inlemişti. Buteau, paçavra gibi oracığa yığılan anasına bir lâhza baktı; sonra deli gibi fırladı, kapıyı küttedek kapatıp:

— Vay anasını sattığımın be!

Diye söylene söylene çıktı gitti.

Ertesi gün, Rose yataktan kalkamadı. Doktor Finet'yi çağırdılar, üç defa geldiği halde ihtiyar kadını iyi edemedi. Üçüncü gelişinde, Rose'u can çekişir bir halde bulunca Fouan'ı bir kenara çekti, defin ruhsatiyesini hemen yazıp bırakmayı, bir lûtuf ister gibi teklif etti. Böylece oraya kadar bir daha gelmekten kurtulmuş oluyordu. Uzak köyler için bu kolaylığı bulmuştu. Lâkin, Rose kadın otuz altı saat daha yaşadı. Fouan, soranlara, ihtiyarlık, yorgunluk, vücut tükenince insan tabiî göçer, diye cevap veriyordu. Fakat Rognes kasabası meseleyi bildiği için herkes, Rose kadının kan beynine hücum etti, diyordu. Cenaze çok kalabalık oldu, Buteau ile ailenin öteki fertleri, cenazede çok dürüst hareket ettiler.

Mezarlıkta, kabrin üstü toprakla örtülüp tıkandıktan sonra, ihtiyar Fouan, elli sene karıkoca bir arada yaşayıp ıstırap çektikleri eve yalnız döndü. Ayakta bir lokma peynir ekmek yedi. Sonra, bomboş binalarda ve bahçede dolaştı, kederini nasıl avutacağını bilemedi. Artık yapacak işi yoktu, bakalım başaklar büyüyor mu diye görmek için, eski tarlalarına gitmek üzere yaylaya çıktı.

Bütün bir sene, Fouan ıssız evde, böyle sessiz yaşadı. Hep ayakta, elleri titriyerek, aşağı yukarı dolaşıyor, hiçbir iş görmüyordu. Ahırın küflenmiş yalakları karşısında saatlerce duruyor, oradan boş ambarın kapısı önüne geliyor, derin bir hulyaya dalıp mıhlanmış gibi orada dikilip duruyordu. Bahçe onu bir parça meşgul ediyordu; fakat gitgide halsizleşiyor, onu kendine çağırır gibi olan toprağa doğru gitgide daha fazla eğiliyordu; kendisini iki defa, salata fideleri üzerine yüzükoyun serilmiş bir halde bulup imdadına koştular.

Jésus-Christ'ye verilen yirmi frank meselesinden beri, Fouan babaya gelir veren yalnız Delhomme kalmıştı; çünkü Buteau bir metelik bile vermemekte inadediyor, parasının, kardeşi olacak hergelenin cebine indiğini görmektense mahkemeye gitmeyi tercih ettiğini söylüyordu. Gerçek, Jésus-Christ, gözyaşlariyle yüreği paralanan babasından, arasıra zorlukla yine bir sadaka koparıyordu.

İşte o sırada, Delhomme, ihtiyarın böyle hasta ve kimsesiz bir halde silkilip atıldığını, istismar edildiğini görüp onu yanına almayı düşündü. Niçin kızının evine gelip onunla beraber oturmıyacaktı? Orada hiçbir eksiği olmazdı. Kendisine iki yüz frank geliri

vermeye de lüzum kalmazdı. Ertesi gün, Buteau, bu teklifi haber alınca koştu, kendisi de aynı teklifte bulundu, evlâtlık vazifelerini sayıp döktü. Para verip ziyan ettiremezdi, yoo, bu işine gelmezdi, ama mademki tek başına babası söz konusu idi, o gelebilirdi, rahat rahat yer içer, yatar uyurdu. Aslında, kızkardeşinin, ihtiyarı sırf o şüphe ettikleri birikmiş parayı ele geçirmek niyetiyle yanına çekmek istediğini düşünmüş olsa gerekti. Halbuki kendisi bile, boşuboşuna araştırılan bu paranın varlığından şüphe etmeğe başlıyordu. Onun için pek kararsızdı, kibrine yedirememiş olduğundan babasını evine çağırıyor, ihtiyarın, bu teklifi kabul etmiyeceğine güveniyor, bir yandan da Delhomme'un teklifini kabul etmesi ihtimalini düşünerek rahatsız oluyordu. Hoş, Fouan bu iki teklifin birincisini de, ikincisini de, büyük bir isteksizlikle, âdeta korku ile karşıladı. Yok, yok! Başkalarının evinde kızartma yemektense, kendi evinde kuru ekmek yemek daha iyi idi. İnsana kendi kuru ekmeği daha tatlı gelirdi. Orada yaşamıştı, orada ölecekti.

Rognes kasabasının koruyucu ermiş yortusu olan, temmuz ortasındaki Saint-Henri yortusuna kadar, işler bu biçim devam etti. Bu yortuda âdetti, Aigre çayırlığına, tente örtülü, güzel bir panayır kurulurdu; yol üzerine, belediyenin karşısına da üç baraka yerleştirilir, birinde nişan talimi yapılır, ötekinde, kurdelâya varıncıya kadar her şey satan bir çerçi bulunur, üçüncüsünde de fırıldak oyunu oynanır, lokum kazanılırdı. O gün öğle yemeğini la Borderie'de yiyen mösyö Baillehache, Delhomme'la görüşmek üzere kasabaya indiği için, Delhomme, Fouan babayı vola

getirsin diye, kendisiyle birlikte ihtiyarın evine kadar gelmesini ondan rica etti. Rose'un ölümünden beri, kızının yanına çekilmesini, artık kendisine fazla büyük gelen, işine yaramıyan evini satmasını, ihtiyara, noter de tavsiye edip duruyordu. Ev, üç bin frank haydi haydi ederdi, hattâ mösyö Baillehache, ev parasını kendi yanında alıkoymayı, gelirini, ufak tefek ihtiyaçları oldukça, kendisine azar azar vermeyi teklif bile ediyordu.

İhtiyarı, her zamanki gibi şaşkın haliyle, aşağı yukarı rasgele dolaşır buldular; bir yığın odunun karşısına geçmiş, sersem sersem bakıyor, gücü yetmiyeceği halde, bu odunları kesmek istiyordu. O sabah elceğizleri her zamankinden fazla titriyordu; çünkü bir gün evvel, Jésus-Christ'nin şiddetli bir hücumuna uğramıştı; ayyaş oğlu, ertesi günkü yortu münasebetiyle ondan yirmi frank koparmak için, gelip en büyük numarasını yapmış, adamcağızı deli edecek derecede ulumuş, yerlerde sürüklenmiş, mahsustan kol yenine saklayıp getirdiği bir bıçağı kalbine daldırarak kendini öldüreceği tehdidini savurmuştu. Fouan o *yirmi frangı vermişti*. Bunu, üzüntü ile, notere hemen itiraf etti.

— Söyleyin bakayım, siz olsanız ne yapardınız? Benim artık tahammülüm kalmadı, kalmadı!

O zaman mösyö Baillehache fırsattan faydalandı:

— Bu çekilir şey değil, hayatınız elden gidecek, dedi. Siz yaşta bir insanın yalnız başına yaşaması tedbirsizliktir; eğer yiyim yeri olmak istemiyorsanız kızınızı dinleyin, satın savın, onun yanına gidin.

Fouan·

— Ya, siz de mi bunu tavsiye ediyorsunuz? diye mırıldandı.

Lâkırdıya karışmak istemiyormuş gibi duran Delhomme'a yan gözle bakıyordu. Fakat Delhomme bu kuşkulu bakışı görünce, konuştu:

— Bakın, baba, dedi; ben bir şey söylemiyorum, çünkü sizi yanıma almakta belki menfaatim var zannedersiniz... Ne münasebet! Tersine, bizim için çok rahatsızlık olacak... Ne var ki, rahat yaşıyacağınız yerde bu kadar rahatsız olduğunuzu görüyorum da canım sıkılıyor. Anlatabildim mi?

İhtiyar:

— Peki, peki, daha düşünmek lâzım, diye cevap verdi... Karar verdiğim gün, tabiî söylerim.

Ne damadı, ne noter, ağzından daha başka lâkırdı alamadılar. İtilip sümüldüğünden şikâyet ediyor, otoritesinin azar azar mahvolduğunu gördükçe, kendi rahatına aykırı olduğunu bile bile, bu ihtiyar adam inadına gömülüyordu. Zaten toprakları elinde kalmadığı için üzgündü, üstelik, evsiz kalacağını da düşündükçe, için için duyduğu dehşet bir tarafa, hepsi ona peki dedirtmek istedikleri için hayır diyordu. Bu kerataların bu işte bir kazançları mı olacaktı acaba? Canı ne zaman isterse o zaman peki diyecekti.

Bir gün evvel, Jésus-Christ, pek sevinerek, o beşer franklık dört sikkeyi la Trouille'a göstermek za'fında bulunmuş, paraları avucunda sımsıkı tutarak uykuya yatmıştı; çünkü ondan evvelki sefer, kız, mutlaka kendisi kaybetmiştir diye iddia edebilmek

için, Jésus-Christ'nin eve sarhoş gelmesinden istifade ederek paralardan birini yastığının altından yürütmüştü. Jésus-Christ, uyandığı zaman dehşet içinde kaldı, uykuda avucu açılmış, paralar dökülmüştü; fakat onları kaba etlerinin altında buldu, sıcacık olmuşlardı; o zaman büyük bir sevinç duydu, paraları Lengaigne'in meyhanesinde ezeceğini düşünerek, önceden ağzı sulanmaya başladı; keyfedecekti, eve cebinde para ile dönerse alçaktı! La Trouille o sabah, paralardan bir tanesini, miniminicik bir tanesini kendisine vermesi için ona boşuboşuna yaltaklandı. Jésus-Christ, bütün ricalarını geri çeviriyordu, hattâ çaldığı yumurtalarla omlet yapıp kendisine yedirdiği halde, yine minnettar olmadı. Hayır! Evlâdın babayı sevmesi kâfi değildi, para erkeklere mahsustu. Bunun üzerine, la Trouille, öfkeli öfkeli giyindi, hovardalık zamanlarının hediyesi olan mavi poplin fistanını sırtına geçirdi, ben de gidip eğleneceğim, dedi. Kapıdan çıkıp daha yirmi metre uzaklaşmamıştı ki döndü:

— Baba, baba! Bak! diye haykırdı.

Elini yukarı kaldırmış, ince parmaklarının ucunda tuttuğu güneş gibi pırıl pırıl yanan çil çil bir beş franklığı gösteriyordu.

Jésus-Christ, parasının çalındığını zannetti, benzi atarak arandı. Fakat yirmi frangı cebinde idi, kaltak herhalde kazlariyle ticaret yapmış olsa gerekti; kızının bu marifeti hoşuna gitti, baba bir tavırla kis kis güldü, la Trouille'un gitmesine ses çıkarmadı.

Jésus-Christ, yalnız bir noktada sertti, o da ahlâk meselesiydi. Onun için, yarım saat sonraki bir

olaya, pek öfkelendi. Kendisi de çıkıp gitmek üzere sokak kapısını örttüğü sırada, aşağı yoldan geçmekte olan, yabanlıklarını giymiş bir köylü ona seslendi.

— Jésus-Christ! Hey, Jésus-Christ!

— Ne var?

— Kızın sırtüstü yatıyor.

— E, sonra?

— Sonrası, üstünde bir de erkek var.

— Nerede bu?

— Şurada, hendekte, Guillaume'un tarlasının kenarında!

O zaman, Jésus-Christ öfke ile, yumruklarını havaya kaldırdı.

— Peki! Teşekkür ederim! Şimdi kırbacımı alıp gidiyorum! Ah, Allahın cezası kaltak, namusumu kirletiyor!

Ancak böyle zamanlarda kullandığı koca sürücü kırbacını, kapının arkasında, sol tarafta asılı bulunduğu yerden almak için tekrar eve girmişti; kırbacı koltuğuna kıstırdı, görülmeden âşıkların üstüne çullanmak için, avda imiş gibi, eğilerek fundalıklar boyunca yürüdü.

Fakat yolun dönemecine varınca bir taş yığını üstünde gözcülük etmekte olan Nénesse onu gördü. La Trouille'un üstündeki Delphin'di, işi nöbete bindirmişlerdi. Biri fingirdeşirken öteki ileri karakol nöbetçiliği ediyordu.

Nénesse:

— Dikkat! Jésus-Christ geliyor! diye haykırdı.

Kırbacı görmüştü, tavşan gibi tabanları kaldırdı, tarlalara daldı.

La Trouille, içinde otlar bitmiş hendekte, bir silkinişte, Delphin'i yana devirmişti. Ah! Kör talih; babası geliyordu! Lâkin yine de atik davrandı beş frangı oğlana verdi.

— Şunu gömleğinin cebine sakla, sonra bana verirsin... Çabuk, fırlasana be yahu!

Jésus-Christ, fırtına gibi geliyor, adımları yeri sarsıyor, koca kamçısını savuruyor, tüfek gibi şaklatıyordu.

— Ah, şırfıntı! Ah, kaltak! Şimdi görürsün sen!

Kır bekçisinin oğlunu görüp tanıdığı halde, öfkesinden, elinden kaçırdı; oğlan, pantolonunu ayağına yarım yamalak geçirmiş, çalılar arasından emekleye emekleye kaçıyordu. La Trouille, etekleri beline dolanmış, birden toparlanamamış, hali inkâr edemiyordu. Jésus-Christ, kızın bacaklarına bir kamçı indirip onu ayağa kaldırdı, hendekten dışarı çıkarttı. Sonra, kovalamaya başladı.

— Al sana, orospu çocuğu!... Al, orana tıkaç yap!

Böyle koşulara alışık olan la Trouille hiç ağzını açmadan keçi gibi zıplıya zıplıya koşuyordu. Babasının her zaman tatbik ettiği usul onu böyle kovalıyarak eve getirip hapsetmekti. Onun için, kız, jesus-Cihrist'yi yormak ümidiyle ovaya doğru kaçmaya yeltendi. Bu sefer, bir tesadüf sayesinde az daha istediği oluyordu. Mösyö Charles'la Elodie, bir müddettir orada, yol üstünde dikilmiş duruyorlardı. Mösyö Charles, kızını panayıra götürüyordu. Olup bitenleri hep görmüşlerdi, yavrucak mâsum bir hayretle, gözlerini fal taşı gibi açmış; babası kibar insanlara has

bir nefretle, utançtan yüzü kızarmış, bakıyorlardı. Asıl fenası, bu hayâsız la Trouille'un, mösyö Charles'ı görünce, himayesine sığınmak istemesi oldu. Charles kızı itti, fakat kamçı geliyodu; la Trouille kamçıdan kurtulmak için amcasiyle kuzininin etrafında dönmeye başladı; babası da yakası açılmadık küfürler ve terimlerle onun kabahatini yüzüne vuruyor, fırıl fırıl dönüyor, var kuvvetiyle kırbacını savuruyor, şaklatıyordu. Bu iğrenç dairenin içinde mahpus kalan, sersemliyen, şaşalıyan mösyö Charles, Elodie'nin başını göğsüne bastırıp yüzünü saklamaktan başka çare bulamadı. Aklı o kadar perişan oldu ki, kendisi de gayet kaba konuştu:

— Ulan, götü boklu, bizim yakamızı bırakacak mısın sen? Kim ekti bu aileyi bu kerhaneci memlekete be?

La Trouille açıkta kalınca mahvolduğunu anladı. Koltuk altlarından kavrıyan bir kamçı indi, onu topaç gibi çevirdi; bir başka kamçı, başından bir demet saç yolup kızı yere devirdi. O zaman, la Trouille yola geldi. alelâcele ine dönmekten başka bir şey düşünmez oldu. Çitlerden atladı, hendeklerden aştı, sırıkların bir yerine batmasından korkmadan bağlara dalıp kestirmeden gitti. Fakat ufacık bacakları yarışamıyorda, kırbaçlar yuvarlak omuzlarına, hâlâ ürpertiler geçiren beline, mevsimsiz gelişmiş bütün bu genç kız tenine yağmur gibi yağıyor, hoş, la Trouille bu kamçılara aldırmıyor, bu kadar sert okşanmak bir bakıma hoşuna gidiyordu. Sinirli sinirli gülerek bir sıçrayışta eve girdi. Uzun kırbacın erişemiyeceği bir köşeye sığındı. Babası:

— Sendeki beş frangı ver. Ceza olsun diye elinden alacağım, dedi.

La Trouille, koşarken parayı düşürdüğüne yemin etti. Fakat Jésus-Christ inanmadı, bıyık altından güldü, kızın üstünü aradı. Bulamayınca tekrar öfkelendi.

— Zamparana verdin, değil mi?... Vay aptal vay! Hem keyiflerini getiriyor, hem üste para veriyor!

Öfkeden kudurmuş bir halde, la Trouille'u eve kapadı, kendisi dönmek niyetinde olmadığı için, ertesi güne kadar orada yapayalnız oturacağı tehdidini haykırarak çıkp gitti.

O gittikten sonra, la Trouille, vücudunu muayene etti; yalnız iki üç mor çizik vardı; saçını başını topladı, tekrar giyindi. Arkasından, fütursuzca kilidi söktü; bu işte son derece usta olmuştu; sonra, kapıyı örtmeye lüzum bile görmeden sıvıştı; hırsız gelecek olursa boşuna zahmete girmiş olacaktı! La Trouille, Nénesse'le Delphin'i nerede bulacağını biliyordu, Aigre kıyısında, küçük bir koruda bekileyeceklerdi. Gerçek, bekliyorlardı da, bu sefer, sıra, kuzeni Nénesse'te idi. Onun üç frangı, ötekinin altı meteliği vardı. Delphin beş frangı geri verince, la Trouille paraları hep beraber yiyeceklerini söyledi; iyi kızdı. Panayır yerine döndüler, la Trouille, kendisine kırmızı satenden koca bir fiyango alıp saçlarına taktıktan sonra, onlara acıbadem kurabiyesi niyeti çektirdi.

Öte yandan, Jésus-Christ, Lengaigne'in meyhanesine gelirken, yolda, pâkasını parlatıp, yeni gömleğinin üstüne takmış olan Bécu'ye rasgeldi:

— Baksana bana, sen böyle mi devriye gezersin?... Oğlun Delphin'i nerede buldum, biliyor musun?

— Nerede buldun bakayım?

— Kızının üstünde... *Valiye mektup yazacağım*, seni azlettireceğim, domuzun babası domuz seni!

Bécu fena halde öfkelendi.

— Senin kızını ne zaman görsem, bacakları hep havada zaten... Ya! Delphin'i ayarttı ha? Şunu jandarmalara yakalattırmazsam Allah beni kahretsin!

— Hele bir dene de görelim, haydut herif!

Karşılıklı durmuşlar, suratları birbirine değercesine yakından hırlaşıyorlardı. Sonra, birdenbire sakinleştiler. öfkeleri geçti. Jésus-Christ:

— Konuşup anlaşmalı, dedi, girip birer tek atalım.

Bécu:

— Bende metelik yok, dedi.

O zaman beriki, gayet neşeli, cebinden bir beş faranklık sikke çıkardı, avucunda hoplattı, gözüne yapıştırdı.

— Sefa pezevengi, şunu ezelim mi, ne dersin?... Gir bakalım, hergele eskisi! İkram sırası bende, paraları her zaman sen veriyorsun.

Keyifli keyifli gülerek, birbirlerine muhabbetli şaplaklar indirerek Lengaigne'in dükkânına girdiler. Lengaigne o sene bir şey düşünmüştü. Panayır balosu sahibi, bıldır, masrafını çıkaramadığı için o yıl barakasını kurmak istemediğinden, meyhaneci, arabalık kapısı yola açılan, dükkânına bitişik kendi sa-

manlığını baloz yapmaya kalkışmıştı. Hattâ aradaki bölmeyi de delmişti, şimdi samanlıkla dükkân, içiçe geçilebilecek şekilde idi. Bu fikir sayesinde, tekmil kasaba müşterilerini çekmişti. Rakîbi Macqueron, karşıdan bakıyor, kendi dükkânına uğrıyan olmadığı için öfkeden kuduruyordu.

Jésus-Christ avazı çıktığı kadar seslendi:

— Çabuk, iki şişe şarap, herkesin kendi şişesi kendine!

Fakat bu kadar kalabalık müşteriyi görüp sevinen, telâşa düşen Flore ısmarlanan şarabı getirdiği sırada Jésus-Christ, Lengaigne'in, etrafına toplanmış birtakım köylülerin ortasında, ayakta, yüksek sesle okuduğu bir mektubu yarıda bıraktırdığının farkına vardı. Okuduğu şeyin ne olduğunu sorunca Lengaigne kasıldı, oğlu Victor'un kıtadan gönderdiği bir mektup olduğunu söyledi. Bécu ilgilendi:

— Vay aslan! dedi. E, ne anlatıyor? Baştan oku da biz de dinliyelim.

O zaman Lengaigne mektubu baştan okudu:

— "Sevgili anneciğim, sevgili babacığım, bir aydan bir hafta eksik bir zamandan beri Flandre'da, Lille'de olduğumuzu haber vermek için size bu mektubu yazıyorum. Burası fena yer değil, yalnız şarap pahalı, litresi on altı meteliğe kadar şarap var..."

Özene bezene bir yazı ile yazılmış olan dört sayfa dolusu mektupta başka lâf yoktu. Dönüp dolaşıp aynı lâkırdı, uzayıp giden cümleler halinde bitip tükenmeden tekrarlanıyordu. Şarap fiatı bahsi geçtikçe, her defasında, hep birden haykırışıyorlar, demek ki böyle yerler de var ha, amma berbat garnizon! di-

yorlardı. Son satırlarda, Victor'un bir para koparma teşebbüsü sırıtıyordu, kaybettiği bir çift kunduranın yerine yenisini almak için on iki frank istiyordu.

Kır bekçisi tekrar:

— Vay aslan! dedi. İşte erkek dediğin böyle olur be!

İçtikleri iki şişeden sonra, Jésus-Christ, bu sefer yirmi meteliklik, ağzı mühürlü cinsinden iki şişe şarap daha istedi; etrafta hayret uyandırmak için, şişeler geldikçe parasını veriyor, parayı masaya çarpıyor, meyhanenin içini allak bullak ediyordu; ilk beş franklık şarap içilip bittikten sonra, ikinci bir beş franklık daha çıkardı, yine gözüne yapıştırdı, bu da biterse daha var, diye haykırdı. Öğleden sonra, saatler, gitgide artan sarhoşlukla karışık, girip çıkan içici müşterilerin hayhuyu arasında, böylece geçti. Hafta içinde çok tasalı, çok akıllı uslu olan bu adamların hepsi avaz avaz haykırarak, yumruklar indirerek, bol bol tükürerek konuşuyorlardı. Sırık gibi bir herif tıraş olmaya kalkıştı, Lengaigne, onu hemen oraya, kalabalığın ortasına oturtuverdi, derisini öyle sert sert kazıdı ki, domuz kazıyormuş gibi usturanın yanakta çıkarttığı ses işitiliyordu. Onun arkasından, başka birisi oturdu, bu sefer alay başladı. Diller çözülmüştü, dükkânından dışarı çıkmaya artık cesaret edemiyen Macqueron'a veriştiriyorlardı. Balozcunun panayıra gelmek istememesi bu yardımcı taslağının kabahati değil miydi? İnsan bir çaresini arar, bulurdu. Ama, verdiği topraklara değerinin üç misli para almak için yol ödeneğine oy vermeği besbelli tercih ediyordu. Bu telmih, bir kahkaha tufanı ko-

pardı. O günkü gün kendisi için bir şeref günü olan şişman Flore, karşıki camların gerisinde, Coelina'nın, sararmış yüzü ile dolaştığını gördükçe her seferinde kapıya koşuyor, hakaretli bir neşe ile kahkaha atıyordu. Jésus-Christ, gürliyen bir sesle haykırdı:

— Yaprak sigarası, madam Lengaigne! diye emretti. Pahalısından olsun! On santimlik cinsinden!

Gece olmuştu, petrol lâmbaları yakılıyordu, o sırada Bécu kadın kocasını çağırmaya geldi. Fakat Bécu ile Jésus-Christ, kıyasıya bir iskambil oyununa oturmuşlardı.

— Geliyor musun? saat sekizi geçti. Artık yemek yiyeceğiz.

Bécu, azametli bir sarhoş edasiyle, karısına dik dik baktı:

— Hassiktir ordan! dedi.

O zaman, Jésus-Christ coştu.

— Madam Bécu, sızi dâvet ediyorum... Üçümüz birlikte kendimize bir ziyafet çekelim, ne dersiniz?... İşitiyor musunuz, patron madam! En âlâsından neniz varsa, jambon, tavşan, yemiş... hem korkmayın, hele biraz yaklaşın... dikkat!

Cepletini uzun uzun araştırır gibi yaptı. Sonra birdenbire üçüncü beş franklık sikkeyi çıkardı, havada tuttu.

— Ce'e! yakaladım işte!

Kahkahadan kırıldılar; bir şişko, az kalsın tıkanıyordu. Kim ne derse desin, bu Jésus-Christ kerataası çok tuhaftı! Birkaç kişi, alay olsun diye, onu tepeden tırnağa yokluyorlar, sanki, susuzluğunu tıkabasa gi-

derinceye kadar böyle durmadan para çıkardığına göre, etine gömülü olması icabeden paraları bulmak istiyorlardı.

Jésus-Christ, yemekte, belki on defa üst üste:

—Ee, Bécu kadın, Bécu razı olursa beraber yatalım, olur mu?... diye sordu.

Kadın gayet pisti, panayır yerinde kalacağını bilmediği için böyle kıyafetsiz geldiğini söylüyordu; aynı zamanda eski, paslı bir dikiş iğnesi kadar sıska vücudu, kara tilki suratiyle, gülüyordu; Jésus-Christ de vakit kaybetmeden, masanın altından, onun çıplak bacaklarını avuçlıyordu. Kadının zil zurna sarhoş kocası, salyalarını akıtarak gülüyor, alay ediyor, şırfıntıya iki erkek fazla gelmez diye avaz avaz haykırıyordu.

Saat ona gelmişti, baloz başladı. Ara kapıdan, kirişlere demir tellerle asılı dört büyük lâmbanın alev alev yandığı görünüyordu. Nalbant Clou, trombonunu alıp gitmişti, Bazoches-le-Doyen'li bir ipçinin yeğeni de keman çalıyordu. Giriş serbestti, yalnız her dans için iki metelik ücret veriliyordu. Samanlığın toprak zemini, tozlar basılsın diye sulanmıştı. Çalgılar susunca, dışardan, sert ve muntazam akislerle, nişan talimi yapanların silâh sesleri işitiliyordu. Her zaman çok karanlık olan yol, öbür iki barakanın reflektörlerinden vuran aydınlıkla parıl parıldı; bunlardan biri, yaldızlı oyuncakların pırıltılariyle dolu bir oyuncakçı dükkânı; öteki, aynalarla süslenmiş, bir mihrap gibi kırmızı kumaşlarla kaplanmış fırıldak oyunu barakasıydı.

Jésus-Christ, gözleri yaşararak haykırdı:

— Vay! Bizim kız geldi!

Gerçek. la Trouille gelmişti, peşinde Nénesse'le Delphin olduğu halde balozda arzı endam ediyordu; babası, onu eve hapsettiği halde, orada görünce şaşmamış gibi idi. La Trouille'un saçlarındaki ateş alı kurdelâdan başka boynunda, yalancı mercandan bir kalın gerdanlık vardı, mühür mumundan yapılma bu yuvarlaklar esmer cildi üstünde kan kırmızı duruyordu. Üçü de baraka baraka dolaşmaktan yorulmuşlar, tıkındıkları şekerlemelerle mide fesadına uğramışlardı. Sırtında bir köylü gömleği bulunan Delphin'in, ancak açık havada yaşamaktan hoşlanan bir küçük yabani kafasına benziyen yuvarlak, tarazlı başı açıktı. Nénesse'de ise, şehirli gibi süslü giyinmek merakı başlamıştı; arkasında Lambourdieu'nun dükkânından satın alınmış bir takım, Paris'teki aşağılık hazırcılarda grosa hesabıyle dikilmiş o dar kılıflardan biri vardı; hor gördüğü kasabasına hıncından, başına bir mölon şapka giymişti.

Jésus-Christ:

— Kızım! diye seslendi. Kızım, gel şundan bir yudum al... Nasıl? yaman, değil mi?

La Trouille'a kendi kadehiyle şarap içirdi, Bécu kadın da, Delphin'e sert sert şu suali sordu:

— Kasketini ne yaptın?

— Kaybettim.

— Kaybettin ha?... Hele yaklaş da sana bir şamar indireyim!

Fakat Bécu araya girdi, oğlunun erken başlıyan çapkınlıklarını hatırına getirip, koltukları kabararak bıyık altından güldü:

— Bırak şunu canım! Yetişiyor, baksana... Ey, yezitler, siz beraber kırıştırıyorsunuz, öyle mi?... Ah, kerata! Ah kerata!

Jésus-Christ, babacan bir tavırla:

— Haydi, gidin oynayın dedi. Hem, uslu oturun.

Nénesse, baloza girecekleri sırada, tiksinti ile:

— Zurna gibi sarhoş olmuşlar, dedi.

La Trouille gülmeye başladı.

— Ha şunu bileydin! Ben de ona güveniyordum zaten... Sarhoş oldukları için sesleri çıkmıyor ya.

Baloz bararetleniyordu, fişek gibi çatırdıyan, kemanın ince sesini bastıran Clou'nun trombonundan başka bir şey işitilmiyor, fazla sulanan toprak zeminin çamuru, kalın kunduraların tabanında birikiyordu; biraz sonra, savrulan bütün fistanlardan. koltukları geniş ter lekeleriyle ısıanan ceketlerden ve korsajlardan, lâmbaların geniz tıkayıcı kekremsi kokusunun artırdığı keskin bir teke kokusu yükseldi. Fakat, iki kadril arası, bir mesele ortalığı heyecana verdi. Macqueron'ların kızı Berthe, Saint-Lubin yortusunda, defterdarın kızlarının Cloyes'da giydiklerine benzer fulardan bir tuvalet giymiş olduğu halde içeri girdi. Nasıl şeydi bu? Babasiyle anası, baloza gelmesi için ona izin mi vermişlerdi? Yoksa onlara gözükmeden sıvışmış mıydı? Sonra, Berthe'in yalnız bir araba yapıcısının oğliyle dans ettiği görüldü; halbuki bir aile kininden dolayı, babası onun bu gençle gezmesini yasak etmişti. Herkes alay ediyordu: Galiba Berthe sıhhatini kendi kendine harabetmekten artık hoşlanmaz olmuştu!

Jésus-Christ, çok sarhoş olmasına rağmen, bir müddettir, ara kapının ağzında durup, zamparasının kolları arasında zıp zıp sıçramakla meşgul Berthe'i seyreden Lequeu'nün çirkin suratını görmüştü. Kendini tutamadı:

— Mösyö Lequeu, sevdalınızı siz dansa kaldırmıyor musunuz kuzum? diye sordu.

Okul öğretmeni, benzi sapsarı kesilerek:

— Kimmiş o benim sevdalım? dedi.

— Şuradaki, morarmış güzel gözlerin sahibi, a canım!

Sırrı keşfedildiğinden dolayı pek öfkelenen Lequeu, arkasını döndü, ihtiyatkârlıkla ve hor görürlükle içine gömüldüğü üstün insan sessizliğini yine ele aldı, orada kımıldamadan durdu. O sırada Lengaigne ilerlemişti, Jésus-Christ onu dürttü. Nasıl? Şu karalamacının ağzının payını verdim mi? dedi. Zengin kızlarını ona zor verirlerdi! N'en a Pas'nın o kadar şık olmasına bakmamalıydı, onun, yalnız başında saç vardı; sonra, pek sarhoşladığı için, sanki gözleriyle görmüş gibi, meseleyi anlattı. Cloyes'dan Châteaudun'e kadar her yerde bundan bahsediliyordu, delikanlılar bunu anlatıp anlatıp gülüyorlardı. Bir tek kılı yoktu Allah bilir! Orası, bir papaz çenesi gibi bomboştu. Bunun üzerine, hepsi, bu garibe karşısında hayretler içinde kalıp yerlerinde doğrularak Berthe'i seyretmeğe, dans esnasında, etekleri uçuşarak, bembeyaz kendi taraflarına doğru geldikçe her seferinde hafif bir tiksinti ile yüzlerini buruşturup arkasından bakmağa, başladılar.

Jésus-Christ, Lengaigne'le senlibenli konuşmağa başladı:

— Koca serseri, senin kızın gibi değil o, seninkinde var!

Beriki, gururlu bir eda ile cevap verdi:

— Oo! Elbette!

Suzanne'ın, şimdi Paris'te, yüksek çevrede olduğu söyleniyordu. Lengaigne ağzı sıkı davranıyor, kızının iyi bir mevkide bulunduğunu söylüyordu. Bir yandan, içeriye durmadan köylüler girdikleri için, bir çiftçi, o aralık, Lengaigne'e, oğlu Victor'u sordu, o da mektubu tekrar cebinden çıkardı: "Sevgili anneciğim, sevgili babacığım, bir aydan bir hafta eksik bir zamandan beri Flandre'da, Lille'de olduğumuzu..." Onu dinliyorlardı, mektubu daha evvel beş altı defa dinlemiş olan bazı kimseler yaklaşıyorlardı. "Litresi" dedikten sonra, sahiden on altı yazıyor mu? diye soruyorlardı. Evet, on altı metelik yazıyordu.

Bécu, tekrar:

— Berbat memleket! dedi.

O sırada Jean gözüktü. Birini arıyormuş gibi, girer girmez doğruca baloza yürüdü, bir göz attı. Sonra canı sıkılmış, endişeli bir halde geri döndü. İki aydan beri, Buteau'nun evine eskisi kadar sık gitmeğe cesaret edemiyor, Buteau'yu kendisine karşı soğuk, âdeta düşman buluyordu. Herhalde, Françoise'a karşı beslediği hisleri, şu anda onu bunmalar içinde bırakan, gitgide artan o dostluğu iyice gizliyememiş olacak ki, arkadaşı meselenin farkına varmıştı. Bu iş, galiba Buteau'nun hoşuna gitmiyor, onun bazı hesaplarını altüst ediyordu.

Jean, Fouan'la Delhomme'un, bir şişe bira içmekte oldukları masaya yaklaştı.

— Bonsuvar, dedi.

Delhomme, nezaketle ikramda bulundu.

— Bira içer misiniz, Kaporal?

Jean, teklifi kabul etti; kadehini tokuşturduktan sonra:

— Tuhaf şey, dedi, Buteau gelmemiş.

Fouan:

— İşte, şimdi geldi, dedi.

Gerçek, Buteau içeri giriyordu, fakat yalnızdı. Ağır ağır, meyhanenin içinde dolaştı, birkaç kişinin elini sıktı, sonra, babasiyle enişte sinin masasının yanına gelince ayakta durdu, oturması için yapılan teklifi reddetti, hiçbir şey içmek istemedi.

Nihayet Jean, sesi titriyerek:

— Lise'le Françoise dans etmiyorlar mı ki? diye sordu.

Buteau, hain bakışlı ufacık gözleriyle ona dik dik baktı:

— Françoise yattı, dedi, gençler için böylesi daha iyi.

Fakat yanıbaşlarında bir mesele çıktı, ilgilendiler, lâkırdıları yarıda kaldı. Jésus-Christ, Flore'la kapışmıştı. Tutuşturmak için bir litre rom ısmarlıyor, Flore'da romu getirmek istemiyordu.

— Hayır, artık hiçbir şey vermem, sarhoş olacağınız kadar olmuşsunuz.

— Ne? Ne maval okuyor bu? Parani vermiyecek miyim zannediyorsun, cadı? Senin barakanı satın

alırım ben, ister misin?... Nah! sümkürsem yeter, bak!

Beş franklık sikkelerden dördüncüsünü avucuna saklamıştı, iki parmağiyle burnunu kıstırdı, kuvvetle hınkırdı, parayı, burnundan çıkarıyormuş gibi yaptı, sonra buhurdan gibi salladı.

— İşte, ben nezle olduğum zaman böyle para sümkürürüm!

Duvarlar bir alkış tufaniyle çınladı. Flore razı oldu, rom şişesiyle şekeri getirdi. Bir de derin kâse getirmek icabetti. O zaman, Jésus-Christ olacak hergele, dirseklerini dikti, kırmızı yüzü, havayı, lâmbaların ve pipoların donuk buğusunu büsbütün kızıştıran alevlerle tutuşarak puncu karıştırmaya başladı, bütün meyhane halkını kendisine baktırdı. Fakat Buteau, parayı görünce fena halde öfkelenmişti, birdenbire köpürdü:

— Koca domuz, babamızdan çaldığın parayı böyle içkiye vermeye utanmıyor musun?

Beriki, işi alaya döktü:

— Oo! Konuşuyorsun, küçük!... Böyle pestenkerani lâflar ettiğine bakılırsa galiba ayıksın!

— Söylüyorum işte, sen mendeburun birisin, sonunda zındanı boylıyacaksın... Bir kere, annemizi kederinden sen öldürdün.

Sarhoş, kaşığını çarptı, kâsenin içinde bir ateş fırtınası kopardı, kahkahadan kırılarak:

— Âlâ, âlâ, söyle bakalım... Sen değilsen, tabiî benim, dedi.

— O kadar değil, daha diyeceklerim var, senin gibi anaforcular, buğdayın yetişmesine lâyık değildir-

ler... Toprağımızı, ihtiyar anamızla babamızın bunca zahmet çektikten sonra bize bıraktıkları toprağımızı rehine koyduğunu, başkalarına verdiğini düşünüyorum da!... Ahlâksız hergele, toprağı ne yaptın?

Bu sefer Jésus-Christ coştu. Puncu sönüyordu, bütün müşterilerin sustuklarını, hüküm vermek için kulak kabarttıklarını görünce kasıldı, iskemlesine yaslanıp geriye devildi, avazı çıktığı kadar baykırdı:

— Toprak ha, ayol toprak seninle alay ediyor be! Sen, toprağın esirisin, o senin zevkını, kuvvetlerini, hayatını elinden alıyor, aptal! Üstelik seni zengin etmiyor bile!... Halbuki ben kollarımı kavuşturup oturmuyorum, onu hor görüyorum, ona yalnız tekme savuruyorum, öyle olduğu halde, görüyorsun ya, irat sahibiyim, çekiyorum kafayı!... Hay budalanın dik âlâsı hay!

Köylüler yine güldüler; Buteau bu şiddetli hücum kaşısında şaşırmıştı, yalnız şu sözleri gevelemekle yetindi:

— Serseri! Aylak herif sen de! Hem çalışmaz, hem çalışmıyorum diye övünür!

Jésus-Christ'nin çenesi açılmıştı, artık devam etti:

— Toprakmış, lâfa bak! Hâlâ bu masala inanıyorsan, koyduğum yerde otluyorsun!... Toprak diye bir şey var mıdır? Toprak senin malındır, benim malımdır, kimsenin malı değildir. Şimdiye kadar moruğun malı değil miydi? Bize vermek için parçalamak zorunda kalmadı mı? Sen de, kendi çocuklarına vermek için parçalıyacak değil misin?... Eh, o halde? Toprak gider, gelir, çoğalır, azalır, daha

ziyade, azalır. Öyle ya, babamızın on dokuz arpan toprağı vardı, halbuki sen şimdi altı arpanlık bir zatı şerifsin... ben beğenmedim, çok küçüktü, hepsini göçürdüm. Hem ben parayı sağlama yatırmak isterim, toprak temelinden sarsılıyor, küçük! Toprağa bir metelik yatırmam, belâlı işe benziyor, bir tepeden inme felâket gelip hepimizi süpürecek... top atacaksınız! Hepiniz enayisiniz.

Meybaneye, yavaş yavaş bir ölüm sessizliği yayılıyordu. Artık kimse gülmüyordu, köylüler, endişeli yüzlerini Jésus-Christ'ye, şehir şehir sütten serseri, sabık Afrika askeri, politika meraklısı şarapçı fikirlerini, sarhoşluk arasında karmakarışık, acayip bir şekilde ortaya seren bu izbandut herife dönmüşlerdi. Şimdi ondaki hâkim hüviyet, 48 yılı fedaisinin, 89 yılı olayları karşısında diz çöküp kalmış insansever komünistin hüviyeti idi.

— Hürriyet, eşitlik, kardeşlik! İhtilâle dönmek lâzım! Mallar taksim edilirken elimizden her şeyimizi çaldılar, burjuvalar ne varsa aldılar, zorlayıp geri alacağız, anasını satayım... Onlar adam da biz adam değil miyiz? Meselâ, şu la Borderie'deki enayiye bütün topraklar verilsin de bana bir şey verilmesin, hakkaniyet mi bu?... Ben haklarımı istiyorum, hissemi istiyorum, herkes kendi hissesini alacak.

Bécu, hükümeti müdafaa edemiyecek kadar fazla sarhoş olduğu için, anlamadan tasdik ediyordu. Fakat sağduyusu hafifçe uyandı, bir ihtiraz kaydı ileri sürdü:

— Burası doğru, burası doğru... Lâkin Kıral kıraldır. Benim malım, senin malın olamaz.

Bir mırıltı dolaştı, bu sözü herkes uygun buldu, Buteau da öc aldı.

— Dinlemeyin şunu, zom olmuş!

Gülüşmele tekrar başladı, Jésus-Christ büsbütün kendinden geçti, ayağa kalktı, yumruklarını masaya indirdi:

— Bir daha sefere görürsün sen... Tabii, seninle o zaman konuşacağım ben, kahpe herif seni! Bugün zart zurt ediyorsun, çünkü belediye reisi ile, muavini ile, o iki paralık mebusunla birliksin de ondan! Şimdi onun ayaklarını öpüyorsun, değil mi? Onu kuvvetli sanacak kadar, buğdayını satmana yardım ettiğini sanacak kadar budalasın! Benim satılacak bir şeyim yok, hiçbirinizi kıçıma sallamıyorum, seni de, belediye reisini de, yardımcısını da, mebusunu da, jandarmaları da!... Yarın sıra bize gelecek, kuvvetli taraf biz olacağız, hem yalnız ben değil, açlık canına tak diyen bütün zavallılar da benimle beraber olacak, sizler de bize katılacaksınız, evet, yiyecek ekmek bile bulamazken burjuvaları beslemekten bıkınca, sizler de!... Mal sahiplerinin kökü kazınacak! Kafaları kırılacak, toprak, kim isterse onun olacak. İşitiyor musun, küçük? Senin toprağını ben alacağım, üstüne yestehliyeceğim!

Buteau:

— Hele gel de görürsün, seni bir kurşunda köpek gibi gebertirim!

Diye haykırdı. Öyle kendinden geçmişti ki, kapıyı küt diye vurdu, çıktı.

Lequeu, sakin sakin bir müddet dinledikten sonra, orada daha fazla kalıp lekelenmek istemiyen

devlet memuru gibi, çıkıp gitmişti. Fouan'la Delhomme, başlarını bira kadehlerine eğmişler, utanç içinde, bir kelime söylemiyorlar, işe karışırlarsa sarhoşun kameti azıracağını biliyorlardı. Civar masalarda oturan köylüler nihayet öfkelenmeye başlıyorlardı. Nasıl? Mallarına sahip değiller miydi, bu malları gelip ellerinden alacaklar mıydı? Homurdanıyorlar, "İştirakçi" ye saldırıp yumruklarla onu kapı dışarı atmaya hazırlanıyorlardı. Bu sırada, Jean ayağa kalktı. Gözlerini Jésus-Christ'den ayırmamış, onun söylediği sözlerden bir kelimesini kaçırmamıştı. Kendisini isyan ettiren bu sözler içinde doğru bir taraf var mı diye düşünür gibi, yüzü ciddî idi. Sakin sakin konuştu.

— Jésus-Christ, dedi, sussanız daha iyi edersiniz... Bunlar konuşulacak lâflar değildir, şayet haklı bile olsanız hiç de zeki değilsiniz, çünkü kendi sözleriniz kendinizi haksız çıkarıyor.

Bu çok sokukkanlı genç, bu çok mâkul mülâhaza, Jésus-Christ yi birdenbire pıstırdı. Tekrar iskemlesine oturdu, önünde sonunda hiçbir şey umurumda değil, dedi. Sonra yine alaycılığa başladı; kocası göçmüş, başını masaya dayayıp uykuya dalmış olan Bécu kadını öptü; kâsedeki puncu içip bitirdi. Koyu duman ortasında gülüşmeler yine başlamıştı.

Samanlıkta hâlâ dans ediliyordu, Clou, trombonunu daha tiz perdeden öttürüyor, borunun gümbürtülü sesi, kemanın incecik sesini bastırıyordu. Vücutlardan ter akıyor, lâmbaların etrafa yayılan pis kokusunun kekremsiliğini artırıyordu. En fazla göze çarpan şey, nöbetleşe, Nénesse'le Delphin'in kolunda dönüp duran la Trouille'un kırmızı kurdelâsıydı.

Berthe de bâlâ orada idi, sevdalısından ayrılmamıştı. Hep onunla dans ediyordu. Reddettiği gençler, bir köşede, gülüşüp alay ediyorlardı. Eh! Bu enayi, eğer Berthe'in orasında bir şeyler bulunmamasına kıymet vermiyorsa, kız onu bırakmamakta haklı idi, çünkü niceleri vardı ki, parasına rağmen, kendisiyle evlenmek için, muhakkak, orasında bir şeyler bitmesini bekliyeceklerdi.

Fouan, Jean'la Delhomme'a:

— Haydi, gidip yatalım, dedi.

Dışarı çıktılar, Jean yanlarından ayrıldıktan sonra, ihtiyar, işittiği şeyleri zihninde evirip çevirir gibi bir halde konuşmadan yürüdü; sonra birdenbire, sanki bu şeyleri düşünüp kararını vermiş gibi damadına döndü:

— Evi satacağım, gelip sizinle beraber oturacağım, dedi. Karar verdim. Allaha ısmarladık!

Ağır ağır yürüyerek yalnız başına eve döndü. Fakat yüreği sıkılıyordu, karanlık yolda ayakları sürçüyordu, derin bir kederle sarhoş gibi sendeliyordu. Zaten elinde toprağı kalmamıştı, yakında evi de kalmıyacaktı. Ona, köhne kirişleri testereyle kesiyorlarmış gibi, tepesinden, damdaki arduvazları kaldırıp götürüyorlarmış gibi geliyordu. Artık, başını koyacağı bir taşı bile yoktu, gece gündüz, durmadan, dilenci gibi kırlarda dolaşacaktı; yağışlı havalarda, soğuk yağmur, sonsuz yağmur, üstüne yağacaktı.

IV

Bol ağustos güneşi, sabahın beşi olur olmaz, ufukta yükseliyor, Beauce ovası, alev alev yanan güneş altında, olgun başaklarını göz alabildiğine seriyordu. Son yaz yağmurlarından beri, gitgide hep büyüyen yeşil saha, yavaş yavaş sararmıştı. Şimdi, alevli havanın yaltırığını aksettiren, tutuşmuş, sarı bir engin denize, en hafif rüzgârda, ateşten dalgalar yuvarlıyan bir denize benziyordu. Görünürde buğdaydan başka hiçbir şey yoktu, ne bir ev gözüküyordu, ne bir ağaç, göz alabildiğine buğday başakları vardı! Bazan, sıcakta, başaklar bir kurşun ağırlığı altında uyukluyorlardı, topraktan bir bereket kokusu tütüyor, yükseliyordu. Doğum tamam oluyordu, şişen tohumun, ılık ve ağır taneler halinde, evrensel ananın rahminden fışkırdığı hissediliyordu. Bu ovanın karşısında, bu dev ölçüde mahsulün karşısında, yüreklere bir tasa düşüyor, bu ucsuz bucaksız saha içinde böcek kadar vücudiyle pek küçücük kalan insanın, bu işin sonuna asla ulaşamıyacağı endişesi duyuluyordu.

Hourdequin, la Borderie çiftliğinde, çavdar işlerini bitirmiş, bir haftadan beri, buğdaylara başlamıştı. Bildir, hasat makinesi bozulmuştu; Hourdequin, adamlarının gayretsizliğinden bezmiş, makine-

lerinin işe yarar şeyler olmasından kendisi de şüpheye düşmeğe başlamış, Ascension yortusu gelir gelmez, ihtiyatlı davranıp hasatçılar tutmuştu. Usulden olduğu üzere bunları, Perche'den, Mondoubleau'dan ücretle getirtmişti. Bunlar, iri boy zayıf bir adam olan bir işbaşı ile, beş tırpancı, dördü kadın ikisi genç kız olmak üzere altı demetçi idi. Bir ot arabasiyle Cloyes ya kadar gelmişlerdi, çiftliğin arabası onları oradan almaya gitmişti. Bütün bu kalabalık, o mevsimde boş olan ağılda, kız, kadın, erkek, fazla sıcaktan dolayı yarı çıplak, karmakarışık, saman üstünde yatıyordu.

Jacqueline'in en dağdağalı zamanı bu mevsimdi. İş, güneşin doğması ve batmasiyle ayarlanıyordu. Sabahın üçü olur olmaz herkes silkinip uyanıyor, gece saat on sularında tekrar ot yataklara dönülüyordu. Jacqueline, sabahleyin dörtte içilen çorbayı hazırlamak için herkesten evvel kalkmak zorunda idi; saat dokuzda yenilen domuz yağından, sığır etinden ve lâhanadan ibaret yemeği verdikten sonra da en geç o yatıyordu. Bu iki yemeğin arasında üç yemek daha vardı, sabah kahvaltısı olarak peynir ekmek, öğleyin ikinci çorba, ikindiyin sütle ekmek yeniyordu. Hepsi beş öğün yemek ediyordu, elma şırasiyle ve şarapla yenilen bu yemekler bol bol veriliyordu, çünkü kıyasıya çalışan hasatçılar, güç beğenir insanlardı. Fakat Jacqueline gıdıklanmış gibi gülüyordu, kedi gibi çevikti, adaleleri çelik gibi sertti; o sırada, Trone'a, sığırtmaçlık eden o iriyarı hödüğe, kendisiyle düşüp kalkmaktan göz açtırmadığı için, yorgunluğa karşı gösterdiği bu dayanıklılığı büsbütün şaşı-

lacak şeydi, Trone'un dev yapılı vücudu ve yumuşak teni ona ansızın istekler veriyordu. Onu kendine köpek gibi bağlamıştı, samanlıklara götürüyor, ot ambarına götürüyor, gammazlık etmesinden korktuğu çoban şimdi koyunlariyle beraber dışarda yattığı için, mandıraya götürüyordu. Hele geceleri, erkeği tıka basa doyuruyor, bu cümbüşlerden sonra, çevik ve kıvrak, son derece hamarat oluyordu. Hourdequin hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey bilmiyordu. Hasat hummasına tutulmuştu, bu ona mahsus bir humma idi; her sene, toprağa olan iptilâsının yarattığı büyük buhrandı; dökülen olgun başakların karşısında, içini baştanbaşa bir titreme kaplıyor, başı ateşler içinde yanıyor, yüreği çarpıyor, vücudu sarsılıyordu.

O sene, geceleri hava o kadar kızgın oluyordu ki, Jean bazan ahırların yanında, yatak odası diye kullandığı tavan arasında yatamıyordu. Dışarı çıkıyor, avlunun taş zemini üzerine giyinik uzanmayı tercih ediyordu. Onu tavan arasından kaçıran şey, yalnız atların tahammül edilmez, canlı sıcaklığı, nayvan yataklıklarından yükselen kokular değildi; uykusuzluktu, Françoise'ın, mütemadiyen gözleri önünde dolaşan hayali idi; genç kızın, yanına geldiğini, onu kucakladığını, kolları arasında sıktığını hayal ettiren musallat fikirdi. Şimdi, başka tarafta meşgul olan Jacqueline onu rahat bıraktığı için, Jean'ın bu küçücük kıza karşı olan sevgisi azgın bir istek haline gelmeye başlıyordu. Bu yarı uyku halinin verdiği ıstırap arasında, belki yirmi defa, ertesi gün gidip Françoise'ı istiyeceğine kendi kendine andiçmişti; sonra, uykudan kalkar kalkmaz, yüzünü gözünü soğuk

suyla yıkayınca, bu işi çirkin buluyordu, kıza göre kendisi çok yaşlı idi; arkasından, o gece, aynı işkence tekrar başlıyordu. Hasatçılar gelince, Jean, bunların arasındaki kadınlardan birini tanıdı; orakçılardan biriyle evli olan bu kadını, iki sene evvel, daha genç kızken, koynuna almıştı. Bir akşam, içinde kıvrandığı azap öyle şiddetlendi ki Jean mandıraya sokuldu. Kadını, ağızları açık, horul horul uyuyan kocasiyle erkek kardeşinin arasından, ayaklarından tutup çekti. Kadın, kendisini müdafaa etmeden razı oldu. Üzerinden tırmık geçirilmiş olmasına rağmen, orada kışlayan koyunların göz yaşartacak kadar keskin amonyaklı kokusunu gidememiş olan toprak zemin üstünde, kızgın karanlıkların ortasında, sessiz, sömürürcesine bir kucaklaşma oldu.

Yirmi gündür, Jean her gece oraya gidiyordu.

Ağustos ayının ilk haftasından sonra, hasat işleri ilerlemeye başladı. Orakçılar, kuzeydeki tarlalardan başlamışlar, Aigre vâdisi eteğindeki tarlalara doğru iniyorlardı. Ucsuz bucaksız alan, demet demet dökülüyor, her orak sallayışta tekerlek bir boşluk açılıyor, bir yığın yolunuyordu. Bu dev ölçüde işin içine gömülen cılız böcekler üstün gelıyorlardı. Onlar, bir saf halinde ağır ağır yürürken, arkalarından, dümdüz toprak sert başak saplariyle meydana çıkıyor, demetçi kadınlar iki kat, bu düzlüklerde dolaşıyorlardı. Beauce ovasının engin, kasvetli ıssızlığının en fazla cümbüşlendiği mevsim bu mevsimdi; ova kalabalıklaşıyor, işçilerin, arabaların, beygirlerin sürekli faaliyetiyle canlanıyordu. Göz alabildiğine uzaklara kadar, işçi kafileleri, aynı yanpiri hareketle çalışıyorlar, kolla-

rını aynı şekilde sallıyorlardı; bazıları birbirine o kadar yakındı ki tırpanlarının hışırtısı işitiliyordu, bazıları da, göğün eteğine kadar, karıncalar gibi, kara serpintiler halinde gözüküyordu. Her yönde, güve yemiş, her yeri dökülmeye başlamış bir kumaş gibi, boşluklar açılıyordu; Beauce ovası, bu karınca yuvası faaliyeti ortasında, o muhteşem kaftanından, yazın o biricik süsünden yer yer sıyrılıyor, birdenbire ıssız ve çıplak kalıyordu.

Son günler, boğucu bir sıcak oldu; hele çiftliğin sekiz metre yüksekliğinde, üç bin demetlik büyük bir yığın yapılacak olan Buteau'ların tarlasına yakın bir kısmında Jean demet çektiği bir gün, pek sıcak vardı. Biçilmiş tarlalar kuraklıktan çatlıyor, hâlâ dimdik ayakta duran başakları üzerine gökten ateş yağıyordu. Âdeta, başaklar, güneşin yaltırığı içinde, gözle görülür bir alevle tutuşuyordu. Serinlik verecek bir tek yapraklı dal yoktu; yalnız, yerde, rençperlerin bodur gölgeleri dolaşıyordu. Bu ateş yağdıran semanın altında, sabahtan beri, Jean kan ter içinde, hiç lâkırdı etmeden, arabasını doldurup doldurup boşaltıyor, yalnız, her gidiş gelişte, başak biçen Buteau'nun gerisinde, Françoise'ın iki büklüm, başak topladığı tarlaya bir göz atıyordu.

Buteau, yardım etsin diye, Palmyre'i ücretle tutmuştu. Françoise yetişmiyordu, sekiz aylık gebe olan Lise'den de yardım bekliyemezdi. Bu gebelik, Buteau'yu fena halde kızdırıyordu. Halbuki o kadar da tedbirli davranıyordu! Bu yezit çocuk nereden çıkmıştı? Karısını hırpalıyor, sen bu işi mahsus yaptın diyor, sanki evine bir dilenci, başıboş bir hayvan girip ne

var ne yok yiyecekmiş gibi saatlerce sızlanıyordu. Sekiz ay sonra, Lise'in karnına baktıkca, ona hakaret etmeden duramaz olmuştu. Allahın belâsı karın! kazdan daha hayvan! Evi mahvedecek, diyordu. O sabah, Lise başak toplamaya gelmişti; fakat Buteau, beceriksiz ve hantal hareketlerine öfkelenmiş, onu kovmuştu. Tekrar gelip saat dört kahvaltısını getirecekti.

Buteau, tarlanın bir köşesini bitirmek için inadediyordu

— Hay anasını! dedi, sırtım pişti, dilim de âdeta bir yonga!

Doğruldu; çıplak ayaklarına iri kunduralar geçirmiş, arkasına yalnız bir gömlek, bir de çakşır giymişti, gömleğin önü açıktı, eteği çakşırdan yarı dışarı çıkmıştı, Buteau'nun ter içindeki göğüs kıllarını göbeğine kadar meydanda bırakıyordu. Buteau:

— Yine içeceğim! dedi.

Güneşten muhafaza etmek için ceketinin altına sakladığı elma şırası şişesini aldı. Bu ılık mayiden bir iki yudum içtikten sonra Françoise'ı düşündü.

— Sen suamadın mı?

— Susadım.

Françoise şişeyi aldı, tiksinmeden uzun uzun içti; belini çukurlatarak geriye doğru devrildiği sırada göğsü ince kumaşı delecek gibi gerildi, Buteau onun bu halini seyretti. Françoise da şakır şakır terliyordu, basma fistanı yarıyarıya çözülmüş, korsajının üst kopçaları açılmıştı, beyaz teni gözüküyordu. Başiyle ensesini örttuğu mavi mendilin altında, sıcaktan kıpkırmızı kesilen yüzünde, gözleri çok iri görünüyordu.

Buteau, başka bir şey söylemeden tekrar işe koyuldu, orağını her sallayışta bir kucak ot keserek, yürüyüşünü orağın ölçülü hışırtısına uydurarak iki tarafa salına salına ilerlemeye başladı; Françoise tekrar eğilmiş, onun peşinden geliyor, sağ elindeki tırpaniyle devedikenleri arasından başak yığınlarını topluyor, her üç adımda bir, muntazam demet haline getiriyordu. Buteau, elinin tersiyle alnını silecek kadar kısa bir zaman doğrulup da Françoise'ı fazla geride kalmış, kaba etleri havada, başı yerde, teslim olan dişi durumunda görünce, dili daha ziyade kurur gibi oluyor, boğuk bir sesle haykırıyordu:

— Tembel! Havyar kesme bakalım!

Palmyre, bitişik tarlada, üç günden beri kesilip kurumuş olan başakları demet yapmakla meşguldü; Buteau, onu kollamıyordu; çünkü hiç usulden olmadığı halde Palmyre'i yüzer demet esası üzerinden çalıştırıyor, kuvvetli olmadığını, fazla ihtiyarladığını, yıprandığını, genç kadınlara verdiği gibi kendisine de otuz metelik verirse zarara gireceğini bahane ediyordu. Hattâ, Palmyre ona yalvarmak zorunda kalmış, Buteau, bir hayır işi yapmaya razı olan Hıristiyan gibi tevekküllü bir tavırla, ancak onun hakkından çalmak suretiyle kendisini işe almağa yanaşmıştı.

Zavallıcık, sıska kolları ne kadar kavrıyabilirse o kadar fazla, üç dört yığın birden kaldırıyor, hazır edilmiş bir bağla, yaptığı demeti sıkı sıkı bağlıyordu. Bu bağlama işi, usulen, erkeklerin kendilerine ayırdıkları bu çok çetin iş onu harabediyor, boyuna taşıdığı ağır yükler göğsünü çökertiyor, bu koca yığınları kucaklamaktan, bağ vazifesi gören sazları çekiştir-

mekten kolları koupuyordu. Sabahleyin gelirken yanında bir şişe getirmişti, saat başı, gidip bu şişeyi yakındaki durgun, kokmuş sudan dolduruyor, sıcaklar bastıralı beri bir yandan kıyasıya çalışıp harabolurken, bir yandan da ishalden canı çıktığı halde, lâkır lâkır bu suyu içiyordu.

Göğün maviliği solmuş, gök kubbe beyaz ateş haline gelmişti; tutuşan güneşten, korlar dökü-yordu. Öğle yemeğinden sonra, ağır, ezici uyku saati idi. Yakınlarında, dördünü aşağıya, birini yukarıya yerleştirmek suretiyle dam vücuda getirerek demetleri yığın yapan Delhomme'la adamları, hepsi birer tümseğin arkasına çekilip yatmışlar, gözden kaybolmuşlardı. Evini satalı on beş gün olan, o zamandan beri damadının evinde oturan ihtiyar Fouan, bir an, yine ayakta gözüktü; fakat bir aralık o da uzandı, gözden kayboldu. Sonra, uzakta, boş ufukta parıl parıl saman örtülü zemin üzerinde, la Graned'ın kemikli siluetinden başka bir şey kalmadı; adamlarının, bir kısmı dağılmış başak yığınları kalabalığı ortasında yapmağa başladıkları yüksek bir yığını muayene ediyordu. Güneşten hiç korkusu kalmıyan, damla ter dökmiyen, dimdik, ihtiyarlıktan sertleşmiş bir ağaca benziyor, bu uyuyan insanlara karşı dehşetli bir öfke duyuruyordu.

Buteau:

— Aaa! Yeter artık! derilerim çatlıyor, dedi.

Sonra Françoise'a döndü:

— Uyuyalım, ha? dedi.

Bakındı, bir parça gölge aradı, bulamadı. Tepeden vuran güneş her tarafa aksediyordu; altına sığı-

nacakları bir tek fundalık bile yoktu. Nihayet, tarlanın öbür ucunda, hendeğimsi bir yerde, henüz biçilmemiş olan başakların incecik bir parça gölge serptiğini gördü.

— Hey! Palmyre, sen de bizim gibi mi yapıyorsun? diye seslendi.

Palmyre, elli adım ötede idi, nefes kadar hafif işitilen bir sesle:

— Hayır, hayır, vaktim yok, diye cevap verdi.

Cayır cayır yanan ovada, çalışan bir o kalmıştı. Akşama, otuz metelik gündeliğini eve götürmezse, Hilarion onu döverdi; çünkü meczup oğlan, şimdi onu yabani mahlûk iştahlariyle hırpalamakla kalmıyor, rakı içip sarhoş olmak için parasını da çalıyordu. Fakat, Palmyre'in, kalan bir parça kuvveti de tükeniyordu. Çalışmaktan tahta gibi yassılan göğüssüz ve kalçasız, yamyassı vücudu, topladığı ve bağladığı her yeni demette, dağılacak gibi çatırdıyordu. Daha otuz beş yaşında altmışlık ihtiyara dönmüş, antika sikke gibi aşınmış külrengi yüziyle, devrilip ölmeğe mahkûm yük hayvanı gibi sarfettiği bezgin gayretle, kızgın güneşte, hayatını büsbütün tüketiyordu.

Buteau ile Françoise, yanyana yatmışlardı. Şimdi, gözleri kapalı, hiç konuşmadan, o halde, terden buram buram tütüyorlardı. Hemen, kurşun gibi ağır bir uykuya daldılar, bir saat uyudular; ter dinmiyordu, bu durgun ve ağır külhan havasında, tekmil vücutlardan ter akıyordu. Françoise uykudan uyanıp gözlerini açtığı zaman, Buteau'nun, yan dönmüş, kötü kötü kendisine baktığını gördü. Gözlerini yine kapadı, tekrar uyur gibi yaptı. Buteau'nun, henüz bir

şey söylememiş olmasına rağmen, onun serpildiğini, olgun bir kadın haline geldiğini gördükçe kendisini içi çektiğini pekâlâ seziyordu. Bunu düşündükçe heyecanlanıyordu. Her gece kızkardeşiyle cümbüş ettiğini işittiği bu yezit, acaba bu işe cüret edecek miydi? Beygir kişnemesini andıran o azgınlık hali, onu hiçbir zaman bu kadar kışkırtmış dğildi. Acaba Buteau curet edebilecek miydi? Farkında olmadan, hem özliyerek onu bekliyordu, hem, vücuduna el sürerse gırtlağını sıkmağa azmetmişti.

Gözlerini sımsıkı kapayıp uyku taklidi yaptığı sırada, birdenbire, Buteau onu kıskıvrak yakaladı. Françoise, Buteau'yu iterek:

— Pis cenabet! Pis cenabet! diye söylendi.

Buteau, çılgın gibi idi, bıyık altından gülüyor, gayet yavaş sesle:

— Budala! Bırak işte!... Uyuyorlar, diyorum sana, kimse bakmıyor, diyordu.

O sırada, gürültüyü işitip o tarafa bakan Palmyre'in solgun, halsiz yüzü, başakların üstünde peyda oldu. Fakat onun, kafasını uzatmış bir inek kadar bile ehemmiyeti yoktu. Nitekim, Palmyre, hiç aldırmadan, yine demetlerine daldı. Her eğiliş kalkışında, belinin çatırdadığı işitildi.

— Budala! Tadına bak bu işin! Lise'in haberi olmaz.

Françoise gevşiyor, kendini bırakıyordu; ablasının adını işitince, daha fazla dayattı. Ondan sonra, artık gevşemedi, iki yumruğu ile birden vurmağa, Buteau'nun, kalçalarına kadar sıyırdığı çıplak ba-

caklariyle tekme atmağa başladı. Bu erkek onun erkeği mi idi ki? Başka bir kadının artığını ister miydi o?

— Ablamın koynuna git, pis cenabet! Hoşlanıyor madem, canını çıkart! Her gece bir çocuk peydahlasın!

Buteau, yumruklarla tekmelerin altında öfkelenmeğe başlıyor, söyleniyor, Françoise'ın, yalnız işin âkıbetinden korktuğunu zannediyordu.

— Koca öküz! geri çekileceğim, diyorum sana! Çocuk yapmıyacağım, korkma!

Buteau, karnının altına yediği bir tekme üzerine, Françoise'ı bırakmak zorunda kaldı, onu öyle bir şiddetle itti ki, kız can acısiyle haykırdı.

Bu işe nihayet vermenin zamanıydı, çünkü Buteau, ayağa kalkınca, Lise'in o tarafa doğru geldiğini, akşam kahvaltısını getirdiğini gördü. Karşılamak için yürüdu, Françoise eteklerini indirecek vakit bulsun diye, onu yolda durdurdu. Genç kızın, her şeyi haber vermesi ihtimalini düşündükçe, onu, ökçesiyle bir vuruşta gebertmediğine pişman oluyordu. Fakat Françoise bir şey söylemedi, yalnız, inatçı, küstah tavriyle, başak yığınları ortasına oturmakla kaldı. Buteau tekrar başakları biçmeğe koyulduğu zaman, Françoise, prenses gibi tembel tembel oturdu, yerinden kımıldamadı.

Yol yürüdüğü için yorulan Lise de uzanmıştı.

— Ne o? Çalışmıyor musun? diye sordu.

Françoise, öfkeli öfkeli cevap verdi:

— Hayır, canım istemiyor!

O zaman, Buteau, ona çıkışmağa cesaret edemediği için, karısına çullandı. Domuz yavrusu gibi oraya uzanıp karnını ısıtmanın sırası mıydı? Amma da pişkin balkabağı idi ha! Bu tâbir, Lise'in hoşuna gitti, çünkü hâlâ şişman bir dudu gibi tasasız ve neşeli idi. Karnındaki minimini, belki sahiden onu olgunlaştırıyordu, büyütüyordu; Lise, böyle diyerek, bereketli topraktan yükselmiş bir tomurcuğa benziyen o koskoca karnını, ateş yağdıran güneşin altında, yusyuvarlak seriyordu. Fakat Buteau gülmüyordu. Lise'i huşunetle ayağa kaldırdı, kendisine yardım etmesini istedi. Lise, bacaklarına yüklenen o koca yığınla diz çökmeğe mecbur oldu; karnı yer değiştirmiş, sağ tarafa atılmış durumda, soluk soluğa, gayet çirkin, yanpiri hareketlerle başakları toplamağa koyuldu. Kardeşine:

— Mademki bir iş gördüğün yok, bari eve dön... Çorbayı pişirirsin, dedi.

Françoise, bir kelime söylemeden uzaklaştı. Hâlâ boğucu sıcakta, Beauce ovasında, faaliyet yine başlamıştı, ufacık kara benekler halindeki rençperler tekrar meydana çıkmışlar, göz alabildiğine uzaklara kadar, kaynaşıyorlardı. Delhomme, iki yanaşmasiyle birlikte yaptığı yığınları tamamlıyordu; la Grande, sopasına dayanmış, onu tembellerin suratına yapıştırmağa hazır, kendi yığınının yükselişini seyrediyordu. Fouan, gitti, bunlara bir göz attı, oradan damadının yanına geldi, dalgın dalgın, onun çalışmasını seyretti. Sonra, eskileri hatırlayıp eseflenen ihtiyar tavrı ile, ağırlaşmış adımlarla, oradan oraya dolaştı. Françoise, kafasının içi uğultularla dolu, geçirdiği sarsıntının

tesirini nâlâ gideremeyiş bir halde, yeni yoldan yürüdüğü sırada, biri seslendi:

— Bu tarafa yürü! Gelsene!

Bu seslenen, demetlerin gerisinde, iyice seçilemiyen Jean'dı. Sabahtan beri, civardaki tarlalarda demet taşıyordu. Arabasını boşaltmıştı, iki beygiri, güneş altında, kımıldamadan duruyordu. Büyük yığına ancak ertesi gün başlanacaktı, Jean, sadece istifler yapmıştı, bir nevi üç taraflı duvar örmüştü, bu duvarların arası, samandan, derin, gizli bir kovuk, odamsı bir şey olmuştu.

— Gelsene! Ben'im!

Françoise, bu dâveti, elinde olmaksızın kabul etti. Hattâ, kuşkulanıp arkasına bile bakmadı. Dönüp bakmış olsaydı, Buteau'nun, ayaklarının ucuna basarak yükseldiğini, onun yoldan ayrılıp tarlaya sapmasını hayretle seyrettiğini görecekti.

Jean, önce takıldı:

— Bu ne kibir, ahbaplara bir selâm bile vermeden geçiyorsun!

Françoise:

— Tabiî! diye cevap verdi, gizleniyorsun, görünmüyorsun ki!

Bunun üzerine, Jean, Buteau'ların evinde artık istiskal gördüğünden şikâyet etti. Fakat Françoise, şimdi bunu düşünmüyordu; susuyor, kısacık cevaplar veriyordu. Yorgunluktan bitmiş gibi, kendiliğinden, kovuğun dibine samanların üstüne çökmüştü. Onu baştanbaşa kavrıyan, şiddetle, maddeten tenine işleyip kalan bir tek şey vardı: Bu, ötede, tarlanın eteğinde, o erkeğin saldırışı, mengene gibi kuvvetli baskısı,

butlarında hâlâ hissettiği sıcak elleri, peşini bırakmıyan kokusu, iştahiyle cenkleşerek, nefesi kesilerek endişe içinde, eskiden beri beklediği erkekçe yaklaşışı idi. Gözlerini kapıyor, soluğu kesiliyordu.

O zaman Jean artık konuşmadı, François'ı böyle arkaya devrilmiş, kendini bırakmış halde görünce, damarlarındaki kan hızlı hızlı atmağa başlamıştı. Bu tesadüfü hiç de hesaba katmamıştı, bu çocuktan faydalanmanın çirkin bir şey olacağını düşünüyor, nefsiyle mücadele ediyordu. Fakat kalbinin gümbürtüsü onu sersem ediyordu, Françoise'ı ne kadar özlemişti! Bir yandan da, kıza sahibolmanın hayali, hummalı gecelerindeki gibi, onu çıldırtıyordu. Françoise'ın yanına uzandı, önce onun elini tutmakla yetindi, sonra iki elini birden tuttu; ezecek gibi sıkıyor, dudaklarına götürmeğe bile cesaret edemiyordu. Françoise elletini çekmiyordu, kapakları ağırlaşan bulanık gözlerini açtı, hiç gülümsemeden, hiç utanç duymadan, yüzü sinirli bir gerginlik içinde, Jean'a baktı; Jean'ı birdenbire haşinleştiren şey, âdeta ıstıraplı bir ifade taşıyan bu sessiz bakış oldu. Beriki gibi, o da kızın üstüne çullandı, ellerini eteğinin altına soktu, bacaklarını yakaladı. Françoise:

— Hayır, hayır, olmaz, diye kekeledi, rica ederim... Fena şey bu...

Fakat sakınmadı. Yalnız, can acısiyle bir kere haykırdı. Zemin, altından kaçıyormuş gibi geliyordu; bu baş dönmesi arasında, ne olduğunu bilemiyordu. Tekrar beriki mi gelmişti, acaba? Aynı sertlik, güneş altında kıyasıya çalıştığı için buram buram tüten erkeğin, aynı burcu kokusu onda da vardı. Israrla ka-

padığı göz kapaklarının altındaki kızıl karanlıkta, bu iki hayali birbirine o kadar karıştırdı ki, istemiyerek, ağzından şu sözleri kaçırdı:

— Çocuk istemem... Geri çekil...

Jean birdenbire sıçradı, yolundan çevrilen, ziyan olan bu insan tohumu, olgun başaklara, hiçbir zaman kendini sakınmıyan, rahmi bütün tohumlara açık, ezelden ebede bereketli toprağa aktı.

Françoise, hiçbir şey söylemeden, hiçbir hareket yapmadan, sersem sersem, gözlerini açtı. O ne? Hiçbir zevk duymadığı halde, bu iş olup bitmiş mi idi? Kala kala, yalnız bir can acısı kalmıştı. O zaman, aldanan iştahının verdiği şuursuzca acınma arasında, öteki erkeği tekrar hatırladı. Yanıbaşında duran Jean canını sıkıyordu. Niçin razı olmuştu sanki? Bu yaşlı adamı sevmiyordu! Jean da, onun gibi, bu maceranın şaşkınlığı içinde, kımıldamadan duruyordu. Nihayet, hoşnutsuzluk ifade eden bir hareket yaptı, Françoise'a bir şey söylemek istedi, kelime bulamadı. Daha fazla sıkıldı, çare olarak, Françoise'ı öpmekte karar kıldı; fakat kız geri geri çekiliyor, Jean'ın, vücuduna artık el sürmesini istemiyordu.

Jean:

— Ben gideyim, dedi. Sen daha kal.

Françoise, gözleri havada, dalgın dalgın gökyüzünü seyrediyordu, cevap vermedi.

— Olmaz mı? Beş dakika bekle, buradan ikimizi beraber çıkarken görmesinler.

O zaman, Françoise'ın gönlü oldu, konuştu:

— Peki, haydi git!

Hepsi bundan ibaret oldu, Jean kamçısını şaklattı, beygirlerine sövdü, başı eğik, hantal adımlarla arabasının yanına gitti.

Buteau, Françoise'ın, demetler arkasına dalıp kayboluşuna şaşıyordu; Jean'ın uzaklaştığını görünce içine bir şüphe girdi. Lise'e haber vermeden, sinmiş avcı gibi eğilerek yürüdü. Sonra, bir sıçrayışta, kovuğun içine daldı. Françoise uyuşup kalmış, dalgın gözleri hâlâ havada, bacakları hâlâ çıplak, yerinden kımıldamamıştı. İnkâra mecal yoktu, zaten o da inkâra kalkışmadı bile.

— Ah! Kaltak! Ah! Şırfıntı! Bu serseri ile yatıyorsun da, benim karnıma tekme atıyorsun, öyle mi?... Vay canına yandığımın! Ben sana gösteririm!

Françoise'ı yakalamıştı; genç kız, Buteau'nun kıpkırmızı kesilen yüzünde, fırsattan faydalanmak istediğini açıkça okudu. Mademki beriki işlemişti, şimdi de kendisi niçin işlemiyecekti? Françoise, onun ellerinin sıcaklığını tekrar hisseder etmez, ilk seferki gibi yine isyan etti. Buteau şimdi yanında idi, halbuki Françoise onu artık özlemiyor, istemiyor, bütün varlığının kinci ve kıskanç bir direnişi ile, iradesindeki âni değişikliklerin kendisi de farkına varmıyordu.

— Beni rahat bırakacak mısın, pis murdar!... Isırırım!

Buteau ikinci defa olarak vazgeçmek zorunda kaldı. Fakat kendi yokken alınan bu zevkten dolayı öfkeden dili dolaşıyordu:

— Kırıştırdığınızı zaten tahmin ediyordum!... Onu çoktan beri evden defetmeliydim... Kaltak seni!... Derini bu ite tabaklatıyorsun ha?

Arkasından, iğrenç sözler tufanı başladı, Buteau, ne kadar küfür varsa savurdu, hâdiseyi, Françoise'ı yüz kızartacak şekilde çırılçıplak göz önüne getiren açık saçık tâbirlerle diline doladı. Françoise da öfkeden kuduruyordu, fakat yüzü sapsarı, sinirleri gergin olmasına rağmen, çok sakinmiş gibi davranıyor, her küfre, sert bir sesle, şu cevabı veriyordu:

— Senin ne vazifen?... Keyif benim değil mi, istediğimi yapmakta serbest değil miyim?

— Öyle mi? Pekâlâ, ben de seni kapı dışarı edeyim de gör; evet, birazdan, eve gider gitmez... Seni, gömleğin kafana dolanmış halde nasıl bulduğumu Lise'e söyliyeceğim, mademki keyfin öyle istiyormuş, gider, kendini başka tarafta tokmaklatırsın.

Şimdi, Françoise'ı önüne katmış, sürüyor, karısının kendisini beklediği tarlaya doğru götürüyordu.

— Söylersen söyle... Ben, canım isterse giderim.

— Canın isterse, öyle mi? Görürüz bakalım!... Kıçına tekme yiye yiye gideceksin!

Kestirmeden gitmek için, Françoise'ı, o zamana kadar kızkardeşiyle arasında hissei şayialı halde kalan des Cornailles tarlasından, taksimi işini, başından beri hep geciktirdiği o tarladan yürütüyordu; birdenbire şaşaladı, beynine, şiddetle, bir fikir saplanmıştı. Françoise'ı kovarsa, tarlanın ikiye bölünüşü, yarısını Françoise'ın alıp götürüşü, belki de sevdalısına verişi, birdenbire gözünün önüne gelmişti. Bu düşünce ona soğuk terler döktürdü, azgın iştahını kesti. Yok! Budalalıktı bu, bir kız, adama, yüz vermedi diye, her şeyi tepmekte mâna yoktu. Fingirti her zaman

bulunurdu; halbuki toprak, bir kere ele geçti miydi, doğrusu, onu muhafaza etmekti.

Buteau artık bir şey söylemiyor, adımlarını ağırlaştırmış, can sıkıntısiyle ilerliyor, karısının yanına varmadan, gösterdiği şiddeti nasıl tamir edeceğini bilemiyordu. Nihayet kararını verdi:

— Ben fena yürekli insanları sevmem, benden tiksinir gibi bir halin var da o gücüme gidiyor, dedi... Yoksa, bu gebe haliyle, karımı üzmeği hiç istemem...

Françoise, Buteau'nun, karısına gammazlanmaktan korktuğunu sandı.

— Şundan emin olabilirsin, dedi: Sen söylersen, ben de söylerim.

Buteau, pervasızca cevap verdi:

— Yoo, Lise'den korkum yok. Yalan söylüyor, derim, suçüstü yakaladığım için öc alıyor, derim.

Lise'in bulunduğu yere vardıkları sırada, Buteau, hızlı hızlı:

— O halde, bu iş aramızda kalsın, dedi... Sonra, ikimiz ayrıca yine konuşuruz.

Lâkin, Lise hayret etmeğe başlamıştı, Françoise'in, nasıl olup da Buteau ile beraber dönüp geldiğini anlıyamıyordu. Buteau, bu tembel kız, ta şurada bir başak yığınının arkasına saklanıp somurtmuştu, diye bir masal uydurdu. Tam o sırada, boğuk bir feryat sözlerini yarıda kesti, mesele unutuldu.

— O ne? Kim haykırdı?

Bu, korkunç bir feryattı, boğazlanan bir hayvanın ölüm avazesine benzer, uluma gibi uzun bir hay-

kırma idi. Güneşin amansız ateşinde, bir yükseldi, bir sustu.

— Ha? Kim bu? Mutlaka bir beygir olacak, kemikleri kırıldı galiba!

Döndüler, yandaki harman yerinde, dağınık demetlerin ortasında, hâlâ ayakta duran Palmyre'i gördüler. Dermansız kollariyle bağlamağa uğraştığı son bir demeti yamyassı göğsüne bastırmıştı. Fakat daha canhıraş, korkunç derecede acıklı bir ölüm avazesi daha fırlattı; sonra, tuttuğu demeti bıraktı, olduğu yerde döndü, on iki saatten beri beynini kızdıran güneşin yıldırımiyle vurularak başakların ortasına serildi.

Lise'le Françoise seğirttiler, Buteau, daha ağır adımlarla, peşlerinden yürüdü; civar tarlalarda bulunanların hepsi, Delhomme'lar, oralarda dolaşıp duran Fouan, sopasının uciyle taşları fırlatarak yürüyen la Grande da geliyorlardı.

— Ne var, kuzum?

— Palmyre'e fenalık geldi.

— Yere düştüğünü ben uzaktan gördüm.

— Vah vah!

Hepsi Palmyre'in etrafına toplanmışlardı; hastalığın köylü üzerinde bıraktığı esrarlı korku ile, fazla yaklaşmağa cesaret edemeden bakıyorlardı. Palmyre, sırtüstü, kolları haçvari iki yana açık, serilmişti; çetin işleriyle, onu çabucak yıprandıran, onu öldüren bu toprağa çarmıhlanmış gibi idi. Bir kan damarı kopmuş olsa gerekti, ağzından, iplik gibi ince bir kan sızıyordu. Fakat Palmyre, aşırı çalıştırılan bir hayvan gibi, daha ziyade dermansızlıktan ölüyordu; biçilmiş

başakların ortasında öyle kupkuru görünüyordu, öyle bitmişti ki, vücudunda bir dirhem eti, cinsiyetini belli edecek hiçbir alâmeti bulunmıyan bir paçavradan ibaretti, ekinlerin özlü bereketi içinde, son nefesini veriyordu.

Nihayet, la Grande, Palmyre'i reddeden, onunla asla konuşmıyan ninesi, ilerledi:

— Galiba ölmüş, dedi.

Sonra, sopasiyle onu dörttü. Güneşin parıl parıl aydınlığında, boşalmış, apaçık gözleriyle, ovanın rüzgârına karşı bir karış açık ağziyle yatan ceset, kımıldamadı. Sızan kan, çenesinde pıhtılaşıyordu. O zaman, nine, eğildiği yerden doğruldu, ilâve etti:

— Tabii, ölmüş... Başkalarına yük olacağına, böylesi daha iyi.

Hepsi şaşırıp kalmışlar, kımıldamıyorlardı. Gidip belediye reisine haber vermeden, cesede el sürülebilir miydi? Önce yavaş sesle konuşuyorlardı, sonra birbirinin ne söylediğini anlıyabilmek için, tekrar bağıra bağıra konuşmağa başladılar. Nihayet Delhomme:

— Gidip merdivenimi getireyim, şurada, yığına dayalı duruyor, dedi. Sedye yaparız... Ölüyü hiçbir zaman yerde bırakmamalı, iyi değildir.

Fakat, merdiveni alıp geldiği zaman, yerden başak demetleri toplayıp ölüyü üstüne uzatmak için bir döşek yapmak isteyince, Buteau homurdandı.

— Başaklarını geri veririz, merak etme, dediler.

— Elbette vereceksiniz!

Lise, bu çingenelikten bir parça utandı, yastık diye iki demet daha ilâve etti; Palmyre'in cesedini bu otların üstüne uzattılar.

Bir nevi hulya içinde bulunan Françoise, erkekle ilk teması günü, tepeden inme gelen bu ölüm karşısında, sersemlemiş, gözlerini ölüden ayırmıyordu, çok kederliydi, hele, ölünün bir kadın olmasına şaşıyordu. Sedyenin kaldırılacağı zamana kadar ölüyü beklemek üzere, Fouan'la beraber orada kaldı; ihtiyar da konuşmuyordu, ölüp gidenlerin mesut insanlar olduklarını düşünür gibi bir hali vardı.

Güneş batınca, tarladan dönüş saatinde, sedyeyi götürmek üzere iki kişi geldi. Yük ağır değildi, yardımcıya ihtiyaçları yoktu. Yine de yanlarına katılanlar oldu, kalabalık oldular. Yoldan sapa gitmemek için, tarlalardan geçtiler. Ölü, başakların üstünde kaskatı yatıyor, başının altından saplar sarkıyor, taşıyanların biçimli adımlarının sarsıntısiyle sallanıyordu. Şimdi, gökte, birikmiş sıcaktan, havanın maviliği içinde ağırlaşan, kızıl bir sıcaktan başka bir şey yoktu. Ufukta, Loir vâdisinin öte tarafında, bir buğuya gömülü güneş, Beauce ovasına, ancak yerle bir, sarı ışıklar serpiyordu. Her şey bu sarı renge, güzel hasat akşamlarının bu altın yaldızına boyalı gibi görünüyordu. Henüz biçilmemiş başakların tepelerinde, pembe alevden sorguçlar vardı; biçilmiş tarlalarda, dikine altın kırıntıları pırıldıyordu; her tarafta, göz alabildiğine uzaklara kadar, bu altın sarısı denizinin içinde yığınların teşkil ettiği tümsekler, ölçüden aşırı büyür gibi görünüyor, bir tarafları hemen kararıverdiği halde öte tarafları pırıl pırıl yanıyor, gölgeleri, ovanın gözle görülemiyen uzak noktalarına kadar yayılıyordu. Derin bir sessizlik çöktü, yalnız, çok yüksekte uçusan tarla kuşlarının cıvıltısı kaldı. Cenazeyi,

başları eğik, bir sürü tevekkülü ile takibeden yorgun argın rençperler arasında, hiç kimse konuşmuyordu. Olgun başaklar üstünde taşınan ölü kadının vücudu sallandıkça, merdivenin çıkardığı hafif gıcırtıdan başka bir ses işitilmiyordu.

O akşam, Hourdequin, taahhüt ettikleri işi bitiren hasatçılarının hesabını gördü. Bir aylık çalışmalarına karşılık, erkekler yüz yirmi frank, kadınlar altmış frank almışlardı. O yıl mahsul iyi idi, orağı körleten yatık başak pek fazla değildi, biçme esnasında bir kere bile fırtına çıkmamıştı. Onun için, işbaşı, işçileri beraberinde olduğu halde, evin hanımı yerine koydukları Jacqueline'e, haç biçimi örülmüş başaklardan yapılma demeti sunduğu zaman, neşeli haykırışmalar oldu; usulden olan veda yemeği de çok neşeli yenildi. Üç tane but, beş tavşan yediler, öyle geç vakte kadar içtiler ki, hepsi bulut gibi sarhoş olup sızdılar, Jacqueline de sarhoş olmuştu, az kaldı, Hourdequin, onu, Tron'la koyun koyuna bastırıyordu. Jean, başı sersem, tavan arasındaki ot yatağına kendini attı. Yorgunluğuna rağmen gözüne uyku girmedi. Françoise'ın hayali yine gözünün önüne gelmiş, onu rahatsız ediyordu. Jean buna hayret ediyor, âdeta öfkeleniyordu, çünkü, onu özlemekle geçirdiği bunca gecelerden sonra, bu kızdan o kadar az zevk almıştı ki! O zamandan beri kendini boşalmış hissediyordu, bu işe bir daha kalkışmıyacağına yemin etse yeri idi. Halbuki, daha yatağa uzanır uzanmaz, Françoise'ı karşısına dikilmiş görüyor, şehvetli bir hatırlayışla onu yine özlüyordu. O saman kovuğunda yaptığı iş, zevk duymadığı o iş gözünün önüne geliyor, onun

en küçük teferruatı, şimdi tenini kamçılıyordu. Françoise'ı nasıl edip de bir daha görmeliydi, ertesi gün, daha ertesi günler, her zaman, onu nasıl ele geçirmeliydi? Bir sürtünme oldu, Jean ürperdi, yanına bir kadın uzanıyordu. Bu, o Perche'li kadındı, demet toplayıcı kadındı, o son gece, Jean'ın, yanına gelmemesine hayret etmişti. Jean, önce onu itti; sonra, sımsıkı kucakladı; kendisini ötekiyle beraber farzediyordu, elbe geçse, onu böyle sıkacak, bayıltıncıya kadar, böyle canını yakacaktı.

Aynı saatte, Françoise da, sıçrıyarak uyanmış, kalkmış, hava almak için odasının tepe camını açmıştı. Rüyada, birtakım adamların dövüştüğünü, aşağıda, evin kapısını köpeklerin kemirdiğini görmüştü. Bir parça serinler serinlemez, yine o iki erkek, biri kendisini özliyen, öteki kendisine sahiboları o erkekler aklına geldi; daha fazla bir şey düşünmüyorddu, bu fikir, sadece, kafasında dönüp duruyor, Françoise ne muhakeme ediyor, ne bir karar veriyordu. Derken, kulak kabarttı; gördüğü şey rüya değildi, öyle mi? Uzakta Aigre kıyısında, bir köpek uluyordu. Sonra hatırladı. Bu ses, gün kavuşalı beri, Palmyre'in cesedinin başucunda uluyan Hilarion'un sesi idi. Onu uzaklaştırmağa uğraşmışlardı, fakat Hilarion, cesede sımsıkı sarılmış, yanına yaklaşanları ısırmış, bu ölüyü, kızkardeşi, karısı, her şeyi olan bu ölüyü, bırakmak istememişti: geceyi dolduran bir uluma ile, sonu gelmiyen bir vaveylâ ile uluıyordu.

Françoise, ürpere ürpere, uzun uzun, bu sesi dinledi.

Lise, her sabah:

— Allah vere de la Coliche benimle aynı zamanda buzağılamasa! deyip duruyordu.

Sonra, koca karnını taşıyarak, ahırda, karnı kendininki gibi alabildiğine büyüyen ineğin seyrine endişe ile dalıp kalıyordu. Cılızlaşan bacakları üzerinde, vücudu fıçı gibi yusyuvarlak şişen böyle bir hayvan görülmüş şey değildi. Dokuz aylık müddet, Saint-Fiacre yortusu günü tamam oluyordu, Françoise, ineği boğaya çektirmeğe götürdüğü günün tarihini dikkatle kaydetmişti. Ne yazık ki, Lise kendi gününü, kesin olarak hesaplıyamıyordu. Bu çocuk, istenmediği halde, öyle garip bir şekilde oluvermişti ki Lise tarihini bilemiyordu. Ama, doğum, muhakkak ki Saint-Fiacre yortusu sıralarında patlak verecekti, belki bir gün evvel, belki bir gün sonra. Lise, üzülerek, hep:

— Allah vere de la Coliche benimle aynı zamanda buzağılamasa! deyip duruyordu... Başımıza iş çıkacak! O vakit, tamam olur işte!

On senedir evlerinde bulunan la Coliche'i çok şımartıyorlardı. Hayvan, gitgide aileden bir fert haline gelmişti. Buteau'lar kışın onun yanına sığınıyorlardı, onun böğürlerinden çıkan sıcak havadan başka yakacakları yoktu. La Coliche de çok muhabbetli davranıyor, hele Françoise'ı çok seviyordu. Onu

pürtüklü diliyle, vücudunu kanatacak gibi yalıyor, dişlerinin uciyle eteğinden çekiyor, yanında alıkoymak, bırakmamak istiyordu. Onun için, buzağılama zamanı yaklaştıkça, hayvana daha iyi bakıyorlardı; sıcak paparalar veriyorlar, gündüzleri, münasip zamanlarda dışarı çıkarıyorlar, her an dikkatle göz altında tutuyorlardı. Bu, yalnız onu sevdiklerinden değildi, aynı zamanda la Coliche'in elli pistol değeri olmasındandı, onu kaybederlerse, aynı zamanda sütten, tereyağından, peynirden mürekkep âdeta bir servet de kaybetmiş olacaklardı.

Hasattan beri, aradan on beş gün geçmişti. Françoise, sanki Buteau ile aralarında bir şey olmamış gibi, evde eski şekilde yaşamağa devam ediyordu. Aklına geldikçe zihnini karmakarışık eden bu şeyleri unutmuş görünüyor, kendisi de düşünmek istemiyordu. Jean'a rasgelmiş, onu uyarmıştı; Jean da bir daha eve gelmemişti. Çit kenarlarında Françoise'ı gözlüyor, evden kaçıp, akşamları, tarif ettiği hendeklerde kendisiyle buluşması için ona yalvarıyordu. Fakat Françoise ürkmüştü, bu teklifleri reddediyor, soğukluğunu fazla ihtiyatkârlık perdesi arkasında gizliyordu. Daha sonra, evde bana o kadar ihtiyaç kalmadığı zaman gelirim, diyordu. Bir akşam, şeker almak için Macqueron'un dükkânına giderken Jean'a rasgeldi, onun, kilisenin arkasına gelmesi için yalvarmalarını inatla reddetti, gitmedi, hep la Coliche'den bahsetti; hayvanın çatı kemikleri ayrılmağa, gerisi açılmağa başlıyordu, bu açık belirtilere göre, artık işin daha fazla uzamağa tahammülü olmadığını bizzat Jean da söyledi.

Derken, tam Saint-Fiacre yortusu arefesinde, akşam yemeğinden sonra, Lise'in birdenbire şiddetli ağrıları tuttu. Kızkardeşiyle birlikte ahıra gitmiş, karnının şişliğinden dolayı bacakları ayrık, hafif hafif böğürerek kendisi gibi ağrı çeken ineği seyrediyordu. Öfkelendi:

— Ben sana söylemiyor muydum? diye haykırdı. Eyvahlar olsun! şimdi tamam oldu işte!

İki kat olmuş, elleriyle karnını tutuyor, cezalandırmak ister gibi şiddetle bastırıyor, sızlanıyor, karnındaki çocukla konuşuyordu. Sen beni rahat bırakacak mısın? Biraz beklesen olmaz mı? diyordu. Böğürlerini sanki sinekler ısırıyor, belinden başlıyan sancılar diz kapaklarına kadar iniyordu. Lise yatağa girmek istemiyor, aşağı yukarı dolaşıyor, karnındakini içeri tıkmak istediğini söyleyip duruyordu.

Saat ona doğru, küçük Jules yatağına yatırıldıktan sonra, Buteau, boşuna beklemekten canı sıkılıp uyumağa karar verdi; ahırda, ağrıları gitgide artan la Coliche'in yanından bir türlü ayrılmak istemiyen Lise'le Françoise'ı orada bıraktı. İkisi de merak etmeye başlıyorlardı. Hayvanın çatı kemikleri artık açılacağı kadar açılmış göründüğü halde, odğum bir türlü ilerlemiyordu. Geçit hazırdı, buzağı ne için çıkmıyordu? İki kardeş, hayvanı okşuyorlar, ona gayret veriyorlar, yiyecekler, şekerler getiriyorlardı; la Coliche başını eğmiş, verilen şeyleri istemiyor, sırtı derinden derine ürpertilerle seyiriyordu. Lise gece yarısına kadar kıvrandıktan sonra birdenbire ferahladı; yel gibi dolaşan kuru sancılar geçirmişti; fakat tabiî bir ihtiyacı geriletir gibi doğumu da geriletiğini

zannetti. Sonra, bütün gece, kızkardeşiyle ikisi, la Coliche'in başında beklediler, bezler ısıtıp, sıcak sıcak vücuduna yapıştırarak hayvana baktılar; öteki inek, Cloyes pazarından en son aldıkları Rougette, ahırda yanan bu muma hayret ediyor, uyku sersemi, mavimtırak iri gözleriyle onlara bakıyordu.

Gün doğarken, Françoise hâlâ bir şeyler çıkmadığını görünce, koşup komşu Frimat kadını çağırmaya karar vrdi. Frimat kadının bu işlerden anlar diye şöhreti vardı, o kadar çok inek doğurtmuştu ki güç doğumlarda, baytara vizita vermemek için hemen ona başvuruluyordu. Gelir gelmez yüzünü buruşturdu:

— Halini beğenmedim, dedi. Ne zamandan beri böyle?

— On iki saatten beri.

İhtiyar kadın hayvanın gerisinde bir hayli dolaştı, iki kızkardeşi korkutan baş sallamalarlar, yüz buruşturmalarla, her tarafa burnunu soktu. Nihayet:

— Ama, ilki çıkıyor, dedi... Bekliyelim bakalım.

Bunun üzerine, öğleye kadar, ilk dedikleri, sularla dolup şişerek dışarı doğru itilen kesenin büyümesine bakmakla vakit geçirdiler. Onu inceliyorlar, ölçüyorlar, büyüklüğüne bakıp hüküm veriyorlardı. Fazla iri olmasına, uzamasına rağmen, basbayağı bir ilkti. Fakat saat dokuzda, ıkıntılar tekrar durdu. ilk pörsüdü, gevşek gevşek sarktı, durumu gözle görülürcesine fenalaşan ineğin ihtilâçlı ürpermeleriyle, ölçülü fâsılalarla sallantılar geçirmeye başladı.

Buteau tarladan öğle yemeğine geldiği zaman o da korktu, gidecek masrafı düşünüp üzülmekle bera-

ber, yine de, Patoir'ı çağırsak, dedi. Frimat kadın, aksi aksi söylendi:

— Evet, baytar çağırın da ineği öldürsün, emi? Saucisse babanın ineği onun gözü önünde kuyruğu titretti... İstemez, bak şimdi, ilki patlatacağım, buzağıyı nasıl dışarıya alacağım, görürsün sen!

Françoise itiraz etti:

— Ama, mösyö Patoir ilki deldirmiyor, içindeki su, yavrunun çıkmasına yardım eder, diyor.

Frimat kadın öfke ile omuz silkti. Patoir, eşeğin biridir dedi! Böyle diyerek bir makas attı, keseyi yardı. Sular, bent gibi şarıltılarla boşandı, bepsi açıldılar, fakat geç kalmışlardı, üstleri başları berbat olmuştu. La Coliche kısa bir müddet, daha rahat nefes aldı, ihtiyar kadın böbürlendi. Sağ elini tereyağa bulamıştı; içeri daldırdı, buzağının yatışını tâyine çalıştı; telâşsızca araştırıyordu. Lise'leFrançoise, heyecandan gözlerini kırpıştıra kırpıştıra onu seyrediyorlardı. Yemekten sonra tarlaya dönmemiş olan Buteau da, soluğu kesilerek, kımıldamadan duruyor, bekliyordu.

Frimat kadın:

— Ayaklarını buldum, diye mırıldandı, ama kafası meydanda yok... Kafa bulunmazsa iyi mâna değildir...

Elini çekmek zorunda kaldı. La Coliche şiddetli bir ağrı ile vücudu sarsılarak öyle kuvvetle ıkınıyordu ki, buzağının bacakları gözüktü. Bu da bir şeydi, Buteau'lar rahat bir nefes aldılar. Dışarı çıkan bu ayakları görünce, buzağılarının vücudundan bir parçayı ele geçirdiklerini sanıyorlardı; buzağının tekrar içeri kaçıp bir daha çıkmamasından korkuyorlarmış

gibi, onu hemen ele geçirmek için, o andan itibaren, ayaklarından tutup çekmekten başka bir şey düşünmez oldular.

Frimat kadın mâkul bir lâf etti:

— Zorlamasanız daha iyi olur, dedi. Nasıl olsa çıkacak.

Françoise da bu fikirde idi. Fakat Buteau yerinde duramıyor, ikide bir gelip buzağının ayaklarını tutuyor, uzamadıkları için öfkeleniyordu. Birdenbire, eline bir ip aldı, kendisi gibi tittir titriyen karısının yardımı ile sağlam bir düğüm yaptı; o sırada, sahibolduğu seziş kuvveti ile işi keşfeden Bécu kadın da çıkagelince, hep birden ipe asılıp çekmeğe başladılar; Buteau en başta idi, onun arkasında Frimat, Bécu kadın, Françoise vardı, Lise bile, koca karnı ile çömelmiş, o da çekiyordu.

Buteau:

— Haydi, yısa! Hep beraber!... diye bağırıyordu... Ah kâfir, bir parmak bile kımıldamadı, içeriye yapışmış!... Dehey! Dehey! Bre meret!

Kadınlar, kan ter içinde, nefes nefese, tekrar ediyorlardı:

— Dehey!... Dehey! Bre meret!

Fakat bir kaza oldu. Eski, çürük çarık olan ip koptu. Hepsi birden, haykırışarak, küfürler savurarak ot yataklığa yuvarlandılar.

Lise duvara kadar tekerlenmişti. Koşuşup yardım ettiler, kaldırdılar.

— Zarar yok, bir şey olmadı, dedi.

Lâkin ayağa kalkar kalkmaz gözleri kararadı. oturmağa mecbur oldu. Bir çeyrek saat sonra, bir

gün evvelki ağrılar, muntazam fâsılalarla derinden derine yine gelmeğe, Lise karnını basturmağa başlamıştı. Halbuki, çocuğu tekrar içeri tıktığını da zannediordu! Ne aksilikti bu, inek ondan evvel davranamıyordu, şimdi kendisi öyle sancılanıyordu ki belki de inekten evvel doğurabilecekti! Kaderin önüne geçilemiyordu, ikisinin birden buzağılaması yazılı idi! Lise uzun uzun inliyordu, kocasiyle arasında bir kavga çıktı. Böyle olacağı belli bir şeydi, ipi sanki ne diye çekmişti? Başkalarının karnı onun ne vazifesiydi, hele önce kendi karnını bir boşaltsaydı bakalım! Lise öyle can acısı çekiyordu ki küfürlerle mukabele etti:

— Cenabet! Mendebur! karnımı sen doldurmasaydın şimdi beni bu kadar rahatsız etmezdi! dedi.

Frimat kadın:

— Bunlar hep boş lâf, hiçbir işe yaramaz, diye ilâve etti.

Bécu kadın da:

— Ne de olsa, dedi, adamın içini boşaltır.

Bereket versin, küçük Jules'ü, ayak bağı olmasın diye, kuzenleri Delhomme'un evine yollamışlardı. Saat üçtü, yediye kadar beklediler. Hiçbir şey olmadı. Evin içi bir âlemdi. Bir yanda, Lise, eski bir sandalyeye oturmuş, inliye inliye kıvranıyor; öte yanda, la Coliche, tâşeler, terler, kanlar içinde, halinin gitgide daha vahimleştiğini gösteren bir sesle, uzun uzun feryadediyordu. Öteki inek Rougette, korkudan böğürmeğe başlamıştı. O zaman Françoise şaşkına döndü, Buteau da, söve saya, avaz avaz haykırarak tekrar buzağıyı ayaklarından çekmeğe kalkıştı. İki komşu çağırdı, meşe söker gibi altı kişi birden asıldılar. Bu

seferki ip yeni idi, kopmadı. Fakat la Coliche sarsıldı, yan üstü düştü, soluk soluğa, acınacak bir halde, samanların üstüne uzanıp kaldı.

Buteau, kan ter içinde:

— Keratayı çıkaramıyacağız, dedi, anası olacak kaltak onunla beraber geberecek!

Françoise ellerini bitiştirdi, yalvardı:

— Ne olursun, git, mösyö Patoir'ı çağır!... Kaç para giderse gitsin, mösyö Patoir'ı çağır!

Buteau düşünceli idi, için için son bir mücadeleden sonra, hiç cevap vermeden, arabayı çıkardı.

Baytar lâfı olmaya başlıyalı inekle meşgul olmaktan vazgeçmiş gibi tavırlar takınan Frimat kadın şimdi Lise'le meşguldü. Kadınları doğurtmasını da bilirdi, bütün komşu kadınlar elinden geçiyordu. Tasalı görünüyor, endişelerini Bécu kadından gizlemiyordu. Bécu kadın, arabayı koşmakla meşgul Buteau'ya seslendi:

— Bana bakın... karınızın ağrıları çok fazla. Bir de doktor getirseniz.

Buteau, gözlerini testekerlek açtı, hiçbir şey söylemeden baktı. Ne o? O da mı naz etmeğe başlamıştı? Önüne gelene para sarfedecek hali yoktu ya!

Lise bir yandan ağrı çekerken, bir yandan seslendi:

— İstemez! İstemez! Ben nasıl olsa olurum. Sokağa atacak paramız yok!

Buteau hayvanını kırbaçladı, araba, çökmeğe başlıyan alacakaranlıkta, Cloyes yolu üzrinde gözden kayboldu.

İki saat sonra Patoir nihayet geldiği zaman, hâlâ hiçbir değişiklik olmamıştı; la Coliche, yan üstü yatmış, inliyor; Lise iskemlesinden kaymış, kurt gibi, kıvrım kıvrım kıvranıyordu. Yirmi dört saatten beri bu hal böyle devam ediyordu. Şakacı bir adam olan baytar:

— Hanginize bakacağım? dedi.

Sonra, hemen Lise'e senli benli:

— Sana değilse, sen lûtfen yatağına gir bakalım, dedi, şişman abla. Yatınağa ihtiyacın var.

Lise cevap vermedi, oradan ayrılmadı. Baytar, ineği muayene etmeğe başlamıştı.

— Vay canına! İneğinizin hali kötü, dedi. Beni hep iş işten geçtikten sonra çağırırsınız... Üstelik, çekiştirmişsiniz de, görüyorum. Beklemiyelim diye hayvanı ikiye bölecekmişsiniz, beceriksiz adamlar!

Hepsi, kulakları düşük, saygılı ve üzüntülü, onu dinliyorlardı; yalnız Frimat kadın, dudaklarını büzüyor, baytarı küçümsiyen bir tavır takınıyordu. Baytar, paltosunu çıkarmış, kollarını sıvamış, yavrunun ayaklarını, tekrar geri çekmek için bir iple bağladıktan sonra, içeri itmişti; sonra sağ elini daldırdı. Biraz sonra:

— Tabiî dedi, tahmin ettiğim gibi imiş; kafa sola kıvrılmış, yarın sabaha kadar çekseniz çıkaramazdınız... Hem size bir şey söyliyeyim mi çocuklar, buzağınız hapı yutmuş. Kafasını döndüreceğim diye, parmaklarımı dişlerine takıp kesmeğe niyetim yok. Zaten döndürsem de çıkaramam, üstelik anayı da öldürürüm!

Françoise hıçkırmağa başladı:

— Mösyö Patoir, rica ederim, ineğimizi kurtarın... Beni çok seven zavallı Coliche'imizi kurtarın.

Yine ağrısı tutup moraran Lise; kendisi sıhhatte olduğu için başkalarının can acısına karşı çok insafsız olan Buteau, aynı ricayı tekrarlıyorlar, sızlanıyorlar, acınıyorlardı.

— İneğimizi kurtarın, bize senelerden, senelerden beri çok iyi süt veren emektar ineğimizi kurtarın... Kurtarın onu, mösyö Patoir...

— Ama, peşin söyliyeyim, bilmiş olasınız ki buzağıyı paralamaya mecburum.

— Buzağı mı? Aman, buzağı ne olursa olsun!... İneğimizi kurtarın, mösyö Patoir, ineğimizi kurtarın!

Bunun üzerine, yanına büyük bir mavi önlük alıp gelmiş olan baytar, bir pantalon istedi; Rougette'in arkasında, bir köşede, çırçıplak soyundu, pantolonu ayağına geçirdi, sonra önlüğü beline bağladı. Bu hafif kıyafetle, bodur ve tıknaz vücudu, buldog köpeğine benziyen babacan yüzü ile tekrar ortaya çıkınca la Coliche başını kaldırdı, inlemekten vazgeçti. Herhalde hayret etmişti. Fakat beklemek yürekleri öyle üzüyordu ki kimse gülümsemedi.

— Birkaç tane mum yakın!

Yere dört tane mum diktirdi, artık kımıldıyamaz hale gelen ineğin arkasına, samanın üstüne yüzükoyun uzandı. Bir müddet, başı hayvanın bacakları arasında, öyle upuzun kaldı. Sonra, ipi çekti, buzağının ayaklarını dışarı aldı, dikkatle muayene etti. Yanıbaşına ince uzun bir küçük kutu koymuştu, dirseğine

dayanıp doğrularak bu kutudan bir neşter çıkaracağı sırada boğuk bir inilti işitip şaşırdı.

— O ne, şişman abla, sen hâlâ burada mısın?... Tevekkeli değil, ineğin sesi değil bu, diyordum!

İnliyen Lise'di, şiddetli ağrılar gelmişti, bağırsakları parçalanırcasına ıkınıyordu.

— Hay Allah müstahakkını versin! Odana gidip işini orada görsene a canım; beni de rahat bırak, burada kendi işime bakayım! Arkamda sen böyle ıkındıkça, namusum hakkı için, rahatsız oluyorum, sinirlerim bozuluyor... Akıllı kârı mı bu kuzum, şunu alıp götürsenize!

Frimat kadınla Bécu kadın, nihayet, kollarına girip Lise'i odasına götürdüler. Lise kendini bırakıyordu, uğraşacak hali kalmamıştı. Fakat, içinde bir tek mum yanan mutfaktan geçerlerken, bütün kapıların açık bırakılmasını istedi; bu şekilde, ineğe daha az uzak bulunacağını düşünmüştü. Frimat kadın, köylerde âdet olan sefil loğusa döşeğini hazırlamıştı. Odanın ortasına, bir saman yığını üstüne sade bir çarşaf sermiş, üç tane de iskemle devirmişti. Lise uzandı, iskemlelerden birine sırtını verdi, öbür iki iskemleden bir tanesine sağ bacağını, ötekine sol bacağını dayadı. Soyunmamıştı bile, eski papuçlu ayakları iskemleden sallanıyor, çorapları dizkapaklarına düşüyordu; yukarı doğru sıyrılan etekliği, koca karnını, çok beyaz, semiz butlarını meydana çıkarıyordu. Bacakları öyle ayrıktı ki ta içine kadar gözüküyordu.

Buteau ile Françoise, Patoir'a ışık tutmak için ahırda kalmışlardı; ikisi de çömelmişler, birer mum

yaklaştırmışlardı; baytar tekrar yüzükoyun uzanmış, buzağının sol ayağını, dizkapağından neşterle çiziyordu. Deriyi yüzdü, omuz, deriden sıyrılıp ayrıldı. O sırada, Françoise sapsarı kesilmiş, baygınlık geçirerek elindeki mumu düşürmüştü:

— Zavallı emektar Coliche'im... Aman görmiyeyim! Görmiyeyim!

Diye haykırarak kaçtı. Patoir öfkelendi, nasıl öfkelenmesin ki düşen mum, samanı tutuşturmuştu, yerinden kalkıp bir yangın başlangıcını söndürmek zorunda kaldı:

— Hay yezit yumurcak! Prenses gibi nazik sinirleri var yahu!... Bizi jambon gibi tütünliyecek!

Françoise, koşa koşa, ablasının doğurmakta olduğu odaya gitmiş, bir iskemleye çökmüştü. Onun alabildiğine ayrık duran bacaklarından hiç heyecan duymadı. Sanki, biraz evvel gördüğü manzaranın yanında bu, tabiî ve alelâde bir şeydi. O diri diri parçalanan etlerin hayalini, bir el hareketiyle uzaklaştırdı; ineğe yapılan şeyi kekeliyerek anlattı.

Lise ağrılarına rağmen, üç iskemlesinden kalkmak üzere birdenbire doğruldu:

— Bu böyle olmaz, oraya benim gitmem lâzım, dedi.

Fakat Frimat ile Bécu kadın öfkelenmişler, onu yerinde zaptetmeğe uğraşıyorlardı:

— Yoo! Rahat durun bakalım! Şeytan mı dürtüyor sizi?

Frimat kadın ilâve etti:

— Hah! Siz de ilki patlattınız, işte!

Gerçek, sular birdenbire fışkırmış, çarşafın altındaki otlar bu suları hemen içmişti. Son ıkınmalar başladı. Lise'in çıplak karnı kasılıyor, çatlıyacak gibi şişiyor. mavi çoraplı bacakları, suya dalan kurbağa gibi şuursuz bir hareketle açılıp kapanıyordu.

Bécu kadın:

— Durun, dedi, ben gidip bakayım da size haber getireyim, içiniz rahat etsin.

Ondan sonra, oda ile ahır arasında mekik dokumağa başladı. Hattâ bir aralık, yol yürümemek için, mutfağın ortasında durup seslenerek havadis verdi. Baytar, kan ve salya ile vıcık vıcık ot yataklıkta, kesip biçme işine devam ediyor, bu zahmetli ve pis iş onu tepeden tırnağa murdar ve iğrenç bir hale getiriyordu.

Bécu kadın:

— İş yolunda, Lise, diye haykırıyordu, üzülmeyin, rahat rahat ıkının... Öteki omuzu da çıktı. Şimdi kafayı çıkarıyor... Kafayı aldı, aman, ne kafa, ne kafa!... Hah, artık tamam, vücut olduğu gibi çıktı.

Lise, ameliyatın her safhasını acı bir feryatla karşılıyordu; kendi hesabına mı, yoksa buzağı hesabına mı can acısı çektiği belli değildi. O sırada birdenbire, Buteau ona göstermek üzere buzağının kafasını alıp getirdi. Hep birden haykırıştılar.

— Aman!... ne güzel buzağı imiş!

Lise bir yandan, adaleleri gerilerek, butları şişerek daha fazla ıkınıyor, bir yandan da teselli kabul etmez bir kedere gömülmüş gibi:

— Vah vah, yazıklar olsun! diye söyleniyordu. Ne güzel buzağı imiş, Yarabbi!... Ne yazık, bu ka-

dar güzel bir buzağı, öyle güzel ki, bu kadarı hiç görülmemiştir!

Françoise da sızlanıyordu, hepsinin bu acınmaları öyle mütecaviz, öyle aleyhtar imalarla dolu bir hal aldı ki, Patoir alındı. Koşup geldi, fakat saygı edip kapının önünde durdu:

— Baksanıza bana, kuzum, ben size önceden haber verdim... İneğimizi kurtar, diye kendiniz yalvardınız... Ben sizlerin ne mal olduğunuzu bilirim? Rasgele her yerde, buzağımızı öldürdü diye anlatmayın ha, emi?

Buteau, baytarla birlikte ahıra dönerken:

— Tabii, tabii, diye mırıldandı. Ama, buzağıyı kesen yine de sizsiniz.

Lise'in, yattığı yerde, o üç iskemlenin arasında, vücudunu, derinden gelen bir dalga kaplıyor, derisinin altından, böğürlerinden doğru iniyor, butlarının nihayetine ulaşıyor, etlerini hep yayıyordu. Kederinden, o âna kadar bu hale dikkat etmiyen Françoise, ablasının karşısında, ayakta, birdenbire hayret içinde kaldı. Lise'in çıplak vücudunu, dibinde, tekerlek bir boşluk açılan yusyuvarlak karnın sağında ve solunda sivrilmiş dizkapaklarından ibaret, kısalmış şekilde görüyordu. Bu, o kadar beklenmedik, öyle şekilsiz, o kadar koskocaman bir şeydi ki, Françoise utanç duymadı. Dibi patlamış bir fıçının oyuğuna, samanlığın ot almak için kullanılan, etrafını kara bir sarmaşık kuşatmış, ardına kadar açık bir çatı penceresine benziyen böyle bir şeyi asla tasavvur edemezdi. Sonra, daha küçük bir başka yuvarlağın, çocuğun başının, her ıkınışta, mütmadi bir saklambaç oyunu oynar

gibi girip çıktığını görünce, öyle bir güleceği tuttu ki, fena yürekli demesinler diye öksürmeğe mecbur oldu.

Frimat kadın:

— Biraz daha sabır, dedi. Neredeyse çıkacak.

Lise'in bacakları arasına oturmuş, çocuğu gözlüyor, çıkar çıkmaz tutmağa hazırlanıyordu. Fakat Bécu kadının dediği gibi, çocuk cilve yapıyordu. Hattâ bir aralık gözden kayboldu; yerine döndü zannettiler. Françoise, karşısındaki bu apaçık fırın ağzının çekiciliğinden kendini, ancak o zaman kurtardı; derhal bir sıkılganlık duydu, geldi, ablasının elini tuttu, gözlerini başka tarafa çevirince duymağa başladığı merhametle:

— Vah zavallı Lise'ciğim, çok can acısı çekiyorsun! dedi.

— Aah! Tabiî, tabiî, hiç kimse bana acımıyor... Acısaydı... Aman, aman, aman, yine başladı, çıkmıyacak mı bu acaba?

Bu hal, uzun zaman sürebilirdi. Tam o sırada, ahırdan birtakım sesler geldi. Patoir, la Coliche'in yine kıvrandığını ve böğürdüğünü görüp hayret etmiş, karnında ikinci bir buzağı daha bulunması ihtimalinden şüphelenmişti; gerçekten de, elini daldırınca, bu sefer hiç güçlük çekmeden, cebinden mendil çıkarır gibi, bir buzağı daha çıkarmıştı. Bu muzip, şişman adam o kadar fazla neşelendi ki, edebi, hayâyı unuttu, buzağıyı kucakladığı gibi, loğusanın odasına koştu; Buteau da peşinden geliyor, o da şaka ediyordu. Patoir:

— Eyy! Şişman abla, bir buzağı daha istiyordun... Al bakalım! dedi.

Çıplak vücuduna bağladığı önlükle, kolları, yüzü her tarafı tezek içinde; kucağında, kafası ağır çektiği için sarhoşa benziyen, şaşkın şaşkın bakınan, hâlâ aslak buzağı ile, kahkahalarla gülünecek halde idi.

Sevinçli haykırışmalar arasında, Lise, onu bu haliyle görünce dayanamadı, bitmez tükenmez bir kahkaha nöbetine tutuldu.

— Aman! Ne acayip olmuş! Ay, beni böyle güldürmeyin a canım!... Aman! Aman! Bitiyorum, çatlıyacağım!... İstemem, beni güldürmeyin, öleceğim!

Kahkahalar, iri göğsünün içinde uğulduyor, karnına iniyor, bir fırtına gibi esiyordu. Karnı davul gibi şişiyordu, çocuğun başı, fırlamağa hazır bir gülle gibi, o tutlumba hareketine tekrar başlamıştı.

Fakat baytar, buzağıyı yere bırakıp, alnından akan teri elinin tersiyle silmek istediği zaman iş büsbütün cıvıdı. Patoir, yüzüne, bantanbaşa tezek sıvadı, hepsi kahkahadan kırıldılar, loğusa katıla katıla güldü, yumurtlıyan tavuk gibi keskin feryatlar kopardı.

— Ölüyorum, yeter artık! Aman, ne maskara şey, çatlatacak beni!... Aman Allahım, aman Allalum, patlıyacağım...

Koca oyuk, daha büyüdü, hâlâ diz çökmüş oturan Frimat kadın, âdeta içine girip kaybolacakmış gibi genişledi; derken, top kadından gülle çocuk fırlar gibi, yavru, ayakları sırsıklam ve sapsarı, vücudu kıpkırmızı kan içinde, birdenbire çıktı. Gayet iri bir şişenin ağzından su boşalır gibi, bir gürültü işitildi. Sonra, çocuk viyakladı, anne, derisi gevşiyen bir kır-

ba gibi sarsıla sarsıla, daha fazla gülüyordu. Bir uc gülüyor, bir uc ağlıyordu. Buteau, bacaklarını dövüyor, Bécu kadın kasıklarını tutuyor, Patoir üst perdeden kahkaha atıyor; ablasının, son ıkınışta, elini ezercesine sıktığı Françoise de, nihayet, o zamana kadar zaptettiği gülme ihtiyacını gideriyordu. Kovuk hâlâ gözünün önündeydi, ablasının kocası, bu kapı kadar geniş yere, olduğu gibi sığardı.

Frimat kadın:

— Kız doğdu, dedi.

Lise:

— Hayır, hayır, istemem, dedi, ben oğlan istiyorum.

— Öyleyse gerisin geri sokayım, güzelim, yarın oğlan doğur.

Tekrar gülmeğe başladılar, âdeta gülmekten rahatsız oldular. Sonra, gülmesi yavaş yavaş geçen loğusa, hâlâ yerde, gözünün önünde duran buzağıya baktı, eseflendi:

— Öteki ne kadar güzeldi... Yaşasaydı, iki buzağımız olacaktı!

La Coliche'e üç litre şekerli şarap verildikten sonra, Patoir gitti. Frimat kadın, Lise'i soydu, yatırdı; Bécu kadın da, Françoise'ın yardımiyle, yerdeki samanları kaldırmış, ortalığı süpürmüştü. On dakika içinde etraf toplandı, ılık su ile yıkanan çocuğun mütemadi viyaklamaları olmasa, bir doğum yapıldığını kimse tahmin edemezdi. Fakat kundağına sarılıp sarmalanarak beşiğine yatırıldıktan sonra, o da azar azar sustu; anne, artık bitkin halde, kurşun gibi ağır bir ukuya daldı, kan hücum eden yüzü, amerikan

bezinden yatak takımlarının arasında, âdeta simsiyah duruyordu.

Saat on bire doğru, iki komşu kadın gittikten sonra, Françoise, Buteau'ya, samanlığa çıkıp yatarsa daha iyi edeceğini söyledi. Kendisi yere bir döşek sermişti, ablasını yalnız bırakmamak için, o döşeğe uzanıp geceyi geçirmek niyetinde idi. Buteau cevap vermedi, sessiz sadasız, piposunu içip bitirdi. Evi büyük bir sessizlik kaplamıştı, yalnız, uyuyan Lise'in kuvvetli soluğu işitiliyordu. Françoise, odanın karanlık bir köşesinde, ablasının karyolasının dibindeki döşeğine diz çöktüğü sırada Buteau, hep öyle sessizce, birdenbire geldi, Françoise'ı arkadan itip yatağa devirmek istedi. Françoise döndü, Buteau'nun gerilmiş, kıpkırmızı yüzünü görünce, işi anladı. Yine illeti depreşmişti, onu koynuna almak arzusundan hâlâ vazgeçmemişti; hiç de heves uyandırıcı mahiyette olmıyan işlerden sonra, karısının yanında onu böyle kucaklamağa kalkıştığına bakılırsa, birdenbire çok şiddetli bir arzu duymuş olsa gerekti. Françoise, Buteau'yu itti, devirdi. Sessiz, soluk soluğa bir itişme oldu. Buteau, boğuk boğuk alay ediyordu:

— Ne zarar edersin, bırak işte!... Ben ikinize de yetişirim!

Kızı öğrenmişti, bağırmıyacağını biliyordu. Nitekim, Françoise, gururundan, ablasına seslenmiyor, kendi işlerine, hattâ bu işe bile kiseyi karıştırmak istemiyor, bir kelime söylemeden karşı koyuyordu. Buteau onu altına almıştı, yenecekti.

— Ne iyi olacak... Mademki beraber yaşıyoruz, birbirimizden ayrılmayız, diyordu...

Fakat can acısiyle haykırmamak için kendisini zor tuttu. Françoise, sessizce, tırnaklarını onun boynuna geçirmişti. O zaman, Buteau kudurdu, Jean'a ima etti:

— O mendeburla evleneceğini umuyorsan aklına şaşayım... Rüştünü ispat etmedikçe, kat'iyen evlenemezsin!

Bu sefer, elini kızın eteğinin altından sokmuş, var kuvvetiyle avuçlamıştı. Françoise, onun iki bacağı arasına öyle bir tekme savurdu ki, Buteau, acıdan haykırdı. Bir sıçrayışta ayağa kalkmış, korka korka karyolaya bakmıştı. Karısı, aynı sakin soluklarla, hâlâ uyuyordu. Fakat Buteau, el işaretiyle müthiş bir tehdit savurduktan sonra çıkıp gitti.

Françoise, odanın derin sessizliğinde döşeğine uzandı, gözleri açık, öylece yattı. Buteau'yu istemiyordu, canı çekse bile, ona asla müsaade etmiyecekti. Bir yandan da hayret içindeydi, çünkü, Jean'la evlenmesi ihtimali henüz aklına gelmemişti.

VI

Jean, iki günden beri, Hourdequin'in Rognes yakınında sahibolduğu tarlalarda çalışıyordu; Hourdequin, Châteaudun'lü bir makinistin, Bonneval'den Cloyes'ya gezdirip durduğu buharlı bir harman makinesini kiralamış, o tarlalara getirip koydurmuştu. Yanaşma, çift atlı arabasiyle, etraftaki yığınlardan başak demetlerini getiriyor, sonra oradan buğdayı alıp çiftliğe götürüyordu; harman makinesi de, sabahtan akşama kadar işliyor, güneşte, etrafa sarı bir toz serpiyor, civarı, devamlı, engin bir uğultu ile doldurıyordu.

Jean üzüntü içindeydi, nasıl edip de Françoise'ı tekrar göreceğini düşünüyor, kafasını yoruyor, çare arıyordu. Onu şurada, tam da şu dövülen buğdayların arasında kucaklıyalı aradan bir ay geçmişti; halbuki, o zamandan beri, Françoise, kendisinden hep korkak korkak kaçıyordu. Jean, Françoise'ı bir daha ele geçirebileceğinden ümidini kesiyordu. Bu gitgide artan bir arzu, bütün varlığını kaplıyan bir tutkunluktu. Jean, bir yandan hayvanlarını sürerken, bir yandan da, uluorta Buteau'lara gidip, Françoise'ı nikâhla niçin istemediğini düşünüyordu. Onlarla arasında, henüz açıktan açığa, kesin olarak bir dargınlık çıkmış değildi. Evlerinin önünden geçerken, hâlâ bir

merhaba diyordu. Kızı görmenin biricik çaresi olarak bu evlenme fikri aklına gelir gelmez, Jean, bunun bir vazife olduğuna, eğer Françoise'ı nikâhla almazsa namussuzluk etmiş olacağına kendi kendini inandırdı.

Lâkin ertesi sabah, makinesinin yanına geldiği zaman, içine kurt düştü. Buteau ile Françoise'ı birlikte tarlaya giderken görmeseydi, bu teşebbüsü yapmağa da asla cesaret edemiyecekti. Lise'in öteden beri kendi tarafını tuttuğunu, onunla konuşurken o kadar çekinmiyeceğini düşündü; atlarını bir arkadaşa emanet etti, bir an için savuştu.

Lise loğusalıktan dipdiri kalkmıştı, onu görünce:

— Vay, siz misiniz, Jean? dedi. Gözükmez oldunuz, ne var?

Jean özür diledi. Sonra, telâşla, sıkılgan insanlara has dobra dobra bir tarzda meseleyi açtı; Lise, önce, kendisine aşk ilân ediyor sandı; çünkü Jean, vaktiyle onu sevmiş olduğunu, kendisine varsaydı memnunlukla, karı diye alacağını hatırlatıyordu. Fakat hemen ilâve etti:

— Onun için, eğer Françoise'ı bana verirseniz, onunla da evlenirim.

Lise öyle hayretle baktı ki, Jean'ın dili dolaştı:

— Yoo, biliyorum, bu iş böyle hemencecik oluvermez... Maksadım, yalnız, bunu size haber vermekti.

Lise, nihayet cevap verdi:

— Şaşırdım, tabiî, çünkü yaşlarınızın uygunsuzluğundan ötürü, bunu hiç beklemiyordum... Her şeyden önce, Françoise ne der, onu öğrenmek lâzım.

Jean, nikâhı zaruri kılmak ümidiyle, her şeyi söylemeği kesin olarak tasarlamış, öyle gelmişti. Fakat son dakikada, bir kuruntu hissetti, durdu. Eğer Françoise, kızkardeşine açılmadıysa, eğer hiç kimsenin bir şeyden haberi yoksa, ilkönce kendisinin bunu söylemeğe hakkı var mıydı? Bu düşünce cesaretini kırdı, otuz üç yaşında olması onu utandırdı.

— Elbette, diye mırıldandı, kendisiyle konuşmak lâzım, zorlıyacak değiliz.

Lise, hayreti geçtikten sonra, şen edasiyle ona bakmağa başlamıştı; bu iş, elbette hoşuna gitmiyor değildi. Fakat, büsbütün cesaret verecek şekilde davrandı.

— Françoise nasıl isterse öyle olur, Jean, dedi. Ben Buteau'nun fikrinde değilim, o, Françoise'ı fazla küçük buluyor. Halbuki on sekizini sürüyor, bir yerine iki erkekle evlenecek kadar sağlam yapılı... Sonra da, iki kızkardeş ne kadar sevişirsek sevişelim, artık Françoise koca kadın oldu demektir, onun yerine bir hizmetçi tutup dilediğim gibi emir vermeği tercih ederim... Eğer razı olursa onunla evlenin. Siz iyi bir çocuksunuz, çoğu zaman, yaşlı horozlar daha cins çıkar.

Bu sözler, onun ağzından kaçan bir feryattı, küçük kızkardeşiyle arasında başlıyan, önüne geçilmesi imkânsız bir şekilde büyüyen aheste bozgunun, her günkü ufak tefek incinmelerle artan düşmanlığın, evlerine bir erkek girip, istekleriyle, cinsî iştahlariyle aralarına karışalı beri için için mayalanan sinsi bir kıskançlığın ve kinin ifadesiydi.

Jean, memnun, Lise'in iki yanağına iki koca öpücük kondurdu. Lise ilâve etti:

— Tesadüf, çocuğu da bugün vaftiz ettiriyoruz, akşama ailece yemek yiyeceğiz... Sizi de dâvet ediyorum, eğer Françoise size varmağa razı olursa, Fouan babadan onu istersiniz, vasîsi odur.

Jean:

— Hayhay! Akşama görüşürüz, dedi.

Geniş adımlarla, atlarının yanına geldi, bütün gün, kırbacını, bir bayram sabahı atılan tüfekler gibi, neşeli neşeli şaklatarak, onları sürdü durdu.

Gerçek, Buteau'lar, bir hayli gecikmelerden sonra, çocuklarını vaftiz ettiriyorlardı. Önce, Lise, vaftiz yemeğini yiyebilmek için, iyiden iyiye düzelinciye kadar beklemek istemişti. Sonra, bir emel peşinde koşmuş, Charles'ları, çocuğun isim anası ve babası olarak görmeği ısrarla istemişti. Onlar, hatır hoşluğu olsun diye bunu kabul edince, kızının müessesesini şöyle bir dolaşmak için Chartres'a gitmiş olan madam Charles'ın dönüp gelmesini beklemek gerekmişti. Eylûl panayırı açıldığı için, Juifs sokağındaki ev boşalmak bilmiyordu. Lise'in, Jean'a söylediği gibi, ailece toplanılacaktı, isim anasiyle isim babasından başka, Fouan, la Grande, bir de Delhomme'lar bulunacaklardı.

Fakat, son dakikada, rahip Godard'ın yüzünden büyük güçlükler çıktı. Godard, Rognes kasabasına karşı duyduğu öfkeyi bir türlü gideremiyordu. Belediye meclisinin, nihayet, ayrı bir kasaba papazı için ödenek koyacağını umduğu müddetçe, her âyinde yürümek zorunda kaldığı altı kilometre yola, ger-

çekten dindar olmıyan bir kasabanın üzücü isteklerine göz yummak, çektiği bu rahatsızlığa sabırla tahammül etmek için kendini zorlamıştı. Boyun eğe eğe sabrı tükendi, kendini daha fazla aldatamazdı, belediye meclisi her sene, papaz evinin tamiri teklifini reddediyordu, belediye reisi Hourdequin, bütçenin zaten fazla yüklü olduğunu söylüyor, yalnız muavin Macqueron, sinsi ve haris emellerle, papazlara karşı idareli davranıyordu. Rahip Godard da, artık hatır gönül tanımağa hacet kalmadığı için, Rognes kasabasına sert muamele ediyor, sırf gereği kadar âyin yapıyor, ne fazladan dua edip, ne de hatır için günlük yakıp yüz veriyordu. Onun için, kadınlarla boyuna kavga halinde idi. Hele haziranda, ilk komünyon töreni münasebetiyle, âdeta bir muharebe olmuştu. İkisi kız, üçü oğlan, beş çocuk, rahibin, pazar günleri sabah âyininden sonra verdiği din dersine devam ediyorlardı; bunların günahlarını çıkartmak için tekrar dönüp kasabaya gelmesi gerektiğinden, çocukların kendileri Bazoches-le-Doyen'e gelsinler diye ısrar etmişti. Kadınları, bir kere bu isyan ettirdi. Eksik olma! diyorlardı. Çocuklar, gidişte üç çeyrek fersah yol yürüyeceklerdi, bir o kadar da dönüşte. Kızlarla oğlanları bir arada koyuverdin miydi, alt tarafından ne çıkacağı belli olmazdı. Sonra, rahip Godard, ilâhili büyük âyinle, daha başka teferruatiyle töreni Rognes'da yapmıyacağını açıkça söyleyince, müthiş bir fırtına koptu. Godard, bu töreni, kendi ruhani dairesinde yapmak istiyordu. O beş çocuk, eğer istiyorlarsa, oraya gitmekte serbesttiler. Kadınlar, on beş gün, çeşme başında, öfkeli öfkeli hep bu lâfı ettiler.

Bu ne işti? Godard, onları kendi köylerinde vaftiz ediyor, evlendiriyor, gömüyordu da, ilk komünyonlarını, doğru dürüst orada yapmak istemiyordu ha? Rahip Godard inadetti, yalnız bir küçük âyin yaptı, baştan savma bir törenle, beş çocuğun komünyonunu atlattı, teselli makamında bir tek Oremus duası etmedi; hattâ böyle baştan savma yapılan törenden dolayı, dokunsalar ağlıyacak derecede gücenen kadınlar, ikindi duasını okuması için yalvarınca, onlara ağır muamelede bile bulundu; ne ikindi duası, ne bir şey, diyordu. Onlara ne vermesi gerekiyorsa onu veriyordu. İnatçı kafaları, onları Allaha isyan ettirmemiş olsaydı, Bazoches'ta, büyük âyin de dinliyebilirlerdi, ikindi duası da, her şey de. O kavgadan beri, rahip Godard'la Rognes kasabası arasında, yakında bir bozuşma olacağı muhakkaktı, en küçük bir çatışma, bu felâkete sebebolabilirdi.

Lise, küçük kızının vaftizi için köy papazına gittiği zaman, papaz, bu törenin, pazar günü, sabah âyininden sonra yapılmasını söyledi. Fakat Lise, ona, salı günü saat ikide gelmesini rica etti, çünkü isim anası, Chartres'dan ancak o gün, öğleden evvel dönecekti; rahip Godard, nihayet razı oldu, dakikası dakikasına gelmelerini, çünkü bir saniye bile beklememeğe azmettiğini söyledi.

Salı gün, tam saat ikide, rahip Godard kilisede idi; nefes nefese kalmış, birdenbire gelen bir sağanağa yakalandığı için sırsıklam ıslanmıştı. Hâlâ kimseler gelmemişti. Yalnız, iç kapı önünde Hilarion vardı, vaftiz yerinin bir köşesini temizliyordu. Bu, yer, oldum olası orada duran kırık dökük, eski dö-

şeme taşlariyle dolu idi. Kızkardeşi öleli, meczup, sadaka ile geçiniyordu, arasıra avucuna bir frank para sıkıştıran rahip, belki yirmi defa karar verilip her seferinde başka zamana bırakılan bu temizlik işini ona yaptırmağı düşünmüştü. Bir iki dakika, onun çalışmasını seyretti. Sonra, öfkelendi:

— Ey, bu ne böyle, bunlar benimle alay mi ediyorlar? Saat ikiyi on geçiyor, diye haykırdı.

Buteau'ların, meydanın öte tarafında, uyuklar gibi sessiz sadasız duran evine bakarken, iç cümle kapısının önünde, piposunu içerek bekliyen kır bekçisini gördü.

— Şu çanı çalsanıza, Bécu, diye haykırdı. Tembeller, işitirlerse gelirler!

Bécu, her zamanki gibi çok sarhoştu, çanın ipine asıldı. Rahip, üstlüğünü giymeğe gitmişti. Daha pazar gününden, vaftiz defterine kayıt düşmüştü, töreni tek başına yapmak niyetindeydi, çünkü zakir çocukları yanına alırsa, ona etmediklerini bırakmıyorlardı. Her şey hazır olunca, Godard tekrar sabırsızlandı. Aradan on dakika daha geçmişti, ıssız kasabanın derin sessizliği içinde, çan, ısrarlı, sinir bozucu sesiyle, hâlâ çalıyordu.

— Peki ama, bunlar ne yapıyorlar, kuzum? Kulaklarından mı tutup getirelim, bunları?

Nihayet, Buteau'ların evinden, la Grande'ın çıktığını gördü; seksen beş yaşında olmasına rağmen, devedikeni gibi dimdik ve kupkuru, aksi bir ihtiyar kıraliçe edasiyle yürüyordu. Aile, büyük bir üzüntü içindeydi, şaşkındı; bütün dâvetliler gelmişlerdi, yalnız isim anası yoktu, sabahtan beri boşuboşuna onu

bkliyorlardı. Mösyö Charles ne söyliyeceğini bilemiyordu, boyuna, şaşılacak şey deyip duruyordu, bir akşam evvel mektup almıştı, madam Charles'ın mutlaka Cloyes'da takılıp kaldığını, neredeyse geleceğini söylüyordu. Lise, endişelenmiş, rahibin beklemekten hoşlanmadığını bildiği için, biraz sabretsin diye, ona la Grande'ı yollamağı düşünmüştü.

Rahip Godard, la Grande'ı uzaktan görünce:

— Ne oluyor? diye sordu. Daha ne kadar bekliyeceğiz?... Yoksa, Allahı, babanızın uşağı mı zannediyorsunuz?

İhtiyar kadın, o hiç bozulmıyan soğukkanlılığıyle cevap verdi:

— Geliyorlar, rahip fendi, geliyorlar.

O sırada, Hilarion, son taş kırıntılarını dışarı çıkarmakla meşguldü; koskoca bir taşı kucaklayıp karnına bastırmış, geçip gitti. Eğri bacakları üstünde paytak paytak yürüyor, fakat beli bükülmüyordu, kaya gibi sağlamdı, bir öküzü sürükliyecek kadar sağlam adaleleri vardı. Yırık dudağından salyaları akıyor, fakat kalın cildini bir damla ter ıslatmıyordu. Rahip Godard, la Grande'ın soğukkanlılığına büsbütün kızdı, ona çullandı.

— Baksanıza bana, la Grande, hazır elime geçtiniz, söyliyeyim bari: bu kadar zengin olduğunuz halde, bir tek torununuzu sokaklarda dilendirmek merhametsizlik değil mi?

La Grande, sert cevap verdi:

— Anası bana itaatsizlik etti, oğlu ile hiç alâkam kalmadı.

— Pekâlâ! Daha önce de söyledim, şimdi de tekrar ediyorum, fena kalblilik ederseniz cehenneme gidersiniz... Geçen gün ben para vermemiş olsaydım, açlıktan ölecekti, bugün de iş icadetmeğe mecbur oldum.

Cehennem lâfını işitince, la Grande, hafifçe gülümsemişti. Her zaman söylerdi, cehennemin nerede olduğunu o biliyordu, cehennem, bahtsızlar için bu dünyada idi. Fakat döşeme taşlarını taşıyan Hilarion'un hali, onu, rahibin tehditlerinden daha fazla düşündürüyordu. Hayret içinde idi, ceket kolu gibi eğri bacaklariyle, onu hiç bu kadar kuvvetli zannetmiyordu. Nihayet:

— Eğer iş istiyorsa, belki de bir şey buluruz, dedi.

— Onun yri sizin yanınızdadır, yanınıza alın, la Grande.

— Bakalım, yarın gelsin.

Hilarion, onların ne konuştuklarını anlamıştı, öyle titremeğe başladı ki, taşıdığı son parça taşı, dışarıda, az kaldı elinden düşürüp ayaklarını eziyordu. Oradan uzaklaşırken, büyük anasına kaçamaklı bir bakış, dayak yemiş, korkmuş ve sinmiş bir hayvan bakışı fırlattı.

Yarım saat daha geçti, Bécu çan çalmaktan usanmış, tekrar piposunu içmeğe koyulmuştu. La Grande da, sessiz sadsız, soğukkanlı haliyle duruyordu, sanki orada bulunması, rahibe karşı gösterilmesi gereken nezaketi yerine getirmeğe kâfiydi; öfkesi gitgide artan rahip Godard da, ikide bir kilise kapısının önüne kadar gidiyor, boş meydanın ötesindeki Buteau'ların

evine doğru, ateşler saçan bir bakış fırlatıyordu. Birdenbire:

— Çalsanıza şu çanı, Bécu, diye haykırdı. Eğer üç dakikaya kadar gelmezlerse ben savuşuyorum!

Derken, çanın asırlık kargaları ürkütüp çığlıklarla havalandıran telâşlı sesleri arasında, Buteau'larla misafirlerinin evden birer birer çıktıkları, sonra meydandan doğru geldikleri görüldü. Lise'in pek canı sıkılıyordu, çocuğun isim anası hâlâ gelmemişti. Belki o zamana kadar gelir ümidiyle, yavaş yavaş kilisye kadar gitmeğe karar vermişlerdi. Evle kilise arası yüz metre bile yoktu, rahip Godard çıkışmağa başladı:

— Baksanıza bana kuzum, siz benimle alay mı eiyorsunuz? Hem hatırınızı kırmıyorum, hem bir saatten beri beni bekletiyorsunuz!... Haydi bakalım, çabuk olun, çabuk olun!

Hem böyle söylüyor, hem yavruyu kucağında taşıyan anneyi, babayı, büyük baba Fouan'ı, çocuğun eniştesi Delhomme'u, halası Fanny'yi, hattâ, siyah redingotu ile, gayet vakarlı, isim babası mösyö Charles'ı, vaftiz yerine doğru itiyordu.

Buteau, içinde muzip ve alaycı bir eda sezilen aşırı bir tevazu ile:

— Rahip efendi, dedi, bir parçacık daha beklemek lûtfunda bulunsanız!

— Kimi bekliyeceğiz?

— İsim anasını, rahip efendi.

Rahip Godard, âdeta inme inecekmiş gibi kıpkırmızı kesildi. Adamı hafakanlar boğuyordu, dili dolaşarak konuştu:

— Başka bir isim anası bulun!

Hepsi bakıştılar, Delhomme'la Fanny başlarını salladılar, Fouan baba:

— Olmaz, çok ayıp olur, dedi.

Mösyö Cşharles, üstün terbiye görmüş, kibar zat gibi, meseleyi açıklamak lüzumunu duydu:

— Af buyurunuz, papaz efendi, kabahat hem bizde, hem değil... Karım, bu sabah geleceğini bana kesin olarak yazmıştı. Kendisi Chartres'da...

Rahip Godard yerinden sıçradı, artık kendinden geçmiş, hatır gönül sayacak hali kalmamıştı:

— Chartres'da... Chartres'da ama... Sizin bu işe karışmış olmanıza üzüldüm, msyö Charles. Lâkin bu böyle devam edemez, yok, yok, bundan daha fazla tahammülüm kalmadı artık...

Sonra köpürdü:

— Benim şahsımı alet edip Cenabı Hakka nasıl hakaret edeceğinizi bilemiyorsunuz. Ne zaman Rognes'a gelsem yeni bir sille yiyorum... Sizi kaç defa tehdidettim, biliyorsunuz; artık bilmiş olun, bugün gidiyorum, hem de bir daha gelmemek üzere. Belediye reisinize bunu söyleyin, eğer bir köy papazı istiyorsanız arayın, maaşını verin, tutun. Ben Monsenyörle konuşacağım, ne biçim adamlar olduğunuzu söyliyeceğim, eminim ki bana hak verecek... Evet, göreceğiz bakalım, hangimiz cezaya çarpılacağız. Hayvanlar gibi papazsız yaşıyacaksınız...

Hepsi, rahip Godard'ı öfke ve ceza tanrısından korkusu kalmamış pratik insanlar olarak, tam bir kayıtsızlık içinde, merakla dinliyorlardı. Artık şeytan lâfı oldukça gülüp geçiyorlardı, rüzgârın, do-

lunun, gök gürültüsünün intikamcı bir efendi elinde bulunan şeyler olduğuna inançları kalmamıştı, o halde, korkudan titreyip süklüm püklüm olmağa, bedeli karşılığında günah affetirmeğe ne lüzum vardı? Bu, hiç şüphesiz, vakit kaybetmek demekti, daha kuvvetli olan hükümetin zaptiyelerine saygı göstermek daha iyi idi.

Rahip Godard, Buteau'nun alaycı suratını, la Grande'ın istihfaflı halini, hattâ Dlhomme la Fouan'ın, ciddî ve saygılı tavırları altındaki çok soğuk duruşlarını gördü; artık, bu insanlar üzerindeki nüfuzunu kaybetmiş olması, arayı büsbütün bozdu.

— İnekleriniz sizden daha dindar, onu biliyorum! Allaha ısmarladık! Yabani yavrusu çocuğunuzu, vaftiz etmek için, bataklığa daldırın!

Koştu, üstlüğünü hışımla çıkardı, kilisenin içinden tekrar geçerek sokağa çıktı; öyle fırtına hızıyle çıkıp gitmişti ki, vaftiz cemaati, böyle yüzüstü bırakılınca, ağızları bir karış açık, gözleri testekerlek, bir kelime ilâve etmeğe vakit bulamamışlardı.

Fakat asıl kötüsü şu oldu ki, tam o sırada, rahip Godard, Macqueron'un yeni açılan sokağından aşağı doğru inerken, öteki yoldan, içinde madam Charles'la Élodie'nin bulunduğu bir araba sökün etti. Madam Charles, yavrucağı göreceği geldiği için Châteaudun'e uğradığını, iki gün için alıp götürmesine izin verdiklerini anlattı. Geciktiğine üzülmüş görünüyordu, sandığını bırakmak için Rose Blanche'a bile uğramamıştı.

Lise:

— Koşup papazı çağırmalı, dedi. Yalnız, köpekler vaftiz edilmez.

Buteau tabanları kaldırdı, Macqueron'un sokağından, onun da hızla koşarak indiği işitildi. Fakat rahip Godard epey ilerlemişti; çocuğun babası köprüyü geçti, bayırı tırmandı, papazı, ancak, ta tepede, yolun dönemecinde görebildi.

— Papaz efendi! Papaz efendi!

Rahip Godard, nihayet dönüp baktı, durdu, bekledi.

— Ne var?

— İsim anası geldi... Vaftizi yapmamak olmaz.

Rahip Godard, bir lâhza, kımıldamadan durdu. Sonra, aynı öfkeli yürüyüşle, köylünün peşinden, bayır aşağı inmeğe başladı. Bir kelime konuşmadan, kiliseye bu şekilde girdiler. Tören alelacele yapıldı, papaz, isim babasiyle isim anasının amentü faslını gürültüye getirdi, çocuğu yağladı, tuzladı, suyu hızla döktü. Kütüğü imzalamağa başlamıştı bile.

Madam Charles:

— Rahip efendi, dedi, size bir kutu şekerleme getirdim, ama sandıkta.

Rahip, bir işaretle teşekkür etti, hepsine dönüp:

— Artık bu sefer sahiden gidiyorum!

Dedi gitti.

Buteau'larla misafirleri, böyle aceleye getirildikleri için nefes nefese kalmışlardı, papaz, kara cüppesi uçuşarak meydanın köşesinde gözden kaybolunciya kadar arkasından baktılar. Tekmil kasaba halkı tarlalarda idi, orada, şeker almak için bekliyen üç küçük çocuktan başka kimse yoktu. Derin sessizliğin

ortasında, hiç durmadan işliyen harman makinesinin, uzaktan gelen gürültüsü işitiliyordu.

Madam Charles'ı getiren araba, içindeki sandıkla beraber, Buteau'ların kapısı önünde duruyordu; eve girilir girilmez, birer kadeh şarap içilmesi kararlaştırıldı, çünkü akşama tekrar gelinip yemek yenecekti. Saat daha dörttü, yediye kadar, hep beraber ne yapacaklardı? Kadehlerle iki şişe şarap mutfak masasının üstüne gelince, madam Charles, hediyelerini dağıtmak için, sandığın arabadan mutlaka indirilmesini istedi. Sandığı açtı, biraz geç kalan fistanla takkeyi çıkardı, sonra, loğusa için getirdiği altı kutu şekerlemeyi çıkardı. Élodie kutulara bakıyordu:

— Bunlar annemin şekerlemeci dükkânından mı geliyor? diye sordu.

Madam Charles, bir saniye şaşaladı. Sonra, sükûnetle:

— Hayır, cicim, annen bu şekerlemeden yapmaz, dedi.

Arkasından, Lise'e döndü:

— Sni düşündüm de, çamaşır da getirdim, dedi. Eski çamaşırlar, bir ev için bundan daha lüzumlu şey olmaz... Kızımdan istedim, bütün dolaplarını boşalttım.

Çamaşır lâfı olunca, Françoise, la Grande, Delhomme'lar, hattâ Fouan, tekmil aile yaklaşmıştı, sandığın etrafını çepeçevre kuşatmışlar, ihtiyar kadının, yıkanmaktan kar gibi beyaz, çamaşır suyuna girmesine rağmen misk gibi kokan bir yığın çamaşırı çıkarışını seyrediyorlardı. Önce, parça parça olmuş, pahalı cins patiskadan çarşaflar, sonra, dantelâları

sökülüp alındığı besbelli görülen yırtık kadın gömlekleri çıkardı. Madam Charles çıkardığı şeyleri seriyor, izahat veriyordu:

— Çarşaflar yeni değil, tabii. Beş senedir kullanılıyor, vücut sürtündükçe aşınır, elbette... Bakın, orta yerlerinde kocaman bir delik var; ama kenarları henüz sağlam, bunlarla bir alay öteberi yapılır.

Hepsi, hele kadınlar, başlarını uzatmışlar, bakıyorlar, kafalarını sallıyarak tasdik ediyorlar, elleriyle yokluyorlardı; hele la Grande'la Fanny'nin dudaklarını büzmeleri, için için haset ettiklerini gösteriyordu. Buteau, yakışık almıyacağı için, dilinin ucuna kadar gelen açık saçık sözleri zaptediyor, sessizce gülüyordu; Fouan'la Delhomme, gayet ciddî duruyorlar, topraktan sonra gelen gerçek servete, çamaşıra karşı duydukları saygıyı gösteriyorlardı. Madam Charles, gömlekleri çıkarıp sererek devam etti:

— Gömleklere gelince, bakın, hiç eskimemiştir!... Yırtık olmasına yırtık, parça parça, boyuna dikilemez, dikilse de hem pot yapar, hem kibar olmaz. Onun için, bunları eski çamaşırların arasına atıyorlar... Ama sen, bunlardan istifade edersin, Lise.

Köylü kadın:

— Ben bunları giyerim, ayol! diye haykırdı. Gömleğim dikişli olmuş, ne çıkar?

Buteau da göz kırptı, alaycı tavriyle:

— Bana da bunlardan mendil yaparsan hoşuma gider, dedi.

Bu sefer, açıktan açığa gülüştüler; her çarşafı, her gömleği uzaktan gözleriyle izlemiş olan küçük Élodie, o sırada:

— Aa! Ne tuhaf koku, ne kadar da keskin kokuyor, diye haykırdı... Bu çamaşırların hepsi annemin mi?

Madam Charles hiç tereddüt etmedi:

— Tabiî, yavrucuğum... dedi. Yani, mağazasındaki matmazellerin çamaşırları. Bu zanaatta çok çamaşır lâzımdır.

Lise, Françoise'ın yardımiyle, bütün çamaşırları dolabına yerleştirdikten sonra, nihayet kadehleri tokuşturdular, isim anasının, kendi göbek adiyle Laure ismini verdiği vaftiz edilen çocuğun şerefine içtiler. Sonra, bir müddet oturup konuştular; Châteaudun'de işlerin nasıl gittiğini bir an evvel öğrenmek istediği için, karısiyle yalnız kalıncıya kadar sabredemiyen mösyö Charles'ın, sandığın üstüne oturup madam Charles'e sualler sorduğunu işittiler. Hâlâ bu işin heveslisiydi, vaktiyle çok büyük gayretlerle kurulan, ne zamandan beri hasreti çekilen o evi hâlâ hayalinde yaşatıyordu. Haberler iyi değildi. Gerçi kızları Estelle, tuttuğunu kaparan, kafası işliyen bir kadındı; fakat damatları Vaucogne, o Achille olacak pelte herif ona hiç yardım etmiyordu. Sabahtan akşama kadar pipo içiyor, her tarafın kirlenmesine, her şeyin kırılıp dökülmesine göz yumuyordu. Odaların perdeleri leke içindeydi, küçük kırmızı salonun aynası çatlamıştı, su kablariyle küvetlerin ağızları boyunca çentik çentik olduğu halde ağzını açıp da bir şey söylediği bile yoktu; halbuki, evin eşyasının iyi muhafaza edilmesi için bir erkek eline ne kadar ihtiyaç vardı! Mösyö Charles, karısının böylece haber verdiği bu ziyankârlıkların her birisini işittikçe göğüs

geçiriyor, eli ayağı gevşiyor, benzi daha ziyade sararıyordu. Daha yavaş sesle söylenen bir şikâyet, onu büsbütün harabetti:

— Sonra da, 5 numarada şişman bir kız var, Vacogne onunla yatıyor...

— Ne diyorsun?

— Oo! Eminim, gözlerimle gördüm.

Mösyö Charles, son derece büyük bir nefretle, titriyerek yumruklarını sıktı:

— Alçak! Sermayelerini yoruyor, kendi müessesesini yiyor!... Eyvah, felâket!

Madam Charles, bir işaretle onu susturdu, çünkü tavukları seyretmek için bahçeye çıkan Élodie, dönmüş geliyordu. Bir şişe şarap daha içildi, sandık arabaya yüklendi, Charles'lar, evlerine kadar, arabanın arkasından yaya gittiler. Herkes, yemek zamanına kadar, kendi evine bir göz atmağa gitti.

Buteau, yalnız kalır kalmaz, o gün öğleden sonraki vaktinin boşuna geçmesine üzülerek ceketini çıkardı, avlunun taş döşeli köşesinde, buğday dövmeğe başladı; çünkü bir çuval buğdaya ihtiyacı vardı. Fakat yalnız başına dövmekten çabuk canı sıkıldı, gayrete gelmek için, ölçü ile kalkıp inen dövenlerin çifte hareketine muhtaçtı. Beli kuvvetli, kolları erkek kolu kadar sert olduğu için bu işte kendisine sık sık yardım eden Françoise'a seslendi.

Bu ilkel tarzda buğday dövme usulünün ağırlığına ve yoruculuğuna rağmen, Buteau, bütün küçük mülk sahipleri gibi, buğdayını, ihtiyaç oldukça, günü gününe dövmeği tercih ettiğini söyliyerek, hayvan

koşulan bir döven almaktan, öteden beri geri durmuştu.

— Hey! Françoise, geliyor musun?

Lise, havuçlu bir dana yahnisi pişirmekle meşguldü, kızkardeşini de, bir domuz şiş kebabına göz kulak olmağa memur etmişti, Buteau'nun yanına gitmesine mâni olmak istedi. Fakat Buteau'nun aksiliği üstünde idi, ikisini de sopadan geçireceğini söyledi.

— Hay Allahın cezası karılar! Tencerelerinizi şimdi kafanıza geçiririm ha!... Size kalsa, evi mezada çıkartıp yabancılarla beraber göçürteceksiniz, ekmek parası kazanmak lâzım, tabiî!

Françoise, üstü başı kirlenir korkusiyle, bulaşık entarisini giymişti, o kıyafette, Buteau'nun yanına gitmek zorunda kaldı. Uzun sapiyle kızılcık ağacından tokmağı birbirine meşin tokalarla bağlı bir döven aldı. Bu, onun kendi döveni idi, sürtünmekten pırıl pırıl olmuştu, kaymasın diye, sapına sımsıkı ip sarılmıştı. Françoise, döveni iki eliyle kavrayıp başının üstünde savurdu, demetlere indirdi, tokmak, boylu boyunca, sert bir ses çıkararak indi. Ondan sonra, genç kız artık durmadı, döveni ta yükseğe kadar kaldırıyor, menteşeli imiş gibi büküyor, demirci gibi mekanik ve ölçülü bir hareketle indiriyordu; karşısında da, Buteau, onunla nöbetleşe, aynı hareketleri yapıyordu. Biraz sonra gayrete geldiler, hareketleri hızlandı, her seferinde indikten sonra hızla fırlıyan, ayakları bağlı kuşlar gibi, enselerinde boyuna fırıl fırıl dönen bu tahta araçlardan başka bir şey gözükmez oldu.

On dakika sonra, Buteau hafif bir sesle haykırdı. Dövenler durdu, Buteau başak yığınının altını üstüne getirdi. Sonra, dövenler tekrar inip kalkmağa başladı. Bir on dakika daha geçti, Buteau, bir duraklama emri daha verdi, demeti açtı. Demet, böylece, altı, defa dövüldü, taneler ancak o zaman başaklardan tamamiyle ayrıldı ve Buteau, boşalan sapları bağlıyabildi. Demetler, teker teker birbirini takibediyordu. İki saat, evin içinde, dövenlerin muntazam tartaklarından başka ses işitilmedi; buharlı harman makinesinin uzaktan gelen sürekli gürültüsü, bu sesleri bastırıyordu.

Şimdi, Françoise'ın yanakları al al olmuş, bilekleri şişmişti, bütün vücudu ateş gibi sıcaktı, etrafına, havada gözle görülürcesine ürperen, alevli gibi bir dalga yayıyordu. Aralık dudaklarından kuvvetli bir soluk çıkıyordu. Saçlarının tarazlanan perçemlerine saman çöpleri takılmıştı. Her vuruşta, döveni havaya kaldırdığı zaman, sağ dizi etekliğini geriyor, kalçasiyle göğsü kumaşı delecek gibi kabarıyor, gürbüz kız vücudunun çıplaklığını belli eden sert bir çizgi beliriyordu. Korsajının bir düğmesi koptu, Buteau, onun esnesinin yanık çizgisi altından gözüken beyaz teni gördü. Françoise'ın kolu her savruluşta, bu çıplak, kabarık et, omuz adalelerinin kuvvetli hareketiyle, hep dışarı doğru fırlıyordu. Buteau, işde gayretli iyi bir dişinin bel çalkalamasını seyreder gibi, bu manzara karşısında, daha fazla gayrete geliyordu; dövenler de bir yandan inip kalkıyor, bu çifte dövencinin soluk soluğa tak takları altında, buğdaylar fırlıyor, dolu gibi etrafa yağıyordu.

Saat yediye çeyrek kala, gün kavuşurken, Fouan'la Delhomme'lar çıkageldiler. Buteau, elindeki işi bırakmadan:

— Şunu bitirmek lâzım, diye haykırdı. Ha gayret, Françoise!

Françoise durmuyor, çalışmanın ve gürültünün verdiği hızla, dövenini daha şiddetle indiriyordu. Çiftlikten, yemeğini dışarıda yemek üzere izin alan Jean, geldiği zaman, onları bu halde buldu. Birdenbire bir kıskançlık duydu, döveni tam isabetle, gereken noktaya indirmek üzere anlaşmış olarak bu hareketli işe el birliğiyle sarılmış görünce, ikisini suçüstü yakalamış gibi, onlara baktı. İkisi de kan ter içinde idiler, öyle kızışmışlardı, öyle perişan kıyafette idiler ki, sanki buğday dövmüyorlar, çocuk yerleştiriyorlardı. İşe çok candan sarılmış bulunan Françoise da belki aynı şeyi duymuş olacak ki, sıkılarak, birdenbire durdu. O zaman, Buteau dönüp baktı, hayret ve öfke ile, bir an, kımıldamadan durdu:

— Senin burada ne işin var?

Fakat tam o sırada, Lise, Fouan'la Delhomme'ları karşılamağa çıkmıştı. Onlarla beraber yaklaştı, her zamanki neşeli haliyle:

— Aa! Sahi, sana anlatmamıştım, dedi. Jean'ı daha evvel, bu sabah gördümdü, akşam için dâvet etmiştim.

Kocasının kıpkırmızı yüzü öyle müthiş bir ifade aldı ki, Lise, özür dilemek için ilâve etti:

— Galiba, Jean'ın sizden bir dileği var, Fouan baba.

İhtiyar:

— Ne dileği? diye sordu.

Jean kızarıyordu, meselenin, herkesin yanında böyle birdenbire ortaya atılmasına çok canı sıkılmıştı; bir şeyler geveledi. Hoş, karısının, gözlerinin içi gülerek Françoise'a bakması, işin aslını Buteau'ya anlatmağa yettiği için, Jean'ın sözünü şiddetle kesti.

— Sen bizimle alay mı ediyorsun? Françoise senin ağzına göre lokma değildir, pis karga!

Bu kaba istiskal, Jean'ın, bütün cesaretini tazeledi. Sırtını döndü, ihtiyara:

— Mesele gayet sade, Fouan baba, dedi. Siz Françoise'ın vasîsi olduğunuzdan onunla evlenmek için size müracaat etmem lâzım, değil mi? Eğer Françoise bana varırsa, kendisini istiyorum. Maksadım nikâhla almaktır.

Françoise, hâlâ elinde tuttuğu döveni, hayretinden düşürdü. Halbuki, bunu tahmin etmesi lâzımdı; fakat Jean'ın, kendisini böyle çabucak istemeğe cesaret edeceğini hiç ummamıştı. Bu işten, niçin evvelâ kendisine bahsetmemişti? Françoise şaşalamıştı. Ümitten mi, yoksa korkudan mı titrediğini kendisi de bilemiyordu. Çalışmanın tesiriyle hâlâ soluk soluğa, çözük korsajının altında göğsü kabarıp inerek, iki erkeğin arasında, kanı şiddetle kaynıyarak öyle kızışmış bir halde duruyordu ki, Buteau ile Jean hararetinin kendilerine kadar geldiğini hissediyorlardı.

Buteau, Fouan'a, cevap verecek vakit bırakmadı. Gitgide artan bir hiddetle lâkırdıya devam ediyordu:

— Amma yüzsüzlük be!... Otuz üç yaşında koskoca herif, on sekizinde bir kızı alır mı? Topu topu

on beş yaş fark var! İğrenç bir şey değil mi bu?... Senin murdar vücuduna lâyık piliçler bulurum ben!

Jean öfkelenmeğe başlıyordu:

— Ben onu istiyorum, o beni istiyor, sana ne oluyor?

Böyle dedikten sonra, Françoise da fikrini söylesin diye, ona döndü. Fakat genç kız, şaşkın, kaskatı, anlamıyormuş gibi duruyordu. Hayır diyemiyordu, ama, evet de diyemedi. Zaten Buteau, canını alacakmış gibi, söyliyeceği "evet" i gırtlağına tıkamış gibi bakıyordu. Eğer Françoise evlenirse, Buteau onu elinden kaçırmuş olacaktı, aynı zamanda toprak da elden gidecekti. Bu âkıbet birdenbire aklına gelince, Buteau büsbütün kudurdu.

— Söylesene baba, söylesene Delhomme, buralı bile olmıyan, şurada burada sürttükten sonra, kimbilir nereden gelen bu yaşlı herife bu körpe kızı vermek sizin gücünüze gitmez mi?... Doğramacılığı beceememiş, köylü olmuş, çünkü mutlaka gizliyecek kirli bir işi vardı!

Şehirli işçiye karşı beslediği bütün kin patlak veriyordu. Jean, kendini tutuyordu, Françoise'la aralarında geçen macerayı, önce genç kız anlatsın diye, kendisini nezaketen bir şey söylememeğe de karar vermişti.

— E ne olacak sanki? diye tekrarladı. O beni istiyor, ben onu istiyorum! Haydi Françoise, bir parça konuş.

Lise, kızkardeşinden yakayı sıyırmak için, onu evlendirmeği pek istediğinden, bu hevesle atıldı:

— Öyle ya! Birbirlerini istiyorlarsa ne diyebilirsin? Françoise'ın senin razı olmana ihtiyacı yok, ne karışıyorsun demediği ne devlet... Artık uzun ettim ama!

O zaman, Buteau, genç kız konuşursa işin oluvereceğini anladı. Asıl korktuğu şey, Françoise'la Jean arasındaki bağlılık belli olunca, nikâhın yapılmasına akıllıca bir iş olarak bakılacağı idi. Tam o sırada, la Grande avluya girdi, arkasından da, Élodie ile birlikte dönüp gelen Charles'lar girdiler. Buteau ne söyliyeceğini henüz bilmediği halde, el işaretiyle onları çağırdı. Sonra, suratı kıpkırmızı kesilmiş bir halde, söyliyeceği lâkırdıyı buldu, yumruğunu sallıyarak karısiyle baldızını tehdit etti, avazı çıktığı kadar haykırdı:

— Vay inekler vay!... Evet, ikiniz de ineksiniz, ikiniz de orospusunuz! Haberiniz var mı? İkisinin de koynuna giriyorum! Onun için bana aldırdıkları yok!... İkisinin de diyorum size; çifte orospular!

Charles'lar avluya girer girmez bu lâflarla tepeden inme karşılaştılar, ağızları bir karış açık kaldı. Madam Charles, Buteau'yu dinliyen Élodie'ye vücudunu siper etmek ister gibi atıldı; sonra kızı zerzevat bahçesine doğru itti, kendisi de avazı çıktığı kadar yüksek sesle konuştu:

— Gel, salatalara bak, gel, lâhanalara bak... Aman, ne güzel lâhanalar!

Buteau devam ediyor, tafsilât uyduruyor, iki kızkardeşten biri kendi rızkını alınca, sıra ötekine geldiğini, onu da tıkabasa doyurduğunu söylüyordu; bütün bunları, söylenmesi ayıp, iğrenç kelimelerle

dolu bir lâğım akıtır gibi, adlı adınca söylüyordu. Lise, bu âni öfke nöbeti karşısında sadece şaşırmış, yalnız omuzlarını silkiyor, boyuna:

— Deli olmuş bu, aman Yarabbi olur şey değil, deli olmuş! diyordu.

Jean, Françoise'a haykırdı:

— Yalan söylüyorsun desene şuna!

Genç kız, sükûnetle:

— Tabiî yalan söylüyor! dedi.

Buteau:

— Ya! Yalan söylüyorum, öyle mi? diye devam etti. Hasat zamanı, tarlada benden bu işi istiyen sen değilsin, öyle mi?... Şimdi ikinize de haddinizi bildiririm ben, şıllıklar sizi!

Bu kuduz cüret, Jean'ın elini ayağını bağlıyor, onu sersemletiyordu. Şimdi, Françoise'la geçirdiği macerayı anlatabilirmiydi? Hele genç kız kendisine yardım etmiyecek olursa, bunu anlatmayı çirkin buluyordu. Zaten, ötekiler, Delhomme'lar, Fouan, la Grande, çekingen duruyorlardı. Şaşmış gibi görünmüyorlardı, herhalde, eğer Buteau ikisi ile de yatıyorsa, onları nasıl isterse öyle kullanmağa hakkı olduğu fikrinde idiler. İnsan, bazı haklara sahip olunca, o hakları kullanırdı.

O andan itibaren, Buteau, münakaşa edilmiyen sahiplik hakkının verdiği kuvvetle, kendisini üstün buldu. Jean'a döndü:

— Sen de, hergele, bundan sonra bir daha evime gelip benim canımı sıkma... Bir kere, buradan hemen tüy bakalım... Ne? Gitmiyor musun?... Dur, dur!

Dövenini kaptı, tokmağı havada savurdu; Jean da, kendisini müdafaa etmek için öteki döveni, Françoise'ın dövenini kapacak kadar ancak vakit buldu. Haykırışmalar oldu, aralarına girmek istediler; fakat ikisi de öyle müthişti ki, gerilediler. Dövenlerin uzun sapları birkaç metre öteye kadar uzanıyor, her savruluşta avluyu süpürüyordu. Avlunun ortasında, birbirinden uzakça, yalnız ikisi kaldılar; dövenlerini fırıl fırıl çevirerek geniş daireler çizmeğe başladılar. Dişlerini sıkmışlar, artık bir kelime söylemiyorlardı. Her savruluşta, döven tahtalarının çıkardığı sert takırtıdan başka ses işitilmiyordu.

İlk döveni Buteau savurmuştu; henüz eğilmiş duran Jean, bir sıçrayışta geriye atılmış olmasaydı kafası yarılacaktı. Hemen arkasından, adalelerinin âni bir gerilişiyle doğruldu, dövenini kaldırdı, buğday döver gibi şiddetle indirdi. Fakat Buteau da o esnada dövenini indiriyordu, iki kızılcık sopası havada çarpıştı, kayışlarından katlandı, yaralı kuşlar gibi telâşla çırpındı. Dövenler, üç defa aynı şekilde çatıştılar. Bütün gözler, sapların ucunda ıslık çalarak tehditleri altındaki kafalara çarpıp yarmağa her an hazır, havada fırıl fırıl dönen bu sopalarda idi.

Bir aralık kadınlar, bir yaygara kopardılar, Delhomme'la Fouan ileri atıldılar. Buteau, kahpelik etmiş, dövenini yerden doğru savurup Jean'ın bacaklarına vurmuş, bereket versin ki yere çarptığı için şiddeti azalan darbe, Jean'ı samanların üstüne yuvarlamıştı. Jean tekrar doğruldu, can acısının artırdığı bir öfkeyle dövenini havaya kaldırdı. Tokmak, geniş bir daire çizdi, Buteau, darbenin sol tarafına ineceğini

beklerken, sağa indi... İki parmak daha yakından geçseydi, beynini patlatacaktı. Tokmak, yalnız kulağını sıyırttı, kaydı, koluna çarptı, kol çat diye kırıldı. Kemikten, kırılan bir cam sesi çıkmıştı. Buteau:

— Ah! Kaatil! Beni öldürdü! diye haykırdı.

Jean, sersemlemiş, gözlerini kan bürümüş bir halde, silâhını bıraktı. Sonra, sanki orada çok hızlı olup biten bu şeyler karşısında alıklaşmış gibi, bir lâhza, hepsinin yüzlerine baktı. Bir öfke ve yeis hareketi yaparak topallıya topallıya çıktı, gitti.

Evin köşesini önüp ovaya doğru yürümeğe başladığı zaman, bahçenin çiti üzerinden dövüşü seyretmiş olan la Trouille'a rasgeldi. Kız, babasının da, kendisinin de davetli olmadıkları bu vaftiz toplantısı etrafında divil divil dolaşmak için oraya gelmişti, gördüğü manzaraya hâlâ gülüyordu. Bu küçük aile eğlentisine, kardeşinin kırılan koluna, Jésus-Christ kim bilir ne kadar gülecekti. La Trouille'un, bu olay o kadar hoşuna gitmişti ki, kız, gıdıklanmış gibi kıvrana kıvrana gülüyordu, nredeyse sırtüstü serilecekti.

— Aman, Kaporal, ne vuruştu o! diye haykırdı. Kemik, çat diye ses çıkardı! Çok gülünecek şeydi!

Jean cevap vermedi, bitkin bir halde, adımlarını ağırlaştırdı. La Trouille da, duvarların arkasında durup etrafı dinlemeğe bahane olsun diye beraber getirdiği kazlarını ıslıkla güderek, onun peşinden yürüdü. Jean ayak alışkanlığı ile, harman makinesinin yanına dönüyordu, makine, gün batarken hâlâ işlemekte idi. Jean, artık işin mahvolduğunu, Buteau'ları bir daha göremiyeceğini, Françoise'ı asla ken-

disine verıniyeceklerini düşünüyordu. Ne mânasız şeydi! Bütün bu işlerin olması için on dakika kâfi gelmişti. Tam işler yoluna girerken, kendisi sebep olmadığı halde kavga çıkmış, bir vuruşta bir kol kırmıştı. Artık her şey ebediyen mahvoldu, diye düşünüyordu. Alacakaranlıkta, makinenin gürültüsü, uzun bir yeis avazesi gibi aksediyordu.

O sırada bir tesadüf oldu. La Trouille'un, kümese götürmekte olduğu kazları, bir dörtyol ağzında, Saucisse babanın, başıboş, kasabaya doğru inen kazlariyle karşılaştılar. Sürülerin başındaki iki erkek kaz, birdenbire, tek ayakları üzerinde durdular, iri, sarı gagalarını birbirlerine doğru uzattılar; her iki sürüdeki gagalar da, hep birden, kösemenlerinin, gagalarını çevirdikleri tarafa döndü, vücutlar, aynı tek ayak üzerinde o tarafa doğru yattı. Bir an, iki sürü, tam bir hareketsizlik içinde durdu, âdeta, silâhlı iki keşif kolu, karşılıklı bir parola veriyordu. Sonra, erkek kazlardan biri, testekerlek gözünde bir memnunluk ifadesiyle, dosdoğru, yoluna devam etti, öteki erkek kaz sola kıvrıldı; sürüler de, başlarındaki kösemenlerinin peşinden, muntazam bir badi badi yürüyüşle, işlerine gittiler.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

TOPRAK

II

ÉMILE ZOLA

Çeviren: Hamdi Varoğlu

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 2200
BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 511
Batı Klasikleri : 80

Kitabın adı
TOPRAK II
Yayın kodu
91.34.Y.0002.812
ISBN 975.11.0518.8 (Tk. No.)
ISBN 975.11.0520.X (2. Cilt)
Baskı yılı
1991
Baskı adedi
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
13.7.1990 tarih ve 5711 sayılı yazıları ile
ikinci defa 20.000 adet basılmıştır.

Batı Klasikleri

TOPRAK
II

Emile Zola

Çeviren
HAMDİ VAROĞLU

İstanbul, 1991

TOPRAK

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I

Besili koyunlar kırkılıp satıldıktan sonra, mayıs ayından beri, çoban Soulas, öteki koyunları la Borderie'den çıkarmıştı; küçük domuz çobanı Auguste'le ve korkunç hayvanlar olan Empereur ve Massacre isimli iki çomarla beraber, yalnız başına sürdüğü bu koyunlar, dört yüze yakındı. Sürü, ağustos ayına kadar, kabayonca ve yonca ekili, dinlendirilen topraklarda yahut yollar boyunca mevcut kıraçlarda otluyorlardı; Soulas, hasattan sonra sürüyü, eylülün yakıcı güneşleri altında, biçilmiş buğday tarlalarına yayalı pek pek üç hafta oluyordu.

En berbat mevsimdi, Beauce ovası yolunmuş, kasvetli bir manzara almıştı, tek yeşillik demetinden mahrum, çıplak tarlalarını göz alabildiğine seriyordu. Yazın sıcakları ile dehşetli susuzluk yüzünden kuruyan toprak, şerha şerha yarılıyordu; nebat namına bir şey kalmıyordu, yalnız, kurumuş kirli otlardan, biçilmiş tarlalardaki diken diken, sert başak saplarından başka bir şey yoktu; ufkun bir başından öte başına kadar bir yangınla süpürülmüş gibi, ovanın harap ve kasvetli ıssızlığını, bu dörtköşe boşluklar, göz alabildiğine genişletiyordu.

Bu yangından, yerde, sarımtırak bir akis, bulanık bir ışık, donuk bir fırtına yaltırağı kalmış gibi idi. Başakların kesik saplarının tepeleri, kavruk toprak, araba tekerleklerinin tümseklendirip yardığı kır yolları, her şey sarı, son derece kirli sarı bir renkte görünüyordu. En hafif bir rüzgâr esse, kalın toz bulutları uçuşuyor, bayırlarla çitleri külrengine bürüyordu. Mavi gök, pırıl pırıl güneş, bu melâlli manzaraya ayrıca bir hüzün katıyordu.

O gün de hava çok rüzgârlı idi, şiddetli, sıcak sağnaklar, koca koca bulutları sürüp getiriyor; güneş bulutlardan sıyrıldığı zaman, kızgın bir demir gibi, cildi yakıyordu. Soulas, çiftlikten, kendisi ve hayvanları için getirilecek olan suyu sabahtan beri beklemekteydi, çünkü bulunduğu harman yeri, Rognes'un şimalinde, bütün su birikintilerine uzaktı. Mandırada, toprağa gömülü kazıklarla tutturulmuş müteharrik parmaklıkların ortasında, koyunlar, serilmişler, sık sık, zahmetle soluk alıyorlar; mandıranın dışında uzanıp yatmış olan köpekler de, dilleri sarkık, soluyup duruyorlardı. Çoban bir parça gölgelenmek için, iki tekerlekli kulübesinin dibine oturmuştu; kendisine yatak, elbise dolabı ve yemek dolabı vazifesi gören bu küçük kulübeyi, mandırayı her götürdüğü yere beraber taşırdı.

Fakat öğle vakti olunca, güneş tepeden vurmağa başladı, Soulas ayağa kalktı, fıçının niçin gelmediğini sorup anlaması için gönderdiği Auguste çiftlikten dönmüş geliyor mu diye uzaklara baktı.

Neden sonra, küçük domuz çobanı gözüktü:

— Su birazdan geliyor, sabahleyin beygir yokmuş, diye haykırdı.

— Peki, bre koca hayvan, içmek için bize bir parça su olsun getirmedin mi?

— Yoo! Aklıma gelmedi... Ben kendim içtim.

Soulas, yumruğunu sıkıp bir şamar salladı, çocuk, bir sıçrayışta bu silleyi savuşturdu.

Soulas sövüp sayıyordu, susuzluktan boğulacak hale gelmiş olmasına rağmen yine de, yemeğini su içmeden yemeğe katlandı. Verdiği bir emir üzerine, Auguste, sakına sakına, arabadan bir haftalık bayat ekmek, kuru ceviz, bir topak kuru peynir çıkardı; ikisi beraber yemeğe başladılar, köpekler de gelip karşılarına oturdular, gözlerini onlara diktiler; arasıra önlerine atılıp kaptıkları ekmek parçaları öyle katı idi ki, dişleri arasında kemik gibi çatırdıyordu. Çoban yetmiş yaşında olmasına rağmen diş etleri, Auguste'ün dişleri kadar iyi öğütü-

yordu. Dikenli bir sopa gibi dayanıklı, yamru yumru, hâlâ dimdikti; toprak rengi, soluk, karmakarışık saçları altında, yüzü daha fazla kırışmış, ağaç kabuğuna dönmüştü. Domuz çobanı, artık kuşkusu kalmayıp, artan ekmekle peyniri arabaya yerleştirmekle meşgul olduğu sırada, tokadı yine de yedi, arabanın içine yuvarlandı.

— Al sana, salak! Su gelinceye kadar bunu iç de aklın başına gelsin!

Saat ikiye kadar ne gelen oldu, ne giden. Sıcak artmıştı, zaman zaman, esinti kesildikçe, durgun havada, bu sıcak tahammül edilmez hale geliyordu. Sonra, rüzgâr, elenmiş topraktan, yer yer ince toz hortumları kaldırıyor, duman gibi gözlere dalan bu tozlar geniz tıkıyor, susuzluğun azabını artırıyordu.

Hiç sızlanmadan metanetle sabreden çoban, nihayet memnunlukla homurdandı:

— Hele şükür be! Gelebildi!

Gerçek, ovanın ufkunda, pek pek yumruk iriliğinde iki araba gözükmüştü; Jean'ın sürdüğü öndeki arabada su fıçısının bulunduğunu, Soulas iyiden iyiye görmüştü. Tron'un sürdüğü ikinci arabada buğday çuvalları vardı. Tron bunları, yüksek ahşap yapısı beş yüz metre uzakta gözüken bir değirmene götürüyordu.

Bu araba, yol üzerinde durdu; Tron, yardım etmek bahanesiyle, harman yerinden geçip mandıraya kadar öteki araba ile beraber gelmişti; maksadı, sırf bir parça dolaşmak, konuşmaktı.

Çoban :

— Hepimizi dilaltı edip öldürmek mi istiyorlar? diye bağırıyordu.

Fıçının kokusunu koyunlar da almışlar, hep birden ayaklanmışlardı; tahta parmaklıkların önüne yığılıyorlar, başlarını uzatıyorlar, hazin hazin meliyorlardı.

Jean :

— Sabırlı olun, dedi, gık deyinceye kadar içmenize yetecek su var!

Yalağı hemen hazırladılar, tahta olukla doldurdular; yalağın altında bir delik bulunduğu için, köpekler de şapırdata şapırdata oradan içmeğe başladılar; çobanla küçük domuz çobanı, yalağın dolmasını beklemeden, oluktan içiyorlardı. Tekmil sürü içti, bu şifalı suyun şakırtısından başka, suyun gırtlaklardan lıkır lıkır inişinden başka ses işitilmiyordu; hayvanlar da, insanlar da, üstlerine başlarına sıçrayan, her taraflarını ıslatan bu sudan memnundular.

Soulas suyu içtikten sonra, dirilmiş bir halde:

— Şimdi de bari bana bir parça yardım edin, mandırayı ileriye taşıyalım, dedi.

Jean'la Tron razı oldular. Mandıra, büyük harman yerlerinde oradan oraya dolaşıyor, aynı yerde iki üç günden fazla hiç durmuyor, ancak; koyunlar, arsız otları yolup bitirinciye kadar kalıyordu; bu usul, aynı zamanda, toprakları parça parça gübrelemeğe yarıyordu. Çoban, köpeklerinin yardımıyle sürüyü beklerken, Jean'la Tron ve küçük domuz çobanı kazıkları söktüler, parmaklıkları elli adım kadar öteye götürdüler; sonra, geniş bir dörtköşe sahaya tekrar yerleştirdiler, mandıra tamamıyle kapanmadan, hayvanlar kendiliklerinden gelip oraya barındılar.

Soulas çok yaşlı olmasına rağmen, arabasını iterek mandıranın yanına getirmişti. Sonra Jean'dan bahsetti:

— Buna ne oluyor, kuzum? Evinde cenaze mi çıktı?

Françoise'ı elden kaçırdığına kanaat getireli beri dertli olan Jean yeisle başını sallayınca, ihtiyar ilâve etti:

— Bu işin içinde bir dişi var, değil mi?... Ah, yezit aşifteler, hepsinin kafasını koparmalı!

Dev yapılı vücuduyla, yakışıklı bir çapkın gibi mâsum edasıyle, Tron gülmeğe başladı:

— İnsan bir şey beceremeyince böyle söylemek kolaydır.

Çoban istihfafla mukabele etti:

— Bir şey beceremez mişim... Sende mi denedim de biliyorsun? Hem, sana bir şey söyleyeyim mi, oğlum, bir kadın var ki, sen onunla bir şey beceremesen daha iyi olacak, çünkü, muhakkak, bu işin sonu fenaya varacaktır!

Madam Jacqueline'le münasebetlerini ima eden bu söz üzerine, yanaşma kulaklarına kadar kızardı. Bir sabah, Soulas, onların ikisini, zahire ambarında, yulaf çuvallarının gerisinde yakalamıştı. Eski arkadaşlarına şimdi fena muamele eden bu sabık bulaşıkçı kıza karşı duyduğu kinle, nihayet efendisini ikaz etmeyi aklına koymuştu; fakat, daha ağzını açar açmaz, Hourdequin, Soulas'a öyle sert sert bakmıştı ki, çoban yine dilini tutmuş, ancak la Cognette onu çiftlikten kovmak suretiyle sabrını tüketti ği gün, bildiklerini söylemeğe karar vermişti; öyle ki, âdeta her an tetikte duruyorlardı, Soulas, sakat bir yaşlı hayvan gibi sokağa atılmaktan korkuyor, la Cognette, çobanına kıymet veren Hourdequin'e bu işi yaptırmak için gereği kadar kuvvetleneceği zamanı bekliyordu. Tekmil Beauce ovasında, sürüsünü, hiç zarara

ve kayba uğratmadan, bir tarlayı, tek ot bırakmamak şartıyle, bir başından öte başına kadar yolarak otlatmasını ondan daha iyi bilen bir çoban yoktu.

İhtiyarın, bazan, münzevilerin yüreğini boşaltan o konuşma merakı tutmuştu. Lâkırdıya devam etti:

— Ah, ah! O karım olacak kaltak, gebermeden evvel, bütün paramı ben kazandıkça içkiye vermemiş olsaydı, bunca rezaleti görmemek için, çiftlikten çoktan sıvışacaktım!.. O la Cognette yok mu, onun kaba etleri, ellerinden daha fazla çalışmıştır! Mevkiini, meziyetine değil, vücuduna borçlu, tabii! Efendi onu, ölen karısının yatağında yatırıyor; la Cognette, asıl karısı imiş gibi, efendiyi, nihayet kendisiyle baş başa yemek yemeğe kandırdı. Bunları düşünüyorum da! Eline ilk fırsat geçtiği gün hepimizi kapı dışarı edecektir, görürsünüz, üstelik efendiyi de beraber!.. Bayağının aşağısı insanlarla düşüp kalkmış orospu!

Tron her cümlede, yumruklarını daha fazla sıkıyordu. Dev kuvvetinin müthiş hale getirdiği sinsi öfkeleri vardı.

— Ey yeter artık, anladın mı? diye haykırdı. Eğer hâlâ erkek denilecek bir tarafın olsaydı, seni çoktan yere sermiş bulunurdum...

Namuskârlıktan yana, bu köhne vücudunla sen, onun serçe parmağı olamazsın.

Fakat Soulas, bu tehdit karşısında, alaycı bir tavırla omuz silkmişti. Hiç gülmeyen bu adam, kullanılmaz hale gelmiş bir çıkrığın gıcırtısını andıran paslı bir sesle, birdenbire güldü:

— Hay koca enayi hay! O ne kadar kurnazsa, sen de o kadar avanaksın! Bu gidişle, kendisini sana kız diye satar o!.. Bütün memleket halkı onun üstünden geçti, diyorum sana! Ben, gezer, dolaşırım, yalnız etrafıma bakınırım, diplerini tıkatan bu kızları, istemediğim halde, tümen tümen görürüm! Ama onu, böyle tıkanmış halde o kadar çok gördüm ki, artık bu derecesi fazla!.. Bak, dinle daha on dört yaşında ya var ya yoktu, ahırda, Mathius baba ile gördüm; bu adam kambur bir ihtiyardı, şimdi öldü; daha sonra, bir gün hamur yoğururken, baldırı çıplağın biri ile, küçük domuz çobanı Guillaume'la yakaladım, belini hamur teknesine dayayıvermişti; Guillaume da şimdi askerde; ondan sonra bütün yanaşmalarla gördüm, hepsi üstünden geçti. Rastgele, her yerde, saman üstünde, çuvalların üstünde, yerde... Hem o kadar uzağa gitmeğe hacet yok. Öğrenmek istiyorsan, burada birisi var ki, bir sabah, onu ot ambarında sımsıkı dikişlerken gördüm!

Bir kahkaha daha attı, yan gözle Jean'a baktı; Jacqueline'den bahsedilmeğe başlanalı, sırtını kamburlaştırarak susan Jean'ı, bu bakış pek sıktı.

Tron, ağzından kemiği alınmış bir köpek gibi, şiddetli bir öfke ile sarsılıyordu.

— Hele şimdi ona birisi el sürmeğe kalksın bakalım, diye söylendi. Canını alırım.

Soulas, bu yabanice kıskançlık karşısında hayretle durdu, bir saniye onu süzdü. Sonra, uzun sükûtlarının sersemliğine tekrar gömüldü, kestirip attı:

— Sen bilirsin, oğlum.

Tron, değirmene götürmekte olduğu arabanın yanına döndükten sonra, Jean, birkaç dakika daha çobanın yanında kaldı, birkaç kazığı tokmakla vurarak yere gömmesine yardım etti; Jean'm çok sessiz, çok kederli olduğunu gören çoban, nihayet tekrar konuşmağa başladı:

— Kalbini böyle altüst eden la Cognette değil ya, bari?

Yanaşma, başını şiddetle sallıyarak, hayır dedi.

— Öyleyse, başka bir kadın mı?.. Seni başka hiçbir kadınla beraber görmedim, kimdir bu, bakayım?

Jean, Soulas babaya bakıyor, bu gibi işlerde, ihtiyarların fikri bazan işe yaradığını düşünüyordu. Aynı zamanda, içini dökmek ihtiyacını da duydu, bütün meseleyi ona anlattı, Françoise'a nasıl sahibolduğunu, Buteau ile dövüştükten sonra, onu tekrar elde etmekten ümidini niçin kestiğini izah etti. Hattâ, bir aralık, Buteau'nun, kendisini mahkemeye vermesinden bile korkmuştu, çünkü kolu yarı yarıya düzelmiş olmakla beraber, çalışmasına tamamiyle mâni oluyordu. Fakat Buteau, herhalde, adliyeyi işlerine karıştırmanın hiç iyi bir şey olmadığını düşünmüş olsa gerekti.

Çoban :

— Demek ki Françoise'ı dipledin, öyle mi? diye sordu.

— Evet, bir kere!

Soulas ciddî ciddî düşündü, nihayet konuştu:

— Bunu, gidip Fouan babaya söylemek lâzım. Belki de kızı sana verir.

Jean hayret eti, çünkü bu çok sade teşebbüsü aklına getirmemişti. Mandıra, yerine oturtulmuştu, Jean, hemen o akşam ihtiyar Fouan'ı görmek kararıyle çekilip gitti. Boşalan arabasının gerisine oturup, oradan uzaklaşırken, Soulas, sıska vücuduyle, ayakta, ovanın düz

çizgisini külrengi bir hatla keserek, ezelî nöbetçiliğine tekrar başladı. Küçük domuz çobanı, tekerlekli kulübenin gölgesine sinmiş, iki köpeğin arasına oturmuştu. Rüzgâr birdenbire durmuş, fırtına doğuya doğru kaymıştı; hava çok sıcaktı, güneş, masmavi semade, ateş yağdırıyordu.

Jean, o akşam, bir saat erken paydos etti, yemekten evvel Fouan babayı görmek için Delhomme'ların evine gitti. Bayırdan inerken, Delhomme'ları, bağlarında gördü; yaprakları yolarak üzüm salkımlarını meydana çıkarıyorlardı; çıkan ay içinde çok yağmur yağmıştı, üzümler iyi pişmiyordu, güneşin son sıcaklarından faydalanmak lâzımdı. İhtiyar orada yoktu; yanaşma, onunla yanlız görüşmek ümidiyle adımlarını hızlandırdı; böylesi daha işine geliyordu. Delhomme'ların evi, Rognes'un öte başında, köprüyü geçtikten sonra küçük bir çiftlikti, son zamanlarda, çiftliğe birkaç ambarla sundurma ilâve edilmişti, hepsi birden, intizamsız üç bina teşkil ediyordu. Ortalarında geniş-çe bir avlu vardı, her sabah süpürülen bu avluda, gübreler, mesaha ipi çekilerek yığılmış gibi duruyordu.

Jean, çekingen bir sesle, yoldan haykırdı:

— Bonjur, Fouan baba!

İhtiyar, bacaklarının arasına bir sopa kıstırmış, başı eğik, avluda oturuyordu. Jean'ın ikinci seslenişinde, başını kaldırıp baktı, sesin sahibini tanıdı.

— A! Siz misiniz, Kaporal? Bize geldiniz, öyle mi?

Jean'ı o kadar tabiî, öyle kinsiz karşıladı ki, Jean içeri girdi. Fakat önce, meseleyi açamadı, Françoise'la yattığını böyle uluorta anlatacağını düşündükçe cesareti kırılıyordu. Havanın güzelliğinden, bağlara olan faydasından bahsettiler. Bir hafta daha böyle güneşli giderse, şarap iyi olacaktı. Sonra, genç adam, Fouan babaya hoş görünmek istedi:

— Siz, gerçekten bir burjuvasınız, dedi, memlekette sizin kadar mesut bir mülk sahibi yok.

— Evet, muhakkak.

— Eeey. insanın, sizin çocuklarınız gibi evlâtları olursa, elbette böyle olur. Onlardan daha iyisini bulmak zor iş.

— Evet, evet, öyle... Yalnız, malûm ya, herkesin kendine göre huyu var.

Fouan babanın yüzü daha fazla tasalanmıştı. Delhomme'ların evinde oturmağa başlayalı, Buteau, parasının kızkardeşine yaramasını istemediğini söyleyerek, ona aylığını vermez olmuş-

tu. Jésus-Christ, öteden beri bir metelik vermemişti, Delhomme ise, kayınbabasını besleyip barındırdığı için, para ödemeğe tamamiyle son vermişti. Fakat Fouan babanın, cep haçlığından yana sıkıntısı yoktu, kaldı ki, evinin satışından hâsıl olan senelik yüzelli frangı, noter Baillehache'tan, aydan aya tam on iki buçuk frank hesabıyle tahsil ediyordu. Bu parayı mükeyyifata verebiliyor, her sabah iki meteliklik tütününü alıyor, Lengaigne'in meyhanesinde içkisini, Macqueron'un orada kahvesini içiyordu; çünkü Fanny çok hesabi olduğu için, kahve ile içkiyi, ancak hasta olanlara vermek üzere dolabından çıkarıyordu. Her şeye rağmen, dışarda eğlenecek kadar parası bulunduğu, kızının evinde de hiç eksiği olmadığı halde, ihtiyar Fouan, orada rahat edemiyor, hep keder içinde yaşıyordu.

Jean parmağını tam yaraya bastığım bilmeden:

— Eh, tabii, diye devam etti, başkasının evi insanın kendi evi gibi olamaz.

Fouan, öfkeli bir sesle:

— Tamam, çok doğru dedi!

Sonra, bir isyan ihtiyacı duymuş gibi ayağa kalktı:

— Birer kadeh şarap içelim, dedi... Bir ahbabıma bir kadeh içki ikram etmek herhalde hakkımdır!

Fakat daha kapımn eşiğinde, içine bir korku düştü.

— Ayaklarınızı silin, Kaporal, çünkü pek temizlik meraklısıdırlar.

Jean, ev sahipleri gelmeden evvel içini dökmek isteğiyle, çekine çekine eve girdi. Mutfaktaki intizama şaşıp kaldı. Bakır takımları pırıl pırıldı, eşyanın üstünde bir zerre toz yoktu, döşeme taşları yıkanmaktan aşınmıştı. Evde oturan insan yokmuş gibi, her taraf tertemiz ve soğuktu. Küllenmiş bir ateşte, bir gün evvelden kalma bir lâhana çorbası, sıcak duruyordu.

İhtiyar, dolaptan, birazı içilmiş bir şişe şarapla iki kadeh çıkarmıştı.

— Sıhhatinize! dedi.

Kendi kadehini içerken, korka korka yaptığı bu işten dolayı eli bir parça titriyordu. Her şeyi göze almış gibi bir tavırla kadehi masaya bıraktı, damdan düşercesine ilâve eti:

— Ne dersiniz, tükürdüm diye, Fanny iki günden beri benimle konuşmuyor... Tükürmüşüm! Herkes tükürmüyor mu? Canım tükürmek istediği zaman, tükürürüm elbette... Yok, yok,

böyle boyuna rahatsız olmaktansa, çekip gitmek hayırlıdır!

Sonra kadehine tekrar şarap doldurdu, dert yanacak bir sırdaş bulduğuna memnun, ona bir kelime söylemek imkânı vermeden, içini döktü. Şikâyetleri ufak tefek şeylerdi; kusurlarına artık tahammül edilmeyen, fazla sıkıya konulup, alıştığı şeylerden başka âdetlere uydurulmak istenen bir ihtiyarın öfkesiydi. Fakat, şiddetli tazyikler altında kalsa, fena muamelelere uğrasaydı, bundan daha fazla müteessir olmazdı. Fazla yüksekçe bir sesle tekrarlanan bir ihtar, ona, bir tokat kadar acı geliyordu; üstelik, kızı, aşırı bir alınganlık gösteriyor, dürüst köylü karısına has kuşkulu ve gururlu edalar takınıyor, bir kelimenin mânasını yanlış anlasa inciniyor, somurtuyordu; öyle ki, babasıyle aralarındaki iyi münasebetler, her gün biraz daha kötüleşiyordu. Vaktiyle, mülkün taksimi esnasında, muhakkak ki kardeşlerinin en iyisi olan Fanny aksileşiyor, âdeta babasına işkence ediyor, her dakika adamcağızın peşinde dolaşıyor, ayağını bastığı yerleri siliyor, süpürüyor, şunu yaptın diye hırpalıyor, şunu yapmadın diye hırpalıyordu. İhtiyarın ehemmiyetli hiçbir kabahati yoktu, halbuki boyuna işkenceye uğruyor, köşe bucaklara çekilip kendi kendine ağlıyordu.

Onun her şikâyetinde Jean, boyuna:

— Biraz gayret etmeli, diyordu. Sabredilirse, anlaşmak her zaman kabildir.

Fakat o sırada bir mum yakmakla meşgul olan Fouan öfkeleniyor, coşuyordu:

— Hayır, hayır, artık bıktım!.. Ah, burada başıma gelecekleri bilseydim! Evimi sattığım gün geberseydim, keşki... Ama, beni avuçları içine aldıklarını sanıyorlarsa, aldanıyorlar. Dağ yolunda taş kırarım, daha iyi.

Tıkanıyordu, oturmağa mecbur oldu, genç adam bundan istifade ederek nihayet konuştu:

— Fouan baba, sizi şu beriki mesele için görmek istiyordum. Çok canım sıkıldı, ama, öteki bana hücum edince ben de kendimi müdafaa etmek zorunda kaldım tabii, öyle değil mi? Kaldı ki, Françoise'la söz birliği etmiştik, şimdi bu işi bir siz düzeltebilirsiniz... Buteau'ya gitseniz, meseleyi anlatsanız.

İhtiyar ciddîleşmişti. Başını sallıyor, cevap vermekte sıkıntı çekiyordu. O sırada Delhomme'lar gelince bu zahmetten kurtuldu. Delhomme'lar Jean'ı evlerinde bulunca şaşmadılar, her zamanki gibi iyi karşıladılar. Fakat Fanny, ilk bakışta, masanın üstünde duran şişe ile iki kadehi görmüştü. Onları oradan kaldırdı, gidip bir bez getirdi. Sonra, kırk sekiz saattir babasıyle hiç konuşmadığı halde, onun yüzüne bakmadan, sert sert:

— Baba, bilirsiniz ki böyle şey istemem, dedi.

Fouan, herkesin yanında böyle azarladığı için, pür hiddet, titriye titriye ayağa kalktı.

— Bu da ne oluyor? Bir ahbabıma bir bardak şarap ikram etmeğe hakkım yok mu?... Şarabını kaldır, ben su içerim.

Bu sefer böyle hasislikle itham edildiği için, Fanny fena halde alındı. Benzi sapsarı kesildi:

— Keyfiniz isterse evde ne var ne yok hepsini içip çatlayın... Ben masanın kirlenmesini istemiyorum, kadehlerimizin kenarından şarap sızıyor, meyhane masası gibi, tekerlek izler bırakıyor.

Fouan babanın gözleri yaşarmıştı. Son sözü o söyledi:

— Bir parça daha az temiz ol da, kalbin biraz daha merhametli olsun, daha iyi olur, kızım.

Fanny, öfkeli öfkeli, masayı silerken, ihtiyar Fouan, pencerenin önüne gidip dikildi, içine gömdüğü yeisle bütün vücudu sarsılarak, çöken gece karanlığına bakmağa başladı.

Delhome, kimsenin tarafını tutmamış, sadece, susmak suretiyle, karısını metîn ve mâ-

kul durumunu desteklemişti. Tabaklarm içine koyduğu kadehlere şarap doldurup ikram ettiği şarabı da içirmeden Jean'ı bırakmadı. Fanny, hafif sesle, temkinli bir tavırla, kendin mazur göstermeğe çalıştı:

— Bu ihtiyarların yüzünden insanın çektiği sıkıntı tarif edilir gibi değil! Öyle merakları, öyle kötü huyları var ki, ölürler de düzeltmezler... Babam fena adam değildir, zaten hali kalmamış. Ama, bir ihtiyara bekçilik etmektense, dört inek güderim, daha iyi.

Jean'la Delhomme, başlarını sallayarak ona hak veriyorlardı. Fakat Nénesse, o sırada birdenbire içeri girince, Fanny'nin lâkırdısı yarıda kaldı Nénesse, şehirli bir delikanlı gibi giyinmişti, sırtında, Lambourdieu'den alınmış hazırcı malı fantazi bir setre pantolon, başında katı bir fötr şapka vardı. Uzun boyu, tıraşlı ensesiyle, mavi gözleri, gevşek ve şirin yüzü ile, şüpheli bir kız gibi salınıyordu. Topraktan, öteden beri nefret ederdi, ertesi gün Chartres'a gidiyordu, orada, baloz işleten bir lokantacının yanında çalışacaktı. Anasıyle babası, onun, toprak işlerini böyle bırakıp kaçmasına uzun müddet muhalif kalmışlardı; fakat annesi, oğlu ile iftihar ettiği için, nihayet Delhomme'u kandırmıştı. Nénesse, o gün sabahtan beri, kasabadaki arkadaşlarıyle veda şenliği yapıyordu.

İçeride bir yabancı görünce, biraz canı sıkıldı. Sonra, ne olursa olsun diye düşündü:

— Anne, dedi, arkadaşlara Macqueron'un orada yemek yedireceğim. Para lâzım.

Fanny, oğluna dik dik baktı, ret cevabı vermek için ağzını açtı. Fakat öyle mağrurdu ki, Jean orada olduğu için sustu. Oğullarının yirmi frank harcaması, onu elbette sıkıntıya sokmazdı! Böyle düşünerek, dimdik yürüyüşü ile, sessizce uzaklaştı.

Babası, Nénesse'e sordu:

— Yanında birisi mi var?

Kapıda bir gölge görmüştü. İlerledi, dışarıda bekleyen çocuğu görünce:

— Vay, Delphin'miş... dedi. Girsene, aslanım!

Delphin, selâm vererek, özür dileyerek, çekine çekine içeri girdi. Onun ayağında mavi bir çakşır, sırtında mavi köylü gömleği vardı, iri tarla kunduraları giymişti, kravatsızdı, bol güneşte çalışa çalışa cildi yanmıştı.

Delphin'e çok teveccühü olan Delhomme:

— Yoksa günün birinde sen de Chartres'a mı gideceksin? dedi.

Delphin, gözlerini iri iri açtı; sonra, şiddetle:

— Yoo! Ne münasebet! Şehirde ben patlarım! dedi.

Delhomme, oğluna yan yan baktı; öteki devam ederek arkadaşının imdadına koşmuştu:

— Şehir Nénesse'e göredir, çünkü süslü giyiniyor, piston çalıyor!

Delhomme gülümsedi; oğlunun piston çalmaktaki hüneriyle pek iftihar ediyordu. O sırada, Fanny dönüp geldi, avucunda iki franklık paralar vardı, uzun uzun sayarak on tanesini Nénesse'in avucuna koydu; bir buğday yığını altında dura dura bembeyaz olmuş paralardı. Fanny, dolabına hiç güvenemiyor, parasını, böyle azar azar, evin her köşe bucağına, buğdayların, kömürlerin, kumların arasına gizliyordu; öyle ki, bir yere para verirken, sikkelerin rengi kâh beyaz, kâh siyah, yahut sarı oluyordu.

Nénesse teşekkür makamında:

— Haydi bakalım, oldu, dedi. Geliyor musun, Delphin?

Beraber savuştular, gülüşerek uzaklaştıkları işitildi.

O zaman Jean, bu sahne devam ederken arkasına dönmemiş olan Fouan babanın, pencerenin önünden ayrılıp avluya çıktığını görünce,

kadehini boşalttı. Veda etti, çıktı, ihtiyarı karanhk gecenin ortasında, ayakta buldu.

— Fouan baba, dedi, Françoise'ı bana almak için, Buteau'nun evine gider misiniz?.. Emir sizde, bir söz söyleseniz yeter.

İhtiyar, karanlıkta kesik kesik cevap verdi:

— Yapamam... Yapamam...

Sonra coştu, itiraf etti. Artık Delhomme'larm yanında oturamazdı, ertesi gün çıkıp gidecek, kendi yanına gelmesini teklif eden Buteau'nun evinde oturacaktı. Oğlundan dayak bile yese, kızının iğneliye iğneliye öldürmesinden duyduğu kadar acı duymayacaktı.

Jean, bu yeni çıkan engel karşısında büsbütün kızdı, nihayet, açıkça anlattı:

— Bakın size söyleyim, Fouan baba, ben Françoise'la yattım.

İhtiyar köylü, sadece:

— Ya! dedi.

Sonra düşündü:

— Kız gebe mi? diye sordu.

Kaçamak yaptıkları için, Jean, Françoise'ın gebe olmasına ihtimal bulunmadığına emindi.

— Belki de, olur olur, dedi.

— O halde, beklemekten başka yapacak iş yok... Gebe ise, düşünürüz.

O sırada Fanny kapının eşiğinde gözüktü, babasını çorbaya çağırdı. Fakat Fouan baba döndü, avazı çıktığı kadar haykırdı:

— Çorbanı kıçına sok! Ben yatıp uyuyacağım.

Sonra, öfkesinden, midesi bomboş, yatmağa çıktı.

Jean, ağır adımlarla, tekrar çiftliğin yolunu tuttu; öyle kederli idi ki, yürüdüğü yolun farkında olmadan, kendisini yaylada buldu. Gökyüzü yıldızlarla dolu, koyu lâcivertti, ağır, kavurucu bir sıcak vardı. Durgun havada, yine bir fırtınanın yaklaştığı, uzaklardan geçtiği hissediliyor, doğu tarafında çakan şimşeklerin ışığı görülüyordu. Jean başını kaldırınca, solunda, fosforlu yüzlerce gözün, mum alevi gibi ışıldadığını, ayak seslerini duyunca kendisine doğru döndüklerini gördü. Bunlar, yanından geçtiği mandıradaki koyunlardı.

Soulas babanın kalın sesi işitildi:

— Ne haber, evlât?

Yere uzanmış olan köpekler, Jean'ın, çiftlik adamlarından biri olduğunu sezmişler, kımıldamamışlardı. Küçük domuz çobanı, sıcağa dayanamayıp tekerlekli kulübeden fırlamış,

harman yerinde bir çiziye yatmış, uyuyordu. Gece karanlığma gömülü düz ovanın ortasında, yalnız, çoban ayakta idi.

— E, evlât, iş oldu mu?

Jean durmadı bile, cevap verdi:

— Kız eğer gebe ise, düşünürüz, dedi.

Mandırayı geçmişti, engin sessizliğin içinde, Soulas'ın şu cevabı, tok bir sesle kulağına kadar ulaştı:

— Doğru, beklemek lâzım.

Jean yoluna devam etti. Beauce ovası, kurşun gibi ağır bir uykuya gömülü, göz alabildiğine uzanıyordu. Bir yanık kokusu, küle gömülü çıtırtılı korlar gibi cırcır öten ağustos böceklerinin sesi, ovanın durgun melâlini, yanık harman yerlerini, soyulan ve kavrulan toprağı anlatıyordu. Bu kasvetli çıplaklık ortasında, yalnız, tümsek tümsek saman yığınlarının gölgeleri görülüyordu. Her yirmi saniyede bir, şimşekler, hızlı ve melâlli, morumsu bir çizgi ile ufku biçiyordu.

II

Fouan, ertesi günden tezi yok, Buteau'ların evine gidip yerleşti. Göç işi kimseyi rahatsız etmedi. İhtiyarın eşyası, iki çıkın pırtıdan ibaretti, inadetti, bu çıkınları kendisi taşıdı, iki seferde götürdü. Delhomme'lar, Fouan'ı, bu gidişinin sebebini izaha mecbur etmek istedilerse de, boşuna uğraştılar. İhtiyar, bir kelime bile cevap vermeden çıkıp gitti.

Buteau'ların evinde, Fouan babaya, zemin katında, mutfağın gerisindeki büyük odayı verdiler; o zamana kadar, oraya yalnız patateslerle, ineklere verilen pancarları koyuyorlardı. İşin kötüsü, odanın, yalnız, iki metre yüksekte açılmış bir tepe camından, mahzen ışığı kadar donuk bir aydınlık alması idi. Üstelik, toprak zemin, zerzevat yığınları, köşelere atılmış döküntüler, orayı, çıplak duvarlardan sarı sızıntılar halinde akan bir rutubet içinde bırakıyordu. Zaten, odada ne varsa, olduğu gibi bıraktılar, yalnız bir köşeyi süpürdüler, oraya, bir demir karyola, bir iskemle, bir de boyasız tahtadan masa koydular. İhtiyar pek sevindi.

Buteau'nun, o zaman, koltukları kabardı. Fouan, Delhomme'ların evine gideli beri o, kıskançlıktan ölüyordu, çünkü, Rognes kasabasında söylenen şeylerin farkında idi. Babalarını

beslemek, Delhomme'lara ağır gelmez, tabii; halbuki, Buteau'larda para ne gezer, diyorlardı! Onun için, Buteau, önceleri babasını tıkabasa besledi; maksadı, evinde açlıktan ölmediklerini ispat etmek için, sırf onu semizletmekti. Sonra, satılan evin sağladığı yüz elli frank gelir vardı ki, babaları, muhakkak, kendisini evinde barındıran çocuğu hangisi ise ona bırakacaktı. Öte yandan, Delhomme, artık Fouan baba kendisine yük olmadığı için, senelik gelirden kendi hissesine düşen iki yüz frank parayı herhalde ödemeğe başlayacaktı, nitekim öyle de oldu. Buteau, bu iki yüz franga güveniyordu. Her şeyi hesabetmişti, cebinden hiç para harcamadığı halde hayırlı evlât diye tanınmak şerefine erişeceğini düşünmüş, aynı zamanda, ilerde, bunun mükâfatını göreceğini de ummuştu. Üstelik, ihtiyarın, birikmiş parası bulunduğunu da tahmin ediyordu, ama bu hususta hiçbir kesin kanaat edinmeğe, muvaffak olamamıştı, o da ayrı idi.

Fouan, âdeta bir balayı hayatı yaşadı. Şerefine ziyafetler tertibediyorlar, onu komşulara gösteriyorlar: gördünüz mü? Ne gürbüz! Zayıflamış hali var mı? diyorlardı. Küçük Laure'la Jules, hep bacakları arasında dolaşıyorlar, onu meşgul ediyorlar, yüreğini gıcıklıyorlardı. Fakat Fouan baba, bilhassa, evin daha fazla olan kalenderliği içinde, ihtiyarlık meraklarını

tekrar ele alabildiği, daha başına buyruk olduğu için memnundu. Lise, temiz ve hamarat bir ev kadını olmakla beraber, Fanny gibi titiz ve alıngan değildi; o sebeple, Fouan baba, rastgele tükürebiliyor, keyfi istediği gibi girip çıkıyor, çalışma saatlerine göre, tesadüfe bağlı olarak, ekmeğin yanından geçerken mutlaka bir dilim kesen köylüye mahsus itiyatla, her dakika yemek yiyordu. Böylece üç ay geçti; aylardan aralıktı, müthiş soğuklar, Fouan babanın karyolasının ayakucunda duran testideki suyu donduruyordu; fakat ihtiyar şikâyet etmiyordu, buzlar çözülüp odayı su içinde bıraktığı, bardaklardan boşanırcasına yağmur yağmış gibi duvarları sırıl sıklam ettiği zaman bile bu hali tabiî buluyordu, ömrü bu çetin şartlar içinde geçmişti. İçecek tütünüm olsun, kahvem olsun, bana kimse dokunmasın da, bendeki rahat değme adamda bulunmaz, diyordu.

İşi ilk bozan, pırıl pırıl güneşli bir sabah vakti, Fouan, çoktan sokağa çıkmış bulunduğunu zannettikleri bir sırada, piposunu almak için odasına girdiği zaman, Buteau'yu, patates yığınları üstünde Françoise'ı bastırmağa uğraşırken bulması oldu. Kendisini, gık demeden, aslan gibi müdafaa eden kız toplandı, ineklerine vermek için almağa geldiği pancarları da almadan odadan çıktı; oğlunun karşısında yalnız kalan ihtiyar, öfkelendi:

— Hergele, karının burnunun dibinde, bu bacak kadar çocukla, ha?... Hem de kız istemediği halde; kıvranıp duruyordu, pekâlâ gördüm!

Fakat Buteau hâlâ soluk soluğa idi, yüzü kıpkırmızı kesilmişti, tekdire karşılık verdi:

— Siz bu işe ne diye burnunuzu sokuyorsunuz? Gözlerinizi yumun, çenenizi tutun, yoksa iş fenaya varır!

Lise'in loğusalığından ve Jean'la kendi arasında geçen dövüşten sonra, Buteau, Françoise'a tekrar musallat olmuştu. Kırık kolunun sağlamlaşmasını beklemiş, şimdi, kızı bir kere ele geçirecek olursa, sonradan istediği kadar ona sahibolacağma emin, evin bütün köşe bucağında ona saldırmağa başlamıştı. Evlenmesini geciktirmenin, hem kızı, hem toprağı muhafaza etmenin en iyi çaresi bu değil miydi? Hattâ bu iki ihtiras, elinde tuttuğu şeylerden hiçbirini bırakmamak inadı, o tarlaya sahibolmak için duyduğu şiddetli arzu, mukavemet karşısında artan, erkeğin sönmeyen iştahı biribirine karışıyordu. Karısı, muazzam bir şey olmuş, yerinden kımıldatılması zor bir koca külçe haline gelmişti; emzikli idi de, Laure hâlâ memesine yapışıktı; halbuki, öteki, küçük baldız, misk gibi körpe ten kokuyordu, göğsü, henüz doğurmamış bir ineğin memeleri gibi sertti. Hoş, Buteau, onu da, ötekini de hor görmüyordu. Biri

gevşek, öbürü sert, her biri kendine göre zevkli iki kadını olacaktı. İki tavuğa yetecek kadar diri horozdu, ihtimamla riçinde, sevilip okşanan, gırtlağına kadar zevk ve sefaya gömülü bir paşa hayatı tahayyül ediyordu. İki kızkardeş razı olurlarsa, niçin ikisi ile de evlenmeyecekti? Dostluğu kuvvetlendirmek, sanki etinden et koparmakla tehdit ediliyormuş gibi, düşündükçe dehşet duyduğu o mal taksimi işine mâni olmak için bu mükemmel bir çare idi.

Bu kanaatle, ahırda, mutlaka, her yerde, ikisi bir dakika yalnız kalır kalmaz, sert bir hücumla sert bir müdafaa başlıyor, Buteau saldırıyor, Françoise, rastgele tekme, yumruk yapıştırıyordu. Sahne, hep aynı kısa ve şiddetli sahne idi: Buteau, elini Françoise'ın eteğinin altına daldırıyor, üstüne binmek istediği bir hayvanı yakalar gibi, onun çıplak tenini bir deri ve kıl yığını halinde avuçluyor; genç kız, dişlerini sıkıyor, gözleri ateş saçarak, Buteau'nun bacakları arasına tam ortalama, şiddetli bir yumruk indiriyor, elini çekmeğe zorluyordu. Bir tek kelime konuşmuyorlardı, yalnız, ateşli nefesleriyle, kesik kesik soluyorlar, sessizce boğuşuyorlardı. Buteau can acısıyle inliyor, karnının altı çekilip acıyan Françoise, eteklerini indiriyor, o noktada, cildine batan beş parmağın yeri kaldığı intibaı ile topallıya topallıya uzaklaşıyordu. Hem de bu iş, Lise bitişik odada iken,

hattâ aynı odada, arkası dönük, dolaba çamaşır yerleştirirken oluyor, sanki küçük kızın mağrur ve inatçı sükûtundan emin olan Buteau, karısının yanlarında bulunmasıyle, daha fazla hırsa geliyordu.

Lâkin, Fouan baba onları patates yığını üstünde gördüğü günden beri kavgalar oluyordu. İhtiyar, Lise'e gidip meseleyi açıktan açığa haber vermiş, kocasının, bir daha bu işe kalkışmasına mâni olmasını söylemişti; Lise de ona, sen kendine bak, başkalarının işine karışma diye haykırmış, sonra kızkardeşine çıkışmıştı. Erkekleri azdırıyorsa, kabahat kendisindeydi! Çünkü erkek demek, hergele demekti, bunun böyle olacağını bilmek lâzımdı! Yine de, o günün akşamı, Buteau ile öyle bir kavga etmişti ki, ertesi gün, odalarından çıktığı zaman, bir gözü, çekişme esnasında savrulan bir yumrukla mosmor çürümüş ve kapanmış bir haldeydi. O andan itibaren, öfkelerin ardı arası kesilmedi, birinden ötekine boyuna sirayet etti. Üç kişiden ikisi, hep biribirini yemekle meşguldü, ya karı-koca, ya baldızla enişte, ya iki kızkardeş, hattâ bazan üçü birden kavga ediyorlardı.

Lise'le Françoise arasındaki aheste, şuursuz kin, o zaman şiddetlendi. Eski, candan sevgileri, onları sabahtan akşama kadar çatıştıran, görünüşte sebepsiz bir garaz haline geliyordu. Aslında, bunun biricik sebebi erkekti, oraya

muzır bir maya gibi sokulan Buteau idi. Buteau elini vücuduna her değdirişte, Françoise, teslim olmak ihtiyacma, bütün iradesiyle karşı koymamış olsaydı, enistesinin, hislerini gıcıklıyarak onun içine düşürdüğü heyecanla, çoktan sukut etmiş olacaktı. Kendinden hiçbir şey vermemek, başkalarından hiçbir şey almamak yolundaki o hakkaniyet fikrinde ısrar ediyor, kendi kendini şiddetle cezalandırıyordu; öfkesinin sebebi, paylaşmaktansa yambaşında kendisi de hasetten ölmeğe hazır olduğu erkeğe ablasının sahip bulunması yüzünden kıskançlık duyması, ablasından nefret etmeseydi. Buteau, göğüs bağır açık, karnını ileri çıkararak peşinden koştuğu zaman, Françoise, öfkeyle onun bu çıplak erkek vücuduna tükürüyor, Buteau'yu, bu tükürükle, karısının yanma gönderiyordu. Kendisi tatmadığı bir zevke karşı olan bu acı istihfafiyle, ablasının yüzüne tükürüyormuş gibi oluyor, karşı koyduğu arzusunu böylece dindiriyordu. Lise ise kıskançlık duymuyordu, ikisini de kullandığını avazı çıktığı kadar haykıran Buteau'nun böylece övünmüş olduğuna emindi; bu kanaati, Buteau'nun bu işi yapmayacağına inandığından değildi; kızın, gururundan dolayı, yüz vermeyeceğine kanidi. Kardeşine öfkesi, sırf, Buteau'nun tekliflerini reddederek evi düpedüz bir cehenneme çevrildiği içindi. Lise şişmanladıkça yağlarının içine daha fazla gömülüyor, hayattan memnun, hâris ve bencil neşe

ile, muhitinin neşesini kendinde topluyordu. Mesut olmak için lâzım olan her şey mevcutken, böyle çekişmeğe, hayatı berbadetmeğe ne lüzum vardı? Ah, yezit yumurcak! Üzüntülerinin biricik sebebi onun bu kuruyasıca huyu idi!

Lise, her akşam, yatakta, Buteau'ya şöyle haykırıyordu:

— Kızkardeşimdir ama, artık canımı sıkmasın, yoksa kapı dışarı atarım!

Buteau böyle düşünüyordu:

— Marifet yaparsın! Bütün kasabanın diline düşeriz... Cenabet karılar! Asıl, anlaşasınız diye ben sizin ikinizi bir iyiçe ıslatacağım!

İki ay daha geçti; Lise, hırpalana hırpalana artık kendinden geçmişti; ağzımın tadı öyle kaçtı ki, kahveme bir misli fazla şeker koysam ağzım tatlanmıyor, diyordu. Kızkardeşi, kocasının yeni bir hücumunu püskürttüğü gün, Lise bunu öfkelerin artmasından anlıyordu; iş o hale gelmişti ki, artık, Buteau'nun bu başarısızlıklarından hep korkuyor, kocası Françoise'm peşi sıra sinsi sinsi süzüldüğü zaman, haşin bir halde dönüp geleceğine, rastgele her şeyi kırıp dökeceğine, evi altüst edeceğine emin bulunuyordu. Böyle günler çok feci oluyordu, Lise, bu işlere bir düzen vermek için hiçbir gayret sarf etmeyen inatçı yezit kızı asla affetmiyordu.

Hele bir gün müthiş oldu. Buteau, Françoise' la beraber, elma şırası çekmek için mahzene inmişti, yukarı çıktığı zaman öyle boyunun ölçüsünü almış, öyle öfkeli bir halde idi ki, hiç yoktan bir sebeple, çorbası fazla sıcakmış diye, tabağını kaptığı gibi duvara fırlattı, Lise'in suratına, bir öküzü öldürmeğe yetecek kadar şiddetli bir tokat attıktan sonra çıktı gitti.

Lise ağlaya ağlaya yerinden kalktı; burnu kanamış, yanağı şişmişti. Kızkardeşine hücum etti, haykırdı:

— Kaltak! Artık şunun koynuna gireceksen, gir!.. Bıktım, usandım! Hep böyle inadedip bana dayak yedireceksen, ben başımı alıp gidiyorum!

Françoise, sapsarı kesilmiş, hayretler içinde, onu dinliyordu. Lise devam etti:

— Allah şahidolsun ki buna razıyım!.. O zaman belki yakamızı bırakır!

Bir iskemleye yığılmış, kesik kesik hıçkırıklarla ağlıyordu; oturduğu yere göçen şişman vücudu, bezginliğini, kocasını başkasiyle paylaşmak pahasına da olsa, mesut olmaktan ibaret tek bir arzu beslediğini gösteriyordu. Kendi payı kendinde kalacağına göre, Buteau'yu paylaşmak onu hiçbir şeyden mahrum etmiş olmayacaktı. Bu meselede herkes çok mânasız dü-

şünüyordu; öyle ya, yenildikçe tükenen ekmek değildi ya bu. Anlaşmalı, birbirine sokulup güzel güzel geçinmeli, hâsılı ailece yaşamalı değiller miydi?

— Söylesene, niçin istemiyorsun?

Françoise isyan ediyor, hafakanlarla boğuluyordu. Öfkesinden, yalnız şu sözleri haykırabildi:

— Sen ondan daha iğrençsin!

Sonra da çıktı, ahıra gitti, hıçkıra hıçkıra ağlamağa başladı; la Coliche, bulanık iri gözleriyle onu seyrediyordu. Françoise'ın fenasına giden şey, bu işin kendisi değil, ablasının meyancılığı, evdeki dirlik düzenlik pahasına, kocasiyle fingirdeşmesine göz yumması idi. Eğer erkek onun erkeği olsa, şu kadarcık bir ucunu bile kimseye vermezdi! Ablasına karşı beslediği garaz nefret haline geldi, hele bundan sonra, vücudunun tekmil derisini yüzse, Buteau'ya teslim olmayacağına yemin etti.

Fakat o günden itibaren, hayatları daha berbat hale geldi, Françoise, evin vur abalıyası, önüne gelenden dayak yiyen hayvanı oldu. Hizmetçi derecesine inmişti, ağır işler altında eziliyor, boyuna azar işitiyor, hırpalanıyor, kalbi kırılıyordu. Lise, onun bir saat bile boş oturmasına artık tahammül etmiyor, gün doğmadan

yataktan kaldırıyor, gece öyle geç vakte kadar alıkoyuyordu ki zavallıcık, bazan, soyunmağa bile takat bulamadan uyuyordu. Buteau, sinsi sinsi, ufak tefek sarkıntılıklarla ona eziyet ediyor, kıçına şaplaklar indiriyor, bacaklarını çimdikliyor, türlü türlü haince okşamalarla vücudunu kanatıyor; Françoise, gözleri yaşlarla dolu, inatçı sükûtuna gömülüp kalıyordu. Buteau, bıyık altından gülüyor, kızın, berelenen vücudunun acısıyle feryadetmemek için kendini tutarak baygınlık geçirdiğini gördüğü zaman bir parça tatmin edilmiş oluyordu. Kızın vücudu yer yer sıyrıklarla, berelerle dolu, mosmordu. Sanki bu erkek parmaklarının, vücudunu dilediği doğru değilmiş gibi, ablasının yanında, vakayı inkâr etmek için, bir ürperti bile geçirmemek için bütün metanetini topluyordu. Lâkin, isyan eden adalelerine her zaman hâkim olamıyor, Buteau'ya, var kuvvetiyle bir tokat aşkederek mukabelede bulunuyordu; o zaman, dövüşmeğe başlıyorlardı, Buteau onu pataklıyor, Lise de, onları ayırmak bahanesiyle, ayağından tahta kundurasını çıkarıp ikisine birden yapıştırıyordu. Küçük Laure'la kardeşi Jules, avaz avaz haykırıyorlardı. Etraftaki bütün köpekler havlıyorlardı, komşular Françoise'a acıyorlar, zavallı kız, bu kürek zindanında yaşıyor, ne kadar da sabırlı imiş! diyorlardı.

Gerçek, tekmil Rognes kasabası buna hayret ediyordu. Françoise niçin kaçmıyordu? Kur-

nazlar başlarını sallıyorlardı. Kız rüştünü ispat etmemişti, bir buçuk sene beklemesi lâzımdı; kaçarsa kabahati üstüne almış olurdu, malını mülkünü de alıp götüremezdi, onun için, fazla düşünmekte haklı idi. Bari vasisi olan Fouan baba onu korusaydı! Ama, o kendisi de oğlunun evinde rahat değildi. Kavga kendisine sıçrar diye, korkudan ses çıkarmıyordu. Hoş, Françoise, yalnız kendi nefsine güvenen bir kız gibi vahşi bir metanetle ve gururla, onu, işlerine karışmaktan menediyordu.

Artık bütün kavgalar, aynı hakaretlerle sona ermeğe başlamıştı.

— Defolup gitsene! Defolup gitsene!

— Evet, bütün ümidiniz bunda... Eskiden pek budalaymışım, gitmek istiyordum... Şimdi, öldürseniz gitmem. Hissemi alacağım, zamanını bekliyorum, toprağı da istiyorum, evi de, hem de alacağım, evet, hepsini alacağım!

İlk aylar, Buteau, Françoise'ın Jean'dan gebe kalmış olması ihtimalini düşünerek korktu. Onları ot yığınının içinde bastırdığından beri günleri hesaplıyor, karnı şişiyor mu acaba diye, yan gözle Françoise'ı kolluyordu; çünkü ortaya bir çocuk çıkarsa, nikâh kıymak zarureti işleri berbadedecekti. Françoise endişe etmiyordu, gebe kalmış olmasına imkân bulunmadığını biliyordu. Fakat Buteau'nun, karnını me-

rak ettiğini anlayınca, bunu bir alay vesilesi yaptı, şişiyor zannetsin diye, karnını ileri doğru çıkarmağa başladı. Şimdi, Buteau'nun, kendisini yakalar yakalamaz, orasını yokladığını, iri parmaklariyle ölçtüğünü hissediyordu; nihayet, meydan okuyan bir tavırla, Buteau'ya:

— Merak etme, bir tane var! Büyüyor! dedi.

Hattâ bir sabah, paçavralar katlayıp beline bağladı. O akşam, gırtlak gırtlağa gelmelerine ramak kaldı. Buteau'nun, katil gözleriyle kendisine baktığını görünce, Françoise dehşet içinde kaldı. Eğer karnında sahici bir çocuk bulunsaydı, hoyrat herif, çocuğu öldürmek için mutlaka sakar bir yumruk indirirdi. Françoise, alaylara nihayet verdi, karnını içeri çekti. Zaten Buteau'yu, gebe olup olmadığını anlamak için, odasında, kirli çamaşırlarını karıştırırken yakalamıştı.

Buteau, alaycı bir tavırla ona:

— Bir çocuk doğursana, dedi!

Françoise, öfkeden benzi sapsarı kesilerek:

— İstersem doğururum, ama, istemiyorum, diye cevap verdi.

Dediği doğru idi, inadediyor, Jean'dan kaçıyordu. Buna rağmen, Buteau yine üst perdeden alay etti. Françoise'ın âşıkını diline doladı:

Vay gidi erkek vay! Çürük herif, bir çocuk bile yapamıyor! Kahpece elâlemin kolunu kırar ama, öyle sinir fıkarası ki, bir kızın karnını bile doldurmaktan âciz, dedi. Ondan sonra, Françoise'a mütemadiyen imalı sözler söylemeğe, Françoise'ın kendisi ile de, senin tencerenin dibi delinmiş, sızıyor diye alay etmeğe başladı.

Jean, Buteau'nun, kendisi hakkında söylediği sözleri haber alınca, onun ağzını burnunu dağıtacağını söyledi; bir yandan da, hâlâ Françoise'ı gözlüyor, kendisine teslim olması için yalvarıyordu; karnına bir çocuk yerleştirir miydi, yerleştirmez miydi, görsünlerdi bakalım, hem de tosun gibi bir çocuk! Şimdi, arzusuna bir de öfke karışıyordu. Fakat Françoise, Jean'la o işe bir kere daha kalkışmağı aklına getirdikçe isteksizlik duyuyor, her defasında başka bir bahane buluyordu. Jean'dan nefret etmiyordu, sadece onu özlemiyordu, o kadar; Buteau'nun bir tasallûtu yüzünden hâlâ pür hiddet, yüzü kıpkırmızı, bir çit arkasında Jean'ın kolları arasına düştüğü zaman, gevşemediğine ve teslim olmadığına göre, Jean'ı sahiden istemediği belli idi. Ah, yezit! diye hep o yezitten bahsediyor, beriki, fırsattan istifade edip ona sahibolmak isteyince, bütün ihtirası, bütün coşkunluğu birdenbire geçiyor, soğuyordu. Hayır, hayır, utanıyorum, diyordu! Bir gün fazla sıkıştırılınca, bu işi daha sonraya, evlenecekleri günün akşa-

mına bıraktı. Françoise, ilk defa olarak söz veriyordu, çünkü o zamana kadar, Jean, kendisini karı diye almağı teklif ettikçe, açık açık cevap vermekten sakınmıştı. O günden itibaren, âdeta söz kesilmiş gibi bir şey oldu. Françoise Jean'a varacaktı, fakat rüştünü ispat ettikten sonra, malına sahibolup hesap isteyebileceği zaman gelir gelmez varacaktı. Bu kuvvetli sebebi Jean mâkul buldu, kıza sabır tavsiye etti; cilveleşmeği pek fazla özlediği zamanlar müstesna, onu rahatsız etmez oldu. Françoise ferahlamış, o uzak vadenin müphemliği ile rahatlamıştı, Jean'a mâni olmak için, onun, yalnız iki elini yakalıyor, kendi erkeğinden başka hiç kimseden gebe kalmak istemiyen dürüst bir kadın gibi, yalvaran gözleriyle ona bakıyordu.

Buteau, Françoise'm gebe olmadığına emin bulunmakla beraber, Jean'la tekrar buluşursa bu sefer gebe kalması ihtimalinden korkuyordu. Jean'a meydan okumağa devam ediyor, lâkin korkudan titriyordu; çünkü kendisine dört taraftan haber getiriyorlardı, Jean, Françoise'm karnını da gırtlağına kadar öyle bir dolduracağım ki, hiçbir kızın karnı öyle dolmamıştır, diye yemin ediyordu. Onun için, Buteau, kızı sabahtan akşama kadar göz hapsinde tutuyor, onun her dakika bir işle meşgul olmasını istiyor, azizlik etmesinden korkulan bir ehlî hayvan gibi onu köteğin tehdidi altında, tasma-

sı boynunda tutuyordu. Bu da yeni bir işkence olmuştu, Françoise, ya kızkardeşinin, ya eniştesinin, peşi sıra dolaştığını hissediyor, bir ihtiyacı gidermek için gübre çukuruna gitse, kendisini gözetleyen bir gözle karşılaşıyordu. Geceleri, onu odasına kapıyorlardı; hattâ bir akşam, bir kavgadan sonra, odasındaki tepe camına bir asma kilit takıldığını görmüştü. Sonra, bunlara rağmen sıvışmağa muvaffak olduğu zaman, eve dönünce müthiş kavgalar, sorgular, hattâ bazan muayeneler oluyor, eniştesi onu omuzlarından yakalıyor, ablası da, vücudunda izler aramak için onu yarı yarıya soyuyordu. Bu haller yüzünden Françoise Jean'a yaklaştı, hattâ berikilere meydan okuduğuna memnun, randevular bile verdi; eğer Jean'la buluştukları zaman onlar orada, arkasında bulunsalar, belki de nihayet teslim bile olacaktı. Ancak, Jean'a büsbütün kesin söz verdi; hem kendisiyle, hem ablasiyle yattığını söyleyen Buteau'nun yalan attığına, övündüğüne, olamayan şeyleri zorla oldurup horozlanmak istediğine, dünyada en kutsal nesi varsa onun üzerine yemin etti. İçine kurt giren, bu işi önünde, sonunda, mümkün ve tabiî bulan Jean, kızın teminatına inanmış göründü. Ayrılırken pek dostça kucaklaştılar, öyle ki, o günden itibaren, Françoise, Jean'ı kendisine dert ortağı edindi, her işte ona danışmağa başladı; en küçük tehlikede onu görmeğe uğraşıyor, o muvafık bulmadıkça hiçbir teşebbüse

girişmiyordu. Jean da, artık Françoise'a el sürmüyor, ona, müşterek menfaatleri olan bir arkadaş muamelesi ediyordu.

Şimdi, Françoise ne zaman, koşa koşa bir duvarın arkasında Jean'la buluşsa, hep aynı şeyi konuşuyorlardı. Kız, korsajını şiddetle çözüyor, yahut eteğini sıvıyor:

— Bak! Hergele beni yine çimdikledi, diyordu.

Jean çimdiği görüyor, sükûnetini muhafaza ediyor, azimle:

— Acısı çıkacak, bunu komşu kadınlara göster, diyordu... Yalnız, sakın öç alayım deme. Hak sahibi olduğumuz zaman, adalet yerini bulacaktır.

— Hem biliyor musun, ablam şamdan tutmağa razı! Dün Buteau üstüme atıldığı zaman, tepesinden aşağı bir kova soğuk su boşaltacağı yerde sıvışıp gitmesin mi?

— Ablanın bu itle sonu fenadır... Olur iş değil, bunlar. Sen istemedikçe Buteau bir şey yapamaz, o muhakkak; üst tarafından bize ne?.. Biz uyuşursak, Buteau hapı yutmuş demektir.

Fouan baba, işe karışmaktan sakınmakla beraber, bütün kavgalara giriyordu; susarsa, bir tarafı tutmağa zorluyorlardı; dışarı çıkarsa,

dönüşte, bozguna uğramış bir aile içine giriyor, çoğu zaman, onun varlığı, öfkeleri tekrar alevlendirmeğe yetiyordu. O zamana kadar, maddi bakımdan, hiçbir gerçek rahatsızlığa uğramamıştı; halbuki şimdi mahrumiyetler başlıyordu, ekmek hesapla veriliyordu, tatlıdan, yemişten eser kalmamıştı. İlk günlerdeki gibi, onu tıkabasa doyurmuyorlardı. Kalınca bir dilim ekmek kesse, sert sözler işitiyordu. Gırtlak değil, delikli taş mübarek! Demek ki insan ne kadar az çalışırsa, o kadar çok tıkınır öyle mi? diyorlardı. Evin satış bedeli olan üç bin franktan, mösyö Baillehache'ın verdiği iradı almak için her üç ayda bir Cloyes'ya gittiği günler, dönüşte yolunu gözlüyorlar, onu soyuyorlardı. Françoise, ihtiyara tütün almak için, ablasından para çalmak zorunda kalıyordu, çünkü kızı da parasız bırakıyorlardı. Sonra, ihtiyar, penceresinin bir camını kırdığı günden beri, içinde yattığı rutubetli odada pek rahatsızdı, kırılanın yerine cam taktırıp masraf etmemek için pencereyi samanla tıkamışlardı. İhtiyar, sabahtan akşama kadar homurdanıyor, ah bu hain evlâtlar, hepsi birbirinin aynı diye söyleniyor, Delhomme'ların yanından çıktığına son derece esefleniyor, yağmurdan kaçarkan doluya tutulduğuna üzülüyordu. Fakat bu teessüfünü gizliyor, istemeyerek ağzından kaçan sözlerle ancak belli ediyordu, çünkü Fanny'nin: «Babam, beni yanınıza tekrar alın diye, diz çöküp bize

yalvaracak!» dediğini biliyordu. Bunu duyduktan sonra, artık oraya dönmesine imkân kalmamıştı, bu söz, kalbinde, ebedî bir ukde olup kalmıştı. Buteau'ların evinde açlıktan ve öfkeden ölürdü de, Delhomme'lara gidip küçük düşmezdi.

Bir gün, Fouan, noterden iradını almış, Cloyes'dan yaya dönerken bir hendeğin içine girip oturmuştu; o sırada oralarda dolaşıp tavşanlı sahaları taramakta bulunan Jésus-Christ, onun, derin derin dalmış, mendilindeki beş franklık sikkeleri saymakla meşgul olduğunu gördü. Hemen yere yattı, sürüne sürüne geldi, gürültü etmeden, babasının tam tepesine kadar yaklaştı; oradan uzanıp baktı, Fouan'ın, belki seksen frank kadar büyücek bir parayı, sımsıkı mendiline bağladığını görüp hayret etti. Gözleri pırıldadı, sessiz bir gülüş, kurt dişine benziyen dişlerini meydana çıkardı. Fouan babanın birikmiş bir parası bulunduğuna dair olan o eski ihtimal, hemen yine aklına gelmişti. İhtiyarın gizli tahvilleri bulunduğu meydanda idi, üç aydan üç aya mösyö Baillehache'ı ziyarete gittiği günler, fırsattan istifade, bu tahvillerin kuponlarını tahsil ediyordu. Jésus-Christ'nin ilk aklına gelen şey, ağlayıp babasından yirmi frank koparmak oldu. Sonra bu fikri pek cılız buldu, kafasında daha büyük bir plân hazırlanıyordu. Yaklaştığı kadar yavaş bir yürüyüşle,

yılan gibi süzülerek uzaklaştı; o kadar sessiz hareket etmişti ki, Fouan baba, hendekten tekrar yola çıktığı zaman, yüz adım ötede ona tesadüf edince hiç kuşkulanmadı: Jésus-Christ de, Rognes'a dönüyormuş gibi, sakin ve kayıtsız bir tavır takınmıştı. Yolun üst tarafını beraber tamamladılar, konuştular; ihtiyar, tabiatiyle Buteau'ları çekiştirdi, merhametsiz insanlar, dedi, beni açlıktan öldürüyorlar diye onlara kabahat buldu; oğlu da babacan bir tavırla, gözleri yaşararak, bu sefer ihtiyarı kendi evine almak suretiyle bu alçakların elinden kurtarmayı teklif etti. Niçin olmayacaktı? Onun evinde insanın canı sıkılmazdı, orada, sabahtan akşama kadar güle oynaya vakit geçiriyorlardı. La Trouille, iki kişilik yemek pişiriyordu, üç kişilik pişiriverirdi. Para olduğu zaman, onun pişirdiği yemek de yaman şeydi ha!

Fouan bu teklife şaştı, müphem bir endişe duydu, reddetti. Yok, yok, o yaşta bir insan, boyuna evden eve taşınmaz, her sene başka türlü âdetler edinmezdi.

— Her ne hal ise, baba, ben gönlümden koptu, teklif ediyorum, siz düşünün... Sokakta kalmayacağınıza bir kere emin olun. O mendeburlardan bıktığınız gün, şatoya gelin!

Jésus-Christ, bu söz üzerine, ondan ayrıldı; hayret ve merak içindeydi, ihtiyarın, tahvillerinden faiz aldığı muhakkak olduğuna göre, bu

parayı acaba nerede yiyor, diye düşünüyordu. Senede dört defa böyle bir avuç dolusu beş frank, en az üç yüz frank ederdi. Eğer yemiyorsa, demek ki saklıyordu. Görülmeğe değerdi, epey yüklü bir para olmak gerekti!

Ilık ve rutubetli bir gün olan, kasım ayının o günü, Fouan baba eve dönünce, Buteau, ihtiyarın, evinin satışından beri, üç aydan üç aya almakta olduğu otuz yedi buçuk frangı, onun elinden çekmek istedi. Zaten anlaşmışlardı, Fouan baba, bu parayı, Delhomme'ların seneden seneye verdikleri iki yüz frankla beraber ona bırakıyordu. Fakat bu sefer, mendiline bağladığı paraların arasına, bir tane beş frank karışmıştı; ihtiyar, ceplerini araştırıp ancak otuz iki buçuk frank bulunca oğlu köpürdü, babasına hırsız dedi, beş frangı içkiye, sefahate sarf ettiğini söyledi. Fouan baba şaşırıp kalmıştı, soyacaklarından korktuğu için mendilini sımsıkı kavramıştı; bir şeyler geveleyip duruyor, parayı mutlaka burnunu silerken düşürmüş olacağına yemin billâh ediyordu. Ev, akşama kadar, bir kere daha hop oturdu, hop kalktı.

Buteau'yu o gün deliye döndüren şey, tırmığını alıp gelirken Jean'la Françoise'ın, bir duvarın arkasından kaçtıklarını görmüş olmasıydı. Françoise, ineklerine ot toplamak bahanesiyle evden çıkmış, meydanda gözükmüyordu; çünkü evde nasıl karşılanacağını biliyordu.

Ortalık kararmağa başlamıştı; Buteau, pür hiddet, ikide bir avluya çıkıyor, yola kadar ilerliyor, bakalım şıllık, zamparasının yanından dönüyor mu diye gözetlemeğe gidiyordu. Yüksek sesle sövüp sayıyor, ağza alınmaz lâflar ediyor, kavgadan sonra taş peykenin üstüne oturup kafasını dinleyen Fouan babayı görmüyordu; ihtiyar, o güneşli kasım ayını bir ilkbahar ayına benzeten ılık havayı teneffüs etmekle meşguldü.

Bayırdan yukarı bir kundura sesi yükseldi, Françoise gözüktü; iki kat yürüyordu, sırtında, eski bir beze sardığı koca bir yığın ot vardı. Kız bu yığının altında yarı yarıya kaybolmuş, soluk soluğa, kan ter içindeydi.

Buteau :

— Ah, yezit sürtük! diye haykırdı, burada iş bekliyor, sen iki saatten beri zamparana kendini dürttürüyorsun, beni hiçe mi sayıyorsun?

Böyle dedikten sonra, Françoise'ı, yere düşen ot yığınının üstüne devirdi, kızın üzerine çullandı; tam o sırada, Lise de evden çıkmış, kardeşini paylıyordu:

— Uyuntu cenabet, gel bakalım da, kıçına tekmeyi indireyim!.. Utanmıyor musun?

Fakat Buteau, elini kızın eteğinin altına sokmuş, orasını avuçlamıştı. Öfkesi, her zaman, âni bir arzu hamlesine dönüyordu. Otların üs-

tünde, bir yandan onun eteklerini sıvarken, bir yandan da, yüzü bir kan hücumu ile morarmış, şişmiş bir halde, boğula boğula:

— Hınzır kahpe, diye söyleniyordu, bu sefer ben de mutlaka üstünden geçeceğim... Gök yarılıp tepeme inse, ötekinden sonra, ben de senin icabına bakmalıyım!

O zaman, şiddetli bir boğuşma başladı. Fouan baba, karanlıkta, iyice seçemiyordu. Fakat, ne de olsa, Lise'in ayakta durduğunu, bu işe ses çıkarmadığını gördü; kocası da, kızın üstüne abanmış, hep itilip yana devrilerek boşu boşuna yoruluyor, yine de, kızın neresi rasgelirse sürtünüp keyfini getirmeye uğraşıyordu.

İş bitince, Françoise, son bir silkinişle sıyrılmağa muvaffak oldu, soluk soluğa, kesik kesik:

— Cenabet! Cenabet! Cenabet!... dedi. Yapamadın işte, bu sayılmaz... Bu vız gelir bana! İstediğini hiç bir zaman yapamayacaksın, hiçbir zaman!

Güvenle konuşuyordu, bir avuç ot koparmış bacağını siliyor, bu inatçı ret hareketiyle, kendisi de bir parça nefsini tatmin etmiş gibi, bütün vücudu titriyordu. Ot tutamını, meydan okurcasına bir hareketle, ablasının ayaklarının ucuna fırlattı.

— Al! Senin malın bu... Geri veriyorum ama, kabahat sende değil! dedi.

Lise, bir tokat atıp kızın ağzını kapattığı sırada, Fouan baba, taş peykeden kalkmış, artık isyan etmiş, sopasını havaya kaldırarak araya girmişti:

— İkiniz de ahlâksız rezillersiniz! Şu kızı rahat bırakacak mısınız, bakayım!.. Artık yeter, anlaşıldı mı?

Komşuların pencerelerinde ışıklar yanıyor, bu boğazlaşma merak uyandırmağa başlıyordu; Buteau, babasıyle Françoise'ı alelacele mutfağa itti; orada bir mum yanıyor, korkudan bir köşeye sinen Laure'la Jules'ü aydınlatıyordu.

İhtiyarın, karanlıkta yerinden fırladığı andan beri Lise şaşırıp kalmış, dili tutulmuş bir halde idi, o da eve girdi. Fouan baba, ona hitabederek devam ediyordu:

— Senin yaptığın bu iş çok iğrenç, çok mânasız... Seyre bakıyordun, gördüm.

Buteau, masanın kenarına var kuvvetiyle bir yumruk indirdi.

— Susun! Yeter artık... Devam edenin beynine inerim.

Fouan, sesi titriyerek sordu:

— Ya ben devam etmek istersem, benim beynime de iner misin?

— Sizin de, ötekilerin de... Canımı sıkıyorsunuz!

Françoise, cesaretle aralarına girmişti:

— Rica ederim, amca, siz bu işe karışmayın... Pek iyi biliyorsunuz, kendimi müdafaa edecek kadar büyük kızım!

Fakat ihtiyar onu bir yana itti:

— Bırak, senin üstüne vazife değil bu... Bu bana ait bir iş!

Sonra sopasını kaldırdı:

— Ya, vurursun öyle mi, haydut!... Sen mi beni yola getirirsin, yoksa ben mi seni getiririm, görürüz bakalım.

Buteau, el çabukluğu ile, sopayı onun elinden kaptı, dolabın altına fırlattı; sonra, alaycı bir tavırla, hain hain bakarak, babasının karşısına dikildi, yüzünü ta yüzüne yaklaştırdı:

— Siz beni rahat bırakacak mısınız, bakayım? dedi. Bu tavırlarınıza tahammül ederim sanıyorsanız aldanıyorsunuz; yoo! Yüzüme dikkatli bakarsanız, bana kim derler, anlarsınız!

İkisi de yüz yüze, bir lâhza durdular, müthiş bakışlarla birbirlerini sindirmeğe çalıştılar.

Buteau, malların taksiminden beri, daha genişlemiş, ilerlemiş, dar ve kaçık alınlı çomar suratında, çeneleri daha çıkıntılı olmuştu; babası ise, altmış sene toprağa emek verme neticesi tükenmiş, daha fazla kurumuş, beli bükülmüştü; ufalan yüzünde, yalnız koskoca burnu kalmıştı.

— Sana kim mi derler? dedi. Fazlasiyle biliyorum. seni ben dünyaya getirdim.

Buteau alay etti:

— Getirmemeliydiniz... Ooo! Yeter artık be, para ile değil, sıra ile bu. Damarlarımda sizin kanınız var, bana dokunmamalı, hoşuma gitmez... Yine söylüyorum, beni rahat bırakın, yoksa iş sarpa sarar!

— Senin hesabına, tabii sarpa sarar... Ben babamla hiçbir vakit böyle konuşmadım.

— Yok canım, sahi mi?... Babanız ölmeseydi, onu siz öldürürdünüz!

— Rezil kerata, yalan söylüyorsun!... Vay anasını sattığımın! Bu sözünü çabuk geri al!

François, bir kere daha araya girmeğe teşebbüs etti. Lise de korkmuş, bu yeni patırtıya üzülmüş, o da aralarını bulmağa uğraşmıştı. Fakat baba oğul, ikisini de ittiler, birbirlerine yaklaştılar; babanın oğula miras bıraktığı şid-

detli otorite çarpışıyor, aynı kan çatışıyordu, soluklariyle beraber öfkelerini biribirinin yüzüne üflüyorlardı.

Fouan, eski aile reisi nüfuzunu ve tahakkümünü tekrar bulmağa yeltenerek, direlmek istedi. Servetle beraber iktidarı da elinde tuttuğu devirde, karı, çocuklar, hayvanlar hep onun emri altında, yarım asır titreşmişlerdi.

— Yalan söyledim de, rezil kerata, yalan söyledim de, yoksa, inan olsun, seni tepeleyeceğim!

Elini kaldırmış, vaktiyle hepsini korkudan yere geçecek hale getiren aynı tavırla, Buteau'yu tehdidediyordu.

— Yalan söyledim, de...

Çocukluğunda, tokadın rüzgârını hissedince dirseğini kaldırıp, dişleri birbirine çarparak kendini sakınan Buteau, hakaretli ve alaycı bir tavırla, sadece omuz silkti:

— Beni korkuttuğunuzu sanıyorsanız, aldanıyorsunuz!... Böyle palavralar emir sizdeyken sökerdi, dedi.

— Emir bende, ben senin babanım.

— Haydi oradan, maskara moruk, hiçbir şey değilsiniz... Yaa! Benim yakamı bırakmak istemiyorsunuz, öyle mi?

İhtiyarın, tokat vurmak için, titrek elini indirmekte olduğunu görünce, bu eli havadayken yakaladı kuvvetle avucunda sıktı.

— Ne inatçı adamsınız, a canım, artık size kimsenin aldırdığı yok, bunu kafanıza sokmak için kavga mı etmek lâzım?.. Bir işe yaradığınız var mı? Yük oluyorsunuz, o kadar!.. İnsan, sırasını savıp da toprağı başkalarına verdi miydi, daha fazla baş belâsı olmadan kuyruğu titretir!

Kelimeler üzerinde kuvvetle durarak babasını tartaklıyordu; sonra, bir itti, ihtiyar, tir tir titreyerek, sendeleyerek, geri geri gitti, pencerenin yanında duran bir iskemleye yığıldı. Mahvolan eski tahakkümünü hazin hazin düşünerek, mağlûp, bir dakika orada kaldı, hafakanlar geçirdi. Artık bitmişti, malını mülkünü kendi eliyle başkalarına verdikten sonra, adamdan sayılmaz olmuştu.

Derin bir sessizlik oldu, hepsi, elleri iki yana sarkık, öylece duruyorlardı. Çocuklar, tokat yemek korkusiyle, gık dememişlerdi. Sonra, sanki hiçbir şey olmamış gibi, işe koyuldular. Lise :

— Ey, ot ne olacak? Avluda mı bırakacağız? diye sordu.

Françoise :

— Çuvala koyacağım, diye cevap verdi.

Françoise, avludan dönüp de akşam yemeği yendikten sonra, bir türlü yola gelmeyen Buteau, kızın açık duran korsajından içeri elini soktu, vücudunu ısıran pireyi tutacağım, dedi. Françoise, artık böyle şeylere kızmıyordu, hattâ işi şakaya döktü.

— Hayır, hayır, pire başka yerde, seni ısıracak bir yerde, dedi.

Fouan, oturduğu karanlık köşede katılıp kalmış, ağzını açmamış, yerinden kımıldamamıştı. Yanaklarından, iki iri damla yaş dökülüyordu. Delhomme'larla bozuştuğu akşamı hatırlıyordu; şimdi, yine aynı akşam başlıyordu, artık âmirliği kaybetmiş olmanın utancını, inadedip yemek yememesine sebebolan öfkeyi, aynen duyuyordu. Onu üç defa yemeğe çağırmışlardı, çorbadaki payını içmek istemedi. Birdenbire kalktı, odasına gitti. Ertesi gün, şafakla beraber, Buteau'larm evinden çıkmış, Jésus-Christ'nin evine gidip yerleşmişti.

III

Jésus-Christ çok yelli idi, evin içinde mütemadiyen yellenir, keyifli keyifli gülerdi. Yoo! Doğrusu, keratanm evinde can sıkılmıyordu, çünkü Jésus-Christ bir tane koyuverdi miydi, peşinden mutlaka bir de tuhaf lâf ederdi. İki deri arasında boğulup kalan, pısırık ve beceriksiz bir sesle fırlayan o çekingen gürültüleri ayıplardı; kendisi, hep, top gibi kuvvetli ve gümbürtülü, serbest cinsinden patlatırdı; her seferinde de, rahat ve pervasız bir hareketle bacağını kaldırır, ciddî bir tavır takınır, kumanda verir gibi sert bir sesle kızını çağırırdı:

— La Trouille, çabuk buraya gel, ulan!

Kız koşup gelirdi; zarta fırlar, boşlukta, öyle bir gümlerdi ki, la Trouille, yerinden sıçrardı.

— Peşinden koş! Yakala, dişlerinle muayene et, bakalım düğümlü mü!

Bazan da, la Trouille yanma gelince, Jésus-Christ ona elini uzatır:

— Çeksene, miskin! Çatlamalı! derdi.

İnfilâk, fazla sıkıştırılmış bir lâğam gibi gümbürtü ve uğultu ile vuku bulduktan sonra:

— Vay canına, zor iş! Neyse, teşekkür ederim! derdi.

Yahut da, elinde tüfek varmış gibi uzun uzun nişan alırdı; sonra, silâhı boşaltınca:

— Koş peşinden, aport, tembel! diye haykırırdı..

La Trouille öyle gülerdi ki, katılır, kıç üstü yere otururdu. Bu, hep tekrarlanan, gitgide artan neşeli bir oyundu. La Troille, oyunu bildiği, sonundaki gümbürtüyü beklediği halde, Jésus-Christ o delişmen, canlı komikliği ile, yine onu güldürüyordu. Kız, ah bu babam, ne kadar tuhaf adam! diyordu. Jésus-Christ, kâh kirayı ödemeyen bir kiracıyı kapıdışarı ettiğini söyler; kâh, hayretle arkasına döner, sanki masa merhaba demiş gibi, ciddîyetle selâm verir; kâh, bu, papaz efendiye, bu belediye reisi hazretlerine, bu, bayanlara diye arka arkaya koyuverirdi. Âdeta, kerata, karnından ne isterse çıkarabiliyordu. Karnı, düpedüz bir çalgı aleti idi; öyle ki, Cloyes'da, Bon-Laboureur kahvehanesinde «Altı tane atarsan benden bir kadeh şarap» diye bahse girişenler olurdu; Jésus-Christ altı tane atar, her bahiste kazanırdı. Gitgide bu iş, şerefli bir şey olmağa başlıyordu, la Trouille bununla iftihar ediyor, Jésus-Christ bacağını kaldırır kaldırmaz, önceden katıla katıla gülmeğe başlıyor, babasından hem korkuyor, hem onu seviyor, ona hep hayran olup kalıyordu.

Fouan baba, kaçak avcının barındığı, Şato diye ad takılan eski mahzene yerleştiği günün akşamı, kız, babasıyle, büyük babasının önüne getirip koyduğu ilk yemekte, saygılı bir hizmetçi gibi onların arkalarında, ayakta durduğu sırada, neşe, bu şekilde, çok üst perdeden kendini gösterdi. İhtiyar beş frank vermişti, etrafa misk gibi bir koku yayılıyordu, barbunye fasulyesiyle soğanlı dana eti vardı; kız bu yemekleri öyle güzel pişirirdi ki, insanın, parmaklarını yiyeceği gelirdi. La Trouille, fasulyeyi getirirken, gülmekten az kaldı tabağı kırıyordu. Jésus-Christ, sofraya oturmadan önce, muntazam ve çatırdılı, üç tane koyuvermişti:

— Bayram topu!.. dedi. Başladığını haber vermek için!

Sonra ciddî bir tavır takındı, tek, gümbürtülü ve hakaretli bir dördüncü daha savurdu:

Bu da o Buteau'lar olacak itler için! Bununla ağızlarını tıkasınlar.

Geldiğinden beri tasalı duran Fouan, o zaman gülmeğe başladı. Başını sallıyarak, bu sözü yerinde buldu. Keyifli gelmişti, vaktiyle, gençliğinde, alaycı diye o da şöhret kazanmıştı; evinde, çocukları, babalarının bombardımanı ortasında, fütursuz büyümüşlerdi. Fouan, dirseklerini masaya dayadı, kalender it haliyle

gözleri nemli nemli kendisini seyreden Jésus-Christ haytasının karşısında, içini bir gönül rahatlığı kapladı.

— Eey, baba! Allah bilir, öyle bir keyif süreceğiz ki! Marifetimi göreceksiniz, can sıkıntınızı geçirmeği ben üzerime alıyorum!.. Köstebeklerle beraber toprak yedikten sonra, önünüze lezzetli bir yemek koysalar geri çevirmek size bir fayda verir mi?

Fouan'ın bütün ömrünce tatbik ettiği kanaatkârlık duyguları sarsılmıştı, ihtiyar, avunmak ihtiyacında idi, o da, nihayet, aynı şeyi söyledi:

— Başkalarına hiçbir şey bırakmayıp ne var ne yoksa hepsini göçürmek elbette daha iyi... Sıhhatine, aslanım!

La Troille, soğanlı dana etini sofraya getirdi. Bir sessizlik oldu, Jésus-Christ, sohbeti kesmemek için, bir tane sürekli koyuverdi; gürültü, bir insan feryadı gibi, ses perdelerinden dolaşarak, iskemlenin hasırından geçti. Jésus-Christ, arkasından hemen kızına dönmüş, ciddi bir tavırla:

— Ne diyorsun? diye sormuştu.

Kızın bir şey dediği yoktu, karnını tutarak oturmağa mecbur oldu. Fakat la Trouille'u asıl katıla katıla güldüren şey, dana etiyle peynir-

den sonra, sofranın üstündeki rakı şişesini boşaltarak tütün içmeğe koyulan baba oğulun en son coşkunlukları oldu. Artık konuşmuyorlardı, çok sarhoşlamışlardı, dilleri peltekleşmişti.

Jésus-Christ, ağır ağır, kaba etinin bir kanadını kaldırdı, bir tane patlattı. Sonra kapıya baktı:

— Giriniz! diye seslendi.

O zaman, Fouan, aşka geldi, kendisi açıkta kaldığına nihayet öfkelendi, gençliğini hatırladı, domaldı, o da bir tane patlattı, cevap verdi:

— Girdim!

Burun buruna, salyalarını akıtarak, gülüşerek el çırptılar. Bu, mükemmel olmuştu. La Trouille, artık bu kadarına dayanamadı; yere kaymış, çırpına çırpına gülüyordu. Öyle güldü ki, sarsıntıdan, bir tane de o kaçırdı; fakat, baba oğulun erganun sesleri yanında, onunki, kaval sesi kadar hafif, ince ve ahenkli idi.

Jésus-Christ, nefret ve tiksinti ile ayağa kalkmış, haileli bir âmirane hareketle kolunu ileri uzatmıştı:

— Defol buradan yezit!.. Defol, murdar!.. Yediği halta bak! Ben sana öğretirim, babanla büyük babana saygısızlık etmeği!

Kızının böyle lâübalilik etmesine asla göz yummamıştı. Bunu yapabilmek için, insan yaşını başını almalıydı. Jésus-Christ, bu hafif kaval sesinden nefesi tıkanmış gibi yaparak, eliyle havayı savuruyor, benimkiler, yalnız barut kokar, diyordu. Suçlu kız, yüzü kıpkırmızı kesilerek, dalgınlıkla işlediği kabahatten dolayı şaşalamış bir halde, kabahatini inkâra kalkışıp odadan çıkmamak için çırpınmağa başlayınca, Jésus-Christ onu bir itişte dışarı attı.

— Koca murdar, seni, eteklerini silkele!.. İyice havalan, bir saatten evvel buraya gelme!

O günden itibaren, tam mânasıyle tasasız ve eğlenceli bir hayat başladı. İhtiyara, kızın odasını verdiler; bu oda, eski mahzenin, tahta perde ile ikiye ayrılmış bölmelerinden biriydi; la Trouille, hatır saydı, dip tarafa, kayanın bir kovuğuna çekilmek zorunda kaldı; âdeta bir arka oda teşkil eden bu yerin, yıkıntılar yüzünden tıkanmış muazzam bir yeraltı mahzenlerine açıldığına dair bir efsane vardı. İşin kötüsü şu idi ki, Şato denilen o tilki ini, her kış, selli yağmurlarda, biraz daha fazla derine gömülüyor, dik bayırdan şakır şakır akan bu yağmurlar, yığınlarla çakıl taşı sürükleyip getiriyordu. Eğer mağaranın tepesindeki asırlık ıhlamurların kalın kökleri olmasa, kulübe, çok eski zamandan kalma temelleriyle, kuru taştan yapılmış tamir eklemeleriyle, olduğu gibi akıp gide-

cekti. Fakat ilkbahar gelir gelmez, burası pek nefis ve serin bir köşe, böğürtlen ve alıç korusu altında gizlenmiş bir mağara haline geliyordu. Pencereyi örten yabani gül ağacı pembe çiçekler açıyor, kapı bile bir yabani hanımeli ile örtülüyordu, içeri girebilmek için bu hanımelinin dallarını, perde gibi, elle ayırmak icabediyordu.

La Trouille, her akşam, pişirecek barbunye fasulyesiyle dana eti, tabii bulamıyordu. Buna ancak, büyük babadan bir gümüş sikke koparıldığı zaman imkân bulunabiliyordu; Jésus-Christ, çekingen davranmamakla beraber, ihtiyarı zorlamıyor, onu soymak için pisboğazlığına yahut duygularına müracaat ediyordu. Ayın ilk günleri, ihtiyar, Delhomme'lardan, on altı frank tutan aylığını aldığı zaman, ver yansın yiyip içiyorlardı. Sonra, üç aydan üç aya, noter, Fouan babaya, otuz yedi buçuk frank tutan iradını verdiği zaman da, vur patlasın çal oynasın şenlik yapıyorlardı. Fouan baba, para bir zaman dayansın diye, önce yarım franklık sikkeler çıkarıyor, eski hasisliğinde inadediyordu; sonra, harikulâde hikâyelerle gıcıklanarak, avutularak, bazan gözlerinden yaşlar gelinciye kadar gülerek haylaz, hayta oğlunun ellerine teslim oluyordu; o hale geliyordu ki, kendisi de pisboğazlaşıyor, mademki önünde sonunda para nasıl olsa yenecek, hepsini ye-

mek daha hayırlı diye düşünüyor, bir haftada iki frank, üç frank birden vermeğe başlıyordu. Hoş Jésus-Christ'ye hak vermek lâzımdı. İhtiyarı soyuyordu, ama, hiç değilse, parayı onunla paylaşıyor, onu eğlendiriyordu. Başlangıçta, midesi rahat ettiği için, ihtiyarın saklı parasına göz yumdu, yerini öğrenmeğe uğraşmadı. Babası, parasını dilediği gibi kullanmakta serbestti, bol bol yiyip içme masraflarını ödediğine göre, kendisinden, daha fazlası istenemezdi. Jésus-Christ ancak, ayın ikinci on beş günü zarfında, ihtiyarın cepleri boşaldığı zamandır ki, hendekte gözüne ilişen, kim bilir nerede saklı duran parayı tahayyüle başlıyordu. O paranın bir meteliğini çıkarttırmak kabil değildi. Jésus-Christ, yağsız patates kalyeleri pişiren la Trouille'a söyleniyor, midesini bastırıyor, paraları gömüp de nefsini her şeyden mahrum etmenin budalalık olduğunu, günün birinde, nasıl bu saklı parayı, gömülü olduğu yerden çıkartıp göçürmek gerekeceğini düşünüyordu.

Bununla beraber, yarı aç yarı tok geçirdiği akşamlar, iri yarı vücuduyle gerindiği zamanlar, can sıkıntısına karşı mücadele ediyor, sanki tıkabasa karın doyurmuş gibi neşesini ve yelini muhafaza ediyor, bir ağır top yaylım ateşiyle yine neşe yaratıyordu.

— Bunlar havaya gidiyor! La Trouille, hani tereyağı ulan?

Fouan, bu zahmetli ay sonlarında bile sıkılmıyordu; çünkü, o zaman, baba kız, tencereyi kaynatmak için sefere çıkıyorlardı; ihtiyar da sürükleniyor, nihayet o da onlara katılıyordu. La Trouille'un, bir duvar arkasından, olta ile bir tavuk avlayıp getirdiğini gördüğü gün öfkelenmişti. Sonra, kız, ikinci seferinde bir sabah, bir ağacın yaprakları arasına gizlenip, gezintiye çıkmış bir ördek sürüsünün ortasına, ucuna et takılı bir olta iğnesi sallandırdığı zaman ihtiyar çok gülmüştü. Ördeklerden biri, birdenbire atılmış, eti de, iğneyi de, sicimi de yutuvermişti; sonra, sert bir çekilişle, gık demeden boğularak havada gözden kaybolmuştu. Bu, kibarca bir iş değildi, elbette; ama sokakta başıboş gezen hayvanlar, kim yakalarsa onun malı olmak gerekti, değil mi ya? Sonra da, insan, para çalmadığı müddetçe namuslu demekti. O günden itibaren, Fouan baba, bu yellozun çapulculuklarına ilgi göstermeğe başladı; kız, inanılmayacak şeyler yapıyordu; sahibinin yardım edip taşıdığı bir çuval elmayı alıp geliyor, otlaktaki ineklerden bir şişe süt sağıyor, çamaşırcı kadınların çamaşırlarını, taş bağlayıp Aigre suyuna daldırıyor, gece, suya kendisi girip çamaşırları çıkarıyordu. Her dakika yollarda dolaşıp duruyordu, kasabayı dört dönmesi için, kazları daimî bir bahane

idi; bir hendek kenarında saatlerce oturuyor, sürüsünü otlatan bir kaz çobanı gibi uyuşuk haliyle fırsat kolluyordu; hattâ kazlarına, âdeta köpek vazifesi gördürüyordu; onu suçüstü yakalayabilecek biri uzaktan gözükür gözükmez, erkek kaz, tıslıyarak kendisine haber veriyordu. La Trouille, artık on sekiz yaşına girmişti, halbuki on iki yaşında olduğundan daha büyük değildi. Keçi suratına benzeyen yüzüyle, yampiri, yeşil gözleriyle, sola kayık iri ağzıyle, hep, bir kavak filizi kadar kıvrak ve ince idi. Babasının eski köylü gömleklerini giyiyordu, bu gömleklerin altında, ufacık çocuk göğsü, irileşmeden sertleşmişti. Hayvanlarından başka bir şey sevmeyen bir oğlan çocuktan farksızdı. Erkeklere aldırış ettiği yoktu, ama, baldırı çıplağın biriyle itişe kakışa oyuna tutuştuğu zamanlar, sonunla, tabiî şekilde, sırtüstü yatmasına da bu mâni değildi, çünkü bu iş için yaratılmıştı. Hem, sonunda bir tehlike de yoktu. La Trouille, talihli idi, yalnız kendi yaşmda serseri oğlanlarla düşüp kalkıyordu, eğer aklı başında, yaşını almış erkekler onu etsiz cansız bulup da rahat bırakmamış olsalardı, iş büsbütün kötü olacaktı. Hâsılı, kızın marifetleri tuhafına giden, bunları hoş bulan büyük babanın dediği gibi, la Trouille, fazla hırsızlık etmesi ve bir parça hayâsız olması bir tarafa, ne de olsa, acayip bir kızdı, sanıldığı kadar fena çocuk değildi.

Fakat Fouan babayı asıl eğlendiren şey, tarlalar arasında, av peşinde koşan Jésus-Christ ile beraber dolaşmaktı. Her köylünün, hattâ en namuslusunun içinde bir kaçak avcı yatar; kurulmuş tuzaklar, su dibine gerilmiş ağlar, vahşi icatlar, korucu ile jandarmalarla yapılan bu desise harbi, bu sürekli savaş da Fouan babayı ilgilendiriyordu. Sırma şeritli şapkalarla sarı hamailler, bir yolun öte başında gözüküp buğday başaklarının tepesinden geçti miydi, baba oğul, bir bayıra uzanıp uyur gibi yapıyorlardı; sonra, oğlu, birdenbire, emekleyerek hendek boyunca süzülüyor, tuzakları kaldırıyor, babası da, o kendi halinde mâsum ihtiyar tavrıyla, gitgide ufalarak uzaklaşan hamaillerle şapkaları gözlemeğe devam ediyordu. Aigre suyunda, gayet iri alabalıklar vardı, bunları avlayıp Châteaudun'de bir balıkçıya iki franga, iki buçuk franga satıyorlardı; işin fenası şu idi ki, otların üstüne yüzükoyun yatıp bu balıkları saatlerce kollamak lâzımdı, çünkü çok kurnaz şeylerdi. Bazan da, Loire'a kadar uzanıyorlardı, o suyun balçıklı dibinde, güzel yılan balıkları yetişiyordu. Jésus-Christ, rahat bir balık avı usulü keşfetmişti, ağlarına bir şey yakalanmadığı zaman, geceleyin, su kıyısındaki burjuvaların balıkçı dükkânlarını soyuyordu. Hoş, bu usul, bir eğlenceden ibaretti, onun bütün iptilâsı avdı. Yaptığı tahripler, fersahlarca uzağa yayılıyordu; her hiçbir şeyi de küçümsemiyordu, keklik

yavrularından sonra yaban ördeklerine, hattâ tarla kuşlarından sonra sığırcık kuşlarına iltifat ediyordu. Tüfek sesi düz sahalarda çok uzaklara kadar gittiği için, seyrek tüfek kullanırdı. Yonca ve kaba yonca tarlalarında bir tek keklik yuvası yoktu ki Jésus-Christ yerini bilmesin, öyle ki, yavruların, uyku sersemi, çiy altında sırsıklam, nerde ve hangi saatte elle yakalanıverecekleri onca malûmdu. Tarla kuşlarıyla yaban ördeklerine mahsus tekemmül ettirilmiş ökseleri vardı, sonbaharın şiddetli rüzgârlarıyle gelmiş gibi akın eden sığırcık kuşlarını, kalabalık sürülerin ortasına taş atarak avlardı. O havalideki av hayvanlarının kökünü, yirmi senedir, böylece kazıyordu, Aigre yamaçlarındaki çalılıklarda bir tek ada tavşanı görülmez olmuştu, avcılar buna fena halde öfkeleniyorlardı. Yalnız, esasen oldukça az sayıda mevcut dağ tavşanları, elinden kurtuluyorlar, ovada serbestçe fırlayıp kaçıyorlardı, takibetmek tehlikeliydi. Ah, la Borderie'nin birkaç dağ tavşanı burnunda öyle tütüyordu ki, arasıra, bir kurşunda bunlardan bir tanesini devirebilmek için hapishaneyi göze alıyordu. Fouan, oğlunun, tüfeğini eline aldığını görünce beraber gitmiyordu. Çok mânasız bir işti bu, Jésus-Christ mutlaka yakayı ele verecekti.

Tabii böyle de oldu. Şu da var ki, çiftlik sahibi Hourdequin, kendi arazisindeki av hay-

vanlarının imhasından dolayı pek fena öfkelendiği için Bécu'ye gayet şiddetli emirler veriyordu; o da, hiçbir zaman kimseyi yakalayamadığına canı sıkıldığından, kaçakları görmek için, bir saman yığını içine girip uyuyordu. Derken, bir sabah, şafak sökerken, alevi yüzüne değercesine patlayan bir tüfek sesiyle, sıçrıyarak uyandı. Silâhı atan Jésus-Christ idi, saman yığını arkasında pusuya yatmış, âdeta burnunun dibinden geçen bir dağ tavşanını vurmuştu.

Korucu, Jésus-Christ'nin, tavşanı yerden almak için saman yığınına dayadığı tüfeğini oradan kaptı :

— Ya! Sensin ha? diye haykırdı. Ah! Hergele, tahmin etmeliydim!

Meyhanede beraber sızıp yatıyorlardı; ama, kırda, birbirlerine tesadüf etmeleri tehlikeliydi; biri, hep ötekini kıstırmak için pusuda, öteki de onu yakalarsa kafasını patlatmağa hazırdılar.

— Evet, benim, ne olacak? Seni salladığım bile yok!.. Tüfeğimi geri ver.

Bécu, Jésus-Christ'yi yakaladığına pişman olmuştu bile. Her zaman, onun sağ taraftan geldiğini görse, sola kıvrılırdı. Bir ahbapla kötü kişi olmağa ne lüzum vardı? Fakat bu se-

fer, vazife halindeydi, göz yummağa imkân yoktu. Sonra da, insan kabahatli olunca, hiç değilse terbiyeli davranırdı.

— Tüfeğin mi, mendebur? Tüfeğin bende kalacak, belediyeye teslim edeceğim... Hem kımıldama, kurnazlığa kalkışma, yoksa öteki kurşunla işkembeni deşerim!

Silâhı elinden alman, öfkeden kuduracak hale gelen Jésus-Christ, Bécu'nün gırtlağına sarılmamak için kendini zor tuttu. Sonra, onun kasabaya doğru yol aldığını görünce, tavşanını hâlâ elinde sallaya sallaya taşıyarak, peşine takıldı. İkisi de, birbirlerine vahşi bakışlar fırlatarak, hiç konuşmadan bir kilometre yol yürüdüler. Her an, boğuşacakları muhakkak gibi görünüyordu; Lâkin, ikisinin de üzüntüsü gitgide artıyordu. Ne aksi tesadüf olmuştu!

Kilisenin arkasına vardıkları sırada, Şatoya iki adım mesafede, kaçak avcı son bir gayret daha sarf etti.

— Bana bak, saçmalama arkadaş... Eve gel de, bir tek atalım.

Korucu, sert bir tavırla cevap verdi:

— Olmaz, zabıt tutacağım.

Vazifesinden başka bir şey tanımayan bir eski asker gibi inadetti. Ama, durmuştu; beri-

ki, onu eve götürmek üzere koluna yapışınca, nihayet:

— Evde mürekkeple kalem varsa, haydi gideyim bari... dedi, Ha senin evinde olmuş, ha başka yerde, yeter ki zabıt yazılsın.

Bécu, Jésus-Christ'nin evine vardığı zaman güneş doğuyordu, uykudan uyanıp kapının önünde piposunu içmeğe başlamış olan Fouan baba işi anladı, tasalandı; kaçakçı ile Bécu arasındaki vaziyet hâlâ kötülüğünü muhafaza ediyordu; mürekkebi bir yerlerde bulup çıkardılar, bir de paslı, eski kalem buldular; korucu, dirseklerini dayıyarak, müthiş bir zihin yorgunluğu içinde, yazacağı cümleleri aramağa başladı. Fakat, aynı zamanda, la Trouille babasının bir sözü üzerine, üç tane kadehle bir şişe şarap getirmiş, masanın üstüne koymuştu; daha beşinci satırda, Bécu hâdisenin karmakarışık safhaları içinden çıkamaz olmuş, zihni dağılmıştı, ikram edilen bir kadeh şarabı kabul etti. Bunun üzerine, vaziyet, azar azar yumuşadı. İkinci bir şişe daha, sonra bir üçüncü şişe daha geldi. İki saat sonra, bu üç kişi, burun buruna, haykıra bağıra, canciğer dost, sohbet ediyorlardı; çok sarhoşlamışlardı, sabahki işi tamamiyle unutmuşlardı. Jésus-Christ:

— Ulan pezevenk, karınla yatıyorum, biliyorsun, diyordu.

Dediği doğru idi. Yortudan beri, Bécu kadını, rasgeldiği köşe bucakta yatırıyor, bir yandan da, nezaketsizce, ona pörsük derili diyordu. Fakat içti miydi aksilenen Bécu kızdı. Ayıkken bu lâfa tahammül ediyordu, ama, sarhoşken fenasına gidiyordu. Boş bir şişe yakaladı, havaya kaldırdı:

— Ulan hergele! diye bağırdı.

Şişe duvara çarpıp parçalandı, salyalarını akıtarak, gözleri yaşararak tatlı tatlı gülümseyen Jésus-Christ'ye isabet etmedi. Pezevengi teskin etmek için, tavşanı, hemencecik, hep birlikte yemeğe karar verdiler. La Trouille tavşan yahnisi pişirdiği zaman, yemeğin misk gibi kokusu, Rognes kasabasının öte başına kadar yayılırdı. Bütün gün devam eden dört başı mamur bir cümbüş oldu. Ortalık karardığı zaman onlar hâlâ sofrada, tavşanın kemiklerini bir kere daha yalamakla meşguldüler. İki tane mum yaktılar, yine devam ettiler. Fouan, üç tane birer franklık para buldu, kızı yollayıp bir litre konyak aldırdı. Kasaba halkı uykuya vardığı halde onlar hâlâ kafaları çekiyorlardı. Jésus-Christ, elini oradan oraya dolaştırarak, mütemadiyen içecek bir şey arıyordu, bir aralık, başlanıp yarıda kalan, masanın bir köşesinde duran, şarap ve salça lekeleriyle dolu zabıt varakası eline geçti. Göbeğini oynata oynata, sarhoş sarhoş güldü:

— Sahi be, şu işi bitirmek lâzım! dedi.

Zabıt varakasına bakıyor, bir muziplik düşünüyor, zapta ve kanuna karşı bütün hakaretini belli edecek bir şey tasarlıyordu. Birdenbire bacağını kaldırdı, kâğıdı iterek tam karşıya getirdi, koyu ve kalın cinsinden, havan topu ağzına kadar dolu dediği cinsten bir tane koyuverdi.

— İşte imzaladı, dedi!

Bécu de beraber olmak üzere, hep birden gülüştüler. O gece, Şatoda, doğrusu hiç can sıkılmamıştı!

İşte o tarihlerde, Jésus-Christ bir adamla ahbaboldu. Bir gece, yoldan geçen jandarmalardan saklanmak için bir hendeğe gizlendiği sırada, orada, kendinden evvel gelip mevkii işgal etmiş, görünmeyi hiç de istemeyen bir adamla karşılaştı. Konuştular. Canon lâkabıyla anılan, Leroi isimli iyi bir adamcağızdı, bir şapka işçisi idi, üzücü birtakım meselelerden dolayı iki sene evvel Paristen uzaklaşmıştı, köylerde yaşamayı tercih ediyor, kasaba kasaba dolaşıyor, bir hafta şurada, bir hafta burada kalıyor, patronlar kendisini istemedikleri zaman, o çiftlikten çıkıp öteki çiftliğe gidiyordu. Artık, işi bozulmuştu, dağ yollarında dileniyor, çaldığı sebzeler ve yemişlerle karın doyuruyor, bir saman yığını içinde uyumasına izin verirlerse sevini-

yordu. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, hiç de itimat verecek hali yoktu, üstü başı paramparça idi, gayet pis, gayet çirkindi, sefaletten ve sefahatten bitkin bir halde idi; diken diken seyrek sakallı yüzü öyle zayıf, öyle solgundu ki, kadınlar, daha onu görür görmez kapılarını örtüyorlardı. Asıl fenası şu ki, çok feci lâflar ediyor, zenginleri boğazlayacağını, günün birinde, başkalarının karılarıyla ve şarabıyla, patlayıncaya kadar yiyip içip cümbüş edeceğini söylüyordu; yumruklarını uzatarak, kasvetli bir sesle savurduğu tehditler, Paris dış mahallelerinde öğrendiği ihtilâlci nazariyeleri idi, ateşli cümleler halinde ağzından dökülen bu sosyalist iddiaları, köylüleri dehşet ve hayret içinde bırakıyordu. Çiftlik adamları, iki senedir, onun böyle gün batarken, uzanıp yatmak için bir samanlık köşesi istemeğe geldiğini görüyorlardı; ateşin başına oturuyor, söylediği korkunç sözlerle hepsinin kanını donduruyordu; sonra, ertesi gün kayboluyor, bir hafta sonra, akşam garipliğinde, aynı saatte, aynı harabi ve ölüm kehanetlerini savurarak tekrar ortaya çıkıyordu. Köyden köye dolaşan ne idiği belirsiz bu adamın hayali, geçtiği yerlerde öyle dehşet ve öfke bırakıyordu ki, artık bu yüzden, her taraftan kovuluyordu.

Jésus-Christ ile Canon, hemen anlaşmışlardı. Jésus-Christ:

— Ah! Canına yandığım, diye haykırdı, 48 yılında, şu Cloyes'dakilerin hepsini hacamat etmediğime öyle hata etmişim ki!... Haydi, ahbap, gidip kafayı tutalım!

Adamı şatoya götürdü; beriki konuştukça, birçok şeyler bildiğini, cemiyeti bir çırpıda yeniden düzene koymak için birtakım fikirlere sahibolduğunu görüp onu öyle üstün buluyordu ki, ona karşı saygı duydu, o akşam yanında yatırdı. Canon, daha ertesi gün gitti. İki hafta sonra tekrar geldi, şafak sökerken yine çıkıp gitti. O günden sonra arasıra Şatoya damlamağa başladı, kendi evi imiş gibi yiyip içiyor, horul horul uyuyor, her gelişinde, burjuvaların, üç aya kalmadan temize havale edileceğine yemin ediyordu. Bir gece, babası pusuda iken kızın koynuna girmek istedi, fakat la Trouille öfkelendi, utancından kıpkırmızı kesildi, öyle tırmaladı, öyle ısırdı ki, adam, kızı bırakmak zorunda kaldı. Kız, sen beni ne zannediyorsun, moruk? dedi. O da ona, koca budala, dedi.

Canon'dan, Fouan da hoşlanmıyor, tembelin biri diyor, sonu darağacına dayanan işler yapmak istediğini söylüyordu. Bu haydut herif oraya geldiği zaman ihtiyar öyle kederleniyordu ki, piposunu dışarda içmeği tercih ediyordu. Zaten, hayatı tekrar bozulmağa başlamıştı, can sıkıcı bir mesele yüzünden araları açıldı, oğlunun evinde öyle pek istekle içki içmiyordu.

Jésus-Christ, kendi hissesine düşen toprakları, o zamana kadar, parça parça, yalnız kardeşi Buteau'ya ve enistesi Delhomme'a satmıştı; satış yapabilmesi için imzası şart olan Fouan baba, her seferinde, hiç ses çıkarmadan imza etmişti, çünkü mülk aile içinde kalıyordu. Fakat şimdi, kaçak avcının, ödünç para karşılığında rehine koyduğu son bir tarla işi vardı, alacaklı, ödenmesi gereken faizin bir parasını bile alamadığı için, tarlayı müzayedeye çıkaracağını söylüyordu. Mösyö Baillehache'a danışılmış, o da, masrafa boğulmamak için, tarlayı elden satmak, hem de hemen satmak icabettiğini söylemişti. Felâkete bakın ki, Buteau da, Delhomme da tarlayı almak istemiyorlardı, Fouan babanın, büyük oğlu olacak düzenbaza kendini soydurmasına öfkeleniyorlardı, onun yanında oturduğu müddetçe hiçbir şeye karışmamağa karar vermişlerdi. Bu yüzden, tarla mahkeme marifetiyle satılacaktı, muamele hızla ilerliyordu, bu tarla, ailenin elinden çıkacak olan ilk toprak parçası idi. İhtiyar uyku uyuyamaz olmuştu. Babasının, büyük babasının o kadar kuvvetle özledikleri ve o kadar zahmetle elde ettikleri bu toprağın, şahsa ait bir kadın gibi sahiboldukları, kıskana kıskana muhafaza ettikleri bu toprağın, böyle dâvalarla parçalandığını, değerinden kaybettiğini, yarı fiatla bir başkasının, bir komşusunun kolları arasına girdiğini görmek fenasına gidiyordu. Bunu düşün-

dükçe öfkeden tir tir titriyor, yüreği öyle paralanıyordu ki, çocuk gibi hıçkırarak ağlıyordu. Ah! O Jésus-Christ olacak domuz!

Baba ile oğul arasında, müthiş kavgalar oldu. Jésus-Christ cevap vermiyor, ihtiyarın, ayakta, hâileli bir tavırla, haykırarak, halsiz düşünceye kadar sitemlerle, sızlanmalarla dert yanmasını dinliyordu.

— Evet, sen katilsin, eline bir bıçak alıp vücudumdan bir et parçası koparsan bundan farklı olmaz... Ne güzel tarladır o, daha iyisi bulunmaz! Üstüne bir üflemekle, vermeyeceği mahsul yoktur!... Sen ne gevşek, ne kahpe herifsin, kendini gebertmelisin de, yine bu tarlayı başkasına bırakmamalısın... Hay anasını sattığımın be! Başkasına ha? İşte bunu aklıma getirdikçe kanım oynuyor! Sende kan yok mu be, ayyaş kerata?... Hem de tarla niçin gidiyor? Çünkü toprağı içkiye verdim, sefa pezevengi hergele, mendebur, yezit!

Babası, bağırmaktan sesi kısılıp da yorgun düşünce, oğlu, fütursuzca cevap veriyordu:

— Böyle kendinizi üzmeniz ne mânasız şey, ihtiyar! Hıncınızı çıkarmak için beni pataklayın; ama, hiç de kalender değilmişsiniz doğrusu!.. Ne oluyor kuzum? Toprak yenmez ki! Eğer size bir tabak toprak ikram etseler, kim bilir suratınız ne hale gelirdi. Bu toprağı rehine

koyup ödünç para aldım, çünkü benim topraktan para çıkarma usulüm de bu. Ne olmuş, tarlayı satacaklarmış; ayol, benim pirim Hazreti İsa'yı bile sattılar! Beş on kuruş artar da elimizde kalırsa, onu da içeriz, dünyanın en akıllıca işi budur!... Nasıl olsa öleceğiz, toprak bizim olacak!

Fakat, baba oğulun anlaştıkları bir nokta vardı ki o da mübaşire karşı besledikleri kindi; Vimeux isimli fakir bir adam olan bu mübaşire, Cloyes'daki meslektaşının almak istemediği angaryalar yükletilirdi. Vimeux'nün, bir akşam, şatoya gelip bir mahkeme ilâmı getireceği tuttu. Vimeux, gayet pis, ufak tefek bir adamdı, suratı, bir yığın sarı sakalın ortasında kırmızı bir burunla, çapaklı gözlerden ibaretti. Aşınmaktan, lekelerden berbat bir hale gelmiş şapkasıyle, siyah redingotu ve pantolonuyla hep şehirli gibi giyinirdi. Köylülere tebligatta bulunmağa gittikçe, imdadına hiç kimsenin koşamayacağı ücra yerlerde onlardan yediği müthiş dayaklarla bütün nahiyede şöhret kazanmıştı. Kaç defa sırtında sırıklar parçalandığına, yaka paça bataklıklara daldırıldığma, yaba ile kovalanarak iki kilometre koştuğuna, bir ana kızdan, pantolonu sıyrılarak kıçına sopa yediğine dair, rivayetler dolaşıyordu.

Jésus-Christ, tam o sırada, elinde tüfeği ile eve dönüyordu; bir ağaç kütüğüne oturup pi-

posunu içmekle meşgul bulunan Fouan baba, öfkeli bir homurtu ile:

— Namusumuza sürdüğün şu lekeye bak, serseri! dedi.

Kaçak avcı, dişlerini sıktı:

— Durun, şimdi görürsünüz, diye söylendi.

Fakat Vimeux, onu elinde tüfekle görünce, otuz adım kadar ötede, birdenbire durdu. O siyah, murdar ve dürüst, acıklı haliyle, korkudan titriyordu.

İncecik bir sesle:

— Mösyö Jésus-Christ, dedi, şu bildiğiniz iş için geldim... Bu kâğıdı şuraya bırakıyorum. Hoşçakalın!

İlâmı bir taşın üstüne bırakmıştı, geri geri giderek hızla uzaklaşmağa yeltendiği sırada, beriki haykırdı:

— Hay karalamacı kerata hay, sana terbiye mi öğreteceğiz?... Şu kâğıdı bana getir bakayım!

Biçare adam, korkudan, olduğu yerde donakalmış, ne bir karış ileri, ne bir karış geri gidebiliyordu. Jésus-Christ, silâhı ona çevirdi, nişan aldı.

— Çabuk ol, yoksa kurşunu yersin... Haydi, kâğıdını oradan al, getir... Daha yakına, daha yakına, ulan daha yakına gelsene, korkak herif, yoksa ateş ediyorum!

Mübaşir, vücudu buz kesilmiş, benzi kül gibi, bodur bacakları üzerinde sendeliyordu. Fouan babaya döndü, bakışlarıyla yalvardı. İhtiyar, mahkeme masraflarına karşı ve köylü nazarında o masrafları temsil eden adama karşı duyduğu şiddetli kinle, sakin sakin piposunu içmeğe devam ediyordu.

— Ha şöyle! Nihayet gelebildin, hele şükür. Ver o kâğıdı. Hayır! Öyle parmaklarının ucuyla, isteksiz isteksiz değil, Terbiyeli terbiyeli ver, gönül rizasıyla... Tamam! Aferin.

Vimeux, bu izbandut herifin alayları karşısında taş kesilmiş, bunun arkasından geleceğini sezdiği azizliğin, yumruğun veya tokadın tehdidi altında, gözlerini kırpıştırarak bekliyordu.

— Şimdi, dön.

Vimeux anladı, kımıldamadı, kaba etlerini sıktı.

— Dön, yoksa döndürürüm!

Vimeux, her şeye katlanmak gerektiğini anladı. Süklüm püklüm döndü, sıska kedi kı-

çına benziyen kıçcağızını, kendiliğinden çevirdi. Bunun üzerine, beriki hız aldı, ayağını tam yerine öyle bir indiriş indirdi ki, mübaşiri dört adım öteye, yüzükoyun serdi. Vimeux zahmetle doğruldu, Jésus-Christ'nin:

— Dikkat! Ateş ediyorum! diye seslendiğini işitince, pür telaş, alabildiğine koşmağa başladı.

Jésus-Christ nişan almıştı. Lâkin, yalnız bacağını kaldırmakla iktifa etti, cart! diye bir tane savurdu; öyle cartlamıştı ki, Vimeux, infilâk sesiyle dehşet içinde kalıp tekrar yere serildi. Bu sefer, siyah şapkası, çakıl taşları arasına yuvarlanmıştı. Peşinden koştu, aldı, daha hızla tabanları kaldırdı. Arkasından, silâh sesleri, cart! Cart! Cart! Diye hiç aralık vermeden devam ediyor, bol kahkahalar ortasında işitilen bu düpedüz yaylım ateş, onu büsbütün sersem ediyordu. Kendini yokuşa vermiş, çekirge gibi zıp zıp koşuyordu; yüz adım uzaklaştığı halde, vâdinin yankıları, Jésus-Christ'nin savurduğu gümbürtüleri elân aksettiriyordu. Kırlar, baştan başa bu gümbürtülerle dolu idi, mübaşir, karınca kadar ufalıp, ta uzakta, Rognes kasabasında gözden kaybolduğu zaman, son ve müthiş bir tane daha işitildi. Gürültüye koşan la Trouille, yere oturmuş, kasıklarını tutarak, tavuk gibi gıdaklıyarak gülüyordu. Fouan baba, daha rahat gülmek için, piposunu ağzından çıkarmış-

ti. Ah! Şu kâfir Jésus-Christ! Hiç de sağlam ayakkabı değildi, ama yine de insanı çok güldürüyordu!

Bütün bunlara rağmen, ertesi hafta, tarlanın satılması için, ihtiyar, imzayı basmak zorunda kaldı. Mösyö Baillehache bir alıcı bulmuştu, en akıllıca iş, yine onun övüdünü dinlemekti. Onun için, eylûlün üçüncü cumartesi günü, şehrin iki yortusundan biri olan Saint-Lubin yortusu arifesinde, baba oğulun, Cloyes'ya gitmeleri kararlaştı. Fouan baba, gizli tuttuğu eshamın faizlerini, temmuzdan beri almamıştı, mal memurundan zaten onları almak istiyordu; bu yolculuktan istifade etmeyi, kalabalığa karışıp oğlundan kaçarak mal memuruna uğramayı aklına koymuştu. Tabanvayla gidip yine öyle döneceklerdi.

Fouan'la Jésus-Christ, Cloyes kapısında, demiryolu geçidinin kapalı parmaklığı önünde ayakta durmuş, bir trenin geçmesini bekledikleri sırada, Buteau ile Lise, kendi arabalarıyla, onların yanına geldiler. İki kardeş arasında hemen bir kavga çıktı, geçit parmaklığı açılıncaya kadar biribirlerine hakaretler savurup durdular; hattâ, Buteau, geçidin öte tarafındaki yokuştan aşağı, arabasıyle inerken bile, arkasındaki köylü gömleği rüzgârla kabarmış, bağıra bağıra, ağza alınmayacak şeyler söylüyordu.

Jésus-Christ, iki elini birleştirip boru gibi yaparak avazı çıktığı kadar:

— Haydi oradan, serseri, babanı ben besliyorum! Diye haykırdı.

Grouaise sokağında, mösyö Baillehache'ın yazıhanesinde, Fouan hayli sıkıntılı bir zaman geçirdi; üstelik, herkes cumartesi pazarından istifade etmek istediği için noter dairesi dolu idi, iki saate yakın beklemek zorunda kaldı. İhtiyar, arazisini taksimetmek kararını vermeye geldiği o cumartesi gününü hatırladı. O gün, gidip kendini assaydı, muhakkak ki daha iyi etmiş olacaktı. Noter nihayet onları kabul edip de sıra imzaya gelince, ihtiyar, cebinden gözlüklerini çıkardı, camlarını sildi; fakat yaş dolu gözleri, camları buğulandırıyordu, elleri öyle titriyordu ki, parmaklarını kâğıdın üstüne, tam imzalayacağı yere koymak zorunda kaldılar; Fouan baba, koca bir mürekkep damlasını yayarak imzasını attı. Bu iş ona öyle zor gelmişti ki, ter döküyordu, bacağı kesilen bir insanın, ameliyettan sonra, kesilen bacağını araması gibi, tir tir titriyerek, sersem sersem etrafına bakınıyordu. Mösyö Baillehache, Jésus-Christ'ye sert sert çıkışıyordu: sonra, kanuna dair mülâhazalarda bulunarak, onları selâmetledi. Mülkü elden çıkarmak ahlâka aykırı bir harekettir, mülkün mirastan ayrılmasına mâni olmak için, satış harçlarını herhalde yükseltecekler, diyordu.

Oradan çıktıktan sonra, Grande sokağında, Bon-Laboureur kahvehanesinin karşısında, Fouan, Jésus-Christ'yi, pazarın hayhuydu içinde bırakıp savuştu; hoş, Jésus-Christ de, ihtiyarın ne iş göreceğini tahmin ettiği için, bıyık altından gülerek bu savuşmayı kolaylaştırmıştı. Gerçek, ihtiyar, hemen Beaudonnière sokağına daldı; mal memuru mösyö Hardy, o sokakta, bahçeli ve avlulu, şirin bir küçük evde oturuyordu. Kırmızı yüzlü, neşeli, muntazam taranmış kara sakallı, şişman bir adamdı; köylüler, kendilerine masal okuduğunu söyleyerek kabahat buldukları bu adamdan çok korkarlardı. Mösyö Hardy, köylüleri, daracık bir yer olan kalem odasında kabul ederdi, bir tahta parmaklıkla ikiye bölünmüş olan bu oda, parmaklığın bir tarafında kendisi, öte tarafında iş sahipleri dururdu. Bazan, bir düzine adam gelirdi, ayakta, sıkış sıkış, üstüste beklerlerdi. O sırada, Buteau'dan başka kimse yoktu, o da tam o aralık gelmişti.

Buteau'nun, vergisini, bir tahtada ödediği hiç vâkı değildi. Martta ihbarnameyi alınca, bir hafta aksilenirdi. Toprak vergisini, şahsi vergiyi, menkul vergisini, kapı ve pencere vergisini, pür hiddet diline dolardı; fakat en fazla öfkelendiği şey munzam küsurattı, bunların, seneden seneye arttığını söylüyordu. Sonra, birinci ihtarnamenin gelmesini beklerdi. Bu sayede

bir hafta kazanmış oluyordu. Sonra, her ay pazara gittikçe, verginin on ikide birini öderdi; her ay, aynı azabı çekerdi, bir gün evvelinden rahatsız olmağa başlardı, parayı götürürken, kafasını kestirmeğe gidiyormuş gibi giderdi. Ah! Şu yezit hükümet! Elâlemi soyup soğana çeviriyordu!

Mösyö Hardy, onu görünce, neşeli bir tavırla:

— Vay! Siz mi geldiniz? dedi. İyi ettiniz, gelmeseydiniz size harç ödettirecektim.

Buteau :

— Bir bu eksikti, diye söylendi. Hem bilmiş olun, toprak vergisine zam ettiğiniz altı frangı vermiyorum... Hayır, hayır, bunda hakkaniyet yok!

Mal memuru gülmeğe başladı.

— Evet, her ay aynı terane! Size daha evvel de izah ettim, Aigre'deki eski çayırlığınızı ektikten sonra gelirinizin artmış olması lâzım. Bizler bunu esas olarak alıyoruz!

Fakat Buteau şiddetle itiraz etti, çırpındı. Ya! Ne demezsin, iradım arttı ya! diyordu. Çayır da öyleydi, vaktiyle yüz kırk evlekken şimdi yüz otuz altı evlek kalmıştı, dere yatak değiştirmiş, çayırın dört evleğini yutmuştu. Böyle olduğu halde, Buteau hâlâ yüz kırk evlek üze-

rinden vergi veriyordu, hakkaniyet bu mu idi? Mösyö Hardy, sükûnetle cevap verdi, kadastro işleri kendisini ilgilendirmediğini, kadastronun yeniden yapılmasını beklemek icabettiğini söyledi. Bir kere daha izahat vermek bahanesiyle, Buteau'yu, hiçbir şey anlayamadığı bir sürü rakama, bir sürü teknik kelimelere boğdu. Sonra, alaycı tavrıyla, şu neticeyi çıkardı:

— Ama, siz isterseniz yine vergiyi ödemeyin, bana vız gelir! İcra memurunu yollarım.

Buteau korktu, şaşaladı, öfkesini içine attı. Kuvvet kendi tarafında olmayınca, karşısındakine boyun eğmek lâzımdı; Buteau'nun, kendisinden üstün olduğunu hissettiği bu karanlık ve karışık kudrete, burjuva olacak tembeller dediği hükümet idaresine, mahkemelere karşı beslediği asırlık kin, korkusuyla beraber artmıştı. Usul usul, kesesini çıkardı. İri parmakları titriyordu, pazardan birçok bozuk para almıştı, her parayı önüne bırakmadan evvel eliyle yokluyordu. Hepsi ufak para olmak üzere saydığı paraları üç defa baştan hesapladı; öyle bir yığın para vermek zorunda kaldığı için yüreği daha ziyade paralanıyordu. Nihayet, mal memurunun, parayı alışına, bulanık gözleriyle baktığı sırada Fouan baba gözüktü.

İhtiyar oğlunu arkadan tanımamıştı, Buteau, dönünce, şaşalayıp kaldı. Dili dolaşarak:

— Ey, nasılsınız, iyi misiniz, mösyö Hardy? Dedi. Geçiyordum da, size bir merhaba demek aklıma geldi... Artık birbirimizi görmez olduk...

Buteau bunu yutmadı. Selâm verdi, telâşlı bir halde çıktı; beş dakika sonra, unuttuğu bir şeyi sormak istiyormuş gibi dönüp geldi, tam da o sırada, mal memuru, kupon bedellerini ödemekle meşguldü, ihtiyarın önüne, üç aylık faiz olan yetmiş beş frangı, beşer franklık paralar halinde diziyordu. Buteau'nun gözleri pırıldadı, fakat babasına bakmadı, onun, mendilini paraların üstüne örttüğünü, sonra atmaca gibi kapıp cebine indirdiğini görmemezliğe geldi. Bu sefer ordan beraber çıktılar, Fouan çok şaşkındı, ikide bir, oğluna yan yan bakıyordu; Buteau keyifli idi, birdenbire, babasına karşı muhabbet eseri göstermeğe başlamıştı. Artık Fouan babayı bırakmıyor, kendi arabasına alıp götürmek istiyordu; Bon-Laboureur'e kadar beraber gittiler.

Jésus-Christ, Brinqueville'li küçük Sabot ile birlikte orada idi; bağcı olan bu Sabot da, meşhur muziplerdendi, o da yelli idi, değirmenlerin kanadlarını döndürecek kadar kuvvetli savururdu. Orada buluşunca bahse tutuşmuşlardı, en çok sayıda mumu hangisi söndürürse öteki ona on litre şarap ısmarlıyacaktı. Ahbapları, merak içinde, bol kahkahalarla gülerek, dipteki salona onlarla beraber gitmişlerdi. Et-

taflarına halka olmuşlardı, biri sağda, öteki solda veriştiriyordu; pantolonlarını indirmişler, domalmışlar, her savuruşta bir mum söndürüyorlardı. Fakat Sabot onuncu mumu söndürdüğü halde, Jésus-Christ, bir defasında kuvvetli soluk çıkaramadığı için, henüz dokuzuncuda idi. Buna çok canı sıkılmış görünüyordu, şöhreti tehlikede idi. Ha gayret ha! Rognes kasabası Brinqueville'e yenilecek miydi? Jésus-Christ, öyle bir üfledi ki, hiçbir demirci körüğü böyle üflememiştir. Dokuz! On! On bir! On iki! Mumu, her söndürüşte tekrar yakan Cloyes trampetçisi bile, az kaldı havaya savruluyordu. Sabot, içi boşalmış, yamyassı olmuş, on sayısını güçlükle tutmuştu; o sırada, bahsi kazanan Jésus-Christ iki tane daha koyuverdi. Trampeteciye, bunları son olarak yakmasını söyledi. Trampeteci, mumları yaktı, en parlak anındaki güneş gibi yükselen, altın sarısı güzel bir ışık saçarak yandılar.

— Vay kâfir Jésus-Christ vay! Ne bağırsak var herifte! Madalyayı o kazandı!

Eş dost çeneleri ayrılacak gibi avaz avaz haykırıyorlar, gülüşüyorlardı. Aslına bakılırsa Jésus-Christ'yi hem takdir ediyorlar, hem kıskanıyorlardı, çünkü insanın karnı bu kadar dolu olmak, keyfi istediği gibi savurmak için vücudu sağlam yapılı olmalı idi. On litre şarap içildi, iki saat sürdü, bundan başka lâf etmediler.

Kardeşi, pantolonunu tekrar ayağına geçirirken, Buteau, onun kıçına kardeşçe bir şaplak indirdi; ailenin koltuklarını kabartan bu zafer arasında, barış oluyor gibi idi. Fouan baba, gençliği aklına gelmiş, çocukluk zamanına, kazakların Beauce'da bulundukları tarihe ait bir hikâye anlatıyordu. Bir kazak, Aigre kıyısında, ağzı açık, yatıp uyumuş, Fouan, herifin açık ağzına, gırtlağına kadar dolduracak gibi bir tane veriştirmişti. Pazar dağılıyordu, hepsi bulut gibi sarhoş, çıkıp gittiler.

Buteau, Fouan'la Jésus-Christ'yi kendi arabasına aldı. Karısına yavaş sesle bir şeyler söylemişti, Lise de, bunun üzerine yalpak davrandı. Artık didişmiyorlardı, babalarını el üstünde tutuyorlardı. Fakat, ayılmağa başlayan Jésus-Christ bir şeyler düşünüyordu. Küçük kardeşi babasına bu kadar güleryüz gösterdiğine göre, kerata acaba mal memurunun orada, paraların yerini mi öğrenmişti? Yoo, yağma yoktu! Kendisi, kopuğun biri olduğu halde, o zamana kadar bu paraya el sürmemek nezaketini göstermişti ama, onu başkalarının eline bırakmak budalalığında da bulunmazdı, elbette. Şimdi aile mademki barış içindeydi, bu iş tatlılıkla, dargınlık çıkarmadan bir yoluna koyacaktı.

Rognes'a varıldıktan sonra, ihtiyar, arabadan inmek isteyince, iki oğlu birden atıldılar, bir saygı ve sevgi yarışına çıktılar.

— Baba, bana yaslanın.

— Baba elinizi bana verin.

Fouan'ı kucaklayıp yere indirdiler. İhtiyar, iki oğlunun arasında, hayretler içinde duruyordu; yüreğine kesin bir kanaat girmişti, artık şüphesi kalmamıştı.

— Ne oluyorsunuz kuzum, beni niçin bu kadar seviyorsunuz?

Oğullarının gösterdiği ihtimam, Fouan'a dehşet veriyordu. Her zamanki gibi, saygısız davransalar daha iyi idi. Ah, kör tâlih! Şimdi, paralı olduğunu öğrenmişlerdi, başına kim bilir ne dertler açacaklardı! Fouan baba, şatoya, çok kederli bir halde döndü.

İki aydan beri gözükmeyen Canon, tesadüf, o gün gelmiş, bir taşın üstüne oturmuş, Jésus-Christ'yi bekliyordu. Onu görür görmez, haykırdı:

— Bana bak, kızın Pouillard korusunda; üstünde bir erkek var.

Jésus-Christ, bu haberi alır almaz, yüzüne kan hücum etti, öfkeden ölecekti.

— Şıllık, namusumu kirletiyor!

Diye haykırdı, kapının arkasında duran büyük kamçıyı aldı, taşlı yokuştan koşarak indi,

koruya kadar gitti. Fakat la Troille'un kazları, sahiplerini, sırtüstü yattığı zamanlar, sadık birer köpek gibi bekliyorlardı. Erkek kaz, Jésus-Christ'nin kokusunu hemen aldı, sürüyü peşine takıp ilerledi. Kanadlarını açmış, boynunu uzatmış, devamlı ve keskin bir tehdit halinde tıslıyor, sürüdeki kazlar, harb safı nizamında yayılmışlar, onun gibi, boyunlarını uzatıyorlar, ısırmağa hazır, iri, sarı gagalarını açıyorlardı. Kamçı şaklıyordu, yaprakların altında, bir hayvan kaçışması oldu. La Troille, işi haber almış, savuşmuştu.

Jésus-Christ, kamçıyı yerine astıktan sonra, derin, kalenderce bir kedere gömülür gibi oldu. Belki de, kızının ısrarlı hayâsızlığı, beşer ihtiraslarına karşı onda bir acıma hissi uyandırıyordu. Belki de, Cloyes'da kazandığı zaferden beri duyduğu gurur geçmişti.

Plaçkacı ve ayyaş bir İsa'ya benzeyen, tarak yüzü görmemiş kafasını salladı, Canon'a:

— Ben sana bir şey söyleyeyim mi? dedi. Bütün bu işlerin bir zartalık bile değeri yoktur.

Sonra, bacağını kaldırdı, karaltılara gömülü vâdiye doğru, arzı ezmek ister gibi, gümbürtülü ve hakaretli bir tane koyuverdi.

IV

Ekim ayının ilk günleri idi, bağ bozumları başlayacaktı; âdetti, ver yansın şarap içilen bu eğlenceli hafta içinde, bozuşmuş olan aileler, taze şarap çanaklarının etrafına toplanıp barışırlardı. Rognes'u, bir hafta, keskin bir üzüm kokusu kaplardı; o kadar çok üzüm yenirdi ki, her çitin dibinde, kadınlar eteklerini sıvarlar, erkekler çakşırlarını sıyırırlardı; yüzleri gözleri üzüme bulanan sevdalılar, bağlarda, ağız dolusu öpüşürlerdi. Bu cümbüşlerin sonunda, erkekler sarhoş olur, kızlar gebe kalırdı.

Cloyes'dan döndüklerinin hemen ertesi günü, Jésus-Christ, parayı aramağa koyuldu; çünkü moruk, birikmiş parasıyla tahvillerini, herhalde üstünde taşımıyordu, bir kovukta saklasa gerekti. Fakat, la Troille da babasına yardım ettiği halde, zahmetleri boşa gitti; evin altını üstüne getirdiler, yağmacı kurnazlıklarına ve kuvvetli koku alan burunlarına rağmen, önce hiçbir şey bulamadılar; ancak ertesi hafta, kaçak avcı, tesadüf, kullanılmaz olmuş eski, çatlak bir tencereyi raftan indirdiği sırada, mercimeklerin altında, zamklı bezden bir şapka astarına sıkı sıkı sarılmış bir tomar kâğıt buldu. Hoş, kâğıtların arasında tek metalik para yoktu. Para, herhalde başka tarafta uyuyordu. Baba, beş seneden beri hiç masraf etmediğine gö-

re, bu para hürmetlice bir yığın olsa gerekti. Jésus-Christ'nin bulduğu tomar, mahut gizli tahvillerdi, yüzde beş faizli üç yüz frank değerinde tahvildi. Jésus-Christ bunları saymakla, evirip çevirmekle meşgulken, başka bir kâğıt, iri bir yazı ile kaplı bir resmî kâğıt buldu, onu okuyunca şaşıp kaldı. Vay canına! Paralar, demek ki buraya gidiyordu!

Katıla katıla gülünecek bir şeydi! Fouan, arazisini noter dairesinde taksim ettikten on beş gün sonra, kendisine ait hiçbir malı, avuç içi kadar bile buğdaylık toprağı kalmaması o kadar fenasına gitti ki, âdeta hasta oldu. Yok! Böyle yaşayamazdı, ölecekti. İşte o zaman bir budalalık etmişti; kendisini aldatan şıllığa gizlice avdet etmek için son paralarını veren, halis bir ihtiyar sevdazede budalalığı idi bu. Vaktiyle kurnaz bir adam olduğu halde, Saucisse baba isminde bir ahbabı onu kafese koymuştu. Toprağı gebe koymak için uğraşa uğraşa yıpranan bütün o eski erkeklerin, kuduz hastalığı gibi iliklerine işlemiş olan mülk sahibi olmak isteği, o azgın istek, Fouan babayı galiba çok kuvvetle pençesi içine almıştı; öyle kuvvetle almıştı ki, Saucisse baba ile bir kâğıt imzalamıştı, bu kâğıt gereğince, Saucisse baba, öldükten sonra kendisine bir arpan toprak bırakacaktı, şu şartla ki yaşadığı müddetçe, her sabah, Fouan babadan on beş metelik para ala-

caktı. İnsan yetmiş altı yaşında olur da, satıcı da on yaş daha küçük olursa, böyle bir alışveriş yapılır mıydı? Ama, Saucisse baba, o sıralarda, yatağa girmek alçaklığını irtikâbetmişti. Öksürüyor, can veriyordu, öyle bir halde idi ki Fouan baba, tamahtan aptallaşmış, kendisini ötekinden daha kurnaz zannetmiş, bu kârlı işi bir an evvel bitirmek istemişti. Hâsılı, bu da ispat ediyordu ki, insanın, bir kadın için yahut bir tarla için kıçı tutuştu mu idi, kâğıt imzalamaktansa sırtüstü serilip yatmak daha hayırlı idi; çünkü, her sabah on beş metelik ödemek meselesi beş senedir devam ediyor, Fouan baba, ne kadar çok para verirse, toprağa o kadar fazla tamah ediyor, onu o kadar fazla özlüyordu. Çalışmakla geçen uzun ömrünün bütün üzüntülerinden kurtulduğu, nankör toprağa, başkalarının, vücutlarını kemirtmelerini seyrederek, rahat rahat ölmekten başka yapacak işi kalmadığı halde, varını yoğunu yiyip bitirsin diye yine toprağa dönüyordu! Ah! İnsanların hiç de aklı yoktu, gençler de öyle idi, ihtiyarlar da!

Bir an geldi ki, Jésus-Christ, imzalı mukaveleyi de, tahvilleri de almağı düşündü. Fakat cesaret edemedi. Böyle bir hırsızlık yapınca, kaçıp gitmek lâzımdı. Bunlar, yerine yenileri nasıl olsa gelir diye, olanı aşırılan nakit paraya benzemezdi. Onun için, fena halde öfkelendi,

kâğıtları tencerenin dibine, mercimeklerin altına tekrar yerleştirdi. Hiddeti o dereceyi buldu ki dilini tutamadı. Hemen ertesi gün, tekmil Rognes kasabası, Saucisse baba meselesini haber almış, muhakkak ki üç bin frank bile etmeyen, bir arpanlık, şöyle böyle bir toprak için, onun günde on beş metelik aldığını öğrenmişti; bu para, beş senede, bin dört yüz franka yakın bir şey tutacaktı, eğer ihtiyar külhani beş sene daha yaşarsa, hem tarlası kendisinde kalacak, hem de paraları almış olacaktı. Fouan baba ile alay ettiler. Yalnız, yek at yek mızrak kalalı beri, sokakta yüzüne bile bakmadıkları bu adamın irat ve mülk sahibi olduğunu öğrenince, kendisini yine selâmlamağa ve saymağa başladılar.

Bilhassa aile efradının pek tersi döndü. Babasının, tekrar kendi yanma geleceği yerde, büyük oğlu olacak ahlâksızın evine çekilmesi yüzünden gücenen, ona karşı pek soğuk davranan Fanny, Fouan babaya çamaşır götürdü, Delhomme'un eski gömleklerinden verdi. Fakat ihtiyar, çok sert davrandı, yüreğinde ukde olan o eski sözü: «Babam, kendisini tekrar yanımıza alalım diye diz çökerek yalvaracak» sözünü ima etti, kızını: «Demek ki, beni tekrar evine almak için sen diz çöküp yalvarmağa geldin, öyle mi?» diye karşıladı, bu söz Fanny'nin içine pek oturdu. Eve döndükten sonra, utancından

ve öfkesinden ağladı, bir bakışla incinen bu alıngan, kibirli köylü karısına, bu söz çok dokunmuştu. Namuslu, çalışkan, zengin olduğu için, tekmil kasaba halkıyla, yavaş yavaş bozuşmuştu. Delhomme, bundan böyle, babasının aylığını kendisi götürüp vermeyi vadetmek zorunda kaldı; çünkü, Fanny, kendi hesabına, babasıyla asla konuşmayacağına yemin ediyordu.

Buteau'ya gelince, o da, bir gün, ihtiyarı şöyle bir ziyaret etmek bahanesiyle şatoya geldi, herkesi hayrette bıraktı. Jésus-Christ bıyık altından gülerek rakı şişesini getirdi, kadeh tokuşturdular. Fakat, kardeşinin, cebinden beş franklık on tane sikke çıkardığını, masanın üstüne dizdiğini görünce, alaycılığı şaşkınlığa döndü. Buteau:

— Baba, artık şu hesaplarımızı temizleyelim, demişti... Size, son üç aylığınızı getirdim.

Ah, serseri kâfir! Babasına senelerden beri bir metelik vermeyen bu yezit, şimdi parasının tadını tattırıp onu kandırmak istiyordu! Hoş, Buteau, ihtiyarın ileri uzanan kolunu hemen itmiş, paraları toplayıvermişti.

— Dikkat! Maksat paraların bende olduğunu söylemek... Sizin için saklıyorum, nereye gelip alacağınızı biliyorsunuz, dedi.

Jésus-Christ gözünü açmaya, öfkelenmeye başlıyordu.

— Baksana bana! dedi, eğer babamı alıp götürmek istiyorsan...

Fakat Buteau işi şakaya döktü.

— Ne o, kıskanıyor musun? Babam bir hafta bende, bir hafta sende kalsa, tabiî bir şey olmaz mı, bu? Baba, ikiye bölünsenize, ne olur?... Hele şunu şerefe içelim de!

Giderken, onları, ertesi günü kendi bağına, bağ bozumuna davet etti; karınları patlayıncıya kadar üzüm atıştıracaklardı. Hâsılı o kadar yakınlık gösterdi ki, ötekiler, onun yaman bir hergele olmakla beraber yine çok maskara şey olduğunu söylediler; şu şartla ki adamı dolaba sokmasına meydan vermemeliydi. Hoşça vakit geçirmek için, Buteau ile beraber bir parça yürüdüler.

Bayırın alt başında, Aigre boyunda bir gezinti yaptıktan sonra yanlarında Élodie olduğu halde Rosablanche malikânesine dönen mösyö ve madam Charles'a tesadüf ettiler. Üçü de, madam estelle denilen, Élodie'nin annesinin yasını tutuyorlardı; kadıncağız temmuz içinde ölmüştü, hem de vazife başında ölmüştü, büyük anne, Chartres'dan her dönüşünde, zavallı kızının canı çıktığını zaten söylüyordu; Estelle, kocası olan tembelin gitgide daha az meşgul olduğu Juifs sokağındaki müessesenin iyi şöhretini muhafaza etmek için çok yoruluyordu.

Cenaze töreni mösyö Charles'ı ne kadar müteessir etmişti; Élodie'yi cenazeye götürmeğe cesaret edememişti, ölüm haberini, Élodie'ye, annesi toprağa düştükten ancak üç gün sonra verebilmişlerdi. Senelerden sonra, Planche-aux-Carpes sokağının köşesindeki 19 numarayı, yeşil pancurları her zaman kapalı duran o sarı badanalı 19 numaraya, hâsılı bütün hayatının eseri olan evi gördüğü sabah Charles'in yüreği nasıl burkulmuştu! O gün, siyah örtülerc bürünmüştü, küçük kapı açıktı, dört tane büyük kilise mumu arasına konulmuş olan tabut, bahçe yoluna, enliğine oturtulmuştu! Mösyö Charles'ı asıl duygulandıran şey, tekmil mahallenin, kederini paylaşması şekli oldu. Tören, gerçekten çok iyi geçti. Tabut bahçeden sokağa çıkarılınca, bütün komşu kadınlar ıstavroz çıkardılar. Huşû içinde kiliseye gidildi. Evin kadınları, beşi birden, siyah esvaplar giymişler, törene onlar da gelmişlerdi; o akşam Chartres'da herkesin ağzında dolaşan bir tâbirle, halleri dürüsttü. Hattâ, kadınlardan biri, mezarlıkta ağladı. Hâsılı, mösyö Charles, bu bakımdan, sâdece memnuniyet duymuştu. Fakat ertesi gün, damadı Hector Vaucogne'u sorguya çekip evin içini dolaştığı zaman ne kadar ıstırap çekmişti! Ev, şatafatını zaten bir hayli kaybetmişti, mösyö Charles'ın, kendi zamanında, asla göz yummayacağı çeşit çeşit ihmalkârlıklar, evde bir erkek elinin noksan olduğunu gösteri-

yordu. Bununla beraber, beş kadının, cenaze törenindeki durumları, onları, bütün hafta müessese dolup dolup boşalacak kadar iyi tanıttığını görünce memnun oldu. Kafası endişelerle dolu, 19 numaradan ayrıldığı zaman, şu hakikati Hector'dan gizlememişti: Şimdi, biçare Estelle hayatta olmadığı için tekneyi idare edemeyeceğinden, kızının servetini yemek niyetinde değilse, ona, nefsini islâh etmek, işe ciddiyetle sarılmak düşüyordu.

Buteau, Charles'lara tesadüf eder etmez, onları da bağ bozumuna davet etti. Fakat matemde oldukları için teklifi geri çevirdiler. Yüzleri melâlli, hareketli aheste idi. Yalnız, gelip taze şaraptan içmek teklifini kabul ettiler. Madam Charles:

— O da, bu yavrucağı avutmak için, dedi. Yatılı mektepten çıkardığımızdan beri burada o kadar eğlencesiz ki! Ne yaparsınız? Hep sınıfta kalamaz ya!

Élodie, gözlerini yere indirmiş, sebepsiz yere, yanakları kıpkırmızı kesilmiş, dinliyordu. Boyu çok uzamış, vücudu çok incelmişti, gölgede büyüyen zambak solgunluğunda idi.

Buteau sordu:

— Peki, bu koca genç kızı ne yapmak istiyorsunuz?

Élodie daha fazla kızardı, büyük annesi:

— Vallahi hiç bilmiyoruz, diye cevap verdi... kendisi düşünüp karar verecek, serbest bırakacağız.

O sırada Fouan, mösyö Charles'ı bir kenara çekmiş, alâka ile şu suali sormuştu:

— Ticaret yolunda gidiyor mu?

Mösyö Charles, üzüntülü bir tavırla omuzlarını silkti:

— Ne münasebet! Tesadüf, bu sabah Chartres'lı birini gördüm. O yüzden bu kadar üzülüyoruz ya... Müessese mahvolmuş! Öyle kontrolsüzmüş ki koridorlarda döğüşler oluyormuş, hattâ kimse parasını vermiyormuş!

Kollarını kavuşturdu, en fazla yüreğini sıkan şeyden kurtulmak için kuvvetle soluk aldı, bu yeni hoşnutsuzluk sebebinin azametini sabahtan beri hazmedememişti.

— İnanılacak şey değil, alçak, şimdi de kahveye devam ediyormuş!... Kahveye gidiyor! Kendi evi kahveyken, kahveye gidiyor!

Onları dinleyen Jésus-Christ, inançlı bir tavırla:

— Öyle ise hapı yuttu! dedi.

Sustular, çünkü madam Charles'la Élodie, Buteau ile beraber yanlarına yaklaşıyorlardı.

Şimdi, üçü de, ölen Estelle'den bahsediyorlardı, genç kız, zavallı anneciğini kucaklayamadığını, ne kadar kederlendiğini söylüyordu. Safdil haliyle ilâve etti:

— Ama, felâket pek birdenbire gelmiş, şe kerci dükkânında da çok iş varmış...

Madam Charles, ötekilere döndü, göz kırptı, acele cevap verdi:

— Evet, dedi, vaftizler için.

Hiçbiri gülümsememişti, hepsi acıklı acıklı başlarını sallıyorlardı. Éliodie'nin gözleri, parmağında takılı bir yüzüğe gitmişti, ağlayarak yüzüğü öptü.

— Annemden hâtıra diye bana yalnız bunu verdiler, dedi... Büyük annem, onun parmağından çıkarmış, benim parmağıma taktı... Yirmi yaşından beri parmağındaymış, ben, ölünceye kadar takacağım.

Yüzük, eski bir nişan halkası idi, harcıâlem kaba bir kuyumcu işi idi, o kadar aşınmıştı ki, menevişleri âdeta kaybolmuştu. Halkanın bu şekilde aşındığı elin, hiçbir işten kaçmadığı, daima çalıştığı, lâzımlık yıkadığı, yatak yaptığı, her yeri silip süpürdüğü, yıkayıp arındırdığı, her tarafa girip çıktığı belli idi. Bu yüzük o kadar çok şey anlatıyordu, altınından, o kadar çok işte eser bırakmıştı ki, erkekler, burun delikleri açılarak, hiçbir şey söylemeden, dikkatle onu seyrediyorlardı.

Mösyö Charles, âni bir heyecanla tıkanarak:

— Sen de bu yüzüğü annen kadar aşındırdıktan sonra dinlenebilirsin, dedi... Eğer konuşabilseydi, intizam ve çalışma sayesinde nasıl para kazandığını sana öğretirdi.

Élodie, göz yaşları içinde, dudaklarını tekrar yüzüğe yapıştırmıştı. Madam Charles devam etti:

— Bilmiş ol, seni evlendireceğimiz zaman, bu halkayı kullanmayı istiyorum.

Fakat bu son söz üzerine, bu evlenme lâfı üzerine, genç kız, rikkati arasında, öyle bir heyecanla sarsıldı, öyle utandı ki, yüzünü saklamak için, telâşla, büyük annesinin göğsüne atıldı. Madam Charles, gülümseyerek onu teskin etti:

— Aaa, bunda utanacak ne var, tontonum?... Kendini alıştırmalısın, bu işte bir kötülük yok ki. Senin yanında, kötü şeyler söylemem, tabii... Kuzenim Buteau, demincek, seni ne yapacağımızı soruyordu. Evvelâ evlendireceğiz... Haydi bakalım, yüzüme bak, artık sürtünüp durma. Yüzünün derisi sıyrılacak.

Sonra derin bir memnunluk haliyle ötekilere döndü:

— Nasıl? Ne terbiye değil mi? Hiç mi hiçbir şey bildiği yok! dedi.

Mösyö Charles da şu mütalâada bulundu:

— Yooo! Eğer bu melek gibi kızımız olmasaydı, size söylediğim şeyden dolayı çok kederlenecektik... Üstelik, gül ağaçlarıyla karanfillere, bu sene hastalık geldi, kuşhaneme de ne oldu bilmiyorum, bütün kuşlarım hasta. Yalnız, balık avıyla biraz teselli buluyorum, dün üç librelik bir alabalık tuttum... köyde oturmak, mesut yaşamak içindir, değil mi ya?

Ayrıldılar. Charles'lar, taze şaraptan içmeğe geleceklerini tekrar vadettiler. Fouan, Buteau ve Jésus-Christ, hiç konuşmadan birkaç adım yürüdüler, sonra ihtiyar, hepsinin düşüncesini hulâsa etti:

— Bu kızı alıp evi de beraber ele geçirecek külhani her kimse, pek talihli herif!

Rognes trampetecisi bağ bozumunu ilân etmişti; pazartesi sabahı bütün kasaba ayaklandı, çünkü herkesin bir bağı vardı, bir tek aile yoktu ki, o sabah, Aigre yamacında çalışmağa gitmek fırsatını kaçırsın. Fakat, kasabayı büsbütün heyecana veren şey, bir gün evvel, ortalık karardıktan sonra, nahiyenin nihayet masrafı göze alıp getirttiği köy papazının kilise önünde arabadan inmiş olması idi. Karanlık öyle basmıştı ki, papazın yüzünü iyice görememişlerdi. Onun için, anlata anlata bitiremiyorlardı, kaldı ki mesele, meşgul olmak zahmetine gerçekten değerdi.

Rahip Godard, Rognes ahalisiyle bozuştuktan sonra, aylarca oraya ayak basmamakta inadetmişti. Bozoches-le-Doyen'e ayağına gelenleri vaftiz ediyor, evlendiriyor, günahlarını çıkartıyordu; ölülere gelince, onlar da, papaz gelecek diye bekleye bekleye, zâhir, kuruyacaklardı; fakat bu nokta karanlık kaldı, bu büyük dargınlık sırasında hiç kimse ölmedi. Rahip Godard, kendisini fazla istiskal eden, hepsi sefih ve ayyaş, şeytana itikatları kalmayalı beri hepsi cehennemlik insanlarla dolu lânetleme bir kasabaya din telkinine gitmektense afaroz edilmeğe razı olduğunu Monsenyöre açıkça söylemişti; Monsenyör de, besbelli onu tutuyor, bu âsi cemaatin nedamet getirmesini bekleyerek işleri oluruna bırakıyordu. Yani Rognes kasabası papazsız kalmıştı: Ne âyin vardı, ne bir şey, vahşet halinde idiler. O gece, bir parça şaşalamışlardı; fakat, netice itibariyle, doğrusu, işler hiç de eskisinden fena gitmiyordu. Bu hale alışılıyordu, papaz yok diye eskisinden fazla ne yağmur yağıyor, ne rüzgâr esiyordu, üstelik de nahiye hayli para tasarruf ediyordu. Bu sebeple, mademki bir papaz bulunması şart değildi, mademki papaz bulunmamasının mahsule bir zararı dokunmadığı, hiç kimsenin de eceli gelmeden ölmediği tecrübe ile sabit olmuştu, hep papazsız kalmak pekâlâ mümkündü. Çoğu kimse bu fikirde idi, hem yalnız Lengaigne gibi serkeş kafalılar değil, meselâ Delhomme gibi, iyi-

yi kötüyü hesabetmesini bilen aklı başında insanlar bile böyle düşünüyorlardı. Ne var ki, birçoklarının da, köylerinde papaz bulunmadığı için canları sıkılıyordu. Bu, onların ötekilerden daha dindar olmalarından değildi. Kendilerini korkutmaktan vazgeçmiş bir sözde Tanrıya kulak astıkları yoktu! Ama papazsız kalmak, bir papaz bulundurmaktan âciz kalacak kadar fakir yahut hasis olduklarını anlatmak gibi bir şeydi; hâsılı, çok aşağılık şeylermiş gibi, boşuna on metelik sarf etmek istemeyen hiçin hiçi insanlarmış gibi görüneceklerdi. Magnolles'lüler, Rognes'dan on nüfus aşağı, pek pek iki yüz seksen üç kişi oldukları halde, bir papaz besliyorlar, onunla, komşularına karşı, öyle kışkırtıcı bir gülüşle övünüyorlardı ki, sonunda herhalde dövüş çıkacaktı, sonra da, kadınlarda alışkanlık vardı. Hiçbirisi papazsız ölmeğe, yahut gömülmeğe herhalde razı olmayacaktı. Büyük yortularda, erkekler de bazan kiliseye gidiyorlardı, çünkü herkes gidiyordu. Hâsılı, kasabada öteden beri hep papaz bulunmuştu, lâfına kulak asılmasa bile bir tane lâzımdı.

Tabii, mesele belediye meclisine bildirildi. Kendisi kiliseye devam etmemekle beraber, otorite bakımından, dini korumayı şiar edinmiş olan Hourdequin, bir uzlaştırma ümidiyle, iki tarafı da tutmadı, bir politika hatası işledi. Nahiye fakirdi, papaz evini tamir etmek için gidecek masraf, ona ağır gelirdi, bu masrafı

ona yüklemeğe ne lüzum vardı? Kaldı ki, Hourdequin, rahip Godard'ı kandırıp getireceğini umuyordu. Halbuki, vaktiyle papaz düşmanı olan belediye reis muavini Macqueron'un, kasabada kendilerine mahsus bir papazları bulunmamasından dolayı gocunan hoşnutsuzlukların elebaşılığını alacağı tuttu. O günden itibaren, bu Macqueron, belediye reisini devirip yerine kendisi geçmeyi kurmağa başladı; diğer taraftan, yaklaşan seçimlerde tekrar mösyö de Chédeville'in karşısına çıkacak olan Châteaudun'lü fabrika sahibi mösyö Rochefontaine'in hafiyeliğini yaptığı söyleniyordu. O sıralarda, Hourdequin de yorgundu, çiftlikte büyük gaileleri vardı, belediye meclisi toplantılarına gelmiyor, işleri muavinine bırakıyordu; öyle oldu ki, Macqueron belediye meclisini avucu içine aldı, nahiyenin ruhani daire derecesine yükseltilmesi için gereken tahsisat kabul edildi. Macqueron, yeni yol yapıldığı sırada istimlâk edilen arazisini bedava bırakacağını vadettiği halde bedelini aldığından beri, belediye âzaları, ona hilekâr diyorlar, fakat çok saygı gösteriyorlardı. Kasabayı yobazların eline teslim eden karara yalnız Lengaigne itiraz etti. Papaz eviyle bahçeden dışarı atılıp şimdi bir kulübeye sığındığı için, Bécu de söyleniyordu. Bir ay müddetle işçiler duvarları tamir ettiler, camları taktılar, çürümüş arduvazları değiştirdiler; böylece bir köy papazı baştan başa ba-

dana edilen küçük eve, bir gün evvel, nihayet yerleşebilmişti.

Her biri, Gneulebée denilen, bir tarafı delik dört beş büyük fıçı yüklü arabalar, şafakla beraber, yamacı tırmanmağa başladılar. Kadınlar, sepetlerini yanlarına alıp arabalara binmişlerdi; erkekler, hayvanlarını kamçılıyarak, yaya yürüyorlardı.Upuzun bir araba dizisi olmuşlardı, arabadan arabaya, yaygaralarla, gülüşmelerle karışık konuşuluyordu.

Lengaigne'in arabası, tam da Macqueron'un arabasından sonra geliyordu; onun için, altı aydan beri biribiriyle konuşmayan Flore'la Coelina bu vaziyet sayesinde, barıştılar. Flore'un yanında Bécu kadın vardı, öteki, kızı Berthe'le beraberdi. Lâkırdı dönüp dolaşıp köy papazına gelivermişti. Atların ayak sesleriyle bölünen cümleler, sabah serinliğinde, arabadan arabaya uçuyordu.

— Ben gördüm, sandığını arabadan indirmeye yardım ediyordu.

— Yaa!... Nasıl adam?

— Ne bileyim? Ortalık karanlıktı... Upuzun, ipince gibi gördüm, perhizden çıkmış gibi sapsarı, alabildiğine uzun bir yüzü vardı, hem de cılız bir şeydi... Belki otuzluk var. Pek yumuşak başlı görünüyor.

— Rivayete bakılırsa, Auvergne memleketinden geliyormuş, senenin üçte ikisi karlar altında kalan dağlardan.

— Vah zavallı! Öyleyse, bizim burada rahata kavuşacak!

— Elbette!... Adı da Madeleine'miş, biliyormusun?

— Hayır, Madeline.

— Madeline, Madeline her ne ise, erkek adı değil, hâsılı.

— Belki de bağlara, bizi ziyarete gelir. Macqueron, onu alıp getireceğini vadetti.

—Yaa! Aman, gözlemek lâzım.

Arabalar yamacın eteğinde, Aigre suyu boyundaki yolda duruyorlardı. Her üzüm bağında, sıra sıra hereklerin arasında, kadınlar işe koyulmuşlardı, kaba etleri havada, iki büklüm yürüyorlar, bağcı bıçağı ile salkımları kesip sepetlerine dolduruyorlardı. Erkekler ise, sepetleri küfelere boşaltıp, aşağı indirmeğe, fıçılara boşaltmağa yetişemiyorlardı. Bir arabadaki fıçıların hepsi dolar dolmaz, gidip büyük şarap fıçılarına boşalıyor, yine doldurulmak üzere dönüp geliyordu.

O sabah, öyle fazla çiy yağmıştı ki, kadın, ların fistanları çabucak sırılsıklam oldu. Bere-

ket versin, hava çok güzeldi, güneşte kurudular. Üç haftadır yağmur yağmamıştı; yaz rutubetli geçtiği için bozulacağından korkulan üzümler birdenbire olgunlaşmış, şekerlenmişti; onun için, mevsime göre fazla sıcak olan bu parlak güneşte hepsi neşeleniyorlar, alay ediyorlar, haykırışıyorlar, açık saçık lâflar ediyorlar, kızları katıla katıla güldürüyorlardı.

Flore, doğruldu, bitişik bağdaki Macqueron kadına bakarak, Bécu kadına:

— Şu Coelina, kızı Berthe'in kibar küçük hanımlar gibi teni var diye övünüyordu, dedi!... Halbuki, yavrucak sararıyor, fena halde kuruyor.

Bécu kadın:

— Elbette! Diye cevap verdi, kızları kocaya vermeyince öyle olur! Berthe'i araba yapıcısının oğluna vermemekle hata ediyorlar... Zaten, rivayete bakılırsa, kızın kötü huyları varmış, sıhhatini kendisi bozuyor.

Tekrar iki kat olup salkım kesmeğe başladı. Sonra, kıçını sallıyarak ilâve etti:

— Ama, yine de, okul öğretmeni, etrafında fırıl fırıl dönüyor.

Flore:

— Ha şunu bileydin, diye haykırdı, o Lequeu olacak herif, gübrenin içinden burnuyla

para toplar... Hah, işte onlara yardıma geliyor. Gidi düzenbaz!

Fakat sustular. Askerden geleli henüz on beş gün olan Victor, onların sepetlerini alıyor, Delphin'in küfesine boşaltıyordu; Lengaigne kadın olacak o yılan karı, kendinin dükkânda bulunması şart olduğunu bahane ederek, bağ bozumu için, Delphin'i ücretle tutmuştu. Rognes'dan hiç ayrılmayan, körpe bir meşe ağacı gibi toprağa kök salmış olan Delphin de, küstah ve alaycı bir tavır takman Victor'un karşısında, hayretten ağzı bir karış açık duruyordu. Victor, onu hayret içinde bıraktığından dolayı pek memnundu, bıyık koyuvermiş, sivri bir sakal uzatmış, başından hâlâ çıkarmadığı polis şapkasıyla, dünyaya metelik vermediğini anlatan haliyle o kadar değişmişti ki, onu kimse tanıyamıyordu. Yalnız, külhani, berikinin haset ettiğini sanıyorsa aldanıyordu. Ona, istediği kadar kışla hikâyeleri anlatsın, sefahate, orospulara ve şaraba dair istediği kadar yalan uydursun, köylü, kafasını sallıyor, netice itibariyle hayrette kalmakla beraber hiç de imrenmiyordu. Hayır, hayır! İnsanın, kendi bucağından ayrılması fazla pahalıya mal oluyordu! Chartres'a gidip, Nénesse'le beraber bir lokantada para kazanmak teklifini iki defa geri çevirmişti.

— Peki ama, behey kötürüm mendebur! Asker olursan ne olacak?

— Ooh! Asker olursam!... Kur'ada boş sayı çekmek de var!

Victor onu bu kanaatinden döndüremedi; Delphin'e karşı büyük bir istihfaf duyuyordu. Kazak gibi sağlam yapılı olduğu halde, ne kahpe herifti bu! Victor, hem konuşuyor, hem sepetleri küfeye boşaltıyor, herif yükün altında eğilmiyordu. Azizlik olsun diye, bir işaretle, farfaraca, Berthe'i gösterdi, ilâve etti:

— Bana bak, ben gittiğimden beri, orasında bir şeyler bitti mi?

Delphin bol bir kahkaha attı, çünkü Macqueron'un kızındaki garibe, gençler arasında en büyük alay mevzuu idi.

— Bilmem, yakından bakmadım... Belki de ilkbaharda bitmiştir.

Victor, tiksinti ile yüzünü buruşturarak:

— Ben sulamam, herhalde, dedi. Ha bir kurbağa, ha o... Hem, sıhhat için de hiç iyi bir şey değil, perukasız olunca orası nezle olur.

Bu söz üzerine, Delphin öyle güldü ki, sırtındaki küfe devrilecekti; bayırdan indi, küfeyi bir fıçıya boşaltmakla meşgulken, hâlâ katıla katıla güldüğü işitiliyordu.

Macqueron'un bağında, Berthe, kibar küçük hanımlık taslıyor, salkımları bağcı bıçağı

yerine küçük bir makasla kesiyor, dikenlerle arılardan korkuyor, çiyden ıslanıp bir türlü kurumayan zarif ayakkabılarına üzülüyordu. Nefret ettiği Lequeu'nün iltifatlarına tahammül gösteriyor, aynı zamanda, okumuş yazmış bu biricik erkeğin kendisine kur yapmasıyla övünüyordu. Lequeu, nihayet, mendilini çıkarıp Berthe'in ayakkaplarını sildi. Tam o sıra, da, beklenmeyen bir hâdise onları meşgul etti. Berthe:

— Aman, ne güzel fistanı var!.. Diye mırıldandı. Söyledilerdi ya, dün akşam, babasıyla beraber gelmiş.

Bu, Lengaigne'lerin kızı Suzanne'dı. Paris'te üç sene çılgınca bir hayat sürdükten sonra, birdenbire, köyüne dönüvermişti. Bir akşam evvel gelmiş, annesiyle kardeşi bağ bozumuna giderken o, yatakta sabah keyfi yapmış, daha sonra gidip onları orada bulmayı, çalışan köylülerin karşısına, parlak tuvaletiyle birdenbire çıkıp hepsini kahırlandırmayı kurmuştu. Gerçekten de, son derece büyük bir heyecan uyandırmıştı, çünkü, mavi ipekliden bir fistan giymişti, fistanın parlak mavisi, semanın maviliğini siliyordu. Suzanne, içine gömüldüğü parlak güneşin altında, asma dallarının sarıya bakan yeşili ortasında, açıkta, bu mavi fistanıyla sahiden göz alıyor, şâşaa saçıyordu. Bağa gelir gelmez, yüksek sesle konuşup kahkaha atma-

ya başladı; salkımları eline alıp yukarı kaldırıyor, havadan ağzına indirerek yiyor, kendisinden dolayı pek koltukları kabaran kardeşi Victor'la ve Delphin'le şakalaşıyordu; Bécu kadınla annesini, hayretten, elleri iki yanlarına sarkık, gözleri nemli, hayran bakıyorlardı. Hoş, civar bağlardaki bağ bozucular da bu hayranlığı paylaşıyorlardı. İş durmuştu, hepsi onu seyrediyorlardı, kız o kadar gelişmiş, güzelleşmişti ki, âdeta güçlükle tanıyorlardı. Eskiden çirkin bir kızken, şimdi, herhalde, sarışın kâhküllerini yüzüne doğru bir başka biçimde indirdiği için olsa gerek, çok şirinleşmişti. Bu meraklı muayene neticesinde, onun böyle pahalı esvaplar giydiğini, etli canlı hale geldiğini, neşeli yüzü zenginlik saçtığını görenler, ona karşı büyük bir saygı duyuyorlardı.

Coelina'nın yüzü sapsarı kesilmiş, dudakları büzülmüştü, kızı Berthe'le Lequeu arasında, o da kızın seyrine dalmıştı.

— Amma da şıklaşmış haa!... Flore önüne gelene anlatıyor, kızının orada uşakları, atı arabası varmış. Belki de doğrudur, öyle ya, bu takma takıştırma çok kazançla olur.

Hoş görünmeğe yeltenen Lequeu:

— Aman efendim, bu aşağılık mahlûkların parayı nasıl kazandıkları malûm, dedi.

Coelina, acı acı devam etti:

— Nasıl kazanırlarsa kazansınlar, paraları var ya!

O sırada, Suzanne, Berthe'i görmüş, tanımıştı; Vaktiyle ikisi de Meryem kızları idiler; gayet mültefit, ilerledi:

— Bonjur, nasılsın, iyi misin? diye sordu.

Berthe'i tepeden tırnağa süzüyordu, renginin solukluğuna dikkat etti. Bunun üzerine, kendi süt beyaz teninin verdiği gururla, gülerek, tekrar:

— İyisiniz, değil mi? dedi.

Berthe, ezile büzüle, mağlûp, cevap verdi:

— Çok iyiyim, teşekkür ederim.

O gün, Lengaigne'ler üstün gelmişlerdi, Macqueron'lara âdeta bir şamar indirmiş gibi idiler, Coelina, öfkeden kuduruyor, daha o yaşta yüzü buruşmağa başlayan kendi kızının sıskalığını, sarı benzini, ötekilerin, taravetli ve pembe yüzlü kızlarının sıhhatli haliyle kıyaslıyordu. Hakkaniyet mi idi bu? Şu aşifte, sabahtan akşama kadar, üzerinden bir sürü erkek geçtiği halde hiç yıpranmıyordu; halbuki, namuslu bir genç kız olan kendi kızı, yalnız yattığı halde, üç çocuk doğurup ihtiyarlayan bir kadın gibi bozulmuştu! Yok, yok! Usluluk mükâfat görmüyordu, ana babasının evinde, namusuyla oturmak zahmete değmezdi!

Nihayet, tekmil bağ bozucular, Suzanne'a hoş geldin dediler. Suzanne, büyümüş çocukları kucakladı, ihtiyarların hâtıralarını tazeliyerek, onları heyecanlandırdı. İnsan, ne olursa olsun, servet yapınca, elâleme kıymet vermeyebilirdi. Bu kız, şimdi zengin olduğu halde, mademki ailesine hor bakmıyordu, mademki köyüne gelip dostlarını görüyordu, yine iyi kalbli idi.

Saat on birde hep oturup peynir ekmek yediler. İştahları olduğu için yemiyorlardı, çünkü şafak söktü sökeli tıkabasa üzüm yemekle meşguldüler, gırtlakları şekerden yapış yapış, karınları fıçı gibi şiş ve yusyuvarlaktı; içleri gurulduyordu, yedikleri üzüm müshil yerine geçmişti; daha şimdiden, ikide bir, kızlardan biri, bir çitin arkasına doğru sıvışmak zorunda kalıyordu. Tabii, buna gülünüyordu, erkekler ayağa kalkıyorlar, onu uzaklaştırmak için ooo! Ooo! diye sesleniyorlardı. Hâsılı, candan eğleniyorlardı, yürekleri ferahlandıran şifalı bir eğlence idi.

Ekmek peynir sona ermek üzere iken, Macqueron rahip Madeleine'le beraber, aşağıdaki yolda gözüktü. Suzanne hemen unutuldu, bütün gözler papaza döndü. Açıkça söylemek lâzım gelirse, papazın bıraktığı intıba, lehinde olmadı: fasulye sırığı gibi bir adamdı, dünya yıkılmış da altında kalmış sanılacak kadar yü-

zü tasalı idi. Yine de, her bağın önünde durup selâm veriyor, herkese iltifatlı bir söz söylüyordu, gitgide, adamı pek terbiyeli, pek halim selim buldular, hâsılı kuvvetli değildi. Bunu kendilerine uydurabileceklerdi! O rahip Godard olacak geçimsiz herifin zamanındakine benzemeyecekti. Arkasından gülüşmeğe başlıyorlardı. Rahip bayırın üst başına varmıştı, orada kımıldamadan duruyor, Auvergne boğazlarının dar ufuklarına alışık, parlak, iri dağlı gözlerini yaşartan yeisli bir melâle, bir nevi korkuya kapılmış, dümdüz, külrengi, ucsuz bucaksız Beauce ovasına bakıyordu.

Buteau'larm bağı da, tam onun durduğu noktada idi. Lise'le Françoise salkım kesiyorlardı; babasını alıp getirmeği ihmal etmemiş olan Jésus-Christ de, gık deyinceye kadar yediği üzümden sarhoş olmuş, sözde, küfelere sepet boşaltmakla meşgulmüş gibi yapıyordu. Üzümler, vücudunda öyle tahammür ediyor, karnını öyle gazla dolduruyordu ki, her deliğinden hava çıkıyordu. Orada bir papazın bulunmasıyla şevke geldi, densizleşti.

Buteau:

— Terbiyesiz kerata! Diye haykırdı. Bari bekle de, papaz efendi gitsin, sonra yap.

Fakat Jésus-Christ bu azarı kabul etmedi. İstediği zaman edep, erkân bilir bir kimse gibi cevap verdi:

— Ona mahsus değil ki, kendi keyfim için.

Fouan baba, yorulmuş, havayı güzel, mahsulü bereketli görünce sevinmiş, kendi tâbiriyle, yer iskemlesine oturmuştu. Bağı yakında bulunan la Grande'in, gelip kendisine merhaba demesiyle, için için alay ediyordu. Paralı olduğunu haber alalı beri, o da itibar etmeğe başlamıştı. Sonra, torunu Hilarion'un, kendi yokluğundan istifade edip üzüm tıkandığını uzaktan görünce, bir sıçrayışta Fouan babanın yanından ayrıldığı, meczuba sopa indirmeğe başladı. Kazandığından fazla zarar veren yalak düşkünü domuz seni! Diye söyleniyordu.

Buteau, yaltaklanmak için, bir lâhza babasının yanına oturmuştu:

— Şu hala, kuyruğu bir titretse herkes memnun olacak, dedi! Eşek gibi hem dayanıklı hem budala diye, bu zavallı meczuba böyle eziyet etmek yakışır mı?

Sonra, öteki yamaçta, yolun kenarında bulunan Delhomme'ları diline doladı. Kasabanın en güzel bağı onlarındı, iki hektara yakın bir parça halinde idi, içinde on iki kişi kadar çalışıyordu. Çok bakımlı olan bağları öyle salkımlar veriyordu ki, hiçbir komşunun bağında benzeri yoktu; bununla o kadar övünüyorlardı ki, sanki herkesten ayrı bağ bozumu yapıyor gibi

bir halleri vardı, kızları alabildiğine koşturan âni buruntulara gülmüyorlardı bile. Sanki tepeye çıkıp babalarına bir hoşgeldin derlerse ayakları kırılırdı, onun orada bulunduğundan haberleri yokmuş gibi davranıyorlardı. Muntazam çalışma, hakkaniyet gibi gösterişler yapan bu Delhomme olacak kılıbık herif, emsalsiz bir avanaktı! Ya o cırlak Fanny başkalarına yaptığı kötü işlerin farkına bile varmadığı halde, ters yellendin diye adama kızar, resim gibi karşısına geçip tapınılmasını isterdi!

Buteau devam etti:

— İşin doğrusu, baba, dedi, ben sizi çok severim, halbuki kardeşimle ablam... Bilmiş olun, püften şeyler yüzünden biribirimizden ayrıldığımız için hâlâ yüreğim üzgün.

Kabahati, Jean'ın baştan çıkardığı François'a yükledi. Fakat François şimdi uslu oturuyordu. Eğer kımıldıyacak olursa, Buteau, onu havuza daldırıp serinleterek kızgınlığını gidermeğe karar vermişti.

— Kendinizi bir yoklayın bakalım, baba... Tekrar bize dönüp gelseniz, olmaz mı?

Fouan, ihtiyatlı davrandı, sustu. Küçük oğlunun nihayet ağzından kaçırdığı bu teklifi zaten bekliyordu; peki, yahut hayır demek istemiyordu, çünkü işin nereye varacağı bilinmez-

di. O zaman, Buteau, kardeşinin, bağın öte başında bulunduğuna iyice emniyet getirdikten sonra, devam etti:

— Bu Jésus-Christ olacak düzenbazın evinde sizin işiniz ne, öyle değil mi? Günün birinde, belki de sizi orada öldürülmüş bulacaklar... hem, bakın size söyleyeyim, ben sizi beslerim, barındırırım, aylığınızı da yine veririm.

Babası, hayretler içinde, gözlerini kırpıştırmıştı. Hâlâ bir şey söylemediğini görünce, oğlu, onun büsbütün tamahını celbetmek istedi.

— Kahveniz, rakınız, dört meteliklik tütününüz, hâsılı keyfiniz tamam!

Bu kadarı fazla idi, Fouan korktu. Jésus-Christ'nin evinde, işler gerçi kötüleşiyordu. Fakat, ya Buteau'lara gider de, orada yine rahatsız olursa?

Bahsi kesmek için ayağa kalktı, yalnız:

— Düşünelim bakalım, dedi.

Ortalık kararıncaya kadar bağ bozumu devam etti. Arabalar, durmadan dolu küfeleri taşıyor, boş küfeleri geri götürüyordu. Batmakta olan güneşin yaldızladığı çubuklar arasında, engin, pembe semanın altında, bütün bu taşınan üzümün verdiği sarhoşluk ortasında, sepetlerle küfeler, daha hızlı gidip geliyordu.

O sırada, Berthe bir kaza geçirdi; öyle bir buruntu geldi ki, koşacak vakit bile bulamadı. Herekler arasına çömeldi, annesiyle Lequeu, vücutlarını siper ettiler. Bitişik bağdakiler, bunu gördüler. Victor'la Delphin, ona kâğıt göndermek istiyorlardı; fakat Flore'la Bécu mâni oldular, çünkü bazı işlerde haddi aşmak yalnız terbiyesizlere mahsustu. Nihayet, evlere dönüldü. Delhomme'lar, kafilenin en başında idiler; la Grande, beygire yardım edip arabayı çekmesi için Hilarion'u zorluyordu; Lengaigne'lerle Macqueron'lar, aralarındaki rekabete rikkat katan yarı sarhoşluk haliyle, canciğer oluyorlardı. En fazla dikkate çarpan şey, rahip Madeline'le Suzanne arasındaki terbiyeli sohbet oldu. Papaz hepsinin en iyi giyineni Suzanne olduğunu görünce, onu galiba kibar bir bayan sanmıştı; papaz gayet saygılı, Suzanne sahte kibar tavırlar takınarak, pazar günü sabah âyininin saatini sorarak, yanyana yürüyorlardı. Onların arkasından Jésus-Christ geliyordu, papaza musallat olmuş, inatçı bir sarhoş alaycılığı ile, o iğrenç şakasına devam ediyordu. Beş adımda bir, bacağını kaldırıyor, bir tane koyuveriyordu. Şıllık kız, gülmemek için dudaklarını ısırıyor, papaz, işitmemezlikten geliyordu; bu musikinin refakatinde, gayet ciddî, üzüm arabaları katarının peşisıra, sofuca fikirler teatisine devam ediyorlardı.

Nihayet, Rognes'a varılacağı sırada, Buteau ile Fouan, utanarak, Jésus-Christ'yi susturmağa çalıştılar. Fakat Jésus-Christ hâlâ işine devam ediyor, rahip efendinin, bundan alınırsa hata etmiş olacağını söylüyordu.

— Allah Allah! Başkaları için değil bu diyorum, yahu! Yalnız bana mahsus!

Ertesi hafta, şarabın çeşnisine bakılmak üzere Buteau'nun evine davet edildiler. Charles'lar, Fouan, Jésus-Christ, daha dört beş kişi, saat yedide, but, ceviz ve peynir, yani âdeta mükemmel bir akşam yemeği yemeğe geleceklerdi. Gün ortası, Buteau, şarabını büyük fıçının hunisiyle altı küçük fıçıya doldurmuştu. Fakat, işlerini onun kadar ileri götüremeyen komşular vardı. Bir tanesi hâlâ bağ bozumuna devam ediyordu, sabahtan beri, çırçıplak, üzüm basmakla meşguldü; bir başkası, elinde bir çubukla, mayalanan şırayı karıştırıyor, şıra köpürdükçe bastırıyordu; bir üçüncüsünün cenderesi vardı, üzüm posasını cendereden geçiriyor, posayı, buram buram tüten bir yığın halinde, avlusuna boşaltıyordu. Her evde buna benzer işler vardı, bütün bu işlerden, tüten büyük fıçılardan, şakır şakır şıra akıtan cenderelerden, taşan küçük fıçılardan, tekmil Rognes kasabasında, keskin kokusu kâinatı sarhoş etmeğe yetecek şarabın özü etrafa yayılıyordu.

O gün, satodan ayrılacağı zaman, Fouan'ın içine doğdu, mercimek tenceresinde duran tahvillerini oradan aldı; bunları üzerinde gezdirmekle orada saklamak arasında fark yoktu, çünkü Jésus-Christ ile la Trouille'un, acayip gözlerle havaya baktıklarını görür gibi olmuştu. Erkenden, üçü birlikte yola çıktılar, Buteau' ların evine, Charles'larla aynı zamanda vardılar.

Bedritam halinde bulunan ay öyle iri, öyle parlaktı ki, âdeta güneş gibi etrafı aydınlatıyordu; Fouan, avluya girince, Gédéon isimli eşeğin, sundurmanın altında, kafasını küçük bir gerdele sokmuş olduğunu gördü. Hayvanın başıboş dolaşmasına hiç şaşmadı, çünkü çok kurnaz olan Gédéon, kapı mandallarını ağzıyla pekâlâ kaldırabiliyordu; fakat gerdeli merak etti,yaklaştı, şarap fıçısının gerdellerinden biri olduğunu anladı; fıçıları doldurmak için, cendereden çıkarılan şarapla dolu olarak oraya bırakılmıştı. Vay kâfir Gédéon vay! Gerdeli boşaltmakla meşguldü!

— Heey! Buteau, koş!... Eşeğin meşgul!

Buteau, mutfağın kapısında gözüktü:

— Ne var?

— Ne var ne yok içti, bitirdi!

Gédéon, bu haykırışmalar arasında, şarabı fütursuzca çekiştiriyordu. Belki de bir çeyrek

saatten beri böyle için duruyordu, çünkü küçük gerdel, rahat rahat yirmi litre şarap alabilirdi. Ne kadar şarap varsa bitmişti, eşeğin karnı, kırba gibi şişmiş, patlayacak hale gelmişti; nihayet başını kaldırdığı zaman, burnunun şarapla sırsırklam olduğunu gördüler; bu ayyaş suratında, gözlerinin altında peyda olan kırmızı bir çizgi, kafasını oraya kadar daldırdığını gösteriyordu.

Buteau koşarak geldi:

— Ah hergele! diye bağırdı, bir marifet daha yaptı! Ahlâksızlık dedin miydi, eşi emsali bulunmaz!

Gédéon, kabahati yüzüne vurulduğu zaman, usulen kulaklarını düşürür, umurunda değilmiş gibi bir hal alırdı. Bu sefer, her türlü saygıyı unuttu, sersem sersem, basbayağı alay etti, sırtını oynattı, işlediği sefahatin, iç üzüntüsünden azade sevincini anlatmak istedi; sahibi itince, sendeledi.

Fouan, omuz verip Gédéon'u desteklemek zorunda kalmıştı.

— Yahu, bu yezit bulut gibi sarhoş!

Onu, candan bir hayranlıkla seyreden Jésus-Christ:

— Eşek gibi sarhoş, denilse yeri var. Bir oturuşta bir gerdel, ne gırtlak be! dedi.

Ama Buteau gülmüyordu, gürültüyü duyup koşan Lise'le Françoise da öyle. Bir kere, şarap mahvolmuştu; sonra, şarabın mahvolduğu bir şey değildi, eşeklerinin, Charles'ların yanında yaptığı bu çirkin hareketten utanıyorlardı. Charles'lar, Élodie yanlarında bulunduğu için, dudaklarını ısırmağa başlamışlardı. Bu felâket yetmiyormuş gibi, tesadüf, birlikte dolaşmağa çıkan Suzanne'la Berthe, tam kapının önünde, rahip Madeline'e tesadüf etmişler, üçü de durmuşlar, bekliyorlardı. Gözlerini dikmiş, manzarayı seyreden bütün bu kibar insanların karşısında, şimdi, bu ne çirkin haldi.

Buteau, yavaş sesle:

— Baba, itin şunu, dedi. Çabuk, ahıra sokmak lâzım.

Fouan, merkebi itti. Fakat Gédéon, halinden memnundu, bulunduğu noktadan ayrılmak istemiyor, aksileniyor, gözleri kaymış, alaycı bir ifade ile bakıyor, ağzı köpürüyor, dudakları bir gülüşle kıvrılıyor, kalender bir ayyaş tavrı alıyordu. Vücudunu koyuverip ağırlaşıyor, iki yana açtığı bacakları üzerinde sallanıyor, tuhaflık yapıyormuş gibi, her sarsılışta toparlanıyor, doğruluyordu. Buteau da işe karışıp onu itince, iş uzun sürmedi. Eşek, dört ayağını dikip sırtüstü serildi, sonra, yattığı yerde yuvarlanmağa, öyle üst perdeden anırmağa başladı ki, kendisini seyredenlerin hiçbirisine kulak asmıyor gibiydi.

Buteau, avazı çıktığı kadar haykırarak, onu tekmelemeğe başladı:

— Ah! Pis murdar! Tembel serseri! Ben sana sarhoş olmayı gösteririm!

Jésus-Christ, büyük bir müsamaha ile araya girdi:

— Yapma, yapma... Görüyorsun ya, hayvan sarhoş, mantık aramamalı. Belli bir şey, söylediklerini anlamıyor, daha iyisi, yardım etmeli, yerine gitsin.

Charles'lar, bu zirzop ve ahlâksız hayvanın yaptığı işi pek ayıplayarak, bir kenara çekilmişlerdi; Élodie de, sanki hayâsızca bir manzara karşısında kalmış gibi, kıpkırmızı kesilmiş, başını öteye çeviriyordu. Papazın, Suzanne'm ve Berthe'in teşkil ettiği grup, kapının önünde, hiç ses çıkarmadan duruyor, lisanı hal ile bu işi ayıplıyordu. Komşulardan gelenler olmuştu, açıktan açığa alaya başlıyorlardı, Lise'le Françoise, utançlarından, nerede ise ağlayacaklardı.

Buteau, öfkesini yenmeğe çalışarak, Fouan'la Jésus-Christ'nin yardımıyla, Gédéon'u ayağa kaldırmağa uğraşıyordu. Bu kolay bir iş değildi, çünkü kerata, karnında lıngır lıngır çalkanan bir gerdel dolusu şarapla, yerinden kımıldayamayacak kadar ağır çekiyordu. Bir yanını doğrultur doğrultmaz, öteki yana devriliyordu. Üçü birden, eşeği desteklemek, diz-

leriyle ve dirsekleriyle dayanarak payandalamak için var kuvvetlerini sarf ediyorlardı. Nihayet, onu ayağa kaldırmaya, hattâ bir kaç adım yürütmeğe muvaffak olmuşlardı ki, Gédéon, birdenbire geriye doğru yattı, tekrar yere serildi. Ahıra kadar gitmek için, bütün avluyu geçmek lâzımdı. Bu işi kabil değil beceremeyeceklerdi. Ne yapsalardı acaba?

Üçü de, o yandan bakıyorlar, bu yandan bakıyorlar, eşeği neresinden tutup doğrultacaklarını bilemiyorlar:

— Hay Allah belâsını versin! diye sövüp duruyorlardı.

Jésus-Christ, Gédéon'u, sundurmanın duvarını yaslamaya akıl etti; oradan evin duvarı boyunca yürüyerek avluyu çepeçevre dolaşıp ahıra kadar giderlerdi. Duvara sürtünerek yürüyen eşeğin, derisi sıyrılmakla beraber, önce bu iş yolunda gitti. Fakat aksi gibi, bu sürtünmeye, hayvan herhalde dayanamadı. Birdenbire, vücudunu duvara yapıştıran ellerden kurtuldu, ileri atıldı, sıçradı. Fouan baba, az kaldı yere seriliyordu, iki kardeş haykırıştılar:

— Tutun, tutun!

O zaman, ayın parlak, beyaz ışığı altında, Gédéon'un, koca kulaklarını sallaya sallaya, çılgınca bir zikzak çizerek, avluda dört döndüğü

görüldü. Karnını fazla kurcalamışlardı, rahatsız olmuştu. İçi bir bulandı, Gédéon durdu, başı fırıl fırıl dönüyordu. Tekrar yürümek istedi, gerilen bacakları üstünde, katılıp kaldı. Boynu uzuyor, böğürleri müthiş surette kabarıp iniyordu. Kusan bir sarhoş gibi yalpalaya yalpalaya, her öğürtüde kafasını ileri uzatarak, insan gibi boşaldı.

Kapıda biriken köylüler alabildiğine bir kahkaha koyuvermişlerdi; safralı olduğu için Suzanne'la Berthe'in arasında, benzi sapsarı kesilen rahip Madeline'i, kızlar, Buteau'lara söylene söylene götürdüler; fakat, bilhassa Charles'larm gocunmuş tavırları, bir eşeğin bu halde ortaya çıkarılması, edebe ve hayâya, hattâ yoldan geçenlere karşı gösterilmesi gereken alelâde nezakete bile ne kadar aykırı olduğunu anlatıyordu. Élodie, telâş içinde, ağlaya ağlaya büyükannesinin boynuna sarıldı, eşek ölecek mi diye sordu. Mösyö Charles'ın da, bir yandan, sözü dinlenen eski patron sesiyle, âmirce: «Yeter! Yeter!» diye haykırmasına rağmen, eşek hâlâ kusmağa devam ediyordu, avlu, şiddetle fırlayan kusmuklarla dolu idi, âdeta kırmızı bir dere peyda olmuş, havuza akıyordu. Sonra, Gédéon, ayakları kayıp, bacakları iki yana ayrılarak kusmuğun içine yuvarlandı; öyle yakışıksız bir halde idi ki, sokağa serilmiş hiçbir sarhoş, gelip geçenleri asla bu derece iğrendirmemiştir. Sanki, alçak hayvan, efendile-

rini rezil etmek için mahsus böyle yapıyordu. Artık bu kadarı fazla idi, Lise'le Françoise, ellerini gözlerine götürerek kaçtılar, evin içine saklandılar.

— Yeter artık canım! Götürün şunu!

Gerçek, başka çare yoktu; zira, Gédéon, paçavra gibi gevşemiş, uyumuş, sızmağa başlamıştı. Buteau, koşup bir sedye getirdi, altı kişi yardım etti, eşeği sedyeye yüklediler. Dört ayağı sarkık, kafası sallana sallana, alıp götürdüler; öyle keyifli keyifli horluyordu ki, âdeta anırıyordu, yine kâinatı umursamıyor gibi bir hali vardı.

Bu hâdise, önce, yemekte tabiatiyle bir tatsızlığa sebeboldu. Çok geçmeden herkes kendine geldi, hattâ taze şaraba o kadar fazla rağbet gösterildi ki, saat on bire doğru, hepsi eşeğe benzemişti. İkide bir, içlerinden biri, bir ihtiyacı defetmek için avluya çıkıyordu.

Fouan baba çok neşeliydi. Belki de, yine küçük oğlunun evine gelip yerleşirse iyi ederdi, çünkü bu yıl, oranın şarabı iyi olacaktı. Bir aralık o da sofradan kalkıp dışarı çıkmak zorunda kalmıştı; gece karanlığında, kafasında bu fikri evirip çevirmekle meşgulken, onun peşisıra çıkan Buteau ile Lise'in, yanyana çitin kenarına çömelip çekişmekle meşgul olduklarını işitti; babasına gereği kadar iltifat göstermediği için

kocası karısına çıkışıyor; behey avanak! Onu tekrar yanımıza alıp parasını iç etmek için gözünü boyamak lâzım, diyordu. İhtiyar ayıldı, vücudu buz kesildi, elini cebine götürdü, kâğıtlarının çahnmadığmı anlayınca içi rahat etti. Hep kucaklaşıp ayrıldılar, Fouan baba şatoya döndüğü zaman, oradan bir yere gitmemeğe kesin karar vermişti. Fakat hemen o gece gördüğü bir manzara onu iliklerine kadar dondurdu. La Troille sırtında gecelik gömleği ile, odasının içinde fırıl fırıl dolaşıyor, onun pantolonunu, gömleğini karıştırıyor, ayakkaplarının içine varıncaya kadar muayene ediyordu. Jésus-Christ, mercimek tenceresinden uçup giden parayı besbelli aramış, bulamamış, Buteau'nun dediği gibi, iç etmek için, arayıp bulsun diye kızını yollamıştı.

Gördüğü bu manzara, beynini o kadar kurcalamağa başladı ki Fouan yatakta kalamadı. Kalktı, pencereyi açtı. Ayışığı ile bembeyaz bir gece idi, Rognes'dan bir şarap kokusu yükseliyor, bir haftadır üstlerinden aşılarak geçilen, duvarlar boyunca öbeklenmiş şeylerin kokusuna karışıyor, bağ bozumu mevsimine mahsus o keskin kokuyu vücuda getiriyordu. Fouan baba düşünüyordu, ne yapmalı idi, nereye gitmeliydi? Paracıklarını artık yanından ayırmayacak, derisine dikecekti. Sonra, o karışık koku, rüzgârla burnuna kadar gelince, Gédéon'u tekrar hatırladı: Bir eşek ne kadar sağlam yapılı

oluyordu! İnsandan on misli fazla zevk alıyordu da çatlamıyordu. Fouan baba, küçük oğlunun evinde de soyuluyordu, büyük oğlunun evinde de; ikisinden birini seçecek hali yoktu. En iyisi, şatoda kalıp, şimdilik gözünü açmaktı. Düşündükçe, köhne kemikleri titriyordu.

V

Aylar geçti, kış geldi, sonra ilkbahar geldi; Rognes kasabasının mûtat gidişi devam ediyordu, mütemadiyen tazelenen bu çalışma ile dolu kasvetli hayat ortasında, işler oluyormuş gibi görünmek için seneler lâzımdı. Lâkin, temmuzda, kızgın güneşli havalarda, yaklaşan seçimler, kasabayı, yine de kaynaştırıyordu. Bu sefer, işin içinde koskoca bir iş vardı. Bunun bahsi ediliyor, adayların ziyareti bekleniyordu.

Châteaudun'deki fabrikacı mösyö Rochefontaine'in geleceği haber verilen pazar günü sabahı, Buteau'ların evinde, Lise'le Françoise arasında müthiş bir kavga patladı. İşlerin yürümüyor gibi göründüğü halde yine yürüdüğünü, bu misal ispat etti; çünkü iki kızkardeşi biribirine bağlayan son rabıta hep kopacak hale gelip her seferinde yine bağlanarak, her günkü kavgalarla aşma aşına öyle incelemişti ki, gerçekten hiç ehemmiyet verilmeyecek mânasız bir şeyden dolayı, bir daha bağlanamamak üzere kopuverdi.

O sabah Françoise, inekleri getirirken, kilisenin önünde Jean'a rastgelmiş, durup bir lâhza onunla konuşmuştu. Sırf Buteau'ları öfkelendirmek için, tam da evin karşısında durup konuşmakla, doğrusu onları kışkırtıyordu. Nitekim, eve girince, Lise bağırdı:

— Bana bak, zamparalarım görmek istediğin zaman, bu işi pencerenin dibinde yapmamağa gayret et!

Buteau da orada, bir bağcı bıçağını bilemekle meşgul, dinliyordu. Françoise:

— Zamparalarım ha! Zamparalarım burada fazla fazla var. Hele bir tanesi var ki, eğer görmek isteseydim beni pencerenin dibinde değil, senin yatağında koynuna alacaktı, namussuz!

Buteau'yu ima eden bu söz, Lise'i çileden çıkardı. Çoktan beri bir tek arzusu vardı, evinde başını dinlemek için kızkardeşini kapı dışarı atmak istiyordu, malının yarısını geri vermeğe razı idi. Hattâ kocasından dayak yemesinin sebebi bu idi, Buteau bunun aksini düşünüyordu. Sonuna kadar hileye devam etmeyi aklına koymuştu, zaten, kendisinde ve Françoise'da, beraber yatmak için lâzım olan şey mevcut bulundukça, kızın koynuna girmekten ümidini kesmiyordu. Lise de, emir artık kendisinde bulunmadığı için öfkeleniyor, şimdi daha başka bir kıskançlık azabı duyuyor, gençliğine, katı küçük memelerine, kıvrık yenlerinin altından gözüken kollarının beyaz cildine karşı kin beslediği bu şırfıntıya, Buteau'nun sulandığını görüp öfkeden kudurmakla beraber, artık bu işe bir son verilmesini istiyor, kocasının, kızkarde-

şini koynuna almasına göz yummağa hâlâ hazır bulunuyordu. Onlara kendisi şamdan tutacak olsa, Buteau'nun, bütün bu güzellikleri harabetmesini isteyecekti, Françoise'ı kendisi de tepeleyecekti; erkeği paylaşmaktan azap duymuyordu, büyüyen, ağu katılan rekabetleri arasında azabını çektiği şey, kızkardeşinin kendisinden daha güzel olması, erkeğe herhalde daha fazla zevk verebilmesi idi.

— Kaltak, onu azdıran sensin! diye haykırdı. Eğer boyuna peşinden koşmasan, o da senin murdar kıçında dolaşmaz. Dürüst iş, doğrusu!

Françoise bu yalan karşısında öyle isyan etti ki, benzi sapsarı oldu. İçin için bir öfkeyle, temkinle cevap verdi:

— Pekâlâ, artık yeter... On beş gün bekle, istediğin bu ise artık benden kurtulacaksın. Evet, on beş gün sonra yirmi bir yaşma basıyorum, çıkıp gideceğim.

— Yaa! demek ki rüştünü ispat etmeği bekliyorsun, demek ki bunu hesapladığın için bize etmediğin münasebetsizlik kalmadı!... öyleyse, on beş gün sonra değil, derhal çıkıp gideceksin, kaltak! Haydi, çek arabanı!

— Şimdi de giderim... Macqueron'un dükkânına bir adam lâzımmış. Beni al dersem, alır... hoşça kalın!

Françoise, bunun üzerine çıkıp gitti, fazla çekişmediler, aralarında daha başka lâf konuşulmadı. Buteau, bilemekte olduğu bağcı bıçağını elinden fırlatmış, bir çift şamar atıp ortalığı mayna etmek, iki kardeşi bir kere daha barıştırmak için seğirtmişti. Fakat çok geç kaldı, öfkesinden, yalnız karısına bir yumruk yapıştırabildi, Lise'in burnundan kan geldi. Vay cenabet karılar vay! Ne zamandan beri korktuğu, ne zamandan beri mâni olduğu şey başına gelmişti, işte! Kız uçup gitmişti, şimdi bir sürü karışık iş başlayacaktı! Buteau, önüsıra, kızın da, toprağın da, tabana kuvvet kaçtığını görüyordu.

— Şimdi Macqueron'un oraya gideceğim, diye avazı çıktığı kadar haykırdı. Haddi varsa eve dönmesin, kıçını tekmeleye tekmeleye getirmek icabetse bile yine getireceğim!

O pazar günü, Macqueron'un dükkânında yer yerinden oynuyordu, çünkü adaylardan biri olan, Châteaudun'lü inşaat atelyeleri sahibi mösyö Rochefontaine'i bekliyorlardı. Son teşrii devrede, mösyö de Chédeville gözden düşmüştü, kimisi, Orléans'cılarla olan dostluğunu apaçık ortaya serdiği için, kimisi de, yaşına rağmen ona delice âşık olan bir meclis odacısının genç karısıyla arasında geçen bir sevda macerasına Tuileries sarayı kızdığı için böyle olduğunu söylüyordu. Ne olursa olsun, Vali, eski

mebusu himayeden vazgeçmiş, eski muhalefet partisi adayı mösyö Rochefontaine'i himaye etmeğe başlamıştı; bir nazır, Rochefontaine'in atelyelerini gezmeğe gelmiş, Rochefontaine de, serbest mücadeleye dair bir risale yazmış, İmparatorun dikkatini pek çekmişti. Mösyö de Chédeville böyle silkilip atıldığına çok öfkelenmekle beraber adaylığını muhafaza ediyordu, çünkü iş çevirmek için mebusluğa ihtiyacı vardı, terhin edilmiş, yarıyarıya harabolmuş la Ohamade çiftliğinin kiralarıyla geçinemiyordu. Öyle ki, garip bir hâdise olmuş, vaziyet tersine dönmüş, büyük mülk sahibi bağımsız aday olmuş, büyük fabrikacı resmî adaylığı almıştı.

Hoerdequin, Rognes belediye reisi olduğu halde, el'an mösyö de Chédeville'in tarafını tutuyordu; hükümetin emirlerini hiç kale almamağa azmetmişti, eğer sabrını tüketecek olurlarsa açıktan açığa mücadeleye bile hazırdı. Bir kere, Valinin her üfürüşünde fırıldak gibi dönmemeği dürüstlük sayıyordu; sonra, himaye taraflarıyla serbest mücadele taraftarı arasında bir kıyaslama yapıyor, ziraat işlerindeki şiddetli buhranda himaye taraftarını tutmanın kendi menfaati iktizası olduğuna kanaat getiriyordu. Jacqueline'in bir müddetten beri sebebolduğu üzüntüler çiftlik gailelerine ekleninee, belediye işlerine bakmasına mâni olduğundan, gündelik muameleleri muavin Macqueron'a bırakıyordu. Onun için, seçimlere karşı

gösterdiği ilgi, belediye meclisine başkanlık etmesini gerektirince, meclis âzasının kendisine şiddetle aleyhtar ve serkeş davrandığını görüp şaştı.

Bu hal, Macqueron'un, bir yabani mahlûk ihtiyatlılığı ile devam eden sinsi faaliyetinin, nihayet başarıya ermesi neticesi idi. Sonradan zengin olan, işi tembelliğe vuran, can sıkıntısından patlayarak kibar bir zat gibi aylak aylak dolaşan, murdar, bakımsız kılıklı bu köylü, azar azar, belediye reisi olmak ihtirasına kapılmıştı; artık, hayatının biricik eğlencesi bu idi. Derken, Hourdequin'in kuyusunu kazmağa, Rognes kasabası halkının hepsinin yüreğinde, vaktiyle derebeylerine, şimdi toprağa sahip burjuva oğluna karşı yaratılıştan mevcut şiddetli kini istismar etmeğe başlamıştı. Hourdequin, toprağı, hiç şüphe yok bedavaya ele geçirmişti! Yoksul bir biçarenin, güzel fırsatlardan faydalanmasına imkân yoktu. Talih, hep ceplerini doldurmaktan artık usanmış alçaklara gülüyordu! La Borderie'de olup biten rezaletler de caba idi. Çiftlik sahibinin, öylesi hoşuna gittiği için, uşakların koynundan çıkarıp kendi koynuna aldığı o la Cognette, bir yüzkarası idi; bütün bu olaylar şimdi diriliyor, kasabada açık saçık sözlerle ağızdan ağıza dolaşıyor, herkeste nefret uyandırıyordu; hattâ, yorulmak zahmetine değse kendi kızlarını kendi koyunlarına alacak, yahut satacak olan kimseler bile bu söy-

lentileri nefretle karşılıyorlardı. Öyle ki, belediye meclisi âzaları, nihayet, bir burjuvanın çalıp çırpmak, zevk ve safa etmek için burjuvalarla düşüp kalkması gerektiğini, halbuki, bir köylü nahiyesini iyi idare etmek için köylü bir belediye reisine ihtiyaç olduğunu söylemeye başlamışlardı.

Hourdequin, ilk mukavemete, seçimler münasebetiyle uğradı, hayret etti. Mösyö de Chédeville'den bahsettiği sırada, bütün yüzler taş kesildi. Macqueron, Hourdequin'in, gözden düşen adaya sadık kaldığını görünce, savaş meydanının gerçek sahibi kendisi olduğunu, belediye reisini devirmek için eline mükemmel bir fırsat geçtiğini düşünmüştü. Nitekim, Valinin adayı olan mösyö Rochefontaine'i destekliyor, nizam taraftarı olan herkesin hükümeti tutması gerektiğini açıkça söylüyordu. Kanaatini böylece belirtmesi yetiyor, belediye meclisi âzalarına telkinlerde bulunmasına hacet kalmıyordu; çünkü, süpürülmekten korktukları için, hep süpürgenin sapına yapışıyorlardı; hiçbir değişiklik olmasın, buğday pahalıya satılsın diye, kendilerini kuvvetli tarafa, efendiye satmayı akıllarına koymuşlardı. Aynı fikirde olan hakkaniyetsever, dürüst Delhomme, Clou ile ötekileri peşine takıyordu. Hourdequin'i büsbütün kötüleyen bir şey vardı ki o da, Macqeron'un kazandığı öneme fena halde öfkelenen Lengaigne'in tek başına ondan tarafa olması

idi. İşe iftira da karıştı, çiftlik sahibinin «Kızıl» lıkla, köylüyü mahvetmek için Cumhuriyet isteyen serserilerden biri olmakla itham ettiler; iş o hale geldi ki, rahip Madeline telâşa düştü, mevkiini belediye reisi muavinine borçlu olduğunu sandı, mösyö de Chédeville'in taraftarı olan Monsenyörün gizli himayesine rağmen, o da mösyö Rochfontaine'i tavsiye etmeğe başladı.

O sırada, belediye reisini son bir darbe daha sarstı; Rognes'dan Châteaudun'e giden mahut doğru yolun açılışı sırasında, Hourdequin'in, kabul edilen tahsisatın yarısını kendi cebine indirdiği şayiası dolaştı. Bu iş nasıl olmuştu? İzah eden yoktu, mesele, esrarını ve fecaatini muhafaza ediyordu. Bu iş hakkında kendisine sual sorulduğu zaman, Macqueron, bazı icaplarla ağzını sıkı tutmak zorunda bulunan bir kimse gibi telâşlı, üzüntülü ve temkinli bir tavır takınıyordu. Zira hikâyeyi uyduran kendisiydi. Hâsılı, nahiye altüst olmuş, belediye meclisi ikiye ayrılmıştı, bir tarafta, Lengaigne müstesna bütün meclis âzalarıyla muavin, öte tarafta, durumun vehametini ancak o zaman anlayan belediye reisi vardı.

Macqueron, on beş gün evvel Châteaudun'e bilhassa yaptığı bir seyahatte, mösyö Rochefontaine'in karşısında yerlere eğilmiş; Rognes'a gelmek tenezzülünde bulunursa, ken-

di dükkânından başka yere inmemesi için yalvarmıştı. Onun için, o pazar günü, öğle yemeğinden sonra, meyhaneci, ikide bir yol üstüne çıkıp, adayını gözlemekle meşguldü. Delhomme'a, Clou'ya öteki belediye âzalarına da haber vermişti, onlar da, aday gelinceye kadar şarap içmekle vakit geçiriyorlardı. Fouan baba ile Lequeu de orada idiler, bir parti oyun oynuyorlardı; okul öğretmeni Lequeu, ağzına içki koymamakla öğündüğü için, bir gazete aldırmış, harıl harıl onu okuyordu. Fakat iki müşteri vardı ki reis muavinini endişelendiriyordu, bunlardan biri Jésus-Christ idi, öteki, onun ahbabı, dere tepe dolaşan serseri işçi Canon'du; bir şişe rakının karşısına geçip burun buruna oturmuşlar, alay ediyorlardı. Macqueron onlara yan bakışlar fırlatıyor, ikisini de kapı dışarı etmek için, boş yere bahane arıyordu, fakat, haydut herifler âdetleri hilâfına, bağırarak konuşmuyorlardı. Yalnız, kâinata kulak asmıyor gibi bir halleri vardı. Saat üçü çaldı; iki sularında, Rognes'da bulunacağını vâdeden mösyö Rochefontaine hâlâ gelmemişti.

Macqueron, karısına, endişeyle sordu:

— Coelina, birazdan bir kadeh ikram etmek için Bordeau şarabını yukarı çıkardın mı?

Müşterilere hizmet etmekle meşgul bulunan Coelina, unuttuğunu anlatan üzüntülü bir hareket yaptı; bunun üzerine, Macqueron, mah-

zene bizzat seyirtti. Kapısı her zaman açık duran bitişikteki tuhafiyeci dükkânında, Berthe mağaza tezgahtarı bir matmazel gibi zarif bir eda ile, üç köylü kadına pembe kurdelâlar gösteriyor; Françoise da, çoktan işe başlamış, günlerden pazar olmasına rağmen, rafların tozunu alıyordu. Belediye reis muavini, bir otorite ihtiyacıyla kasıldığı için, Françoise'ın kendi himayesine sığınmasından dolayı böbürlenmiş, onu hemen yanına almıştı. Karısı da, tesadüf, bir yardımcı arıyordu. Macqueron, kızı Buteau'larla barıştırıncıya kadar besleyecek, barındıracaktı; Françoise, eğer kendisini zorla oraya götürürlerse kendini öldüreceğine yemin ediyordu.

Birdenbire, kapının önünde, şahane iki perşöron koşulu bir lando durdu. Mösyö Rochefontaine arabada yalnızdı, indi, kendisini bekleyen kimse bulunmadığını görünce şaştı, canı sıkıldı. Meyhaneye girmekte tereddüdediyordu, tam o sırada, iki elinde birer şarap şişesiyle, Macqueron mahzenden çıktı. Öyle şaşaladı, öyle üzüldü ki, elindeki şişeleri nereye bırakacağını bilemedi, dili dolaşarak:

— Aman! Efendim, bu ne talihsizlik!... dedi. İki saattir, bir yere kımıldamadan bekledim; bir dakika aşağı ineyim dedim, bakın ne oldu... Ya, sizin için indim... Bir kadeh şarap içer misiniz, bay saylav?

Mösyö Rochefontaine, saylav değil henüz adaydı, biçare adamın şaşkınlığına acıması lâzımdı, halbuki daha fazla öfkelenmiş göründü. Pek pek otuz sekiz yaşında bir gençti, saçları kısa, sakalı dörtköşe kesilmişti, fazla itina göstermeden, temiz giyinmişti. Tavrı soğuk ve haşin, konuşması sert, âmirce idi; her hali emir vermeğe, fabrikasındaki bin iki yüz işçiye sözünü dinletmeğe alışmış olduğunu gösteriyordu. Bu köylüleri kırbaçla sürmeyi aklına koyduğu anlaşılıyordu.

Coelina ile Berthe seyirtmişlerdi; Berthe, morarmış göz kapaklarının örttüğü, her zamanki parlak, küstah gözleriyle bakıyordu.

— Lûtfen içeri girin, efendim, bu şerefi bize bağışlayın.

Fakat, beriki, bir bakışta, Berthe'i evirip çevirerek iyiden iyiye tartmıştı. Ama, yine de girdi, oturmak istemedi, ayakta durdu.

Macqueron, yavaş yavaş kendine geliyordu:

— İşte, belediye meclisindeki dostlarımız, dedi. Sizinle tanıştıklarına çok memnun oldular, çok memnun oldular, değil mi baylar?

Delhomme, Clou, öteki âzalar mösyö Rochefontaine'in kaskatı duruşu karşısında hayretler içinde, ayağa kalkmışlardı. Kendilerine söylemeyi tasarladığı şeyleri, İmparatorunki-

lerle aynı nazariyelerini, bilhassa, içtihatları beğenilmeyen eski adayın yerine hükümetin teveccühünü kazanmasına sebebolan terakki fikirlerini derin bir sessizlik içinde dinlediler; sonra mösyö Rochefontaine, yollar, şimendiferler, kanallar vadetmeğe başladı. Evet, Beauce ovasını biçecek bir kanal vadediyordu, bu kanal, ovayı asırlardan beri kavuran susuzluğu nihayet giderecekti. Köylülerin ağızları, hayretten bir karış açık kalmıştı. Bu adam ne söylüyordu kuzum? Şimdi de tarlalara su mu verecekti? Rochefontaine devam ediyordu, sonunda, reylerini kötüye kullananları, hükümetin şiddet tedbirleriyle ve mevsimlerin kinciliği ile itham etti. Hepsi bakıştılar. Bu adam, kendilerini ammada tartaklıyordu, onun dostu olmak, iyi bir şeydi doğrusu!

Macqueron, adayın her sözünü:

— Şüphesiz, şüphesiz! diye karşılamakla beraber, haşinliğinden de bir parça endişeleniyordu.

Fakat Bécu, bu askerce sözleri, başını kuvvetli kuvvetli sallayarak tasdik ediyordu; ihtiyar Fouan da, gözlerini faltaşı gibi açmış, erkek dediğin böyle olur, der gibi bir tavır almıştı; her zaman çok durgun olan Lequeu bile, kıpkırmızı kesilmişti, fakat adayın sözlerinden hoşlanıyor mu, yoksa öfkeleniyor mu, belli

olmuyordu. Yalnız, öbür iki hergele, Jésus-Christ ile ahbabı Canon, açık açık istihfaf gösteriyorlardı, öyle mağrur duruyorlardı ki, bıyık altından gülmekle, omuz silkmekle iktifa ediyorlardı.

Mösyö Rochefontaine, sözünü bitirir bitirmez kapıya doğru yürüdü. Belediye reis muavini, üzüntü ile haykırdı:

— O ne! Bir kadeh şarabımızı içmek şerefini bize bağışlamayacak mısınız, efendim?

— Hayır, teşekkür ederim, geç bile kaldım... Magnolles'da, Bazoches'da, yirmi yerde beni bekliyorlar. Allaha ısmarladık!

Bu sefer Berthe onu kapıya kadar bile götürmedi; tuhafiyeci dükkânına dönünce, Françoise'a:

— Amma terbiyesiz şey haa! dedi. Ben olsam yine ötekini, ihtiyarını seçerim!

Mösyö Rochefontaine tekrar landoya bindiği sırada, kırbaç sesleri işitip başını çevirdi. Bu, Jean'ın sürdüğü tek beygirli mütevazi arabasıyla gelen Hourdequin'di. Çiftlik sahibi, sabancılarından birinin, landoya yolda rasgelip kendisine haber vermesi üzerine, fabrikacının Rognes kasabasına geldiğini tesadüfen öğrenmişti. Tehlikeyle ta yakından karşılaşmak için koşup gelmişti; kaldı ki, bir haftadan beri,

mösyö de Chédeville'i, kasabada gözükmesi için sıkıştırıyor, herhalde bir kadına, belki de o meclis odacısının güzel karısına takılıp kalmış olacak ki bir türlü oradan ayrılamıyor, endişesi arttıkça artıyordu. Mösyö Rochefontaine'e, neşe ile seslendi :

— Vay, siz misiniz? Mücadeleye çıkmışsınız bile, haberim yoktu.

İki araba, yanyana durmuştu. Hourdequin de, Rochefontaine de inmediler, eğilip el sıkıştıktan sonra, birkaç dakika konuştular. Châteaudun belediye reisinin evinde bazan birlikte yemek yedikleri için tanışıyorlardı.

Mösyö Rochefontaine, malûm haşinliği ile, birdenbire :

— Demek siz benim aleyhimdesiniz, öyle mi? dedi.

Belediye reisi olduğu için fazla açıktan açığa hareket etmek istemeyen Hourdequin, bu kâfir herifin çok mükemmel hafiyeleri bulunduğunu görünce, bir an şaşaladı. Fakat, kendisinde de cüret yok değildi, vereceği cevapta dostça bir eda bulunması için, neşeli bir tavırla.

— Kimsenin aleyhinde değilim, kendi lehimdeyim, dedi... beni kim tutarsa, onu tutarım. Bir düşünün, buğday on altı franga düş-

tü, tam bana mal olduğu istihsal fiatı! Elini işe sürmeyip açlıktan gebermek daha iyi!

Beriki derhal hararetlendi:

— Haa! Evet, himaye değil mi? Fransız buğdayları bir misli fiat bulsun diye ecnebi buğdaylarına munzam gümrük, yasak vergisi konsun, değil mi? Hâsılı, fakirler ölsün, değil mi?... Siz ki terakki taraftarı bir insansınız, nasıl olur da bu acayip fikirlere saplanırsınız?

Hourdequin, aynı neşeli eda ile devam etti:

— Terakki taraftarı, terakki taraftarı, tabii öyleyim; ama bu o kadar pahalıya mal oluyor ki, yakında bu hovardalığı yapamaz olacağım... Makineler, kimyevi gübreler, tekmil yeni metotlar, bütün bunlar çok güzel, çok iyi düşünülmüş şeyler, bir tek mahzuru var, o da insanı mantık gereğince mahvetmesi.

— Sabırsızsınız da ondan; fenden, âni neticeler, tam neticeler vermesini istiyorsunuz da ondan; zaruri olan emeklemeler gayretinizi kırıyor, elde edilmiş hakikatlerden şüphe edecek, her şeyi inkâra varacak kadar ileri gidiyorsunuz da ondan!

— Olabilir. Tutalım ki benim yaptığım işlerin hepsi tecrübeden ibaret olsun. Ne olur, söyleyin de, bu hizmetimden dolayı bana nişan

versinler, bu tecrübelere daha başka hüsnü niyet sahipleri devam etsin!

Hourdequin, kesin ifadeli bulduğu bu kendi lâtifesine bol bir kahkaha attı. Mösyö Rochefontaine, hemen ilâve etmişti:

— Peki, işçinin açlıktan ölmesini mi istiyorsunuz?

— Yanlış anlamayın! Köylünün yaşamasını istiyorum.

— İyi ama, ben bin iki yüz işçi çalıştırıyorum, ücretleri artırırsam mutlaka iflâs ederim... Buğdayın fiyatı otuz frank olursa, işçilerim, sinek gibi pıtır pıtır düşüp ölürler.

— Yaa! Peki, benim adamlarım yok mu? Buğday on altı frank olunca biz perhize giriyoruz; köylerimizde, bütün hendeklerin dibinde kuyruğu titreten zavallılar var.

Sonra, hep gülerek devam etti:

— Herkes kendi çıkarını düşünür, tabii... Ben size ekmeği pahalı satmazsam Fransada toprak iflâs eder, pahalı satarsam, sanayi madik oynar. İşçi ücretleriniz artar, mamul eşyanın fiatı, âlet, elbise, muhtacolduğum türlü şey yükselir... Hâsılı, öyle bir arapsaçı ki, sonunda hiçbirimiz içinden çıkamayacağız!

Çiftçi ile fabrikacı, himaye taraftarı ile serbest mübadele taraftarı, biri sinsi kalender-

liği ile müstehzi müstehzi gülerek, öteki açıktan açığa, cüretli aleyhtarlığı ile, biribirlerini süzdüler. Bu, modern harb hali idi, hayat mücadelesi sahasında, bu devre mahsus iktisadi meydan muharebesi idi.

Rochefontaine:

— İşçiyi beslemeğe köylü icbar edilebilir, dedi.

Hourdequin:

— Gayret edin de, önce köylü karnını doyursun, diye cevap verdi.

Nihayet, arabasından atladı, öteki de, arabacısına bir kasaba adı söyledi; kapının önüne çıkan belediye meclisi âzası arkadaşlarının bu sözleri işitmeleri, Macqueron'un canını sıkmıştı, hep birlikte bir kadeh şarap içelim diye haykırdı; fakat aday, teklifi bir kere daha geri çevirdi, bir tek kişinin bile elini sıkmadı, mindere yaslandı, lando, koca iki perşöronun nal şakırtıları arasında hareket etti.

Sokağın öbür köşesindeki dükkânın kapısı önünde, ayakta, bir ustura bilemekle meşgul bulunan Lengaigne, bütün bu sahneyi görmüştü. Hakaretli bir gülüşle, komşusunu kastederek, çok yüksek sesle şu sözü söyledi:

— Hem kıçımı öp, hem üstelik teşekkür et!

Hourdequin'e gelince, o, meyhaneye girmiş, ikram edilen bir kadeh şarabı kabul etmişti.

Jean, hayvanı, kepenklerden birine bağlayıp, efendisinin peşinden hemen o da girdi. Françoise, tuhafiyeci dükkânında, el işaretiyle onu çağırıyordu; Buteau'larm evinden ayrılışını, bütün meseleyi kendisine anlattı. Jean öyle heyecanlandı, herkesin yanında, kıza lâkırdı gelmesine sebebolmaktan öyle korktu ki, sadece, tekrar görüşüp anlaşmak icabettiğini mırıldanarak söyledikten sonra döndü, geldi, meyhanenin bir peykesine oturdu.

Hourdequin şarabını içip kadehini bıraktıktan sonra:

— Eğer, reyinizi bu aksi herife verirseniz, çok midesiz şeylermişsiniz, diye haykırdı.

Mösyö Rochefontaine'le aralarından geçen münakaşa üzerine, yere serilip kalacak da olsa, açıktan açığa mücadeleye karar vermişti. Bunun üzerine, artık hatır gönül tanımadı, Rochefontaine'i diline doladı, onu de Chédeville'le kıyasladı, Chédeville için, kibri, azameti olmayan, herkesin hizmetine koşmaktan daima zevk duyan mert bir adam, hâsılı, eski Fransanm gerçekten asîl insanlardan biri, dedi. Halbuki bu koca palavracı, bu yeni moda milyoner, kendisini nasıl üstün görüyor, herkese nasıl tepe-

den bakıyor, herhalde zehirlenmek korkusuyla, memleket şarabmdan tatmak bile istemiyordu! Olacak şey değildi bu! Sağlam bir at, tek gözlü ata değişilir miydi?

— Söyleyin bakalım, mösyö de Chédeville'e ne kabahat buluyorsunuz? dedi. Senelerden beri sizin mebusunuz, oldum olası işlerinize bakıyor... Halbuki, son seçimlerde hükümet kendisiyle mücadele ettiği zaman serseri muamelesi yaptığınız bir herifin uğrunda onu silkip atıyorsunuz! Hatırlasanıza a canım!

Macqueron doğrudan doğruya işe karışmak istemediği için, karısına yardım ediyormuş gibi yapıyordu. Bütün köylüler, yüzlerinde hiçbir hareket olmadan, gizli düşüncelerini hiçbir kırışık belli etmeden, dinlemişlerdi Delhomme cevap verdi:

— Tanımıyorduk ki!

— Şimdi tanıyorsunuz işte bu matahı! Ne dediğini işittiniz, buğdayın ucuzlamasını istiyor, yabancı memleket buğdaylarının, bizim buğdaylarımızı mahvetmesi için rey vereceğini söylüyor. Bunu size daha önceden de anlattım, düpedüz iflâstır bu... Bunları söyledikten sonra, parlak vaitlerine inanıyorsanız pek budala imişsiniz! Evet, evet, ona rey verin! Sonradan, sizi nasıl yakadan atacak, görürsünüz!

Delhomme'un yanık yüzünde hafif bir tebessüm belirmişti. Bu dürüst ve mahdut zekâlı adamın kafasmm içinde uyuklayan bütün incelik, ağır ağır söylediği birkaç cümle ile kendini gösterdi.

— O ne derse desin, biz inanacağımız kadar inanırız... Ha o olmuş, ha başkası!... Bizim bir tek isteğimiz var, hükümet sağlam olsun da işleri yürütsün; o halde, aldanmamak için, en iyisi, hükümete, hangi mebusu istiyorsa onu yollamaktır... Mösyö Rochefontaine'in, İmparatorun dostu olması bize yeter.

Hourdequin, bu son darbe üzerine sersemledi. İyi ama, vaktiyle mösyö de Chédeville İmparatorun dostu idi! Ah! Hep kendilerini kırbaçlayan, besleyen efendilerin uşağı kölelerin dölü herifler, şimdi bile aynı irsî dalkavukluğun ve bencilliğin kurbanı idiler, günlük ekmeğin dışında hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey bilmiyorlardı!

— Öyleyse, bilmiş olun, yemin ediyorum, bu Rochefontaine saylav olduğu gün ben istifamı vereceğim! Beni, beyaza siyah, siyaha beyaz diyecek bir kukla mı zannediyorlar?... Eğer Tuileries sarayına, o cumhuriyetçi olacak haydutlar gelmiş olsaydı, siz, Allah bilir, onlarla da birlik olurdunuz!

Macqueron'un gözleri parlamıştı. Neyse, nihayet beklediği olmuştu, belediye reisi, kendi

sukut kararını imzalamıştı; çünkü, halk tarafından sevilmediği için, girdiği bu taahhüt, memleketin, mösyö de Chédeville aleyhine rey vermesine yeterdi.

Tam o sırada, ahbabı Canon'la beraber oturduğu köşede unutulan Jésus-Christ öyle üst perdeden güldü ki, bütün gözler ona döndü. Dirseklerini masanın kenarına dayamış, çenesi avuçlarında, orada bulunan köylülere bakarak, istihfaflı, müstehzi gülüşlerle, yüksek sesle:

— Eşek sürüsü herifler! Eşek sürüsü herifler! deyip duruyordu.

Kardeşi Buteau, tam bu lâf üzerine içeri girdi. Kapıdan bakar bakmaz, tuhafiyeci dükkânındaki Françoise'ı seçen keskin gözü, sırtını duvara dayayıp oturan, efendisini beklemekle meşgul Jean'ı hemen tanımıştı. Âlâ, kız da burada, zamparası da, şimdi görürüz! diye düşündü.

Jésus-Christ, avazı çıktığı kadar haykırdı:

— Hah! İşte kardeşim geldi, hepsinden daha eşek!

Tehdit homurtuları yükseldi, bu densiz herifi kapı dışarı etmeli diyenler oldu; tam o sırada, Leroi, namı diğer Canon işe karıştı, Parisin bütün sosyalist toplantılarında çekişmiş varoşluya has kısık sesiyle:

— Kapa ağzını oğlum! dedi. Göründükleri kadar budala değiller... Bana baksanıza, köylüler, şu karşıya, belediyenin kapısına bir duvar ilânı yapıştırılsa, üstünde, iri harflerle: Paris İhtilâli Komünü: Bir, bütün vergiler lâğvedilmiştir; iki, askerî hizmet lâğvedilmiştir, diye yazılı olsa, ne dersiniz?... Ha? Ne dersiniz, köylü dayılar?

Bu sözler öyle derin bir tesir yaptı ki, Delhomme, Fouan, Clou, Bécu, ağızlarını bir karış açıp, gözleri testekerlek, bakakaldılar. Lequeu'nün elinden gazetesi düştü; çekilip gitmek üzere olan Hourdequin geri döndü; Buteau, Françoise'ı unuttu, masanın bir kenarına oturdu. Hepsi, bu paçavralar içindeki serseriye, çapulla, zorbalık edip kopardığı sadakalarla geçinen, köylülerin bu baş belâsına bakıyorlardı. Bir hafta evvel, ortalık kararırken, bir hayalet gibi la Borderie'ye uğramış, oradan koğulmuştu. O sebeple, şimdi, bu Jésus-Christ külhanisinin yanında yatıp kalkıyordu, belki, ertesi gün oradan da kaybolacaktı.

Canon, neşeli bir eda ile ilâve etti:

— Bakıyorum, zevkinize gidecek gibi.

Buteau itiraf etti:

— Ha şunu bileydin, elbette! Maliye şubesine, daha dün para götürüp yatırdım! Sonu gelmiyor ki, derimizi yüzüyorlar!

Delhomme da:

— Ya çocuklarımızın artık askere gitmemesi! dedi. Nénesse için bedel veriyorum, kaça patladığını ben bilirim.

Fouan ilâve etti:

— Üstelik, bedel veremediniz mi çocuklarınızı alıp götürürler, öldürürler.

Canon başını sallıyor, gülüyor, böbürleniyordu.

Jésus-Christ'ye döndü:

— Görüyorsun ya, dedi, köylü dayılar o kadar budala değiller!

Sonra, tekrar onlara baktı:

— Bize diyorlar ki sizler muhafazakârmışsınız, yapılacak işlere engel olacakmışsınız... Kendi menfaatinizi elbette muhafaza edeceksiniz, değil mi ya? Size menfaat getirecek her şeyin yapılmasına razı olursunuz, yardım da edersiniz. Paralarınızla çocuklarınızı muhafaza etmek için yapamayacağınız şey yoktur, öyle değil mi?.. Yoksa, pek enayi şeylersiniz demek olur!

Hiç kimse artık içmiyordu, o hantal yüzlerde, bir huzursuzluk belirmeğe başlamıştı. Canon, gülerek, yapacağı tesiri düşünüp önceden zevklenerek devam etti:

— Onun için gönlüm rahat, beni, kapılarınızdan taşlayarak kovmağa başladığınız günden beri sizleri tanıyorum... Şu şişman zatın dediği gibi, bizler, biz kızıllar, iştirakçiler, Tuileries sarayına yerleştiğimiz zaman, sizler de bizimle beraber olacaksınız.

Buteau, Delhomme ve ötekiler, hep birden haykırdılar:

— Yooo! Bu yok işte!

Onu dikkatle dinlemiş olan Hourdequin, omuz silkti:

— Boşuna çenenizi yoruyorsunuz, aslanım!

Fakat Canon, bir imanlıya mahsus sağlam güvenle, hâlâ gülümsüyordu. Sırtını duvara verip yaslanmış, bir o omuzunu, bir öbür omuzunu sürterek, hafif bir salıntı ile, şuursuzca arkasını kaşıyordu. Bir yandan da işi izah ediyor, çiftlik çiftlik dolaşıp haber verdiği, çiftlik sahiplerine de, çiftlik uşaklarına da dehşet saldığı esrarengiz, yarım yamalak anlaşılan o ihtilâli anlatıyordu. Önce, Paristeki arkadaşlar iktidarı ele geçireceklerdi; belki de iş tabii şekilde olacaktı, zannedildiğinden daha az adam öldürebilecekti, bütün yapı, pek çürümüş olduğu için, belki de kendiliğinden ölecekti. Sonra, iktidarın mutlak sahipleri onlar olunca, hemen

o günün akşamına, iradı ortadan kaldıracaklardı. Büyük servetleri ele geçireceklerdi, öyle ki tekmil para, tekmil iş aletleri, tekrar milletin malı olacaktı; o zaman, yeni bir cemiyet düzenlenecekti, mali, sınai ve ticari, büyük bir müessese kurulacak, emekle refah, mantık dairesinde taksim edilecekti. Köylerde bu iş daha kolay olacaktı. Önce, toprak sahiplerinin mülkleri istimlâk edilecek, ellerinden toprak alınacaktı...

Hourdequin, onun sözünü kesti:

— Hele bir deneyin bakalım. Yabasını alan karşınıza çıkar, küçük mülk sahiplerinden bir tanesi bile size bir avuç toprak vermez.

Canon, alaycı bir eda ile cevap verdi:

— Ben, fakirler rahatsız edilecek dedim mi? Pek enayi olmalıyız ki küçüklerle bozuşalım... Hayır, hayır, önce, birkaç arpan yeri ekip biçeceğiz diye ölesiye çalışan zavallıların topraklarına saygı göstereceğiz... Yalnız, hizmetkârların alın teriyle para kazanan, sizin gibi şişman bayların iki yüz hektarlık toprağı ellerinden alınacak... Zannetmemki komşularınız yabalarını kapıp sizi müdafaa etmeğe koşsunlar. Tersine, pek memnun olacaklardır.!

Macqueron, işin gülünç tarafını göz önüne getirmiş gibi bol bir kahkaha atınca, hep onun

gibi yaptılar; çiftlik sahibi, babadan oğula geçen o eski kini hissetti, benzi attı. Bu serserinin hakkı vardı, bu köylülerin en namusluları arasında bile bir tek kişi yoktu ki, onun elinden la Borderie'nin gasbedilmesine yardım etmek istemesin!

Buteau, ciddiyetle sordu:

— Peki benim aşağı yukarı on setye toprağım var, elimde kalacak mı, bana bırakacaklar mı?

— Elbette, arkadaş... Yalnız, şuna eminiz ki, ilerde, sizin toprağınızın yanıbaşmdaki millet çiftliklerinde elde edilen neticeleri görünce size müracaat edilmeksizin, kendi toprağınızı oraya getirip ekleyeceksiniz... Birçok para sarf edilerek, makineler kullanılarak, daha başka vasıtalarla, fen namına en iyi ne varsa hepsi bulundurularak, büyük ölçüde bir ziraat. Benim aklım ermez; ama, Pariste bu bahis üzerinde konuşan kimseler var ki, onları bir dinlemelisiniz; bundan sonra bu şekilde yapılmayacak olursa ziraatin hapı yutacağını çok iyi izah ediyorlar... Evet, toprağınızı kendiliğinizden vereceksiniz.

Buteau, bu işlere hiç inanmadığını gösteren bir hareket yaptı; bu kadarını anlayamıyordu, ama mademki kendisinden bir şey istenmiyordu, içi rahat etmişti; adam bu büyük ölçü-

de millî ziraat bahsine daldığından beri merakı tekrar uyanan Hourdequin, yine sabırla kulak vermeye başlamıştı. Ötekiler, tiyatro seyreder gibi sonunu bekliyorlardı. Lequeu'nün solgun yüzü pembeleşiyordu, lâfa karışmak için iki defa ağzını açmıştı; iki defasında da, temkinli bir insan gibi, dilini tutmuştu.

Jésus-Christ, birdenbire haykırdı

— Ya benim payım! Herkes payını almalı. Hürriyet, eşitlik kardeşlik!

Bunun üzerine, Canon öfkelendi, arkadaşını tokatlayacakmış gibi elini kaldırdı:

— Bırak canım şu hürriyet, eşitlik, kardeşlik lâfını!... Hür olmağa ne lüzum var? Palavra bunlar! Burjuvalar bizi yine dolaba soksunlar, öyle mi istiyorsun? Hayır, hayır, milleti ister istemez mesut olmağa zorlayacağız!... Demek ki sen, bir mübaşirle eşit olmak, kardeş olmak istiyorsun, öyle mi? Behey budala herif! Senin 48 yılı cumhuriyetçileri bu eşekçe şeyleri yuttukları için o murdar işleri yestehlediler ya!

Jésus-Christ şaşaladı, büyük ihtilâle taraftar olduğunu söyledi.

— Beni terletiyorsun, sus!... 89, 93! Bunlar hep aynı terane! Bu uydurmasyon şeylerle kafa patlatıp duruyorlar! Geride yapılacak bir

sürü iş varken, bu palavranın lâfı mı olur? Efendilik millete geçtiği zaman göreceğiz, hem de uzun sürmeyecek, ne var ne yok kendiliğinden çöküyor; sen benim dediğime bak, asrımız dedikleri bu asır, ötekinden daha yaman şekilde sona erecek. Bir temizlik olacak ki sorma, hiç görülmedik şekilde kökünden bir silip süpürme!

Hepsi ürperdi, o Jésus-Christ olacak ayyaş bile geriledi; artık kardeşlik diye bir şey kalmadığı için, ürkmüş, tiksinmişti. O ana kadar bu lâfları merakla dinleyen Jean, bir isyan hareketi yaptı. Fakat Canon ayağa kalkmıştı, gözleri ateş saçıyor, yüzü kâhince bir vecde gömülüyordu.

— Hem bu işin olması lâzım, mukadder bir şey bu, âdeta havaya fırlatılmış bir çakıl taşının mutlaka yere düşmesi gerektiği gibi.. Artık ne papaz hikâyesi kalacak, ne öbür dünyaya ait şeyler, ne, tıpkı Allah gibi, yüzünü bile kimsenin görmediği hak, adalet! Hayır, hepimizin mesut olmaktan ibaret ihtiyacından başka bir şey kalmayacak... Düşünün bir kere be yahu, hep anlaşacağız, mümkün mertebe az çalışıp her birimiz, başımızdan aşkın yiyip içip eğleneceğiz, ne dersiniz? Makineler bizim için çalışacak, günde ancak dört saat, sırf makinelere nezaret edeceğiz; hattâ belki de, büsbütün kollarımızı kavuşturup oturacağız. Her

tarafta zevk ve safa, bütün ihtiyaçlar tatmin edilecek, evet, evet, şarap, kadm, bugün elde edebileceğimizden üç misli fazlasiyle, çünkü o zaman sıhhatimiz daha yerinde olacak. Teşkilât daha mükemmel, hayat daha az çetin olacağı için, iyi hastaneler, iyi dinlenme yurtları bulunacağı için, ne fakir insan kalacak, ne hasta, ne ihtiyar. Hâsılı, cennet! Tekmil fen, hayatı tatlı tatlı geçirmeğe hasredilecek! Hulâsa, hayatta bulunmanın tam mânasiyle tadını çıka, racağız!

Buteau coşmuştu, bir masaya yumruk indirdi, avazı çıktığı kadar haykırdı:

— Vergi hapı yutacak! Kur'a, hapı yutacak! Bütün sıkıntılar hapı yutacak! Gel keyfim gel!... İmzamı bastım, gitti.

Delhomme, akıllı uslu haliyle:

— Elbette, dedi. İnsan, kendi vücudunun düşmanı olmalı ki, bu işe imzasını basmasın.

Fouan da tasdik etti; Macqueron, Clou, ötekiler de tasdik ettiler. Bécu şaşakalmış, hükümet otoritesini müdafaa zihniyetinden ötürü heyecanlanmıştı; Hourdequin'e gelip, gayet yavaş sesle, İmparatora hücum eden bu haydut herifi içeri tıkalım mı diye sormuştu. Fakat çiftçi, omuz silkerek onu teskin etti. Ne demezsin ya, saadet! diye düşünüyordu. Vaktiyle, hak

yolunda giderek saadete ulaşmayı tahayyül etmişti, şimdi fen yoluyla ulaşmak hayali başlamıştı. Belki bu daha mantıki idi, ama ne olursa olsun o kadar yakın değildi. Hourdequin, tekrar yola düzelmeğe hazırlandı, harıl harıl münakaşaya dalmış bulunan Jean'a seslendi; tam o sırada, Lequeu, zaptettiği bir öfke ile boğulur gibi olarak, birdenbire, lâkırdıya karışmak ihtiyacına kapıldı. Cırlak sesiyle:

— Meğerki, bu güzelim işler olmadan hepiniz geberip gidesiniz, dedi... Ya açlıktan gebereceksiniz, yahut açlık sizi şirretleştirirse, jandarmaların kurşunuyla gebereceksiniz.

Hepsi ona bakıyor, kimse bir şey anlamıyordu.

— Muhakkak ki, buğday Amerikadan gelmekte devam ederse elli sene sonra, Fransada bir tek köylü kalmaz... Bizim toprağımız onun toprağı ile mücadele edebilir mi? Gerçek ziraati denemeğe başlamamızla beraber, gırtlağımıza kadar buğdaya gömüleceğiz... Bir kitap okudum, bu mesele hakkında çok etraflı şeyler yazıyor, asıl hapı yutan sizlersiniz...

Fakat Lequeu, o coşkunluğu arasında, hepsi kendisine dönük o şaşkın yüzleri, birdenbire görüverdi. Sözünü bitirmedi bile, cümlesini öfkeli bir jestle sona erdirdi, sonra tekrar gazetesini okumağa devam etti.

Canon:

— Gerçek öyle, dedi, millet büyük toprakları ele geçirmeyecek olursa Amerika buğdayı yüzünden hapı yutacaksınız.

Hourdequin, son olarak şu hükmü verdi:

— Tekrar söylüyorum, o buğday, memlekete asla girmemelidir... Ben diyeceğimi dedim, eğer belediyede benden usandınızsa, buğdayın on beş franga inmesini istiyorsanız, haydi şimdi mösyö Rochefontaine'e rey verin.

Arabasına bindi, Jean da peşinden gitti. Jean, Françoise'la bakışıp anlaştıktan sonra, beygirini kırbaçladı, efendisine:

— Bu işleri fazla düşünmeye gelmez, insan deli olur, dedi.

Hourdequin, başını sallayarak onun sözünü tasdik etti.

Meyhanede, Macqueron, Delhomme'a yaraş sesle, hızlı hızlı bir şeyler anlatıyor; kâinata ehemmiyet vermeyen halini yeniden takınmış olan Canon da, afallayıp kalan Jésus-Christ'ye «Matmazel doksan üç» diye hitabediyor, onunla alay ederek önündeki konyağını bitiriyordu. O sırada Buteau, daldığı bir hulyadan uyandı, Jean'm çıkıp gittiğini birdenbire fark etti; Françoise'ın, içerde konuşulanları işitmek için, Berthe'le beraber gelip meyhanenin iç ka-

pısı önünde ayakta durduğunu görünce hayret etti. Ciddî işler varken politikaya dalıp vaktini kaybetmiş olmasına kızdı. Şu mendebir politika, ne de olsa insanın damarına giriyordu. Buteau, bir köşede, Coelina ile uzun uzun konuştu, kadın, onun derhal bir rezalet çıkarmasına nihayet mâni oldu; Françoise da, öfkesi teskin edildikten sonra, Buteau'nun evine kendiliğinden dönse daha iyi olurdu; eğer Françoise'ı kandıramazlarsa, bir iple bir sopa alıp onu götürmeğe geleceği tehdidini savurduktan sonra, Buteau da gitti.

Ertesi pazar, mösyö Rochefontaine saylavlığa seçildi; Hourdequin de, istifasını Valiye gönderdiği için, Macqueron nihayet belediye reisi oldu, küstahça bir övünme ile kasılmağa başladı.

O akşam, öfkeden kuduran Lengaigne'i galebe çalan rakîbinin kapısı önünde, uçkurunu çözüp çömelmiş vaziyette görenler oldu. Lengaigne, avazı çıktığı kadar şöyle haykırdı:

— Artık, memleket idaresi hergelelerin eline geçti, keyfim nereye isterse oraya yestehlerim.

VI

O hafta geçti, Françoise inadediyor, kızkardeşinin evine dönmüyordu, yol üstünde, pek çirkin bir hâdise oldu. Buteau, kızı yakalamış, saçlarından sürüyordu, başparmağı şiddetle ısırılmca, onu bırakmağa mecbur oldu; bu rezalet üzerine Macqueron korktu, hükümet kuvvetinin temsilcisi sıfatiyle, isyanını daha fazla teşvik edemeyeceğini kendisine söyleyerek, genç kızı bizzat kapı dışarı etti.

Fakat tesadüf, la Grande o sırada oradan geçiyordu, Françoise'ı alıp götürdü. La Grande seksen sekiz yaşında idi, ölümü aklına getirmesi, sırf, vârislerine, servetiyle birlikte, bitmez tükenmez dâvaların gailesini bırakmak içindi. Vasiyetnamesini, mahsus, son derece karmakarışık bir hale koymuştu, hiç kimseye zarar vermemek bahanesiyle, vârislerin hepsini biribiriyle boğuşmak zorunda bırakıyordu; mallarını ahrete beraber götüremeyeceği için, hiç değilse bu malların, geride kalanlara zehir olacağı tesellisiyle ölüp gitmeyi kurmuştu. Böylece, aile efradının biribirini yediğini görmek, onun için en büyük eğlence oluyordu. Bu sebeple, nekesliği bir an üstün geldikten sonra, Françoise'dan, az ekmek yedirmek mukabilinde çok iş sağlayacağını düşünerek hemen kararını vermiş, yeğenini evine almıştı. Nitekim,

o günün akşamı, kıza, merdivenle mutfağı yıkattı. Sonra, Buteau geldiği zaman, onu, ihtiyar bir yırtıcı kuş gagasına benzeyen hain suratını asarak, ayakta karşıladı; Macqueron'un *dükkânını allak bullak* edeceğinden bahseden Buteau da, mirasa konmak ümidiyle eli ayağı bağlanarak titremeğe başladı, dili dolaştı, cadaloz la Grande'la mücadeleye girmeğe cesaret edemedi.

— Françoise bana lâzım, sizin yanınızda oturmak istemiyor, onun için ben yanımda alıkoyuyorum... Hem zaten artık rüştünü ispat etti, kendisine verilecek hesaplarınız var. Bu işi konuşmak lâzım.

Buteau, başına dertler açılacağını sezip dehşet içinde kaldı, pür hiddet çıkıp gitti.

Gerçek, bir hafta sonra, ağustos ortalarında, Françoise yirmi bir yaşına girdi. Artık başına buyruktu. Fakat yaptığı iş biçareliğinin şeklini değiştirmekten ibaret kalmıştı, halasının karşısında o da korkudan tir tir titriyordu; bu soğuk hasis evinde ölesiye çalışıyordu; la Grande'ın evinde, *her tarafın kendiliğinden pırıl pırıl* olması icabediyordu, sabun ve fırça masrafına lüzum yoktu, bayağı su ile, çalışan kollar kâfi idi. Bi rgün, tavuklara yem vermeyi unuttuğu için, Françoise'ın kafası, az kaldı, bir sopa inip patlıyacaktı. Rivayet edildiğine göre,

la Grande, atları yormamak için, torunu Hilarion'u sabana koşuyordu. Bu kadarı belki uydurma idi, ama hakikat şu idi ki, la Grande torununu düpedüz hayvan gibi kullanıyor, dövüyor, işten canını çıkarıyor, onun yabani mahlûk kuvvetinden alabildiğine faydalanıyor, zavallıyı yorgunluktan ölü gibi serilip kalacak dereceye gelinceye kadar çalıştırıyor; üstelik, Hilarion, domuza verilen yiyecekten farksız, kırpıntılardan ve artıklardan ibaret öyle bir gıda ile yalandan besleniyordu ki, büyükannesinin karşısında dehşetten sindiği için mütemadiyen açlıktan ölüyordu. Françoise, Hilarion'a eş olarak dolap beygirleri edeceğini anlayınca, evden çıkıp gitmekten başka bir şey düşünmez oldu. İşte o zaman, birdenbire, evlenmeyi aklına koydu.

Onun istediği, sadece, bu mihnetlere bir nihayet vermekti; tekrar Lise'in yanına gitmektense ölüme razı idi, daha çocukken onu haraoeden neviden bir hak ve adalet düşüncesiyle ayak diriyordu. Biricik haklı dâva kendi dâvası idi, bu kadar uzun zaman sabrettiği için kendi kendisini hakîr görüyordu; Buteau için bir şey söylemiyor, yalnız ablası hakkında sert hükümler veriyordu, o olmasa hâlâ beraber oturabilirdik, diyordu. Artık ip kopmuştu, iyiden iyiye kopmuştu, Françoise, malını, mirastaki payını geri almaktan başka bir şey düşünmüyordu. Bu düşünce ile sabahtan akşama kadar zihni yoru-

luyor, bitmez tükenmez resmî muamelelerle uğraşmak icabetiği için öfkeleniyordu. Nasıl olurdu? Bu benim, bu senin dedikten sonra, üç dakika içinde iş bitmeli değil mi idi? Demek ki, kendisini soymak için anlaşıyorlardı, öyle mi? Françoise, tekmil aileden şüpeleniyor, ancak bir erkeğin, bir kocanın, bu işi başarıp kendisini kurtarabileceği hükmüne varıyordu. Gerçi, Jean'ın avuç içi kadar bile toprağı yoktu, kendinden de on beş yaş büyüktü. Fakat onu başka hiçbir isteyen yoktu, belki de, Buteau'nun evinde geçen hâdiselerden dolayı, kasaba gençlerinden birisi Françoise'ı istemeyi göze alamayacaktı; Rognes'da, Buteau'dan, herkes o kadar korkuyordu ki, hiç kimse bu adamı kendisine düşman etmek istemiyordu. Hem, ne olacaktı sanki? Jean'la bir kere zaten yatmıştı; arkası gelmediği için ehemmiyeti yoktu; ama, adam çok yumuşak başlı, çok dürüsttü. Françoise'ın başka sevdiği bulunmadığı için, Jean olmuş ne çıkardı? Kendisini korusun, Buteau öfkeden kudursun diye kocaya varacağına göre kim olsa olurdu. Françoise'ın da, kendi erkeği bulunacaktı.

Jean'a gelince, o, yüreğinde büyük bir dostluk muhafaza etmişti. Françoise'a sahibolmak arzusu, ona karşı uzun zaman istek duya duya dinmiş, hem de çok dinmişti. Ama yine de, candan bir arzu ile Françoise'ı özlüyordu, sözleştikleri için, kendisini, Françoise'ın erkeği

sayıyordu. Kız rüştünü ispat edinceye kadar sabretmiş, onun beklemek arzusuna mümanaat etmemiş, tersine, ablasiyle enistesini aleyhine çevirmesine mâni olmuştu. Şimdi, Françoise, dürüst insanları kendi tarafına çekmek için, lüzumundan fazla haklı görünebilirdi. Nitekim, Jean, Françoise'ın, ablasının evinde böyle kavgalı patırtılı ayrılmasını hoş görmemekle beraber, işi sağlam tarafından tutmuş olduğunu daima söylüyordu. Her ne hal ise, gerisini konuşmak istediği zaman Jean hazırdı.

Jean, bir akşam gelmiş, la Grande'ın ahırının arka tarafında Françoise'la buluşmuştu; evlenme kararı, böylece, o akşam verildi. Orada, kapısı çıkmaza açılan çürümüş bir tahta parmaklık vardı; Jean dışarda, Françoise içerde, ayaklarının altından akan hayvan sidiklerinin yanbaşında, parmaklığa abanıp durdular.

Önce Françoise, Jean'ın ta gözlerinin içine bakarak:

— Bana bak, Kaporal, dedi; eğer sen hâlâ istiyorsan, ben şimdi razıyım.

Jean da gözünü kırpmadan ona bakıyordu, ağır ağır cevap verdi:

— Sana artık bundan bahsetmiyordum, çünkü senin malına göz dikmiş gibi olacaktım... Ama, haklısın, zamanı geldi.

Sustular. Jean, elini, genç kızın parmaklığa dayanan eli üzerine koymuştu. Sonra, devam etti:

— Yapılan dedikodulara kulak asıp, la Cognette'ten dolayı üzülme... Üç sene var ki elim eline değmemiştir.

Françoise :

— Öyleyse ben de sana söyleyeyim, sen de Buteau'dan yana kasavetlenme... Alçak herif, rastgeldiği yerde, beni koynuna aldığını anlatıyor. Yoksa sen de buna inanıyor musun?

Jean, suale doğrudan doğruya cevap vermemek için:

— Kasabada bu lâfa herkes inanıyor, dedi.

Sonra, Françoise'm hâlâ kendisine baktığını görünce, devam etti:

— Evet, inandım... Ama, doğrusu sana hak veriyordum, çünkü hergeleyi bilirim, eline düşünce kurtulamazdın.

— Yoo! Uğraşmadı değil, vücudumu az mıncıklamadı! Ama, işi hiçbir zaman sonuna kadar götüremediğine yemin edersem inanır mısın?

— İnanırım.

Jean, memnun olduğunu göstermek için, Françoise'ın elini büsbütün kavradı, kolunu parmaklığa dayadı, eli avucunda sımsıkı tuttu. Ahırdan gelen akıntının, kunduralarını ıslattığını görünce, bacaklarını açmıştı.

— Onun yanında oturmaktan o kadar hoşlanır görünüyordun ki, seni koynuna alsa, belki de memnun olabilirdin...

Françoise bir huzursuzluk duydu, çok dürüst, çok samimî bakışlı gözlerini yere indirmişti.

— Kaldı ki artık beni istemiyordun, hatırlıyor musun? Neyse, seni gebe bırakmadığım için çok canım sıkılıyordu ama, o çocuğu bundan sonra yapmamız daha iyi. Herhalde daha dürüst iş.

Sustu, Françoise'a, çirkefe bastığını hatırlattı:

— Dikkat et, ayakların ıslanıyor, dedi.

Françoise da ayaklarını açtı, lâfı bağladı.

— O halde, anlaştık mı?

— Anlaştık, dilediğin tarihi söyle.

Öpüşmediler bile, parmaklığın üstünden, dostça el sıkıştılar. Sonra, her biri kendi işine gitti.

O akşam, Françoise, Jean'la evlenmek istediğini söyleyip, malını geri alması için bir erkeğe ihtiyacı olduğunu anlattığı zaman, la Grande önce cevap vermedi. Tekerlek gözleriyle kızın yüzüne bakarak, dimdik durmuştu;- bundan ne kaybedeceğini, ne kazanacağını, ne zevk duyacağını hesaplıyordu; evlenme işine, ancak ertesi gün razı oldu. Bütün gece, yattığı ot minderde, bu meseleyi zihninde evirip çevirmişti; çünkü artık hemen hiç uyumuyor, sabaha kadar, gözleri açık yatıyor, aile aleyhinde çirkin şeyler tasarlıyordu. Evlenme işi, ona, herkes için öyle önemli neticelerle dolu gözükmüştü ki, gerçekten bir gençlik ateşiyle tutuşmuştu. En ufak üzüntülere varmcıya kadar hepsini şimdiden tahmin ediyor, zihninde karmakarışık, feci şekillere sokuyordu. Öyle ki, kendisine olan sevgisinden dolayı, bütün işlerle meşgul olmayı üzerine almak istediğini yeğenine söyledi. Bu sözü söylerken, sopasını korkunç bir şekilde havaya kaldırmıştı. Mademki seni silkip atıyorlar, sana ben analık edeceğim; görsünler bak, diyordu!

İlk olarak, la Grande, vasilik hesaplarını konuşmak üzere, kardeşi Fouan'ı huzuruna çağırdı. Fakat ihtiyar, tek izahat vermedi. Vasi tâyin edildi ise, kabahat onun değildi; hem, netice itibariyle, mademki bütün işi mösyö Baillehache görmüştü, mösyö Baillehache'a müracaat etmek lâzımdı. Zaten, Buteau'lar aleyhi-

ne çalışıldığını fark eder etmez, şaşkınlığını mübalağalandırmıştı. Yaşlılığı, za'fını idrak etmesi, onu telâşlandırıyor, korkaklaştırıyor, herkesin elinde oyuncak haline getiriyordu. Buteau'larla ne diye bozuşacaktı? Jésus-Christ ile la Troille'un, odasında divil divil dolaştıklarını, kâğıtlarını çalmak için çıplak kollarını yastığın altına kadar soktuklarını görüp korkudan tir tir titriyerek geçirdiği gecelerden sonra, iki defa, Buteau'ların yanına dönmesine ramak kalmıştı. Çekip gitmeyecek olursa, bir akşam muhakkak ki şatoda kendisini öldüreceklerdi. La Grande, onun ağzından bir şey koparamayınca yakasını bıraktı, eğer kızın hissesine el sürüldü ise onu mahkemeye sürükleyeceğini söyleyerek zavallıyı dehşet içinde bıraktı. Fouan'dan sonra Delhomme'u çağırttı, aile meclisi âzası sıfatiyle onu da korkuttu, Delhomme, eve âdeta hasta döndü; öyle ki, öğleden sonra Fanny koştu, la Grande'a geldi, mahkemeye gitmektense, ceplerinden para eklemeğe hazır olduklarını söyledi. İş almış yürümüştü, eğlenceli olmağa başlıyordu.

Önce malların taksimi işine mi girişmeli, yoksa derhal nikâhı mı kıymalı, mesele burada idi. La Grande, bunu iki gece düşündü, sonra, hemen nikâhın kıyılması lehinde karar verdi. Françoise Jean'la evlendikten sonra, kocasının da yardımiyle hissesine isterse, Buteau'lar daha fazla rahatsız olacaklardı. Bu kararı verdik-

ten sonra, işleri aceleye getirdi, bacaklarına gençlik çağındaki haytalık zamanlarının kuvveti geldi, yeğeninin evrakı ile meşgul oldu, Jean'ın evrakını da aldı, belediye ve kilisedeki bütün işleri halletti, sarfı icabeden parayı ödünç verecek kadar ileri bir ihtiras gösterdi, bu para mukabilinde, faiziyle birlikte bir misline, Françoise'la Jean'ın müşterek imzalarıyla bir senet aldı. Yalnız, hazırlıklar arasında, kadeh kadeh şarap ikram etmek zorunda kaldığı için yüreğinden kan gidiyordu; fakat, o bozuk sirkesi, o akraba kaçıran şarabı vardı, öyle yutulmaz şeydi ki, herkes son derece imsakli davranıyordu. Aile arasındaki dargınlıklardan dolayı düğün yemeği verilmemesini kararlaştırdı. Kilisedeki âyinden sonra, karı kocanın saadetine içilmek üzere, bir kadeh akraba kaçıran, o kadar. Charles'lar, davete gitmediler, damatları Vaucogne yüzünden uğradıkları üzüntüleri bahane ederek, özür dilediler. Fouan, kuruntulu idi, yatağa yattı, kendisini hasta dedirtti. Akrabadan, yalnız Delhomme geldi, iyi bir çocuk olan Jean'a teveccühünü göstermek için, Françoise'ın iki şahidinden biri kendisi olmayı kabul etti; Jean da, yalnız şahitlerini getirdi, bunlardan biri efendisi Hourdequin, öteki çiftlik yanaşmalarından biri idi. Tekmil Rognes ayaklanmıştı, bunca mücadeleden sonra alelâcele yaptırılan nikâh, her kapıdan gözetleniyordu. Belediyede, Macqueron, eski belediye

reisinin karşısında, mevkiinin yüksekliği ile kasılarak, resmî muameleleri aşırı dereceye götürdü. Kilisede, üzücü bir hâdise oldu, rahip Madeline, âyin yaparken bayıldı. Sıhhati iyi değildi, Beauce'un düz ovasında yaşamaya başlayalı eski dağlarına hasret çekiyor, yeni cemaatinin dine karşı gösterdiği alâkasızlığa üzülüyor, kadınların mütemadi dedikoduları yüzünden öyle şaşkına dönüyordu ki onları cehennemle tehdide bile cesaret edemiyordu. Kadınlar, rahibin za'fını sezmişlerdi, mezhep işlerine varıncıya kadar her şeyde ona eza edecek derecede bu za'fından istifade ediyorlardı. Lâkin, Coelina, Flore, bütün öteki kadınlar, rahibin, yüzükoyun mihraba kapandığını görünce çok acıdılar, bunun, yeni evliler için yakın bir ölüme delâlet ettiğini söylediler.

Mal taksimi yapılıp bitinciye kadar, Françoise'ın, la Grande'ın evinde oturması kararlaşmıştı, çünkü Françoise, bu inatçı kız, evi ele geçireceğini aklına koymuştu. On beş gün için başka ev kiralamaya ne lüzum vardı? Bu müddet zarfında, Jean, çiftlikte sabancılık işine devam edecek, her akşam gelip onunla buluşacaktı; nihayet birleşmiş olmaktan memnun kalmakla beraber, düğün geceleri pek mânasız ve kasvetli geçti. Jean, Françoise'ı koynuna aldığı sırada, kız öyle hüngür hüngür ağlamaya başladı ki, tıkanacak gibi oluyordu; halbuki Jean, canını acıtmamıştı, tersine, çok yavaş davran-

mıştı. Asıl kötüsü, Françoise'ın, hıçkırıkları arasında verdiği cevapta, kendisine gücenik olmadığını, kendini tutmayıp ağladığını, niçin ağladığını bilmediğini söylemesi oldu. Böyle bir hal, tabii, bir erkeği hararetlendirecek neviden bir şey değildi. Jean, sonradan, onu tekrar kucakladı, kolları arasında tuttu, ama nafile, ikisi de hiçbir zevk duymadılar, hattâ ilk defa başak yığınları arasında olduğu kadar bile duymadılar. Jean'ın Françoise'a izah ettiği gibi, bu şeyler derhal yapılmazsa tadı kaçardı. Hoş, bu huzursuzluğa rağmen, ikisinin de yüreğini üzen çekingenliğe benzer bu hale rağmen, çok iyi anlaşmışlardı, uyuyamadıkları için, evle toprağı ele geçirdikleri zaman işlerin ne şekilde yürüyeceğini kararlaştırmakla sabahı ettiler.

Hemen ertesi gün, Françoise, malın taksimini istedi. Fakat la Grande şimdi o kadar acele etmiyordu. Bir kere, aile efradının kanım kurutarak, duyduğu zevkı uzatmak istiyordu. Sonra, Françoise'la kocasından çok iyi istifade etmesini bilmişti, ikisi de, her akşam iki saat çalışarak, oturdukları odanın kirasını ödüyorlardı, onun için, la Grande, onların, yanından ayrılıp kendi evlerine taşınmalarında acele etmiyordu. Bununla beraber, yine de, Buteau'lara gidip, taksimin ne şekilde yapılmasını istediklerini sordu. Kendisi, Françoise adına, evi, buğday tarlasının yarısını, çayırın yarısını istiyor, aşağı yukarı ev değerinde tahmin ettiği

bağın bir arpan tutan yarısını bırakıyordu. Bunlar netice itibariyle haklı ve mâkul isteklerdi, çünkü işi böyle dostça hallederlerse, meseleye adliyenin karışmasına meydan vermemiş olacaklardı, adliye her zaman, fazla yağlı parçayı kendine ayırırdı. La Grande girince, Buteau'nun beyni atmıştı; paralarından dolayı ona saygı göstermek zorunda olduğundan, daha fazla dinleyemedi. Karıyı dövecek kadar menfaatini unutmaktan korkarak, hızla dışarı çıktı. Yalnız kalan Lise, kulaklarına kadar kıpkırmızı kesildi, öfkeden dili dolaşarak söylendi.

— Evi istiyor ha, o hayâsız, gelip beni görmeği bile aklına getirmeden evlenen o yumurcak, evi istiyor öyle mi?... Pekâlâ, hala, ona deyin ki, eve sahibolduğu gün ben mutlaka ölürüm.

La Grande, sakin kaldı.

— Peki, peki, kızım, kanını oynatmağa lüzum yok... Evi sen de istiyorsun demek ki, hakkındır. Bir çaresine bakacağız.

Üç gün, la Grande, iki kızkardeş arasında böylece gitti geldi, biribirleri için söyledikleri münasebetsiz lâfları ondan ona taşıdı, kızları öyle çileden çıkardı ki, az kaldı, ikisi de yatağa serilecekti. Kendisi, hiç usanmadan, onları ne kadar sevdiğini, böyle oradan oraya sürünmeği göze aldığı için, yeğenlerinin kendisine ne ka-

dar minnettar olmaları icabettiğini söylüyordu. Nihayet, toprağın paylaşılmasına, fakat evle eşyanın ve hayvanların adliye eliyle satılmasına karar verildi, çünkü anlaşamıyorlardı. İki kızkardeşin ikişisi de, sırtlarında bir gömlekle kalsalar, yine de evi, kaç paraya çıkarsa çıksın satın alacaklarına yemin ediyorlardı.

Bunun üzerine, Grosbois, araziyi ölçüp iki parçaya ayırmak üzere geldi. Bir hektarlık çayır, bir hektarlık bağ, iki hektarlık buğday tarlası vardı; bilhassa, des Cornailles denilen mevkideki bu son iki hektar toprağı, Buteau, evlendiğinden beri elden çıkarmak istemiyordu, çünkü, babasının verdiği kendi tarlasına bitişikti, böylece, iki toprağın mecmuu üç hektara yakın bir şey tutuyordu, Rognes köylülerinden hiçbirinin bu büyüklükte arazisi yoktu. Onun için, Grosbois'nın, gönyesini yerleştirip kazıklarının diktiğini görünce fena halde tepesi attı. Jean, dövüş çıkar korkusiyle orada bulunmamayı tercih ettiğinden, la Grande işe nezaret etmeğe gelmişti. Derken bir münakaşa çıktı, çünkü Buteau, kendi hissesine düşecek parça hangisi olursa olsun, tarlasının bu hisseye bitişik kalması için, ayırma çizgisinin vâdiye muvazi olarak çekilmesini istiyordu; halbuki hala, sırf onun istediği olmasın diye, taksim çizgisinin amut çekilmesinde ısrar ediyordu. Onun dediği oldu. Buteau, öfkesini zaptetmeğe çalıştı; boğulur gibi oldu, yumruklarını sıktı.

— Peki ama, be yahu, ya benim hisseme birinci parça isabet ederse, toprağım ikiye mi ayrılsın, hissem bir tarafta, kendi tarlam bir tarafta mı kalsın?

— Ne yapalım oğlum, işine uygun gelen parçayı kur'ada çekmek senin elinde.

Buteau, bir aydır öfkesini yenemiyordu. Evvelâ, kız elinden gidiyordu. Günün birinde onun bütün vücuduna sahibolmak ümidinde ısrarla durarak, eteğinin altından, tenini avuçlayamaz olalı beri, arzusunu içine atmaktan âdeta hasta olmuştu; Françoise evlendikten sonra da, berikinin onu koynuna aldığını, onunla dilediği kadar keyif ettiğini düşündükçe, büsbütün kanı oynamıştı. Sonra, beriki, üstelik toprağı da elinden alıyordu, ona da sahibolacaktı. Etinden et koparmakla bunun farkı yoktu. Kız, yine neyseydi, bulunabilirdi; fakat toprak, kendi malı diye baktığı toprak, katiyen geri vermemeye andiçtiği toprak! Buteau'nun gözünü kan bürüyordu, birtakım çareler arıyor, cebir ve şiddete başvurmağı tasarlıyor, cinayetler kuruyor, sırf jandarmalardan korkusu bu işi yapmasına mâni oluyordu.

Nihayet, mösyö Baillehache'ın yazıhanesinde buluşmak üzere gün tâyin ettiler; Buteau ile Lise, ilk defa olarak orada Françoise'la Jean'ın karşısına çıktılar; la Grande, çirkin hallere mâ-

ni olmak bahanesiyle, gönül eğlendirmek üzere onlarla beraber gelmişti. Beşi birden, dimdik, hiç konuşmadan, noterin odasına girdiler. Buteau'lar sağ tarafa oturdular. Jean, sol tarafta, Françoise'm arkasmda, ayakta durdu; sanki, bu işe karışmadığmı, sade karısına izin vermek için geldiğini anlatmak istiyordu. Hala, sıska vücudu, upuzun boyuyla ortalarında yer aldı, tekerlek gözleriyle yırtıcı kuş burnunu, memnun bakışlarla, bir onlara bir ötekilere çevirmeğe başladı. İki kızkardeş, biribirlerini tanımış bile görünmediler, bir kelime konuşmadılar, başlarını çevirip biribirlerine bakmadılar, surat asıp oturdular. İki erkek biribirlerine bıçak saplar gibi, süratli, pırıltılı, ve derine kadar giden bir tek bakış fırlattılar.

Bu insanların birbirlerini yer gibi takındıkları tavırlar karşısında sakinliğini muhafaza eden mösyö Baillehache:

— Dostlarım, dedi, her şeyden önce, üzerinde anlaşmış bulunduğumuz, toprakların taksimi işini bitirelim.

Bu sefer, evvelâ imzaları almak istedi. Mukavele hazırdı, yalnız, isimlerden sonra, hisselerin yeri açık bırakılmıştı; hepsi, kur'a çekilmeden evvel mukaveleyi imzalamak zorunda kaldılar; herhangi bir münasebetsizliğe meydan vermemek üzere, mösyö Baillehache, derhal kur'ayı çektirdi.

Françoise iki numarayı çektiği için, bir numara Lise'e kaldı. Buteau'nun yüzü, damarlarını kabartan kanın hücumuyla simsiyah kesildi. Hiç talihi yoktu! Tarlası ikiye bölünmüştü! Sağdaki toprağiyle soldaki toprağın arasına şu karşısına dikilmiş duran, bu küçük kız olacak kaltakla erkeği, kendi hisseleriyle giriyorlardı! Dişleri arasında bir küfür savurdu:

— Hay dinini, imanını! Hay Allah bin türlü belânı versin!

Noter, sokağa çıkıncıya kadar sabırlı olmasını rica etti. Lise kızkardeşine dönüp bakmadan:

— Bizim arazi, ova tarafından ikiye bölünüyor da ondan, dedi. Belki, bir trampaya razı olurlar. Hem bizim işimiz görülür, hem kimse zarar etmez.

François, sert sert:

— Hayır! dedi.

La Grande, baş işaretiyle, bu cevabı uygun bulduğunu anlattı. Kur'anın verdiği neticeyi bozmak uğursuz gelirdi. Kaderin bu alaycı cilvesi hoşuna gidiyordu; Jean da karısının karşısında, hiç kımıldamadan duruyordu, açıkta kalmaya öyle azimli idi ki, yüzünde hiçbir ifade belirmemişti.

Noter:

— Haydi, diye devam etti, şu işi bitirelim, vakit geçirmeyelim.

İki kızkardeş, evin, eşyaların ve hayvanların müzayede ile satışı için ittifakla onu seçmişlerdi. İlân yapılmak suretiyle satış günü olarak ayın ikinci pazar günü tesbit edildi. Müzayede, noter dairesinde yapılacaktı, ihale sahibinin, evi hemen ihale günü teslim almak hakkında malik olacağı şartnamede yazılı idi. Satıştan sonra da, noter müşterek mirasçı, iki kızkardeş arasındaki muhtelif hesapları tasviye edecekti. Bütün bunlar, münakaşasız kabul edildi.

Fakat tam o sırada, vasi olarak gelmesi beklenen Fouan babayı, bir noter kâtibi içeri soktu; kâtip, Jésus-Christ'yi noterin yanına sokmamıştı, çünkü herif fitil gibi sarhoştu. Françoise bir aydan beri rüştünü ispat etmiş bulunmakla beraber, vasi henüz hesap vermiş değildi, işler, bu yüzden karışıktı; ihtiyarı sorumluluktan kurtarmak için, bu hesapları temizlemek zarureti vardı. Fouan ufacık gözlerini fal taşı gibi açmış, bir onlara, bir ötekilere bakıyordu; kabahatli görülmekten, mahkemelere sürüklenmekten gitgide daha fazla korkuyor, tir tir titriyordu.

Noter, hesap hulâsasını okudu. Hepsi, gözlerini kırpıştıra kırpıştıra dinliyorlar, her işit-

tiklerini anlayamamak endişesiyle ürperiyorlar, bir kelimeyi kaçırırlarsa, felâketin o kelime yüzünden başlarına geleceğinden korkuyorlardı.

Mösyö Baillehache, okuyup bitirdikten sonra:

— Bir diyeceğiniz var mı? diye sordu.

Şaşalayıp kaldılar. Ne gibi diyecekleri olurdu! Belki de bazı şeyleri unutuyorlardı, unuttukları için de belki kayıpta idiler.

La Grande birdenbire :

— Affedersiniz ama, dedi, Françoise'ın bu hiç işine gelmez! Doğrusu, kardeşim mutlaka mahsus göz yumuyor ki, kızın hakkı çalındığım görmüyor!

Fouan'ın dili dolaştı.

— Ne? Nasıl? Allahın huzurunda yemin ederim ki ben Françoise'ın on parasını almadım!

— Demek istiyorum ki, Françoise, ablası evlendikten beri, nerede ise beş seneye varan bir zamandır, onun evinde hizmetçi vaziyetinde oturmuştur, kendisine ücret borçludurlar.

Buteau, bu beklemediği darbe karşısında, iskemlesinden sıçradı. Lise de öfkesinden boğulacak gibi oldu.

— Ücret mi?... Nasıl? Bir kızkardeşe mi ücret?... Eey! Doğrusu, bu kadarı fazla kepazelik olur!

Mösyö Baillehache, sagir çocuğun, isterse ücret talebetmeğe pekâlâ hakkı olduğunu söyliyerek onları susturmağa mecbur oldu.

Françoise:

— Evet, istiyorum, dedi. Bana ait ne varsa hepsini istiyorum.

Buteau, kendinden geçmiş bir halde:

— Peki yiyip içtikleri ne olacak? diye haykırdı. Ne et dayandırabiliyorduk ne ekmek. Vücudunu bir yoklayın isterseniz, duvar yalaya yalaya böyle semizlemedi, tembel!

Lise, pür hiddet devam etti:

— Ya çamaşır, ya esvapları? Ya çamaşırcı parası? Öyle terliyordu ki iki günde bir gömlek kirletiyordu!

Françoise, bu söze alındı, cevap verdi:

— Mademki bu kadar terliyormuşum, demek ki çalışıyormuşum.

La Grande ilâve etti:

— Ter kurur, çamaşırı kirletmez.

Mösyö Baillehache tekrar araya girdi. Bunun bir hesap meselesi olduğunu, bir tarafa

ücretleri, öte tarafa yiyip içme ve bakım masraflarını yazıp hesabetmek gerektiğini anlattı. Eline bir kalem almıştı, onların verdikleri rakamlar üzerine bu hesabı yapmağa çalıştı. Fakat kıyametler koptu. Françoise, la Grande'ın yardımıyla, işi yüksekten tutuyor, hizmetine çok paha biçiyor, evde yaptığı bütün işleri birer birer sayıyor, ineklere baktığını, ev işi gördüğünü, bulaşık yıkadığını, enistesinin, kendisini tarla işlerinde erkek gibi çalıştırdığını söylüyordu. Öte yandan, Buteau'lar da pek öfkelenmişler, masrafları şişiriyorlar, yemekleri hesabediyorlar, elbise masraflarında yalan söylüyorlar, bayram günleri verdikleri hediyelerin parasına varıncaya kadar istiyorlardı. Lâkin, bütün tamahkârlıklarına rağmen, yüz seksen altı frank borçlu çıktılar. Bu rakamı duyunca elleri titremeğe, gözleri ateş saçmağa başladı, daha kaç para indirebileceklerini araştırmağa koyuldular. Bu rakam kabul edilmek üzere iken, Buteau haykırdı:

— Bir dakika! Ya yanı kesildiği zaman getirdiğim doktor?... İki defa geldi. Altı frank eder.

La Grande, ötekilerin bu galebesi üzerine rakamda mutabık kalınmasını istemedi, Fouan'ı sıkıştırdı, vaktiyle, kendisi Buteau'larla beraber otururken, Françoise'ın çiftlik işlerin de kaç gün çalıştığını hatırlamasını söyledi.

Otuz metelikten beş gün mü idi, altı gün mü idi? Françoise altı diye haykırdı, yüz beş diyordu, biribirlerine taşlar fırlatır gibi şiddetle bağırıyorlardı. İhtiyar, iki yumruğu ile alnını döverek, şaşkın şaşkın, kâh birine, kâh ötekine hak veriyordu. Françoise üstün geldi, yüz seksen dokuz frank oldu.

Noter:

— Ee, bu sefer tamam mı? diye sordu.

Buteau, üzerinde oturduğu iskemlede, durmadan kabaran bu hesabın altında ezilmiş, mahvolmuş gibi idi, artık mücadele etmiyor, felâketlerinin sona erdiğini sanıyordu. Ağlamalı bir sesle mırıldandı:

— Gömleğimi de istiyorsanız, çıkarayım.

Fakat la Grande son, müthiş bir darbeyi en nihayete saklamıştı, herkesin unuttuğu bir darbe, pek sade, fakat iri bir şeydi.

— Baksanıza kuzum, şu tepedeki yol için alınan tazminatın beş yüz frangı ne olacak? dedi.

Buteau, bir sıçrayışta ayağa kalktı, gözleri yuvalarından fırlamıştı, ağzı açık kalmıştı. Söyliyecek lâf yoktu, bu iş münakaşa götürmezdi. Parayı almıştı, yarısını geri vermesi lâzımdı. Bir an düşündü; sonra, bir kaçamak yolu bu-

lamayınca, gitgide artan, şakaklarını döven cinnet nöbeti arasında, birdenbire Jean'a saldırdı:

— Alçak herif, dostluğumuzu sen mahvettin! Sen olmasaydın, biz yine ailece, hep biribirimize bağlı, güzel güzel geçinecektik!

Jean, hep susmuş, akıllı uslu dinlemişti; müdafaa vaziyeti almağa mecbur oldu:

— Elini sürme, yoksa beynine inerim!

Françoise'la Lise hızla ayağa kalkmışlar, her biri kendi kocasının önüne dikilmişlerdi; azar azar artan kinlerinden yüzlerine kan hücum etmiş, nihayet, tırnaklarını meydana çıkarmışlardı, biribirlerinin derisini paralamağa hazırdılar. Ne la Grande'm ne Fouan'ın mâni olmağa niyetli görünmedikleri bir döğüş mutlak hepsini birbirine katacak, saç saça baş başa getirecekti! Fakat noter, meslek soğukkanlılığını bırakarak haykırdı:

— Hay Allah cezanızı versin be! Sokağa çıkın da öyle kavga edin! Dövüşmeden anlaşamıyorsunuz, can sıktınız artık!

Hepsi, zangır zangır titriyerek kendilerine gelince, devam etti:

— Anlaştınız, değil mi?... Pekâlâ! Vasi hesaplarım yazacağım, imzalayacaksınız, son iş

olarak da evin satışını yapacağız... Haydi gidin, hem doğru durun, münasebetsizlik bazan insana pahalıya oturur!

Bu sözler onları büsbütün teskin etti. Fakat noter dairesinden çıkarlarken, babasını orada bekleyen Jésus-Christ tekmil aileyi tahkir etti, avaz avaz haykırdı, zavallı bir ihtiyarı herhalde soymak için, böyle murdar işlere sokmanın ayıp olduğunu söyledi; sarhoşluğun tesiriyle rikkate gelerek, Fouan babayı, nasıl getirdi ise öyle, bir komşudan âriyet aldığı bir saman arabasına bindirip götürdü. Buteau'lar, bir tarafa çekilip gitiler, la Grande, Jean'la Françoise'ı Bon-Laboureur kahvehanesine sürükledi, orada kendisine acı kahve ikram ettirdi. Sevincinden kabına sığamıyordu. Kahve şekerinden artanı cebine indirerek:

— Ama, öyle güldüm ki! diye kesip attı.

Yine o gün la Grande bir şey düşündü. Rognes'a dönünce, doğru, eski âşıklarından biri olduğu söylenen Saucisse babaya koştu, onunla anlaştı. Buteau'lar, müzayedede, sonuna kadar uğraşıp, evi Françoise aleyhine arttıracaklarını söylediklerinden, la Grande düşünüp taşınmış, ihtiyar köylü de boyuna pey sürüp fiatı arttırırsa, ötekilerin belki de kuşkulanmayacaklarına, evi ona bırakacaklarına hükmetmişti:

Çünkü Saucisse baba, Buteauların komşu-

su idi, kendi sınırını genişletmek istemiş olabilirdi. Saucisse baba, bir hediye mukabilinde, teklifi hemen kabul etti. Nitekim, ayın ikinci pazar günü, müzayede, la Grande'ın tahmin ettiği şekilde neticelendi. Metr Baillehache'ın dairesinde, yine Buteau'lar bir tarafta, Jean'la Françoise, yanlarında la Grande'la, öbür tarafta idiler; başkaları da vardı, ev çok ucuza giderse belki satın alırız düşüncesiyle birkaç köylü gelmişti. Fakat, Lise'le Françoise'ın, sert bir sesle dört beş defa sürdükleri peylerden sonra, ev, değer fiatı olan üç bin beş yüz franga çıktı. Françoise, üç bin sekiz yüzde durdu. Bunun üzerine, Saucisse baba işe girişti, dört bine çıktı, beş yüz frank daha pey sürdü. Buteau'lar, şaşkın şaşkın bakıştılar. Devam etmelerine imkân yoktu, bu kadar çok para vermek icabedeceğini düşününce tüyleri ürperiyordu. Bununla beraber, Lise, dayanamadı, beş bine çıkardı, ihtiyar köylü, bir tahtada beş bin iki yüze atlayınca apışıp kaldı. Müzayede bitmişti, ev beş bin iki yüz franga Saucisse babaya ihale edildi. Buteau'lar bıyık altından güldüler, Françoise'la mendebur kocası da mademki kaybetmişlerdi, bu büyük parayı cebe indirmek fena olmayacaktı.

Lâkin, Lise, Rognes'a dönüp de, içinde doğduğu, içinde yaşadığı o antika eve girince, hıçkırarak ağlamağa başladı. Buteau da, boğazına bir şey tıkandığını hissediyor, boğulacak

gibi oluyordu; öyle ki, nihayet karısına çullandı, bana kalsaydı nem var nem yok hepsini verirdim diye yemin etti; fakat bu hissiz karı milleti, kesenin ağzını, tıpkı bacakları gibi, ancak keyif için açar, diyordu. Yalan söylüyordu, Lise'e kendisi mâni olmuştu; bunun üzerine dövüştüler. Ah! Üç asır evvel, ecdattan biri tarafından yaptırılan, şimdi sarsak hale gelmiş, duvarları yer yer çatlamış, oturmağa başlamış, her tarafı tamir görmüş, Beauce ovasının engin rüzgârlariyle yüzüstü yatmış, Fouan'ların atalar bucağı, zavallı ev! Aile, orada üç yüz seneden beri oturuyordu, o evi gitgide, sahici bir ecdat yadigârı gibi sevmeğe, ona saygı göstermeğe başlamıştı, öyle ki, miraslarda, artık en ağır basan mal o idi! Buteau, bir tokatta Lise'i yere serdi; Lise doğruldu, bir çifte savurdu, az kaldı, Buteau'nun bacağını kırıyordu.

Ertesi akşam, işin rengi değişti, mesele yıldırım gibi patladı, Saucisse baba, sabahleyin, muvazaa senedini imzalamağa gitmişti; Jean'ın müsaadesiyle, evi Françoise hesabına satın aldığını, daha öğle üstü tekmil Rognes kasabası haber almış bulunuyordu; hem yalnız evi değil, eşyaları, Gédéon'u, la Coliche'i de almıştı. Buteau'larm evi, yıldırım inmiş gibi, bir ıstırap ve yeis vaveylâsı ile çınladı. Karı koca, yere kapanmışlar, kuvvet kendi taraflarında kalmadığı, bu bacak kadar yumurcağa aldandıkları için şiddetli bir yeisle uluya uluya ağlıyorlardı.

Asıl divane oldukları şey, tekmil kasaba halkının kendileriyle alay ettiğini işitmeleri idi; hiç kurnaz davranmamışlardı. Hay Allah kahretsin! Böyle tongaya oturmak, kendi evinin kapısı önünde, bir çırpıda böyle tepe üstü gelmek olacak şey miydi? Yoo! Yağma yoktu, bak şimdi ne yapacaklardı!

La Grande, Françoise namına, o akşam, Buteau ile kibarca konuşup, evden çıkacağı günü kararlaştırmağa geldiği zaman, Buteau, her türlü ihtiyatı unutmuş onu kapı dışarı etmişti. Bir tek kelime ile cevap vermişti:

— Bok ye!

La Grande, çok memnun, uzaklaştı, yalnız, icra memurunu yollayacağız, diye haykırdı. Gerçekten, hemen ertesi gün, Vimeux, solgun yüzü, endişeli haliyle, her zamankinden daha pejmürde kılıklı, sokağa saptı, çekine çekine kapıyı vurdu; komşu evlerdeki mahalle kadınları onu gözlüyorlardı. İçeriden cevap veren olmadı, bir daha çalmağa mecbur oldu, cesaretini ele alıp seslendi, evi tahliye etmeniz için tebligat getirdim, diye izahat verdi. O zaman, samanlığın penceresi açıldı, bir ses, aynı kelimeyi, o iki heceli kelimeyi haykırdı:

— Bok ye!

Aynı zamanda, dolu bir oturak boşaldı. Tepeden tırnağa bulunan Vimeux, tebligatı ge-

tirdiği gibi geri götürmeğe mecbur oldu. Rognes kasabası, bu vakaya hâlâ katıla katıla güler.

Fakat, la Grande, akabinde, Jean'ı Châteaudun'de bir avukata göndermişti. Avukat, evdekileri zorla çıkarmak en az beş gün süreceğini izah etti. Acele tahliye senedi verilecek, başkandan emir çıkacak, bu emir kayda geçecek, nihayet tahliye yapılacaktı. Tahliyenin yapılması için de, gerekirse mübaşir, jandarmaların yardımını isteyecekti. La Grande, bir gün kazanmak için münakaşa etti, Rognes'a dönünce günlerden salı olduğu için, Buteau'ların, eğer cumartesi gününe kadar, evden kendi istekleriyle çıkmazlarsa, o günün akşamı hırsızlar gibi, çalakılıç dışarı atılacaklarını, gezdiği yerde söyledi.

Buteau bu haberi duyunca, müthiş bir tehdit hareketi yaptı. Hayatta kaldıkça evden çıkmayacağım, askerlerin, onu dışarı atmak için duvarları yıkmağa mecbur olacaklarını, önüne gelene söylüyor, bar bar bağırıyordu. Öfkesi o kadar çılgınca bir şeydi ki, kasaba halkı, acaba Buteau deli taklidi mi yapıyor, yoksa sahiden delirdi mi diye düşünüyordu. Arabasının ön tarafında ayakta durup atını dörtnala koşturarak yollardan geçiyor, kimsey ecevap vermiyor, destur bile demiyordu; hattâ, gece vakti, ona kâh şu taraftan, kâh bu taraftan, kasabaya dönerken rasgelenler olmuştu. Nereden geldiği

bilinmiyordu, herhalde şeytanın yanından geliyordu. Yanma yaklaşan bir adama, şiddetli bir kırbaç indirmişti. Etrafa dehşet saçıyordu. Çok geçmeden, kasaba, sürekli bir heyecan içinde kaldı. Bir sabah, Buteau'nun, evine sımsıkı kapandığı görüldü; örtülü kapıların arkasından korkunç feryatlar, vaveylâlar yükseliyordu; işitenler, feryatları, Lise'le iki çocuğunun seslerine benzetiyorlardı. Komşuların rahatı kaçtı, toplanıp istişare ettiler, nihayet ihtiyar bir köylü fedai çıktı, pencerelerden birine merdiven dayadı, içeriye bakmak için tırmandı. Fakat pencere açıldı, Buteau, merdiveni de, ihtiyarı da devirdi, adamcağızın, az kaldı bacakları kırılıyordu. İnsan, evinde dilediğini yapmakta serbest değil mi? diye haykırdı. Yumruklarını uzatıyor, beni yine rahatsız ederseniz hepinizin canını alırım,diye avaz avaz bağırıyordu. Asıl kötüsü şu ki, Lise de, iki yumurcağı ile beraber gözüktü, küfürler savurdu, ahaliye, üstüne vazife olmayan yerlere burnunu soktuğu için çıkıştı. Lâkin, her yeni patırtıda halkın heyecanı arttı, ta sokaktan işitilen, ağıza alınmayacak kadar çirkin sözleri dinlemek için korkudan titriyerek gelip kapıya kulak veriyorlardı. Kurnaz geçinenler, Buteau'nun bir niyeti olduğunu sanıyorlardı. Daha başkaları, aklını oynattığına işin bir felâketle biteceğine yemin ediyorlardı. İşin aslı bir türlü anlaşılamadı.

Cuma günü, cebren tahliye yapılması beklenen günden bir gün evvel, bilhassa bir hâdise, etrafta heyecan uyandırdı. Buteau, kilise civarında babasına tesadüf etmiş, önünde yere diz çöküp danalar gibi böğürerek ağlamağa başlamış, vaktiyle serkeşlik etiği için affını dilemişti. Belki başına gelen felâketlerin sebebi bu olduğunu söylüyordu. Tekrar gelip kendileriyle oturması için babasına yalvarıyor, ancak bu avdet sayesinde bahtın tekrar gülmesi ihtimali olduğuna inanmış görünüyordu. Onun böyle böğüre büğüre ağlamasına canı sıkılan, görünürdeki pişmanlığına hayret eden Fouan ailenin bütün üzüntülü işleri sona erdikten sonra, günün birinde, bu daveti kabul edeceğine söz verdi.

Nihayet, cumartesi geldi. Buteau'nun heyecanı gitgide artmıştı, hiç lüzum yokken, sabahtan akşama kadar, durmadan, hayvanı arabaya koşuyor, dönüp geliyor, tekrar çözüyordu. Lüzumsuzluğu etrafta hayretler uyandıran bu delice araba koşturmaları görenler kaçışıyorlardı. Cumartesi günü, saat sekizde, Buteau, arabasını bir kere daha koştu; fakat sokağa çıkmadı, kapısının eşiğinde dikilip durdu, yoldan gelip geçen komşulara seslenmeye, alay etmeğe, hıçkırarak ağlamağa, yakası açılmadık kelimelerle avazı çıktığı kadar haykırarak dert yanmağa başladı. Beş sene koynuma girip çıkan sürtüğün, bacak kadar piç kurusunun ba-

na bu işi etmesi tuhaf değil mi? diyordu. Evet, Françoise, orospunun biriydi! Karısı da öyleydi! Bu iki kızkardeşin ikisi de yaman orospulardı, sıra önce hangimizde diye dövüşüyorlardı! Buteau, öç almak için, yine aynı yalanı söylüyor, iğrenç tafsilât uyduruyordu. O sırada, Lise sokak kapısının önüne çıkınca, müthiş bir kavga başladı; Buteau, karısını, herkesin gözü önünde bir temiz patakladı. Sinirlerini yatıştırdı, ferahlattı, eve soktu; kendisi de, kıyasıya vurduğu için rahatlamıştı. Sonra, kapının önünden ayrılmadı; adliye temsilcilerini bekliyor, alay ediyor, adliyeyi tahkir ediyor, yolda kendisine oynaş mı buldu acaba? diyordu. Artık mübaşiri beklemiyordu, böbürlen meğe başlamıştı.

Vimeux, yanında iki jandarma ile beraber, ancak saat dörtte geldi. Buteau sapsarı kesildi, acele, avlusunun kapısını örttü. Belki de, bu işi sonuna kadar götüremeyeceklerini sanmıştı. Ev, bir ölüm sessizliğine gömüldü. Bu sefer, silâhlı kuvvetin himayesi altında bulunduğu için küstahlaşan Vimeux, kapıyı iki yumruğu ile vurdu. Hiç cevap çıkmıyordu. Jandarmalar işe karışmağa mecbur oldular, dipçikle vurarak köhne kapıyı sarstılar. Peşlerinden bir sürü erkek, kadın, çocuk gelmişti, tekmil Rognes ora da, haber verilen muhasarayı bekliyordu. Derken, kapı birdenbire açıldı, Buteau, arabasının ön tarafında, ayakta gözüktü; hayvanı kamçı-

lıyor, dörtnala avludan çıkıyor, arabayı dosdoğru halkın üstüne sürüyordu. Korkudan haykırışan ahalinin feryatları arasında:

— Kendimi suda boğacağım! Kendimi suda boğacağım! diye bağırıyordu.

Mahvolmuştu, artık bu işe son vereceğini, arabasıyla, hayvanıyla, olduğu gibi kendini Aigre suyuna atacağını söylüyordu.

— Savulun! Kendimi suda boğacağım!

Meraklılar, kamçı şıkırtıları ve arabanın son süratle gidişi karşısında dehşetle dağılmışlardı. Fakat Buteau, arabayı, tekerlekleri paralayacak gibi bayıra doğru sürünce, birkaç kişi durdurmak için koştular. Bu kazma kafalı herif, elâlemin başına dert açmak için suya dalar mıydı, dalardı. Peşinden yetiştiler, boğuşmağa, hayvanının başına atılıp durdurmağa, arabanın içine girmeğe mecbur oldular. Tekrar eve getirdikleri zaman, Buteau, dişlerini sıkmış, bütün vücudu gerilmiş, tek kelime söylemiyor; aciz ve öfke içinde, sessiz bir itirazla, kaderin yerini bulmasına boyun eğiyordu.

O sırada la Grande, evi teslim alsınlar diye, Françoisa'la Jean'ı almış, oraya getirmişti. Buteau, şimdi, felâketinin sonunu seyrettiği o hain bakışı ile onlara dik dik bakmakla ikrifa etti. Fakat artık, deli gibi bağırarak çırpınmak

sırası Lise'e gelmişti. Jandarmalar, yanında idiler, eşyasını toplayıp gitmesini söylüyorlardı. Kocası, Jandarmaları pataklayarak onu müdafaa edemeyecek kadar kahpelik ettiğine göre, bu emre itaat etmekten başka yapacak şey yoktu. Lise, yumruklarını kalçalarına dayamış, ona çıkışıyordu:

— Aptal herif, bizi sokağa atıyorlar da ses çıkarmıyorsun! Sende yürek yok mu ki bu alçaklara iki yumruk indiremiyorsun, söylesene?... Haydi oradan korkak, korkak! Erkek değilsin sen!

Lise, Buteau'nun yerinden bile kımıldamamasına fena halde öfkelenerek bu sözleri onun ta burnunun dibinde haykırdığı için, Buteau, durup durup onu öyle bir itiş iti ki, Lise can acısı ile haykırdı. Fakat, Buteau, susmakta devam etti, yalnız, ona, aynı hain gözlerle baktı.

Vimeux, kasılarak:

— Haydi bakalım analık, çabuk olalım, dedi. Siz, anahtarları yeni mal sahiplerine teslim etmeden biz buradan gitmeyeceğiz.

Bunun üzerine, Lise, pür hiddet, eşyasını taşımağa başladı. Üç gündür, kendisi de Buteau da, aletleri, mutfak takımının iri parçalarını, birçok şeyleri, komşuları Framit kadının evine taşımışlardı; ne yapsalar, sonunda evden atıla-

caklarım bildikleri meydana çıktı; çünkü, ihtiyar kadınla anlaşmışlardı, toparlanıncaya kadar otursunlar diye kendisine fazla büyük gelen evini onlara kiraya veriyor, yalnız, kötürüm kocasının odasını alıkoyuyordu. Evle birlikte eşya da, hayvanlar da satıldığı için, Lise'e yalnız çamaşırını, döşeklerini, daha başka ufak tefeği taşımak kalıyordu. Ne varsa, kapıdan, pencerelerden, avlunun ortasına kadar savruldu, Lise'in iki küçük çocuğu, son günleri geldi sanarak ağlıyorlardı, Laure anasını eteklerine yapışmıştı, Jules, darmadağın eşyanın ortasına serilmişti. Buteau karısına yardım bile etmediği için, iyi adamlar olan jandarmalar, çıkınları arabaya yerleştirmeğe başladılar.

Fakat, Lise'la Grande'ın arkasında bekleyen Françoise'la Jean'ı görünce, işler yeniden karıştı. Lise atıldı, biriken gayzını bir sel gibi boşalttı.

— Ah! Orospu, zamparanla beraber seyre geldin, değil mi?... Felâketimizi görüyorsun işte, kanımızı içen bundan farklı olmazdı... Hırsız, hırsız, hırsız!

Bu kelime boğazına takılıyor, Lise, avluya yeni bir çıkın getirdikçe, gelip bu sözü kızkardeşinin suratına haykırıyordu. Françoise, sapsarı kesilmiş, dudakları kısık, gözleri ateş saçarak duruyor, cevap vermiyordu; haysiyet kırıcı bir inceleme ile pek meşgulmüş gibi görünü-

yor, evden, kendisine ait bir şey götürüyorlar mı diye, taşınan eşyayı gözleriyle takibediyordu. Tesadüf, satışa dahil bir mutfak iskemlesi gözüne ilişti. Sert bir sesle:

— Bu benim, dedi.

Beriki, iskemleyi, havuza fırlattı:

— Senin mi? Git al, öyleyse! diye cevap verdi.

Ev boşalmıştı. Buteau, hayvanı dizgininden tuttu, Lise çocuklarını, bu son iki çıkınını topladı, Jules'ü sağ koluna, Laure'u sol koluna aldı; emektar evden nihayet çıkacağı sırada, Françoise'a yaklaştı, yüzüne tükürdü:

— Al sana!

Kızkardeşi de, derhal onun yüzüne tükürdü:

— Al sana!

Lise'le François'e, bu ağu dolu kinle karışık vedadan sonra, gözlerini birbirinden ayırmadan, ağır ağır, yüzlerini sildiler; ebediyen ayrılmışlardı, aralarında, aynı kanın düşmanca isyanından başka bağ kalmamıştı.

Nihayet, Buteau tekrar ağzım açtı, eve doğru yumruğunu tehditle sallayarak, bağıra bağıra veda etti :

— Yakında görüşürüz, tekrar geleceğiz!

La Grande, manzarayı sonuna kadar seyretmek için peşleri sıra yürüdü; şimdi Buteau'lar yere serildikleri için, kendisini bu kadar çabuk silkip atan, gözüne pek fazla mesut gözüken ötekilerin aleyhine dönmeyi esasen aklına koymuştu. Evin önünde, uzun zaman, küme küme insanlar toplandılar, hafif sesle konuştular. Françoise'la Jean, boş eve girmişlerdi.

Buteau'lar da, Frimat kadının evinde, kendi pırtılarını çözmeğe başladıkları sırada, Fouan babanın çıkageldiğini görüp şaştılar; ihtiyar, peşinden düşman kovalıyormuş gibi, arkasına bakarak, soluk soluğa, pür telâş sordu:

— Burada bana bir köşecik var mı? Yatmağa geldim.

Büyük bir korku geçirip Şatodan kaçmış, koşa koşa oraya gelmişti. Artık, geceleri ne zaman uyansa, la Trouille'un, oğlan çocuğa benzeyen sıska, çıplak vücuduna geçirdiği bir gömlekle odanın içinde dolaştığını, en nihayet, dışarıya, toprakla örtülü bir kaya kovuğuna sakladığı kâğıtları aradığını görüyordu. Jésus-Christ, yalınayak, her tarafa sokulan, iskemlelerin arasında, yatağın altında, yılan gibi dolaşan bu kaltağı, çevikliğinden, kıvraklığından dolayı onun odasına gönderiyordu; la Trouille da, bu ava pek merakla saldırıyordu; ihtiyarın,

giyinirken, kâğıtları yanına aldığına emindi, yatmadan evvel nereye sakladığını meydana çıkaramadığı için de pek öfkeleniyordu; öyle ya, karyolanın altında hiçbir şey bulunmadığı muhakkaktı, la Trouille, incecik kolunu oraya sokuyor, becerikli eliyle yokluyor, büyükbaba, bu elin temasını ancak hissediyordu. Fakat o gün, öğle yemeğinden sonra, Fouan baba, bir fenalık hissetmiş, sersemlemiş, masanın yanına yuvarlanmıştı. Kendine geldiği zaman, el'an o kadar uyuşuk bir halde idi ki, gözlerini açamıyordu, kendini yerde, aynı noktada bulmuştu, Jésus-Christ ile la Trouille'un esvaplarını soymakla meşgul olduklarını hissedip heyecanlanmıştı. Keratalar, onun imdadına koşacakları yerde bir tek şey düşünüyorlar, fırsattan çabucak faydalanıp üstünü başını arıyorlardı. Hele la Trouille, öfkeli bir huşunetle araştırıyor, her zamanki gibi usul usul karıştırmıyor, ceketini çekiyor, pantolonunu çekiyor, çıplak etine varıncıya kadar her tarafını, bütün deliği deşiği kurcalıyor, parasını oralara gizleyip gizlemediğine kanat getirmek istiyordu. İki eliyle, Fouan'ı evirip çeviriyor, kollarını, bacaklarını arıyor, içi boş bir eski cep gibi onu karıştırıyordu. Hiçbir şeyler yoktu! Gizli yeri neredeydi acaba? Adamın, içini açıp bakacağı geliyordu! Fouan baba, kımıldarsa öldürülmekten korkarak öyle bir dehşete kapılmıştı ki, gözleri kapalı, koları, bacakları kaskatı, hâ-

lâ baygınlık taklidi yapıyordu. Fakat, nihayet, yakasını bıraktıkları zaman, serbest kalınca, bir daha Şatoda yatmamayı iyiden iyiye aklına koyup kaçmıştı.

Fouan baba, tekrar sordu:

— Ey, benim için burada bir köşecik var mı?

Buteau, babasının, akılda yokken böyle birdenbire dönüp gelişine sevinmiş gibiydi. Bu gelen, para idi.

— Tabii var, moruk! dedi. Sıkışırız, vesselâm, bahtımız açılır... Ah, canına yandığım! İş gayrete kalsaydı, zengin olurdum!

Françoise'la Jean, boş eve girmişlerdi. Gece oluyor, melâlli, son bir gün ışığı, ıssız odaları aydınlatıyordu. Burada her şey, üç asrın emeğini ve sefaletini barındırmış olan bu ecdat yadigârı bucak çok eski idi; öyle ki, loş eski zaman kasaba kiliselerinin içinde olduğu gibi, burada da, vakur bir hava dolaşıyordu. Kapılar açık kalmıştı, tavan kirişlerinin altında, bir bora esmiş gibiydi, göçün karmakarışıklığı ortasında, yerde, devrilmiş iskemleler sürünüp duruyordu. Ev sanki ölü idi.

Françoise, kısa adımlarla dolaşıyor, her tarafı muayene ediyordu. İçinde, müphem duygular, silik hâtıralar uyanıyordu. Şurada, çocuk-

ken oyuncak oynamıştı. Babası, mutfakta, masanın başında ölmüştü. Yatak odasında, ot minderi alınmış olan karyolanın yanında, Lise'le Buteau'nun, solukları tavandan kendi kulağına gelecek kadar şiddetle kucaklaştıkları geceleri hatırladı. Şimdi onu yine mi rahatsız edeceklerdi? Françoise, Buteau'nun hâlâ mevcut olduğunu hissediyordu. Şurada, bir akşam kendisini yakalamıştı, o da onu ısırmıştı. Şurada da, şu beri tarafta da, her köşede, hâtıralarla karşılaşıyor, heyecanlanıyordu.

Sonra, Françoise, arkasını dönünce, Jean'ı görüp hayretle durdu. Bu yabancının, onların evinde ne işi vardı? Ezilip büzülür gibi bir hali vardı, ziyarete gelmişe benziyordu, hiçbir şeye el sürmeğe cesaret edemiyordu. Françoise, bir yalnızlık intibaı ile yeislendi, kazandığı galebeden dolayı daha fazla neşe duymadığı için canı sıkıldı. Oraya girerken, memnuniyetinden haykıracağını, ablasının arkasından sevinç naraları atacağını sanmıştı. Halbuki ev ona zevk vermiyordu, yüreği bir huzursuzlukla burkuluyordu, belki de bunun sebebi, içeri dolan o çok melâlli gün ışığı idi. Nihayet, kocası ile o, zifiri karanlıkta kaldılar, bir mum yakmak bile canları istemeden, hâlâ odadan odaya dolaşıyorlardı.

O sırada, bir gürültü işitip mutfağa döndüler, Gédéonu görüp gülüştüler; merkep, âde-

ti olduğu üzere içeri girmiş, kapağı açık kalan yemek dolabını karıştırıyordu. İhtiyar Coliche, yan taraftaki ahırda böğürüyordu.

O zaman, Jean, Françoise'ı kolları arasına aldı, ne olursa olsun, yine mesut olacaklarını söylemek ister gibi, hafifçe öptü.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I

Kış nadaslarından önce, Beauce ovası, eylûlün bulanık semaları altında, göz alabildiğine gübre ile örtülüyordu. Sabahtan akşama kadar kır yollarında, ağır ağır gübreler taşınıyor, kullanılmış eski samanla ağzına kadar dolu yük arabaları, sanki toprağa sıcaklık taşıyorlarmış gibi, kalın bir buğu ile buram buram tüterek geçip gidiyorlardı. Her tarafta, tarlalarda, ufak tümsekler peyda oluyordu, bunlar, ahırlardan, inek damlarından kaldırılan hayvan yataklarının teşkil ettiği dalgalı, tümsekli bir ummandı; bazı tarlalarda, yığınları sermişlerdi, yayılan bu dalgalar, uzaktan bakınca, zemini kirli kara bir renkle örtüyordu. Bu köpüren hayvan sidikleriyle beraber akan şey, gelecek ilkbaharın usaresi idi; çürümüş madde, müşterek rahme avdet ediyordu, ölüm tekrar hayat yaratacaktı; ucsuz bucaksız ovanın bir başından öte başına kadar bir koku, insanların ekmeğini besleyen o fışkıların keskin kokusu yükseliyordu.

Bir gün öğleden sonra, Jean, des Cornailles'daki tarlasına, adamakıllı yüklü bir araba gübre götürüyordu. Bir aydan beri, Françoise'la ikisi evlerine yerleşmişlerdi, hayatları, köylere mahsus olan faal ve biteviye gidişi tut-

turmuştu. Tarlaya vardığı sırada, bitişik tarlada Buteau'yu gördü; eline bir yaba almış, bir hafta evvel oraya bırakılan gübre yığınını seriyordu. İkisi, yan gözle biribirine baktılar. Komşu oldukları için sık sık rastlaşıyorlar, böyle yanyana çalışmaya mecbur oluyorlardı; bundan asıl rahatsız olan Buteau idi, çünkü kendi malı üç hektarlık topraktan zorla koparılıp ayrılan Françoise'm hissesi, solunda bir toprak parçası, sağında bir toprak parçası bırakıyor, onu mütemadiyen oradan oraya dolaşmaya mecbur ediyordu. Biribirleriyle hiç konuşmuyorlardı. Belki de aralarında bir kavga çıktığı gün, boğuşacaklardı.

O sırada, Jean, arabasındaki gübreyi boşaltmaya başlamıştı. Arabanın içine girmiş, kalçalarına kadar gübreye gömülmüş, yaba ile boşaltıyordu; o esnada, öğleden beri arazisini dolaşmağa çıkmış olan Hourdequin yoldan geçti. Çiftlik sahibi, yanaşması hakkında iyi bir hâtıra muhafaza etmişti. Durdu, konuştu; ihtiyarlamış gibi idi, çiftlik gaileleri, daha başka dertler, yüzünü kederle harabetmişti.

— Jean, niçin fosfatları denemediniz? dedi.

Sonra, cevap beklemeden, oyalanmak ister gibi, uzun uzun konuştu. Verimli ziraatin ruhu, bu gübreler, suni gübrelerdi. Kendisi her türlü gübreyi tecrübe etmişti, ziraatçileri ara-

sıra gayrete getiren o gübre buhranına, gübre deliliğine o da uğramıştı. Arka arkaya tecrübeler yapmış, ot, yaprak, üzüm küsbesi, şalgam ve kolza küsbesi, hepsini denemişti, arkasından, dövülmüş kemik, pişmiş ve ezilmiş et, kurutulmuş, toz haline getirilmiş kan da tecrübe etmişti; civarda mezbaha olmadığı için taze kanla tecrübe yapamadığına üzülüyordu. Şimdi yol kazıntılarını, hendek çamurlarını, ocak külleriyle kömür kırıntılarını tecrübe etmekle meşguldü; bilhassa, Châteaudun'deki bir kumaş fabrikasının süprüntülerini satın almış, oradan toplatığı yün kırpıntılarını deniyordu. Topraktan çıkan her şeyin tekrar toprağa dönmesi faydalı olduğu prensipini güdüyordu. Çiftliğinin arka tarafında, toprakla karışık gübre doldurmak için derin çukurlar açtırmıştı, tekmil kasabanın süprüntülerini oraya doldurtuyordu, leşler, sınır taşları kenarında, kokmuş suların içinde bulunan pislikler, rastgele, kürekle toplanılabilecek ne varsa hepsi oraya atılıyordu. Bunların hepsi altındı.

— Fosfat kullandığım zaman, bazan iyi neticeler aldım, dedi.

Jean :

— İnsanı öyle soyuyorlar ki! diye cevap verdi.

— Ooo! Köy köy dolaşıp perakende mal satan seyyar esnaftan alırsanız, elbette... Her

piyasada bir mütehassıs kimyager bulunmalı, hilesizini, halisini bulmak çok zor olan bu kimyevi gübreleri tahlille vazifelendirilmiş olmalı... İstikbal, muhakkak ki bundadır, fakat istikbal gelmeden hepimiz geberip gideceğiz. İnsanda, başkaları uğrunda mihnete katlanacak kadar gayret olmalı.

Jean'm karıştırdığı gübrenin pis kokusu, onu bir parça canlandırmıştı. Hourdequin bu kokuyu severdi, onu, toprağın çiftleşmesinden peyda olan koku gibi, tam erkekçe bir haz duyarak kokluyordu. Biraz sustuktan sonra devam etti:

— Şüphe yok, çiftlik gübresinin yerini hiç bir şey tutamaz. Ama, o da yeteri kadar bulunamıyor. Sonra da, çiftlik gübresini berbadediyorlar, ne hazırlamasını biliyorlar, ne kullanmasını.. İşte! Meydanda, şu gübre güneşte yanmış, üstünü örtmüyorsunuz.

Jean, Buteau'ların, ahır yanındaki eski gübre çukurunu hâlâ kullandığını söyleyince, Hourdequin, basmakalıp iş aleyhinde söylenmeye başladı. Kendisi, çiftliğindeki gübre çukurunda duran gübrelerin katları arasına, birkaç se neden beri, toprak ve çimen serptiriyordu. Üstelik, bir boru tertibatı yapmıştı, bulaşık sularını, hayvanlarla insanların idrarlarını, çiftliğin tekmil lağımını idrar çukuruna akıtıyordu; haf-

tada iki defa, gübre çukuru, idrar tulumbasıyla sulanıyordu. En nihayet, kuburların muhteviyatını da verimli şekilde kullanmağa başlamıştı.

— Doğrusu, Allahın verdiği nimeti ziyan etmek çok mânasız şey! Uzun zaman, ben de bizim köylüler gibi düşündüm, bu işte kuruntu ettim. Ama, Kaka nine benim fikrimi de değiştirdi... Komşunuz Kaka nineyi tanıyorsunuz, değil mi? En doğru yolu o bulmuş işte, dibine oturağını boşalttığı lâhana, iriliğinden yana da, lezzetinden yana da, lâhanalarm şahı. İnkâr edilemez, her şeyin başı bunda.

Jean gülmeğe başladı, boşalmış olan arabasından atladı, gübresini, ufak ufak yığınlara bölmeğe koyuldu. Hourdequin, ikisini de kuşatan sıcak buğu ortasında, onu seyrediyordu.

— Sırf Paris lâğımlarının otuz bin hektar toprağı bereketlendirebileceğini düşünüyorum da! Hesabını yapmışlar bunun. Halbuki ziyan oluyor, pek az bir miktarını toz halinde kullanıyorlar... Otuz bin hektar bu, lâf değil! Bir düşünün, tekmil Beauce ovasını kaplayabilir, buğday öyle bir yükselir ki!

Hourdequin, koca sahayı, ucsuz bucaksız Beauce ovasını kuşatan geniş bir el hareketi yapmıştı. İhtirasına kapılmış, gözünün önüne Paris'i getiriyor, tekmil Paris'in, lâğımlarını

boşaltığını, bereketlendirici insan gübresi selini akıtığını görüyordu. Her tarafta oluklar doluyor, her tarlaya yayılıyor, pislik ummanı, bol rüzgârlar estikçe kokusu buram buram tüterek, sere serpe kabarıyordu, bu, büyük şehrin, tarlalardan aldığı hayatı tarlalara iade edişi idi. Toprak, bu bereketi, ağır ağır içiyordu, tıkabasa dolan, özlenen topraktan, dev ölçüde taşkın mahsuller halinde, has ekmek yetiştiriyordu. Ovanın, yeni usul sayesinde böylece lâğım suları altında kalması ihtimali tuhafına giden ve midesi bulanan Jean:

— O halde bir kayık ister, dedi.

Tam o sırada, bir ses işitip başını çevirdi. Lise'in, yol kenarında, yaylısının içinde ayakta durduğunu, avazı çıktığı kadar Buteau'ya şöyle haykırdığını görüp şaştı:

— Bana bak, Cloyes'ya gidiyorum, mösyö Finet'yi getireceğim... Babana fenalık geldi, odasında küt diye düştü. Galiba kuyruğu titretiyor... Eve git de, sen de bir gör.

Sonra, cevap bile beklemeden, hayvanı kamçıladı, dümdüz yolda sarsıla küçüle uzaklaştı.

Buteau, telâşsızca, son kalan gübre yığınlarını yaydı. Homur homur söyleniyordu. Baba hastalanmıştı, al sana bir can sıkıntısı! Belki

de yapmacık yapıyor, nazlanıyordu. Sonra, karısı doktor masrafını göze aldığına göre, hastalığın ciddî bir şey olması ihtimalini düşündü, ceketini giymeğe karar verdi.

Hourdequin, bitişik tarlanın gübrelenmesi işiyle ilgilenmişti.

— Beriki hesaplı gübre serpiyor, dedi. Köylü hasis olunca, tarla da hasis olur... Aranızda geçen meselelerden sonra, bu münasebetsiz heriften sakınırsanız iyi olur... yeryüzünde bu kadar çok şıllık, bu kadar çok hergele bulunursa işler nasıl yolunda gider? Dünya bizden bıktı, canım!

Buteau hantal yürüyüşüyle Rognes'a dönerken, o da, kederlenmiş bir halde, la Borderie'ye doğru yola çıktı. Jean da, yalnız kalınca, işini bitirdi, on metre aralıkla, yaba dolusu gübre dökmeye başladı; gübreler, daha fazla laşan bir amonyaklı koku neşrediyorlardı. Uzaklarda daha başka gübre yığınları tütüyor, ufku, mavimtırak, hafif bir buğu ile örtüyordu. Ortalık dona çekinceye kadar, tekmil Beauce ovasını, bu gübreler, ılık tutuyor, korkutuyordu.

Buteau'lar hâlâ Frimat kadının evinde oturuyorlar, onun, kendisine ve kötürüm kocasına ayırdığı arka tarafta, yer katındaki oda müstesna, bütün evi işgal ediyorlardı. Frimat ka-

dının evi onlara fazla dar geliyordu, asıl üzüldükleri şey zerzavat bahçeleri bulunmayışı idi; çünkü, komşu kadın, sakat kocasını beslemeye, ona ihtimamla bakmaya yeten kendi bahçesini, o köşeciği, tabii kendine alıkoymuştu. Buteau'lar, bitişikte oturmaları Françoise'ı öfkelendirdiğinin farkına varmamış olsalardı, daha geniş bir yer arayıp taşınacaklardı. Bu iki evi biribirinden sadece müşterek bir duvar ayırıyordu. Etraftan duyulsun diye, çok yüksek sesle konuşarak, Framit kadının evinde muvakkat oturduklarını, ilk fırsatta, mutlaka kendi evlerine döneceklerini söylüyorlardı. Onun için, başka bir yere taşınacağız diye yeniden tedirgin olmaya lüzum yoktu, değil mi ya? Evlerine niçin döneceklerdi, nasıl döneceklerdi? Bunu kendileri de bilmiyorlardı. Françoise'ı çileden çıkartan, evin tek sahibi olarak kalmaktan duyduğu zevki bozan da, meçhul şeylere dayanan bu cüretkârlık, bu divanece güvendi; üstelik, ablası Lise, duvara merdiven dayıyor, ona çirkin sözler haykırıyordu. Mösyö Baillehache'ın dairesinde hesap görüldüğü günden beri, soyulduğunu iddia ediyor, avludan avluya haykırarak, iğrenç ithamlar savurmakla bitiremiyordu.

Buteau, nihayet eve geldiği zaman, Fouan babayı, mutfağın arkasında, samanlığın merdiveni altında yatıp kalktığı aralıktaki yatağında serilmiş buldu. Sekiz yaşına basmış bulunan Jules'le, on yaşına giren Laure ihtiyarın başın-

da bekliyorlar, yere oturmuşlar, onun testisini boşaltarak dereler yapıyorlar, oyun oynuyorlardı.

Buteau, karyolanın başında, ayakta durdu:

— Ey! Ne oluyor bakalım? diye sordu.

Fouan kendisine gelmişti. İri iri açılan gözlerini ağır ağır döndürdü, dikkatle ona baktı; fakat başını kımıldatmadı, taş kesilmiş gibiydi:

— Bana bakın baba, iş çok fazla, münasebetsizliğe lüzum yok!... Bugün katılıp kalmanın sırası değil.

O sırada Laure'la Jules, testiyi kırdıkları için, ikisine de birer şamar yapıştırdı, çocuklar avaz avaz ağlamağa başladılar. İhtiyar, göz kapaklarını indirmemişti, apaçık, sabit gözleriyle, hâlâ bakıyordu. Yerinden kıpırdamıyordu, o halde yapılacak bir şey yoktu. Bakalım, hekim ne diyecekti. Buteau, tarlayı bırakıp geldiğine pişman oldu, vakit geçirmek için kapının önünde odun yarmağa koyuldu.

Zaten, Lise de, doktor Finet'yi çabucak alıp gelmişti! O, kocasıyla beraber, endişeli bir tavırla beklerken, hekim, hastayı uzun uzun muayene etti. Hastalık, ihtiyarı birden öldürmüş olsaydı, kurtulacaklardı; ama şimdi, bu iş uzun sürebilirdi, belki de çok pahalıya mal

olacaktı; hele, birikmiş parasını ellerine geçirmeden evvel cavlağı çekerse, Fanny ile Jésus-Christ, muhakkak gelip başlarına dert açacaklardı. Hekimin susması, onları büsbütün şaşırttı. Mösyö Finet, bir reçete yazmak için, mutfağa geçip bir sandalyeye oturduğu zaman, ne olursa olsun, kendisine birtakım sualler sordular.

— Demek iş mühim, öyle mi?... Bir hafta sürer belki ha?... Eyvahlar olsun! Ne çok ilâç! Ne ilâç yazıyorsunuz bu reçeteye?

Mösyö Finet, hastalık karşısında zihni allak bullak olan köylülerin bu türlü suallerine alışık olduğundan cevap vermiyordu; bu adamlarla lâkırdı etmemek, onlara beygir muamelesi etmek gibi akıllıca bir yol tutmuştu. Sık sık rastladığı bu nevi hastalıklarda pek usta olmuştu, köylüleri, daha derin ilim adamlarından da fazla bir başarı göstererek, bu vaziyetlerde kurtarıyordu. Fakat, kendisini böyle aşağı bir durumda bırakmış olmanın kabahatini onlara buluyor, haşin davranıyordu; verdiği ilâçların tesirinden mütemadiyen şüphe ettikleri, verdiğimiz para kadar, bakalım faydası olacak mı diye düşündükleri halde, bu sert muamelesi karşısında, daha fazla saygılı oluyorlardı.

Buteau, bu bir sahife yazıyı görünce ürkmüştü:

— Peki, bu kadar ilâcı aldıktan sonra iyi mi olacak, acaba? dedi.

Hekim, sadece omuzlarını silkti. Tekrar hastanın yanına dönmüştü, bu hafif beyin tıkanıklığından sonra, biraz nöbet geldiğini görüp şaşmış, ilgilenmişti. Gözleri saatinde, nabzı tekrar saydı, sersem sersem yüzüne bakan ihtiyara bir şey sormağa lüzum bile görmedi. Giderken, yalnız:

— Üç hafta sürer, dedi... Yarın yine gelirim. Bu gece saçmalarsa şaşmayın.

Üç hafta! Buteau'lar, yalnız bu söze dikkat etmişlerdi, afallayıp kaldılar. Her akşam böyle sürü sürü ilâç yazılacaksa, gidecek paranın haddi hesabı yoktu! Asıl kötüsü, karısından sonra, Buteau da yaylıya atlayıp Cloyes'daki eczacıya koşmak zorunda kaldı. Günlerden cumartesi idi. Zerzevatlarını satmaktan dönen Frimat kadın, Lise'i yalnız buldu; genç kadın öyle müteessir bir halde idi ki, hiçbir iş görmeden, aşağı yukarı dolaşıp duruyordu! Meseleyi haber alınca, ihtiyar kadın da üzüldü. Hiç talihi yoktu, bu hastalık başka bir gün olsaydı, hiç değilse, doktorun oraya gelmesinden biri istifade, ihtiyar kocasını muayene ettirdi. Haber, Rognes'a çoktan yayılmıştı bile, çünkü, la Trouille'un, yüzsüz yüzsüz koşarak geldiğini gördüler; elini büyük babasının eline değdirmeden oradan ayrılmadı, dönüp geldi, Jésus-Christ'ye, Fouan babanın ölmediği muhakkak olduğunu söyledi. Bu aşiftenin peşinden, he-

men la Grande gözüktü, onu besbelli Fanny yollamıştı; la Grande kardeşinin karyolasının karşısında dikildi. Aigre suyundaki yılan balıkları gibi, göz lerinin parlaklığına bakıp hüküm verdi; sonra, ihtiyarın bu seferlik ölmemesine canı sıkılmış gibi, burun kıvırarak çıkıp gitti. Ondan sonra, artık, aileden, uğrayan olmadı. Mademki yakayı kurtaracağı muhakkaktı, ne diye rahatsız olacaklardı?

Öğleye kadar, ev hop oturdu, hop kalktı. Buteau, eve pek öfkeli dönmüştü. Hastanın bacaklarına yapıştırmak için hardal yakısı, saatte bir verilecek bir ilâç, ertesi gün biraz iyileşirse içirilecek bir müshil vardı. Frimat kadın, kendiliğinden yardıma geldi; fakat saat onda, pek o kadar meraka değer bir şey kalmadığını görünce, uyku da gözlerinden aktığından, yatı. Buteau da yatmak istiyor, Lise'e çıkışıyor, burada ne durup duruyoruz? Moruğun seyrine bakmak onu herhalde iyileştirmez, diyordu. Fouan baba şimdi hezeyana başlamıştı, biribirini tutmaz lâflar ediyor, galiba kendisini, gençlik çağının uzak günlerindeki gibi, tarlada kıyasıya çalışırken görüyordu. Onun, sanki mezara gömülmüş de hortlamış gibi, yavaş sesle geveledi̇ği bu eski hikâyelerden, Lise'in içine kasvet basmıştı. Soyunmağa başlayan kocasının arkasından o da gitmeğe hazırlanırken, hastanın, iskemle üstünde kalan elbiselerini düzeltmek aklına geldi. Ceplerini uzun uzun

araştırdı. İçlerinde kör bir bıçakla, bir parça sicimden başka bir şey bulamadı, sonra esvapları iyice silkeledi. Arkasından, tam elbise dolabına asarken, bir rafın üstünde, âdeta gözlerine batarcasma, bir küçük tomar kâğıt gördü. Yüreği hop etti. Paralar orada idi! Bir aydan beri o kadar gözledikleri, akla hayale gelmedik yerlerde aradıkları paralar, orada, meydanda, elinin altında idi! Demek ki, moruk, paraların yerini değiştirmek istediği sırada fenalık gelmiş, düşmüştü!

— Buteau! Buteau! diye seslendi.

Boğazı öyle kısılmıştı ki, Buteau, babası ölüyor sanarak gömlekle koşup geldi.

Önce, Buteau'nun da nefesi tutuldu. Sonra, ikisi de, çılgınca bir sevinçle el ele tutuştular, keçiler gibi, karşılıklı zıplamağa başladılar. Şimdi gözleri kapalı, başı yastığa mıhlı, birbirini tutmaz lâflarla dolu hezeyanına devam eden hastayı unutmuşlardı. Fouan baba, saban sürüyordu.

— Dehey, bre hergele, yürüsene!... Saban dalmadı, çakıl taşı mübarek be!... Adamın kolları kopuyor, başka kol almalı. Deeh! Kerata!

Lise, ürpererek başını çevirdi:

— Şşt! dedi.

Buteau cevap verdi:

— Aldırma be, farkında mı? Sayıklıyor, işitmiyor musun?

Sevinçten öyle sarsılmışlardı ki, dizlerinin bağı çözülmüştü, karyolanın yanına oturdular

Lise, devam etti:

— Hem, üstünü başını kırıştırdık diye bize suç yükleyemezler, çünkü Allah şahittir, parası aklıma bile gelmemişti! Kendiliğinden avucuma girdi... Gel şuna bir bakalım.

Buteau, kâğıtları açmağa, yüksek sesle hesaplaşmağa başlamıştı.

— İki yüz otuz, yetmiş daha, yuvarlak hesap tam üç yüz... hesap doğru imiş, geçen sene mal memurunun orada üç aylığını aldığı zaman, beş franklık paraları görmüştüm. Yüzde beşli tahviller. Bu çirkin suratlı ufacık kâğıtlar, sahicisi kadar sağlam para, ne tuhaf değil mi?

Fakat Lise onu yine susturdu; ihtiyar birdenbire gülünce korkmuştu; Fouan, galiba şimdi X. Charles zamanındaki büyük mahsul yılında idi, o sene, mahsul öyle bol olmuştu ki, koyacak yer bulamamışlardı.

— Ne çok! Ne çok!... Öyle çok ki, adamın gülesi geliyor!... Vay canına be! Oldu mu idi, oluyor!

Boğuk sesle gülüşü hırıltıya benziyordu, sevinci ta içinde olsa gerekti, çünkü hareketsiz yüzünde hiçbir belirti yoktu.

Buteau, omuzlarını silkti:

— Çocukça şeyler düşünüyor, dedi.

Bir susma oldu, ikisi de tahvillere bakıyorlar, düşünüyorlardı, nihayet Lise mırıldandı:

— Ey ne olacak? Yerlerine koyalım, değil mi?

Fakat Buteau, sert bir hareketle bu teklifi reddetti. Lise, yine:

— Yoo! Öyle, öyle, yerlerine koymalı, dedi. Arar, bağırıp çağırırsa akraba olacak öbür yezitler başımıza belâ kesilirler.

O sırada, Fouan'ın ağladığını işitip şaşaladı, üçüncü defa olarak sustu. İhtiyar büyük bir elemle, sonsuz bir ye'se gömülmüş gibi idi, hıçkırıklar, göğsünden, bütün hayatını doldururcasına yükseliyordu, niçin ağladığı da belli değildi, çünkü, gitgide daha boğuk bir sesle, mütemadiyen:

— Mahvoldu... Mahvoldu... Mahvoldu...

Deyip duruyordu. Buteau, şiddetle devam etti:

— Kâğıtları, zırvalamağa başlayan moruğa mı bırakacağım zannediyorsun?... Yırtsın, yahut yaksın diye değil mi, yooo, yağma yok!

Lise:

— Bu doğru! diye mırıldandı.

— O halde yeter, haydi bakalım... İsteyecek olursa, ben verecek cevabı biliyorum, sen bana bırak. Berikiler de canımı sıkmasınlar!

Tahvilleri eski bir konsolun mermeri altına sakladıktan sonra yattılar; mermerin altını, kilitli bir çekmeceden daha emin buluyorlardı. Yangın çıkarır diye korktukları için yanına mum koymadan, yalnız başına bıraktıkları babaları, bütün gece sayıkladı, konuştu, hıçkırdı.

Mösyö Finet, ertesi gün, ihtiyarı daha sakin, umduğundan daha iyi buldu. Ah! Bu ihtiyar çift hayvanları dokuz canlıdırlar, diyordu! Gelmesinden korktuğu nöbet geçmiş gibi idi. Demirli, kınakınah ilâçlar yazdı, bu zengin ilâçlarının pahalılığı, karı kocayı yine yeis içinde bıraktı. Doktor, çıkıp gideceği sırada, kendisini gözetleyen Frimat kadınla bir hayli uğraşmak zorunda kaldı.

— İyi ama, kadınım, size daha önce söyledim, ha kocanız, ha şu sınır taşı, farkı yok... Taşa can veremem ya, a kuzum!... İşin sonu nereye varacak, biliyorsunuz değil mi? Hem, ne kadar çabuk olursa o kadar iyi, onun için de, sizin için de.

Hayvanını kamçıladı, Frimat kadın, hüngür hüngür ağlayarak, taşın üstüne yığıldı. On iki seneden beri kocasına bakıyordu, gerçi bu uzun bir zamandı, yaşı ilerledikçe de kuvvetten düşüyordu, yakında, tarlasını ekip biçemeyecek kadar halsiz düşeceğinden korkuyordu; ama, ne olursa olsun, âdeta çocuğu haline gelen, kucağında taşıdığı, altını değiştirdiği, yedirip içirip beslediği sakat ihtiyarı kaybedeceğini düşündükçe yüreği burkuluyordu. Adamın henüz işe yarayan kolu da uyuşuyordu, öyle ki, şimdi piposunu bile Frimat kadın, ağzına koymak zorunda kalıyordu.

Mösyö Finet, bir hafta sonra, Fouan'ın ayağa kalktığım görünce şaşırdı! İhtiyar, sarsak adımlar atıyor, fakat inadediyor, yürüyor, ölmemek, insanın kendi elindedir, istemezse ölmez diyordu. Buteau da, doktorun peşinden alay ediyordu, ikinci reçeteden itibaren ilâçları hazfetmişti, en doğrusu, hastalığı bırakmalı, kendi kendini kemirsin diyordu. Lâkin, cumartesi pazarı kurulduğu gün, Lise, doktorun bir gün evvel verdiği bir ilâcı getirmek za'fında bulundu; doktor son defa olarak pazartesi günü geldiği zaman, Buteau, ihtiyarın hastalığı az kaldı nüksedeceğini söyledi.

— Verdiğiniz ilâcın içine ne sokuşturmuşlar, bilmiyorum, moruğu fena halde hasta etti, dedi.

Fouan, nihayet o akşam konuştu. Yataktan kalkmağa başlayalı beri, evin içinde tasalı tasalı dolaşıyordu, kafası boşalmıştı, tahvilleri nereye sakladığını hiç hatırlamıyordu. Divil divil dolaşıyor, her yeri araştırıyor, hâfızasını boşu boşuna yoruyordu. Sonra, belli belirsiz bir şey hatırladı. Belki de saklamamıştı, tahviller, belki hâlâ rafta duruyordu. İyi ama, ya aldanıyorsa, ya tahvilleri hiç kimse almamışsa, kendi ağzı ile tutulacak, vaktiyle zahmetle biriktirilen, sonra o kadar ihtimamla gizlenen bu paranın varlığını itiraf mı edecekti Tahvillerin böyle birdenbire yok olmasından duyduğu öfkeyle, ağzını açıp bu tahvillerden bahsetmemek zarureti arasında, iki gün bocaladı, durdu. Lâkin, hâfızası uyanıyordu, Fouan baba, kendisine fenalık geldiği gün, tahvil tomarını o yere koyduğunu hatırlıyordu; gözlerini tavana dikip yatağında sırtüstü yatarken, tavan kirişlerinin birinde bir çatlak görmüştü, sonradan tahvilleri raftan alıp tavandaki o çatlağa saklayacaktı. Soyulmuş olmanın azabiyle, nihayet, baklayı ağzından çıkardı.

Akşam çorbası içilmişti. Lise tabakları yerleştiriyor, babasının, yataktan kalktığı günden beri gözden kaçırmayan Buteau, alaycı bir tavır takınmış, meselenin patlak vermesini bekliyor, iskemlesinde ileri geri sallanıyordu; Fouan'ı öyle heyecanlı, öyle dertli görüyordu ki, bu sefer, artık söyleyecek diye düşünüyordu. Gerçek-

ten de, inadedip odanın içinde dört dönmekten gevşek bacakları sendeleyen ihtiyar, birdenbire onun karşısına dikildi. Boğulur gibi, kısık bir sesle:

— Tahviller? diye sordu.

Buteau, son derece şaşmış gibi, bu sözün mânasını anlayamamış gibi, gözlerini kırpıştırdı:

— Ne? Ne diyorsunuz?... Tahviller mi, hangi tahviller?

İhtiyar, upuzun boyuyla, dimdik doğruldu, korkunç bir tavırla:

— Param! diye homurdandı.

— Paranız mı, şimdi de paranız var, öyle mi?... Hani yemin billâh ediyordunuz, size çok pahalıya oturmuştuk, bir meteliğiniz kalmamıştı... Vay kurnaz vay, paranız var, demek!

Buteau hâlâ salınıyordu, bu hal pek hoşuna gitmişti, alay ediyordu, vaktiyle koku aldığı için böbürleniyordu, öyle ya paracıkların varlığım ilk hisseden kendisi olmuştu.

Fouan tepeden tırnağa titriyordu.

— Paramı geri ver!

— Paranızı geri mi vereyim? Paranız bende mi, yerini bile biliyor muyum?

— Paramı sen çaldın, geri ver, yoksa Allah bilir zorla kustururum!

Yaşma rağmen, Buteau'yu omuzlarmdan yakaladı, sarstı. Fakat o zaman, Buteau ayağa kalktı, o da babasını yakaladı; tartaklamadı, yalnız yüzüne karşı ta yakından, şiddetle hay kırdı:

— Evet, para bende, bende kalacak... Bende kalacak, işitiyor musun budala moruk, siz bunamışsınız!... Hem, doğrusu, bu tahvilleri sizin elinizden almanın da tam zamanı imiş, yırtacaktmız... Öyle değil mi, Lise, tahvilleri yırtmıyor mu idi hele?

— Mutlaka yırtacaktı. İnsan ne yaptığını bilmezse, elbette!

Fouan şaşalamıştı, bu anlatılan vaka onu korkutuyordu. Acaba deli mi olmuştu da hiçbir şey hatırlamıyordu? Resimlerle oynayan ufacık bir çocuk gibi tahvilleri yırtmağa çalıştı ise demek ki artık altına ediyordu, öldürülmesi caiz olmuştu, öyle mi? İçi fena oldu, takati de, cesareti de kalmadı. Ağlayarak, kekelercesine:

— Tahvilleri geri ver, ne olursun? dedi.

— Olmaz!

— Ver onları bana, artık iyileştim.

— Olmaz! Olmaz! Vereyim de onlarla kıçınızı silin, yahut çubuğunuzu yakın değil mi, yağma yok!

O andan itibaren, Buteau'lar, tahvilleri elden çıkarmakta inadettiler. Hoş, bunu, açıktan açığa söylüyorlardı, koskoca bir faciadan bahsediyorlar, hasta, tahvilleri tam paralayacağı sırada, nasıl yetişip bunları elinden çekip aldıklarını anlatıyorlardı. Hatâ bir akşam, Frimat kadına, kâğıttaki çentiği gösterdiler. Böyle bir felâketi önledikleri için paraların hiç kimseye yaramayacak şekilde parça parça edilmesine mâni oldukları için, onlara kim ne diyebilirdi? Esas itibariyle yalan söylediklerinden şüphelenilmekle beraber, herkes onların bu hareketini doğru buluyordu. Hele Jésus-Christ öfkeden kuduruyordu. Kendi evindeyken bir türlü meydana çıkarılmayan paracıkları, ötekilerin bir çırpıda ele geçiriverdiklerini düşünüyordu da! Hem de bir gün, bu parayı elinde tutmuştu da, budalalık etmiş, dokunma mıştı! Doğrusu, kopuk diye adı çıkmasına değmezdi. Jésus-Christ, babası kuyruğu titrettiği zaman, kardeşinden hesap soracağına andiçiyordu. Fanny de, hesap görülmesi gerektiğini söylüyordu. Fakat Buteau'lar, tabii, ihtiyarın, parasını geri alıp kendine harcamaması şartıyla, buna itiraz etmiyorlardı.

Fouan da, kapı kapı dolaşıp meseleyi önüne gelene anlattı. Yoldan geçen birini durdurmağa muvaffak oldu mu, hemen bahtsızlığını anlatıyor, sızlanıyordu. Bu arada, bir sabah, yeğeninin bitişik evinin avlusuna girdi.

Françoise, avluda Jean'a yardım ediyor, bir arabaya gübre yüklemekle meşgul bulunuyordu. Jean gübre çukuruna girmiş, yaba ile boşaltıyor, Françoise, arabada duruyor, onun uzatığı gübre topaklarını alıyor, daha çok sığdırmak için topuğu ile bastırarak yerleştiriyordu.

İhtiyar, sopasına dayanıp karşılarında,ayakta durdu, sızlanmağa başladı:

— Ne dersiniz, paramı aldılar da geri vermiyorlar, eziyet değil mi bu? Siz benim yerimde olsanız ne yapardınız?

Françoise ses çıkarmadı, ihtiyar, bu suali üç defa tekrarladı. Fouan'ın, gelip bu lâfı açmasına çok canı sıkılmıştı, onu soğuk karşılıyordu, Buteau'larla aralarında kavga çıkarabilecek her türlü sebebi önlemek istiyordu. Nihayet şöyle cevap verdi:

— Size bir şey söyleyeyim mi, amca, bu bize ait bir şey değil, o cehennem hayatından kurtulduğumuz için biz pek memnunuz!

Sonra arkasını döndü, arabada, butlarına kadar gömülerek gübreyi çiğnemeğe devam etti; kocası, arka arkaya, yaba dolusu gübre fırlattıkça, Françoise âdeta gübreye tamamiyle dalıyordu. O zaman, bu karıştırılan çukurun boğucu kokuları içinde, keyfi yerinde ve yüreği rahat sıcak buğunun ortasında kayboluyordu.

Fouan, onun dediğini işitmemiş gibi devam etti:

— Öyle ya, ben deli değilim, halimden belli, değil mi? Paramı bana geri vermeleri lâzım... Sizler inanıyor musunuz, ben parayı yırtıp atacak adam mıyım?

Ne Françoise, ne Jean bir kelime söylemediler. O ilâve etti:

— İnsan deli olmalı ki bunu yapsın, değil mi? Ben deli değilim... Siz şahitlik edebilirsiniz.

Françoise, yüklü arabanın tepesinde, birdenbire doğruldu. Sanki orada peyda olmuş gibi, o bereket kokusu sanki onun vücudundan çıkıyormuş gibi, çok iri yarı, sıhhatli ve gürbüz görünüyordu. Elleri kalçalarına dayalı, göğsü yusyuvarlak, şimdi tam mânasiyle kadındı.

— Aa! Amca, yeter artık! dedi. Bizi bu murdar işlere karıştırmayın, demiştim... Bakın size bir şey söyleyeyim, mademki iş bu haldedir, bir daha bizi görmeğe gelmeseniz galiba daha iyi olacak.

İhtiyar, titreye titreye sordu:

— Beni kovuyor musun, yani?

Jean araya girmeği doğru buldu.

— Hayır, ama kavga istemiyoruz da. Sizi burada görecek olurlarsa, üç gün biribirimizi yeriz... Herkes rahatını arar, öyle değil mi?

Fouan, kımıldamadan duruyor, fersiz biçare gözleriyle, bir ona bir ötekine bakıyordu. Sonra:

— Pekâlâ, dedi, bir yardıma ihtiyacım olursa, sizin evden başka bir yere giderim.

Dedi, çekilip giti. İkisinin de yüreği burkuldu, çünkü henüz insafsızlaşmış değillerdi; ama, ellerinden ne gelirdi? Ne yapsalar ihtiyara faydası dokunmayacaktı, kendileri de muhakkak ki tedirgin olacaklardı. Kocası kırbacı almağa gittiği sırada, Françoise da, bir kürek aldı, yere dökülen fışkıları itina ile topladı, arabaya attı.

Ertesi gün, Fouan'la Buteau arasında şiddetli bir kavga çıktı. Zaten, tahvil kavgası her gün tekrar ediliyordu; biri, sabit fikrin tesiriyle, o her zamanki: Paralarımı geri ver! Sözünü tekrar ediyor, öteki, hep aynı cevabı veriyor: Haydi, çek arabanı, diye bu isteği reddediyordu. Fakat, yavaş yavaş azıtıyorlardı, hele ihtiyar, oğlunun paraları sakladığı yeri aramağa başlayalı, vaziyet daha berbatlaşmıştı. Şimdi, evi baştan başa araştırmak, dolapların tahta kaplamalarını yoklamak, tın tın ötüyor mu diye duvarlara vurup dinlemek sırası ona gelmişti. Zihni bir tek şeyle meşgul olduğu için, gözleri hep o köşeden öbür köşeye dolaşıyordu; yalnız kalır kalmaz, çocukları bir yana itiyor,

anası babası sokağa çıkar çıkmaz hizmetçi kıza saldıran bir çapkın oğlana has iptilâ ile, etrafı karıştırmağa başlıyordu. O gün Buteau ansızın eve döndüğü zaman, Fouan'ı, yerde buldu; yüzükoyun upuzun yatmış, gözleri konsolun altında, orada bir kovuk bulunup bulunmadığını araştırıyordu. Bu manzara, Buteau'yu çileden çıkartı, çünkü babası zırvalıyordu. Konsolun altında aradığı şey, üstündeydi, ağır mermerin altında saklı, âdeta oraya gömülü gibiydi.

— Hay kaçık moruk hay! Şimdi de yılan gibi deliklere mi sokulacaksınız? Kalkın ayağa bakayım!

Onu bacaklarından tutup çekti, bir muşta ile ayağa kaldırdı.

— Aa, bu ne böyle? Rastgeldiğiniz deliğe gözünüzü uydurup bakmaktan vazgeçmeyecek misiniz? Tahta aralıklarına varıncaya kadar evin içini didik didik ettiniz, bıktım artık!

Yakayı ele verdiği için Fouan'ın canı sıkılmıştı; oğluna baktı, birdenbire, öfkeden kudurdu:

— Paralarımı geri ver!

Buteau, gözlerini onun gözlerinin içine dikti, avazı çıktığı kadar haykırdı:

— Çekin arabanızı şuradan!

— Öyleyse ben gidiyorum, burada çok rahatsızım.

— Pekâlâ, gidin, yolunuz açık olsun! Ama, döner gelirseniz, erkek değilsiniz!

Fouan'ın koluna yapışmıştı, onu evden dışarı fırlattı.

II

Fouan, bayırdan indi. Öfkesi birdenbire geçmişti, aşağıda, yol üstünde durdu; sokakta kalmış, sersemlemiş, nereye gideceğini bilemiyordu. Kilisenin saati üçü çaldı, gök bulutlu idi, bu sonbahar ikindi vakti, rutubetli bir rüzgâr, etrafı üşütüyordu; ihtiyar sakır sakır titriyordu, sokağa atılışı o kadar âni olmuştu ki, şapkasını bile almağa vakit bulamamıştı. Bereket versin, sopası yanında idi. Cloyes'ya doğru bir parça yürüdü; sonra, o tarafta giderek yeri olmadığını düşündü, her zamanki püsür püsür adımlarıyla tekrar Rognes'a döndü; Macqueron'un meyhanesinin önüne gelince, girip bir kadeh şarap içmek aklına geldi; fakat ceplerini araştırdı, bir meteliği yoktu, mesele belki duyulmuştur diye korktu, utancından kimseye gözükmedi. Tam o sırada, kapısının önünde ayakta duran Lengaigne'in, dağ yollarında dolaşan serserilere bakanlara mahsus yan bakışlarla kendisini seyrettiğini görür gibi oldu. Okulun bir penceresi önünde duran Lequeu, ona selâm vermedi. Tabii böyle olacaktı, Fouan baba, artık elinde avucunda bir şey kalmadığı, bu sefer derisi yüzülürcesine tekrar soyulduğu için, onu herkes hor görüyordu.

Fouan, Aigre suyunun kıyısına varınca, bir lâhza, köprünün korkuluğuna yaslandı. Neredeyse gece olacağını düşünüyor, tasalanıyordu.

Nerede yatacaktı? Bir dam altı bile yoktu. Bécu'lerin köpeğinin yoldan geçtiğini gördü, hayvana gıpta etti, çünkü onun, hiç değilse, içinde yatıp uyuyacak bir saman kovuğu vardı. Fouan ise, öfkesi geçip vücudu gevşemiş, uykusu gelmiş, ne yapacağını bilemiyor, araştırıyordu. Göz kapakları örtülmüştü, içine soğuk girmeyen, muhafazalı köşeleri hatırlamağa çalışıyordu. Âdeta kâbus görmeğe başlıyordu, tekmil kasaba, rüzgâr sağanaklariyle süpürülerek, çırıl çıplak, gözünün önünden geçit yapıyordu. Fakat ihtiyar silkindi, azimle sıçrayarak uyandı. Böyle ye'se kapılmamak lâzımdı. O yaşta bir insanı açıkta bırakıp öldürmezlerdi.

Farkında olmadan köprüden geçti, kendisini Delhomme'larm küçük çiftliği önünde buldu. Bunun farkına varır varmaz yana saptı, kendisini görmesinler diye, evin arka tarafına geçti. Orada, ahırın duvarına yaslandı, tekrar durakladı; ahırda kızı Fanny'nin konuştuğunu işitiyordu. Acaba yine onun evine yerleşmeyi mi düşünmüştü? Sorsalar, bunun cevabını kendisi de veremezdi, onu oraya, yalnız ayakları taşıyıp getirmişti. Sanki girmiş gibi, evin içi şimdi tekrar gözünün önüne geliyordu, solda mutfak vardı, kendi odası birinci katta, samanlığın nihayetinde idi. İçine bir ezginlik geliyor, dizlerinin bağı çözülüyordu, duvara dayanmasa yere yığılacaktı. İhtiyar, sırtını bir eve yaslayıp uzun müddet kımıldamadan durdu.

Fanny, hâlâ ahırda konuşuyor, fakat Fouan, onun konuştuğu şeyleri anlayamıyordu. Yüreğini burkan şey, belki de, boğuk boğuk işitilen bu kalın sesti; fakat Fanny galiba bir hizmetçi ile kavga ediyordu. Sesi yükseldi; Fouan, bu sert ve haşin sesin, kaba sözler ilâve etmeden, zavallı kıza çok kalb kırıcı şeyler söylediğini işitti; bunlar o kadar acı sözlerdi ki, biçare, hıçkırarak ağlıyordu. Bu sözler Fouan babaya da ıstırap veriyordu, heyecanı geçmişti, kapıyı iterse, kızının, kendisini aynı çirkin sesle karşılayacağına emin, direliyordu. Fanny'nin: «Babam, beni yine eve alın diye gelip karşımızda diz çökecek!» sözünü, aralarındaki her türlü münasebeti, balta ile kesercesine, ebediyen koparan o cümleyi aynen tekrarladığını işitir gibi oldu. Hayır, hayır! Kızını, eşi emsali olmayan bir kadın gibi mağrur edasıyla övünür görmektense, açlıktan ölmeğe, bir çit arkasında yatmağa razı idi! Sırtını duvardan ayırdı, zahmetle yürüyerek uzaklaştı.

Fouan, kendisini herkesin gözetlediğini zannettiğinden, tekrar aynı yoldan geçmemek için, köprüyü geçtikten sonra Aigre suyunun sağ kıyısı boyunca yürüdü, biraz sonra, kendini bağların ortasında buldu. Herhalde, kasabaya uğramadan ovaya varmak niyetinde idi. Lâkin, nasıl oldu ise oldu, şatonun yanından geçti; içinde yulaf yediği ahıra dönen ihtiyar bir yük hayvanı insiyakiyle, bacakları onu oraya

sürüklemiş olsa gerekti. Yokuş nefesini tıkıyordu, açığa oturdu, soluk almağa, düşünmeğe koyuldu. Jésus-Christ'ye: «Mahkemeye şikâyet edeceğim, Buteau aleyhinde bana yardım et» demiş olsaydı, hergele, muhakkak ki onu canla başla kabul ederdi; akşama da, vur patlasın bir eğlenti yaparlardı. Oturduğu yerden, Fouan baba zaten bir hındım kokusu alıyordu, herhalde sabahtan beri devam eden bir sarhoşluk âlemi vardı. Boş midesiyle, bunun cazebesine kapıldı, yaklaştı, Canon'un sesini tanıdı, fırında pişmiş barbunye fasulyesinin kokusunu duydu; arkadaşı çıkageldiği zamanlar babası bu gelişi kutlamak isterse, la Troille, bu yemeği ne kadar güzel pişirirdi. Niçin, içeri girip, pipoların dumanı içinde, vücutları sıcak, avaz avaz haykırıştıklarını işittiği iki haydutla beraber kafayı çekmeyecekti sanki? İçerdekiler öyle sarhoştular ki, hallerini kıskanıyordu. Jésus-Christ'nin birdenbire savurduğu bir gümbürtü ta kalbine işledi; Fouan baba, elini kapıya doğru uzattığı sırada, la Troille'un cırlak bir kahkahası onu olduğu yerde mıhladı. Şimdi ona la Troille dehşet veriyordu; Fouan baba, onu hep o sıska vücuduyla, sırtında bir gömlekle, yılan gibi üzerine atılmış, araştırır, tartaklar vaziyette görüyordu. Tahvillerini tekrar ele geçirmek için babası kendisine yardım etse bile, çıplak tenine kadar her tarafını araştırarak onları aşırmağa kızı yine hazır olduktan son-

ra, o eve girmek neye yarayacaktı? Birdenbire kapı açıldı; aşifte dışarda bir adam bulunduğunu sezinlemiş, bir göz atmak istemişti. Fouan baba, fundalıkların gerisine atılacak kadar vakit buldu, çökmeğe başlayan gece karanlığında, kızın pırıldıyan yeşil gözlerini seçerek, savuştu.

Fouan, düzlüğe çıkıp yaylaya varınca, ferahlar gibi oldu; başkalarından kurtulmuştu, yalnız olduğu için, yalnızlıktan gebereceği için mesuttu. Uzun zaman, rastgele dolaştı. Gece olmuştu, buz gibi soğuk rüzgâr vücudunu dövüyordu. Arasıra, rüzgâr fazla estikçe, nefesi tıkanıyor, çıplak başında tek tük saçları diken diken oluyor, sırtını dönmeğe mecbur oluyordu. Saat altıyı çaldı, Rognes'da herkes yemekte idi; ihtiyar, bacaklarında bir dermansızlık duyuyor, adımları ağırlaşıyordu. Bir bora esti, sık, şiddetli bir sağanak geldi. İhtiyar sırsıklam oldu, titriyordu, iki sağanak daha yedi. Nasıl olduğunu bilemeden, kilise meydanına çıktı, kendisini, şimdi Françoise'la Jean'ın oturdukları, Fouan'ların, ecdat yadigârı antika evinin önünde buldu. Yok! Oraya da sığınamazdı, oradan da koğulmuştu. Yağmur artıyor, o kadar şiddetli yağıyordu ki, Fouan'a bir gevşeklik geldi. Buteau'larm yan taraftaki kapısına yaklaşmıştı, bir lâhana çorbası kokusu duyulan mutfağı gözlüyordu. Bütün biçare varlığı boyun eğiyor, dönüp oraya geliyor, maddi

bir ihtiyaç, bir karın doyurma, bir ısınma ihtiyacı onu oraya itiyordu. Fakat, içerdekilerin ağız şapırtıları arasında konuştukları sözler onu durdurdu.

— Ya baba eve dönmezse?

— Bırak canım! Gırtlağına fazla düşkündür, karnı acıkınca dönüp gelir!

Fouan, dayak yedikten sonra yine mancasının başına dönen bir köpek gibi o kapının önünde görülmekten korktu, uzaklaştı. Utancından yere geçiyor, bir köşeye büzülüp ölmek için vahşi bir azim duyuyordu. Boğazına düşkün mü imiş, değil mi imiş görsünlerdi bakalım! Tekrar bayırdan aşağı indi, Clou'nun nalbant dükkânı önünde, bir kalasın ucuna yığıldı. Bacakları artık vücudunu taşıyamıyordu, karanlık ve ıssız yol üzerinde kendini bırakıyordu; gece toplantıları başlamıştı, bozuk havadan dolayı herkes evlere kapanmıştı, hayatta bir kul yok gibiydi. Şimdi, sağanaklar rüzgârı kesiyor, sicim gibi, sürekli bir yağmur, tufan şiddetiyle dökülüyordu. Fouan baba, yerinden kalkmağa, barınacak bir yer aramağa kendinde takat bulamıyordu. Sopasını dizleri arasına kıstırmış, başı yağmur altında sırsıklam, bunca sefalet karşısında sersemlemiş bir halde, kımıldamadan oturuyordu. Hattâ düşünmüyordu bile, bunun böyle olacağı belli bir

şeydi: İnsanın ne evlâdı, ne evi, hiçbir şeyi bulunmazsa, midesini bastırır, sokakta yatardı. Saat dokuzu, sonra onu çaldı. Yağmur devam ediyor, köhne vücudunu ıslatıyordu. O sırada birkaç fener gözüktü, hızlı hızlı geçip gitti. Toplantılar dağılıyordu; Fouan baba, mumdan tasarruf için gecelemeye gittiği Delhomme'ların evinden dönen la Grande'ı tanıdı, bir kere daha silkindi. Vücudunu çatırdatan bir gayretle doğruldu, la Grande'ı uzaktan takibetti, fakat onunla aynı zamanda eve varıp içeri girecek kadar hızlı yürüyemedi. Kapanan kapının önünde tereddüd ediyor, cesareti kırılıyordu. O kadar zavallı idi ki, nihayet kapıyı çaldı. Aksi zamana rastgelmişti, bir hafta evvel canını sıkan çirkin bir vakadan dolayı, la Grande'ın son derece nemrutluğu üstünde idi. Torunu Hilarion'la yalnız bulunduğu bir akşam, ona odun yardırmak aklına gelmiş, gidip ot minderine yatmasına izin vermeden önce, kendisine bu işi de gördürmek istemişti; Hilarion gevşek gevşek çalıştığı için, la Grande odunlukta, ona ağzına gelen hakareti savurmakla meşguldü. Adaleleri boğa kadar kuvvetli bu sersem ve sakat oğlan, o ana kadar, dehşetten zebun bir halde, büyükannesinin, kendisini dilediği gibi çalıştırmasına ses çıkarmamış, gözlerini kaldırıp ona bakmağa bile cesaret edememişti. Lâkin, birkaç günden beri, la Grande'ın ondan sakınması lâzımdı; çünkü Hilarion, fazla ağır

gelen angaryalar altında ürperiyor, kızışan kanı uzuvlarını sertleştiriyordu. La Grande, onu gayrete getirmek için, sopasının ucuyla ensesine vurdu; hata etti. Hilarion, baltayı elinden bıraktı, büyükannesine baktı. La Grande, onun bu isyanına öfkelenmiş, böğürlerine, bacaklarına, her tarafına sopa indirmeğe başlamıştı; derken, Hilarion, birdenbire la Grande'ın üstüne çullandı. O zaman, kocakarı meczup oğlanın, kendisini yere devireceğini, üstüne çıkıp çiğneyeceğini, gırtlağını sıkacağını zannetti, fakat hiç de öyle olmadı, Hilarion, kızkardeşi Palmyre'in ölümünden beri fazla perhiz etmişti, öfkesi, ne akrabalık, ne yaş tanıyan, cinsiyeti bile şöyle böyle idrak eden kuduz bir erkek iştahına inkılâbediyordu. Hödük herif, yapısında yalnız dişinin çatlak iskeleti kalan bu kuru değnek vücutlu, seksen dokuz yaşındaki ninesinin ırzına tecavüz ediyordu. Kocakarı, hâlâ gürbüzdü, tecavüze karşı kendini koruyabilecek kabiliyette idi, Hilarion'un, maksadını yerine getirmesine meydan vermedi, baltayı yakalamağa muvaffak oldu, bir vuruşta onun kafasını yardı. Feryatlarını işitip koşuşan komşulara meseleyi anlattı, tafsilât verdi: Kıl kaldı gidiyordum, hergele ta ağzmdaydı, dedi. Hilarion ancak ertesi gün öldü. Sorgu hâkimi gelmişti; sonra cenaze gömülmüştü; hâsılı bir sürü can sıkıcı şey olmuştu, la Grande, bereket versin, artık kendine gelmişti, gayet sakin, fa-

kat insanların nankörlüğünden dolayı yüreği yaralı idi, ailesinden hiç kimseye bir daha katiyen iyilik etmemeğe azimli idi.

Fouan, kapıyı üç defa çalmağa mecbur oldu, öyle korkak korkak vuruyordu ki, la Grande işitmiyordu. Nihayet geldi:

— Kim o? diye sordu.

— Benim!

— Sen kim?

— Ben, kardeşin.

Sesi, şüphe yok ki derhal tanımıştı, Fouan'ı konuşmağa mecbur edip zevk duymak için, acele etmiyordu. Fouan susuyordu, la Grande tekrar sordu.

— Ne istiyorsun?

Fouan titriyor, cevap vermeğe cesaret edemiyordu. O zaman, la Grande, kapıyı şiddetle açtı; fakat Fouan içeri girmek isteyince, sıska kollariyle kapıya siper oldu, onu, hâlâ kasvetli kasvetli yağan şakırtılı yağmurun altında, dışarda bıraktı.

— Ne istediğini biliyorum, dedi. Ben komşuda iken gelip haber verdiler... Bir budalalık daha etmişsin, yine soyulmuşsun; sakladığın parayı bile muhafaza edemedin de, seni evime almamı mı istiyorsun?

Sonra, Fouan'ın özür dilediğini, bir şeyler geveleyerek izahat vermeğe çalıştığını görünce coştu:

— Sana vaktiyle söylememiş olsaydım, neyseydi! Ama, kaç defa söyledim, insan ne kadar hayvan, ne kadar kahpe olmalı ki kendi toprağını başkalarına versin, dedim!... Evlâtların olacak serseriler seni kovdular, kafasını koyup uyuyacak bir taş parçasından bile mahrum bir dilenci gibi gece vakti sokak sokak dolaşıyorsun, tıpkı tarif ettiğim hale geldin, oh olsun!

Fouan, ellerini ileri uzatıp ağladı, la Grande'ı kapının önünden uzaklaştırmak istedi. Kocakarı sıkı basıyor, yüreğini büsbütün boşaltıyordu.

— Hayır, hayır! Paralarını kimler çaldıysa, git, onlardan yatacak yer iste. Benim sana hiç borcum yok. Ailenin işlerine karışıyorum diye yine bana kabahat bulmasınlar... Hoş, bunların hepsi bir tarafa, malını başkalarına verdiğin için seni katiyen affetmeyeceğim...

Buruşuk boynu, testekerlek, yırtıcı kuş gözleri ile dikiliyordu; kapıyı, şiddetle, Fouan'ın yüzüne kapattı.

— Pekâlâ olmuş, sokakta kal, geber!

Fouan, oracıkta, bu insafsız kapının önün-

de, kaskatı, kımıldamadan kalakaldı; arkasında, yağmurun biteviye şakırtısı devam ediyordu. Nihayet, ihtiyar döndü, gökten dökülen bu aheste, buz gibi yağmurun ıslattığı zifiri karanlık geceye gömüldü.

Nereye gitmişti? Bunu sonradan da, iyiden iyiye katiyen hatırlayamadı. Ayakları su birikintilerine basıp kayıyor, duvarlara, ağaçlara çarpmamak için, el yordamıyla gidiyordu. Artık hiçbir şey düşünmüyor, hiçbir şey bilmiyordu, her taşını tanıdığı bu kasaba köşesi, içinde kendisini yabancı ve kaybolmuş, yolunu bulmaktan âciz hissettiği uzak, tanımadığı, müthiş bir yer gibi idi. Sola saptı, çukurlara yuvarlanmaktan korktu, tekrar sağa döndü, her taraftan tehdit altında, ürpererek durdu. Sonra bir tahta perdeye rastgeldi, onun boyunca yürüdü, küçük bir kapıya geldi, kapı, itmesiyle açılıverdi. Ayağı boşa gitti, Fouan bir çukura yuvarlandı. Orada rahat etti, yağmur içeriye girmiyordu, sıcak bir yerdi; fakat bir homurtu işitti, yanında bir domuz bulunduğunu anladı; hayvan, tartaklanınca, yiyecek geldi sanmıştı, burnu ile Fouan babanın böğürlerini dürtüyordu. Boğuşmağa başladılar, ihtiyar öyle mecalsizdi ki, domuz ısırır diye korkusundan, çukurdan çıktı. Bunun üzerine daha uzağa gidemediği için, kapının önüne yatı, damın çıkıntısı vücudunu yağmurdan muhafaza etsin diye büzüldü, tostoparlak oldu. Buna rağmen, damlalar hâlâ

bacaklarım ıslatıyor, ıslak esvapları, rüzgârdan buz gibi oluyordu. Fouan, domuza gıpta ediyordu, hayvanın, obur homurtularla kapıyı kemirdiğini işitmese, yine onun yanına gidecekti.

Şafak sökerken, Fouan, gömüldüğü ıstıraplı uyuklamadan uyandı. Bir utanç duymağa başlıyordu, bu utancı, macerasının, kasabada ağızdan ağıza dolaştığını, bir fakir gibi yollarda süründüğü herkesçe malûm olduğunu düşünmesindendi.

Elde avuçta bir şeyler kalmayınca, insan kimseden ne adalet beklemelidir, ne merhamet. Fouan, bir pencere açılacak, erkenci bir çiftlik halkı kendisini görecek endişesiyle, çitler boyunca ilerliyordu. Yağmur hâlâ yağıyordu, Fouan ovaya çıktı, bir saman yığınının içine saklandı. Sonra, bütün gün, böyle oradan oraya kaçıp sığınmakla vakit geçirdi; öyle telâş içinde idi ki, bir kovukta iki saat kalınca yeri belli olduğunu sanıyor, kovuk değiştiriyordu. Şimdi kafasının içinde dolaşan tek düşünce, ölümünün acaba çok mu uzun süreceği idi. Soğuktan o kadar rahatsız olmuyor, bilhassa açlıktan ıstırap duyuyordu, mutlaka açlıktan ölecekti. Belki bir gece daha, belki bir gün daha ömrü vardı. Gündüz devam ettiği müddetçe zaif duymadı, Buteau'ların evine tekrar dönmektense, böylece ölmeyi tercih ediyordu. Fakat akşam karanlığı ile beraber feci bir endişe

duymağa, bardaklardan boşanırcasına yağan bu inatçı yağmurun altında ikinci bir gece daha geçireceğini düşündükçe dehşete kapılmaya başladı. Soğuk, yine kemiklerine işliyor, açlık, tahammülünü aşacak derecede içini kemiriyordu. Gök kararınca, Fouan, bu şakırtılı karanlıklar içinde boğulup gittiğini zannetti. Hareketlerine artık kafası hâkim değildi, bacakları kendiliklerinden yürüyordu, onu yürüten şey, yalnız hayvanlık tarafı idi; işte o zaman, Fouan, istemediği halde, Buteau'larm mutfağının kapısını itti, kendini mutfağın içinde buldu.

Tesadüf, Buteau ile Lise, bir gün evvelki lâhana çorbasını içmekle meşguldüler. Buteau, gürültüyü işitince başını çevirmişti, ıslak esvapları buram buram tüten, hiç ses çıkarmadan ayakta duran Fouan'a bakıyordu. Uzun bir zaman geçti; nihayet, Buteau, alaycı bir gülüşle:

— Erkeklik göstermeyeceğinizi zaten biliyordum, dedi.

İhtiyar, kazık kesilmişti, ağzını açmadı, bir kelime söylemedi.

— Haydi, karı, mademki aç kaldığı için gelmiş, ver parasını da yesin.

Lise yerinden kalkmış, bir çanak çorba getirmişti. Fouan çanağı aldı, çocuklarıyla birlik-

te sofraya oturmak istemiyormuş gibi, açıkta bir iskemleye oturdu; sonra, kaşık dolusu, oburca, çorbayı sömürdü. Açlığının şiddetinden bütün vücudu titriyordu. Buteau, iskemlesinde sallana sallana, telâşsızca karın doyuruyor, uzanıp peynir koparıyor, bıçağının ucuyla yiyordu. İhtiyarın oburluğunu seyrediyor, gözlerini onun kaşığından ayırmıyordu, alay etti:

— Serinlikte yaptığınız gezinti, galiba iştahınızı açmış. Ama, böyle her gün keyif etmeğe gelmez, sizi beslemek sonra fazla pahalıya mal olacak.

İhtiyar bir kelime söylemeden, gırtlağını öttürerek atıştırıyor, atıştırıyordu. Oğlu devam etti:

— Vay çapkın vay, evden kaçıp başka yerde geceliyor! Belki orospulara gitmiştir... Karnınız onun için acıktı, değil mi?

Fouan'da yine cevap yoktu, aynı inatçı sessizlikle susuyor, yalnız, kaşık kaşık atıştırdığı çorbanın boğazından inerken çıkardığı sert gürültü işitiliyordu.

Buteau, öfkeyle haykırdı:

— Hey, lâf söylüyorum size, insan nezaketen cevap verir.

Fouan, sabit bakışlı bulanık gözlerini çorbadan ayırmadı bile. Sanki ne işitiyor, ne görü-

yordu, fersahlarla uzakta, tek başına gibi idi, âdeta, oraya sırf karın doyurmağa geldiğini, karnı orada ise de kalbi artık orada bulunmadığını anlatmak istiyordu. Şimdi, tayınından hiç eksik yememiş olmak için, tabağın dibini, kaşığı ile sert sert kazıyordu.

İhtiyarın bu şiddetli açlığı karşısında teessür duyan Lise, araya girecek oldu.

— Mademki ölü imiş gibi, konuşmak istemiyor, bırak şunu, dedi.

Buteau öfkeyle, devam etti:

— Beni yine umursamazlık etmesin! Bir kere, haydi ne ise. Ama, bugünkü macera size ders olsun, işitiyor musunuz, inatçı adam! Bir daha canımı sıkarsanız, sokakta bırakırım, açlıktan ölürsünüz!

Fouan çorbasını bitirmişti, iskemlesinden zahmetle kalktı; gitgide artar gibi olan o mezar sükûtiyle hep susarak arkasını döndü, merdiven altındaki yatağına kadar sürünerek gitti, soyunmadan kendini yatağa attı. Yatar yatmaz kurşun gibi ağır bir uyku bastırdı, hiç soluk almadan uyudu. Lise gelip, baktı, içeri döndü, kocasına, baban galiba ölmüş, dedi. Fakat Buteau da gelip baktı, omuzlarını silkti. Tamam, buldun! dedi. O öyle kolay kolay ölür mü? Ama bu hale geldiğine göre, adamakıllı sürttüğü bel-

li idi. Ertesi gün, şöyle bir göz atmak için merdiven altına uğradıkları zaman, ihtiyar hâlâ kımıldamamıştı; akşamına, hâlâ uyuyordu, bitkin bir halde otuz altı saat uyuduktan sonra, ancak ikinci gecenin sabahı uyanabildi.

Buteau onu görünce alay etti.

— Vay! Yine meydana çıktınız ha? Ben de boyuna uyuyacaksınız, artık ekmek yemiyeceksiniz zannediyordum!

İhtiyar onun yüzüne bakmadı, cevap vermedi, hava almak üzere dışarı çıktı, yol üstünde oturdu.

O günden sonra Fouan işi inada bindirdi. kendisine geri vermek istemedikleri tahvilleri unutmuşa benziyordu; daha doğrusu, tahvillerin lâfım etmiyor, onları artık aramıyordu; belki umur etmiyordu, herhalde mütevekkildi; fakat Buteau'larla münasebetini tamamen kesmişti, onlardan ayrılmış, gömülmüş gibi, hep susup oturuyordu. Hiçbir iş için, hiçbir zaruretle onlara lâkırdı söylemiyordu. Ortaklaşa hayat devam ediyordu, Fouan orada yatıyor, orada karın doyuruyor, Buteau'ları sabahtan akşama kadar görüyor, hep onlarla düşüp kalkıyordu; fakat ne yüzlerine bakıyor, ne bir kelime söylüyordu, hem kör, hem dilsiz gibi idi, canlı insanlar arasında bir tayf gibi sürünüp duruyordu. O kadar uğraştıkları halde ağzın-

dan bir lâf alamayınca usandılar, onu inadıyla başbaşa bıraktılar. Buteau ile Lise de onunla konuşmamağa, yer değiştiren bir eşya gibi, sadece, etraflarında vücuduna tahammül etmeğe başladılar, gitgide, mevcudiyetinin pek de farkına varmaz oldular. Ahırdaki beygirle iki ineğe daha fazla değer veriyorlardı.

Tekmil ev halkı arasında, Fouan'm bir tek dostu vardı, o da dokuzunu bitirmek üzere olan küçük Jules'dü. Dört yaşında olan Laure, ihtiyara, aileye hâs olan hain gözlerle baktığı, sanki bu fuzuli boğazı şimdiden mahkûm ediyormuş gibi sinsi ve kindar tavırlarla kucağından kaçtığı halde, Jules, onun bacakları arasında dolaşmaktan hoşlanıyordu. Fouan'ı ötekilerin hayatına bağlayan son rabıta o idi, herhangi bir iş için evet demek, yahut hayır demek pek zaruri bir hale geldiği zaman, haber götürüp getirme vazifesini o görüyordu. Annesi onu Fouan'a gönderiyor, çocuk ondan cevap alıp getiriyordu, çünkü büyükbaba, yalnız bu torununun hatırı için lâkırdı ediyordu. Çocuk, herkesin yakadan silkip attığı ihtiyara, bir küçük ev kadını gibi yardım ediyor, sabahleyin yatağını beraber yapıyor, çorbasını götürüp eline veriyor, Fouan, sofradaki yerine bir daha katiyen oturmak istemediği için, çocuğun getirip verdiği çorbayı, pencerenin önünde, dizleri üzerinde yiyordu. Sonra, ikisi birlikte oyun oynuyorlardı. Fouan'ın biricik saadeti, Jules'ü elin-

den tutup sokağa çıkmak, onunla birlikte, uzun uzun, rastgele yürümekti; böyle günler, içine attığı dertleri anlatarak yüreğini boşaltıyor, yol arkadaşını sersemletecek kadar fazla konuşuyor, konuşuyor, söz söylemeye söylemeye dilini kullanmayı unuttuğu için güçlükle lâkırdı ediyordu. Fakat, dili dolaşan ihtiyarla, kuş yuvalarından ve yabani dutlardan başka kaygusu olmayan çocuk, saatlerce konuşarak çok iyi anlaşıyorlardı. Fouan, Jules'e, ökse kurmayı öğretti, içine cırcır böcekleri koymak üzere ona küçük bir kafes yaptı. İçinde ne toprağı, ne ailesi kalan bu diyarın ıssız yollarında, bu narin çocuk elini avucunda tutarak yürümek, Fouan'a biricik destek vazifesi görüyor, bir parça daha yaşamaktan ona zevk duyuruyordu.

Hoş, Fouan, yaşayan insanlar sırasından adı silinmiş gibi idi, Buteau, moruğun sapıtmağa başladığı bahanesiyle, onun yerine hareket ediyor, paralarını tahsil ediyor, imza basıyordu. Evin satışından hâsıl olan yüz elli frank geliri, mösyö Baillehache doğrudan doğruya ona veriyordu. Buteau'nun, yalnız Delhomme'la arasında güçlük çıkmış, Delhomme, iki yüz frank geliri, kayınbabasından başka kimsenin eline vermek istememişti; Delhomme, parayı verirken, Fouan babanın da hazır bulunmasında ısrar etmişti; fakat daha o sırtını döner dönmez, Buteau, paraları hapazlıyordu. Böylece, Buteau, üç yüz elli frank ele geçiriyor-

du, fakat, bu paraya bir o kadar, hattâ daha da fazlasını eklediği halde ihtiyarı besleyemediğini söylüyor, sızlanıyordu. Tahvillerden artık hiç bahsetmiyordu; tahviller, sakladığı yerde uykuya varmışlardı, ilerde ne yapacağını düşünecekti. Tahvillerin faizlerine gelince, onun ifadesine göre, bu faizler, Saucisse babaya karşı girişilmiş olan taahhüdü yerine getirmek için sarf ediliyor, ondan satın alınan bir arpanlık toprağın kaydıhayat şartıyla bedeli olmak üzere her sabah on beş metelik hesabıyla ona ödeniyordu. Buteau, bu mukavele bozulamaz, çok fazla para bağlandı diye haykırıyordu. Bununla beraber, Saucisse babanın, başına belâ açılacağı tehdidiyle korkutulduğu, iki bin frank paranın yarısı olan bin frangı geri vererek mukaveleyi bozmaya razi olduğu şayiası dolaşıyordu; bu ihtiyar haydudun susması, bu sefer de kendisi aldatıldığını itiraf etmek istemeyen bir serseri gururundan ilerigeliyordu. Buteau, Fouan babanın, Saucisse'den önce öleceğini sezgi kuvvetiyle biliyordu. Faraza birisi bir yerine dokunuverse, muhakkak ki bir daha doğrulamazdı.

Aradan bir sene geçti, Fouan, her gün biraz daha düşkünleşmekle beraber hâlâ yaşıyordu. Artık, yüzü itina ile tıraş edilmiş, çatal sakalları muntazam, sırtına yeni gömlekler, ayağına siyah pantolonlar giyen, o temiz pak, ihtiyar köylü değildi. Zayıflayan, avurdu avur-

duna çöken yüzünde, yalnız, yere doğru uzayan, kemikleri, iri burnu kalkmıştı. Her sene biraz daha beli bükülmüştü, şimdi iki büklüm yürüyordu, neredeyse son bir takla atıp mezara yuvarlanacaktı. İki sopaya dayanarak sürükleniyordu, yüzünü, uzun ve pis beyaz bir sakal kaplamıştı, oğlunun delik deşik esvaplarını giyiyordu, öyle bir pas içinde idi ki, yanına kimsenin yaklaşmak istemediği partal kıyafetli ihtiyar sokak serserileri gibi, gün ışığında iğrenç görünüyordu. Bu sukut etmiş vücutta, kendini bütün varlığı ile yaşama insiyakına veren beşerdeki hayvan hüviyeti taşıyordu. Obur bir iştahla çorbasına saldırıyor, hiçbir zaman doymuyor, Jules ses çıkarmazsa onun tereyağlı ekmek dilimlerini çalacak kadar ileri gidiyordu. Onun için, ihtiyarı sıkıya koyuyorlardı, hattâ bundan istifade ediyorlar, fazla yemekten ölecek diye yiyeceğinden kısıyorlardı. Buteau, babasının, şatoda, Jésus-Christ'nin yanında ahlâkını bozmuş olduğunu söylüyordu, bu da doğru idi; çünkü, babasını baştan çıkartan evlât bile olsa, kötü âdetleri insan o kadar çabuk benimsiyordu ki, ekmek ve su ile yaşayan, nefsine cefa eden bu eski kanaatkâr köylü, şatoda kafayı çekmeğe alışmış, etle rakının tadını almıştı. Lise, şarabın ortadan kaybolduğunu görünce onu kilit altına koymağa mecbur olmuştu. Bir sebzeli et pişirildiği gün, küçük Laure, tencerenin başında nöbet

bekliyordu. İhtiyar, Lengaigne'in orada borca bir fincan kahve içtiği günden beri, ona da, Macqueron'a da haber verilmiş, Fouan'a veresiye bir şey verilecek olursa, hesabın ödenmeyeceği anlaşılmıştı. Fouan, hep o hâileli derin sessizliği muhafaza ediyordu; fakat bazan, çorba çanağı ağzına kadar doldurulmazsa, yahut ona düşen payı vermeden şarabı sofradan kaldırırlarsa, iştahını tatmin edememekten doğan âciz bir öfkeyle, gözlerini Buteau'ya dikiyor, pür hiddet, uzun uzun bakıyordu. Buteau:

— Evet, evet, siz yine bakadurun, diyordu. Ben hiçbir iş görmeyen hayvanları beslemem! Eti seven insan onu kazanır, pisboğaz herif!... Bu yaşta ahlâksızlığa düştüğünüz için utanmıyor musunuz?

Kızının söylediği söz gücüne gittiği için, gururunda ısrar ederek Delhomme'ların evine dönmeyen Fouan, Buteau'ların her şeyine, ağır sözlerine de, hattâ itip sümmelerine de tahammül edecek hale geldi. Öteki çocuklarını artık aklına getirmiyordu; öyle bir bezginlikle kendini bırakıyordu ki, oradan çekilip gitmeği akıl edemiyordu. Başka yere giderse daha rahat edecek değildi, neye yarardı? Fanny ona rasgeldiği zaman, dimdik geçip gidiyordu, onunla önce kendisi konuşmamaya yemin etmişti. Jésus-Christ daha iyi çocuktu, şatodan çirkin şekilde ayrıldığı için babasına evvelâ gücenmiş,

sonra, bir akşam, onu Lengaigne'in meyhanesinde kör kütük sarhoş etmiş, bu halde getirip kapısının önüne bırakmıştı. Müthiş bir şey olmuştu, evin altı üstüne gelmiş, Lise mutfağı yıkamak zorunda kalmış, Buteau, bir daha sefere, babasını gübre üstünde yatıracağına yemin etmişti; öyle ki, ihtiyar şimdi ürküyor, büyük oğlundan sakınıyor, ikram ettiği içkileri bile kabul etmeyecek kadar metanet gösteriyordu. Dışarda, bir yol kenarında oturduğu zaman, çoğu defa, kazlarını güden la Troille'u da görülüyordu. La Troille duruyor, ufacık gözleriyle onu derin derin süzüyor, bir lâhza konuşuyordu; arkasında, kazları, boyunlarını dimdik uzatıp tek ayak üstünde duruyorlar, onu bekliyorlardı. Fakat bir sabah, Fouan baba, la Troille'un, mendilini çaldığını gördü; o günden sonra kızı ta uzaktan görür görmez, sopalarını sallayarak onu kovmağa başladı. La Troille alay ediyor, kazlarını onun üstüne saldırıp eğleniyor, yoldan geçen birisi, büyükbabasını rahat bırakmazsa tokat atacağını söyleyerek onu tehdid ederse ancak o zaman savuşup gidiyordu.

Fouan o zamana kadar yol yürüyebilmişti, bu onun için bir teselli idi, çünkü hâlâ toprakla meşgul oluyor, eski sevgililerini akıllarından çıkaramayan ihtiyar sevdalılara mahsup iptilâ ile, hâlâ, eski tarlalarını görmeğe gidiyordu. Sarsak ihtiyar yürüyüşü ile, yollarda

ağır ağır dolaşıyordu; bir tarlanın kenarında duruyor, sopalarına dayanıp saatlerce bakıyordu; sonra, sürüklenerek, başka bir tarlanın yanına gidiyor, orada sürmüş, ihtiyarlıktan kadit olmuş bir ağaç gibi, yine dalıyor, kımıldamadan duruyordu. Feri kaçmış gözleri, artık, ne buğdayı, ne yulafı, ne çavdarı iyice seçebiliyordu. Gözlerinin önünde her şey biribirine karışıyor, maziden, müphem hâtıralar diriliyordu: Şu tarla, filân yıl, şu kadar hektolitre mahsul vermişti. Hattâ tarihler, rakamlar bile biribirine karışıyordu. Fouan'da, yalnız şiddetli, ısrarlı bir intiba kalıyordu; toprak, o kadar özlediği, o kadar sahibolduğu toprak, altmış sene müddetle uzuvlarını, kalbini, hayatını, her şeyini verdiği toprak, başka bir erkeğin kucağına atılan, hâlâ mahsul verdiği halde ona kendi payını vermeyen nankör toprak! Toprağın artık kendisini tanımadığını, topraktan, kendisinde ne bir metelik, ne bir lokma ekmek kaldığını,ölüp gideceğini, onun vücudunda çürüyeceğini, köhne kemiklerinden, o nankörün, kendi varlığına gençlik sağlayacağını düşündükçe derin bir hüzünle yüreği burkuluyordu. Doğrusu, sonunda böyle çırçıplak, sakat kalacak olduktan sonra, ölesiye çalışmak zahmete değmezdi! Fouan, eski tarlalarının etrafında böyle dolaştıktan sonra, öyle yorgun bir halde dönüp yatağına seriliyordu ki, nefes aldığı bile duyulmuyordu.

Fakat, hayata karşı duyduğu bu son ilgi de, bacaklarıyla beraber yok oluyordu. Gitgide, o kadar zahmetle yürümeğe başladı ki, kasabadan uzaklaşmaz oldu. Güzel havalarda, oturup dinlendiği bir iki yer vardı: Clou'nun nalbant dükkânı önündeki kalaslar, Aigre köprüsü, okulun yanında bir taş peyke; Fouan, bu yerlerin birinden kalkıp ağır ağır ötekine gidiyor, iki yüz metre yolu bir saatte alıyor, iki büklüm, mecalsiz, sarsak hareketlerle, tahta kunduralarını ağır birer araba gibi zorla sürükleyerek yürüyordu. Bazan, öğleden sonra, akşama kadar bir kalasın ucunda büzülüp kalıyor, güneşi vücuduna sindiriyordu. Gözleri açık, sersem sersem, kımıldamadan oturuyordu. Önünden geçen adamlar artık ona selâm vermiyorlardı, çünkü cansız bir cisim haline gelmişti, piposu bile ona yorgunluk vermeğe başlıyordu, diş etlerine o kadar ağır geliyordu ki tütün içmez olmuştu, kaldı ki, piposunu doldurup yakmak ağır bir külfetti, onu halsiz bırakıyordu. Yakıcı öğle güneşinde, kımıldar kımıldamaz vücudu buz kesiliyor, tir tir titriyordu, onun için, biricik isteği yerinden kımıldamamaktan ibareti. İdaresi ve tahakkümü mahvolduktan sonra, bu artık son sukuttu, silkilip atılan, insan hayatı yaşamış olmanın biçareliğini duyan bir ihtiyar hayvanın ıstırabı idi. Hoş, Fouan baba hiç şikâyet etmiyordu, artık çalışamayacak hale gelen, boşuboşu-

na yulaf yediği için telef edilen sakat beygir hayatına alışmıştı. İhtiyar bir adam hem hiçbir işe yaramazdı, hem pahalıya mal olurdu. O kendisi de babasının ölümünü temenni etmişti. Eğer kendi çocukları da onun ölümünü istiyorlarsa, buna ne şaşıyordu, ne üzülüyordu. Böyle olması mukadderdi.

Bir komşusu:

— Ey, Fouan baba, hep iyi misiniz?

Diye sorunca, o:

— Ah, ah! diye söyleniyordu, insan kolay kolay gebermiyor, halbuki ölmeyi de istiyorum!

Fouan, böyle derken, çırıl çıplak kalıp kendini tekrar toprağa verir vermez ölümü kabul eden, onu temenni eden köylüye has soğukkanlılıkla doğruyu söylüyordu.

Fouan'a bir acı daha mukadderdi. Jules, küçük Laure'un teşvikiyle ihtiyardan yüz çevirdi, iğrendi. Laure, kardeşini büyük babasiyle birlikte görünce kıskanır gibi oluyordu. Bu ihtiyar, canlarını sıkıyordu! İkisi beraber oynarlarsa daha eğlenceli oluyordu. Kardeşi onu dinleyip peşinden gelmezse, Laure onun omuzlarına asılıyor, çekip götürüyordu. Sonra, o kadar sokulgan davranıyordu ki, Jules, hatırşinas ev kadını vazifesini unutuveriyordu. Azar

azar, Laure, Jules'ü tamamiyle kendisine benzetti, onu böyle avucu içine almayı kendisine vazife edinmiş koskoca bir kadın gibi davranıyordu.

Bir akşam, Fouan, Jules'ü beklemek üzere okulun önüne gitmişti, öyle yorgundu ki, bayırı onun yardımiyle tırmanmağı düşünmüştü. Fakat Laure, kardeşiyle birlikte okuldan çıktı, ihtiyar, titrek eliyle, çocuğun elini araştırınca, kız hain hain güldü:

— Bak yine sana musallat oldu, bırak şunu!

Sonra, öteki haylazlara döndü:

— Musallat oluyor da, ses çıkarmıyor, ne budala şey değil mi?

O zaman, Jules, yuhaların ortasında, kıpkırmızı kesildi, erkeklik taslamak istedi, bir sıçrayışta kaçtı, ihtiyarı gezinti arkadaşına, kızkardeşinin söylediği aynı sözü söyledi:

— Bana musallat olma!

Fouan şaşaladı, gözleri yaşlarla bulandı, kendisinden kaçan bu ufacık elle beraber, zemin de ayaklarının altından kaçıyormuş gibi, sendeledi. Gülüşmeler artıyordu, Laure, Jules'ü, çocuklara mahsus bir hora havasıyla şarkı söyliyerek ihtiyarın etrafında zıplamağa zorladı:

— Hadüştü ha düşecek... Kuru ekmek yiyecek... Yerden kim devşirecek...

Fouan, bitkin bir halde oradan ayrıldı; öyle mecalsizdi, ayaklarını öyle sürüyordu ki, yalnız başına, eve hemen hemen iki saatte vardı. Bu son oldu, çocuk, o günden sonra, artık onun ne çorbasını getirdi, ne yatağını yaptı; ot minderi, ayda bir defa bile, altüst edilmiyordu. Fouan, bu çocukla konuşmaktan bile mahrum kaldı, mutlak bir sessizlik gömüldü, daha geniş, daha tam bir yalnızlık içinde kaldı. Hiçbir şeye dair, hiç kimseye, asla bir kelime söylemiyordu.

III

Kış nadasları sona eriyordu; o karanlık, soğuk şubat günü, öğleden sonra, Jean, sabanını alıp, da Cornailles'daki büyük tarlasına gelmişti, orada, tam iki saatlik işi kalmıştı. Tarlanın bir köşesine, pular denilen bir iskoçya buğdayı ekmek istiyordu, bu denemeyi yapmasını eski efendisi Hourdequin tavsiye etmiş, hattâ ona birkaç hektolitre tohumluk buğday bile vermişti.

Jean, sabanını, bir gün evvel bıraktığı çizinin sonuna getirip yerleştirdi; saban demirini toprağa daldırdı, sabanın kollarına iki eliyle yapıştı, beygirini yürütmek için her zamanki boğuk sesiyle haykırdı:

— Deeheey!

Bol güneşli havalardan sonra yağan selli yağmurlar balçıklı toprağı öyle derine kadar sertleştirmişti ki, sabanın demiriyle bıçağı, dibe kadar adamakıllı daldığı halde, topraktan kopan parçalar güçlükle ayrılıyordu. Koca topakların, toprağı altüst ederek, tarlaya serili gübre tabakasını derine kadar gömen saban kulağına sürtünüp gıcırdadığı işitiliyordu. Bazan, saban demiri bir engele, bir taşa takılıyor, sarsılıyordu.

— Deeheey!

Jean hem atını dehliyor, hem çizinin son derece muntazam olmasına dikkat ediyordu, çizi o kadar dümdüzdü ki, âdeta mesaha ipiyle çizilmiş sanılırdı; hayvan da, başı eğik, ayakları çiziye gömülü, biteviye, sürekli bir yürüyüşle sabanı çekiyordu. Saban demirine topaklar yapıştıkça, Jean, iki yumruğu ile birden vurup sarsarak, çamurları ve otları düşürüyordu; sonra, saban tekrar kayıyor, arkasından, kabarık, özlü, ta canevine kadar çıplak, hareketli ve âdeta canlı bir toprak bırakıyordu.

Jean, çizinin sonuna varınca döndü, bir başka çiziye başladı. Biraz sonra, filizlerin mayalanmağa başladığı, rütubetli kısımların keskin kokusunu neşreden bu altüst edilmiş toprak ona bir nevi sarhoşluk verdi. Aheste gidişi, bakışlarının sabitliği onu büsbütün sersem ediyordu. Asla halis bir köylü olamayacaktı. Bu toprak üzerinde dünyaya gelmemişti, hep şehirli eski işçi, İtalya seferine gitmiş asker hüviyetini muhafaza ediyordu; köylülerin görmedikleri, hissetmedikleri şeyi, ovanın engin sükûnunu, güneş altında, yağmur altında toprağın kuvvetli soluğunu o görüyor, hissediyordu. Öteden beri, bir köye çekilip yaşamak istemişti. Fakat, tüfekle rendeyi elinden bıraktığı gün, sabanın, özlediği rahatı ona vermeye yeteceğini sanmakla ne budalalık etmişti! Toprak, sükûn veriyordu, kendisini sevenlere faydalıydı, ama, haşarat yuvaları gibi, üzerine yapışık olan

kasabalar, onun etini yiyerek yaşayan insan böcekler, toprağın şerefini lekelemeğe, ona yaklaşanları zehirlemeğe yetiyorlardı. Jean, hayli zaman evvel geldiği la Borderie'de, o tarihten beri çektiği kadar asla ıstırap çektiğini hatırlamıyordu.

Jean, sabanı hafifletmek için, kolları bir parça yukarı kaldırdı. Çizide hafif bir eğrilik oldu, canı sıkıldı. Döndü, hayvanını dehledi, daha dikkatle sürmeğe başladı.

— Deeheey!

Evet, bu on sene içinde ne kadar çok acıklı şeyler olmuştu! Önce, Françoise'ı uzun zaman beklemişti; sonra, Buteau'larla didişmişti. Bir gün geçmişti ki çirkin şeyler olmasın. Şimdi Françoise onundu, evleneli iki sene oluyordu, halbuki gerçekten mesut olduğunu söyleyebilir miydi? Kendisi, Françoise'ı hâlâ seviyordu, lâkin Françoise'ın kendisini sevdiğini, arzu ettiği şekilde sarmaş dolaş, dudak dudağa asla sevmeyeceğini pekâlâ anlamıştı. Güzel güzel geçiniyorlardı, karı koca, işlerini yürütüyorlar, çalışıyorlar, para biriktiriyorlardı. Ama, Jean'ın istediği bu değildi, Françoise'ı, yatakta kucakladığı zaman uzak, soğuk, aklı başka yerde hissediyordu. Françoise beş aylık gebe idi, karnında, analarına sadece eziyet veren, zevksizce peydalanmış neviden bir çocuk taşıyordu. Bu

gebelik onları biribirine yaklaştırmamıştı bile. Jean, bilhassa, gitgide daha vuzuh peyda eden bir hisle, eve girdikleri akşam duyduğu bir hisle, karısı nazarında hâlâ bir yabancı olduğu hissi ile muztaripti. Başka bir memleketten, neresi idiği belirsiz bir başka yerden olan bir adamdı, Rognes'lular gibi düşünmeyen bir adamdı, Françoise, ondan gebe kalmış olmakla beraber, onu, aralarında bir bağ vücuda gelmesi mümkün olmayan, başka türlü yaratılmış bir insan sayıyordu. Françoise, evlendikten sonra, Buteau'lara öfkesinden bütün mirasını vasiyetname ile kocasına bırakmak üzere bir cumartesi günü, Cloyes'dan bir damgalı kâğıt getirmişti; sorup öğrenmiş, bir çocuğu olmadan ölürse, evle toprağın ablasına kalacağını, yalnız nakitle ev eşyasının karı koca arasındaki mal ortaklığına getirdiğini anlamıştı; sonra, bu meseleye dair Jean'a hiç izahat vermeden, yapacağı işten vazgeçmiş gibi görünüyordu, damgalı kâğıt, bomboş, hâlâ konsolun gözünde duruyordu; bu hal, Jean'ı için için çok kederlendirmişti, bundan bir menfaat beklemiyordu, fakat Françoise'ın bu hareketinden, kendisini sevmediğini anlıyordu. Hoş, şimdi çocukları dünyaya geleceği için vasiyetnameye lüzum yoktu. Buna rağmen, Jean ne zaman konsolu açsa da, artık lüzumu kalmayan o damgalı kâğıdı görse, yine yüreği burkuluyordu. Jean durdu, hayvanına soluk aldırdı. Buz gibi havada, ken-

disi de sersemliğini gideriyordu. Tarla süren daha başka sabancıların, çok uzakta, bulutlu sema altında gözden silindiği boş ufku, ucsuz bucaksız ovayı, ağır ağır seyreti. Yeni yolu takibederek Rognes'dan gelen Fouan babayı görüp hayret etti; ihtiyar, herhalde yine bir hâtırası uyanarak, bir tarla köşesini tekrar görmek ihtiyacına dayanamayarak yola çıkmış olsa gerekti. Sonra, Jean başını eğdi, açılan çiziyi, ayakları dibinde yarılan toprağı bir dakika seyre daldı. Toprağın iç tarafı sarı ve kuvvetli idi, altüst gelen toprak, gün ışığına, körpeleşmiş bir ten çıkarmış gibiydi, onun altında, gübre, özlü bir döl yatağı gibi derine doğru gömülüyordu; Jean'ın zihni bulanıyordu, insanlar, ekmek yemek için, toprağı böyle eşelemeği nereden de akıl etmişler, diye düşünüyor, Françoise'm kendisini sevmemesine canı sıkılıyor, daha müphem başka şeyler düşünüyor, topraktan süren mahsulü, yakında doğacak çocuğunu, insanın birçok çalışıp didindiği halde, çoğu zaman mesut olmadığını düşünüyordu. Sabahın kollarına tekrar yapıştı, boğuk sesiyle haykırdı:

— Deeheey!

Jean, tarlayı sürmüş, bitirmek üzere idi ki, yakın çiftliklerin birinden yaya dönmekte olan Delhomme, tarlanın kenarında durdu.

— Baksanıza, Kaporal, havadisi duydunuz mu?... Harbe gidiyormuşuz.

Jean sabanı elinden bıraktı, şaşırdı, yüreği hop etti, doğruldu.

— Harb mi, nasıl harb?

— Basbayağı harb, Prusyalılarla harb olacakmış diyorlar... Gazeteler yazıyor.

Jean, gözlerini bir noktaya dikmiş, hayalinde İtalyayı, oradaki meydan muharebelerini, bir tek yara almadan içinden sıyrıldığına çok memnun olduğu o boğazlaşmayı görüyordu. O tarihte, bir köşede rahat rahat yaşamağa nasıl can atıyordu! Halbuki, şimdi, bir yolcunun uzaktan seslenerek söylediği bir söz, o harb lâkırdısı, bütün kanını harekete getirmişti!

— Eyy, tabii! Eğer Prusyalılar kafamızı kızdırırlarsa... Bize meydan okumalarına eyvallah diyecek değiliz ya!

Delhomme böyle düşünmüyordu. Başını salladı, Napoléon'dan sonra olduğu gibi kazaklar tekrar memlekete girecek olurlarsa köylerin mahvolacağını söyledi. Çarpışmakta fayda yoktu. Anlaşmak daha iyi idi.

— Ben,başkaları için söylüyorum, dedi... Kendim, mösyö Baillehache'm dairesine para yatırdım. Nénesse yarın kur'a çekecek, o, nasıl olsa askere gitmiyor.

Jean sakinleşmişti:

— Elbette, dedi. Ben de öyle, hükümete hiçbir borcum yok, şimdi de evliyim, döğüşsünler, umurumda değil!... Ya! Demek ki Prusyalılarla ha? Eh, bir kötek yerler, vesselâm!

— Allaha ısmarladık, Kaporal!

— Güle güle!

Delhome ayrıldı, biraz ötede durdu, aynı haberi bir daha haykırdı, bir parça daha uzakta, üçüncü defa olarak bir daha seslendi; yakın bir harb tehdidi, külrengi semanın engin melâli altında, Beauce ovasında, böylece dolaştı.

Jean, işini bitirince, vadedilen tohumluk buğdayı almak için, hemen la Borderie'ye gitmeği düşündü. Sabanı çözdü, tarlanın kenarında bıraktı, hayvanına atladı. Uzaklaşırken, Fouan tekrar aklına geldi, onu aradı, bulamadı. İhtiyar, herhalde soğuktan bir yere sığınmış, Buteau'larm tarlasında kalan bir saman yığınının arkasına barınmış olacaktı.

Jean,la Borderie'ye gelince hayvanını bağladıktan sonra, bir müddet seslendi, ama nafile; herkes, dışarıda, işte olsa gerekti; boş mutfağa girdi, masayı yumrukladı, nihayet, süthanenin bulunduğu mahzenden doğru Jacqueline'in sesi geldiğini işitti. Mahzene, merdivenin hemen dibindeki bir kapaktan iniliyordu, bu kapak

öyle fena bir yerde idi ki, her an bir kaza olmasından korkuluyordu.

— Ne var? Kimdir o?

Jean, dimdik duran küçük merdivenin ilk basamağına çömelmişti, Jacqueline, aşağıdan onu tanıdı.

— Aa, Kaporalmiş!

Bir tepe camından ışık alan süthanenin alaca aydınlığında, Jean da onu görüyordu. Jacqueline, ayranın, gerdellerden, kaymak teknelerinden, damla damla, taş bir oluğa döküldüğü o yerde çalışıyordu; yenleri dirseklerine kadar sıvalı idi, çıplak kolları, kremadan bembeyaz olmuştu.

— İnsene... Benden mi korkuyorsun?

Jacqueline, onunla eskisi gibi senli benli konuşuyor, kendisini peşkeş çeken bir fahişe tavrıyla gülüyordu. Fakat Jean sıkılıyor, yerinden kımıldamıyordu.

— Efendi bana tohumluk buğday vadetmişti, onu almağa geldim, dedi.

— Ha! Evet, biliyorum... Dur, yukarı çıkayım.

Aydınlığa çıkınca, Jean, onu, çıplak, beyaz kollarıyla, üzerine sinen misk gibi süt kokusuy-

la, pek körpe buldu. Jacqueline, güzel, facire gözleriyle ona bakıyordu, sonra, şakacı bir eda ile sordu:

— E, beni öpmüyor musun?... Evlendin diye kabalık mı edeceksin?

Jean, sırf dostluktan ileri geldiğini anlatmak ister gibi, onun iki yanağına çok şapırtılı iki öpücük kondurdu. Fakat heyecanlanıyordu, bütün vücudunda, ürpertiler içinde, hâtıralar diriliyordu. O kadar çok sevdiği karısının yanında, hiçbir zaman bu hissi duymamıştı.

Jacqueline:

— Haydi, gel, dedi. Sana buğdayı göstereyim... İşe bak ki, hizmetçi kız bile çarşıya gitti.

Avludan geçti, buğday ambarına girdi, bir çuval yığınının arka tarafına geçti; tohumluk buğday, orada, duvarın dibinde yığılı duruyordu, akmasın diye tahtalar dayamışlardı. Jean, Jacqueline'in peşinden yürümüştü, bu ıssız köşede, onunla yalnız kalınca hafif bir helecan geçirdi. Hemen, buğdayla meşgul olur gibi yaptı, Pular cinsi, güzel bir İskoç buğdayı idi.

— Aman ne iri taneler! dedi.

Fakat Jacqueline fıkırdıyordu, Jean'ı çabucak, kendi istediği bahse getirdi.

— Karın gebe imiş, veryansın gidiyorsunuz ha?... Bana bak, karının da o işinden mem-

nun musun? Benim kadar ondan zevk duyuyor musun?

Jean kıpkırmızı kesildi, Jacqueline'in, bu pek hoşuna gitti, Jean'ı böyle şaşalattığına çok memnun olmuştu. Sonra, aklına birdenbire bir şey geldi, tasalanır gibi oldu.

— Haberin var mı, ben çok üzüntüler geçirdim. Bereket versin, hepsi geçti, sonunda ben kârlı çıktım.

Gerçek, Hourdequin'in oğlu Léon, senelerdan beri çiftliğe uğramayan o yüzbaşı, bir akşam, la Borderie'ye çıkagelmişti. Tahkikat yapmağa geliyordu, hemen ilk akşam, Jacqueline'in, kendi annesinin odasında yattığını görünce, işi anlamıştı. Jacqueline, önce bir korku geçirdi, çünkü Hourdequin'e varmayı, mirasına konup çiftliğe sahibolmayı kurmuştu. Fakat yüzbaşı, modası geçmiş bir usulü takibetmek hatasını işledi: Jacqueline'le yatıp babası tarafından basılmak suretiyle Hourdequin'i bu kadından kurtarmak istedi. Bu, fazla basit bir tertipti. Jacqueline, aşırı bir namuskârlık taslad, yaygaralar kopardı, göz yaşları döktü, evinde kendisine saygı gösterilmediğine göre, çıkıp gideceğini Hourdequin'e açık açık söyledi. İki erkek arasında müthiş bir kavga oldu, oğlu babasının gözünü açmağa uğraştı, iş büsbütün berbat oldu. Yüzbaşı, iki saat sonra çı-

kıp gitti; giderken, kapının eşiğinde, her şeyi kaybetmeğe razı olduğunu, şayet bir daha gelecek olursa, bu orospuyu, kıçına tekme vura vura kapı dışarı atmak için geleceğini haykırarak söyledi.

Bu işte galebe çalınca, Jacqueline'in hatası, her şeyi göze alabileceğini sanması oldu. Bütün kasabanın diline destan olan bu çirkin hallerden sonra, eğer kendisini nikâhla almazsa, çıkıp gitmek zorunda olduğunu, Hourdequin'e bildirdi. Hattâ sandığını hazırlamaya koyuldu. Fakat oğlu ile bozuştuğu için hâlâ şaşkın bir halde bulunan çiftçi, için için kendini kabahatli gördüğünden, daha fazla öfkeleniyor, yüreğinden kan gidiyordu. İki tokat attı, onu az daha yere seriyordu; Jacqueline, bir daha, gitme lâfı etmedi, fazla acele ettiğini anlamıştı. Zaten, şimdi, evin başına buyruk hanımıydı, karı kocanın odasında açıktan açığa yatıyor, herkesten ayrı, efendi ile beraber yemek yiyor, emirler veriyor, hesap görüyor, kasanın anahtarlarını cebinde taşıyor, öyle müstebit davranıyordu ki, verilecek kararlar için, Hourdequin ona danışıyordu. Çiftlik sahibi çok ihtiyarlamıştı, düşkün hale geliyordu, Jacqueline onu tamamıyla yıpratınca, son direlişlerinin hakkında gelip evlenmeğe razı edeceğini kuvvetle umuyordu.

Hourdequin, öfke arasında, oğlunu mirastan mahrum edeceğine yemin ettiğinden, Jac-

queline, şimdilik, kendi lehinde bir vasiyetname yazması için onu kandırmağa uğraşıyordu. Bir gece, yatakta, onun ağzından vait almıştı, kendisi şimdiden, çiftlik sahibi sayıyordu.

— Senelerden beri onu eğlendireceğim diye haraboluyorum, dedi, elâ gözlerine âşık olduğum için değil, malûm ya.

Jean, kendini tutamadı, güldü. Jacqueline, konuşurken, bir yandan da, düşünmeksizin, çıplak kollarını buğdaya daldırmıştı; çıkarıyor, tekrar daldırıyor, cildi ince ve yumuşak bir toza bulanıyordu. Jean onun bu hareketini seyrediyordu aklına gelen bir suali ağzından kaçırdı, sonra pişman oldu.

— Peki, Tron'la hâlâ beraber misin?

Jacqueline, bu sualden dolayı alınmadı, eski bir dostla konuşur gibi, açık açık konuştu.

— A! O koca hergeleyi severim, ama, doğrusu, hiç de uysal değil!... Ne dersin, kıskançlık ediyor! Ya, benimle kavga ediyor, yalnız efendi için ses çıkardığı yok, hattâ onu bile kıskanıyor! Galiba, geceleri gelip, uyuyor muyuz diye kapıdan dinliyor.

Jean, tekrar güldü. Fakat Jacqueline gülmüyordu; o ızbandut heriften için için korkuyor, onun, bütün Perche'liler gibi, sinsi ve ya-

lancı olduğunu söylüyordu. Beni aldatırsan seni boğarım diye tehdidetmişti. Onun için, Jacqueline, Tron'un iri vücudundan hâlâ hoşlanmasına rağmen, korkudan titriye titriye onunla münasebete devam ediyordu, kendisi öyle incecik vücutlu idi ki, herif onu beş parmağı ile bir tutsa ezerdi.

Sonra, Jacqueline, şirin bir hareketle omuz silkti, sanki, onun gibi daha nicelerinin icabına baktığını anlatmak istedi. Gülümseyerek devam etti :

— Seninle ikimiz daha iyi geçiniyorduk, ne iyi anlaşmıştık, değil mi?

Şirin bakışlı gözlerini ondan ayırmadan, kolunu yine buğdaya daldırıp, çıkarmağa başlamıştı. Jean, yüreğini kaptırmıştı, çiftlikten ayrıldığını, evlendiğini, doğacak çocuğunu unutmuştu. Ellerini buğdaya daldırıp, genç kadının bileklerini yakaladı; una bulanıp kadifeleşen koları boyunca yükseldi, aşırı erkek düşkünlüğünün âdeta daha sertleştirdiği, çocuk göğsü kadar küçük göğsüne ulaştı; Jean'ı, mahzen kapağı ağzında gördüğü andan beri, onun istediği de zaten bu idi, eski sevgisi depreşmişti, aynı zamanda, onu, bir başka kadının, meşru bir kadının elinden geri alacağı için hain bir zevk de duyuyordu. Jean, genç kadını yakalamış, buğday yığını üzerine yatırmıştı; Jacqueli-

ne, zevkle yayılıyor, fıkırdıyordu; tam o sırada, çuvalların gerisinde, uzun, zayıf bir çehre peyda oldu; bu, çoban Soulas'tı, şiddetle öksürdü tükürdü. Jacqueline, bir sıçrayışta ayağa kalkmıştı; Jean da, soluk soluğa, dili dolaşarak :

— Pekâlâ! diyordu. Tamam, yine geleyim de beş hektolitre alayım... Aman! Ne iri taneler! Ne iri taneler!

Jacqueline, hâlâ çekilip gitmeyen çobanın sırtına bakarak, dişlerini sıktı, pür hiddet söylendi :

— Artık bu kadarı fazla! Kendimi yalnız zannetiğim zaman bile, peşimde, bana musalat. Öyle bir kapı dışarı attıracağım ki, gör bak!

Jean'ın ateşi sönmüştü, ambardan acele çıktı, Jacqueline'in işaretler çakmasına rağmen avluda bıraktığı atını çözdü; genç kadın, hevesini feda etmektense, onu efendisinin yatak odasma saklamağa razı idi. Fakat Jean savuşmak istiyordu, ertesi gün geleceğini tekrar etti. Atını dizgininden tutmuş, yaya gidiyordu; onu beklemek üzere ambardan çıkan Soulas, kapının önünde :

— Artık dünyada namus kalmadı mı ki, sen bile, dönüp bu karıya geliyorsun? dedi... Bari, ona bir hizmette bulun, ağzımı açmamı istemiyorsa, söyle ona da kendi çenesini tutsun. Eyy! Göreceksin bak, öyle bir fırtına kopacak ki!

Fakat Jean, sert bir el hareketi yaptı, bu işlere daha fazla karışmak istemedi, yürüdü gitti. Çok utançlı idi, yapmasına ramak kalan işten dolayı son derece öfkeliydi. Françoise'ı çok sevdiğini zannettiği halde, onun yanında, böyle durup dururken arzu hissettiği hiç vâkı değildi. Acaba, Jacqueline'i daha mı fazla seviyordu? Bu kaltak, onun vücuduna ateş mi akıtmıştı? Tekmil mazi diriliyordu, Jean, duyduğu isyana rağmen, Jacqueline'i görmeğe tekrar geleceğini hissedince öfkesi arttı. Bir ürperti geçirdi, hayvanına atladı, Rognes'a daha çabuk varmak için, dörtnala yola çıktı.

O gün, öğleden sonra, Françoise'ın, ineklerine yedirmek üzere bir yük yonca kesmek aklına geldi. Bu işi her zaman onun yapması âdetti, kocasını, yukarda tarla sürmekle meşgul bulacağını düşünerek, kararını verdi. Buteau'lara rastgelmekten korktuğu için, oralarda yalnız dolaşmaktan hoşlanmıyordu; çünkü Buteau'lar, eskisi gibi tarlanın tamamına sahibolamadıkları için, öfkeden kuduruyorlar, mütemadiyen, kavga edecek yer arıyorlardı. Françoise bir tırpan aldı; keseceği otu beygire yükler, getirirdi. Fakat des Cornailles tarlasına varınca, Jean'ı göremedi, şaşırdı; hoş, geleceğini ona haber vermiş değildi. Saban orada idi, Jean'ın, kendisi nerede olabilirdi? Buteau ile Lise'i, tarlanın başında, öfkeli öfkeli kollarını sallamakla meşgul görünce, endişesi büsbütün

arttı. Yabanlıklarını giymiş, elleri kolları boş olduğuna göre, herhalde civar bir kasabadan dönerken orada durmuş olacaklardı. Bir an, gerisingeri dönmek istedi. Sonra, bu korkuyu kendine yakıştıramadı, kendi tarlasına gitmekte elbet serbestti; bunu düşünerek, tırpanı omuzunda, yaklaşmağa devam etti.

İşin doğrusu, Françoise, Buteau'ya böyle rastgeldiği zaman, hele Buteau yalnızsa, pek şaşalayıp kalıyordu. İki seneden beri, Buteau ile hiç konuşmaz olmuştu. Fakat ne zaman görse, mutlaka, bütün vücudunda bir sarsıntı hissediyordu. Belki öfkedendi, belki başka şeyden de olabilirdi. Birçok defalar, yonca tarlasına giderken, aynı yol üzerinde, onu böyle önüsıra görmüştü. Buteau, iki üç defa başını çeviriyor, sarı benekli gri gözüyle ona bakıyordu. Françoise hafifçe ürperiyor, istemeyerek adımlarını hızlandırıyor, Buteau ise daha ağır yürümeğe başlıyordu; Françoise, Buteau'nun yanından geçiyordu; bir saniye, göz göze, dik dik bakışıyorlardı. Sonra, Françoise, Buteau'nun arkadan geldiğini hissedip şaşılıyor, direliyor, ayakları dolaşıyordu. Son defaki tesadüflerinde, Françoise öyle şaşalamıştı ki, yoldan yonca tarlasına atlamak istemiş, gebe karnını idare edememiş, boylu boyunca yere uzanmıştı. Buteau, katıla katıla gülmüştü.

O akşam, Buteau, Lise'e, kızkardeşinin nasıl tekerlendiğini, hain hain gülerek anlattığı zaman, ikisi de, aynı şeyi düşünerek pırıldayan gözlerle bakıştılar. Eğer orospu, çocuğu ile beraber ölecek olursa, kocasına bir şey kalmayacaktı, toprak da, ev de yine onlarm olacaktı. Geciktirilen, Françoise gebe kaldıktan sonra lüzumsuz hale gelen vasiyetname hikâyesini la Grande'dan duymuşlar, biliyorlardı. Fakat, onlarda talih neredeydi, anadan da, çocuktan da yakalarını sıyırmalarına, kadar müsaade etmeyecekti! Yatağa yatarken yine aynı bahsi ele aldılar, maksat sadece konuşmaktı, çünkü ölsün demekle kimse ölmezdi. Faraza, Françoise vâris bırakmadan ölecek olsa, her şey nasıl yoluna girecekti, Allahın adaleti nasıl da yerini bulacaktı! Yüreği kininin ağusuyla dolan Lise, nihayet, kızkardeşini artık kardeş diye tanımadığına, kahpenin, onları çok çirkin bir şekilde dışarı attığı evlerine tekrar girmek için, onun kafasını cellâdın satırı altına tutmak icabetse tutacağına yemin etti. Buteau ise, haris davranmıyor, çocuğun doğmadan evvel kuyruğu titretmesi bile kâfi geleceğini söylüyordu. Bilhassa, Françoise'm gebeliği onu kızdırmıştı. Bir çocuk doğması demek, inatla yapıştığı ümidin sönmesi, malın ebedîyen kaybolması demekti. İkisi de, yattıktan sonra, Lise mumu söndürünce acayip bir gülüşle güldü, çocuklar dünyaya gelmedikleri müddetçe hiç gelmeyebilir-

ler, dedi. Karanlıkta, bir susma oldu, sonra Buteau, bu sözü niçin söylediğini Lise'e sordu. Lise, ona sımsıkı sokuldu, ağzını kulağına yapıştırdı, bir itirafta bulundu. Bir evvelki ay, yine gebe kaldığını görmüş, canı sıkılmıştı; sonra, Buteau'ya haber vermeden, dosdoğru Sapin kadına gitmişti; Magnolles'lü bir ihtiyar kadın olan Sapin, sihirbazdı. Tekrar gebe kalmak! Yağma yok! Buteau'dan dinleyeceği vardı! Sapin kadın, bir dikiş iğnesiyle, onu kurtarıvermişti. Buteau, Lise'i dinliyor, ne, iyi etmişsin, ne, fena etmişsin diyordu; memnun olduğu, yalnız, iğneyi alsaydın da Françoise için de kullanırdık derken takındığı müstehzi tavırdan belli oldu. Lise de güldü, onu kuvvetle kucakladı, Sapin kadının başka bir usul daha öğrettiğini, kulağına fısladı. Aman, ne tuhaf usuldü! Buteau, neymiş o usul? diye sorunca anlattı. Usul, şuydu : Bir erkek, bir başka erkeğin tohumunu bozabiliyordu. Kadının karnı üstünde üç defa ıstavroz çıkarıp, tersine bir Ave duası okuduktan sonra kadınla yatması kâfi idi. Eğer çocuk varsa, yel gibi çıkıp gidiyordu. Buteau'nun gülmesi geçti, şüphe eder gibi oldular, fakat sülâlelerinin kemiklerine işleyen ezelî itikat onları bir ürperti ile sarsıyordu, çünkü Magnolles'lü acuzenin, bir ineği gelinciğe çevirdiğini, bir ölüyü dirilttiğini bilmeyen yoktu. Mademki o böyle söylüyordu, herhalde doğru olması lâzımdı. Nihayet, Lise, tersine okunan Ave dua-

siyle üç ıstavrozu kendinde denemesini, yaltaklanarak Buteau'dan istedi, bakalım bir şey hissedecekmiyim, anlamak istiyorum, dedi. Hayır, hiçbir şey hissetmemişti! Demek ki, dikiş iğnesi kâfi gelmişti. Ama, Françoise üzerinde olsaydı, kim bilir ne zararlı tesir yapardı! Buteau güldü, hiç bu işi yapabilir miydi? Lise, ay, niçin yapamayacakmışsın, bir kere yaptın ya zaten! dedi. Buteau, katiyen! diyor, şimdi inkâr ediyor, karısı, kıskanmağa başlıyor, tırnaklarını onun tenine geçiriyordu. Birbirinin kolları arasında uyudular.

O günden itibaren, anasının karnında büyümekte olan o çocuğu, evle toprağı ellerinden ebedîyen alacak olan çocuğa akıllarından çıkaramaz oldular; küçük kızkardeşe rastgeldikçe, gözleri hemen onun karnına takılıyordu. O gün, onun yoldan doğru geldiğini görünce, gebeliğin ilerlediğini, neredeyse iş işten geçmiş olacağını anlayıp şaşaladılar, onu bir bakışla süzdüler.

Buteau, tekrar, muayene etmekle meşgul olduğu sürülmüş tarlaya bakarak:

— Vay canına! dedi. Hırsız, bizim tarladan tam bir ayak toprak çalmış... Besbelli bir şey, sınır işte burada!

Françoise, endişenizi gizleyerek, aynı fütursuz adımlarla yaklaşmıştı. Onların, uzaktan gördüğü öfkeli el kol hareketlerinin sebebini

o zaman anladı, Jean'm sabanı, onlara ait parçaya dalmış olsa gerekti. Bu yüzden mütemadiyen kavgalar çıkıyordu, ay geçmiyordu ki, sınır komşuluğu meselesinden dolayı biribirlerine çullanmasınlar. Bunun sonu ancak döğüşe ve dâvaya dayanabilirdi.

Buteau, sesini yükseltti:

— İşitiyorsun ya, bizim sınıra girmişsiniz, haddinizi bildireceğim!

Fakat genç kadın, başını bile çevirmeden kendi yonca tarlasına girmişti. Lise, öfkeden deli gibi olmuştu:

— Sana lâf söylüyorlar, diye haykırdı. Yalan söylüyoruz sanıyorsan gel de sınıra bak... Zararın ne kadar olduğunu anlamak lâzım.

Kızkardeşinin sustuğunu, kendilerine ehemmiyet vermiyor gibi yaptığını görünce, kendinden geçti, yumruklarını sıkarak onun üzerine yürüdü:

— Bana bak, sen bizimle alay mı ediyorsun?... Ben senin ablanım, beni saymağa mecbursun. Bana ettiğin bütün alçaklıklardan dolayı, karşımda diz çöküp benden af dilemeğe seni mecbur edeceğim.

Kinle kudurmuş, gözünü kan bürümüş, kızkardeşinin karşısında duruyordu.

— Diz çök, diz çök, kaltak!

Hep susan Françoise, evin tahliyesi akşamından olduğu gibi, ablasının yüzüne tükürdü. Lise avaz avaz haykırıyordu, Buteau, onu şiddetle iterek araya girdi.

— Çekil, bu iş bana ait.

Tabii çekilecekti! İsterse Françoise'm gırtlağını sıksın, zararlı bir ağaç gibi, belini kırsın, pestilini çıkarıp köpeklere manca yapsın, sürtük bir karı gibi kullansın, sesini bile çıkarmayacaktı, bilâkis ona yardım edecekti! O andan itibaren, dimdik durdu, Buteau'nun işine kimse engel olmasın diye etrafı gözlemeğe başladı. Etraflarında, kasvetli semanın altında, ucsuz bucaksız külrengi ova, üzerinde bir kul gözükmeden, uzanıp gidiyordu.

— Haydi işine bak, kimseler yok!

Buteau, Françoise'ın üstüne yürüyordu; genç kadın, onu, çatık yüzü, katılmış kollarıylagörünce, kendisini dövmeğe geliyor sandı. Tırpanını bırakmamıştı, fakat titriyordu; zaten, Buteau, tırpanın sapını yakalamıştı bile; tırpanı çekip aldı, yonca tarlasına fırlattı. Françoise, onun elinden kaçıp kurtulmak için, geri geri gitmekten başka çare bulamadı, bu şekilde, bitişik tarlaya geçti, oradaki saman yığınını kendine siper etmek istiyormuş gibi, o yığına doğru yürüdü. Buteau acele etmiyordu; Françoise'ı,

kendisi de oraya itiyor gibi idi; kollarını yavaş yavaş, iki yana açmıştı, yüzü sessiz bir gülüşle yayılıyor, diş etleri gözüküyordu. O zaman, Françoise birdenbire, Buteau'nun, kendisini dövmek niyetinde olmadığını anladı. Hayır! Buteau başka şey istiyordu, uzun zaman kendisinden esirgenen şeyi istiyordu. Vaktiyle, Buteau'nun bu işe hiçbir zaman muvaffak olamayacağına yemin ederek var kuvvetiyle yumruk indiren Françoise, o zaman, dermanının kesileceğini hissedip, daha fazla titremeğe başladı. Halbuki, artık çocuk değildi, Saint-Martin yortusunda yirmi üç yaşına basmıştı, şimdi, dudakları hâlâ kırmızı, gözleri, gümüş paralar gibi iri iri, tam kadındı. Öyle bir gevşeklik, öyle bir halsizlik duyuyordu ki, vücudu uyuşur gibi oluyordu.

Buteau, bir yandan onu hep gerilemeğe zorlarken, bir yandan da, basık ve ateşli bir sesle, nihayet konuştu:

— Biliyorsun ki, aramızda her şey bitmiş değildir, seni özlüyorum, benim olacaksın!

Françoise'ı saman yığınına yaslamağa muvaffak olmuştu; onu omuzlarından yakaladı, devirdi. Fakat Françoise, uzun zaman mukavemet etmeğe alışmış olduğu için, telâşla çırpındı. Buteau, tekmelerden sakınarak onu sıkı sıkı tutuyordu:

— Şimdi artık gebesin. Koca budala! Neden korkuyorsun?... Bir çocuk da ben ilâve edecek değilim ya!

Françoise hüngür hüngür ağlamağa başladı, bir buhran geçirir gibi oldu; artık kendini müdafaa etmiyordu, kolları kıvranıyor, bacakları asabi ihtilâçlarla titriyordu; Buteau ona sahibolamıyor, her denemede yana devriliyordu. Öfkelendi, haşinleşti, karısına döndü:

— Hay tembel karı hay! diye haykırdı. Durmuş da orada seyre bakıyor!... Bana yardım etsene, işin olmasını istiyorsan şunun bacaklarını tut!

Lise, on metre ötede, dimdik dikilmiş duruyor, kımıldamıyor, uzak ufukları gözleriyle araştırıyor, sonra bakışlarını onlara indiriyor, yüzünde bir çizgi bile kıpırdamıyordu. Kocası seslenince, hiç tereddüdetmeden, ilerledi, kızkardeşinin sol bacağını yakaladı, ayırdı, ezmek ister gibi üzerine oturdu. Françoise yere mıhlandı, sinirleri gevşemiş bir halde, göz kapakları örtülü, kendini bıraktı. Lâkin, aklı başında idi, Buteau meramına erdiği sırada, o da, öyle zevkli bir râşe geçirdi ki, uzun bir feryat kopardı, Buteau'yu iki kolu ile kucakladı, nefesini tıkayacak kadar kuvvetle sıktı. O sırada oradan geçen kargalar, bu feryattan ürktüler. Soğuktan, saman yığınının arkasına barınan ihtiyar Fouan'ın solgun yüzü, yığının arkasından

uzandı. Olan biteni tamamıyla görmüştü, herhalde, korkmuş olmalı ki, tekrar samanların arasına gömüldü.

Buteau doğrulmuştu, Lise, dik dik ona bakıyordu. Zihni bir tek şeyle meşgul olmuş, Buteau'nun, işi usulü dairesinde yapıp yapmadığına dikkat etmişti; Buteau, öyle şevkle işe girişmişti ki, ıstavroz çıkarmaya da, tersine Ave duası okumayı da, her şeyi unutmuştu. Lise, pek şaşalamış, pek öfkelenmişti. Demek ki, kocası bu işi keyif için yapmıştı, öyle mi?

Fakat Françoise, ona, kavga edecek zaman bırakmadı. Aşkın, bilmediği bu şiddetli hazzı ile harabolmuş gibi, bir müddet, yattığı yerde kalmıştı. Hakikati birdenbire anlamıştı Buteau'yu seviyordu, ondan başka hiç kimseyi sevmemişti, hiç kimseyi sevmeyecekti. Bunu anlayınca büyük bir utanç hissetti, bütün hakkaniyet fikirleri isyan etti, kendi nefsine karşı gazap duydu. Bu erkek ona ait değildi, nefret ettiği ablasının erkeği idi, ancak orospuluğu göze almak şartiyle sahibolabileceği tek erkekti! Halbuki, işi sonuna kadar götürmesine ses çıkarmamıştı, hem kolları arasında öyle kuvvetle sıkmıştı ki, Buteau, onun kendisine gönül vermiş olduğunu anlamıştı!

Bir sıçrayışta ayağa kalktı, şaşkın hali, pejmürde kıyafetiyle, bütün acısını, kesik kesik kelimelerle, tükürürcesine haykırdı:

— Alçaklar! Reziller!... Evet, ikiniz de rezilsiniz, alçaksınız!... Beni sakatladınız. Daha az suç işleyenler var ki giyotine göderiyorlar... Jean'a söyleyeceğim, namussuz reziller! O sizin icabınıza bakar.

Buteau, nihayet muradına erdiğine memnun, omuz silkiyor, alay ediyordu.

— Haydi canım! Dünden hazırmışsın, çalkalıyordun, fakındayım... Yine yaparız bu işi.

Bu alay, Lise'i çileden çıkardı, kocasına karşı duyduğu bütün öfkeyi kardeşinden aldı.

— Doğru söylüyor, orospu! Ben de gördüm. Ona sımsıkı sarıldın, zorladın... Bütün felâketime sen sebepsin demekte haksız değilmişim! Kocamı baştan çıkaran sen olmadığını, haddin varsa şimdi bir daha söyle bakayım, evet, ben evlendikten hemen sonra, daha burnunu ben sildiğim tarihte!

Kıskançlığı şimdi patlak veriyordu; yaptığı meyancılıklardan sonra acayip bir şeydi bu; Lise, Françoise'la kocası arasındaki münasebetten ziyade, kızkardeşinin, hayatta, elinden yarısını aldığı şeyleri kıskanıyordu. Eğer kendi kanından olan bu kız dünyaya gelmemiş olsaydı, her şeyi böyle paylaşmak zorunda kalacak mıydı? Kendisinden daha genç, daha körpe, daha arzu uyandırıcı olduğu için Françoise'dan nefret ediyordu.

Françoise:

— Yalan söylüyorsun! diye haykırıyordu. Bile bile yalan söylüyorsun!

— Ya! Yalan söylüyorum öyle mi? Yoksa, kocamı isteyen, peşinden mahzene kadar inen sen değil mi idin?

— Ben mi? Ben mi? Biraz evvel; yine ben mi idim? Beni tutan sendin, şıllık! Evet, elinden gelse bacağımı kıracaktın! Aklım ermiyor bu işe, sen ya çok çirkefsin, yahut da beni öldürmek istedin, orospu!

Lise, bu söze, yaradana sığınıp bir şamar atarak mukabele etti. Bu şiddetli hareket üzerine, Françoise deli gibi oldu, ablasına hücum etti. Buteau, uğrunda iki tavuğun dövüştüğü bir horoz gibi böbürleniyor, elleri cebinde, alay ediyor, işe karışmıyordu. Dövüş, bütün kudurganlığı, bütün şirretliği ile devam etti, ikisinin de hotozları başlarından fırlamış, vücutları yer yer morarmıştı, ikisi de, biribirini canevinden vurmak için parmaklarını biribirinin tenine geçiriyorlardı. Biribirlerini tartaklayarak, tekrar yonca tarlasına kadar gelmişlerdi. Bir aralık Lise acı acı haykırdı, Françoise, tırnaklarını onun boynuna geçirmişti; o zaman, gözünü kan bürüdü, kızkardeşini öldürmeyi, şiddetle, açıkça tasarladı. Françoise'ın solunda duran tırpanı görmüştü; tırpanın sapı bir kök deve-

dikeninin arasına girmiş, ucu sipsivri, yerde yatıyordu. Bileklerinin olanca kuvvetiyle, şimşek gibi hızlı bir itişle, Françoise'ı yere devirdi. Zavallı kız sendeledi, döndü, sola yuvarlandı, müthiş bir feryat kopardı. Tırpan, boş böğrüne saplanmıştı.

Buteau, dili dolaşarak:

— Vay canına! Vay canına! diye söylendi.

Olan olmuştu. Bir saniye kâfi gelmiş, tamiri imkânsız şey vuku bulmuştu. Lise, istediği şeyin bu kadar çabuk gerçekleştiğini görüp ağzı bir karış açık kalmış, tırpanla kesilen fistanın bir kan dalgasıyla kızıla boyanışını seyrediyordu. Acaba, tırpanın demiri çocuğun vücuduna saplanacak kadar derine mi dalmıştı da bu kadar fazla kan akıyordu? Saman yığınının arkasından, Fouan'ın solgun yüzü tekrar uzanmıştı. Lise'in marifetini görmüştü, bulanık gözlerini kırpıştırıyordu.

Françoise artık kımıldamıyordu; Buteau yaklaşmıştı, elini sürmeğe cesaret edemedi. Bir rüzgâr esti, onu iliklerine kadar dondurdu, bir dehşet ürpertisiyle, tüylerini diken diken etti.

— Öldü, savuşalım, vay canına yandığım!

Lise'in elini yakalamıştı, ıssız yolda, rüzgârla savrulur gibi koşmağa başladılar. Bulutlu, karanlık gök, başlarına yıkılıyor gibi idi;

kendi telâşlı ayak sesleri, arkalarında, peşlerine düşmüş bir kalabalığın ayak sesi gibi gürültü çıkarıyordu; Buteau, sırtındaki köylü gömleği rüzgârla şişerek; Lise, saçları taraz taraz, hotozu elinde, boş, düz ovada koşuyorlardı. İkisi de aynı şeyleri söylüyorlar, peşlerinden avcı kovalayan hayvanlar gibi homurdanıyorlardı:

— Öldü be, vay canına yandığım!... Kaçalım, vay canına yandığım!

Adımları gitgide daha genişliyordu, artık, söyledikleri kelimeler anlaşılamıyordu, ellerinde olmadan, homurtuya benzer birtakım sesler çıkarıyorlardı, adımlarına uydurdukları solumadan ibaret bu seslerin arasında, henüz şu kelimeleri fark etmek kabildi:

— Öldü be, vay canına yandığım!... Öldü be, vay canına yandığım!... Öldü be, vay canına yandığım!

Koşa koşa gözden kayboldular.

Birkaç dakika sonra, Jean, atının sırtında oraya döndüğü vakit, çok acıklı bir hal oldu.

— Ne var, kuzum? Ne oldun?

Françoise, gözlerini açmış, fakat hâlâ kımıldamıyordu. Istırap dolu, iri gözleriyle, uzun uzun ona bakıyordu; suallerine cevap vermiyor-

du, sanki Jean'dan, artık uzaklaşmıştı bile, başka şeyler düşünüyordu.

— Yaralanmışsın, kan akıyor, cevap ver, rica ederim!

Yaklaşmakta olan Fouan babaya döndü, sordu:

— Siz burada mı idiniz, ne oldu?

O zaman, Françoise, ağır ağır anlattı:

— Ot kesmeğe gelmiştim... Tırpanımın üstüne düştüm... Ah! Her şey bitti artık!

Bakışları, Fouan babanın bakışlarını aramıştı, olup biten o işleri, yalnız ailenin bilmesi gereken şeyleri ona anlatıyordu. İhtiyar, sersemliğine rağmen, bu bakışın mânasını anlamış olacak ki, kızın dediğini tekrarladı:

— Doğru öyle oldu, düştü, yaralandı... Ben burada idim, gördüm.

Rognes'a koşup bir sedye getirmek icabetti. Yolda, Françoise tekrar bayıldı. Eve kadar diri getiremeyeceklerini sandılar.

IV

Tesadüf, pazara rastlayan ertesi gün, Rognes delikanlıları, kur'a çekmeğe Cloyes'ya gideceklerdi; ortalık kararırken koşup gelen la Grande'la Frimat kadın, Françoise'ı soyup sonsuz ihtimamlarla yatağına yatırdıkları sırada, aşağıda, yol üzerinde trampete çalınıyordu; melâlli akşam garipliğinde, bu trampete sesi, biçare insanlar için, düpedüz bir ölüm çanı idi.

Aklı başından giden Jean, doktor Finet'yi çağırmağa giderken, kilise civarında, Saucisse babanın atını muayeneye gelmiş olan baytar Patoir'a rastladı. Baytarın gelmek istememesine rağmen, eve girip yaralıyı görmesi için onu zorladı. Fakat, Patoir, o korkunç yarayı görünce, bir işe karışmayacağını söyledi, kestirip attı. Neye yarayacaktı? Yapılacak hiçbir şey yoktu. Jean, iki saat sonra, mösyö Finet'yi alıp geldiği zaman, o da aynı şeyi söyledi. Yapılacak hiçbir şey yoktu, yalnız, yaralı can çekişirken acı duymasın diye uyuşturucu ilâçlar verecekti. Françoise'ın beş aylık gebe olması işi karıştırıyordu, çocuğun, ölen anne ile beraber, döl yetiştirirken delinen bu rahimle beraber can çekiştiği, debelendiği hissediliyordu. Hekim, bir pansıman yapıp, ertesi gün geleceğini vadederek gitmeden önce, kadıncağızın, o geceyi geçiremiyeceğini söyledi; halbuki geçirdi, saat dokuza

doğru, kur'a erlerini okulun önünde toplamak için trampete tekrar çalmağa başladığı zaman, hâlâ yaşıyordu.

Bütün gece, gök, âdeta tufan halinde yere boşalmış, odada, gözleri iri yaşlarla dolu, sersem sersem oturup kalan Jean, bu yağmurun şakırtısını dinlemişti. Şimdi, rutubetli ve ılık sabah vakti, bir tülden geçip gelir gibi boğuklaşan trampetenin sesini dinliyordu. Yağmur dinmişti, gök hâlâ kurşun rengi idi.

Trampete, uzun zaman çalındı. Trampeteyi çalan, yeni bir trampeteci idi, Macqueron'un, askerden henüz dönmüş bir yeğeni idi, bir alayı ateş hattına götürür gibi trampete çalıyordu. Bu ses tekmil Rognes'u biribirine katıyordu, çünkü birkaç günden beri dolaşan rivayetler, yakında bir harb tehdidi, kur'anın daima çok şiddetli olan heyecanını, o sene artırmıştı, tekmil Rognes, bu trampete sesiyle altüsttü. Yerinde kalsın! diyorlardı, asker olalım da, Prusyalılar öldürsünler değil mi? O gün, kasaba delikanlılarından dokuzu kur'a çekecekti, bu o zamana kadar belki hiç görülmemiş bir şeydi. Nénesse'le Delphin de bunlar arasında idiler, vaktiyle biribirinden hiç ayrılmayan bu iki genç, şimdi, Nénesse'in Chartres'da bir lokantacı yanında çalışması yüzünden ayrı bulunuyorlardı. Nénesse, bir gün evvel, babasının çiftliğinde yatmağa gelmişti, o kadar değişmişti ki, Delp-

hin onu güç tanımıştı. Âdeta bir çelebi olmuştu, elinde bastonu, başında ipekli şapkası, boynunda, halka ile boğulmuş, gök mavisi bir kıravat vardı; esvaplarını terziye ısmarlama yaptırıyordu. Lambourdieu'nün hazır takımlarıyla alay ediyordu. Beriki, tersine, hantallaşmıştı, vücudu küskütüktü, kafası güneş altında pişmişti, toprakta yetişen bir nebat gibi enine boyuna gelişmişti. Yine de, Nénesse gelir gelmez, hemen buluşmuşlardı. Gecenin bir kısmını birlikte geçirmişler, sonra, ısrarla, müzik sesi susmak bilmeyen trampetinin davetiyle, kolkola, okulun önüne gelmişlerdi.

Kur'a çekecek gençlerin ana babaları orada bekliyorlardı. Delhomme'la Fanny, Nénesse'in kibar haliyle koltukları kabararak, giderken onu görmek istemişlerdi; hoş, korkuları yoktu, onun durumunu sağlama bağlamışlardı. Bécu ise, korucu palaskasını silip parlatmış, o da gelmişti; Bécu kadını, ağlıyor diye, tokatlayacağını söylüyordu. Ne oluyordu sanki? Delphin yurt hizmetine yaramaz mıydı? Oğlana gelince, onun umurunda değildi, iyi bir sayı çekeceğine emin olduğunu söylüyordu. Delikanlıların dokuzu bir araya gelinceye kadar tam bir saat vakit geçti, toplandıkları zaman Lequeu, onlara bayrağı teslim etti. Bayrağı taşımak şerefi kime düşeceğini tâyin için münakaşa ettiler. Her zaman, en uzun boylu, en güçlü kuvvetli hangisi ise o taşırdı, o sebeple,

Delphin üzerinde anlaştılar. Delphin şaşalar gibi oldu, iri yumruklarına rağmen aslında utangaçtı, alışmadığı şeylerden ürkerdi. O upuzun sırık, kolları arasında bir fazlalıktı! Allah vere de uğursuzluk getirmeseydi.

Sokağın iki köşesinde, her biri kendi meyhanesinde, Flore'la Coelina, akşam için temizlik yapıyorlar, son bir süpürge vuruyorlardı. Macqueron, kapısının önüne çıkmış, tasalı tasalı bakındığı sırada, Lengaigne de kendi kapısının önüne çıktı, alay etmeğe başladı. Lengaigne memnundu; zira reji kolcuları, iki gün evvel, rakibinin odunluğunda gizli dört fıçı şarabı müsadere etmişlerdi, bu çirkin hâdise onu belediye reisliğinden istifaya mecbur etmişti; imzasız ihbar mektubunu gönderenin Lengaigne olduğu mahakkaktı, bundan hiç kimse şüphe etmiyordu. Bu felâket yetmiyormuş gibi, bir başka mesele daha vardı ki Macqueron'u kudurtuyordu; kızı Berthe, araba yapıcısının oğluyla o kadar dile düşmüştü ki, Macqueron, öteden beri istemediği bir adama, kızını nihayet vermeğe mecbur olmuştu. Çeşme başında, kadınlar bir haftadır, kızının düğününden, babasının dâvasından başka lâf etmiyorlardı. Para cezası muhakkaktı, belki işin içinde hapis de olacaktı. Onun için, komşusunun hakaretli gülüşü karşısında, Macqueron, başkalarının da gülmeye başladığını görüp sıkılarak, içeri çekilmeyi tercih etti.

O sırada, Delphin bayrağı yakalamıştı, trampete tekrar çalmağa başladı; Nénesse, adımlarını Delphin'e uydurdu, öbür yedi delikanlı da, onları takibettiler. Dümdüz yolda ilerleyen küçük bir müfreze teşkil ediyorlardı. Birkaç haşarı peşlerinden koşuştu, ana babalardan bazısı, Delhomme'lar, Bécu, daha başkaları, kasabanın nihayetine kadar yürüdüler. Bécu kadın, kocasından yakayı sıyırınca hemen koştu, gizlice kiliseye sokuldu; sonra, orada yapyalnız olduğunu görünce, sofu bir kadın olmadığı halde, ağlayarak diz çöktü, oğluna iyi bir sayı nasibetmesi için Allaha yalvarmağa başladı. Bir saatten fazla, hep bu suzişli duayı geveledi. Bayrak, uzakta, Cloyes tarafında, yavaş yavaş gözden silinmiş, trampetenin sesi, havaya karışıp kaybolmuştu.

Doktor Finet, ancak saat ona doğru gözüktü, Françoise'ı hâlâ hayatta görünce pek şaşırdı, çünkü, defin ruhsatiyesini yazmaktan başka bir iş görmeyeceğini sanıyordu. Yarayı muayene etti, başını salladı, zihni kendisine anlatılan masalla meşguldü, bununla beraber bir şeyden şüphe ettiği de yoktu. Vakayı kendisine tekrar anlattılar. Nasıl olmuştu da, zavallı kadın, tırpanın sivri ucu üzerine böyle düşmüştü? Bu dikkatsizliğe pek üzüldü, defin ruhsatı vermek üzere tekrar gelmek icabedeceğini düşünüp canı sıkılarak, çıkıp gitti. Fakat Jean, tasalı idi, gözlerini Françoise'a dik-

miş oturuyor, Françoise, kocasının, bakışlarıyla kendisine sual sorduğunu hisseder etmez, gözlerini kapıyor, susuyordu. Jean, ortada bir yalan döndüğünü, karısının, kendisinden bir şey gizlediğini tahmin ediyordu. Şafak söker sökmez, bir aralık fırlamış, işi anlamak için tepedeki yonca tarlasına koşmuştu; bâriz hiçbir şey görmemişti, geceki selli yağmur ayak izlerini silmişti, bir noktada otlar çiğnenmişti, herhalde Françoise'ın düştüğü yer orası idi. Dooktor gittikten sonra, hastanın başucuna tekrar oturdu; Frimat kadın yemeğe gitmişti, la Grande da evini yoklamak için ortadan kaybolmuştu, Jean, Françoise'la yalnız kalmıştı.

— Söyle bakayım, rahatsız mısın?

Françoise gözlerini yumdu, cevap vermedi.

— Benden bir şey saklamıyor musun, söyle bakayım?

Françoise, zahmetle, hafif hafif nefes almasa ölmüş sanılabilirdi. Bir gün evvelinden beri, taş kesilmiş, dili tutulmuş gibi, sırtüstü yatıyordu. Şiddetli bir nöbet içinde ateşler gibi yandığı halde, ağzından lâkırdı kaçıracağından öyle korkuyordu ki, iradesi, hummaya karşı âdeta direliyor, karşı koyuyordu. Öteden beri acayip bir huyu vardı, herkesin dediği gibi dikkafalı idi, Fouan'lara mahsus bir dikkafalılığı vardı, herkesin yaptığını yapmaz, herkesi hay-

retler içinde bırakan fikirler taşırdı. Belki de, kinden de, intikam ihtiyacından da daha kuvvetli, aileye has derin bir duygu ile hareket ediyordu. Mademki ölecekti, hakikati söylemek neye yarardı? Bunlar, aile arasında kalacak, hepsinin filiz verdiği toprak köşesine gömülecek şeylerdi, ne pahasına olursa olsun, asla bir yabancı yanında ortaya serilmesi caiz olmayan şeylerdi; o yabancı Jean'dı, aşkla sevmediği, çocuğunu, sanki karnında büyütmeğe başladığı için cezalanmış gibi doğurmadan ahrete götürdüğü adamdı.

Jean, Françoise'ı can çekişir bir halde eve getireli beri, vasiyetnameyi düşünüyordu. Karısı bu yaradan ölürse, kendisine yalnız ev eşyasının ve paranın, konsolun gözünde duran yüz yirmi yedi frangın yarısı kalacağı, bütün gece aklından çıkmamıştı. Karısını çok seviyordu, ölmesin diye kendi canından can vermeğe hazırdı; fakat onunla beraber toprağı da, evi de kaybedeceğini düşündükçe kederi artıyordu. Lâkin, o ana kadar, ağzım açıp bu lâfı söylemeğe cesaret edememişti. Çok zor işti, hem de oda hep kalabalıktı. Nihayet, kazanın ne şekilde olduğunu öğrenemeyeceğini anlayınca, kararını verdi, öteki meseleyi açtı:

— Bir vasiyetin filân vardır, belki.

Françoise kaskatı yatıyordu, işitmemiş gi-

bi göründü. Kapalı gözlerinde, hareketsiz yüzünde hiçbir ifade belirmiyordu.

— Kızkardeşin için söylüyorum hani, şayet sana bir hal olursa... Kâğıt şurada, konsolda duruyor.

Damgalı kâğıdı getirdi, titremeğe başlayan bir sesle devam etti:

—Ha? Sana yardım edeyim mi? Bakalım, yazı yazacak kadar kuvvetin yerinde mi... Menfaatimi düşündüğümden değil ha! Sana bunca fenalık etmiş insanlara belki bir şey bırakmak istemezsin diye düşünüyorum da, sırf ondan.

Françoise'm göz kapaklarındaki hafif bir seğirti, sözlerini işittiğini Jean'a anlattı. İşittiği halde cevap vermediğine göre, demek ki reddediyordu, öyle mi? Jean, bir şey anlayamadı, şaşırdı kaldı. Daha dört tahta arasına tıkılmadan niçin böyle ölü taklidi yaptığını sorsalar, belki Françoise kendisi de söyleyemezdi. Toprakla ev, hayatından, bir yolcu gibi tesadüfen gelip geçen bu adamın malı değildi. Jean'a bir şey borçlu değildi, çocuk da onunla beraber gidiyordu. Mülk, ne sıfatla ailenin elinden çıkacaktı? Françoise'ın hakkaniyet fikri, o çocukça, inatçı fikri isyan ediyordu. Bu benim, bu senin, ayrılalım, hoşça kal, diye düşünüyordu. Evet, bu şeyleri düşünüyor, daha müphem, başka şeyler de düşünüyor, kızkardeşi Lise'i,

uzaklarda, silikleşmiş bir hayal halinde görüyor, gözünün önünde yalnız Buteau kalıyor, döğüşlere rağmen onu seviyor, özlüyor, affediyordu.

Fakat Jean öfkelendi, toprak hırsı ona da geçmiş, onu da zehirlemişti. Françoise'ı yerinde doğrulttu, yatağında oturtmak istedi, eline bir kalem tutuşturmağa çalıştı.

— Olur şey mi bu canım?... Onları benden fazla mı seviyorsun, bütün mal, mülk o alçaklara mı kalacak?

O zaman, Françoise nihayet gözlerini açtı, başını çevirip baktı, bu bakış Jean'ı berbadetti. Françoise öleceğini biliyordu, daha büyümüş iri gözlerinde, bunun sonsuz ye'si okunuyordu. Jean kendisine niçin böyle eziyet ediyordu? Onun istediği şeyi yapamazdı, yapmak istemiyordu. Yalnız, can acısıyla, boğuk boğuk inlemişti. Sonra, tekrar yatağa serildi, göz kapakları tekrar örtüldü, başı, yastığın ortasında, tekrar hareketsizleşti.

Jean, yaptığı haşinlikten öyle utanmış, içini öyle bir üzüntü kaplamıştı ki, la Grande dönüp geldiği zaman, damgalı kâğıdı hâlâ elinde tutuyordu. La Grande meseleyi anladı, Jean'ı bir kenara çekti, Françoise'm bir vasiyetnamesi olup olmadığını sordu. Jean, yalan söylediği için dili dolaşarak, var dedi, Françoise'ı

rahatsız etmesinler diye, kâğıdı sakladığını söyledi. La Grande, bu hareketi uygun bulmuş gibi gözüktü, hâlâ Buteau'larm tarafını tutuyor, mirasa onlar konarlarsa rezaletler çıkacağını tahmin ediyordu. Masanın başına oturdu, örgüsüne tekrar koyuldu, yüksek sesle konuştu:

— Ben kimseye zarar verecek değilim, tabii... Vasiyetnamem çoktan beri hazır. Herkesin payını ayırdım, birinden birine fazla bir şey verecek olursam çok namussuzluk etmiş olurum... Vasiyet nameme sizi de yazdım, evlatlarım. O da olacak, günün birinde o da olacak!

Aile efradına bu sözü her gün söylüyordu, alışkanlıkla, şimdi bu ölüm döşeğinin başında da aynı şeyi tekrarlıyordu. Kendisi öldükten sonra, kalanlara biribirini yedirecek olan mahut vasiyetnameyi düşündükçe, her defasında, içinden fıkır fıkır gülme geliyordu. Vasiyetnamede bir tek madde yoktu ki, dâva mevzuu olması ihtimali düşünülerek yazılmış bulunmasın.

— Ah! İnsan, malını ahrete beraber götürebilse, dedi. Ama, mademki götüremiyor, elbette başkalarına yarayacak.

Derken, Frimat kadın da geldi, masanın öteki başına, la Grande'm karşısına oturdu. O

da bir şey örüyordu. Öğleden sonraki saatler birer birer geçti, iki kocakarı sakin sakin konuşuyorlardı, Jean yerinde duramıyor, feci bir intiraz içinde, dolaşıyor, çıkıyor, giriyordu. Doktor, yapacak bir şey olmadığını söylemişti, bir şey yapmıyorlardı.

Önce, Frimat kadın, Sourdeau ustanın çağrılmamış olmasına eseflendi; Bazoches'lu bir çıkıkçı olan adam, yaraları da iyi ediyordu. Bir şeyler okuyor, bir üfleyişte yara kapanıyordu.

La Grande, saygılı bir tavır almıştı.

— Yaman bir adam! dedi. Lorillon'ların göğüs tahtasını yerine o oturttu... Lorillon babanın göğüs tahtası batmıştı. İçeri doğru kıvrılıyor, midesine batıyordu, adam halsizlikten ölecekti. İşin kötüsü, günün birinde, Lorillon ana da bu berbat hastalığa yakalandı, malûm ya saridir. Derken kızları, damatları, üç çocukları, hepsi bu derde yakalandı... Eğer Sourdeau ustayı getirtmeselerdi, Allah bilir hepsi kuyruğu titretiyordu; adam, bağa bir tarakla midelerini sıvazlıya sıvazlıya göğüs tahtalarını yerlerine oturttu.

Öbür kocakarı, onun verdiği tafsilâtı, başını sallayarak tasdik ediyordu; malûm şeylerdi bunlar, münakaşa edilecek tarafı yoktu. Kendisi de başka bir vaka zikretti.

— Budin'lerin kızının sıtmasını da Sourdeau usta iyi eti, bir güvercini, diri diri ikiye ayırdı, başına yapıştırdı, kız iyi oldu.

Yatağın yanında sersem sersem duran Jean'a döndü:

— Ben sizin yerinizde olsam onu çağırırım. Belki daha iş işten geçmemiştir.

Fakat Jean, bir öfke hareketi yaptı. Şehirlerde yaşamanın verdiği gurur onu bozmuştu, böyle şeylere inanmıyordu. İki kadın, uzun müddet devam ettiler, biribirlerine ilâçlar tarif ettiler; hasır altına maydanoz koymak böbrek sancısına iyi geliyordu, cepte üç tane meşe palamutu taşımak şişi dindiriyordu, ayışığında gecelmiş bir bardak su aç karnına içilince, yeli dağıtıyordu. Frimat kadın, birdenbire:

— Baksanıza kuzum, dedi, Sourdeau ustayı çağırmadınız madem, bari papaz efendiyi getirelim.

Jean aynı öfkeli hareketi yaptı, la Grande dudaklarını büzdü.

— Amma yaptınız! Papaz efendinin elinden ne gelecek?

— Her zaman ne geliyorsa o!... Okur üfler, bazan işe yarar bu.

La Grande, artık böyle şeylere kimsenin inanmadığını söylemek ister gibi omuz silkti.

Herkes, kendi yerini bilmeliydi. Allah kendi evinde, insanlar kendi evinde oturmalı idiler.

Biraz sustuktan sonra:

— Zaten, papaz çağrılsa da gelmez, hasta, dedi... Bécu kadın biraz evvel bana söyledi, çarşamba günü, araba ile gidecekmiş, doktor, eğer götürmezseniz Rognes'da mutlaka ölür, demiş.

Gerçekten, rahip Madeline, iki buçuk senedir papazlığını yaptığı bu kasabada, günden güne eriyordu. Memleket hasreti, Auvergnes'deki dağlarına duyduğu ümitsiz hasret, yüreğini kasvetle dolduran bu ucsuz bucaksız, yamyassı Beauce ovası karşısında, onu her gün biraz daha fazla kemirmişti. Ne bir ağaç, ne bir kaya vardı, o dağlık yerlerde çağlayanlar halinde şarıl şarıl akan billûr sular yerine, burada yosunlu, durgun su birikintileri vardı. Papazın gözlerinin feri kaçıyordu, daha fazla sıskalaşmıştı, veremden ölüyor diyorlardı. Bari, cemaatinden bir parça teselli bulsaydı! Fakat çok itikatlı insanlar olan eski cemaatinden ayrıldıktan sonra, dinsizlik yüzünden bozulan, sırf şekilden ibaret dinî merasime değer veren bu yeni memleket, onun çekingen ve endişeli ruhunu üzüyordu. Kadınlar, yaygaralarıyla onu sersemletiyorlar, âyini onun yerine kendileri idare edecek derecede za'fından faydalanıyor-

lar, onu şaşkına çeviriyorlar, hep istemeye istemeye günaha gireceği korkusuyla vesvese içinde bırakıyorlardı. Son bir darbeye daha uğraması mukadderdi. Noel günü, Meryem kızlarından birinin, kilisede ağrısı tuttu. Bu kepazeliğin olduğu günden beri, rahip Madeline sürükleniyordu, onu, ölüm halinde Auvergnes'e geri götürmeğe çaresiz razı olmuşlardı.

Frimat kadın:

— Desenize, yine papazsız kaldık öyleyse, dedi. Bakalım rahip Godard tekrar gelmek isteyecek mi?

La Grande:

— Aman, nadan herif! diye haykırdı. Nemrutluktan geberecek!

O sırada Fanny içeri girince sustular. Bir gün evvel de gelmişti, aileden, uğrayan bir o vardı; şimdi, hastadan haber almak için tekrar geliyordu. Jean, titreyen eliyle, ona sadece Françoise'ı göstermekle yetindi. Acıklı bir sükût oldu. Sonra Fanny sesini alçattı, hasta, ablasını istedi mi diye sordu. Hayır, Lise sanki mevcut değilmiş gibi, Françoise onun adını bile anmıyordu. Şaşılacak şeydi, çünkü insan ne kadar dargın olursa olsun ölüm ölümdü. Ahrete gitmeden evvel barışılmazsa, ne zaman barışırlardı?

La Grande, bu meselenin Françoise'a sorulması fikrini ileri sürdü. Kalktı, eğildi:

— Söyle, yavrum, Lise'i ister misin?

Ölüm halindeki hasta kımıldamadı. Yalnız, kapalı göz kapaklarında, pek belli belirsiz bir ürperme oldu.

— Belki de gelip beni alsınlar diye bekliyordur. Ben gidiyorum.

Bunun üzerine, Françoise, gözlerini yine açmadan, başını yastıkta, ağır ağır iki tarafa sallayarak, hayır, dedi. Jean, onun bu arzusuna saygı gösterilmesini istedi. Kadınların üçü de tekrar oturdular. Şimdi, Lise'in kendiliğinden gelmemesine şaşıyorlardı. Ailelerde bazan çok inatçı insanlar bulunuyordu.

Fanny, içini çekerek:

— Ah! Üzüntü bir tane değil ki! dedi. Meselâ bugün, sabahtan beri, şu kur'a yüzünden kendime malik değilim, mânası da yok, çünkü Nénesse'in askere gitmeyeceğini biliyorum.

Frimat kadın:

— Evet, evet, diye mırıldandı, ama, ne de olsa adamın yüreği çarpıyor.

Can çekişen Françoise'ı tekrar unutular. Talihten bahsediyorlardı, gidecek delikanlılar. dan, gitmeyecek delikanlılardan bahsediyorlar-

dı. Saat üçtü, kur'a çekmeğe giden gençler, en erken, saat beş sularında geleceklerdi, ona rağmen daha şimdiden birtakım haberler dolaşmağa başlamıştı, bu haberler, nasıl olduğu bilinmeden, kasabadan kasabaya uçan o bir nevi hava telgrafıyla Cloyes'dan gelmişti. Briquet'lerin oğlu 13 numarayı çekmişti. Talihsizlik! Couillot'ların oğluna 206 numara çıkmıştı, muhakkak ki iyi bir numara idi! Fakat ötekiler üzerinde anlaşamıyorlardı, haberler birbirine aykırı idi, bu da heyecanı son derece artırıyordu. Ne Delphin'e dair bir haber vardı, ne Nénesse'e dair.

Fanny, yine :

— Aman, yüreğim fena oluyor, deli miyim neyim! dedi.

O sırada oradan geçmekte olan Bécu kadını çağırdılar. Tekrar kiliseye gitmişti, cansız bir vücut gibi oradan oraya dolaşıyordu; endişesi öyle artıyordu ki, durup konuşmadı bile.

— Artık duramayacağım, karşıcı gideceğim.

Jean, pencerenin önünde duruyor, dalgın gözlerle dışarıya bakıyor, onları dinlemiyordu. İhtiyar Fouan'm, çifte sopasına dayanarak evin etrafında dolaştığını, sabahtan beri birkaç defa görmüştü. Birdenbire, onu bir kere daha gördü;

yüzünü pencerelerden birine yapıştırmış, odanın içini görmeğe uğraşıyordu; o zaman, Jean pencereyi açtı, ihtiyar fena halde şaşaladı, dili dolaşarak, hastanın hatırını sordu. Hasta çok fena idi, ölecekti. Bunun üzerine, Fouan başını uzattı, uzaktan Françoise'a öyle uzun uzun baktı ki oradan ayrılamıyor gibi idi.

Fanny ile la Grande, Fouan'ı görünce, Lise'i çağırtmağı tekrar düşündüler. İki taraf da biraz gayret göstermeli idi, bu iş böyle bitemezdi. Fakat, Lise'i çağırmak vazifesini kendisine vermek istedikleri zaman, ihtiyar korktu, titriye titriye uzaklaştı. Homurdanıyor, konuşmaya konuşmaya hamlaşan dişsiz ağzının içinde kelimeler geveliyordu.

— Olmaz... Olmaz... Kabil değil...

Onun bu korkusu Jean'ın dikkatini çekti, kadınlar, bu işten vazgeçtiklerini gösteren bir hareket yaptılar. Netice itibariyle, bu, iki kardeşi ilgilendiren bir şeydi, onları zorla barıştıracak değillerdi. O sırada, bir gürültü işitildi; önce, iri bir sinek vızıltısı gibi hafif duyulan bu gürültü, gitgide arttı. Ağaçlar arasında esen bir rüzgâr sesini andırdı. Bunu duyunca Fanny yerinden sıçradı:

— Trampete, değil mi?... Geliyorlar, Allaha ısmarladık.

Kuzeni son bir defa daha öpmeğe bile lüzum görmeden çıkıp gitti.

La Grande'la Frimat kadın da, gelenleri seyretmek için kapının önüne çıkmışlardı. Odada, Jean'la Françoise yalnız kaldılar; Françoise, kımıldamadan, ağzını açmadan, öyle yatmakta inadediyor, belki her şeyi işitiyor, kovuğuna sinmiş bir hayvan gibi ölmek istiyor; Jean, açık pencerenin önünde ayakta duruyor, kararsızlık içinde kıvranıyor, insanlardan, eşyadan, ucsuz bucaksız tekmil ovadan geliyormuş gibi duyduğu bir kedere gömülüyordu. Ah, bu trampere sesi! Nasıl artıyor, varlığında nasıl akisler uyandırıyordu; durmadan öten bu trampete, onun bugünkü yasına, eski hâtıralarını karıştırıyor, kışlaları, muharebeleri, kendilerini sevecek ne karısı, ne çocukları bulunan biçarelerin sefil hayatını katıyordu!

Bayrak, uzakta, alacakaranlığın loşlaştırdığı düz yol üzerinde gözükür gözükmez, bir sürü mahalle çocuğu, kur'a çeken delikanlıları karşılamağa koştu, kasaba methalinde, analar babalar bir küme teşkil ettiler. Delikanlıların dokuzu da, trampeteci de adamakıllı sarhoştular, üç renkli fiyongalar takınmışlar, akşam garipliğinde, avaz avaz bir şarkı okuyorlardı, çoğu, çektiği numarayı, iğne ile şapkasına iliştirmişti. Kasabaya yaklaşınca daha yüksek sesle bağırmağa başladılar, caka satmak için, talimli bir yürüyüşle girdiler.

Bayrak hâlâ Delphin'in elindeydi. Fakat onu, lüzumuna bir türlü akıl erdiremediği fuzuli bir paçavra gibi, omuzunda taşıyordu. Hali perişan, suratı asıktı, şarkı söylemiyordu, kasketine iğnelenmiş numarası yoktu. Bécu kadın onu görür görmez, yürüyüş halindeki kafile ile çarpışıp yere devrilmeyi göze alarak, titreye titreye atıldı.

— Ne haber? diye sordu.

Delphin, adımlarını yavaşlatmadan, pürhiddet, onu yan tarafa doğru itti.

— Kafa şişirme!

Bécu ilerlemişti, o da karısı kadar heyecanlı idi. Oğlunun söylediği sözü işitince, fazla bir şey sormadı; karısının hıçkıra hıçkıra ağladığını gördü, yurtseverlik taslamasına rağmen, kendisi de göz yaşlarını güçlükle zaptetti. Bécu kadına :

— Ne halt edeceksin? Yakalanmış işte! dedi.

İkisi de geride, ıssız yol üzerinde kaldılar, zahmetle yürüyerek kasabaya döndüler. Bécu, meşekkatli askerlik hayatını düşünüyor; karısı, iki defa gidip yalvardığı halde kendisine kulak asmayan Allaha öfkeleniyordu.

Nénesse'in şapkasında, kırmızılı mavili, koca bir 214 rakamı vardı. En yüksek rakam-

lardan biriydi, Nénesse, talihinin yaver olmasıyla övünüyor, bastonunu havaya kaldırıyor, tempo tutuyor, ötekilerin yabani seslerle okuduğu şarkıyı idare ediyordu. Fanny, numarayı görünce, sevineceği yerde, derin bir esef duydu. Ah! Bilseydiler, mösyö Baillehache'ın piyangosuna bin frank yatırmazlardı. Ama, Delhomme'lao, oğullarını, sanki büyük bir tehlikeden kurtulmuş gibi, yine de kucakladılar.

Nénesse :

— Bırakın beni be yahu! Can sıkıyorsunuz! diye haykırdı.

Kafile, ayaklanan kasabanın içinde, o sert yürüyüşüne devam ediyordu. Annelerle babalar, çocuklarının yanından kovulacaklarma emin oldukları için artık yaklaşmıyorlardı. Bütün bu hergeleler, askere gidenler de, gitmeyenler de, ağızlarını bozuyorlardı. Zaten, lâkırdı edecek halleri yoktu, gözleri yuvalarından fırlamıştı, içmeden olduğu kadar avaz avaz haykırmadan da sarhoştular. Burnu ile boru çalan ufak tefek bir maskara vardı ki, kötü bir sayı çekmişti; solgun benizli, morarmış gözlü iki gencin de, iyi sayı çekenler arasında oldukları muhakkaktı. Kafilenin başında çalınan o susmak bilmez trampete, onları Aigre suyunun dibine kadar götürse, hepsi, gık demeden suya dalacaklardı.

Nihayet, belediyenin önünde, Delphin, bayrağı geri verdi.

— Vay anasım be! Bıktım artık bu mendeburu taşımaktan, uğursuzluk getirdi bana!

Nénesse'in koluna yapıştı, onu çekip götürdü; ötekiler, Lengaigne'in meyhanesine doldular; analarıyla babaları, eş dost, etraflarını aldılar, nihayet neticeyi öğrendiler. Macqueron, bu kazancın rakibinin cebine gideceğini görüp canı sıkılmış, meyhanesinin kapısı önünde gözükmüştü.

Delphin, sert sert, tekrar :

— Gel, dedi. Sana tuhaf bir şey göstereceğim.

Nénesse onun peşisıra yürüdü. Meyhaneye dönüp içecek vakitleri daha vardı. O yezit trampete artık kulaklarını patlatmıyordu, gitgide karanlıklara gömülen ıssız yolda, yanyana böyle yürümek, kafalarını dinlendiriyordu. Arkadaşı, hiç de iç açıcı olmaması gereken düşüncelere dalıp sustuğu için, Nénesse ona büyük bir işten bahsetmeğe başladı. İki gün evvel, Chartres'da, eğlenmek için Juifs sokağına gitmiş, Charles'larm damadı Vaucogne'un, evi satmak istediğini öğrenmişti. Sermayelerine yiyim yeri olan böyle bir hergele, bu işi yürütemezdi. Fakat, tuttuğunu koparan, işin erbabı,

aklı başında, havyar kesmeyen bir insan, bu evi kalkındırırsa ne şeker gibi işti! İşin güzel tarafı, kendisi, yanında çalıştığı lokantacının orada, baloza bakıyor, kızların uygunsuzluk etmemelerine nezaret ediyordu, görülecek şeydi! Mesele, Charles'ları korkutmak, 19 numaralı evde çok büyük rezaletler yapıldığı için, evin neredeyse polis tarafından kapatılacağını anlatıp, oraya yok pahasına sahibolmaktı. Bu iş, toprağı ekip biçmekten daha iyi idi, hemencecik kibar bir zat oluverirdi, fena mıydı?

Delphin, dalgın dinliyor, işittikleri bir kulağından girip ötekinden çıkıyordu; Nénesse, yumruğu ile böğrünü dürtüp ona takılınca, yerinden sıçradı :

— İnsanda talih olunca oluyor, diye söylendi. Sen, hep annenin koltuklarını kabarttırmak için yaratılmışsın.

Böyle dedikten sonra yine sessizliğe gömüldü; Nénesse, işten anlayan bir adam gibi, eğer annesiyle babası, icabeden parayı verirlerse, 19 numaralı evde yapacağı ıslahatı anlatıyordu. Biraz gençti, fakat kendisinde gerçekten istidat duyuyordu. Tam o sırada, la Troille gözüne ilişti; karanlık yolda, yanlarından süzülüp geçiyor, kim bilir hangi zampara ile buluşmağa gidiyordu; Nénesse, kadınlara karşı nasıl serbestçe davrandığını göstermek için, yanından

geçerken, la Trouille'a, kuvvetli bir şaplak indirdi. La Trouille önce, bu şaplağa aynen mukabele etti; sonra, onu da, arkadaşını da tanıyınca :

— A! Siz misiniz?... Ne kadar büyümüşsünüz! dedi.

Vaktiyle oynadıkları oyunları hatırlıyor, gülüyordu. Üçünden en az değişen yine kendisiydi, yirmi bir yaşında olmasına rağmen hâlâ çocuk gibi idi, küçük kız çocuk göğsüne benziyen ufacık göğsü ile, bir kavak filizi gibi, hep kıvrak ve ince idi. Bu tesadüf hoşuna gittiği için, ikisini de, arka arkaya öptü.

— Hep dostuz, öyle değil mi ya?

Eğer delikanlılar isteseydiler, uzun zaman görüşmeyip sonra buluşanların kadeh tokuşturmaları gibi, sırf kavuşmanın sevinciyle, razı olacaktı.

Nénesse, ona takılmak için :

— Bana bak, dedi, Charles'ların evini satın almak ihtimalim var. Gelip orada çalışırmısm?

La Trouille'un gülmesi kalmadı, kız hüngür hüngür ağlamağa başladı. Dertlenmiş bir çocuk gibi :

— Aman, ne çirkin şey, ne çirkin şey! Seni artık sevmiyorum! dedi, yolun karanlıklarına daldı, gözden kayboldu.

Delphin, susup kalmıştı; sonra, azimli adımlarla tekrar yürümeğe başladı.

— Gelsene, sana tuhaf bir şey göstereceğim.

Adımlarını hızlandırdı, yoldan ayrılıp bağlara saptı, eve doğru yürüdü; papaz evi, yeni gelen köy papazına verildikten sonra, nahiye, korucuyu başka bir eve yerleştirmişti. Delphin, babasıyla beraber orada oturuyordu. Arkadaşını mutfağa soktu, bir mum yaktı; anasıyla babasının henüz eve dönmemiş olmalarına memnundu. Masanın üstüne iki tane bardakla bir şişe koydu :

— Bir iki kadeh içelim, dedi.

İçtikten sonra dilini şaklattı, ilâve etti :

— Bilmiş ol ki, bana çektirdikleri o kötü numara ile ellerine geçtiğimi zannediyorlarsa aldanıyorlar... Amcamız Michel öldüğü zaman, Orléans'a gidip üç gün kalmıştım da, kendi bucağımdan uzakta olduğum için öyle rahatsız olmuştum ki az daha geberiyordum. Bu sana mânasız görünür ama, ne yapayım, elimde değil, kökünden çıkarılınca kuruyan bir ağaç gibiyimdir ben... Bir de, beni askere alacaklar, cehennemin dibine, hiç bilmediğim yerlere gönderecekler ha? Yoo, yağma yok!

Nénesse, bu lâkırdıları, ondan birkaç defa dinlemişti; omuzlarını silkti.

— İnsan böyle söyler de, sonra yine gider... Jandarmalar necilik?

Delphin, cevap vermeden arkasına dönmüş, odun yarmak için kullanılan, duvara asılı bir nacağı sol eliyle oradan almıştı. Sonra, sağ elinin şahadet parmağını, masanın kenarına, fütursuzca koydu; sert bir vuruşla, parmağı kopardı.

— İşte, sana bunu gösterecektim... Korkak bir insan bunu yapabilir mi, yapamaz mı, başkalarına söylemeni istiyorum.

Nénesse, fena halde şaşırmıştı.

— Hay münasebetsiz hay! diye bağırdı. İnsan, kendi kendisini sakat eder mi? Sen erkek değilsin!

— Vız gelir!... Şimdi gelsin bakalım jandarmalar! Askere gitmeyeceğime eminim.

Kesilen parmağı yerden aldı, ocakta yanan kök ateşine fırlattı. Sonra, kıpkırmızı kana bulanmış elini silkti, mendili ile sardı, kanı durdurmak için bir sicimle sımsıkı bağladı.

— Şişeyi bitirmemize bu engel değil, sonra gidip ötekilerle buluşuruz... Sıhhatine!

— Sıhhatine!

Lengaigne'in meyhanesinde, dumandan ve harıltıdan, göz gözü görmüyor, kimsenin ne dediği belli olmuyordu. Kur'a çeken delikanlılardan başka, kıyamet gibi kalabalık vardı. Jésus-Christ ile arkadaşı Canon, Fouan babayı baştan çıkarmakla meşguldüler, üçü bir arada, bir litrelik bir rakı şişesinin başına geçip oturmuşlardı; Bécu, bulut gibi sarhoş olmuş, oğlunun talihsizliği yüzünden büsbütün kendinden geçmiş, masaya başını dayamış, horul horul uyuyordu; Delhomme'la Clou, bir parti piket oynuyorlardı; üstelik, Lequeu de oradaydı, başını bir kitaba eğmiş, gürültüye rağmen, okuyormuş gibi yapıyordu. Kadınlar arasında yine bir döğüş çıkmış, kafaları kızdırmıştı; Flore, bir testi soğuk su doldurmak için çeşme başına gitmiş, orada Coelina'ya rastgelmişti; Coelina, reji memurlarından para alıp komşuları gammazlıyorsun diye üstüne hücum etmiş, onu tırmalamıştı. Macqueron'la Lengaigne koşup gelmişlerdi; onların da çatışmasına ramak kalmıştı; Macqueron, tütün ıslatırken seni yakalattıracağım, diye Lengaigne'e yemin ediyor, Lengaigne, alay ediyor, istifasını onun yüzüne vuruyordu; yumruklarını sıkıp avaz avaz haykırmak zevki için, kavgaya herkes karışmıştı, iş o dereceye gelmişti ki, bir aralık, topyekûn bir boğazlaşma olacağından korkulmuştu. Sonra, patırtı yatışmıştı, fakat herkes öfkesini güç

zaptediyordu, herkeste bir döğüşme ihtiyacı vardı.

İlk kavga, az daha evin oğlu Victor'la kura çeken delikanlılar arasında patlak veriyordu. Victor, müddetini tamamlamış, çocukların karşısında caka satıyor, daha üst perdeden bağırıyor, onları saçma sapan iddialara teşvik ediyor, dudaklarına değdirmeden bir litre şarabı gırtlağına boşaltacağına, yahut, bir damlasını bile ağzı ile içmeden, bir bardak dolusu şarabı burnu ile sömüreceğine bahse giriyordu. Derken, Macqueron'ların, ve yakında evlenecek olan kızları Berthe'in lâfı olurken, birdenbire, Couillot'ların oğlu, N'en-a-pas ile alay etti, eski alay mevzuunu tekrar ele alarak maskaralığa başladı. Ertesi günü kocasına sormalı bakalım, orasında bir şeyler var mı, yok mu? Bu lâfı o kadar zamandan beri konuşuruz ki, artık kabak tadı verdi, dedi.

Vaktiyle, Berthe'in orasında bir şeyler bulunmadığını herkesten daha şiddetle iddia eden Victor'un birdenbire öfkelendiğini görüp hayret ettiler.

— Ey, yeter artık, var işte!

Bu sözü, bir haykırışma ile karşıladılar. Nereden gördün, koynuna mı girdin? diye sordular. Fakat Victor, katiyen inkâr etti. El sürmeden de pekâlâ görülebilirdi. İşin aslını öğ-

renmek ihtiyacını pek fazla duyduğu bir gün, bir biçimine getirmiş, görmüştü. Nasıl görmüştü? Bu, elâlemin üstüne vazife değildi.

— Namusum hakkı için söylüyorum, var!

Bunun üzerine kıyametler koptu; Couillot'ların oğlu bulut gibi sarhoştu, işin aslını bilmediği halde, sırf, onun sözünü kabul etmemiş olmak için, işi inada bindirdi, yok diye bağırmağa başladı. Victor, bar bar bağırıyor, vaktiyle ben de böyle söylüyordum, şimdi artık söylemiyorum; ama, o rezil, mendebur Macqueron'ları müdafaa etmek niyetiyle değil, hakikat inkâr edilemez, diyordu. Oğlanın üstüne hücum etti, elinden zorla kurtardılar.

— Var de ulan, yoksa seni gebertirim!

Buna rağmen, birçok kimselerin içinde bir şüphe kaldı. Lengaigne'lerin oğlunun bu kadar fazla öfkelenmesine kimse akıl erdiremiyordu, çünkü kadınlar hakkında sert davranırdı, murdar bir fuhuş hayatı yüzünden hastaneye düştüğü söylenen kızkardeşini alelen reddediyordu. Kokmuş Suzanne! Buraya gelip pis vücuduyla bizi zehirlemediğine iyi ediyor, diyordu!

Flore tekrar şarap getirdi, fakat, kadehler yeniden tokuşturulduğu halde, havada hâlâ küfürleşme ve tokatlaşma istidadı seziliyordu. Hiçbirisi, bırakıp yemeğe gitmek istemiyordu. İçerken, karın acıkmaz. Kur'a çekenler bir vatan şarkısı tutturdular, şarkı arasında, masa-

lara öyle yumruklar indiriyorlardı ki, içerde yanan üç petrol lâmbası, kekremsi kokulu dumanlarını tüttürerek göz kırpıştırıyordu. Nefesler daralıyordu. Delhomme'la Clou, arkalarındaki pencereyi açmak zorunda kaldılar. Tam o sırada Buteau içeri girdi, bir köşeye büzüldü. Her zamanki meydan okuyan hali yoktu, ufacık, bulanık gözlerini etrafta dolaştırıyor, herkese ayrı ayrı bakıyordu. Herhalde bir gün evvelinden beri kapalı oturduğu evinde daha fazla duramamış, ne olup bittiğini öğrenmek ihtiyacıyla havadis almağa gelmişti. Jésus-Christ ile Canon'u orada görünce şaşaladı, o kadar şaşaladı ki, Fouan babayı sarhoş ettikleri için kavga çıkarmaya bile kalkışmadı. Delhomme'u uzun uzun yokladı. Fakat, o müthiş gürültüden uyanmayan, sızıp kalmış Bécu, onu hepsinden daha fazla meşgul ediyordu. Acaba uyuyor mu idi, yoksa uyku taklidi mi yapıyordu? Onu dirseği ile dürttü, salyası koluna aktığını görünce biraz rahatladı. O zaman, bütün dikkatini okul öğretmeninde teksif etti; onun yüzünde gördüğü acayiplik dikkatini çekiyordu. Lequeu'nün yüzü her günkü gibi değildi, nesi vardı acaba?

Gerçekten, Lequeu, okuduğu kitaba dalmış gibi yapmakla beraber, vücudu şiddetli sarsıntılar geçiriyordu. Kur'a çekenlerin şarkıları, mânasız neşeleri onu çileden çıkartıyordu. Kendini yine tuttu:

— Hayvanoğlu hayvanlar! diye söylendi.

Birkaç aydır, Lequeu'nün nahiyedeki durumu bozuluyordu. Çocuklara karşı öteden beri haşin ve kaba davranmış, tokatı attığı gibi, gidin babanızın gübreliğine diye kovmuştu. Fakat öfkeciliği artıyordu, küçük bir kızın kulağını, cetvelle vurup yarmış, başına dert açmıştı. Çocuk velileri dilekçe verip, onun yerine başka bir öğretmen gönderilmesini istemişlerdi. Bunun üzerine, bir de, Berthe Macqueron'un kocaya varması, eskiden beri beslediği bir ümidi, gerçekleşmek üzere olduğunu zannettiği uzak ihtimalleri mahvetmişti. Ah! Bu köylüler, bu murdar döl, kızlarını kendisinden esirgiyordu, bir piçkurusunun kulağı yüzünden, onu ekmeğinden edecekti!

Birdenbire sanki sınıfta imiş gibi, kitabını avucuna çarptı, kur'a çeken delikanlılara haykırdı:

— Biraz susun be!... Prusyalılara beyninizi patlattırmak pek mi hoş geliyor size?

Herkes hayret etti, gözler ondan tarafa döndü. Ne münasebet, tabii hoş gelmiyordu. Hepsi bu sözü tasdik ettiler. Delhomme, herkesin kendi tarlasını müdafaa etmesi fikrini ileri sürdü. Eğer Prusyahlar Beauce'a gelecek olurlarsa, Beauce'luların korkak insanlar olmadıklarını göreceklerdi. Ama, başkalarının tarlala-

rını müdafaaya gitmek, yooo, bu hoş bir şey değildi işte!

Tam o sırada, Delphin, yüzü kıpkırmızı, gözleri humma ateşi saçarak, Nénesse'le birlikte gelmişti. Bu sözü işitti, arkadaşlarıyla birlikte bir masaya oturdu, bağırdı:

— Doğru, dedi, gelsinler bakalım şu Prusyalılar, gelecekleri varsa görecekleri de var!

Eline sicimle sarılı bezi görmüşlerdi, nedir diye sordular. Bir şey değil, parmağım kesildi, diye cevap verdi. Öteki eliyle şiddetli bir yumruk indirdi, masayı sarstı, bir litre şarap ısmarladı.

Canon'la Jésus-Christ, bu çocuklara öfkelenmeden, hallerine acıyarak, tepeden bakıyorlardı. Onlar da, böyle neşelenmek için insanın genç olması, hem de pek enayi olması icabettiği fikrindeydiler. Hattâ Canon, beşeriyetin müstakbel saadetini düzenlemek tasarısı ile, rikkate geldi. Çenesini avuçları arasına aldı, fikrini açıkça söyledi:

— Harb ha, Allah kahretsin harbi, artık efendiliği ele almamızın zamanı geldi... Plânımı biliyorsunuz. Ne askerlik var, ne vergi. Herkes, mümkün mertebe az çalışacak, ama istahlarını tamamıyla giderecek... Hem de bu olacak ha, bizimle birlik olursanız, paracıklarınızı da, yavrularınızı da yanınızda alıkoyacağınız gün yaklaşıyor.

Jésus-Christ bu sözleri yerinde buluyordu; o sırada, artık, kendini tutamayan Lequeu, patladı:

— Haydi oradan palavracı! Mahut yeryüzü cenneti, değil mi, elâlemi, ister istemez mesut etmek teranesi değil mi? Masal bunlar, masal! Bizim memlekette böyle şey olabilir mi? Fazla çürümüş, kokmuş insanlarız biz! Önce vahşiler, kazaklar yahut Çinliler gelip bizi temizlemeli ki, sonra!

Bu sefer, o kadar fazla hayret ettiler ki, tam bir sessizlik oldu. Bu da nesiydi? Bu sinsi herif, ne düşündüğünü hiçbir zaman belli etmeyen, erkekliğini göstermek sırası gelince âmirlerinin korkusundan sıvışıp giden bu ödlek herif konuşuyordu ha? Hepsi dinliyorlardı, hele Buteau, sanki bir şeylerin asıl mesele ile bir münasebeti olabilirmiş gibi, endişe içinde, onun ne söyleyeceğini bekliyordu. Pencere açılınca duman çıkmıştı, gecenin rutubetli ılıklığı içeri doluyordu, uzakta, uyuklayan kırların, karanlıklar içindeki engin sükûnu hissediliyordu. Okul öğretmeni, on seneden beri sürüp giden korkak ihtiyatkârlığı ile hep içine attığı şeyleri şimdi ortaya döküyor, artık hiçbir şeye aldırış etmiyor, mahvolan hayatının uyandırdığı tehevvürle, nihayet, yüreğini dolduran kini boşaltıyordu.

— Siz buradaki insanları boğalarından daha mı hayvan zannediyorsunuz da, tarla kuşları kebap olup gökten ağızlarına düşecek diye martaval atıyorsunuz?... Ayol, siz daha dolabınızı kurmadan, toprak hapı yutacak, her şey mahvolacak!

O zamana kadar adamına rastlamamış olan Canon, bu şiddetli hücum karşısında, gözle görülürcesine sarsıldı. Eski teranesini tutturup Paristeki efendilerden, bütün toprağın devlet eline geçmesinden, fen dairesinde ziraatten bahsetmeğe yeltendi. Beriki, onun sözünü kesti:

— Biliyorum, zırva şeyler!... Siz o ziraati denemeğe çalıştığınız zaman, Fransa toprakları, Amerikan buğdayı altında çoktan gömülüp kaybolmuş bulunacak... Bakın işte! Şu okuduğum küçük kitap, tesadüf, bu işe dair tafsilât veriyor. Eeey, kuzum! Köylülerimiz uykuya yatabilirler, mum söndü!

Sonra, öğrencilere ders verir gibi bir sesle, Amerika buğdayından bahsetti. Orada, tekmil Beauce ovası, kuru bir toprak gibi içinde kaybolacak kadar ucsuz bucaksız, ülkeler kadar geniş ovalar vardı; öyle bereketli topraklar vardı ki, gübre serpilecek yerde, bir hazırlık mahsuluyle yormak icabediyordu, buna rağmen iki mahsul veriyorlardı; şubelere ayrılmış otuz

bin hektarlık çiftlikler vardı, bu şubeler de bölümlere taksim edilmişti, her şube bir sürveyanın, her bölüm bir çavuşun nezareti altında idi, hepsinin, işçilere, hayvanlara, ziraat aletlerine mahsus barakaları, mutfakları vardı; ilkbaharda devşirilen toprak işçi bölükleri, seferî ordu halinde teşkilâtlandırılıyor, açık havada yaşıyor, barındırılıyor, besleniyor, çamaşırı yıkanıyor, ilâcı veriliyor, sonbaharda bırakılıyordu; sürülüp ekilecek kilometrelerce çizi, biçilecek, ucu bucağı gözükmeyen başak deryaları vardı, işçinin vazifesi nezaret etmekten ibaretti, bütün işi makine yapıyordu, keskin ağızlı tekerlekler bıçaklar takılmış çifte mekanizmalı sabanlar, tohum ekme ve ot ayıklama makineleri, hem hasat yapan hem demet bağlayan makineler, saman vinci ve çuval doldurma tertibatı bulunan lokomobilli harman makineleri ile iş görülüyordu; köylüler birer makinistti, her makinenin peşinden atlı bir işçi bölüğü gidiyor, bir cıvatayı sıkıştırmak, bir somunu değiştirmek, bir aleti tamir etmek için attan inmeğe daima hazır bulunuyordu; hâsılı, toprak, maliyeciler tarafından işletilen bir banka haline gelmişti; toprak haraca kesilmişti, dibinden traş ediliyor, fennin şahsiyetsiz ve maddi kudretine, insanın sevgisinden ve kollarından esirgediği şeyin on mislini veriyordu.

Lequeu devam etti:

— Siz ki hiçbir şey bilmiyorsunuz, hiçbir şey istemiyorsunuz, basmakalıp işinizin içinde küflenip oturuyorsunuz, bir de kalkmış, iki paralık aletlerinizle, mücadele edeceğinizi umuyorsunuz ha? Aklınıza şaşayım! Oradan gelen buğdaya diz boyu gömülmüşsünüz! Daha da artacak, gemiler her gün biraz daha fazla getiriyor. Biraz bekleyin, karnınıza kadar buğdaya gömüleceksiniz, sonra omuzlarınıza kadar, sonra ağzınıza kadar, daha sonra başınızdan aşacak! Nehir olacak, sel olacak, etrafa taşacak, hepiniz de altında gebereceksiniz!

Köylüler, yabancı buğdayın böyle istilâsı altında kalacaklarını göz önüne getirince telaşa kapılmışlar, gözlerini testekerlek açmış, bakıyorlardı. Daha şimdiden bunun acısını duyuyorlardı, bu herifin haber verdiği gibi, sahiden, Amerikan buğdayı ile boğulacaklar, sürüklenip gidecekler miydi? Manzara, gözlerinin önünde maddileşiyordu. Rognes, tarlaları, tekmil Beauce ovası, o buğday deryasına gömülüp gidiyordu.

Delhome, yutkundu.

— Hayır, hayır, katiyen! diye haykırdı, hükümet bizi korur!

Lequeu, istihfafla devam etti:

— Hükümet, tamam, buldun! Hükümet evvelâ kendini korusun da!... Asıl gülünç tarafı, mösyö Rochefontaine'i saylav seçmeniz. La Borderie'nin sahibi, mösyö de Chédeville'i isterken, hiç değilse mâkul hareket ediyordu... Hoş, ha o olmuş, ha öteki, ikisi de bu çaresiz derde deva olamaz. Hiçbir meclis, ecnebi buğdayına, gereği kadar fazla munzam vergi koymağa cesaret edemez, himaye sizi kurtaramaz, hapı yuttunuz, haydi hoşça kalın!

Bunun üzerine, bir harıltıdır koptu, hep birden konuşuyorlardı. Bu Allahın belâsı buğdayın memlekete girmesine mâni olamayacaklar mıydı? Gidip, gemileri limanlarda batıracaklardı, buğday getirenleri tüfekle karşılayacaklardı. Sesleri titremeğe başlıyordu; kendilerini bu bolluktan, memleketi tehdideden bu ucuz ekmekten kurtarsınlar diye, neredeyse kollarını uzatıp ağlayacaklar, yalvaracaklardı. Okul öğretmeni de, bıyık altından gülerek mukabele ediyor, böylesi de görülmüş şey değil, diyordu; eskiden, biricik korku kıtlık korkusu idi, hep, yeteri kadar buğday bulunmayacak diye korkulurdu, şimdi haddinden fazla buğday bulunmasından korkulacak dereceye gelindiğine göre, memleket gerçekten hapı yutmuş olmak gerekti. Kendi sözleriyle kendisi mestoluyor, öfkeli itiraz seslerini bastırıyordu.

— Siz mahvolmuş bir dölsünüz, toprağa beslediğiniz budalaca sevgi sizi kemirmiş, evet esiri olup kaldığımız, uğrunda katil olmayı bile göze aldığınız bir karış toprak iptilâsı sizin zekânızı daraltmış! Asırlardan beri toprakla nikâhlısınız, o da sizi boyuna aldatıyor... Amerikaya baksanıza, çiftçi orada toprağın efendisidir. Onu oraya bağlayan hiçbir rabıta yok, ne aile, ne hâtıra. Tarlasının kuvveti tükenir tükenmez, bırakıp daha öteye gidiyor. Üç yüz fersah ötede, daha bereketli ovalar keşfedildiğini haber aldı mıydı, çadırını topladığı gibi gidip oraya yerleşiyor. Hâsılı, makineler sayesinde emir onda, toprak ona boyun eğiyor. Hür yaşıyor, zengin oluyor, halbuki sizler hem esirsiniz, hem de sefaletten canınız çıkıyor!

Buteau'nun benzi artıyordu. Lequeu, katillik lâfını ederken ona bakmıştı. Renk vermemeğe çalıştı.

— Olana çare yok. Öfkelenmek neye yarar, ne yapsak nafile diye siz kendiniz söylüyorsunuz.

Delhomme bu sözü yerinde buldu, sahneyi zevkle seyreden Lengaigne, Clou, Fouan, hattâ Delphin'le kur'a gençleri, hepsi, işin sonu dövüşe varacak ümidiyle tekrar gülüşmeğe başladılar. Canon'la Jésus-Christ, karalamacı adı taktıkları Lequeu'nün kendilerinden daha fazla

bağırdığını görüp canları sıkıldığı için, onlar da gülenlere katıldılar. Şimdi de köylülerle birlik oluyorlardı.

Canon omuz silkerek:

— Öfkelenmek budalalık olur, dedi. Teşkilâtlanmak lâzım.

Lequeu müthiş bir el hareketi yaptı:

— Pekâlâ, nihayet söylüyorum işte... Ben, ne var ne yok yıkılmasına taraftarım!

Benzi sapsarı olmuştu, bu sözü söylerken, sanki hepsini yere sermek için söylüyordu.

— Korkak herifler! Evet, köylüler, bütün köylüler korkak!... Düşünün bir kere, en kalabalık sınıf siz olduğunuz halde, şehirlerdeki burjuvalarla işçilere yiyim yeri oluyorsunuz! Olur iş değil be! Bir tek şeye hayıflanıyorum, babamla annemin köylü oluşuna. Belki onun için sizden daha fazla tiksiniyorum... Çünkü, hiç şüphe yok, isteseniz, efendilik sizde olurdu. Ama, neyleyeyim ki aranızda anlaşamıyorsunuz, biribirinizden ayrısınız, biribirinize güveniniz yok, cahilsiniz; bütün hilekârlığınızı, biribirinizi yemek için kullanıyorsunuz... Durgun su gibi dış görünüşünüzün altındaki gizli şey nedir bakayım? Siz, kokmuş su birikintileri gibi misiniz? O sular, bakınca derin sanılır da, içinde bir kedi boğamazsınız. Hem sinsi

kuvvet, istikbali yapacağı umulan kuvvet siz olun, hem de kütük gibi, kıpırdamadan oturun! Üstelik, insanı asıl çileden çıkartan şey, papazlara inancınız kalmayışı. Peki, eğer Allah yoksa, neden çekiniyorsunuz? Cehennem korkusu size engel olduğu müddetçe, yan gelip yatmanıza haydi akıl ersin; ama, şimdi, ne duruyorsunuz? Yağma etsenize, ortalığı ateşe versenize!... O işi hazırlayadurun, şimdi yapılacak daha kolay, daha eğlenceli bir iş var, grev ilân edin. Hepiniz paralı insanlarsınız, icabettiği kadar ayak direyebilirsiniz. Sırf kendi ihtiyaçlarınıza yetecek kadar ekip biçin, pazara hiçbir şey götürmeyin. Ne bir çuval buğday, ne bir ölçek patates. Paris, bakın nasıl açlıktan geberir! Aman Yarabbi, ne temizlik olur!

Sanki, uzaktan, karanlıkların derinliğinden soğuk bir rüzgâr esiyor, açık pencereden içeri giriyordu. Petrol lâmbaları, yüksek alevlerle yanıyor, tütüyordu. Gemi azıya alan Lequeu herkese çirkin çirkin iltifatlar yağdırmasına rağmen, hiç kimse onun sözünü kesmiyordu.

Kitabını bir masaya vurdu, bardaklar şıngırdadı; Lequeu, avazı çıktığı kadar haykırarak sözünü şöyle bitirdi:

— Size böyle diyorum ama, yüreğim rahat... Ne kadar korkak olursanız olun, zamanı gelince, her şeyi yıkıp devirecek yine sizler-

siniz. Çok defa bu böyle olmuştur, yine böyle olacak. Hele sefalet ve açlık, sizleri, kurtlar gibi şehirlere saldırtsın... Dışardan getirilen şu buğday, belki de buna vesile olacak, kıtlıklar tekrar başlayacak. İsyanlar, boğazlaşmalar hep buğday yüzünden olur... Evet, evet, şehirler ateşe verilip kökünden süpürülecek, köyler ıssız, topraklar bakımsız kalacak, çalılarla kaplanacak, kan akacak, dereler gibi kan akacak, ta ki o topraklar bizlerden sonra doğacak insanlara yine ekmek yetiştirebilsin!

Lequeu, kapıyı şiddetle açmıştı. Çıktı gitti. Arkasından, ortalığı kaplayan şaşkınlık arasında, bir ses yükseldi. Ah! Haydut, keratayı şişlemek lâzımdı! O zamana kadar ne sakin sakin oturan bir adamdı! Mutlaka deli olmuştu. Delhomme, her zamanki sükûnetini bırakmıştı, valiye mektup yazıp bu işi haber vereceğini söyledi; ötekiler onu teşvik ettiler. Fakat, en fazla, Jésus-Christ ile Canon çileden çıkmış gibi idiler; Jésus-Christ, o 89 yılı teranesini, hürriyet, eşitlik, kardeşlik esasına dayanan insanseverlik düsturunu; öteki de, mütehakkim ve ilmî, mahut içtimai teşkilâtını dillerine dolamışlardı. Lequeu'ye, bir kelime bile cevap veremedikleri için, benizleri atıyordu, öfkeleniyorlardı, köylülerden daha fazla infial gösteriyorlar, bu çeşit bir insanın kafasını giyotinle kesmeli diyorlardı. Buteau, bu azgın herifin bol kan istediğini, elinin bir hareke-

tiyle yeryüzüne serptiği dereler gibi kanı istediğini işitince, ürpererek ayağa kalkmıştı; onun sözlerini yerinde bulur gibi, başı şuursuz, asabi ihtilâçlarla sallanıyordu. Sonra, kendisini takibeden var mı diye yan gözle bakarak, duvar boyunca süzüldü, o da çıkıp gitti.

Kur'alı gençler, hemen, eğlentilerine devam etmişlerdi. Sövüp sayıyorlar, Flore bize sucuk pişirsin diyorlardı; tam o sırada, Nénesse onları dürttü, başını masaya dayayıp bayılan Delphin'i gösterdi. Zavallı oğlan, çarşaf gibi bembeyaz kesilmişti. Yaralı elinden düşen mendili, yer yer kan lekeleriyle dolu idi. O zaman, hâlâ uyuyan Bécu'nün kulağına avaz avaz haykırdılar; nihayet uyandı, oğlunun kesik parmağına baktı. Herhalde işi anlamış olacak ki, oradan bir şişe kaptı, şunu geberteyim bari diye haykırdı, sonra kaldırdı, sendeleye sendeleye alıp götürdü; dışarı çıktıktan sonra, küfürler savururken, hüngür hüngür ağlamağa başladığını duydular.

O akşam, Hourdequin, Françoise'ın geçirdiği kazayı, yemekte haber almış, Jean'ı sevdiği için, hastayı yoklamak üzere Rognes'a gelmişti. Yola yaya çıkmış, gece karanlığında piposunu tüttürerek, engin sessizliğin ortasında, dertlerini zihninde evirip çevirerek yürüyordu; bir parça sukûnet bulduğu için, yolu uzatmak arzusuyla eski yanaşmasının evine girmeden ön-

ce bayırdan indi. Fakat, bayırın alt başına gelince, meyhanenin açık penceresinden kırların ta karanlıklarına doğru üfürülür gibi çıkan Lequeu'nün sesini duydu, karanlıkta, kımıldamadan durdu. Sonra, tekrar bayır yukarı çıkmağa karar verince, ses onu takibetti; Jean'ın evinin önüne vardığı halde, şimdi bile, onu, mesafeden dolayı incelemiş ve bilenmiş gibi, hep aynı derecede vuzuhlu, bıçak gibi keskin, işitiyordu.

Jean, dışarda, kapının yanında, duvara dayanmış duruyordu. Artık Françoise'm başında beklemiyordu, boğulur gibi, fazla ıstırap çekiyordu. Hourdequin:

— Ey, ne haber evlâdım? dedi. Karınız nasıl?

Zavallı Jean, bitkin bir tavırla cevap verdi:

— Ah! Ölüyor, efendim!

İkisi de, bundan başka bir şey konuşmadılar, tekrar derin bir sessizlik başladı; Lequeu'nün sesi, hâlâ, titrek, ısrarlı bir ahenkle yükseliyordu. Elinde olmadan dinleyen çiftlik sahibi, birkaç dakika sonra şu sözleri söyledi:

— Berikini işitiyor musunuz, nasıl avazı çıktığı kadar haykırıyor? İnsan kederli iken, bu söylediği sözler, ne kadar tuhaf geliyor!

Can çekişen bir kadının yakınında, o korkunç sesi işitince, bütün dertleri depreşmişti.

Âdeta ruhi bir bağlılıkla, bir aşk iptilâsiyle o kadar çok sevdiği toprak, son hasatlardan beri onu büsbütün mahvediyordu. Bütün serveti bu uğurda tükenmişti, la Borderie, yakında, ona ekmek bile yediremeyecekti. Ne azim, ne yeni ziraat usulleri, ne suni gübreler, ne makineler, hiçbir şey işe yaramamıştı. Uğradığı felâketi sermaye noksanından biliyordu; bununla beraber, yine şüphede idi, çünkü herkes iflâsa gidiyordu, Robiquet'ler kira vermedikleri için la Chamade çiftliğinden atılmışlardı; Coquart'lar, Saint-Juste'deki çiftliklerini satmak zorunda kalacaklardı. Bukağıyı kırmağa da imkân yoktu, Hourdequin, kendisini, toprağına hiçbir zaman bu kadar esir hissetmemişti, her gün işe yatırılan paralar, sarf edilen emekler, onu oraya daha sıkı bir zincirle perçinlemişti. Felâket yaklaşıyordu, küçük mülkle büyük mülk arasındaki asırlık rekabeti, her ikisini de öldürmek suretiyle sona erdirecekti. Geleceği vaktiyle haber verilen çağlar başlamıştı, buğday on altı franktan aşağı düşüyordu. Buğday, zararına satılıyordu, toprak iflâs ediyordu. Bunlara, herhalde insanların iradesinden daha kuvvetli olan içtimai âmiller sebeboluyordu.

Hourdequin, mağlûbiyeti arasında yüreğinden kan giderek, birdenbire, Lequeu'yü haklı buldu.

— Hay Allah kahretsin, bu adamın hakkı var!... Mademki döl mahvolmuştur, toprak tükenmiştir, ne var ne yok yıkılsın, hepimiz geberelim, her tarafta çalılar sürsün!

Sonra, Jacqueline'i ima ederek ilâve etti:

— Bereket versin ki benim içimde başka bir dert var, daha evvel belimi kıracak.

O sırada, la Grande'la Frimat kadının, evin içinde dolaştıkları, fısıldaştıkları işitildi. Jean, bu hafif gürültüyü duyunca ürperdi. Eve girdi, iş işten geçmişti. Françoise, belki çoktan beri ölmüştü. Ne gözlerini açmış, ne de dudaklarını kıpırdatıp bir kelime söylemişti. La Grande, ancak vücuduna dokunduğu zaman, onun öldüğünü anlamıştı. Genç kadın, bembeyaz rengiyle, çekilmiş, inatçı yüzüyle, uyuyor gibi, idi. Jean, karyolanın ayakucunda durdu, ona baktı; kafasını dolduran müphem fikirlerle sersem olmuştu, acı duyuyordu, Françoise'ın, vasiyetname yazmak istemeyişine şaşıyordu. Hayatında bir şeyin kırıldığı, tükendiği intibaını duyuyordu.

O esnada, Hourdequin, sessizce selâm verip, hâlâ tasalı, çekilip giderken, pencerenin önünden bir gölgenin ayrıldığını, koşa koşa, karanlıklara daldığını, yoldan gördü. Serseri bir köpek zannetti. Bu gölge Buteau idi, ölümü gözlemeğe gelmişti, koşarak Lise'e haber vermeğe gidiyordu.

V

Ertesi gün, öğleden evvel, Françoise'ın cesedini tabuta yerleştirdiler; tabut, odanın ortasında, iki sandalye üstüne oturtulmuştu; o sırada, Jean, Lise'le Buteau'nun, birbirinin peşinden odaya girdiklerini görünce şaşırdı ve canı sıkıldı. İlk yaptığı hareket, Françoise'ı ölüm halindeyken yoklamadıkları halde, tabutun kapağı, üstüne çivilenir çivilenmez, sanki onunla karşılaşmak korkusundan kurtulmuş gibi nihayet eve gelen bu vicdansız akrabaları kovmağa teşebbüs etmek oldu. Fakat, aile efradından orada hazır bulunanlar, Fanny ile la Grande, mâni oldular; cenazenin başında kavga etmek uğur getirmezdi. Sonra da, kızkardeşinin cenazesini beklemek suretiyle, Lise'in, dargınlığının kefaretini ödemek istemesine mâni olamazlardı ya!

Tabuta karşı saygı gösterileceğine güvenerek gelmiş olan Buteau'lar, oturdukları. Evi tekrar teslim aldıklarını söylemediler; ama, Françoise öldükten sonra bu iş zaten kendiliğinden böyle olacakmış gibi, tabiî şekilde eve sahiboluyorlardı. Françoise gerçi hâlâ oradaydı, ama son sefere çıkmak üzere sarılıp sarmalanmıştı, eşyadan bir parça imiş gibi kimseye zarar vermiyordu. Lise, bir müddet oturduktan sonra, dolapları açıp, kendisi yokken eşyanın yer değiştirip değiştirmediğini muaye-

ne edecek kadar kendini unuttu. Buteau, etrafta nezaret eden, işinin erbabı bir mal sahibi gibi, ahırla inek damında dolaşmağa başlamıştı bile. Akşamına, karı koca ikisi de, âdeta evlerine tamamiyle yerleşmiş gibi idiler; şimdi, odanın tam ortasında duran tabuttan başka hiçbir şey onlara engel olamıyordu. Hoş, bir gececik daha sabretmek icabediyordu. Ertesi gün, erkenden, oda nihayet boşalacaktı.

Jean, şaşkın şaşkın, ne yapacağını bilemez bir halde, aile efradı arasında dolaşıp duruyordu. Önce, ev, eşya, Françoise'ın cesedi, ona ait gibi görünmüştü. Fakat saatler geçtikçe, bütün bunlar ondan ayrılıyor, başkalarına geçiyor gibi oluyordu. Gece olduğu zaman, artık onunla hiç kimse konuşmaz olmuştu, Jean, evin içinde, ağırlık veren bir sığıntıdan başka bir şey değildi. Bir yabancı olmanın, kendisini kapı dışarı etmek bahis mevzuu olur olmaz hepsi birleşen, hepsi anlaşan bu insanlar arasında kendi ailesinden hiç kimsesi bulunmamanın acısını, asla bu kadar şiddetle duymamıştı. Ölmüş biçare karısı bile artık onun malı olmaktan çıkmıştı. Öyle ki, cenazeyi beklemek istediğini söyleyince, Fanny, odada fazla kalabalık bulunduğu bahanesiyle onu dışarı çıkarmağa kalkmıştı. Yine de Jean inadetmiş, hattâ, konsolun gözündeki o yüz yirmi yedi frank parayı, oradan uçup gitmeyeceğine emin olmak için almayı akıletmişti. Lise, eve gelir gelmez, çekmece-

yi açtığı zaman, herhalde paraları da görmüş, damgalı kâğıdı da görmüştü, çünkü la Grande'la, telâşlı telâşlı fısıldaşmıştı; mevcut bir vasiyetname bulunmadığına emin olduğu içindir ki o andan itibaren, eve o kadar fütursuzca yerleşiyordu. Ama, parayı ele geçiremeyecekti. Jean, ileriyi düşünüp endişeleniyor, hiç değilse parayı elinde bulundurmak istiyordu. Sonra, geceyi, bir sandalye üstünde geçirmişti.

Ertesi gün, cenaze erkenden, saat dokuzda gömüldü; o akşam gidecek olan rahip Madeline, âyini yapıp mezara kadar gelebildi; fakat orada bayıldı, alıp götürmeğe mecbur oldular. Cenazede Charles'lar vardı, Delhomme'la Nénesse de vardı. Cenaze töreni rabıtalı oldu, fuzuli hiçbir şey yapılmadı. Jean ağlıyordu. Buteau gözlerini siliyordu. Son dakikada, Lise, ayaklarında derman kalmadığını, zavallı kızkardeşinin cenazesi peşinden katiyen gidemeyeceğini söyledi. Onun için, o, evde kalmıştı, la Grande, Fanny, Frimat kadın, Bécu kadın, daha başka komşu kadınlar cenazeyi takibediyorlardı. Dönüşte, bütün bu kalabalık, kilise meydanında bilhassa durdu, bir gün evvelinden beri tahmin edilen, beklenen sahneyi nihayet seyretti.

O ana kadar, Jean'la Buteau, Françoise'ın henüz tamamiyle soğumayan cesedi üzerinde boğuşmaktan korkarak, yüz yüze bakışmaktan

çekinmişlerdi. Şimdi, ikisi de, aynı azimli adımlarla eve doğru gidiyorlardı; bir taraftan da, yan bakışlarla biribirlerini süzüyorlar, içlerinden, sen şimdi görürsün, diyorlardı. Lise'in, cenaze alayına niçin iştirak etmediğini, Jean ilk bakışta anladı. Hiç değilse, eşyanın iri parçalarını eve taşımak için orada kalmak istemişti. Bir saat vakit yetmişti, çıkınları, Frimat kadının duvarı üstünden fırlatmış, kırılacak eşyayı el arabasiyle taşımıştı. En sonunda da, bir şamar atıp Laure'le Jules'ü avluya getirmişti; onlar, avluda itişmeğe başlamışlardı bile; Lise, Fouan babayı da ite kaka oraya getirmişti; ihtiyar, peykeye oturmuş, soluk alıyordu. Evi tekrar zaptetmişlerdi.

Buteau, Jean'ı kapının önünde durdurup, damdan düşercesine sordu:

— Nereye gidiyorsun?

— Evime dönüyorum.

— Evin mi? Neresi o, evin?... Burası değil herhalde. Burası bizim evimiz.

Lise koşup gelmişti; yumruklarını kalçalarına dayamış, kocasından daha şiddetli, daha hakaretli sözlerle avaz avaz haykırıyordu.

— Ne? Neymiş o? Ne istiyor, bu kokmuş?.. Zavallı kızkardeşimi ne zamandır zehirledi, ispatı meydanda, öyle olmasaydı, uğradığı

kazadan ölmezdi, malından buna hiçbir şey bırakmamakla da vasiyetini söylemiş oldu... Vur şuna, Buteau! İçeri girmesin, bize hastalık aşılar!

Jean, bu şidetli hücum karşısında dili tutulmakla beraber, yine muhakeme yürütmeğe çalıştı.

— Evin de, toprağında size kaldığını biliyorum. Ama, eşya ile hayvanların yarısı benim...

Lise onun sesini kesti:

— Yarısı mı? Amma da yüzsüz şeymişsin ha! Murdar pezevenk, sen buraya bir saç tarağı bile getirmedin, sırtında tek gömlekle geldin, bir de üstelik malın yarısını mı almağa kalkacaksın? Demek ki kadın sırtından geçineceksin ha, tam namussuslara yaraşır zanaat!

Buteau karısını destekliyordu, kapı eşiğini süpürür gibi el hareketiyle:

— Hakkı var, çek bakalım!... dedi. Sırtında ceketinle, ayağında çakşırından başka bir şey yoktu, onları al git, dokunmuyoruz.

Aile efradı, bilhassa, otuz metre kadar ötede duran Fanny ile la Grande, susuyorlar, Buteau'nun sözlerini, böylece sanki yerinde buluyorlardı. O zaman, Jean, bu hareket karşısın-

da sapsarı kesildi, iğrenç bir hesaba dayanan bu ithamla yüreği burkuldu, öfkelendi, o da onlar gibi haykırdı.

— Ya! Demek böyle, patırdı çıkarmak istiyorsunuz... Pekâlâ, istediğiniz o olsun. Bir kere, ben eve giriyorum, mal taksimi yapılmadıkça burası benim evimdir. Sonra, gidip mösyö Baillehache'ı getireceğim, her yeri mühürleyecek, beni de yeddiemin yapacak... Burası benim evim, defolup gitmek size düşer!

Öyle korkunç bir tavırla ilerlemişti ki, Lise kapının önünden çekildi. Fakat Buteau, Jean'm üstüne atılmıştı, boğuşmağa başladılar, mutfağın ortasına yuvarlandılar. Kavga içerde devam etti; şimdi acaba kapı dışarı hangisi atılacaktı, koca mı, abla mı, yoksa enişteml?

— Mal sahibi siz olduğunuza dair kâğıt gösterin bana.

— Kâğıda kıçımızı sileriz biz! Hak sahibi biziz ya, o kadarı yeter.

— Öyleyse bizim yaptığımız gibi, siz de mübaşirle gelin, jandarmaları getirin.

— Mübaşir de vız gelir bize, jandarmalar da! Onlara muhtaç olanlar, dolandırıcılardır. Namuslu insanlar,kendi hesaplarını kendileri görürler.

Jean, masayı siper almıştı; galebenin kendinde kalması için şiddetli bir ihtiyaç duyuyor, karısının biraz evvel can çekiştiği, tekmil saadetini içine sığdırmış gibi gördüğü bu evden ayrılmak istemiyordu. Buteau da öfkeden kuduruyor, zaptettiği bu yeri bırakmak istemiyor, bu işe son vermek gerektiğini anlıyordu.

— Hem, bunları bırak şimdi, dedi, can sıkıyorsun!

Masanın üstünden atlamış, Jean'a çullanmıştı. Fakat Jean bir iskemleye yapıştı, Buteau'nun bacaklarına doğru savurdu, onu yere devirdi; bitişik odaya girip kapanmağa hazırlanırken, kadının aklına, birdenbire, konsolun gözünde gördüğü yüz yirmi yedi frank para geldi. Jean'ın, o paraları almaya koştuğunu zannetti, daha atik davrandı, çekmeyi açtı, acı acı bağırdı:

— Para! Bu hınzır herif, geceleyin parayı aşırmış!

Bu sefer, Jean, cebindeki parayı kaptırmamak zorunda kalmış, artık mahvolmuştu. Paranın kendisine ait olduğunu, hesaplaşmağa razı olduğunu, hesap sonunda mutlaka kendisine borçlu çıkacaklarını, bağırarak söylüyordu. Fakat karı koca onu dinlemiyorlardı, kadın, üstüne çullanmıştı, kocasından daha kuvvetle yumruk indiriyordu. Çılgınca bir itişle

onu odadan çıkardılar, tekrar mutfağa ittiler; orada, üçü birden, karmakarışık bir top oldular, eşyanın köşelerine çarpma çarpına döndüler. Jean tekmeler savurarak Lise'den yakayı sıyırdı. Kadın tekrar saldırdı, tırnaklarını onun ensesine batırdı; Buteau da, hız alıp alıp, koç başıyla vurur gibi kafasıyla tos vuruyordu, Jean'ı evden dışarı attı, yolun ortasına serdi.

Karı koca orada durdular, vücutlarıyla kapıya siper oldular, ciyak ciyak bağırmağa başladılar:

— Hırsız, paramızı çaldı!... Hırsız! Hırsız! Hırsız!

Jean, toparlandıktan sonra, can acısıyla ve öfkeyle, dili dolaşarak cevap verdi:

— Pekâlâ, ben de Châteaudun'e gidip mahkemeye müracaat edeceğim, evime tekrar gireceğim, size zarar ziyan dâvası açacağım... Hoşça kalın!

Son bir tehdit işareti yaptıktan sonra, ovaya doğru tırmandı, gözden kayboldu. Aile efradı, döğüş başladığını görünce, başlarına dâvalar açılır korkusuyla, ihtiyaten savunup gitmişlerdi.

O zaman, Buteau'lar, vahşi bir zafer avazesiyle haykırdılar. Hele şükür, yabancıyı, gasıbı nihayet sokağa atmışlardı! Eve de dön-

müşlerdi, zaten döneceklerini de söylüyorlardı ya! Ev! Ev! Vaktiyle, ecdattan birinin yaptığı bu baba yadigârı eski eve tekrar kavuştuklarını görünce çılgın bir sevinç duydular, odalarda hora teptiler, kendi evlerinde haykırışmanın zevkini çıkarmak için, sesleri kısılıncaya kadar haykırıştılar. Çocukları Laure'la Jules de koşup geldiler, eski bir sobada davul çaldılar. Yalnız, Fouan baba, taş peykede oturup kalmış, gülmeden, bulanık gözleriyle onları seyrediyordu.

Buteau birdenbire durdu:

— Hay anasını sattığım! Tepeden gitti, sakın, toprağa bir zarar vermesin!

Saçma bir düşünceydi bu, fakat bu ihtiras avazesi onu şaşkına çevirmişti. Mal sahipliğinin verdiği endişeli bir sadme ile, yine toprak aklına geliyordu. Ah toprak! Toprağa, evden de fazla, canla başla bağlı idi! Kendi malı iki parça arasındaki boşluğu dolduran, tepedeki o toprak! Onun üç hektarlık parselini tamamlıyordu, o kadar güzeldi ki, Delhomme'da bile benzeri yoktu! Özlenen, elden gittiği sanılan bir kadın dönüp gelmiş gibi, bütün vücudu, sevincinden titremeğe başlamıştı. Beriki adam, toprağı alıp gidecek diye duyduğu divanece korku arasında, orayı derhal görmek ihtiyacı başını döndürdü. İşin doğrusunu öğrenmedik-

çe çok fazla rahatsız olacağım diye söylene söylene, koşarak giti.

Gerçekten, Jean, kasabadan dolaşmamak için ovaya çıkmıştı; alışkanlıkla, la Borderie yolundan gidiyordu. Buteau onu gördüğü zaman, o da, tesadüf, des Cornailles'daki tarlanın yanından geçiyordu; fakat durmadı, uğrunda o kadar çekiştikleri o tarlaya sadece kuşkulu ve kederli bir bakış fırlattı; sanki, onu, başına felâket getirmekle itham ediyordu! Çünkü bir hâtıra ile gözleri yaşarmıştı, Françoise'la ilk defa olarak konuştuğu günü hatırlamıştı. La Coliche, Françoise'ı, henüz küçük bir çocukken, des Cornailles'daki bir yonca tarlasında sürüklemiş değil miydi? Jean başını eğdi, yavaşlayan adımlarla uzaklaştı; onu gözetlemekte olan Buteau, henüz tamamıyla emin olamıyor, Jean'ın bir fenalık edeceğinden şüpheleniyordu, tarlaya o da yaklaşabildi, ayakta, orayı uzun uzun seyretti; tarla yerinde duruyordu, bir yerine zarar gelmişe benzemiyordu, ona kimse bir fenalık etmemişti. Tarlaya, tekrar ebediyen sahibolduğunu düşünerek yüreği genişliyor, kalbi ona doğru akıyordu. Çömeldi, iki eliyle yerden bir avuç toprak aldı, avucunda ezdi, kokladı, temasını duymak için parmaklarının arasından akıttı. Evet, toprak onun toprağı idi, o toprağı koklamaktan sarhoş olmuş gibi, şarkı mırıldanarak eve döndü.

Bu sırada, Jean, ayakları kendisini nereye götürdüğünü bilmeksizin, gözleri dalgın, yürüyordu. Önce, tekrar eve girmeyi sağlamak için mösyö Baillehache'ı görmek üzere Cloyes'ya koşmağa niyetlenmişti. Sonra öfkesi geçmişti. Eve bugün girse bile yarın çıkması icabedecekti. O halde, mademki olan olmuştu, bu derin acıya, kendini niçin derhal alıştırmayacaktı? Hem, bu alçaklar haklı idiler. Kendisi oraya yoksul gelmişti, yoksul gidiyordu. Fakat asıl fenasına giden şey, ona asıl boyun eğdiren şey, Françoise'ın, malını kendisine bırakmadığına göre, ölürken, işlerin bu yolda olmasını istediği kanaati idi. Onun için, Jean, derhal harekete geçmek fikrini terk ediyordu; yolda yürürken, öfke tekrar kafasını bürüdüğü zaman, yalnız, kendi hissesini, karısı ile arasındaki mal ortaklığına dahil ne varsa hepsinin yarısını almak için Buteau'ları mahkemeye sürükleyeceğine and içiyordu. Kendini kaz gibi yoldurur mu idi, görsünlerdi bak!

Jean başını kaldırıp baktı, kendini la Borderie'nin önünde görünce şaştı. Yarı buçuk farkında olduğu için için bir muhakeme, onu, bir sığınağa barınmağa gelir gibi, çiftliğe kadar getirmişti. Gerçekten de, eğer kasabadan ayrılmak istemiyorsa, iş vererek, barındırarak onu kasabada alıkoymak imkânını ancak orası sağlayabilirdi. Hourdequin'in ona öteden beri

teveccühü vardı, kendisini derhal kabul edeceğine şüphe etmiyordu.

Fakat, la Cognette'in, telâş içinde avludan geçtiğini uzaktan görünce endişelendi. Saat on birdi, Jean müthiş bir felâketle karşılaşmıştı. Genç kadın, sabahleyin, hizmetçiden evvel aşağı inmiş, merdivenin dibindeki kapağı, o çok tehlikeli yerdeki kapağı açık bulmuştu; Hourdequin de, belli bir basamağa çarpıp kırılmış, ta dipte, ölü olarak yatıyordu. La Cognette yaygarayı basmıştı, herkes koşuşmuştu, çiftlik dehşet içinde, altüsttü. Şimdi, çiftlik sahibinin cesedi, yemek odasında, bir şilteye uzatılmıştı, Jacqueline de, mutfakta, yüzü kederle altüsttü, gözleri kupkuru, dövünüp duruyordu.

Jean içeri girer girmez, genç kadın, ona hitabetti, boğuk bir sesle dert yandı:

— Söylemiştim, şu deliğin yerini değiştirsinler diyordum!... Ama, kapağı kim açık bıraktı acaba? Dün gece, ben yukarı çıkarken kapalı bulunduğuna eminim... Bu sabahtan beri, hep bunu düşünüyorum, bulamıyorum.

Jean, bu kaza karşısında hayretten donakalmıştı.

— Efendi sizden evvel mi aşağı indi? diye sordu.

— Evet, gün henüz ışıyordu. Ben uyuyordum. Birisi aşağıdan onu çağırıyormuş gibi geldi. Rüya görmüş olacağım... Çoğu defa böyle kalkar, uşakları, yataktan kalktıkları saatte kıstırmak için, hep karanlıkta aşağı inerdi... Herhalde deliği görmemiş, içine düşmüş olacak. Ama, bu kapağı kim açık bıraktı, kim açık bıraktı? Ah, bu beni öldürecek!

Jean, zihnine giren bu şüpheyi hemen uzaklaştırdı. Jacqueline'in bu ölümden hiçbir menfaati yoktu, kederi hamimî idi.

— Büyük bir felâket, dedi.

— Tabii! Büyük bir felâket, benim için çok büyük bir felâket!

Genç kadın, sanki etraftaki duvarlar yıkılıyormuş gibi, bitkin bir halde, bir iskemleye yığıldı. Nihayet kendisini nikâhlayacağını umduğu çiftlik sahibi, bütün malını vasiyetname ile kendisine bırakacağına yemin ettiği bu adam, hiçbir kâğıt imzalamağa vakit bulamadan ölmüştü işte! Jacqueline, ücret bile alamayacaktı, mal sahibinin oğlu gelecek, dediği gibi, onu tekme ile kapı dışarı edecekti. Birkaç mücevherle çamaşırdan, üstünde olanlardan başka hiçbir şeyi yoktu! Felâketti, mahvolmuştu!

Jacqueline'in, artık aklına getirmediği için söylemediği bir şey vardı ki, o da, bir gün

evvel, çoban Soulas'ı kovdurmuş olması idi. Genç kadın, çobanın mütemadiyen peşisıra dolaşıp kendisini gözetlemesine fena halde öfkelendiği için, çok ihtiyarladı, işe yaramıyor, diye ona kabahat buluyordu; Hourdequin, bu fikirde olmamakla beraber, Jacqueline'e boyun eğmişti; çünkü, şimdi, yola gelmişti, onun isteklerine öyle râm oluyordu ki, mesut gecelerini, bir köle inkıyadiyle ona ödüyordu. Soulas, gönül alıcı sözlerle ve vaitlerle işinden çıkarılmakla beraber, fersiz gözleriyle, efendisine dik dik bakmıştı. Sonra, felâketinin öcünü almak için, ağzını açmış, gözünü yummuş, Jacqueline şıllığı hakkında bütün bildiklerini, onun düşüp kalktığı sürü sürü erkeği, birçoklarından sonra gelen Tron'un macerasını, herkesçe malûm olan küstahça, hayâsızca kızgınlığı, ağır ağır konuşarak, ortaya dökmüştü; bu iş o dereceye geldi ki, kasabada herkes, efendi uşak artığından hoşlanıyor zâhir, diyorlar, demişti. Çiftlik sahibi, pür telâş, onu susturmağa çalışıyor, muvaffak olamıyordu; bu işi bilmemekte ısrar ediyor, Jecqueline'i kovmak zorunda kalacağını düşündükçe dehşet duyuyor, hakikati bilmek istemiyordu. İhtiyar, Jacqueline'le Tron'u kaç defa bastırdı ise hiçbir defasını unutmaksızın, sonuna kadar anlatmış, uzun zamandan beri biriken kinini boşaltmış, yüreği azar azar ferahlamıştı. Jacqueline'in bu gamsızlıktan haberi yoktu, çün-

kü Hourdequin, ona rasgelirse gırtlaklayacağından korkarak, kırlara doğru savuşmuştu; sonra, dönüşte, Tron'u kovmak kalmış, bahane olarak da, avluyu iğrenç derecede murdar tuttuğunu ileri sürmüştü. Jacqueline'in içine, gerçi o zaman bir şüphe girmişti; fakat inek çobanını müdafaaya kalkışmamış, o gece de çiftlikte kalmasına izin koparmış, Tron'u işinde alıkoymak için, meseleyi ertesi gün nasıl olsa yoluna koyacağını ummuştu. Bütün işler, on senedir inceden inceye yaptığı hesapları mahveden kaderin darbesi karşısında, şimdi, karmakarışık olmuştu.

Jean, mutfakta, Jacqueline'le yalnız bulunduğu sırada, Tron içeri girdi. Genç kadın, onu bir gün evvelinden beri görmemişti, öteki hizmetkârlar, aylak aylak, üzüntü içinde, çiftlikte dolaşıyorlardı. Jacqueline, Perche'li yanaşmayı, bu çocuk tenli koca hödüğü görünce, daha, içeriye yampiri girişini fark eder etmez haykırdı:

— Kapağı açan sensin!

Birdenbire, bütün meseleyi anlamıştı; Tron'un benzi sapsarıydı, gözleri testekerlek açılmıştı, dudakları titriyordu.

— Kapağı açan sensin, delikten aşağı yuvarlansın diye ona seslenen de sensin!

Jean, bu manzara karşısında hayretler içinde kalmış, gerilemişti. Hoş, Tron da, Jacqueline de, yüreklerine heyecan veren şiddetli ihtiras arasında, onun orada olduğunu unutmuşlardı. Tron, başım eğmiş, sinsi sinsi itiraf ediyordu:

— Evet benim... Beni işten kovmuştu, bir daha seni göremeyecektim, olacak iş değildi bu... Hem zaten, o ölürse, serbes kalıp birleşiriz, diye düşünmüştüm.

Jacqueline bütün varlığını isyanla dirilten bir sinir gerginliği içinde, katılıp kalmış, onu dinliyordu. Beriki, kalın kafasının içinde hazırladığı şeyi, emri altında bulunduğu efendiye karşı beslediği aşağılık vahşi kıskançlığı, sırf kendisinin olmasını istediği bu kadına sahibolmayı sağlamak için kurduğu sinsi cinayet plânını, memnun homurtularla anlatıyordu.

— İşi yaptıktan sonra, senin memnun olacağını sandımdı... Sana bir şey söylemedimdi, çünkü üzülürsün diye düşünmüştüm... Şimdi artık efendi yok, seni almağa geldim, buradan çıkıp gidelim, evlenelim diye.

Jacqueline, sert sert haykırdı:

— Sen mi? Ayol ben seni sevmiyorum, seni istemiyorum ki!... Ya! demek ki bana sahibolmak için onu öldürdün! Sen, benim zannettiğimden de daha aptalmışsın. Efendi daha

bana nikâh etmeden, vasiyetnameyi yazmadan, böyle aptallık olur mu?... Beni mahvettin, ağzımdan lokmamı aldın. Sen onun değil, benim kemiklerimi kırdın, anlıyor musun, hayvan? Bir de senin peşinden geleceğim sanıyorsun, öyle mi? Bana iyi baksana kuzum, benimle alay mı ediyorsun sen?

Şimdi de Tron, bu beklemediği muameleden afallamış, ağzı bir karış açık, onu dinliyordu.

— Gönül eğlendirdim, beraber keyfettik diye, boyuna bana musallat olacağını mı zannediyorsun? Evlenecekmişiz. Yağma yok! Canım erkek isterse, daha aklı başında bir tane bulurum... Haydi bakalım, defol şuradan, rahatsız ediyorsun beni... Seni sevmiyorum, seni istemiyorum. Defol!

Tron bir öfke sarsıntısı geçirdi. Bu da ne demekti? Boşu boşuna mı adam öldürmüştü? Jacqueline onun malı idi, onu ensesinden yakalayıp götürecekti.

— Sen yaman bir orospusun, diye homurdandı. Ama, ne olursa olsun, benimle beraber geleceksin. Yoksa öteki gibi, senin de icabına bakarım.

La Cognette, yumruklarını sıktı, Tron'un üzerine yürüdü:

— Hele bir dene bakalım!

Tron, iriyarı, çok kuvvetliydi; Jacqueline, ince endamıyla, narin güzel kız vücuduyla pek çelimsizdi. Fakat, Tron onu, ısırmağa hazır dişleriyle, bir çift bıçak gibi pırıltılı, keskin bakışlı gözleriyle öyle korkunç gördü ki, kendisi geriledi.

— Bitti artık, defol!... Seninle yatmaktansa erkek yüzü görmemeğe razıyım... Defol, defol, defol!

Tron, korkudan sinen, öç almayı, sinsice, başka zamana bırakan, yırtıcı ve kahpe bir hayvan gibi ricat etti, geri geri çekilip giti. Giderken, genç kadına baktı, şu sözü ilâve etti:

— Ya diri ya ölü, mutlaka elime geçeceksin!

O, çiftlikten, çıkınca, Jacqueline, rahat bir nefes aldı. Sonra, ürpererek döndü, Jean'ı orada görünce hiç şaşmadı, içinden gelen bir hamle ile, sözünü sakınmadan:

— Ah, hergele, dedi, beni de beraber götürmeyeceklerini bilsem, şunu jandarmalara yakalattıracağım ama!

Jean, donup kalmıştı. Genç kadında, şimdi asabi bir tepki olmuştu. Nefesi daraldı, hıçkırarak, Jean'ın kolları arasına düştü, bedbah-

tım, evet, bedbahtım, çok bedbahtım, diyordu! Göz yaşları durmadan akıyordu, haline acımasını istiyor, sevilmek istiyordu, sanki kendisini Jean'ın alıp götürmesini, yanında alıkoymasını istiyormuş gibi, ona sarılıyordu. Jean pek sıkılmağa başlamıştı; tam o sırada, çiftlik uşaklarından birinin gidip haber verdiği, ölünün kaynı noter Baillehache, avluda, arabasından indi. O zaman, Jacqueline ona koştu, derdini dökmeğe başladı.

Jean mutfaktan kaçmış, kendini yağmurlu bir mart seması altında, düz ovada bulmuştu, Fakat ürpertisi kendi felâketinin matemine eklenen bu macera onu şaşırtmıştı, etrafını görmüyordu. Talihsizliği son haddini bulmuştu, eski efendisi Hourdequin'in âkıbetine acımakla beraber, yine, bencil bir duygu ile, adımlarını hızlandırıyordu. La Cognette'le zamparasını ele vermek onun üstüne vazife değildi, adalet gözünü açsın, görsündü. Sanki kendisini suç ortağı görüyormuş gibi, arkasından sesleniyorlar sanarak, iki defa dönüp baktı. Ancak, Rognes'un ilk evleri önüne vardığı zaman rahat nefes aldı; şimdi, çiftlik sahibinin kendi işlediği günah yüzünden öldüğünü düşünüyor, kadınlar olmasa, erkekler çok daha mesut yaşarlardı hakikatini, o büyük hakikati aklından geçiriyordu. Yine Françoise'ı hatırlamıştı, büyük bir teessürle boğulur gibi oluyordu.

Jean, kasabanın kapısına gelince, çiftliğe iş istemek için gitmiş olduğunu hatırladı. Bu hatırına gelir gelmez yüreğine bir tasa düştü, o saatte hangi kapıyı çalabileceğini düşündü, sonra, Charles'ların, birkaç günden beri bir bahçıvana ihtiyaçları olduğu aklına geldi. Gidip, o bahçıvanlığa kendisini almalarını söylese ne olurdu? Ne de olsa, yine bir parça aileden sayılırdı, bu belki bir tavsiye yerine geçerdi. Derhal Roseblanche'a giti.

Saat birdi, hizmetçi onu içeri aldığı zaman, Charles'lar yemeğin sonunda idiler. Tam o sırada, Élodie, fincanlara kahve koymakla meşguldü; mösyö Charles, kuzene yer gösterdi, bir fincan kahve içmesini söyledi. Jean, bir gün evvelinden beri bir şey yemediği halde, teklifi kabul etti. Canı hiçbir şey istemiyordu, kahve belki biraz diriltirdi. Fakat, kendini masanın başında, bu burjuvalarla birlikte görünce, bahçıvanlığa talibolmağa cesaret edemedi. Biraz sonra, bir sırasını getirip lâfı açabilirse o zaman söyleyecekti. Madam Charles ona acımağa, zavallı Françoise'ın ölümüne ağlamağa başlamıştı, Jean da rikkate geliyordu. Bu akraba, herhalde, Jean'ın kendileriyle vedaa geldiğini sanıyorlardı.

Bir aralık, hizmetçi kız, baba oğul Delhomme'ların geldiğini haber verince Jean unutuldu.

— Buyursunlar; iki fincan daha getirin.

Bu geliş, Charles'lar için, sabahtan beri büyük bir mesele olmuştu; mezarlıktan ayrıldıktan sonra, Nénesse, Roseblanche'a kadar onlarla beraber gelmişti; madam Charles, Élodie ile birlikte eve girerken, o, mösyö Charles'ı durdurmuş, eğer anlaşabilirlerse, 19 numaraya müşteri olduğunu uluorta söylemişti, İfadesine göre, içyüzünü bildiği bu ev, yok pahasına satılacaktı; Vaucogne, evi öyle aşağılık hale getirmişti ki, beş bin franga müşteri bulamayacaktı; evin içinde her şeyi baştan aşağı değiştirmek lâzımdı, mobilya eskimişti, sermayelerin intihabında zevksiz davranılıyordu, çok kötü şeylerdi, öyle ki askerler bile başka yere gidiyorlardı.

Nénesse, yirmi dakikaya yakın, müesseseyi böyle kötülemiş, amcasını serseme çevirmiş, işteki anlayışına, pazarlıktaki ustalığına, gençliğine rağmen gösterdiği olağanüstü istidatlara onu hayrette bırakmıştı. Vay aslan! Gözünden bir şey kaçmayan, tuttuğunu koparan bir idareci olacaktı! Bunları anlattıktan sonra, Nénesse, işi daha ciddî konuşmak üzere, yemekten sonra babasiyle birlikte tekrar geleceğini söyleyip ayrılmıştı.

Mösyö Charles, eve dönünce bu meseleyi madam Charles'a açtı. Bu oğlanda bu kadar

istidat görünce o da şaşıp kaldı. Ne olurdu, damatları Vaucogne'da, bunun yarısı kadar kabiliyet olsaydı! Delikanlının, kendilerine kazık atmaması için sıkı durmak lâzımdı. Élodie'nin çeyizini mahvolmaktan kurtarmak bahis mevzuu idi. Lâkin, korkularına rağmen, yenemedikleri bir sempati duyuyorlardı, 19 numarayı, zararına da olsa, ona eski şâşaasını verecek erbap bir adamın becerikli ve kuvvetli ellerine geçmiş görmek istiyorlardı. O sebeple, Delhomme'ları, çok dostça karşıladılar.

— Bir kahve içersiniz, değil mi?... Élodie, şekeri getir.

Jean, sandalyesini geriletmişti, hepsi masanın etrafına toplanıp oturdular. Delhomme yeni traş olmuştu, güneşten kavruk yüzüyle, kımıldamadan oturuyor, diplomatça bir temkinle, tek kelime konuşmuyordu; Nénesse ise, pür tuvaletli, cilâlı ayakkaplarıyla, sırma dallı yeleğiyle, mor kravatiyle, gayet serbest, gülümser, cazipti.

Élodie, kızararak şekerliği uzatınca, Nénesse ona baktı, iltifatlı bir söz aradı:

— Şekerleriniz pek iri, kuzenim, dedi.

Élodie daha fazla kızardı, sevimli bir delikanlının bu sözü, mâsum yavrucağı öyle şaşırtmıştı ki, ne cevap vereceğini bilemedi.

Nénesse, sabahleyin kurnaz davranmış işin ancak yarısını anlatmıştı. Cenazede, Élodie'yi görmüş, plânı birdenbire genişlemişti; yalnız 19 numaralı evi almakla kalmayacaktı, genç kızı da almak istiyordu. Mesele sade idi. Bir kere, hiçbir para sarf edilecek değildi. Élodie'yi, evi çeyiz olarak verirlerse alacaktı; sonra da, bu gün için, genç kız, kendisine o kusurlu çeyizi getiriyordu ama, ilerde, Charles'lardan, miras olarak koskoca bir servete konacaktı. Nénesse, kızı derhal istemeyi aklına koyduğu için babasını beraber getirmişti.

Bir müddet havadan bahsedildi; hava, mevsime göre gerçekten güzeldi. Armut ağaçları gerçi çiçek açmıştı, ama çiçekler dayanacak mıydı acaba? Kahveler içilip bitmek üzere idi, lâfın arkası kesilmişti. Mösyö Charles, birdenbire Élodie'ye:

— Cicim, dedi, bahçeye çıkıp bir parça dolaşsana.

Delhomme'ları bir an evel söyletmek istediği için onu odadan çıkarıyordu.

Nénesse lâfa karıştı:

— Affedersiniz, amcacığım, müsaade etseniz de kuzenim yanımızda kalsa... Size bahsedeceğim şey onu da ilgilendirir; bir işi tekrar tekrar konuşmaktansa, bir çırpıda halletmek daha iyidir, değil mi?

Sonra ayağa kalktı, iyi terbiye görmüş bir aile çocuğu gibi, dileğini söyledi:

— Diyeceğim şu ki, eğer razı olursanız, kendisi de razı olursa, kuzenimle evlenmek beni bahtiyar edecektir.

Bu sözlerin etrafta uyandırdığı hayret pek büyük oldu. Fakat bilhassa Élodie öyle heyecanlandı ki, oturduğu sandalyeden kalktı, kulaklarına kadar kıpkırmızı kesilecek derecede utandı, şaşaladı, Madam Charles'ın boynuna sarıldı; büyük annesi, var kuvvetiyle onu teskine çalışıyordu.

— Aman, nonoşum, bu kadarı fazla, aklını başına al bakayım!... Seni almak istiyorlarsa, yiyecek değiller ya... Kuzenin fena bir şey söylemedi ki; onun yüzüne baksana, münasebetsizlik etme.

Hiçbir tatlı söz, Élodie'yi, yüzünü göstermeğe razı edemedi. Nihayet, mösyö Charles:

— Vallahi, oğlum, bu müracaatini hiç beklemiyordum, dedi. Bundan bana daha evvel bahsetseydin belki daha iyi olurdu, çünkü, görüyorsun ya, yavrucağımız ne kadar duygulu... Ama, ne olursa olsun, emin ol ki sana teveccühüm vardır, çünkü iyi bir çocuğa benziyorsun, çalışkansın da.

O ana kadar yüzünün hiçbir çizgisi kıpırdamayan Delhomme'un ağzından bir kelime çıktı:

— Elbette!

Jean da, terbiyeli görünmek gerektiğini anladı, ilâve etti:

— Oo! Tabii öyledir.

Mösyö Charles sakinleşiyordu, Nénesse'in zengin bir köylü ailesinin biricik oğlu, genç, hamarat bir çocuk olduğunu, Élodie için fena bir koca olmadığını düşünmüştü bile. Torunu, bundan daha iyisini bulamazdı. Nitekim, madam Charles'la bir kere bakıştıktan sonra, devam etti:

— Çocuğun kendisine ait bir iş bu. Bu meselede, hiçbir zaman arzusuna aykırı hareket edecek değiliz, o nasıl isterse öyle olsun.

Bunun üzerine, Nénesse, kibarca, dileğini tekrarladı:

— Kuzenim, bana şeref ve zevk bahsetmiş olacaksınız, eğer...

Élodie, yüzünü hâlâ büyük annesinin göğsüne saklıyordu, fakat, Nénesse'in sözünü bitirmesine meydan bırakmadı, başını, büyük annesinin göğsüne daha fazla bastırdı, üç defa şiddetle salladı, teklifi kabul etti. Gözlerini örtmesi, ona herhalde cesaret veriyordu. Hazır bulunanlar, kızın, teklifi kabul etmekte gösterdiği bu aceleye şaşıp kalmışlardı, hepsinin

nutku tutulmuştu. Acaba Élodie, yüzünü pek az gördüğü bu oğlanı seviyor mu idi? Yoksa, yakışıklı erkek olsun da, kim olursa olsun, bir koca mı istiyordu?

Madam Charles, kızın saçlarını öptü, gülümseyerek:

— Vah yavrum vah! Vah yavrum vah! dedi.

Mösyö Charles:

— Pekâlâ! dedi. Mademki kendisi istiyor, biz de razıyız.

Fakat aklına bir şey gelmiş, tasalanmıştı. Ağır göz kapakları kapandı, üzüntülü bir el hareketiyle:

— Öteki meseleyi, bana bu sabah teklif ettiğin işi, tabii bir tarafa bırakıyoruz, dedi.

Nénesse hayret etti:

— Niçin bırakalım?

— Nasıl niçin? Çünkü... A canım... Anlıyorsun ya işte!... Yirmi yaşına kadar onu Visitation rahibelerinin manastırında okuttuktan sonra... Hâsılı, imkân yok!

Göz kırpıyor, ağzını çarpıtıyor, maksadını anlatmağa çalışıyor, lüzumundan fazla şey söylemiş olmaktan korkuyordu. Yavrucak, bunca

tahsil görmüş bir küçük hanım, her şeyin cahili olarak mutlak bir safiyet içinde büyütülmüş bir kız, nasıl olur da Jufis sokağına gidebilirdi?

Nénesse, ulu orta:

— Yoo! Olmadı, dedi, bu işime gelmez... Ben iş sahibi olmak için evleniyorum, hem kuzenimi isterim, hem evi.

Madam Charles:

— Şekerci dükkânını mı? diye haykırdı.

Bu kelime ortaya atılınca, hepsi onu dillerine doladılar, belki on defa tekrarladılar. Şekerci dükkânı, haydi canım, olacak şey miydi bu? Delikanlı ile babası, o yeri çeyiz olarak istemekte ısrar ediyorlar, bundan vazgeçilemiyeceğini, gelinin asıl serveti o olduğunu söylüyorlardı; Jean'ı şahit tutuyorlardı, o da, baş sallayarak, bu sözleri doğru buluyordu. Derken, hepsi, bağıra bağıra konuşmağa başladılar, dalgınlıklarına gelip evden, adlı adınca bahsediyorlar, açık açık tafsilât veriyorlardı. Tam o esnada, beklenmedik bir hâdise, hepsini susturdu.

Élodie, nihayet, usul usul başını kaldırmıştı; narin, solgun, fakrüddemli bâkire vücuduyle, solgun gözleri, renksiz saçlarıyla, gölgede sürmüş iri bir zambak gibi haliyle ayağa kalktı. Onlara baktı, fütursuzca:

— Kuzenimin hakkı var, dedi, bu işten vazgeçilemez.

Madam Charles'ın ağzı bir karış açık kalmıştı, dili dolaşarak:

— Ama, nonoşum, sen bilmiyorsun ki... dedi.

— Biliyorum... Victorine bana çoktan her şeyi anlattı, Victorine yok mu idi hani, erkeklerin yüzünden kovulan hizmetçi, işte o... Biliyorum, düşündüm, bu işten vazgeçilemez, vallahi.

Charles'lar, hayretten donup kalmışlardı. Gözleri testekerlek açılmıştı, derin bir şaşkınlıkla Élodie'ye bakıyorlardı. Bu ne işti! Kız, 19 numarayı biliyordu, orada ne yapıldığını, ne kazanıldığını biliyordu, hâsılı zanaatı biliyordu da bu kadar sükûnetle bahsediyordu ha? Ah! bu mâsum gençler, her şeye temas ettikleri halde yüzleri kızarmıyordu!

Élodie, tekrar:

— Bu işten vazgeçilemez, dedi. Çok iyi iş, çok fazla para getiriyor!... Hem de sizin açtığınız bir ev, orada o kadar çalışmışsınız, ailenin elinden çıkmalı mı?

Mösyö Charles, bu sözleri işitince pek heyecanlandı. Şaşkınlığı arasında, kalbinden ko-

pup boğazına tıkanan, tarife sığmaz bir teessür duyuyordu. Ayağa kalkmıştı, sendeledi, kendisi gibi ayakta duran, helecan içinde titreyen madam Charlesa yaslandı. İkisi de, torunlarının bir fedakârlığa katlanmak istediğini sanarak, telâşla reddediyorlardı:

— Ah, cicim! Ah, cicim!... Hayır, hayır, olmaz cicim...

Fakat Élodie'nin gözleri yaşarıyordu, parmağında takılı annesinin nişan halkasını, 19 numaralı evde, işten aşınmış o nişan halkasını öptü.

— Olur, olur, bırakın da fikrimi söyleyeyim... Ben annem gibi olmak istiyorum. Onun yaptığını ben de yapabilirim. Bunda namusa dokunur bir şey yok, bu işi siz de yapmışsınız. Emin olun, çok hoşuma gidiyor. Görürsünüz bak, kuzenime nasıl yardım edeceğim, ikimiz elele verip evi nasıl kalkındıracağız! Bu iş yürümelidir, siz beni daha tanımıyorsunuz!

Bunun üzerine, bütün itirazlar durdu, Charles'lar hüngür hüngür ağlamağa başladılar. Rikkatten boğuluyorlar, çocuk gibi hıçkırıyorlardı. Şüphesiz, Élodie'yi, böyle bir düşünceyle yetiştirmiş değillerdi; ama, soyuna çekince ne yapabilirlerdi? İstidat kendini gösteriyordu; Estelle'de de tıpkı böyle olmuştu; onu da Visitasyon manastırına kapatmışlardı,

en sert ahlâk kaidelerine bağlı, her şeyin cahili olarak büyütmüşlerdi; buna rağmen, eşsiz bir umumhaneci olmuştu. Terbiyenin hiçbir tesiri yoktu, her şey zekâya bağlı idi. Fakat Charles'ların derin teessürüne, zaptedemeyip döktükleri göz yaşlarına asıl sebep, 19 numaranın, bu kendi eserlerinin, bu kendi vücutlarından bir parçanın, iflâstan kurtulacağını düşünüp iftihar duymaları idi Élodie ile Nénesse gençliğin canlı ateşiyle, orada, onların sülâlelerini devam ettireceklerdi. Evi, şimdiden mamur, halkın itibarını kazanmış, pırıl pırıl, hulâsa, kendi devirlerinin en güzel günlerinde, Chartres'da şâşa saçtığı zamanki haliyle görür gibi oluyorlardı. Mösyö Charles, konuşmak imkânını bulunca, torununu kolları arasına aldı:

— Baban bizi çok üzdü, sen bizi teselli ediyorsun, meleğim, dedi.

Élodie'yi, madam Charles da kucakladı, bir tek vücut oldular, göz yaşları biribirine karıştı. Onların ağzından bir taahhüt almak istiyen Nénesse:

— İş tamam, değil mi? diye sordu.

— Evet, tamam.

Delhomme, oğlunu hiç ummadığı şekilde, zengin bir kapıya damat verdiği için pek mem-

nun bir baba gibi, sevinç içindeydi. Temkinliliğine rağmen kıpırdandı, kendi mütalâasını söyledi:

— Haydi hayırlısı! Siz nâdim olmazsanız, biz asla nâdim olmayız... Çocuklara talih açıklığı temenni etmeğe lüzum yok. Kazanç olunca, iş daima yolunda gider.

Bu son hüküm üzerine, teferruatı sükûnetle görüşmek üzere tekrar oturdular.

Fakat Jean, kendinin fazla geldiğini anladı. Bu heyecanlı sahneler arasında, vücudunun fazlalık teşkil ettiğini kendisi de anlıyordu, odadan dışarı nasıl çıkacağını bilse daha evvel savuşacaktı. Nihayet, mösyö Charles'ı bir kenara çekti, bahçıvanlık işinden bahsetti. Mösyö Charles'ın vakur yüzü ciddîleşti. Kendi evinde bir akrabaya iş vermek mi, asla! Akrabaya iyi iş gördürülemez, akraba tepe tepe kullanılamazdı. Hem, zaten o işe, bir gün evvel bir başkasını almıştı. Bunun üzerine, Jean çekilip giderken, Élodie de, ahenksiz bakire sesiyle, babam huysuzluk ederse ben onu yola getirmesini bilirim, diyordu.

Jean, evden çıkınca, iş bulmak için nereye başvuracağını bilmez bir halde, ağır adımlarla yürüdü. O yüz yirmi yedi franktan, karısının cenaze masrafını ödemiş, mezarlıkta, haç ve mezar süsü parası vermişti. Paranın, pek pek

yarısına yakın bir şey kalmıştı. Üç hafta, bununla nasıl olsa geçinirdi, sonra Allah kerimdi. Ağır işten yılmıyordu, biricik tasası, açacağı dâvadan dolayı Rognes'dan ayrılmamak meselesi idi. Saat üçü, sonra dördü, beşi çaldı. Jean uzun müddet kırlarda dolaştı, kafasının içi karmakarışık hulyalarla dolu idi, kâh la Borderie'yi, kâh Charles'ların evini düşünüyordu. Her yerde aynı meseleydi: para ve dişi; bu yüzden ölünüyor, bu yüzden yaşanıyordu. Kendi felâketinin de tamamiyle bundan ileri gelmesinde şaşılacak bir şey yoktu. Bacakları dermansızlıktan bükülüyordu, hâlâ bir şey yemediğini hatırladı, tekrar kasabaya döndü; kira ile oda veren Lengaigne'in oraya yerleşmeyi kararlaştırmıştı. Fakat kilise meydanından geçtiği sırada, o sabah kovulduğu evi görünce, yine kan başına çıktı. İki pantolonu ile redingotunu, niçin o alçaklara bırakacaktı? Bunlar kendi malı idi, yeni baştan kavgaya tutuşmak pahasına da olsa, bu malları istiyordu.

Ortalık kararıyordu. Jean, taş peykenin üstünde oturan Fouan babayı güçlükle seçebildi. İçinde bir mum yanan mutfağın kapısı önüne vardığı sırada Buteau onu gördü, yolunu kesmek için ileri atıldı.

— Vay anasını sattığım! Yine mi geldin?... Ne istiyorsun?

— İki pantolonumla redingotumu istiyorum.

Müthiş bir kavga başladı. Jean inadediyor, dolabı karıştırmak istiyordu; Buteau, eline bir bağcı bıçağı almış, eşiği aşarsan gırtlağını keserim diye yemin ediyordu. Nihayet, içerden, Lise'in şöyle haykırdığı işitildi:

— Bana bak, verelim şunun paçavralarını geri be!... O kokmuşun esvaplarını sen giymezsin!

İkisi de sustular. Jean bekledi. O sırada, arkadan, taş peykede oturan Fouan babanın sesi geldi; bunak ihtiyar, boğuk sesiyle, sayıklar gibi konuşuyordu:

— Çekil git buradan! Kızı şişledikleri gibi, seni de şişlerler!

O zaman Jean'ın gözü açıldı. Françoise'ın ölümünün de,ısrarlı sükûtunun da sebebini anladı. Zaten kuşkulu idi, Françoise'ın, ablasıyla eniştesini giyotinden kurtarmak istediğine artık şüphesi kalmadı. Korkudan saçları diken diken oluyordu, Lise'in, açık kapıdan fırlatıp attığı pantolonlarla redingot suratına çarptığı halde, ne ağzını açıp bir şey söyledi, ne bir hakaret yaptı.

— Al! İşte, murdar paçavraların burada!... Öyle leş gibi kokuyor ki, evimizde dursaydı bize veba geçirecekti!

Jean, esvaplarını toparladı, çekilip gitti. Ancak, avludan çıkıp da yola vardığı zamandır ki, yumruğunu eve doğru uzattı, sessizliği yırtan bir tek kelime haykırdı:

— Katiller!

Sonra, karanlık geceye daldı, gözden kayboldu.

Buteau şaşırıp kalmıştı, çünkü, Fouan babanın uykuda sayıkladığı söz, vücuduna bir kurşun gibi saplanmıştı. Ne olacaktı şimdi? Meselenin, Françoise'la birlikte gömüldüğünü zannettiği halde, bir de jandarmalar mı işe karışacaklardı? Françoise'in, o sabah mezara indiğini göreli beri rahat nefes alıyordu; halbuki, işte ihtiyar her şeyi biliyordu! Aptallık taklidi yapıp onları mı gözetliyordu acaba? Bunu düşününce, Buteau'nun endişesi büsbütün arttı, öyle rahatsız olmağa başladı ki, tabağındaki çorbanın yarısını içmedi. Lise de meseleyi öğrenince tir tir titremeğe başladı, o da yemek yiyemedi.

Kavuştukları evde geçirilecek o ilk geceyi, ikisi de bir cümbüş gecesi yapmışlardı. Fakat, feci bir felâket gecesi oldu. Laure'la Jules'ü, başka tarafa yerleştirinceye kadar, şimdilik, konsolun önüne serdikleri bir döşeğe yatırmışlardı; çocuklar henüz uyumadan, karı koca, mumu söndürmüşler, yatağa girmişlerdi. Fakat

gözlerini yummalarına imkân yoktu, kızıl kor üstündeymiş gibi o yandan o yana dönüyorlardı, nihayet yavaş sesle konuşmağa başladılar. Ah bu baba! Çocuklaşmağa başlayalı beri ne ağır yük oluyordu! Öyle pahalıya mal oluyordu ki, bellerini çökertecek kadar ağır geliyordu! Öyle çok ekmek yiyordu ki tasavvur edilemezdi, hem de pisboğaz dı, eti avuçla yiyor, şarap içerken sakalına döküyordu, öyle pisti ki, manzarası mide bulandırmağa yetiyordu. Üstelik, şimdi hep pantolonsuz dolaşıyordu, onu, küçük kızların yanında, pantolonunu sıyırırken görmüşlerdi. Tükenmiş bir ihtiyar hayvan merakı idi bu, gençliğinde, benzerlerinden daha ahlâksız olmayan bir erkek için, iğrenç bir âkıbetti. Allah bilir, kafasına bir kazma vurup öldürülse yeri idi; öyle ya, kendiliğinden bir türlü ölüp gidemiyordu!

Buteau:

— Üflesem düşecek halde olduğunu düşünüyorum da, diye mırıldandı. Halbuki boyuna yaşıyor, bize yük oluyor, umurunda bile değil! Bu cenabet moruklar, ne kadar az iş görüp ne kadar az kazansalar, o kadar fazla demir atarlar!... Bu bizimki gebermeyecek, vesselâm!

Lise de, arka üstü yattığı yerde:

— Tekrar yanımıza gelişi fena oldu, dedi... Fazla rahat edecek, bir bu kadar daha yaşa-

yacak... Eğer benim Allahtan bir dileğim olsa, onu evde bir gececik bile yatırmaması için yalvarırdım.

O da, kocası da asıl tasalarını söylemeğe yanaşmıyorlardı; başlıca dertleri Fouan babanın her şeyi bilmesi idi, ihtiyar, mâsum bir şekilde de olsa, onları ele verebilirdi. Bu, artık tüy dikiyordu. Fouan babanın, onlara masraf kapısı olmasına, rahatsızlık vermesine, çaldıkları tahvilâttan rahat rahat faydalanmalarına engel olmasına uzun zaman tahammül etmişlerdi. Fakat, söyleyeceği bir sözle boyunlarını vurdurması, yoo, bu kadarına müsaade edilemezdi. Bu işe bir düzen vermek lâzımdı.

Lise, birdenbire:

— Gidip bakacağım, uyuyor mu, dedi.

Mumu yaktı, Laure'la Jules'ün derin uykuda olduklarına kanaat getirdikten sonra, sırtında bir gömlekle, pancarların durduğu odaya gitti; ihtiyarın demir karyolasını oraya kurmuşlardı. Dönüp geldiği zaman tir tir titriyordu, döşeme taşları üstünde ayakları donmuştu, yorganın altına tekrar girdi, kocasına sokuldu; Buteau, ısıtmak için, onu kolları arasına aldı.

— Ne haber?

— Uyuyor. Nefesi daraldığı için, sazan balığı gibi ağzı açık.

Bir susma oldu, fakat, sarmaş dolaş yattıkları yerde ne kadar sussalar, kafalarının içinde, düşüncelerinin atışını işitiyorlardı. Nefesi daima daralan bu ihtiyarın işini tamam etmek ne kadar kolaydı. Ağzına ehemmiyetsiz bir şey, bir mendil tıkamak kâfiydi, hattâ yalnız parmaklar yeterdi, ondan kurtuluverirlerdi. Hem bu ona âdeta bir hizmet sayılırdı. Başkalarına da, kendi nefsine de yük olmaktansa, mezarlıkta rahat rahat uyumak daha iyi değil miydi?

Buteau, Lise'i hâlâ kolları arasında tutuyordu. Şimdi, damarlarındaki kan bir arzu ile tutuşuyormuş gibi, ikisi de cayır cayır yanıyordu. Buteau, Lise'i birdenbire bıraktı, yalınayak, o da döşeme taşları üstüne atıldı.

— Ben de gidip bakayım, dedi.

Elinde mum, odadan çıktı; Lise, nefesini tutarak, karanlıkta gözleri alabildiğine açık, kulak kabartıyordu. Fakat dakikalar geçiyor, bitişik odadan kulağına hiçbir gürültü gelmiyordu. Nihayet, Buteau'nun, ışıksız dönüp geldiğini, ayaklarının fısırtısından anladı; Buteau, öyle heyecanlı idi ki, nefesinin hırıltısını zaptedemiyordu. Karyolaya kadar ilerledi, eliyle yoklayarak Lise'i aradı, kulağına yavaşça fısıldadı:

— Kalk gel, tek başıma cesaret edemiyorum.

Lise, bir yere çarpmak korkusu ile kollarını ileri doğru uzatarak, Buteau'nun peşisıra yürüdü. Artık soğuğu hissetmiyorlardı, gömlekleri vücutlarına fazla geliyordu. Mum, ihtiyarın odasında, yerde bir köşede duruyordu. Fakat aydınlığı yetiyordu, Fouan babanın, başı yastıktan kaymış, sırtüstü yattığı görülebiliyordu. İhtiyarlıktan öyle katılmış, öyle bir deri kemik kalmıştı ki, alabildiğine açık ağızdan çıkan sıkıntılı soluk da olmasa, ölü zannedilebilirdi. İhtiyarın hiç dişi yoktu, ağzı kara bir oyuktan ibaretti, dudaklar bu oyuğa giriyor gibiydi; karı koca, dibinde hayat eseri olup olmadığını anlamak ister gibi, bu oyuğa doğru eğildiler. Kalçaları biribirine değerek, yanyana, uzun uzun baktılar. Fakat kolları gevşiyordu, rastgele bir şey alıp bu oyuğa tıkamak hem çok kolay, hem çok ağır bir işti. Çekilip gittiler, tekrar dönüp geldiler. Kuruyan dilleriyle bir kelime söylemelerine imkân yoktu, yalnız gözleri konuşuyordu. Lise, bir bakışla, Buteau'ya yastığı göstermiş, haydi de, ne bekliyorsun? demek istemişti. Buteau, gözlerini kırpıştırıyor, kendi yerine onu ileri sürüyordu. Lise, birdenbire öfkelendi, yastığı kaptı, ihtiyarın yüzüne yapıştırdı.

— Korkak herif! Her işi kadınlar görsün, değil mi?

O zaman, Buteau da atıldı, vücudunun bütün ağırlığı ile yüklendi; bu arada, Lise de

yatağın üstüne çıkıp oturmuş, istiskalı kısrak sağrısına benzeyen gerisiyle bastırıyordu. Kuduz bir hırs içinde, ikisi de, yumruklarıyla, omuzlarıyla, bacaklarıyla yuğuruyorlardı. İhtiyar, şiddetli bir ihtilâç geçirmiş, bacakları, kırılan bir yay gibi takırdıyarak gevşemişti. Ot üstüne fırlatılmış bir balık gibi, âdeta zıplıyordu. Fakat uzun sürmedi. Fazla sıkı bastırıyorlardı, Fouan'ın, altlarında, yassıldığını, canının boşaldığını hissettiler. Uzun bir ürpertiden, son bir titremeden sonra hiçbir kıpırdanma kalmamış, ihtiyar, paçavra gibi gevşek bir şey olmuştu.

Buteau, soluk soluğa, mırıldandı:

— Galiba tamam.

Lise, koca bir yığın halinde oturuyor, artık çabalamıyor, ihtiyarın vücudunda bir hayat ürpertisi kaldı mı diye derin derin dinliyordu.

— Tamam, hiç kıpırtı yok, dedi.

Gömleğinin etekleri kalçalarına dolanarak karyoladan atladı, yastığı kaldırdı. Fakat, karı koca, dehşetle homurdandılar.

— Vay canına! Kapkara olmuş, hapı yuttuk!

Gerçek, ihtiyarın, kendi kendini bu hale koyduğunu söylemeğe imkân yoktu. Adamı öy-

le azgın bir şiddetle boğmuşlardı ki, burnunu ağzının içine tıkmışlardı; ihtiyar mosmordu, âdeta zenci olmuştu. Buteau ile Lise, bir an için, ayakları altında zeminin sallandığını hissettiler: Jandarmaların koşuştuğunu, hapishane zincirlerinin şangırdadığını, giyotin bıçağının indiğini işitiyorlardı. Eksik yaptıkları bu işten, dehşetle karışık bir esef duyuyorlardı. Şimdi, bu hatayı nasıl tamir edeceklerdi? Fouan'ın yüzünü gözünü babunla ne kadar temizleseler, katiyen ağarmayacaktı. Onu böyle zifir gibi kararmış görüp duydukları endişe, ikisine de bir fikir ilham etti. Lise:

— Yaksak, nasıl olur? dedi.

Buteau, rahatladı, kuvvetli bir nefes aldı.

— Tamam, kendi kendini tutuşturmuş, deriz...

Sonra, tahviller aklına geldi, el çırptı, tekmil yüzü bir sevinç gülüşüyle aydınlandı.

— Anasını satayım be, oldu, kendini tutuşturmuş, tahvilleri de beraber yakmış deriz... Hesap vermeğe de lüzum kalmaz.

Hemen koştu, mumu aldı, geldi. Fakat Lise, evi tutuşturmaktan korktuğu için, önce, Buteau'nun mumu yatağa yaklaştırmasını istemedi. Bir köşede, pancarların gerisinde, saman bağları vardı; bir tanesini aldı, tutuşturdu, ih-

tiyarın, önce çok uzun, bembeyaz olan saçlarıyla sakallarını kavurdu. Ateşe yağ dökülmüş gibi bir koku çıkıyor, kıllar, ufacık sarı alevlerle, çıtır çıtır yanıyordu. Birdenbire, sanki soğuk bir el, onları saçlarından yakalayıp çekmiş gibi, ağızları bir karış açık, gerilediler. Fouan baba, tamamıyla boğulmamıştı; yanıkların müthiş acısiyle, gözlerini açmıştı; iri burnu eğrilen, sakalı alev alev yanan bu korkunç, kara maske, onlara bakıyordu. Yüzünde korkunç bir ıstırap ve kin ifadesi belirdi. Sonra, tekmil çehre gevşedi, ihtiyar öldü.

Zaten şaşkına dönen Buteau, o sırada, kapının önünde hıçkırık sesleri duyunca, gazapla böğürdü. Hıçkıranlar Laure'la Jules'dü; gürültüden uyanmışlar, kapısı açık duran odadaki bu alev alev aydınlığı görünce, yataktan fırlamışlar, arkalarında entarileriyle oraya gelmişlerdi. İçerde olan biten şeyleri görmüşlerdi, korkudan ağlaşıyorlardı.

Buteau, çocukların üstüne saldırdı:

— Ulan cenabet piçler! diye haykırdı, eğer boşboğazlık ederseniz, ikinizi de boğarım. Alın size, kulağınıza küpe olsun!

İki tokat atıp çocukları yere sermişti. Hiç ağlamadan toparlandılar, koşup şiltelerine uzandılar, büzüldüler, bir daha yerlerinden kımıldamadılar.

Buteau, artık işi bitirmek istedi, karısının istememesine rağmen hasırı tutuşturdu. Bereket versin, oda o kadar rutubetli idi ki hasırın çöpleri usul usul yanıyordu. Koyu bir duman çıkıyordu, boğulacak hale geldiler, tepe camını açtılar. Sonra, alevler fışkırdı, tavana kadar yükseldi. Fouan baba, bu alevlerin ortasında cızırdıyor, tahammül edilemeyecek kadar pis bir koku, yanık et kokusu artıyordu. Cesedin neşrettiği maddelerle nemlenen hasır tekrar tütmeğe başlamamış olsaydı, köhne ev, bir saman yığını gibi tutuşacaktı. Demir karyolanın çatkıları üzerinde, bu yarı kavrulmuş, şekli değişmiş, tanınmaz hale gelmiş cesetten başka bir şey kalmadı. Hasırın bir ucu sağlam kalmıştı, çarşafın bir kenarı karyoladan sarkıyordu.

Odanın çok fazla sıcak olmasına rağmen, hâlâ tir tir titriyen Lise:

— Savuşalım, dedi.

Buteau:

— Dur, dedi, ortalığı düzeltmek lâzım.

Karyolanın başucuna bir iskemle koydu, ihtiyarın şamdanını, hasırın üstüne devrilmiş zannedilsin diye, oradan yere düşürdü. Hattâ, kurnazlık etti, yerde birtakım kâğıtlar tutuşturdu. Kâğıtların külleri orada görülünce, Bu-

teua, ihtiyarın, bir gün evvel, tahvillerini saklı oldukları yerde bulduğunu, yanına alıp sakladığını söyleyecekti.

— Oldu, haydi yatağa!

Buteau ile Lise koşuştular, birbirlerini iterek tekrar yataklarına daldılar. Fakat çarşafla yorgan buz kesilmişti, ısınmak için, şiddetle kucaklaştılar. Gün ışıdığı zaman onlar hâlâ uyumamışlardı. Hiçbir şey konuşmuyorlar, râşeler geçiriyorlar, arkasından, yüreklerinin hızlı hızlı attığını duyuyorlardı. Bitişik odanın açık kalan kapısı onları rahatsız ediyordu; onu kapamağı düşündükçe büsbütün endişeleniyorlardı. Nihayet biribirlerinin kolları arasından sıyrılmadan, uyudular.

Sabahleyin, Buteau'ların acı acı haykırışması üzerine, komşular koşuştular. Frimat ile öteki kadınlar, devrilmiş şamdanı, yarısı yanmış hasırı, kül olmuş kâğıtları gördüler. Hepsi, günün birinde bunun böyle olacağı zaten belliydi, bu bunak ihtiyarın bu işi yapacağını belki yüz defa söyledikti, diye haykırıyorlardı. Evin de, onunla beraber yanmamış olması ne devletti!

VI

İki gün sonra, tam Fouan babanın gömüldüğü günün sabahı, Jean, Lengaigne'in orada yatıp kalktığı küçük odada, uykusuz geçen bir gecenin yorgunluğu ile, çok geç uyandı. Rognes'dan ayrılmamasının tek sebebi olan dâva işi için henüz Châteaudun'e gitmemişti; her akşam, bu işi ertesi güne bırakıyor, öfkesi dindikçe tereddüdü artıyordu; o gece uykusunu kaçıran şey, pür hiddet, neye karar vereceğini bilmez bir halde, nefsiyle yaptığı son bir mücadeleydi.

Ah Buteau'lar! Cani birer yabani idiler, katildiler, namuslu bir insana düşen vazife onları ele verip kafalarını kestirmekti. İhtiyarın öldüğü haberini ilk aldığı zaman bu işte bir kasıt olduğunu hemen anlamıştı. Belli bir şeydi, alçaklar, kimseye bir şey söylemesin diye onu diri diri yakmışlardı. Françoise, arkasından Fouan. Birini öldürünce, ötekini de öldürmeğe mecbur olmuşlardı. Acaba sıra şimdi kimdeydi? Jean, sıra kendisine geldiğini düşünüyordu. İşin sırrına vâkıf olduğunu biliyorlardı, eğer inadeder, kasabada kalırsa, bir koru eteğinde, mutlaka bir kurşun sıkıp onu öldüreceklerdi. O halde, onları niçin derhal ihbar etmeyecekti? Kararını veriyordu, uykudan kalkar kalkmaz, gidip meseleyi jandarmalara anlatacaktı. Sonra yine tereddüde düşüyordu, ken-

disinin de şahitlik edeceği bu büyük işten sakınıyor, suçlular kadar kendi de rahatsız olmaktan korkuyordu. Başına yine dertler açmağa ne lüzum vardı? Şüphesiz, mertçe bir iş değildi bu, lâkin kendince mazeret buluyor, susmakla, Françoise'ın son arzusunu yerine getirmiş olduğunu düşünüyordu. O gece, belki yirmi defa, karar verdi, vazgeçti, bu vazifeden kaçındığı için mütemadiyen rahatsız oldu durdu.

Saat dokuz sularında, yataktan kalkınca, bir leğen soğuk su ile başını yıkadı. Birdenbire karar verdi. Hiçbir şey söylemeyecekti, eşyanın yarısını almak için dâva bile açmayacaktı. Attığı taş muhakkak ki ürküttüğü kurbağaya değmeyecekti. Bu namussuz insanlarla akrabalığı bulunmamasına, içlerinde yabancı kalışına memnun oluyor, gururla doğruluyordu. Birbirlerini istedikleri kadar yesinlerdi. Keşke hepsi biribirini yutsa da, elâlem kurtulsaydı! Rognes'da geçirdiği on senenin ıstırabı, tiksintisi, yüreğinden, bir öfke seli halinde taşıyordu. İtalya harbinden sonra askerlikten ayrıldığı gün, beli kılıçlı bir serseri, adam öldüren bir mahlûk olmaktan kurtulduğunu düşünüp ne kadar sevinmişti! Halbuki o tarihten beri, murdar işler içinde, vahşiler arasında yaşıyordu. Daha evlenir evlenmez başlayan ne yürek üzüntüleri çekmişti; şimdi de hırsızlık ediyorlar, adam öldürüyorlardı! Bu çok büyük, çok sakin

ovanın ortasına kapılıp koyuverilmiş basbayağı kurtlardı, bunlar! Yok, yok! Artık yeterdi, bu yırtıcı hayvanlar onu köy hayatından bezdiriyorlardı! Tekmil sürüyü imha etmek gerektiği halde, dişi erkek bir çift kurdu kovalamakta ne mâna vardı? Jean, buradan çekilip gitmeyi tercih ediyordu.

O sırada, bir gün evvel meyhaneden alıp yukarı getirdiği bir gazete gözüne ilişti. Yakında olacağı söylenen, birkaç gündür dedikodusu dolaşıp etrafa korku salan harbe dair yazılmış bir makale dikkatini çekmişti; varlığının derininde mevcut, kendi de henüz bilmediği bir şey, harb havadisinin uyandırdığı şuurdışı bir his, tamamıyla sönmemiş bir alev, birdenbire canlandı, yeniden tutuştu. Kasabadan çıkıp gitmekteki son tereddüdü, nereye gideceğini bilmemek düşüncesi, sert bir rüzgârla savrulur gibi, süpürülüp gitti. Gideceği yer belliydi işte! Döğüşe gidecekti, yeniden askere yazılacaktı! Vatan borcunu ödemişti; ama, insan bir zanaat sahibi olmazsa, hayat insanı sıkarsa, düşmanlar rahatını kaçırır, adamı çileden çıkarırsa, en iyisi onları pataklamaktı. Jean, içinde büyük bir ferahlık, hain bir neşe duyuyor, canlanıyordu. İtalyada iken onu savaşa süren boruların sesini, keskin bir ıslıkla taklidederek giyindi. İnsanlar çok alçak şeylerdi, beş on Prusyalı devirmek ümidi onu teselli ediyordu; aile fertlerinin biribirinin kanını içtiği bu yerde

huzura kavuşmadığına göre, cenk meydanında adam öldürmek daha iyi idi. İnsanların ona reva gördükleri bu ıstırap ve sefalet dolu mendebur hayatta, ne kadar çok adam öldürürse, toprak ne kadar kızıla boyanırsa, kendisini o kadar öc almış sayacaktı!

Jean aşağı indi, Flore'un getirdiği ilk yumurta ile bir parça domuz yağını yedi. Sonra Lengaigne'i çağırdı, hesabını gördü.

— Gidiyor musunuz, Kaporal?

— Evet.

— Gidiyorsunuz, ama yine geleceksiniz, değil mi?

— Hayır.

Meyhaneci hayretle onun yüzüne bakıyor, fakat düşündüklerini söylemiyordu, bu koca budala, haklarından vaz mı geçiyordu?

— Peki, şimdi ne iş tutacaksınız? Yoksa tekrar marangoz mu olacaksınız?

— Hayır, asker.

O zaman, Lengaigne, gözleri hayretten testekerlek açılarak, istihfafla gülmekten kendini alamadı. Hay budala hay! diye düşünüyordu.

Jean, Cloyes yolunu tutmuştu; son bir rikkat duyarak durdu, bayırı yeniden tırmandı. Françoise'ın mezarına veda etmeden Rognes'-

dan ayrılmak istemiyordu. Sonra, başka bir sebep daha vardı, ucsuz bucaksız ovayı, tek başına çalıştığı uzun saatler zarfında gitgide sevmeğe başladığı o kasvetli Beauce ovasını, son bir defa daha görmek istiyordu.

Mezarlık, kilisenin arkasındaydı; etrafını çeviren yarı yıkık küçük duvar öyle alçaktı ki, mezarların ortasından bakınca, ufuk bir baştan öte başa kadar gözüküyordu. Solgun bir mart güneşi, sislerle örtülü, bir nebzecik mavi renkle bezenen beyaz ipek narinliğindeki göğü ağartıyordu; kışın soğuklarıyla uyuşup kalan Beauce ovası, bu tatlı ışığın altında, tam mânasıyla uyumayan, fakat tembel tembel yatmanın tadını çıkarmak için kımıldamaktan çekinen uykucu kadınlar gibi, âdeta sabah keyfi yapıyordu. Uzak noktalar sislere gömülü idi, ova genişlemiş gibiydi, sonbahar mahsulü buğdaylarla, yulaflarla, çavdarlarla şimdiden yeşeren tarlalar uzanıp gidiyordu; boş bırakılan nadaslı kısımlara da, ilkbahar tohumları serpilmeğe başlanmıştı. Her tarafta, özlü toprakların arasında, kollarını devamlı bir hareketle savurarak tohum serpen adamlar dolaşıyordu. Bu tohum serpenlerden en yakınında bulunanların elinden, tohumun, canlı bir toz gibi, pırıl pırıl altın sarısı renginde fırladığı, iyiden iyiye görülüyordu. Sonra, tohum serpenler gitgide küçülerek göz alabildiğine uzaklara kadar yayılıyor, tohumlar, onları bir dalga ile

kuşatıyor, ta ötelerde, ışığın kendi yaltırağından ibaretmiş gibi görünüyordu. Fersahlarla mesafelere kadar, hudutsuz sahanın dört bucağında, güneşin ışığı altında, gelecek yaz için, yağmur gibi hayat serpiliyordu.

Jean, Françoise'ın mezarının başında ayakta durdu. Mezar, bir sıra kabrin orta yerindeydi, Fouan babanın çukuru da, onun yanıbaşında, açık bekliyordu. Mezarlığı arsız otlar bürümüştü, belediye meclisi, bu otları ayıklaması için kır bekçisine, bir türlü, elli frank ücret vermeyi kabul edememişti. Haçlar, kenar süsleri oldukları yerde çürümüştü; birkaç yosunlu taş, hâlâ dayanıyordu; fakat, bu ıssız yerin cazibesi, esasen bakımsızlığında, yalnız, çan kulesinin etrafında fırıl fırıl dönen çok ihtiyar kargaların haykırışmalarıyla bozdukları derin sessizliğinde idi. Orada yatan ölüler, dünyanın öbür ucunda, tam bir huzur ve unutkanlık içinde uyuyorlardı. Jean, ölümün bu âsudeliğini içten duyarak, engin Beauce ovasını, onu bir hayat ürpertisiyle dolduran tohum serpme faaliyetini seyre daldığı sırada, kilisenin çanı, ağır ağır üç defa çaldı, arkasından, üstüste birkaç defa daha çaldı. Fouan'ın cenazesini kaldırıyorlardı, biraz sonra oraya getireceklerdi.

Topal bir adam olan mezarcı, mezara bir göz atmak için, bacağını sürüyerek geldi. Jean,

müteessir bir halde, cenazeyi görmek için bekliyordu.

— Mezar fazla küçük, dedi.

Topal mezarcı cevap verdi:

— Ha şunu bileydin. Kavrulunca ufalmış.

Buteau'lar, bir evvelki gün, doktor Finet gelinceye kadar korkudan tir tir titremişlerdi. Fakat doktorun biricik kaygusu, gidip gelmekten kurtulmak için, defin ruhsatiyesini çabucak imzalamaktan ibaretti. Geldi, baktı, sapıtmış ihtiyarların yanında şamdan bırakan ailelerin sersemliklerine attı tuttu; içine bir şüphe girdiyse bile temkinli davrandı, bu şüpheyi belli etmedi. Öyle ya a canım! Hâlâ yaşıyacağım diye ayak direyen bu babayı bir parça kavurmuşlarsa ne çıkardı! Böylesini o kadar çok görmüştü ki, artık ehemmiyet vermiyordu. Duyduğu kinin ve istihfafın neticesi olan tasasızlığından dolayı, omuzlarını silkmekle yetiniyordu: Rezil mahlûklardı bu köylüler!

Buteau'larm yürekleri rahat ettikten sonra, zaten tahmin ettikleri, metanetle bekledikleri aile efradının hücumuna göğüs germekten başka yapacak işleri kalmadı. La Grande gelir gelmez, hallerinden bir şey belli etmemek için hüngür hüngür ağlamağa başladılar. Kocakarı, hayretle onları süzüyor, lüzumundan

fazla ağlamanın pek kurnazca bir iş olmadığına hükmediyordu; zaten, koşup gelmesi, sırf vakit geçirmek içindi. Çünkü mirastan kendisine düşen bir şey yoktu. Fanny ile Delhomme geldikleri zaman tehlike başgösterdi. Delhomme, Macqueron'un yerine belediye reisi olmuştu, karısı, bu tâyinden dolayı öyle gururlanıyordu ki, kabara kabara çatlayacak gibi oluyordu. Yemininde durmuştu, babası, o, barışmadan ölmüştü; alınganlığının, yüreğinde açtığı yara hâlâ kanıyordu, o kadar ki, babasının cesedi karşısında, gözlerinden bir damla yaş akmadı. Tam o sırada, bir hıçkırık sesi duyuldu, Jésus-Christ, zilzurna sarhoş geliyordu. Ölüyü göz yaşlarıyla ıslattı, böğüre böğüre ağlayarak, bu felâketten sonra artık bir daha belini doğrultamayacağını söyledi.

Lise, mutfakta, kadeh ve şarap hazırlamıştı; toplanıp konuştular. Evin satışından hâsıl olan yüz elli frank gelir lâfı hemen ortaya atıldı; çünkü bu paranın, babalarına son günlerinde evlâtlarından hangisi bakarsa ona ait olacağı kararlaştırılmıştı. Ama, bir de birikmiş para meselesi vardı. Bu bahis açılınca, Buteau hazırladığı masalı söyledi, ihtiyarın, konsolun mermeri altında duran tahvilleri oradan nasıl aldığını, geceleyin, herhalde onları seyretmek zevkı uğrunda, saçını sakalını nasıl tutuşturduğunu anlattı; hattâ, kâğıtların külleri yerde bulunmuştu. Bir alay şahit vardı, Frimat

kadın vardı, Bécu kadın vardı, daha başkaları vardı. Buteau bunları anlatırken hepsi ona bakıyorlardı, fakat o hiç fütur getirmiyor, göğsünü döğüyor, şu güneş gözümü kör etsin diye yemin ediyordu. Aile efradı, işin içyüzünü, tabii biliyordu, fakat onu umurunda değildi, ona dokunmasınlar, para onda kalsın da ne olursa olsundu. Hoş,Fanny, mağrur kadın haşinliği ile dobra dobra konuştu, içini döktü, Buteau'lara, katiller, hırsızlar, dedi. Evet, babalarını yakmışlardı, parasını çalmışlardı, bu kör kör parmağım gözüne idi! Buteau'lar, şiddetle mukabele ettiler, hakaretler savurdular, müthiş ithamlarda bulundular. Kendilerine fenalık edilmek isteniyordu, öyle mi? Peki, ihtiyarın az daha ölümüne sebebolacak olan, kızınm evinde içtiği zehirli çorbaya ne diyeceklerdi? Kendi aleyhlerinde söz söylenecek olursa, onların da başkaları aleyhinde söylenecek çok sözleri vardı. Jésus-Christ, böyle alçaklıkların da olabildiğini öğrenince, tekrar ağlamağa, kederinden böğürmeğe başlamıştı. Olur şey değildi! Zavallı babacığı! Babalarını ateşte kavuracak kadar alçak evlâtlar da bulunuyordu demek ki, öyle mi? Ötekilerin söylenmekten nefesleri tükenince, la Grande bir lâf ediyor, kavgayı kızıştırıyordu. O zaman, Delhomme, bu halden endişelenerek, gidip pencereleri, kapıları örtü. Artık, sahibolduğu resmî bir mevkii vardı, onu kollamak zorunda idi, zaten her

işin mâkul şekilde halledilmesine taraftardı. Nitekim, sonunda, böyle lâflarm ağza alınacak şeyler olmadığını söyledi. Komşular işitirse, sanki ne kazanacaklardı? İş mahkemeye düşecekti, iyiler, belki fenalardan daha zararlı çıkacaklardı. Hepsi sustular. Delhomme'un hakkı vardı. Kirli çamaşırlarını hâkimler karşısına sermekte fayda yoktu. Buteau, hepsine dehşet salıyordu, haydut herif, hepsini mahveder miydi, ederdi. Cinayetin bu sîneye çekilişinde, bu adam öldürme ve hırsızlık vakasının örtbas edilişinde, köylülerin dağdaki serkeşlerle, kaçak avcularla, korucu katilleriyle, korktukları için ele vermedikleri bu adamlarla aralarında mevcut suç ortaklığı nev'inde bir ortaklık vardı.

La Grande, cenaze beklenirken içilmesi âdet olan kahveyi içmek için kaldı, ötekiler, hor görülen kimselerin evinden çıkarcasına, terbiyesizce çıkıp gittiler. Fakat Buteau'lar buna aldırış etmiyorlardı, para ellerindeydi, artık rahatsız edilmeyeceklerine de emindiler. Lise, üst perdeden konuşmağa başladı; Buteau da, işleri tertipli yapmak istedi, tabutu ısmarladı, mezarlığa gidip kazılan çukurun yerini gördü. Rognes'da yaşadıkları müddetçe biribirlerinden nefret etmiş olan köylüler, öldükten sonra mezarda yanyana yatmaktan hoşlanmazlar. Mezarlar, diziler boyunca kazılır, ölenin gömüleceği yer, talihe kalmış bir şeydir. Onun için,

biribirine düşman iki kişi arka arkaya ölürse bu, hükümet makamlarını büyük sıkıntılara sokar, çünkü sonradan ölenin ailesi, cenazeyi öteki ölünün yanına gömdürmektense, evde alıkoymayı tercih ettiğini söyler. Macqueron, belediye reisliği zamanında, mevkiinden istifade ederek, sıranın dışında, kendisine yer satın almıştı; felâkete bakın ki bu yer, Lengaigne'in babasının mezarına bitişikti, Lengaigne'in kendi yeri de orada hazırdı; o zamandan beri, Lengaigne öfkeden kuduruyor, kendi cesedinin, bu herifin cesedi yanında çürüyeceğini düşündükçe hayatı zehir oluyor, rakîbi ile aralarında uzun zamandan beri mevcut mücadele bu yüzden şiddetleniyordu. Babasına isabet eden mezar yerini görür görmez, Buteau da, aynı duygu ile öfkelendi. Fouan babanın sağında Françoise vardı, bu iyi idi; yalnız, talihsizliğe bakın ki, üstteki sırada, tam karşıda, Saucisse babanın ölen karısının mezarı bulunuyordu, onun yanıbaşında da, Saucisse baba, kendisine yer ayırtmıştı; öyle ki, Saucisse baba olacak bu hilekâr herif, nihayet geberdiği zaman, ayaklarını Fouan babanın kafasına dayayıp yatacaktı. Bunu düşününce bir dakika tahammül edilir miydi? O kaydıhayat şartıyla irat bağlama keyfiyetinden beri iki ihtiyar biribirinden nefret ediyordu, ikisinden biri, ötekine madik oynayan dolandırıcısı, kıyamete kadar onun tepesinde hore tepecekti! Olacak şey

miydi bu, eğer aile buna tahammül edecek kadar duygusuzluk gösterirse, Fouan babanın kemikleri, tabutunda, Saucisse babanın kemiklerine karşı ayaklanırdı; Buteau, isyan halinde, köpürerek, kıyametleri koparmak kararıyla belediyeye indi, Delhomme'a çattı, şimdi emir onda olduğu için başka bir mezar yeri göstersin diye onu zorladı. Eniştesi Macqueron'la Lengaigne'in kötü örnek teşkil ettiklerini ileri sürerek usulün dışına çıkmak istemediğini söyleyince, Buteau ona korkak herif, satılmış herif diye haykırdı, sokağın ortasında avaz avaz bağırarak, hayırlı evlât yalnız kendisi olduğunu, babaları, toprağın altında rahat yatacak mı yatmayacak mı, aile efradından bütün ötekilerin umurunda bile olmadığını söyledi. Kasabayı ayağa kaldırıyordu, pür hiddet eve döndü.

Delhomme daha büyük bir güçlükle karşılaşmıştı. Rahip Madeline bir gün evvel gitmişti, Rognes yine papazsız kalmıştı. Daimî bir papaz beslemek tecrübesi, bir ruhani daireye mahsus olan bu pahalı süs, netice itibariyle öyle başarısız olmuştu ki, belediye meclisi, tahsisatın kaldırılmasına ve eski hale avdet edilerek, kilise işlerine, sadece Bazoches-le-Doyen papazının bakmasına karar vermişti. Fakat, Monsenyör kendisine nasihatte bulunmuş olmasına rağmen, rahip Godard, orada katiyen âyin yapmayacağına yemin ediyordu; meslektaşının, kiliseyi bırakıp gitmesine öfkelen-

mişti, sırf, kendisini Rognes'a dönmeğe zorlamak için, ahalinin, o biçare adamı âdeta katlettiğini söylüyor, Rognes halkına töhmet yüklüyordu. Rastgeldiği yerde, Bécu gelecek pazara sabah âyini için isterse, ikindiye kadar durmadan çan çalsın, demeğe başlamıştı ki, Fouan'ın birdenbire ölmesi, vaziyeti karıştırmış, had hale getirmişti. Cenaze gömme töreni pazar âyini gibi değildir, sonraya bırakılamaz. Delhomme, aslına bakılırsa bu vaziyetten dolayı memnundu, sağduyusuna güvenerek kurnaz davrandı, Bazoches'a bizzat gidip papazı ziyaret etmeğe karar verdi. Rahip Godard onu görür görmez şakakları kabardı, suratı asıldı, Delhomme'u, ağız açtırmadan, eliyle uzaklaştırdı. Hayır! Hayır! Hayır! Papazlık mevkiini kaybetmeğe razı idi, Rognes'a gitmeyecekti! Fakat, cenaze için çağrıldığını öğrenince, öfkeden dili dolaştı. Ah! Bu dinsizler, mahsus ölüyorlardı, böyle yapmakla ona boyun eğdireceklerini sanıyorlardı öyle mi? Pekâlâ, öyleyse kendi kendilerine gömülsünlerdi bakalım, göğe çıkmaları için onlara kendisi yardım edecek değildi! Delhomme, bu ilk öfke sağanağının geçmesini sakin sakin bekliyordu; sonra, kendi fikirlerini izah etti, okunmuş su ancak köpeklerden esirgenebilirdi, cenaze, ailesinin sırtında bırakılamazdı; nihayet, şahsi sebepleri ileri sürdü, ölen kendi kaynatası idi, yani Rognes belediye reisinin kaynatası idi, Haydi,

haydi, yarın, saat onda gelirsiniz, dedi. Rahip Godard, hayır! Hayır! Hayır! diyor, çırpınıyor, gırtlağı yırtılacak gibi bağırıyordu; köylü, gece düşünüp taşınıp yola geleceğini ummakla beraber onu kandıramadan bırakıp gitmeğe mecbur oldu.

Rahip, kapısının önünden son bir defa daha bağırdı:

— Gelmem diyorum size! Çan çaldırmayın... Gelmem! Katiyen gelmem, vesselâm!

Ertesi gün, Bécu, belediye reisinden, saat onda çanı çalmak üzere emir aldı. Rahip Godard, haddi varsa gelmesindi. Buteau'larm evinde her şey hazırlanmıştı, cenaze, bir gün evvel, la Grande'm tecrübeli gözleri önünde tabuta yerleştirilmişti. Oda yıkanmıştı, yangından biricik eser olarak, dört tahta arasına çivili ihtiyar babadan başka bir şey kalmamıştı. Çan çalmıyordu, cenazeyi kaldırmak üzere evin önüne toplanan aile efradı, rahip Godard'm, Macqueron'un sokağından doğru geldiğini gördüler; koşarak geldiği için nefes nefese idi, yüzü öyle kızarmıştı, kendisi öyle öfkeliydi ki, damar çatlamasından korkarak, başı açık, papaz külâhını elinde şiddetle sallaya sallaya yürüyordu. Kimsenin yüzüne bakmadı, kiliseye daldı, hemen tekrar çıktı, beyaz üstlüğünü giymişti. Peşisıra iki zâkir çocuk geliyor, biri haçı,

öteki okunmuş su kabını taşıyordu. Rahip Godard, cenazenin üstüne alelâcele bir dua geveledi; taşıyıcılar, tabutu sırtlayıp beraber geliyorlar mı gelmiyorlar mı diye bakmağa bile lüzum görmeden kiliseye döndü, fırtına hızıyla âyine başladı. Clou trombonunu yüklenmiş, iki küçük zâkirle beraber, papazın peşinden yetişeceğiz diye uğraşıyorlardı. İlk sıraya aile efradı oturmuştu, Buteau ile Lise, Fany ile Delhomme, Jésus-Christ, la Grande hep orada idiler, cenazeye huzuruyla şeref veren mösyö Charles iki gün evvel, Élodie ile Nénesse'i alıp Chartres'a giden madam Charles adına özür dilemişti. La Troille ise, tam cenazeye geleceği sırada, kazlarından üçünün noksan olduğunu fark etmiş, onları aramağa çıkmıştı. İki küçük çocuk, Laure'la Jules, Lise'in arkasında, gayet uslu, kıpırdamadan oturuyorlar, kara gözlerini iri iri açmış, bakıyorlardı. Öteki sıralara, birçok tanıdıkları dolmuştu, bilhasa kadınlar fazlaydı, Frimat kadın Bécu kadın, Coelina, Flore, hep oradaydılar, hâsılı, gerçekten koltukları kabaracak bir cemaati. Rahip, duaya başlamadan önce, cemaate doğru döndüğü zaman, hepsini tokatlıyacakmış gibi, kollarını müthiş surette açtı.

Bécu, zilzurna sarhoş, hâlâ çan çalıyordu. Çok hızlı yapılmakla beraber, netice itibariyle âyin fena olmadı. Rahibin hiddetine öfkelenmiyorlar, gülümsüyorlar, kendisini mâzur gö-

rüyorlardı; çünkü, yenildiği için canı sıkılacağı tabiî idi, nasıl ki, onlar da, Rognes'un zaferinden dolayı neşeleniyorlardı. Cenabı Hak'la giriştikleri mücadelede üstünlük kendilerinde kaldığı için, bütün yüzler istihzalı bir memnunluk ifadesiyle yayılıyordu. Aslında kimsenin kulak asmadığı Tanrısını, ayaklarına kadar getirmeğe, rahip Godard'ı nihayet mecbur etmişlerdi işte.

Âyin bitince, gülâbdan elden ele dolaştı, sonra cenaze alayı toplandı. En önde haç vardı, arkadan zâkir çocuklar, daha sonra, trombonu elinde Clou, telâştan soluk soluğa kalan papaz, dört köylünün taşıdığı cenaze, aile efradı, en geride de cemaat geliyordu. Bécu, çanı öyle kuvvetle çalmağa başladı ki, çan kulesindeki kargalar, acı acı haykırışarak kaçıştılar. Hemen mezarlığa girildi. Kilisenin köşesini döner dönmez, mezarlık oracıktaydı. Ürpertili bir huzur içindeki arsız otları ısıtan, sislere gömülü güneşin altında, derin sessizliğin ortasında, ilâhilerle musiki daha gür yükseldi. Tabut, bu açık hava ile kuşatılınca, birdenbire öyle küçüldü ki, hepsinin dikkatine çarptı. Orada durup bekleyen, Jean, hayretten donakaldı. Ah, zavallı ihtiyarcık, yaşın tesiriyle öyle bir deri bir kemik kalmış, hayatın mihnetleriyle öyle ufalmıştı ki, bir oyuncak kutusunun içinde, bu miniminicik hiçten kutunun içinde rahat ediyordu! Fazla yer tutmayacaktı,

biricik iptilâsı ile adalelerini eritecek kadar yanıp tutuştuğu o toprağa, o geniş toprağa, fazla rahatsızlık vermeyecekti. Cenaze, apaçık duran çukurun kenarına kadar gelmişti; Jean'ın onu takibeden bakışları, daha uzağı, duvardan da aşıp öteye geçerek, Beauce ovasını bir başından öte başına kadar kucakladı; sıra sıra nadaslı tarlalardaki tohum serpiciler yine gözünün önüne geliyor, göz alabildiğine uzaklara kadar, hep o devamlı el savruntusu ile serptikleri tohumun canlı sağnağı, açık çizilere yağıyordu.

Buteau'lar Jean'ı görünce, endişe ile bakıştılar. Hergele, bir rezalet çıkarmak için mi gelip onları orada beklemişti? Onun Rognes'da bulunduğunu bildikleri müddetçe rahat uyku uyuyamayacaklardı. Haçı taşıyan zâkir çocuk onu çukurun ayakucuna dikmişti, rahip Godard da, otların üstüne bırakılan tabutun önünde ayakta duruyor, son duaları hızlı hızlı okuyordu. Fakat, hazır bulunanlar, geç gelen Macqueron'la Lengaigne'in, ısrarla ovaya doğru baktıklarını görünce hep o tarafa döndüler, gökte dalgalanan koyu bir dumanı seyre başladılar. Duman, galiba la Borderie'den çıkıyordu, çiftliğin gerisinde saman yığınları yanıyor gibiydi.

Rahip, hiddetle, bir:

— *Ego Sum*... savurdu.

Yüzler tekrar ona döndü, gözler tekrar cenazeye dikildi, yalnız mösyö Charles, Delhomme'la başladığı bir sohbete, yavaş sesle devam etti. O sabah, madam Charles'dan bir mektup almıştı, sevinç içindeydi. Chatres'a daha ayak basar basmaz, Élodie, şaşılacak derecede becerikli olduğunu, Nénesse kadar azimli ve kurnaz olduğunu göstermişti. Babasını atlatmıştı, evi avucu içine almıştı bile. İstidat meselesiydi, a canım! İşten anlamak, tuttuğunu koparmak meselesiydi! Mösyö Charles, böyle diyerek Roseblanche malikânesinde, bundan böyle ihtiyarlığını bahtiyar geçireceğini düşünüyor, rikkate geliyordu; köşkündeki gülleriyle karanfilleri her zamankinden daha iyi yetişiyor, kuşhanesindeki kuşları iyileşmiş, yine eskisi gibi cıvıldaşıyor, tatlı sesleriyle onun ruhunu heyecana veriyordu.

Okunmuş su kabını taşıyan zâkir çocuk, çok yüksek sesle:

— *Amen!* dedi.

Hemen arkasından, rahip Godard, öfkeli sesiyle okumağa başladı:

— *De profundis clamavi ad te, Domine...*

O, duaya devam ederken, Jésus-Christ, Fanny'yi bir kenara çekmiş, yine, şiddetle, Buteau'lara çullanıyordu.

— Geçen gün, eğer o kadar sarhoş olmasaydım, yok mu ya... Ama, böyle soyulup da ses çıkarmamak pek aptallık olur.

Fanny :

— Soyulmasına soyulduk, diye mırıldandı.

Jésus-Christ devam etti :

— Öyle ya, bu namussuzlar, tahvilâtı ellerine geçirdiler... Hem çoktan beri de istifade ediyorlar, Saucisse baba ile anlaşmışlar, biliyorum... Vay canına yandığımın be! Bunların başına bir dâva açamayacak mıyız yahu?

Fanny, Jésus-Christ'nin yanından çekildi, şiddetle reddetti :

— Hayır, hayır, ben dâva açmam! Kendi işlerim bana yetiyor... Sen, istersen aç.

Jésus-Christ de bir korku, bir bezginlik hareketi yaptı. Kızkardeşini öne süremediğine göre, adliye ile olan şahsi münasebetlerine kendisi o kadar emin değildi.

— Yok, benim için, herkes türlü türlü şeyler düşünüyor... Her ne hal ise, insan namuslu olunca, alnı açık gezmekten başka mükâfat beklememeli.

La Grande onu dinliyordu, mert bir insan gibi vekarla doğrulduğunu gördü. Cadı karı,

Jésus-Christ'ye öteden beri hep Allahın aptalı diye bakmıştı. Böyle bir zebellâ herifin, kendine düşen hisseyi almak için, gidip kardeşinin evini allak bullak etmemesine acıyordu. Sonra, sırf onunla ve Fanny ile alay etmiş olmak için, hiç münasebeti yokken, damdan düşercesine, mûtat va'dini tekrarladı :

— Yoo! Ben kimseye zarar verecek değilim, tabii... Vasiyetnamem çoktan beri hazır, herkesin payını ayırdım, birinden birine fazla bir şey verecek olursam gözüm arkada kalır. Vasiyetnameye Hyacinthe'i de yazdım, seni de yazdım, Fanny... Doksan yaşındayım. O da olacak, günün birinde o da olacak!

Fakat, kendi sözlerine kendisi de inanmıyordu, mal hırsı gözünü öyle bürümüştü ki, ölmeğe hiç niyeti yoktu. Hepsini gömecekti. Aileden bir kişinin daha öldüğünü, kardeşinin ahrete gittiğini görüyordu. Orada yapılan iş, getirilen cenaze, açılan bu çukur, bu son tören sanki kendisini değil, komşuları ilgilendiriyordu. Sopası koltuğunda, upuzun boyu, sıska vücudu ile, mezarların arasında dimdik katılmış, duruyor, hiçbir teessür duymuyor, yalnız başkalarının başına gelen bu ölüm üzüntüsünün nasıl şey olduğunu merak ediyordu.

Rahip, mezmurun son suresini mırıldanıyordu:

— *Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus...*

Okunmuş su kabındaki gülâbdanı aldı, sesini yükselterek, tabutun üzerinde silkeledi.

— *Requiescat in pace.*

Zâkir çocukların ikisi birden karşılık verdiler:

— *Amen.*

Sonra, tabut mezara indirildi. Mezarcı, ipleri bağlamıştı, iki kişi bu işi görmeğe yetti, cenaze, bir küçük çocuk cenazesi kadar hafifti. Arkasından, gülâbdan yine elden ele dolaşarak geçit başladı, hepsi, mezarın üstünde gülâbdanla ıstavroz çıkarıyordu.

Jean yaklaşmıştı, gülâbdanı mösyö Charles'ın elinden aldı, gözleri mezarın dibine kadar daldı. Ucsuz bucaksız Beauce ovasına, vücutlarının gözden silindiği ufkun pırıltısı sislerine kadar ovanın bir ucundan öbür ucuna, yarının ekmeğini daldırmakla meşgul tohumculara, uzun müddet baka baka gözleri kamaşmıştı. Lâkin, çukurun dibindeki tabutu yine merak etti; buğday sarısı rengindeki daracık kapağı ile, tabut, orada daha da ufalmıştı; şimdi, tozlu topraklar mezara dökülüyor, tabutun orasını burasını örtüyordu; Jean'ın gözleri önünde, ancak, leke gibi soluk bir köşe, arka-

daşların ta ötelerde, çizilere serptikleri buğdaydan bir avuç miktarı gibi bir şey kalmıştı. Gülâbdanı silkeledi, Jésus-Christ'ye verdi.

Delhomme, yavaşça:

— Papaz efendi, papaz efendi! diye seslendi.

Rahip Godard, âyini bitirince, zâkir çocukları orada unutup, fırtına gibi yola çıkmış, gidiyordu. Delhomme, onun peşinden koşmuştu.

Rahip:

— Yine ne var? diye sordu.

— Lûtfunuza teşekkür edecektim... Pazar günü, her zamanki gibi, sabah âyini için saat dokuzda çan çaldıralım, değil mi?

Papaz cevap vermeden, dik dik yüzüne bakınca, Delhomme, telâşla ilâve etti:

— Çok hasta bir kadın var, kimsesiz, hem de meteliğe muhtaç... Şu iskemle tamircisi Rosalie, tanırsınız... Et suyu yolladım, ama her ihtiyacına yetişemem ki.

Rahip Godard'ın yüzü yumuşamış, bir merhamet ve rikkat ürpertisi sertliğini gidermişti. Üzüntü ile ceplerini araştırdı, yedi metelikten başka para bulamadı.

— Bana beş frank ödünç verin, pazar günü size iade ederim, dedi... Haydi, Allaha ısmarladık, pazara görüşürüz!

Sonra, yine telâş içinde, soluk soluğa, yürüdü gitti. Bu lânetleme Rognes'luların hepsini, ayaklarına kadar getirmek zorunda kaldığı Cenabı Hak, mutlaka cehenneme yollayıp cayır cayır yakacaktı; ama, bu böyle olacak diye de, onlara bu dünyada haddinden fazla azap çektirmekte mâna yoktu.

Delhomme, ötekilerin yanına dönüp gelince, müthiş bir kavga ile karşılaştı. Önce, cemaat, mezarcının, tabutun üstüne kürek kürek attığı toprağı seyretmişti. Fakat tesadüf, Macqueron'la Lengaigne, çukurun başında yanyana düşmüşlerdi, Lengaigne, mezar yerleri meselesinden dolayı, uluorta Macqueron'a çıkışmıştı. Gitmeğe hazırlanan aile efradı oradan ayrılmamış, yavaş yavaş onlar da hararetlenmişti; bir yandan, derinden derine, muntazam sesler çıkararak mezara kürek dolusu toprak atılırken, bir yandan da kavga devam ediyordu.

Lengaigne:

— Hakkın yoktu, diye haykırıyordu, istediğin kadar belediye reisi ol, sıraya riayet etmeğe mecburdun; benim başımı derde sokmak için mi gelip babamın yanına yamandın?... Ama, bilmiş ol ha, daha çukura girip yerleşmiş değilsin!

Macqueron cevap veriyordu:

— Yakamı bırakacak mısın sen benim? Paramla aldım, burası benim kendi yerim. Hem de gelip yerleşeceğim, senin gibi bir pis mendebur, beni oraya yerleşmekten menedemez.

İtişe kakışa, ikisi de, kendi malları olan mezarlarının, içine gömülecekleri birkaç ayak derinliğindeki toprağın yanına kadar gelmişlerdi.

— Behey alçak herif, can ciğer iki dost gibi, ölülerimizin burada yanyana yatacağını düşündükçe tüylerin ürpermiyor mu? Benim aklıma geldikçe kan başıma çıkıyor... Yaşadığımız müddetçe hırlaşalım, sonra, şu toprağın altına girince, yanyana, sakin sakin uzanınca barışalım ha?... Yoo! Sakın ha, öyle şey yok! Barışamam, katiyen barışamam!

— Tasamın on beşiydi! Acaba vücudu yakınımda bir yerde mi çürüyüp dökülüyor diye merak edecek kadar seni kıçıma sallamam ya!

Bu hakaret, Lengaigne'i büsbütün çileden çıkardı. Öfkeden dili dolaştı, eğer kendisi daha sonraya kalırsa, geceleyin gelip Macqueron'un kemiklerini mezardan dışarı çıkaracağını söyledi. Beriki alay ediyor, hele bir dene de görelim, diyordu. O sırada, kavgaya kadınlar da karıştılar. Coelina kuru vücuduyle, pür hiddet, kocasına çıkıştı.

— Haklısın. Söyledim sana, bu işte gevşek davranıyorsun... Eğer inadedersen, çukurunda tek başına kalacaksın. Ben başka tarafa gideceğim, bu şırfıntının yanında yatıp ufunetlenmek istemem.

Çenesini ileri doğru çıkararak Flore'u işaret ediyordu; o da, gevşek, mızmız sesiyle, karşılık vermekten geri durmuyordu.

— Kim kimi ufunetlendirir, görelim bakalım... Üzülme güzelim. Leşinin benim leşime hastalık geçirmesine dünden iştahlı değilim.

Bécu kadınla Frimat kadın araya girip onları ayırmak zorunda kaldılar.

Bécu kadın:

— Durun bakalım a canım, diyordu, anlaşmışsınız işte, mesele yok, bir arada yatmayacaksınız!... Herkesin kendine göre bir düşüncesi olur, yaşayacağı yeri, dilediği gibi seçmekte herkes serbesttir.

Frimat kadın onun bu sözünü doğru bul. du.

— Elbette, tabii bir şey ya. Meselâ benim ihtiyar ölecek, onu evde ahkoyarım da, Couillot babanın yanında yatırmam; vaktiyle aralarında bir şeyler geçmiş.

Kötürüm kocasının belki de o haftayı geçiremeyeceğini düşününce, gözleri yaşarmıştı.

Bir gün evvel, onu yatağına yatırırken, beraber yere yuvarlanmışlardı: Muhakkak ki, kocası ölürse, arkasından o da çok yaşamayacaktı.

Fakat tam o sırada, Lengaigne, papazdan ayrılıp yanlarına gelmekte olan Delhomme'a birdenbire çattı.

— Bana baksana kuzum, sen hakaniyeti sever bir adamsın, şunu buradan defedip başkalarıyla beraber dizinin öbür ucuna atsana!

Macqueron omuz silkti, Delhomme da, mademki parasını vermiş almış, toprak onun malıdır, diye tasdik etti. Bu işi bir daha yapmamak lâzımdı, işte o kadar. Sakin kalmağa çalışan Buteau, o zaman coştu. Aile efradı, bir dereceye kadar çekingen davranmıştı, ihtiyarın tabutuna, hâlâ tok seslerle kürek kürek toprak atılıyordu. Fakat, Buteau pek infiallenmişti, eli ile Delhimme'u göstererek Lengaigne'e haykırdı:

— Tamam buldun! Duygu denilen şey bu dümbelekte var mıdır zannediyorsun? Babasını bir hırsızın yanına gömdü, ayol!

İş rezalete bindi, aile efradı ikiye ayrılmıştı, Fanny kocasının tarafını tutuyor, anneleri Rose öldüğü zaman, onun mezarı yanında babaları için bir yer satın almadıklarından, asıl kabahati o zaman işlediklerini söylüyordu;

Jésus- Christ ile la Grande da, Delhomme'a hücum ediyorlar, Fouan babanın Saucisse babaya bitişik bir mezara gömülmesi hiçbir şeyin mazur göstermeyeceği, insanlık dışında bir hareketmiş gibi isyan ediyorlardı. Mösyö Charles da bu fikirde idi, fakat ölçüyü aşmadan konuşuyordu.

Kimse kimsenin ne dediğini anlıyamayacak hale geldikleri sırada, Buteau, avazı çıktığı kadar bağırarak, öteki sesleri susturdu:

— Evet, kemikleri toprakta rahat etmeyecek, biribirlerini paralayacaklar!

Bunun üzerine, akraba, dost, ahbap, hep kavgaya karıştı. Buteau'nun dediği doğru idi. Kemikler, toprakta rahat etmeyecekti. Fouan'lar, kendi aralarında, biribirlerini yiyeceklerdi; Lengaigne'le Macqueron, çürüyüp dağılıncaya kadar kavga edeceklerdi; kadınlar, Coelina, Flore, Bécu kadın, dişleriyle, tırnaklarıyla biribirlerini yine zehirleyeceklerdi. İnsanlar, biribirinden nefret edince, gömüldükten sonra bile yanyana yatamıyorlardı. Bu güneşli kabristanda, arsız otların sükûnu içinde, eski ölüler, tabuttan tabuta, aralıksız, kıyasıya dövüşüyorlardı, mezarlar arasında, bu dirileri çatıştıran aynı kavgalarla biribirine giriyorlardı.

Tam o sırada, Jean'ın bir feryadı onları ayırdı, hepsi başlarını çevirdiler, baktılar.

— La Bordeire'de yangın var!

Şimdi, şüpheye mahal yoktu, damlardan, gün ışığı altında solgunlaşan, titrek alevler yükseliyordu. Kalın bir duman tabakası, ağır ağır şimale doğru uzaklaşmıştı. O aralık, la Troille'un, koşa koşa çiftlikten doğru geldiğini gördüler. Kazlarını ararken ilk kıvılcımları görmüş, yangının zevkle seyrine dalmış, sonra, meseleyi başkalarından evvel kendisi anlatmak isteğiyle, tabanları kaldırmıştı. Bodur duvara, ata biner gibi oturdu cırlak sesiyle haykırdı:

— Aman, ne yanıyor, ne yanıyor!... O Tron olacak murdar herif gelip kundak sokmuş; hem, üç yerde birden, ot ambarına, ahıra, mutfağa. Samanı tutuştururken kıstırmışlar, sabancılar döve döve canını çıkarmışlar... Ama, atlar inekler, koyunlar içeride kavruluyor. Öyle bağırışıyorlar ki, bir duysanız! Hiç böyle bağırma duymadım!

Yeşil gözleri pırıldıyordu, bir kahkaha attı:

— Ya la Cognette! Biliyorsunuz ya, çiftlik sahibi öldüğünden beri o hastaydı. Yatağında unutmuşlar... Kavrulmağa başlamış, sırtında bir gömlekle güç belâ kaçabilmiş, çıplak bacaklarıyla, kırların ortasında tabana kuvvet bir koşuyordu ki görülecek şeydi! Kıvıra kıvıra

koşuyordu, kâh kıçı gözüküyor, kâh ön tarafı gözüküyordu. Kimse sevmediği için, kaçsın diye, arkasından herkes yuu! yuu! diye bağırıyordu... İhtiyarın biri: «İşte, geldiği gibi, sırtında bir gömlekle çıktı, gidiyor!» dedi.

La Troille, tekrar neşeli bir kahkaha attı.

— Gelsenize, öyle gülünecek şey ki... Ben tekrar gidiyorum, dedi.

Duvardan atladı, alevler içinde yanan la Bordeire'ye doğru hızla koşmağa başladı.

Mösyö Charles, Delhomme, Macqueron, köylülerin hemen hepsi onun peşinden gittiler; kadınlar da, başlarında la Grande olduğu halde mezarlıktan ayrıldılar, yangını daha iyi görmek için ilerlediler. Buteau ile Lise mezarlıkta kalmışlardı. Lise, belli etmeden, Jean'a dair sual sormak istediği için, Lengaigne'i durdurdu, Jean, iş mi buldu ki, kasabada oturuyor? diye sordu. Meyhaneci, onun gitmeğe hazırlandığını, tekrar askere yazıldığını söyleyince, Lise de Buteau'da, ağır bir yükten kurtuldular, aynı sözü söylediler.

— Amma da aptal şeymiş ha!

Artık tehlike kalmamıştı, yine mesut yaşamağa başlayacaklardı. Mezarcıların, artık doldurmak üzere bulundukları Fouan'ın mezarına bir göz attılar. Küçük çocuklar, mezarın seyrine dalıp kaldıkları için, anneleri seslendi.

— Jules, Laure, haydi bakalım!... Hem uslu oturun, söz dinleyin, yoksa, umacı gelip sizi de alır, toprağın altına sokar.

Buteau'lar, çocukları önlerine katıp uzaklaştılar; iki kardeş, işin aslını biliyorlardı, durgun ve derin iri siyah gözleriyle, gayet akıllı uslu görünüyorlardı.

Mezarlıkta Jean'la Jésus-Christ'ten başka kimse kalmamıştı. Jésus-Christ, yangın seyrine tenezzül etmediği için, uzaktan bakmakla yetiniyordu. İki mezar arasında dikilmiş, kımıldamadan duruyor, gözleri bir hulya ile bulanıyor, çarmıha gerilmiş ayyaş bir İsa'ya benzeyen yüzü, her felsefenin sonu melâl olduğunu ifade ediyordu. Belki de, hayatın sonu duman olup savrulmaktan ibaret bulunduğunu düşünüyordu. Ciddî düşünceler onu her zaman çok şevka geçirdiği için, daldığı hulya arasında, düşünmeksizin, nihayet, bacağını kaldırdı. Bir tane, iki tane, üç tane savurdu.

O sırada, yangına gitmek için mezarlıktan geçmekte olan, zilzurna sarhoş Bécu:

— Vay anasını! dedi.

Jésus-Christ'nin yanından geçerken, dördüncü bir zarta, o kadar yakınından sıyırtıp geçti ki, Bécu, gümbürtünün, ta yanağında patladığını zannetti. Uzaklaşırken, arkadaşına seslendi:

— Eğer bu rüzgâr böyle devam ederse, bok yağacak.

Jésus-Christ, elini karnına bastırdı, kendini yokladı:

— Sahi be! dedi... Kaka çişim geldi.

Sonra bacakları ayrık, paytak paytak koştu, duvarın köşesine döndü, kayboldu.

Jean yalnız kalmıştı. Uzakta, alevlerin kavurduğu la Borderie'den, artık, koyu, kızıl dumanlar yükseliyor, döne döne havaya savruluyor, tarlalara, dağınık bir halde çalışan tohumcuların üstüne, bulut gölgeleri seriyordu. Jean, gözlerini ağır ağır yere indirdi, altında Françoise'la ihtiyar Fouan'ın uyudukları, taze tümseklere baktı. Sabahki öfkeleri, insanlardan ve eşyadan duyduğu nefret, derin bir sükûn içinde şimdi dinliyordu. Elinde olmadan, belki de ılık güneşten dolayı, yüreğine bir halâvet, bir ümit olduğunu hissediyordu.

Evet, efendisi Hourdequin, yeni icatlarla kendini çok üzmüş, makinelerden, suni gübrelerden, henüz pek noksan tatbik edilen bütün bu bilgilerden, fazla bir kazanç elde etmemişti. Sonra, la Cognette gelmiş, onu mahvetmişti; Hourdequin de mezarlıkta uyuyordu; çiftlikten de eser kalmamıştı, rüzgâr, küllerini savuruyordu. Fakat, ne çıkardı! Duvarlar yanabilirdi, ama toprak yakılamazdı. Toprak, o velinimet hep yaşayacak, kendisini bereketlendirecek o-

lanları besleyecekti. Genişliği de vardı, vakti de, daha fazla vermesini sağlayabilecekleri zamana kadar, ne de olsa, yine buğday veriyordu.

O ihtilâl hikâyeleri, olacağı haber verilen o siyasi kargaşalıklar da öyle idi. Toprak başka ellere geçecek, uzak memleketlerin mahsulleri bizim mahsullerimizi mahvedecek, tarlalarımızda çalı çırpıdan başka bir şey kalmayacak diyorlardı. Kalmayacak da ne olacaktı sanki? Toprağa zarar verebilir miydi? Toprak, ne olursa olsun elbette birinin malı olacaktı, o kimse, açlıktan ölmemek için onu ekip biçmeğe mecbur olacaktı. Eğer, senelerce müddet, topraktan muzır otlar bitecek olursa,, toprak bu sayede dinlenecek, daha geniş ve bereketli olacaktı. Toprak, bizim dövüşken böcekler gibi yaptığımız kavgalara karışmazdı, hep kendi işiyle uğraşan hamarat karıncalarla meşgul olmadığı gibi, bizimle de meşgul olmazdı.

Sonra, acı vardı, kan vardı, göz yaşları vardı, ıstırap veren, isyan ettiren her şey vardı, Françoise'ı öldürmüşlerdi, Fouan'ı öldürmüşlardi, ahlâksızlar galebe çalıyorlardı, kasabalardaki kan içici, leş kokulu haşarat, toprağı kemiriyor, onun şerefini lekeliyordu. Ama bilinmezdi ki! Mahsulleri kavuran don, kökünden biçen dolu, kıran yıldırım belki lüzumlu olduğu gibi, dünyanın devam etmesi için de, belki kan ve göz yaşı lâzımdı. Yıldızlarla güneşin koca manzumesi içinde bizlerin felâketi-

miz nedir ki? Bizler, Allahın hiç umurunda değiliz. Ekmeğimizi, ancak, her gün devam eden müthiş bir çarpışma sayesinde kazanıyoruz. Ölmezlik yalnız toprağa mahsustur. O anadan çıkıp yine ona dönüyoruz, onu, uğrunda cinayet işleyecek kadar seviyoruz, toprak, meçhul hedefine varmak için, bizim menfur hareketlerimizle ve zavallılıklarımızla dahi mütemadiyen hayat yaratıyor.

Bu müphem, eksik gedik tahayyüller, Jean'ın kafasının içinde, uzun müddet döndü durdu. Fakat o sırada, bir boru öttü; bu, iş işten geçtikten sonra koşar adım yangın yerine gelen Bazoches-le-Doyen itfaiyesinin borusu idi. Jean, bu sesi işitince, birdenbire doğruldu. Atlarıyla, toplarıyla, ölüm avazeleriyle, dumanlar arasından harb geçiyormuş gibi geldi. Boğazı bir heyecanla tıkanıyordu. Ah, canına yandığım!. Emektar Fransa toprağını, mademki işleyecek gayreti kalmamıştı, onu müdafaaya koşacaktı!

Yürüyüp gitmeden evvel, üzerlerinde henüz ot bitmemiş iki çukura, sonra, tohum serpenlerin mütemadi el hareketleriyle doldurdukları, Beauce ovasının sonsuz tarlalarına son bir defa daha baktı. Bir yanda ölüler, bir yanda ekilen tarlalar vardı, toprak da, bir yanda ekmek yetiştiriyordu.

SON

Batı Klasikleri

80

No. 9472

TOPTAN SATIŞ
İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ, Erzurum
Trabzon ve Van Bölge Şeflikleri

PERAKENDE SATIŞ
Millî Eğitim Yayınevleri
ve Bakanlık Yayınları satıcısı kitapçılar

% 6 KDV DAHİL FİYATI : 17000 LİRA
(16038 Lira + 962Lira)